

The Department of Public Instruction, Bombay

THE

KUMĀRAPĀLACARITA

(PRĀKRITA DVYĀSRAYA KĀVYA)

OF

HEMACHANDRA

ILLUSTRATING THE EIGHTH CHAPTER OF HIS

SIDDHA-HEMACANDRA OR PRAKRIT GRAMMAR

WITH A COMMENTARY BY

PŪRNAKALASAGANI

EDITED BY THE LATE

SHANKAR PANDURANG PANDIT, M. A.

Second Edition Revised by

P. L. VAIDYA, M. A., D. LITT

Published by

The Bhandarkar Oriental Research Institute
POONA

Bombay Sanskrit and Prakrit Series No. L

1936

Printed by Ganesh Keshinath Gokhale at his * Shri Ganesh
Printing Works, 495/96 Shanwar Peth Poona and
Published by Dr V S Sukthankar Secretary Bhandarkar
Oriental Research Institute Poona 4

आचार्यश्रीहैमचन्द्रविरचितं

कुमारपालचरितं

नाम

प्राकृतद्याश्रयकाव्यम्

पूर्णकलगणिविरचितया टीकया

परिशिष्टे च सिद्धहैमव्याकरणभ्याष्टमायायेन सहितम् ।

पण्डिताभिधानेन पाण्डुरङ्गसूनुना शंकरेण

संपादितम्

तस्येदं द्वितीयं संस्करणं

वैद्योपाद्वेन परशुरामशर्मणा संशोधितम् ।

भाण्डारकरप्राच्यविद्यासंशोधनमन्दिराधिकारिभिः

प्रकाशितम् ।

INTRODUCTION*

I

THIS revised edition of the Kumārapālacarita of Hemacandra is based upon the same manuscript material as was used for the first edition by the late Mr. S. P. Pandit and his Shastri, Pandit Shivram Shastri Tatke. The material presented in the first edition required a thorough revision and rearrangement, particularly in view of the great advance made in the Prakrit studies since the days of the late Mr. Pandit. Mr. Pandit used three MSS. for the text and the commentary of the Kumārapālacarita, and one Ms. and two printed editions of the eighth chapter of Hemacandra's Grammar dealing with the Prakrit dialects which he gave as an Appendix. I give below the description of the material.—

(A) THE KUMĀRAPĀLACARITA AND ITS COMMENTARY

B. This Ms. consists of 67 leaves and has 17 lines to a page. The leaves are 11½" × 4½". The colophon at the end runs as follows :—

संवत् १५७१ वर्षे कार्तिकवदि चतुर्दशी शुद्धे सालीवाद्यमये वास्तव्यपेक्षित-
बीठलमुत्पटितलटकणलिरितं ॥ १ ॥ यादश पुस्तक दृष्ट्वा तादश लिख्यते मया ।
यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयताम् ॥ २ ॥ शुभ भवतु ॥ वस्त्याणमस्तु ॥ १ ॥
संवत् १५७० वर्षे श्रीअणहिल्लपुरनगरे श्रीरत्नतरगच्छे श्रीजिनसागरसूरिपदे श्रीजिन-
मुदरसूरिपदपूर्वविल (?) सहस्रकरावतारश्रीजिनहर्षसूरिशिष्यैः श्रीकमलरायमोहाप्यायैः
भीम्राज्जन्म्याभयवृत्तिलेखीयाचके ॥ १ ॥

* This Introduction embodies a good deal of material from the Introduction to the first edition. P. L. V.

It shows that the Ms was written at Patan in Gujrat, in Samvat 1570 or 1514 A D This Ms was obtained for the late Mr Pandit by his friend the late Mr Hariprasad Santokhrambhai Desai of Bhavnagar

C This was a Ms obtained by the late Mr Pandit through the same gentleman It was written in Bhavnagar and completed on 10th March 1883 It consists of 131 leaves $12'' \times 9\frac{1}{2}''$ It does not give any more details

D This Ms forming the collection of the Deccan College and now deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute is one of the whole of the Dvyās'raya Kāvya (now printed in BSS Nos LXIX and LXXVI) and consists of 473 leaves, $10'' \times 4\frac{1}{2}''$ with 17 lines to a page The first 387 leaves contain the Sanskrit Dvyās'raya Kāvya and its Vṛtti illustrating Sanskrit grammar, and the remaining leaves contain the Prakrit Dvyās'raya Kāvya with its Vṛtti The first and the last of the leaves are unfortunately lost and hence it is not possible to ascertain its age

(B) THE APPENDIX

A This Ms of the eighth chapter of Siddha-Hemacandra or Sabdanusāsana consists of 44 leaves, $10\frac{1}{2}'' \times 4\frac{1}{2}''$, and has 15 to 16 lines to a page It was written in Avantī or Ujjain in Samvat 1612 or 1555 A D It was obtained by the late Mr Pandit from the library of Seth Manibhai Premabhai of Ahmedabad

P This is the printed edition of R Pischel Grammatik der Prakrit Sprachen, Halle, 1877 This edition is based on a collation of six MSS and B for which see below.

B This is the printed edition entitled 'Prakrita Bālābhāṣā Magadhī' by Krishnashastrī Mahabalesvar of Bombay and published in Samvat 1929 or 1873 A D

The importance of this Appendix in the present volume cannot be exaggerated as it is extremely useful, firstly for the proper appreciation of the Dvyāśraya kāvya, and secondly for the text of the commentary. For, the commentary embodies a very large portion of Hemacandra's grammar and also of his Vṛtti. Thus the preparation of the text of this Appendix was an important stage in the preparation of the Dvyāśraya Kāvya and its commentary. It will be seen from the critical apparatus that the Kāvya and the commentary are based on the text of the Appendix where the MSS. failed to give a clue to the accurate text.

A few observations are necessary here about the method of recording variants from MSS of a work written in Prakrit. Firstly, MSS. are at variance in writing ए and ओ when they are followed by a conjunct consonant, as an option is allowed in such cases to have इ and उ substituted by Hema. i. 85 and i. 116; and further by iv. 410 and iv. 411. The result of the promiscuous operation of these rules is complete chaos. The variants, therefore of इ and उ in place of ए and ओ are not recorded. Secondly, the scribes often write ओ as ऊ; but when the stroke above उ is obliterated or misplaced, we decided the correct reading on the strength of the metrical value and ignored the variants. Thirdly, the promiscuous use of ययुति by Jain writers may be tolerated elsewhere but cannot be so tolerated in the present work which obviously illustrates a system of grammar; we have not recorded variants due to ययुति. Fourthly, certain forms allow an option, e.g., हि may be written as हि, हिँ or हि; we ignored the variants of this type, metrical needs being our sole guide. In fact MSS. do not use the ˘ sign of anunāsika at all, even in cases where the use of anunāsika is to be illustrated. Fifthly, the MSS. make promis-

uous use of ञ and ण, although a व्यवस्थितविभाषा should in such cases be the guiding principle for modern editors we have followed, on principle, the readings of our Ms B, and have not noted the variants

As Hemacandra's Prakrit grammar is one of the exhaustive works on the subject, and as there is no aid for its proper understanding by way of notes in English, we have added in this revised edition a few notes on the first three pādas, while we have made them a little bit more exhaustive on the portion dealing with the Apabhramsa dialect. We hope that in this way the utility of this part is considerably enhanced

II

The present work viz, Sri Kumārapālacarita-Prākṛta Dvyāśraya-Mahākāvya is strictly speaking not a complete poem by itself, but is only a part, and though several MSS are devoted to this part only, there are many others which contain the entire Dvyāśraya Mahākāvya. The first seven parts of the poem, as a whole, are devoted to the description of the Anahillapura princes, including Prince Kumārapāla, and the illustration of the first seven chapters or adhyāyas of Hemacārya's Sūtras of Sanskrit Grammar. The eighth part is devoted exclusively to the description of Prince Kumārapāla, his excellences and exploits and to the illustration of the rules of the grammar of the Prakrit language which form the eighth and last chapter. The whole poem, the first twenty cantos of which are in Sanskrit and the last eight cantos in Prakrit, is thus the work of one and the same author, but the commentary is written by two different scholars. The colophon of the commentary on the poem illustrating the Sanskrit part of the grammar runs as follows —

इति श्रीजिनेश्वरसूरशिष्यलेशाभयतिलकगणिविरचिताया श्रीहेमचन्द्राभिधान
शब्दानुशासनद्वयाश्रयवृत्तौ विंश सर्ग समर्थित ।

Two verses at the end of the commentary illustrating the Prakrit part are as follows —

दत्तो मुदा तैर्निरत्नसूरिक्षमाधिर्बोधमणिप्रदाप ।
श्राप्रावृत्तद्वयाश्रयहेमगर्भस्थित यदादर्शयदर्शनातम ॥
श्रीमज्जिनेश्वरयताश्वरदत्तदाक्षा
शिक्षोऽत्र पूर्णकलशो गणिरत्नबुद्धि ।
अन्योपकारिषु पद परिलब्धकामा
वृत्त्यनया किमपि तत्प्रकटीचकार ॥

It is evident from this that Abhayatilakaganī was the author of the commentary on the part of the poem illustrating the seven adhyāyas and that Purnakalasaganī was the author of the commentary on the part illustrating the eighth adhyaya, and, that both were the pupils of Jine, varasuri. One Laksmītilakaganī, a common friend of these two commentators has looked over and corrected both these commentaries and his service is thankfully acknowledged at the end of the commentaries on both the parts. So the ruling prince who forms the hero of this part of the poem is Kumarapala of Anahillapura (Pattana), the author of the poem and of the grammar to illustrate which the poem is intended is Hemacarya or Hemacandra and the author of the commentary on the poem is Purnakalasaganī.

III

All that is known of Purnakalasaganī is that Abhayatilakaganī and Laksmītilakaganī were his fellowstudents and that he was the pupil of Jinacandrasuri whose succession as the head of the Candra religious sect is thus given at the end of the commentary —

1 Abhayadevasūri, 2 Jinavallabha, 3. Jinadatta,
4. Jinacandra, 5 Jinapati, Jinesvara

IV

Next we give a short account of the subject of the poem. The poem begins with the description of the capital, Pattana and takes up the hero as being already on the *throne and with representatives of rulers of all provinces attending on him. The first five cantos and a part of the sixth are devoted to the description of Anahillapura, the wealth of the king, the splendour of the royal temples of Jina, the grandeur of the procession in which the king visited them, the liberality and devotion with which he worshipped the images, the beauty of the king's gardens, and the pleasures and luxuries of the king and his subjects in all the seasons of the year. The latter part of the sixth canto contains an account of the warfare between the armies of Kumārapāla and Mallikārjuna, the king of the Konkan, which ended in the defeat and death of the latter, and a brief account of the relations of Kumārapāla with contemporaneous kings. The last two cantos are devoted to the expression of moral and religious reflections, in the seventh, they are placed in the mouth of the hero, and in the eighth, they come as instructions from the goddess Srutadevi to the hero given by her at his prayer.

As this poem does not contain any account of the genealogy of the hero and the interesting events of his life previous to his attainment of sovereignty, we propose to give here for the information of the uninformed reader, a brief account of the same, as mainly based on the *Prabandhachintāmaṇi* of Merutunga, and also a short

summary of the incidents mentioned in the latter part of the sixth canto and of the reflexions contained in the seventh and the eighth cantos.

The author of *Prabandhacintāmaṇi* states that Bhīmadeva, the King of Anahillapura, admitted into his harem one, Caulādevī, who though not a Ksatriya virgin, and once, a courtesan by profession, was admired for her strength of character and devotion to her master. Their son was Haripāla. His son was Tribhuvanapāla and Tribhuvanapāla's son was Kumārapāla. It was predicted by those who were proficient in chiromancy that Kumārapāla would succeed Siddharāja on the throne of Anahillapura (Pattana), that ruling king, however, on account of the flaw in the parentage of the youth disliked the idea and always remained on the watch to put him to death. Kumārapāla, who suspected this, passed several years in other countries as an ascetic. Once he returned to Pattana and resided in a convent. It happened to be the day on which Siddharāja had invited all the ascetics in the town for worshipping them by way of celebrating the anniversary of the death of his father Karna. Kumārapāla was, therefore, obliged to be present along with all the ascetics. Siddharāja, when washing the feet of this assembly with earnest devotion, came to Kumārapāla and was struck when he noticed the extreme delicacy of the soles of his feet and such marks thereon as had been described to him to be sure prognostications of sovereignty. Kumārapāla did not fail to observe the change which had come over the face of the king and immediately fled away. Pursued by the soldiers of Siddharāja, he first hid himself in the work-house of a potter, and then in a heap of thorny branches of trees in the field of a cultivator, and thus eluded the search of his pursuers.

During his flight while resting under a tree, he noticed a rat bringing out from a hole twenty one silver coins, one by one. When the rat afterwards began to restore them, he allowed it to go into the hole with one of them and then took possession of the rest. The rat on its return, not finding the treasure was so deeply grieved that it died immediately on the spot. Kumārapāla was much pained to see this incident. On the way, while going without food for three days and tormented by hunger, he happened to meet a lady with a large retinue on the way to her father's house. She invited him with affection as a sister and treated him to rich food. Thus journeying for several days through the country, he arrived at Stambhatīrtha, Khambhat-Cambay, where Hemācārya, the great Jaina saint resided at the time. There he called at the minister Udayana's house to ask for food. Again Udayana saw him in the convent, where in reply to his questions Hemācārya, on the strength of the marks he noticed on his person, prophesied that Kumārapāla was going to be the ruler of the whole land. Noticing that Kumārapāla hesitated to trust in the prediction, Hemācārya made two copies of the statement of his prophecy and handed over one to the minister and the other to Kumārapāla. The statement ran thus,—“If you will not be anointed king on Sunday the second day of the dark fortnight of the month of Kārtika when the moon will be in the constellation *hastā* in the year 1199 Samvat I shall give up the work of prophesying hereafter.” On seeing this Kumārapāla and Udayana agreed to abide by the orders of Hemācārya if the prophecy should be realised.

* ग्रन्थचिन्तामणि p 194 line 4.

सं. ११९९ चैत्र कार्तिक यदि २ रवौ हस्तनक्षत्रे यदि भवत पञ्चमिषेको न भवति तदा न परं निमित्तावगोचरसंन्यासः ।

Hemācārya at the same time, exacted from Kumārapāla a promise that he would accept the Jaina creed if he should become a king. Kumārapāla then went to the house of Udayana who entertained him heartily and, providing him with all requisites, sent him on to Mālvā.

There in the temple of Kudangesvara he noticed a verse, inscribed on the tablet containing the account of the foundation of the temple, which ran as follows —
 * “When eleven hundred and ninety nine years will have been completed, there will be king Kumāra who, oh Vikramarāja, will be like you.” Astonished to read this inscription and having about the same time learnt that Siddharāja was dead, Kumārapāla started back for Anahillapura.

Returning to the town at night, hungry and exhausted, and having got no money, he appealed for his meals to the charity of a confectioner, and then went to the house of his sister's husband Kanhadadeva who was the foremost among the ministers to whom Siddharāja had entrusted the work of placing a suitable ruler on the throne. Kanhadadeva who had gone to the Court, found Kumārapāla in the house on his return home, and treated him with great respect, and, next morning accompanied by his army in a state of readiness for action, took him to the palace. When all the courtiers were assembled, a young relation of the deceased king was first placed on the throne, but he appeared to be extremely careless as he did not mind even his clothes when they fell off and left his limbs naked, and was, therefore, regarded as unfit for the honour. Another relation was then placed in the post,

* पुण्ये वर्षसहस्रे क्षते वर्षाणां नवनवत्याधिके भवति कुमारनरेन्द्रस्तव विक्रम-
 रान सदस्य P 194, प्रबन्धचिन्तामणि

but he, too, was regarded as undeserving, as he sat in an extremely humble position joining his hands in an attitude of prayer. Kāṇhadadeva then put forward Kumārapāla, who won the applause of all that were there by taking his seat on the throne in a neat and majestic position and handling his sword adroitly. The state priest then immediately performed the ceremony of coronation and Kāṇhadadeva rendered to him the prostration due to a king. Kumārapāla being of a mature age of 55 years when he ascended the throne and having gathered vast experience in his numerous travels, conducted the government of the state independently and became unpopular among the old ministers who combined together and once employed assassins to murder him when he was to pass through a dark part of the palace. But a relation of his secretly gave him the information, and he evaded their effort and put to death the hostile ministers. Kāṇhadadeva, too, feeling proud of the relation he bore to him and of the service he had rendered to him on the occasion of his installation on the throne, began to insult him by publicly speaking of his low origin and poor antecedents. Kumarapala frequently asked him to reserve his criticism for private interviews, but finding that Kāṇhadadeva persisted in his insulting behaviour, without showing any outward signs of dissatisfaction, caused his eyes to be extracted and sent him home. This established his influence thoroughly on all courtiers and subordinate princes who bore well the following truth in their heart —

आदौ मयेकायमदीपि नूनं न सददेन्मामवहेलितोपि ॥

इति ध्रमादङ्गुलिर्वर्णापि स्पृशेत (स्पृश्येत ?) नो दीप इवावनीय ॥१॥

A lamp should not be touched by a man even with the tip of his finger with the false idea that since it was he who lighted it at first, so 'ndeed it would not burn him

though treated with disregard, such is the case with a king too.

When Kumārapāla felt he was firm on the throne, he proved his gratitude to the potter, Alinga, who had given him shelter when he was being pursued by the soldiers of Siddharaja, by appointing him one of his ministers and conferring upon him a grant of land consisting of 700 villages. The descendants of that potter assumed the name Sagara in order to conceal their original low profession. Udayana, nobleman of Stambhatīrtha (Cambay), who had also obliged him, was not forgotten by him. One of his sons, Vagbhatadeva by name, was made the prime minister.

But another son of the same nobleman, *Vāhada, who was a favourite of Siddharaja, could not bear the dignity of Kumārapāla and disobeyed his orders. By and by he joined the army of Śānāka the king of Nagor. The young man having bribed many of the dependents of Kumārapāla induced Śānāka to undertake an invasion on Gujarat. The great efforts of Vāhada, who had prepared nearly every thing for the complete defeat and destruction of Kumārapāla by way of spreading disaffection among his followers and servants, were frustrated by a strange incident. Kumārapāla had an excellent elephant whose name was Kalahapancānana (a lion in a fight). His driver, Catlinga by name, whom Vāhada had bribed over to his side, happening once to be scolded by Kumārapāla took offence and left his service. Samala, another elephant driver, who was unequalled in his honesty and professional skill, was appointed in his place. When the time of the meeting of the forces of Kumārapāla and

* This young man's name is variously written as Cahada and Bahada also.

§ This name is written as आनो also

Ānāka arrived, Kumārapāla was informed by his spies of the disaffection that had been created among his followers, but being naturally brave made up his mind to fight alone with Ānāka, and ordered Sāmala to take his elephant against him. Finding that Sāmala hesitated to obey his order, Kumārapāla charged him with treachery. Sāmala denied the charge and explained his hesitation by saying that in the opposite army there was Vāhada, also riding an elephant, whose voice was so shrill that it terrified even elephants. He however, removed the danger by previously stopping the ears of his elephant by his wearing garment and then driving him against that of Ānāka. Vāhada who was not aware of the change of the elephant-driver, being fully confident that he would receive help from the elephant-driver of Kumārapāla, forced his elephant on Kumārapāla's and tried to step on his head, sword in hand. Sāmala, who foresaw the attack, slightly withdrew his elephant, so that Vāhada fell down between the two elephants, where he was seized and taken prisoner by the foot-soldiers of the brave king. Immediately Kumārapāla hastened against Ānāka, and, challenging him to fight as 'the best of Ksatriyas' with his usual practice, shot an arrow exactly in his face, and when he lay prostrate on his elephant, shouted victory, waving his garment with great joy. When the two leaders were thus defeated, all rendered obedience to Kumārapāla whose victory was thus complete.

The next great encounter of Kumārapāla's men was with Mallikārjuna, the king of the Konkan. Once while Kumārapāla was sitting in his court surrounded by his generals and dependents, a bard described Mallikārjuna as having assumed the title, 'the grand father of kings.' Kumārapāla, unable to bear the insult looked around and was astonished to see one of his councillors, Āmbada by

name, showing to him his joint hands in an attitude of prayer, so after the council was separated, the king sent for him and asked him what he meant. Āmbada said that from the demeanour of the king he inferred that the king wished to find out whether there was any warrior in the assembly by sending whom he could reduce Mallikārjuna who being vainglorious had assumed false dignity, and that, being himself competent to execute the commission, he had made that silent request. Immediately the king brought together the various sections of his army and his dependents, and despatched them against Mallikārjuna with him. Having made several long and consecutive marches Āmbada had just crossed the river Kalavim and was pitching tents when Mallikārjuna attacked him and routed his army. Being thus defeated and driven to the other side of the river, he attired himself in black clothes and, having used black flags in his army lived in black tents. Kumārapala who was in that part of the country having seen the dismal camp and being informed that it was Āmbada's and that the appearance he had assumed was owing to his being unable to bear the disgrace of the defeat he had met with, was struck with the highly sensitive nature of that general and sent another army and some more of his powerful feudatory princes to his aid. Being thus assisted Āmbada again crossed the river Kalavim, and after constructing a road, again assailed the army of Mallikārjuna. *Directing his attention particularly towards the king and getting up to the head of his elephant he used his tusks as a ladder, challenged him to a single fight and called upon him to invoke his favourite deity and to be the first to strike.* Then Āmbada threw him down and cut off his head, the feudatory princes who had been sent to his aid being in the meanwhile engaged in plundering the town. Having

thus promulgated the authority of Kumārapāla in the Konkan, he returned to Anahillapura and in the Court of the King offered his salute with Mallikārjuna's head covered in gold "in the presence of 72 feudatories" He also presented the enormous wealth he had brought from the treasury of Mallikārjuna to the king who rewarded him by conferring upon him the title of "the grand-father of kings" which was as it were thus wrested from Mallikārjuna.

After giving a poetic description of this victory, the Prakṛta Dvyāśraya Kāvya mentions briefly how Kumārapāla extended his power further by conquering Śrīnagara, Kāñcī and Tilinga. From the North-west also the king of Sindhu is described as devoting himself to the service of Kumārapāla.

The Prakṛta section of Dvyāśraya Mahākāvya is extremely brief in mentioning the submission tendered by princes of other countries to Kumārapāla. The king of Javana is described as abandoning all pleasures owing to the fear he feels for him. "Uvvesvara"† is spoken of as presenting to him abundant wealth and excellent horses. The Prince of Vārāṇasī (Benares) is mentioned as daily waiting at the portico of the palace for his visit. Kumārapāla receives presents of rich gems from the country of Magadha and excellent elephants from Gauda. His army devastates the country of Kānyakubja and terrifies the king. The sufferings of the country of Daśārṇa are extreme, the king is terrified to death. The wealth of the vast capital is carried away by his soldiers.

* गङ्गाकोटीसाई १ माणिकउपेडउ २ पापखउद्धार ३ सयोगसिद्धिसिप्रा
४ तथा हेमकुम्भा ३२ तथा मोखिकाना सेडउ ६ चतुर्दन्तहस्ती १ पात्राणि १२०
कोटी गाढे १४ द्रव्यस्य दण्ड । See प्रबन्धचिन्तामणि p. 203

† The commentary does not say whether this shows the name of a king town, or country

and several generals of that king meet with death at their hands . After reducing the power and pride of the king of Cedi (Tripuri, modern Tippiarah) the army of Kumārapāla is described as establishing its camp on the banks of the Revā, the crocodiles in its deep waters and the gardens on its spacious banks are mentioned as suffering at the hands of his brave soldiers . The army then crosses the river Jamunā and assails the king of Mathura, who being aware of his weakness, protects his town by gratifying the assailants by presents of gold . The potentates finally mentioned as contributing to the greatness of Kumarapala are "the king of Jangala", "the ruler of Turkish Mahomedans", and "the Emperor of Delhi." This takes us to the end of the sixth canto of the poem, at the end of which the poet describes the hero as hearing the praises offered by the king of Jangala and then going to sleep

The seventh canto introduces the hero as waking up early in the morning and meditating on the serious duties of man and the verses in the canto are couched in the words of the hero . The last two cantos do not refer to any historical events but contain moral and religious reflexions . After describing how the sinful acts of a man cause his soul to wander about in the universe and how saints are happy in holy places when free from the influence of love, and after effectively denouncing the conduct of vicious men and women and the evil consequences of yielding to the influence of women, the hero is made to bestow praises on such individual saints as Sthulabhadra, Vajra, Gajasukumāra, Gautama, Abhayakumāra, Sudharma, Jambu Prabhava, and to extol the Jaina doctrine and Jaina teachers and ascetics generally . Then after describing the necessity of confining devotion to the five principal Jaina duties, the hero offers prayer

to Śrutadevī and requests her to give him proper counsel concerning his duties.

The last and eighth canto is couched in the words of the goddess, Śrutadevī who is represented by the poet as imparting knowledge to Kumārapāla in compliance with his prayer. The substance of the advice contained in the canto is as follows:—Patient thought, freedom from anger, freedom from sinful operations, a mind devoted to absolution, righteous conduct, sharp intelligence, kindness towards the whole world, following the path of saints, making no distinction between friend and foe, looking upon all with a kind eye, speaking short and sweet, and the constant thought that lust and other hostile passions have to be kept always in check, are some of the means of attaining absolution. The repetition of the prayer of Arhat and other deities, *or*, what is known in the Jaina doctrine as Pañca-Paramesthi-Namaskāra, and abstaining from taking life and saving a man of whatever caste he may be, the repetition of the sacred spell, चत्वारिंश्र &c, and the constant contemplation of the feet of Arhat, enable a man to be free from attachment to all objects of senses; to carry on the practice of all the particular postures recommended in Yogasāstra; to acquire perfect acquaintance of, and control over, all the passages of the vital airs and fluids; and to abstract the mind from all worldly objects and to concentrate it on Brahma, which gives freedom from the fear of disease, old age and death and secures final absolution. "Save all life from destruction" is the best religious instruction that a man can confer upon man. The praise or censure coming from others should not cause one to bestow praise or censure on them. One should always secure the favour of his religious preceptor and thus attain the purity of

his own mind. By following the words of saints by means of severe self-discipline one should destroy the effects of bad actions. Those preceptors should be abandoned who by the desire of wealth bring their pupils into difficulties. One that has faith in the words of Arhat naturally understands the philosophy of such subjects as birth, death, creation, absolution, &c. Doctrines which are false (other than Jaina doctrines) should be avoided as leading to evil consequences. The attainment of absolution should be preferred even to the attainment of godhead, as the happiness of the former is eternal while that of the latter is temporary. One should always bow to the preceptor who puts down in public discussion the preachers of false doctrines. Without the three 'gems'—faith (ज्ञान)—knowledge of religious truths (दर्शन) and good conduct (चरित्र)—absolution cannot be obtained, as valuables do not fall from the skies, but can only be purchased with money. Meroy practised daily towards living beings leads to salvation; and it makes no difference whether one is in a holy place or in a jungle or in his own house. Those who violate religious binding by eating at night fall into depths of sins and have to pass through innumerable lives. To attain heaven one should be merciful towards living beings and to attain absolution one should practise self-control; all other efforts are utterly useless. Those ears and hearts are blessed which every moment receive, and hold fast, fresh words of sound sense coming from saints. The distinction between 'mine' and 'thine' altogether disappears from the minds of those into whose ears even the mention of the revelation of Jina has found its way. Thoughts should be fixed on religion in order to make one's heart free from passions, to make one's word true and to make one's conduct pure. Can waters have the power of bestowing

good, that people go to the Narmadā, the Sarasvatī, the Yamunā and the Bhāgīrathī and throw themselves like beasts into them? Jina should be fixed firmly in mind as if he were made a resident there or as if he were painted or engraved or reflected there or as if he were there by nature. Without mercy all show of holiness is worthless, and one possessed of mercy cannot fail to get salvation.

Some important events in the life of king Kumārāpāla may be summarised here. He was born in Samvat 1149 or 1092 A.D. and came to the throne in Samvat 1199 or 1142 A.D. The first ten years of his reign were taken up by the consolidation of his position as King. He was a great warrior and extended the kingdom of Gujarat largely. Hemacandra mentions in his Mahāvīracarita that the conquests of king Kumārāpāla would extend to Turkistan in the North the Ganges in the East mount Vindhya in the South, and the ocean in the west.

॥ कौवेरीमातुरुष्ममेन्द्रीमात्रिदशापयाम् ।

याम्यामाविन्ध्यमावार्धि पथिमा साधयिष्यति ॥ IV 52

The most important victories over the Sambhara King Arnoraja and the Silahara king Mallikarjuna have already been mentioned above. When peace was established in the country, he devoted himself zealously to religious matters. His minister Bahadadeva introduced Hemacandra to him and his learning made such a strong impression on him that he became converted to Jainism. In Samvat 1209 or 1152 A.D. took the twelve vows of the faith built numerous temples throughout his kingdom, stopped the seven vices, and issued orders for the prohibition of slaughter in the kingdom. Two edicts on non-injury to beings issued by the feudatories of Kumārāpāla Pūnapākṣa and Alhanadeva have come to light. He made

pilgrimage to mount Girnar and mount Satrumjaya. He died in Samvat 1229 or 1172 A.D. at the mature age of 80.

[Material on the life of king Kumārapāla — Kumārapāla-pratibodha of Somaprabhācārya, GOS XIV 1920, Moharāja-parājaya of Yasahpāla, GOS IX, 1918, Prabhāvākacarita, Prabandhacintāmaṇi, Kumārapālacarita of Cāritrasundara, Kumārapālprabandha of Jina mandana, Rāsamālā edited by Forbe, Bombay Gazetteer, the present work, 1906, Dvyāstraya Kāvya of Hemacandra, Kumārapālacarita of Jayasimhasūri.]

V

Ācārya Hemacandra was born in Samvat 1145 or 1088 A.D. at Dhandhukā in a family of Modha bania caste. His name at birth was Cangadeva or Cāṅgodeva, his mother's name was Pahini or Cāhini and his father's name was Cacca, Cāca or Cāciga. The father professed Hinduism and the mother was an ardent follower of Jainism. When Cangadeva was just five years old, or, according to *Rasamālā*, eight years old, ācārya Devacandra happened to visit Dhandhuka. The mother used to go to the Jain Temple with her son. There ācārya Devacandra who was staying in the temple noticed on the person of the boy signs of high spiritual life as also of intelligence of high order. Devacandra persuaded the mother to entrust the boy to him so that he might receive initiation as a Jain ascetic. This took place in Samvat 1151 or 1098 A.D. The mother agreed with great difficulty. The father of the boy was away all the while, and when on his return he found his son to have become a monk, he got angry, went to Devacandra to demand his son back, but was persuaded by Udayana, minister of Jaya

śimha alias Siddharāja, to give up the boy to follow the religious life. The boy was given the name of Somacandra on his entering the order of ascetics. He thereafter studied various branches of Hindu and Jain sciences. In recognition of his scholarship, his old ācārya gave him the Mantra and the title of Sūri and re-named him Hemacandra. This ceremony was performed at Nagor in Samvat 1162 or 1105 A.D. Hemacandra thereafter visited Aravillapura the capital of Gujarat, and was introduced to king Jayasimha alias Siddharāja. It was at the suggestion of Siddharāja that he wrote his Grammar and, for the high patronage that he received from the king, named it Siddha-Hema Sabdānusāsana and himself wrote a commentary on it. During the reign of Siddharāja, Hemacandra composed a few more works such as Abhidhānacintamani and Anekārthasamgraha. Siddharāja honoured Hemacandra as a learned monk at first, but gradually came under the influence of his religious tenets also. It is said that under Hemacandra's instruction Siddharāja built two Jain temples Rājavihāra in the capital and Siddhavihāra at Siddhapura. The work which Hemacandra began in the reign of Siddharāja was completed in the reign of his successor, king Kumārapāla, for Siddharāja only favoured Jainism, while Kumārapāla adopted Jainism as the religion of the state.

Hemacandra is a versatile and encyclopaedic writer. The tradition says that his writings extend to three crores and a half of slokas. The Prabhāvakacarita says —

व्याकरणं पञ्चाङ्गं प्रमाणशास्त्रं प्रमाणमीमांसासु ।
 छन्दोनेत्रनिष्कृष्टमन्त्रो यः शास्त्रे विमुच्यधिन ॥ १ ॥
 एकादशनेत्राणां देशा निर्दिष्ट इति च चत्वारः ।
 विदिताश्च नमस्कोशा मुनिः कवितानट्टपुष्पाध्यायः ॥ २ ॥

ऋतुरपशित्वाका नरेश्वरनृदित्रतविचारे ।
 अष्टात्मयोगशास्त्रं विदधे जगदुत्कृतिविधिभुः ॥ ३ ॥
 लक्षणसाहित्यगुणं विदधे च व्याथयं महाकव्यम् ।
 चक्रे विंशतिमुखैः स वीतरागस्तवाना च ॥ ४ ॥
 इति तद्विहितग्रन्थसंख्यैव हि न विद्यते ।
 नामापि न विदन्त्येषां मादृश मन्दबुद्धयः ॥ ५ ॥

Many of the works of Hemacandra are however in imitation of similar works of other writers; yet in each of them there is something new. For instance, his work, *Siddha-Hema-Śabdānuśāsana* is written mainly on the lines of Pāṇini's grammar, but Hemacandra adds sections on Prakrit and Apabhramsa dialects which to this day stands as a standard and exhaustive work on the subject. His *Deśnāmamālā* is similarly the standard lexicon of Prakrit words. His *Chandonnuśāsana*, a treatise on metrics deals exhaustively with Prakrit and Apabhramsa metres. His works on poetics, *Kāvyaṇuśāsana* and *Alamkāracūdāmaṇi* have similarly a touch of originality here and there. His works on Jain philosophy and mythology such as *Pramānamimāṃsā*, *Yogasāstra*, *Tri-aṅgīśālakāpurusa-carita* are also important. He wrote twenty devotional songs called *Virastutis* including *Ayogavyavacchedikā* and *Anyayogavyavacchedikā*. Of these, works of a general nature were composed during the reign of Siddharāja and those of a religious nature were composed during the reign of Kumārapāla. Hemacandra died at the mature age of 84 in Samvat 1229, i. e., 1172 A.D., only six months before Kumārapāla. The King was very much afflicted at the death of his spiritual teacher, and it is said, abandoned all care for worldly affairs and spent time in deep and devout meditation till death.

[Sources on the life of Hemacandra—Introductions to (1) *Kumārapālapratibodha*, GOS. (2) *Moharājaparājaya*, GOS. (3) *Pramānamimāṃsā*, AMP. (4) *Syādvāda-*

mañjri, B S S (5) Forbe's Rāsamālā, (6) Prabandha-
cintāmaṇi of Merutunga, Prabandhakosa of Candra-
sekhara, Prabhāvakacarita of Candraprabha, and Kumāra-
pālapratibodha of Somaprabha (7) Dr Bühler's Ueber das
Leben des Jaina Monches Hemacandra]

ABBREVIATIONS USED

- I. Out of the three figures following हे० (which is an abbreviation of the word हेमव्याकरण) at the top of the right hand page, the first figure shows the number of the chapter (अध्याय) of grammar, the second figure shows the quarter (पाद) of the chapter and the last figure shows the number of the last Sūtra quoted or illustrated on the page. For example : [हे० ८. १. ११] on page 7 means that the last Sūtra quoted at the end of the page is the eleventh in the first quarter of the eighth chapter.
- II. In the commentary the number of the Sūtra quoted for illustration is shown by the single figure in brackets following that Sūtra; other Sūtras are shown by two figures in brackets: the first showing the quarter, and the second, the number of that Sūtra. For example: in “ अयं प्राकृतम् ” [१] on page 4., in line 23, the figure [१] shows the number of the Sūtra “ अयं प्राकृतम् ; ” and on page 5 in line 20, the quarter and number of the Sūtra referred to in the word वक्रादित्वात् are shown respectively by the figures १ and २६ in brackets, thus —[१. २६].
- III. The examples regularly intended for the illustration of Sūtras, occurring in the verses and the grammatical portion of the commentary given in smaller type, are underlined, e. g., वेईमसाइ on page 5., in lines 1, and 20.
- IV. Where a prosodially long vowel is intended to be read as short, it is shown by the mark ~ on the top of the letter, e. g., हिँ in line 2, page 3; and औँ in line 4, page 11.

- V. In all cases of two or more words joined in a compound, the combination of the words is shown by a hyphen as in सिदि-वदमान-सामि in line 3. on page 3, provided the last vowel of the preceding word is not modified by the Sandhi
- VI The letters or words which the editor thought were omitted in the MSS by inattention of the scribes are supplied as suggestions in brackets
- VII Where in brackets following a Sūtra the letter ह् or ह् is followed by two figures the first figure shows the number of the Chapter or Adhyāya and the second figure shows the number of the quarter or Pāda of Haima Vyākaraṇa,
- VIII In the foot notes to Kumārapāla, A means the Deccan College MS of Haima Vyākaraṇa consisting of chapter VIII, and printed as the Appendix to the present work
-

विषयानुक्रमः

प्रथमः सर्गः

- १ मङ्गलाचरणम् ।
२-२७ अणहिलनगरवर्णनम् ।
२८ तत्र कुमारपालनृपस्थितिः ।
२९-४७ नृपस्य वर्णनम् ।
४८ महाराष्ट्रादिदेशागतसूतवचनप्रस्तावः ।
४९-७० सूतोक्तिप्रकारः ।
७१ राज्ञः शयनोत्थानम् ।
७२, ७३ राज्ञः प्रातस्त्य कृत्यम् ।
७४ र शोभे अन्यनृपस्थितिः ।
७५-७८ राज्ञः पार्श्वे चामरधारिवारयुगतिस्थितिः ।
७९, ८० राजान प्रति द्विजाशीर्वादः ।
८१ राज्ञस्तिलकधारणम् ।
८२ धृष्टाधृष्टलोकविशतिनिश्चयनम् ।
८३ तिथिश्रवणम् ।
८४ राज्ञो मातृगृहगमनम् ।
८५ मातृणा रत्नादिसमर्पणम् ।
८६ देवानां देवीनां चाग्रे गीतम् ।
८७ कुलजरत्यादीनां वसुसमर्पणम् ।
८८ लक्ष्मीपूजनम् ।
८९, ९० ततो गुणनिका कर्तुं श्रमगृहगमनम् ।

द्वितीयः सर्गः

- १-२० राज्ञो मह्यश्रमादि ।
२१ बहिर्गमनार्थं कुञ्जरानयनम् ।
२२-३१ कुञ्जरवर्णनम् ।
३२ राज्ञः कुञ्जरारोहणम् ।

- ३० पलाशतरुः ।
 ३१ पाटलिपुष्पम् ।
 ३२ कुरवकपुष्पम् ।
 ३३ शिरीषपुष्पलगा भ्रमरावलिः ।
 ३४, ३५ पिकीगानम् ।
 ३६ लवली ।
 ३७ पिकी ।
 ३८ मध्याह्नतरुः ।
 ३९ किंशुकाः ।
 ४०, ४१ अलवः ।
 ४२ शिरीषः ।
 ४३, ४४ कर्णिकारः ।
 ४५ विचकिलः ।
 ४६ पुष्पितलवली ।
 ४७ पलाशकुसुमम् ।
 ४८ प्रक्षपलवाः ।
 ४९ कुसुमावचयकलाः ।
 ५० नवचूतः ।
 ५१ बकुलदाम ।
 ५२ मल्लिकामाला ।
 ५३ जपादाम ।
 ५४ माधवीलक् ।
 ५५ लवली ।
 ५६ अमनोशमाला ।
 ५७ बकुलपुष्पाणि ।
 ५८ लवलीकलिकाः ।
 ५९, ६० कुरवकाः ।
 केषाचित्रेयसीभिः सह सखेह आलापः ६१-७२.
 ६१ वर्णकुसुमत्रोटने प्रार्थनम् ।
 ६२ तिलककुसुमम् ।
 ६३ लवलीकुसुमानि ।
 ६४ बकुलाशोकपुष्पाणि ।
 ६५ हिन्तालमञ्जरी ।

६६	पलाशकुसुमम् ।
६७	रम्भावतंसः ।
६८	पुत्रागः ।
६९	पूगफलीवालपुष्पम् ।
७०	जपाकुसुमम् ।
७१	कुल्लविचकिलम् ।
७२	क्रीडनप्रस्तावः
७४-८९	क्रीडा ।
९०	राशो ग्रीष्मदर्शनम् ।

चतुर्थः सर्गः

ग्रीष्मर्तुवर्णनम् १-७७

१	राजानं प्रति दीपारिकस्य ग्रीष्मश्रीविषयक वचनम् ।
२	पथिकस्य लपनम् ।
३	काञ्चनारवृक्षः ।
४	नयकाञ्चनकेतकी ।
५	ग्रीष्मश्रीस्पष्टत्वम् ।
६	नयमालिकामल्लोजपाः ।
७	चीरीशब्दे ग्रीष्मश्रीर्गायतीत्युत्प्रेक्षा ।
८	चीरीणां पथिकान्प्रयुल्लपनम् ।
९	मल्लिकायचयकर्ष्या भणनम् ।
१०-२१	धारयनितानां संबद्धासंबद्धलपनकर्त्रीणां द्राक्षारसपानम् ।
२२	आम्रमधूश्री ।
२३	गर्भूः प्रियालपनसत्तानामुद्यानम् ।
२४	शिरीषविंशुकवकुलगन्धः ।
२५	राशो घागणदृगमनम् ।
२६	जलयन्त्रस्य पूर्वदोषेण अभिमोनरमागेभ्यो जलौघप्रवर्तनम् ।
२७	वेदिकामकरमुखादिभ्यो
२८	पद्मालिकावर्णादिभ्यो
२९	यन्त्रनिःसृतजलविन्दुव्याप्तत्वादृष्टेषु रोमाद्रोत्प्रेक्षा ।
३०	जलक्षणदर्शने तत्र सर्वत्र जनप्रवर्तनम् ।
३१	सालमञ्जिषावरगतपटेभ्यः सर्वत्र समं जलनिर्गमनम् ।

- ३२ जलपूरेण त्रीडागिरितरुवेचनम् ।
 ३३ विटलोककल्पितं जले दधिमधुसाहस्यम् ।
 ३४ जलप्रवाहाणा मलयवायुतोऽरि मदनाग्निप्रदीपकत्वम् ।
 ३५ जलवायूनामपि विशेषतो मदनाग्निप्रदीपकत्वम् ।
 ३६ तत्रत्यत्रीडागिरितरुणा जलेन लावण्योपेतत्वम् ।
 ३७ त्रीडागिरितरुत्ते कुसुमाभरणराश्याकरणम् ।
 ३८ चन्दनधुत्तपयुक्तत्रीडागिरिजलानां दधिमधुशोमाहारकत्वम् ।
 ३९ लीलागिरिनिर्झरजलानां कामजनवैजयन्तीसाहस्यम् ।
 ४० तदा तरुपनिधुनमनसा परस्परं मेलनम् ।
 ४१ स्त्रीणां जलकेस्युत्सवे प्रवृत्तिः ।
 जलकेलिः ४२-७७
 ४२ मृगाक्षीणा जलगाहनम् ।
 ४३-४५ रूपाधिकस्त्रीरुद्दिश्य तटस्थयुरजनवचनम् ।
 ४६ कस्यचिद्विषागच्छूपप्राप्तया प्रमोदः ।
 ४७ कस्यचिद्विषाकर्तृकं जलताडनम् ।
 ४८ अवलानां प्रियैः सह जलकेलौ प्रवृत्तिः ।
 ४९ तासां जलेनाश्विकजलध्यानेरि गोमातिशयः ।
 ५० हृदिद्रागौरीणां स्वसमानवर्णाभिः सह जलकेलिः ।
 ५१ जले मर्तुरग्रे कस्याश्चिदुत्तिः ।
 ५२ जले वस्त्राकर्षणपरं प्रियं प्रत्यक्षलङ्घननिर्मम्वनम् ।
 ५३ अन्यासक्तं प्रियं दृष्ट्वा कस्याश्चिद्रोदनम् ।
 ५४ अकृत्यकारिणां सह रिरसन्तीं प्रति सख्या निषेधः ।
 ५५ जामातुनुद्दिश्य संमलीजल्पनम् ।
 ५६-५८ जलक्षणं प्रसादयितुमागते प्रिये मानिन्या रोदनम् ।
 ५९-७७ कुमारपालं प्रति दौवारिकस्य जलत्रीडाप्रवृत्तयश्चकूहाविगमनम् ।
 ७८ प्रावृत्कालप्रवृत्तिः ।

पञ्चमः सर्गः

प्रावृत्कर्षणम् १-४५.

- १ नीलगन्धस्य सर्वत्र प्रसरणम् ।
 २ मधुरनिकीर्णायनश्रवणे प्रोषितविलासः ।
 ३ सर्वत्र मालतीगन्धप्रसरणम् ।

- ४ सुगन्धिवायुपरिभ्रमणेन प्रोषितानां निश्वासपरिमोचनम् ।
 ५ मालतीलतया पूर्वानिलेन च पथिकचित्तस्य विह्वयत्वम् ।
 ६ कुमारपाल प्रति आरामिककर्तृक वनोद्देशमनोहरत्वस्य विशापनम् ।
 ७ श्रीफलवृक्षः ।
 ८ जम्बुदादिमीफलानि ।
 ९ नीपकुटजार्जुनतापिन्डाः ।
 १० लाङ्गलीयूथिकाकुष्माण्डीबिम्बीना पुष्पितानि वनानि ।
 ११ केतकीवनम् ।
 १२ कुटजार्जुनसर्जपरिमलः ।
 १३ मालतीगन्धः ।
 १४ उद्यानजनस्य अभिलकाकुसुमदर्शनेन हर्षः ।
 १५ लाङ्गलीकुसुमस्य सकलजनमनोहरत्वम् ।
 १६ सालयूथीसिलिम्ब्राणामुत्सर्जनम् ।
 १७ कुटजविकसन यूथिकागन्धप्रसरण वेणुकुड्मकन्दलन च ।
 १८ लीलापुष्करिणी मेघमुत्तजल कलमाङ्कुराश्च ।
 १९ तापिच्छः कमलिनी भेककुल च ।
 २० निचुलादीनां वने वायोः सौरभ्यम् ।

प्राष्टपिक पद्यावतीदेवीपूजानामित्त मालिनीनामन्योन्यं
 जल्पनम् २१-४५.

- २१ नीपकुसुमानयने आसनदाने चाद्या ।
 २२ स्नाने कङ्कणपत्रिकानयने च निदेशः ।
 २३ हर्षुरमयेन स्नाता किमिति प्रश्नः ।
 २४ दूर्वाः किं नार्नायन्त इति प्रश्नः ।
 २५ तुलसीमहणे निदेशः ।
 २६ केतक्या आनयने निदेशः ।
 २७ दाडिमीफलत्रोटनम् ।
 २८ मुस्ताधूपकरणम् ।
 २९ पल्लवजलस्नानं कुतो विस्मृतमिति प्रश्नः ।
 ३० नीपावचये कुत आलस्यमिति
 ३१ अलानयनविस्मरणे ”
 ३२ जलकण्डुपणं कुतः कृतमिति ”
 ३३ पूजाप्रस्तावे बलाकामिः अहं श्रीद्वे ”

- ३४ यूपिकापुष्पानयने निदेशः ।
 ३५ पद्मिनीपत्रानयने ”
 ३६ जम्बुफलसमर्पणे ”
 ३७ पित्त्यकिसलयलीप्रकुसुमानां ग्रहणम् ।
 ३८ आमलकफलानयने प्रार्थना ।
 ३९ यवग्रहणे अभिवचनम् ।
 ४० फुटजकुसुमग्रहणे ”
 ४१ चम्पककलिकाग्रहणे ”
 ४२ धयप्रदानस्तवः ।
 ४३ स्थलनलिनीकुसुमाहरणे प्रार्थना ।
 ४४ सल्लकीकुसुमाहरणे प्रार्थना ।

शरद्वर्णनम् ४६-६५

- ४६ सारसशुक्रहंसाः ।
 ४७ कुन्डलरञ्जनपलाशपत्राणि ।
 ४८ सारसदर्शनम् ।
 ४९ पद्मजमालाहंसवधूभ्रमर्यः ।
 ५० सप्तपर्णर्द्धिदर्शनेन पथिकानां मोहनिवृत्तिः ।
 ५१ शालिगोपिकागायनेन सुरवधूगतिस्मरणम् ।
 ५२ बाणकुसुमदर्शनेन पथिकवधूनां मूर्च्छनम् ।
 ५३ सारसादिभ्यः शालिवनगोपनम् ।
 ५४ केसरमुगन्धिवामोः सर्वत्र प्रसरणम् ।
 ५५ अगस्त्यपुष्पमुगन्धिवामोर्वहनम् ।
 ५६ अगस्त्यपद्मजरजसा स्फुरणम् ।
 ५७ पद्ममालापीडने नृत्त्यभावः ।
 ५८ असनवृक्षपुष्पं कामदेवस्य बाणः ।
 ५९ पुष्पितनिर्गुण्डीदर्शनेनापि विरहिणीनां वधः ।
 ६० कुलभण्डिरभ्रमरावलेखनश्रवणिसादृश्यम् ।
 ६१ कुल्लासनवृक्षात्पथिकस्य दूरे गमनम् ।
 ६२ कनकपद्मजैर्जिनार्चनम् ।
 ६३ विम्बककर्कटीफले ।
 ६४ कुसुदकासपुष्पाणां चलनविक्रसने ।
 ६५ सहस्रलिङ्गाख्यं सरः ।
 ६६ अर्धेन शरदुपसंहारः ।

हेमन्तशिशिरवर्णनम् ६६-८६

- ६६, ६७ कलकण्टाना विक्षोभादि कुन्दलतादर्शन भ्रमरविस्फुरण च ।
 ६८ पुष्पलवलीफलिनीलता ।
 ६९ कृष्णक्षुरक्षकस्त्रीणा गीतम् ।
 ७० चणकादिरक्षकस्त्रीणामुद्यमः ।
 ७१ घनितानामन्योन्य लपनम् ।
 ७२ नवकेशररक्षकस्त्रीणा परस्पर वार्ता ।
 ७३ मुचुकुन्दकुसुमाहरणम् ।
 ७४ पारसीमूलकालिगुञ्जितादि ।
 ७५ यवरक्षकगोपीगीतम् ।
 ७६ मरुवकमाला ।
 ७७ कुन्दलवलीपुष्पाणि ।
 ७८ युवगोपीमूलको युवगोपानां हर्ष ।
 ७९ नारदफलानि ।
 ८०, ८१ स्त्रीणा नामग्रहणपूर्वक कुन्दपुष्पाद्यवयवविषयक लपनम् ।
 ८२ फलिनीलोप्रकुसुमाना विकसनम् ।
 ८३ बाष्णीपुष्पविकसनम् ।
 ८४ फलितवदर्य ।
 ८५ पुनागलवलीकुन्दपुष्पाण्यनङ्गस्य जयसाधनानि ।
 ८६ फलिनीकुसुमै सर्वेशमक्षिसुखहर्षौ ।
 ८७ उद्यानवर्णनोपसहारी रात्रौ सौधगमन सप्त्याकर्म च ।
 ८८ राजान प्रति सूतानां सप्त्याकालादियोधक पठनम् ।
 ८९ चक्रपाकविरहः ।
 ९०-९२ मुनिषट्कजल्पनम् ।
 ९३-९७ यासकसञ्ज्ञाया मोगादिविन्तनपूर्वक प्रियशय्याकरणम् ।
 ९८-१०५ पामुलानां मिथो भाषणम् ।
 १०६ चन्द्रोदयः ।

पष्ठः सर्गः

चन्द्रोदयवर्णनम् १-२१

- १-१ कैरविष्या शशिना प्रति प्रभ ।
 ४ यदाह्वा दूरस्वरवाद्य प्रति दुःखकथनम् ।

- ५४ महिकार्जुननृपस्य गूर्जरमुभटान् प्रहर्तुं प्रवृत्तिः ।
 ५५ अपवमासाशनेभ्यो मासदानम् ।
 ५६ राज्ञे सिंहध्वनिः ।
 ५७ राज्ञे इममारुह्य युद्धप्रवृत्तत्वम् ।
 ५८-६० कुमारपालसैन्ये महिकार्जुनकृत स्वसेनाया अवकाशः ।
 ६१ कुमारपालसैन्यस्य महिकार्जुनस्योपरि बाणवृष्टिः ।
 ६२ तथावृष्टे दृष्ट्वा हनोयमिति कुमारपालसैन्यस्य गर्जनम् ।
 ६३ कुमारपालभगना राजितवर्मादित्वम् । *
 ६४ युद्धे रुधिरप्रवाहः ।
 ६५ कुमारपालभृत्यैर्महिकार्जुनस्य रज्जा प्रापितत्वम् ।
 ६६ महिकार्जुनकृत केषाचिद्योधाना शरताडनम् ।
 ६७ सिंहनादेन केषाचिद्भटाना निरसनम् ।
 ६८ कुमारपालसैन्यकृत महिकार्जुनहस्तिभेदनम् ।
 ६९ तत्सुभटादीना नाशः ।
 ७० राज्ञो शिरसश्छेदनम् ।
 ७१, ७२ ततः कुमारपालस्य दक्षिणदिक्स्वामित्वम् ।
 ७३ पश्चिमदिक्स्वामिसिन्धुपते कुमारपालाज्ञावर्तित्वम् ।
 ७४ जयनन्देष्टार्थीभ्यः कुमारपालराधनोपायाध्यायकत्वम् ।
 ७५ उध्वेश्वरस्य तन्मित्रभूतत्वम् ।
 ७६ वाराणसीस्वामिनस्तद्द्वारमण्डकत्वम् ।
 ७७ मगधदेशाधिपस्य प्रभृतदातृत्वम् ।
 ७८ गौडदेशाधिपतेर्महेश्वरदातृत्वम् ।
 ७९ तस्तेनाया कन्ययुक्तेऽगमयः कृतत्वम् ।
 ८० तन्निष्ठिरस्य दर्शनाद्गार्गाण्डुपतेर्भयेन भरणम् ।
 ८१ तसैन्यकृत दशार्णपतिनगरविडम्बनम् ।
 ८२ ॥ जनकहरणम् ।
 ८३ तत्तद्भूतच्छेदनम् ।
 ८४ तत्तत्तद्भूतपक्षराम ।
 ८५ कुमारपालभेनाकृत चर्दानगरीशमानसङ्घनम् ।
 ८६ मन्त्रा रेवागतनद्यादीना मर्दनम् ।
 ८७ रेवातटे कुमारपालस्य निधनम् ।
 ८८-९१ मधुगर्भीशेन काकादिगमर्भेण कुमारपालसैन्यात्स्वपुरस्य रक्षणम् ।
 ९४ कुमारपालाभयहेतोर्जैर्द्वारपातकृत गजसमर्पणम् ।

१५-१०६

१०७

जङ्गलपते राजानं प्रति विवृतिः ।

कुमारपालस्य स्वपनम् ।

सप्तमः सर्गः

स्वापान्ते राज्ञः परमार्थचिन्ता १-८४

- १ चिन्ताप्रस्तावः ।
- २ जीयस्य कुकर्मभिः संसारे भ्रमणम् ।
- ३ मन्मथमोहाभावे सिद्धक्षेत्रेषु संचरणम् ।
- ४ मदनेनाभ्रमितस्य घन्यत्वम् ।
- ५ स्त्रीभिरभ्रान्तचित्तस्य प्रशमराज्यम् ।
- ६ त्यक्तयुवतिसङ्गस्य सौख्यादिप्राप्तिः ।
- ७ विषयाभिलाषिणः प्रशमाभावः ।
- ८ कामवशगतस्य मित्रादिमार्यागमनम् ।
- ९ महिलावशगतस्य गम्यागम्येति विवेकाभावः ।
- १० स्त्रीरक्तस्वार्थक्षेत्रे व्यर्थमागमनम् ।
- ११ स्त्रीविरक्तस्य शानादिप्राप्तिः ।
- १२ शान्तचित्तस्य संसारे पुनरागमनाभावः ।
- १३ महारमनां स्त्रीभिः सह रमणाभावः ।
- १४ विचक्षणस्य स्त्रीध्वनुरागाभावः ।
- १५ स्त्रीणां मायादिपूर्णत्वम् ।
- १६ स्त्रीणामतिथरप्रेमानुबन्धत्वम् ।
- १७ स्त्रीणां धीरधैर्यहन्तृत्वम् ।
- १८ स्त्रीसङ्गेन पुरुषस्य शक्त्यादेर्नाशः ।
- १९ रमण्यघरणकर्तुः पाण्डित्यादेर्विकलत्वम् ।
- २० स्त्रीणां बहीरम्यत्वादिन्द्रवारणकलसमत्वेनानुरागाविषयत्वम् ।
- २१ तासां कष्टपूर्णेप्यानने मूढस्यानुरक्तत्वम् ।
- २२ युवतिसक्तानां शीलादिनाशः ।
- २३ स्त्रीसङ्गे युक्तयुक्तविचाराभ्यास्तासां दर्शनानर्हत्वम् ।
- २४ स्त्रीविलोपनं त्रिकालशैर्निषिद्धम् ।
- २५ स्त्रीपार्श्वस्य गुर्वाद्यनादरकरत्वम् ।
- २६ स्त्रिया असंघटितं शात्वापि तत्स्पर्शकर्तुः शोषहासो नमस्कारः ।
- २७ स्त्रीस्पर्शस्य पुण्यहानिकरत्वम् ।

- २८ श्रीणा न्यगजातीयेष्वपि प्रेमानुबन्धित्वम् ।
 २९ तासा परलोकादिनाशकत्वम् ।
 ३० तासा शुनीनामिव अकाङ्क्षणीयत्वम् ।
 ३१, ३२ स्थूलभद्रमुने प्रशसा ।
 ३३-३५ घञ्जर्षे ”
 ३६ गजसुकुमारस्य ”
 ३७ गौतमस्वामिन ”
 ३८ अभयकुमारमुने ”
 ३९ सुधर्मस्यामिन ”
 ४० जम्बूमुने ”
 ४१ प्रभवप्रमो ”
 ४२ जिनवचनस्य ”
 ४३ गुरुभ्यो लब्धसम्पत्त्वस्य ससारभयाभाव ।
 ४४ हृदयोत्सितजिनागमाना प्रशसा ।
 ४५ उत्सितजिनसमयस्य ज्ञानोत्थास ।
 ४६ विवेकिनो जिनमतावगाहनम् ।
 ४७ अवगाहितजिनवचनस्य मोक्षप्राप्ति ।
 ४८ भगवद्भजनं गृह्यत कर्मगणस्य नाश ।
 ४९ गृहीतप्रवचनाना मुक्ति ।
 ५० गृहीतप्रताना गुणप्रदत्ता ।
 ५१ महामुनीनां तपस्याचरणम् ।
 ५२-५९ अर्हता वर्णनं नमस्कारश्च ।
 ६० सिद्धान्प्रति शरणार्थं गमनम् ।
 ६१ सर्वसिद्धानां नमस्कार ।
 ६२ सन्मार्गस्य बोधनानामाचार्याणां ध्यानम् ।
 ६३ आचार्यान्प्रति ज्ञानप्राप्तये प्रार्थना ।
 ६४, ६५ उपाध्यायप्रशसा ।
 ६६, ७७ साधुप्रशसा ।
 ६८ पद्मरमेष्ठिध्यान निदेश ।
 ६९-८३ भुतदेवीप्रशसा ।
 ८४ भुतदेवीप्रीदित्य राज्ञो योधार्यविषये प्रार्थना ।
 ८५ भुतदेवी विधेयमुपदिशतिविति प्रार्थना ।
 ८६-९१ कुमारपाल प्रति भुतदेव्या प्रत्यक्षदर्शनम् ।

२१ विषयत्यागपूर्वकं समाधिलीनचित्तत्वेनावस्थानम् ।

२२ मनःपवनयोर्मिथोवष्टम्भनेन मुक्तिः ।

२३ नाडीपवनसंयोगज्ञानं योगसाधनम् ।

२४ समाधिनिष्ठानां जराभरणातिभयाभावः ।

२५ ब्रह्मरन्ध्रे मनोनियोजनं मुक्तेः साधनम् ।

२६ शत्रुमित्रयोः समभावेन दर्शनम् ।

२७ अहिंसाप्रधानो धर्मः क्रियतामित्युपदेशः ।

२८ अहिंसावचनस्य प्रशंसा ।

२९ तपसा जन्मनः साफल्यम् ।

३० सामान्यजनस्य निर्वाणस्वरूपविचाराभावः ।

राजानं प्रति श्रुतदेवीवाक्यम् ३१-३६

३१ संसारकान्तारे मा निपततेति उपदेशस्त्वया सर्वेषां कार्यः ।

३२ सर्वत्र सममाद्यं कुर्यित्यादिः ॥

३३ जीवदया कर्तव्येत्यादिः ॥

३४ महर्षिसेवनं कर्तव्यमित्यादिः ॥

३५ धर्मप्रतिपादकसिद्धान्ते ग्रहं कुर्यित्यादिः ॥

३६ गुप्ताकं संयमश्चेन्मोक्षो न दूरे इत्यादिः ॥

३७-४२ देव्याः कुमारपाठं प्रति परकृतनिन्दासहनाद्युपदेशः ।

४३ श्रीवचनेऽनासत्तस्य मोक्षमुत्तरम् ।

४४ सत्यवचनादि निर्वाणस्य कारणम् ।

४५ साधूनां वचनानि गृहीत्वा तपसा कर्मनाशः कर्तव्यः ।

४६ गुरुजनकयित्रभुतार्थधारणेन जीवितसाफल्यम् ।

४७ गिरसा गुरुपादसर्गस्तदुपदेशेन प्रियवचनादि ।

४८ धनलिप्सया विपत्तिकरस्य गुरोस्त्यागः ।

४९ दयाधर्मप्रशमाचरणं कर्मच्छेदनं च ।

५० जिनवचनप्रमाणस्य पुद्गलस्य जगज्जन्मकारणादिज्ञानम् ।

५१ मिथ्याधर्माचरणनियेषः ।

५२ यत्रतत्रापि स्थितेन सम्पत्स्वमनुरागश्च कार्यः ।

५३ इन्द्रियजये त्रीपादिरूपत्रयायजयः कषायजये कर्मनाशश्च ।

५४ कर्माणि तपसा विना दुर्जयानि । तपसः फलं त्वपरिशेषम् ।

५५ मोक्षमुक्तं द्वाभ्यतं देवादीनां मुक्तं त्यस्यकालम् ।

५६ कर्तृत्वप्रयोऽवत्वबुद्धिरहितस्य विवेकोरिमितः ।

५७ मिथ्यादर्शनसङ्कटस्य गुरुजनस्य प्रणिशतः कार्यः ।

- ५८ रागाद्यकलुषितचित्तस्य ब्रह्मपरस्य तस्मिन्नेव भवे निर्वाणप्राप्तिः ।
 ५९ सतोषामृतेन विना सुखप्राप्तेरभावः ।
 ६० ज्ञानदर्शनचारित्ररूपरत्नत्रयं विना मुक्तेरभावो भाण्डेन विना
 क्रेतव्यवस्तुन इव ।
 ६१ जिनागमालोचनं विना भवहानोपायमोक्षसंप्राप्त्युपाययोरभावः ।
 ६२ चञ्जला संपत् ध्रुवमरणमिनि सर्वस्मिन् वदत्यपि न कस्यापि महा-
 मुनिसमागमसाध्यसयमामाव ।
 ६३ मुक्तिमुखस्य साधनानि ।
 ६४ यत्र कुत्रापि स्थितौ जीवदयाया मुक्तिं प्रति कारणत्वम् ।
 ६५ तपसा सह सयमाद्यभावे साधुमध्ये गणनाया अभावः ।
 ६६ धर्महीनादावपि दया कृतघ्नतोऽत्रैव सिद्धिः ।
 ६७ मनसः सुस्थिरत्वकरणे ससारस्थित विषण्ण प्रत्युपदेशः ।
 ६८ रात्रिभोजनात्यापे पतनं ततः संसारे परिभ्रमणम् ।
 ६९ तपःपरिपालनौत्सुक्यात्मसारे गमनागमनक्रियाया अभावः ।
 ७० जीवदयोपशमयोरेव कर्तव्यत्वं नान्यस्य कर्मणः ।
 ७१ परिग्रहालीकभाषणे परित्यज्य उपशमस्य स्वीकर्तव्यत्वम् ।
 ७१ शरीरजीवितयोरस्थिरत्वं ज्ञात्वाऽऽशुभभावस्त्याज्यः ।
 ७४ श्रुतार्थस्य श्रवणे कर्णयोः श्रुतार्थस्य स्थिरीकरणे हृदयस्य च कृतार्थ-
 त्वम् ।
 ७४ यस्य कर्णे जिनागमवचनमात्रमपि प्रविष्ट तस्य त्वदीयं मदीयमिति
 ममत्वाभावः ।
 ७५ यावज्जीव दमकरणे सिद्धलोकगमनम् ।
 ७६ भद्रत्वादीना सिद्धिं प्रति प्रशमादीनामुत्तरोत्तरमुच्यमानाना कारण-
 त्वम् ।
 ७७ नौघमानमायाजाललोभानामन्त कृत्वा निवर्तने निदेशः ।
 ७८ ससारत्यागशिवसौख्यसंवेदनयोरतिनिश्चल मनः कारणम् ।
 ७९ चित्तादीनामनानुल्लत्यादिकरणे निश्चलं ध्यान कारणम् ।
 ८० यमुनादिनदीजले न्नानेपि शिवदर्शमप्राप्त्यभावः ।
 ८१ मनसि जिनमवतीर्णे कुर्वित्यादेशः ।
 ८२ दयावतामेव निर्गृतिर्न वेपथारिणाम् ।
 ८३ इति भाषाविनिमयेन परमतत्त्वं कथयित्वा नृशोरसि निजकण्ठ-
 माला स्थापयित्वा मङ्गल चोक्या देवीगमनम् ।

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	४
विषयानुक्रमः				xxix
कुमारपालचरितम्	१-२९९
प्रथमः सर्गः	१
द्वितीयः सर्गः	४०
तृतीयः सर्गः	७७
चतुर्थः सर्गः	११३
पञ्चमः सर्गः	१४२
षष्ठः सर्गः	१८०
सप्तमः सर्गः	२२१
अष्टमः सर्गः	२६१
अक्षरानुक्रमविशिष्टा शब्दसूची...	३०१
परिशिष्टम्	
सिद्धहेमशब्दानुशासनस्याष्टमोऽध्यायः	४२५
NOTES ON THE APPENDIX				635

॥ कुमारपालचरितम् ॥

श्री. ॥

ओं नमः श्रीजिनेश्वरपादपद्मेभ्यः ॥

पुण्याङ्कुराः शिवसुखफलं श्रोतुजन्तून् नु नेतु
तैरप्रेऽस्ताः किमुत लिखितुं मङ्गलान्यष्ट लाजा ।
यस्योद्द्यन्ते सदसि दशनाभीशयो देशनाया
स श्रीचन्द्रप्रभजिनपति प्रातिभ नस्तनोतु ॥ १ ॥

अधोविहितदुर्गतिं प्रकटदिव्यगोत्रोद्भूति
वृत्तं सुमनसा भरैः प्रियतरामृतोद्यत्फलम् ।
सुराजितशुभश्रियं भुवनसत्तमामोदकं
जिनेश्वरमभिष्टुवे गुरुमभीष्टकल्पद्रुमम् ॥ २ ॥

यत्पार्श्वे याचितुं किं किमपि शशिरवी कुण्डलद्वन्द्वदम्भाद्
भेत्तुं दारिद्र्यवृत्ते स्मृतिमति युगपद् दीप्रश्चक्रे नु भात ।
'सद्वीणापुस्तमुक्ताक्षवलयकमलातुल्यहस्ताञ्जलक्ष्मी-
र्वाग्देवी सा सुधाभा मम मनसि सदा स्तात् प्रकृत्य प्रसादम् ॥ ३ ॥

यः प्राकृतव्याकरणं नु शब्दैः साहित्यसर्वस्वमिवार्थभङ्गघा ।
स व्याश्रयः काव्यमनल्पबुद्धिज्ञेयः कथं भादृश एव गम्य ॥ ४ ॥

अभीष्टकल्पद्रुगुरुप्रसादप्रादुर्भवत्प्रातिभवैभवोद्दम् ।
स्वान्यावबोधाय तथापि किञ्चिद् यत्नं विधास्ये विवरीतुमेनम् ॥ ५ ॥

इह हि सदिङ्नागनागपतिकूर्मकुलाचलाचलाभाराङ्गीकारव्यावृत्त-
दोर्दण्डकलिताकर्णाकृष्टकाण्डलितप्रचण्डकोदण्डटङ्काराडम्बरत्रासितदुर्धर-

वैरिवारवलस्य अगणितगुणगणतारतारकद्युतिद्योतितदिङ्मण्डलस्य
 प्रसरत्कीर्तिचन्द्रिकाधवलितनभस्तलस्य दीनानाथजन्तुजातविघातरक्षण-
 क्षमनलस्य परोपकारकरणवर्णशीलस्य ('व्रत' ?) नानाप्रकारभक्ति-
 प्राग्भारवन्दारुचतु समुद्रवसुधराधिपकोटाकोटिकिरीटकोटिकान्तिपिञ्जिरि-
 तचरणयुगलस्य चौलुक्यवशमुक्ताफलस्य परमार्हतश्रीकुमारपालभूपालस्य
 संस्कृतव्याश्रयप्रतिपादितावशेष प्राकृतलक्ष्यै रुचिरं चरित वस्तुकाम
 साहित्यव्याकरणाद्यनेकशास्त्रनिर्माणार्प्रैतप्रजापति श्रीहेमचन्द्रयतिपति
 प्राकृतव्याश्रय महाकाव्य चकार ॥ अथ व्याश्रय इति क शब्दार्थ ।
 उच्यते । द्वयो महाकाव्यलक्षणशब्दलक्षणयोराश्रयो व्याश्रय । एव
 तर्हि सर्वमहाकाव्याना व्याश्रयत्वप्रसङ्ग । न हि तत्र कापि महा-
 काव्यलक्षणशब्दलक्षणे न स्त । इति चेत् न । अत्र हि " यथापद्य
 प्राय " इत्यादि महाकाव्यलक्षणमस्ति । तथा व्याकरणाष्टमाध्यायोक्त-
 " अथ प्राकृतम् " -इत्यादिसर्वसूत्रानुक्रमन्यस्तमूलोदाहरणव्यावृत्त्यु-
 दाहरणप्रस्तावायातमंतान्तरोदाहरणप्रतिपादनेन सकल प्राकृतलक्षणमपि ।
 न चैयमन्यत्रेति नातिप्रसङ्ग ॥

॥ अहं ॥

अह पाईआहिं भासाहिं संसयं उहुलमारिसं तं तं ।

अवहरमाणं सिरि-उद्धमाण-सामि नमंसामो ॥ १ ॥

अत्र च साधुसमाचारपरिपालनार्थं निर्विघ्नेन शास्त्रपरिसमाप्त्यर्थमा-
सन्नोपकारित्वादभिमतदैवतस्य निषिलमङ्गलालयस्य श्रीवीरस्वामिनो
ग्रन्थकार अभिधेयसंबन्धप्रयोजनसूचक नमस्कारमादौ आधिष्ठाकार ॥

१ आदौ अयशब्दो मङ्गलार्थं अनन्तरार्थश्च । यदमर ।
“ मङ्गलानन्तरारम्भप्रसङ्गात्स्वर्थेऽप्यथो अथ ” इति । अथ संस्कृत-
व्याश्रयानन्तरं प्राकृतव्याश्रयमहाकाव्य चिकीर्षवो त्रय श्रीवर्ध-
मानस्वामिन नमस्याम । भगवति गर्भस्थिते ज्ञातकुल हास्तिका-
श्रीयरथकट्यापादातधनकनकमाणिक्यादिभिर्वर्धत इति वर्धमान ।
श्रिया अष्टमहाप्रातिहार्यशोभया युक्तो वर्धमान । स चासौ
स्वामी च त श्रीवर्धमानस्वामिनम् । अत्र च श्रीशब्देन पूजातिशय
प्रतिपादित ॥ त्रिभुवनविभु प्रति एकवचनम् आत्मान प्रति तु बहु-
वचनं विरुद्धमिति न वाच्यम् । यत अय निरुपमत्वाद् एक । यय
च प्राकृतप्राया प्रभूता इति सूचनार्थम् एकत्वबहुत्वे स्त ॥ किं-
भूतम् । प्राकृतीभिर्भाषाभि कृत्वा सशय सदेह आर्ष प्रचुर-
च्छात्रपरिवृत्तेन्द्रभूत्यादिऋषिसंबन्धन त त अतिशयप्रसिद्ध बहुलं
जीवकर्मादिविषयत्वेन प्रभूतम् । यदुक्तम् ।

जीवे' कस्मै तज्जीव-भूज-त्तारिसय-ब्रन्धमोक्त्से य ।
देवा नेरइया वा पुत्रे परलोयै-निव्वाणे ॥

अपहरमाणं विनाशयन्तम् । इत्यनेन वचनातिशय उक्तः । स
च न ज्ञानातिशयं विनेति तेन ज्ञानातिशयाक्षेपः । सोऽपि न
अपायापगमातिशयं विनेति तेनापि च अपायापगमातिशयाक्षेपः ।
अपायभूता रागादयः तेषामपगमः । स एव अतिशयः ।
अथवा । वर्धं ऋदेनपूरणयोः । चौरादिकत्वाग्निर्चिं कृते वर्धते जिघत्सेषा-
विति स्वरान्तत्वात् कर्मण्यल् । ततो वर्धः छिन्नः मानः अहंकारो
येनेति व्युत्पत्त्या वर्धमान इति नान्नैव सूचितः । इत्थं चतुस्त्रिंश-
दतिशयज्ञापकमतिशयचतुष्कमुक्तम् । पाइआहिं भासाहिं इत्यत्र
बहुवचनमशेषान्यभापासंप्रहार्यम् । अत्र च संस्कृतव्याश्रयप्रति-
पादितव्याकरणसप्ताध्यायासकललक्ष्यतद्व्यावर्ण्यमानश्रीमूलराजनृपादि -
चरितरूपाभिधेयानुक्रमायातप्राकृताष्टमाध्यायोदाहरणश्रीकुमारपालभूपाल-
चरित्रस्वरूपमभिधेयमथशब्देन सूच्यते । अनेन च अभिधेयेन सह
अस्य महाकाव्यस्य प्रतिपार्थप्रतिपादकलक्षण. संबन्धः । प्रयोजनं
च अनन्तरं सकलप्राकृतलक्षणश्रीकुमारपालचरितपरिज्ञानम् । परं परं
च नि श्रेयसम् । अदुक्तम् ।

व्याकरणात् पदसिद्धिः पदसिद्धेरर्थनिर्णयो भवति ।

अर्थात् तत्त्वज्ञानं तत्त्वज्ञानात् परं श्रेयः ॥ १ ॥

सुकृतं जनयत्यादावमुरमुरस्यामितां ततः क्रमशः ।

निर्वृतिवनितावाप्तिं धार्मिकगुणकीर्तनं विदुषाम् ॥ २ ॥

“अहं पाइआहिं” “बहुल” “आरिसं” इति पदमणितिम्याजेन साक्षात्
“अथ प्राकृतम्” [१], “बहुलम्” [२], “आर्यम्” [३], इति सूत्रनय
प्रतिपादितम् । तच्च अग्रे यथालक्ष्यम् अत्र ग्रन्थे व्यर्त्तामविष्यति ॥

१ BC श्रीशे. २ D °लोग°. ३ BC °ग्निनि. ४ C omits प्रतिपार्थ°.

५ D omits अह... . व्यर्त्तामविष्यति

अतिथ अणहिल्ल-नगरं अन्ता-वेईसमाइ-निव-निचिअं ।

सत्तावीसइ-मुत्तिअ-भूसिअ-जुवइ-जण-पइ-हरयं ॥ २ ॥

तिअस-वई-हर-वहु-मुह-आदरिसीहूय-फलिह-सिल-सिहरो ।

जस्सि पुहइ-वहु-मुह-अवयंसो सहइ पायारो ॥ ३ ॥

२. अधुना श्रीकुमारपालस्य चरितं विघर्णयिषुः सकलेन्द्रि-
मन्दिरं तद्वाजधानीनगरं वर्णयति । अन्तर्वेदिः गङ्गायमुनयोर्मध्य-
देशः तस्य ईशः स आदिर्येषां ते च ते नृपाश्च तैर्निचितं व्याप्तम् ।
प्रतापपराभूतमार्तण्डमण्डलस्य श्रीकुमारपालभूपालस्य प्रसादनाय
सकलदिङ्मण्डलमिलितारिलनरपालचक्रवालेन सर्वकालमस्य कलित-
त्वात् । सप्तविंशतिमौक्तिकाभिर्नञ्जत्रमालानामहारविशेषैः भूपितो
युवतिजनो येषु एषंभूतानि पतिगृहाणि ईश्वरसदनानि यत्र तत्
अणहिल्लनगरम् अस्तीति संघन्धः ॥ तत् पुनः कथम् 'अणहिल-
नगरम्' इत्यभिधीयते । अभिधीयते । पूर्वं किल धनराजराजेन
नूतननगरविधानविहितचित्तेन प्रधानभूमिरण्डगवेपणार्थं विचरता
एकत्र अरण्यमध्ये गवार्दीश्वारयन् अणहिल्लो नाम गोपालो
दृष्टः । तदग्रे च चित्ताभिप्रायो निवेदितः । तेनापि तत्कार्य-
करणार्थं शकुनगवेपणं कुर्वता एकत्र प्रदेशे शृगालो बलिष्ठकुङ्कुरं
निर्धारयन्नवलोकितः । तत्रैव च अणहिल्लेन धनराजराजो नगर-
निवेशं स्वनाम्ना कारित इति अणहिल्लनगरम् ॥

वेईसमाइ इत्यत्र वक्रादित्वाद् [१.२६] अनुस्वारः । बाहुलकात् [१.२४]

कचिद् अन्यस्यापि ध्वञ्जनस्य मः ॥

३. अधुना पङ्क्तिप्रतिगायामानेन आदिमहाकुलकेन एतदेव
नगरं यच्छब्देन निर्दिशन् वर्णयति । तृतीया दशा येषाम् ।
मयूरव्यसकादित्वान्निपातः । तेषां पतिः इन्द्रः तस्य गृहं स्वर्गः तत्र या

निद-सह-मुहावयंसा विडया गुरुणो अवीय-गुण-निवहा ।

निवसन्ति अणेग-बुहा जस्सि पुहवीस-सलहिजे ॥ ४ ॥

न हु अत्थि न वि अ हूअं डह लोए अहमएण जस्स समं ।

सुंउरिस-ठाणमसुरिस-रहिअं सालाहण-पुरं पि ॥ ५ ॥

वध्वस्तासां यानि मुरानि तेषाम् उन्नतत्वाद् उज्ज्वलत्वाच्च अनादर्शा
आदर्शा, संपन्नानि आदर्शभूतानि स्फटिकशिलाशिरसराणि यस्य ।
पृथिव्येय यधू मुरहेतुत्वात् तस्या मुरं सर्वतगरप्रधानत्वात् इदमेव
नगरं यन्त्रम् तस्य अवतंसः शोभाकरित्वात् शेरसर इत्थंभूतः प्राकारः
कोटो यत्र राजते ॥

अन्तावेहंस । सत्तावीसह-मुत्तिअ-भूसिअ । “दीर्घह्रस्वौ मिथो वृत्तौ” [४]
इति स्वराणां समासे दीर्घह्रस्वौ । षाच्चिअ । जुवइ जण । कचिद् वा । पइ हरयं
वई-हर । दीर्घस्य ह्रस्वः । सिल सिहरो । कचिद् वा । बहु मुह बहु मुह ॥

४. नृपस्य सभाया रम्यत्वात् मुरस्य अन्यथानुपपत्तेश्च कान्तात्वम् ।
सा तस्या मुरम् तत्र अवतंसा शोभाकृत्त्वेन आपीडा इव । किल
गगनाङ्गणगत एक एव गुरुः प्रसिद्धः । परम् एते विशदप्रशङ्कितः
इत्येक्ष्यन्ते द्वितीया गुरवः । अविद्यमानो द्वितीयः उपमानतया यस्य सः
अद्वितीयो निरूपमः । एवंभूतो गुणनिवहो येषाम् । न एकः अनेकः
अनेकश्च ते बुधाश्च ते तथा । पृथिवीशैरन्यनगरापेक्षया श्लाघ्ये प्रशस्ये
यस्मिन् निवसन्ति ॥

मुह अययंतो मुहाययता । “पदयो. संधिर्यो” [५] इति सस्कृतोक्तः सैर्यः
संधिर्यो । पदयोरिति किम् । सहइ । बहुलाधिकारात् कचिद् एकपदेपि । रिहया
अर्थात् ॥

५. मण्डननगरतिलवन्धं मिल सातवाहनस्य राज्ञो नगरं

१ B गुयसिम्, C मउरिसम्. २ C उज्ज्वलत्वाच्चानादर्शा, B उज्जलत्वाद्वा-
नादर्शा. ३ B आदर्शम्, C आदर्शम् ४ C om. सत्ते .

जस्मिन् नमन्त-सीसो तियसीमो वि ह्रु तवं तवन्ताण ।

तेलुक्क-सज्जणाणं थुणइ स-भिक्खूण सद्दाए ॥ ६ ॥

जत्थोन्नय-थण-नीसह-वहु-दंसण-निस्सहं नरा जन्ति ।

दुसहाउ दुस्सहेणं मयणेण हयन्तरप्पाणो ॥ ७ ॥

प्रतिष्ठानं नाम । यतः सत्पुरुषाणां सदाचारनराणां स्थानं पदम् ।
अमुपुरुषैः नीचैश्च रहितं विवर्जितम् । परं तदपि न खलु अस्ति
नापि च आसीत् इह लोके अस्मिन् जगति अतिशयेन माहात्म्येन
कृत्वा यस्य समं तुल्यम् । एतदनुमानेन अप्रेपि अनेन समं तन्न
भावोति विज्ञायते ॥

निवसन्ति अणेग । ह्रु अत्थि । “न युवर्णम्यास्वे” [६] इति न संधिः ।
अत्थ इति किम् । पुद्दवीस । युवर्णस्येति किम् । गुरुणो अवीय ॥

लोए अइसएण । “एदोतोः स्त्रे” [७] इति न संधिश्च । एदोतोरिति
किम् । पुद्दवीस ॥

“विअ । ह्रुअं । लोए । अइसएण । रहिअं । “स्मरस्योदृत्ते” [८] इति न संधिः ।
बाहुलकात् कचिद् वा । मुउरिस अयुरिस । कचित् संधिरेव । । सालाहण ॥

निवसन्ति अणेग । “त्यादेः” [९] इति न संधिः ॥

६. यस्मिन् बाह्याभ्यन्तरमेदेन द्वादशप्रकारं तपः तप्यमानानां
चरतां त्रयो लोकाद्यैलोक्यम् । भेषनादिवाद् यण् । ऊर्ध्वायो-
मर्त्यलोकलक्षणम् । तात्पर्यात् प्राणिचयोपि । तस्य परिपालनादिभिः
कृत्वा सज्जना बान्धवास्तेषां सद्भिश्चूणां प्रधानमुनीनां श्रद्धया
अन्तरङ्ग्यदुमानेन आस्तां मुरासुररत्नचरनरनिकरः त्रिदशेशोपि ।
ह्रु इति निश्चितम् । नमच्छीर्षः स्तौति ॥

‘तियसीसो’ । “ह्रु” [१०] इति ह्रु ॥

तवं ॥ “अन्त्यव्यञ्जनस्य” [११] इति ह्रु । वाक्यविभक्त्यपेक्षायां हि
अन्त्यत्वम् अनन्त्यत्वं च । तेन उभयम् । सज्जणाणं सामकूण ॥

७. दुःसहात् असह्यशीतातपादेरपि दुःसहेन असह्येन मदनेन

१ BC बाहुलकत्वात् . .

तेअ-दुरालोएहिं अन्तो-उवरिं घराण रयणेहिं ।

छद् व्य निरवसेसा सरिआहिव-संपया जत्थ ॥ ८ ॥

विज्जु-चलं मद्दुर-गिरो दिन्तो लच्छि जणो छुहत्ताण ।

भिसओ खु जहा सरओ दिसाण पाउस-किलन्ताण ॥ ९ ॥

इन्तान्तरात्मानस्तिरकृतान्त-सस्थाः उन्नतस्तनैर्निःसहा गमनागमनादि-
कार्ये मन्दा या वध्वस्तासां दर्शनेन संजातरणरणकत्वाद् निःसहम्
अधीरं यथा भवति एवं नरा भोगिनो यत्र यन्ति यान्ति वेति ॥

सद्दाए । उन्नय । “न श्रुदोः” [१२] इति न छक् ॥

नांछइ निस्सहं । दुसहाउ दुस्सहेण । “निर्दुरोर्वा” [१३] इति न छक् ॥

८. गृहाणाम् अन्तः मध्यप्रदेशे उपरि उपरितनभागे च तेजोदुरा-
लोकैः प्रेङ्खत्प्रभामण्डलरण्डितनेत्रप्रसरै रत्नैः मुक्ताफलप्रवालाद्यैः
कृत्वा सरिदधिपसंपदो रत्नांकरविभूतयः निरवशेषाः समस्ताः क्षिप्ता
विन्यस्ता यत्र मन्यन्ते ॥

भन्तरप्पाणो । दुरालोएहिं । निरवसेसा । “स्वेन्तरश्च” [१४] इति छक्
न । कचिद् भवन्मपि । अन्तो-उवरिं ॥

९. मधुरगीः प्रियवाक्यः सन् जनः क्षुधार्तेभ्यो बुभुक्षाक्षाम-
कुम्भिभ्यः विद्युच्चलां क्षणदृश्यविनश्वरीम् अतो ददत् फारुण्यात्
प्रयच्छन् लक्ष्मीम् रगाख्यजनकत्वेन खु इति संभान्यते भिपग् वैद्यः ।
यत्रेति । प्रप्रमाणेयम् । अत्रार्थे पूर्णोपभामाह । यथा शरत्कालः
प्रावृद्धान्तानां वर्षाकालकलुपितानां दिशां लक्ष्मीं प्रसादरूपां शोभां
ददाति ॥

सरिआ । “प्रियाम् आद् अविश्रुतः” [१६] इति आत्वम् । बाहुलकाद्
ईपास्तृप्तत्यधुतिरपि । सपदा । अविश्रुत इति किम् । विज्जु-चलं ॥

मद्दुर-गिरो । “रो रा ” [१६] इति रौ ॥

दुरसाण । “शुषो हा ” [१७] इति हा । आप्ये तु दुरहेत्यपि ।

जत्थच्छरस-मण-हरो वहूहि रमिरो वि अच्छर-समाहिं ।
 दीहाऊ वि अदीहाउस-भाणी सह विवेइ-जणो ॥ १० ॥
 कुसुम-धणू धणुह-धरो कउहा-मुह-मण्डणम्मि चन्दंमि ।
 रजं तमेग-छत्तं असंकमुवभुंजए जत्थ ॥ ११ ॥

मिसओ । सरओ । “ शरदादेरत् ” [१८] इति अन्यव्यञ्जनस्य अत् ॥
 दिसाण । पाउस । “ दिक्प्रावृषोः सः ” [१९] ॥

१०. यत्र अप्सरोमनोहरः त्रिदशाङ्गनामानसावर्जक^१ अप्सर^२ समा-
 मिः देवीकल्पाभिर्बधूभिः कान्ताभिः सह रन्तापि रमणशीलोपि
 दीर्घायुरपि परिपूर्णजीवितव्योपि “ मूलविस^३ ” इत्यादिसुगुरूपदेश-
 यशप्रादुर्भूतानित्यत्यवासनावसितान्तःकरणत्वेन अदीर्घायुपम् आत्मानं
 मन्यते सदा विवेकिजनः युक्तायुक्तविमर्शकृलोकः ॥

अच्छरस । अच्छर । दीहाउ । अदीहाउस । “ आयुरप्सरसोर्वा ” [२०]
 इति सः ॥

११. ककुम्भुरमण्डने चञ्चत्किरणनिकुरुम्भप्रकृतदिकान्तावदन-
 विलेपने चन्द्रे कुसुमधनुः पुष्पधन्वा राज्यम् आधिपत्यं तत् सर्व-
 लोकप्रसिद्धं सर्वोत्कृष्टं वा एकच्छत्रम् अद्वितीयातपत्रम् अशङ्कं
 निर्भयं यत्र उपभुनक्ति पालयति । तदा तदाक्षोद्दृष्टनासमर्थत्वा-
 ज्जगत इति ॥

कउहा । “ ककुम्भो हः ” [२१] इति हः ॥

धणू । धणुह । “ धनुषो वा ” [२२] इति वा हः ॥

रज । “ मोनुस्वारः ” [२३] इति मस्य अनुस्वारः । कचिद् अनन्त्यस्यापि ।
 चन्दंमि ॥

छत्तं असंकमुव^४ । “ वा स्वरे मश्च ” [२४] इति वा अनुस्वारः । पक्षे
 लुगपवादो मस्य मः । बाहुलकाद् अन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मः । तमेग^५ ॥

रोमंच-कंटइल्लो संझाए वंरू-जंपण-छडल्लो ।

जत्थ मणंसिल-तिलओ विलसड अहिसारिआ-लोओ ॥ १२ ॥

जत्थ भणणाण अवरि देवं नागोहं विम्हया दिट्ठो ।

रमड मणोसिल-गोरो मणसिल-लित्तो भयच्छि-जणो ॥ १३ ॥

पव्वेसु अपव्वेसुं जत्थ मुणीणं कमेण अकमेणं ।

काळुणं पटिवत्ति हरिसं काळुण देड जणो ॥ १४ ॥ -

१२. अभिसरति अभिसारयति वा कामार्ता कान्तम् इत्यभि-
सारिका । तद्वज्रणो लोक अभिसारिकालोक मन शिलातिलक
चन्द्रजल्पने छेक भाषितेतरयाच्ययचनरचनाया निपुण अत एव
रोमाञ्चेन कण्टकवान् सध्याया यत्र विलसति खीडति । तथाविध-
जल्पनविलसनयो अन्यथानुपपत्तित कामिभिरिति अनुक्तमपि ज्ञेयम् ॥

अरुक । उवमुजए । रोमच । कंटइल्लो । संझाए । “दजणनो व्यञ्जने ”

[२६] इत्यनुस्वार ॥

१३. देवनामै अमरनागकुमारै. कथमत्र मनुष्य अप्सरोभ्यो
नागाङ्गनाभ्यश्चाभ्यधिकागण्यलापण्यगालिन्यो दृश्यन्त इति विस्मयात्
आश्चर्याद् एष्ट गगनाङ्गणे पर्यवित् कार्यस्य मसिद्धये विचरन्नि
अवलोकित मन शिलाप्रदीप । मुचर्णवर्णत्वात् । मन शिलालिप्त
अङ्गनाभानिरेषन्तुनिष्कादिकरणेन । गृणाक्षिणी इव अक्षिणी
यामा नाभ मे जनभ भ्रनानाम उपरि यत्र रमते । कामिभि-
रिति ज्ञेय ॥

वक्क अरुण इति आयम्ब, मणसिल इति शिलापरस्य, अवरि इति तृतीयस्य,

“ यत्रादावत ” [२६] इत्यनुस्वार । कडिचिच्छन्द पृथगेति । दय नागादि ।

वविध । मणसिल । भावे मणसिल ॥

१४. पव्वेसु उत्तरपाश्र्वापरणादिभ्येषु अपव्वेसु तस्यातिरिक्ता-
न्यदिनेषु कमेण श्रयमम एवम्य पश्चाद् द्वितीयादिसादिपरिपाश्या

वीस-गुणो तीस-गुणो कलि-कालो नून जत्थ कय-जुगओ ।

नूनं अणभुज्जन्ते लोए मामं स-मंसं व ॥ १५॥

जस्मि मकलंकं वि हु रयणी-ग्मणं कुणन्ति अकलङ्कं ।

सहधर-संस-भङ्गोज्जलाओ भवणंसु-भङ्गीओ ॥ १६ ॥

लङ्घिज्ज नालंयं वञ्चिज्ज न हु अवंचणिज्जं च ।

वञ्चिज्ज न वि जस्मि अवंचणिज्जं च केणावि ॥ १७ ॥

अक्रमेण समकालं प्रतिपत्तिम् “ अभिमुद्-गमणं ” इत्यादिमिद्वान्तोत्त-
भक्तिं कृत्वा हर्षं कृत्वा च मुनीना यत्र जनो रदाति ॥

भयणाण । पद्मेसु अपद्मेसु । गुणीणं । कमेण अरुमेण । वाऊण वाऊण ।

“ कत्यास्यादेर्णस्वोर्वा ” [२७] इत्यन्तो यानुस्वारः ॥

१५. किल अयं फलिकालः सर्वकालं सर्वकालेषु अधमतमः । परं
सोपि सदाचारधार्मिकजनयत्नेन कृतयुगाद् विंशतिगुणविंशद्गुणश्च यत्र।
नूनम् इत्युत्प्रेक्ष्यते । नूनं निश्चितं मांसं म्यमांसवनं अमुञ्जाने अन-
भति लोके नरपत्यादौ मति । कृतयुगेऽपि हि त्रेपाचिन पापात्मना
मांमाशित्याद् अत्र च सर्वथा तदभावान्न ततोऽधिरत्यम् ॥

वीस । तीस । “ विंशत्यादेर्णस्वोर्वा ” [२८] इति अनुस्वारद्वयः ॥

मास मंसं । नून नून । “ मासादेर्वा ” [२९] इति वा अनुस्वारद्वयः ॥

१६. यस्मिन् सहधरसहभङ्गोज्ज्वला चरधरपाञ्चजन्यच्छेदविशदा
भयनांशुभङ्गव्य मदनकिरणविच्छित्तयो रजनीरमणं चन्द्रम् । अपि-
विग्मये । मवलङ्घमपि समलमपि । हु इति निश्चितम् । अकलङ्कं
निर्मलं कुर्यान्ति ॥

१७. अलङ्घ्यम् अनपेक्ष्यं पूज्यं गुरुमानरूपितगद्विषं न लङ्घ्यते ।
सदाशास्त्रप्रमेण न पराभूयते । न च गलु अथद्वानीयम् अपिप्रतायं

वंजिअ-सत्ती सत्ती-अणखिओ सत्ति-पंझ-अण-वञ्जो ।

लुंदाय-लुण्टणो संठे सण्ठो जत्थ निव-लोओ ॥ १८ ॥

उदंड-बाहु-दण्डा-जस्सि कुंडासहा सयमकुण्डा ।

कंतंगा कन्त-गुणा नय-पंथे पन्थिआ पुरिसा ॥ १९ ॥

मित्रादि यद्धयते विप्रतार्यते । नापि च अवाञ्छनीयम् अनभिलषणीय
परद्रव्यपरदारादि वाञ्छयते अभिलष्यते सदाचारनिरतत्वान् केनापि
यस्मिन् ॥

१८ व्यखिता प्रोद्धरफन्धरणकण्डूलदोर्दण्डप्रचण्डशात्रवत्रासने
प्रकटिता शक्ति स्वसामर्थ्य येन । शक्त्या अनक्षित अगतशक्ति ।
शक्तिबन्ध्यजनवन्ध्य । पराक्रमवति अभियुक्त । लुण्टाके चोरे लुण्टनो
मोपक । शठे मायाविनि शठश्छद्मपर । नीतिमता हि राक्षा तथा-
विधेषु प्रतिदूलाचरण न दोषाय । यद्वाह भारवि ।

ग्रन्थि ते मूढधियः पराभव
भगन्ति मायाविषु ये न मायिनः ।
प्रविश्य हि ग्रन्थि शठास्तथाविधान्
असधृताङ्गान् निशिता इषेपय ॥

यत्र नृपगेनो गतान् ॥

१९ उदण्टो शात्रवत्रामृत्त्वेन प्रचण्डौ बाहुण्डौ येषाम् । कुण्डा
त्रियामु मन्त्रा तान न सहन्ते न क्षमन्ते इति कुण्डासहा । स्वयम्
आमना च अकुण्डा त्रैवार्यत्रियामु अमन्त्रा । वान्ताद्वा मनोह-
रगुणान्वयया । वान्ता भगोमा विभेने वाञ्छिता या गुणा शौर्यो-
न्वयैर्गर्भगाम्भार्यादयो येषाम् । नयपंथे न्यायमार्गे वान्था पथिका
पुष्पा यत्र ॥

चंदुजाण व चन्दो वंफिअ-बंधूण बन्धवो जस्सि ।

अणुकंप-कम्पिअ-मणो विहवि-जणो वम्फए घम्मं ॥२०॥

लंबंत-लुम्बि-रंभारम्भिअ-तोरण-निरुद्ध-संरंभो ।

सरए वि पाउसम्मि व न जत्थ दीसइ फुडो तरणी ॥२१॥

जत्थ चुलुक-निवाणं परिमल-जम्मो जसो कुसुम-दामं ।

नहमिव सच्च-गओ दिस-रमणीण सिराई सुरहेइ ॥२२॥

२०. चंदुजेति देश्यः कुमुदवाची । ततो यथा कुमुदानां चन्द्रो बान्धवः एवं काङ्क्षिता निराश्रयत्वेन अभिलपिता बान्धवा यैस्तेषाम् उपकारकारित्वाद् अनुकम्पाकम्पितमना दयावशगतचेताः सन् बान्धवः विभविजनः ईश्वरलोको यस्मिन् धर्मं काङ्क्षति ॥

२१. लम्बमाना लुम्ब्यः फलसमूहा यासु ताश्च ता रम्भाश्च कदल्य-स्ताभिः आरब्धानि प्रतिगृहं कृतानि यानि तोरणानि बन्दनमालास्तै-र्निरुद्धः निषिद्धः संरम्भः किरणनिकरप्रसररूप आटोपो यस्य स एवं-भूतस्तरणिर्धुमणिः स्फुटः प्रकटो न यत्र दृश्यते प्रावृषीव प्रावृट्काल इव शरद्यपि शरत्कालेपि । प्रावृषि हि सजलजलधरान्तर्हितत्वाद् न दृश्यते । अत्र तु निर्घुत्तघनायां शरद्यपि न दृश्यत इति विरुद्धार्थः अपिशब्दः ॥

सकलं कं अकलङ्कं । सद्ध संत । भणो भंगीओ । लद्धिजइ लंघं । वञ्चि-अइ अवंचणिजं । वञ्चिजइ अवंचणिजं । वंजिअ अणञ्जिओ । वंज वन्जो । लुंटाय लुण्टणो । संठे सण्ठो । उहंढ दण्डा । कुंढा अकुण्डा । कंतंगा फन्त । पंये पण्यिआ । चंदुजाण चन्दो । बंधूण बन्धवो । अणुकंप कम्पिअ । [वंफिअ] वम्फए । लंबंत लुम्बि । रंभा रम्भिअ । “ वर्गेत्थो वा ” [३०] इति वा अनुस्वारस्य वर्गान्त्यः ॥

सरए । पाउसम्मि । तरणी । “प्रावृट्शरत्तरणयः पुंषि” [३१] इति पुंलिङ्गे प्रयोक्तव्याः ॥

२२. यत्र चौलुक्यनृपाणां मूलराजप्रभृतीनां नभ इव गगनमिव

सच्च व्रयाणं मज्झिम-वय व सुमणाण जाइ-सुमणं व ।
 सम्माण मुत्ति सम्मं व पुहइ नयराण जं सेयं ॥ २३ ॥
 चम्म जाण न अच्छी णाण अच्छीइ ताण नि मुणीण ।
 विअसन्ति जत्थ नयणा किं पुण अन्नाण नयणाइ ॥ २४ ॥
 गुरुणो वयणा वयणाइ ताव माहप्पमणि य माहप्पो ।
 ताव गुणाइ पि गुणा जाव न जस्सि बुहे निअइ ॥ २५ ॥

सर्वगतम् ऊर्ध्वाधोमर्त्यलोकप्राप्त परिमलस्य सौरभ्यस्य जन्म उत्पत्ति
 स्थानं यश कुसुमदाम पुष्पमाल्य दिग्गमणीना शिरासि सुरभयति सुर
 भीणि करोति । एतन्नगरम् आरभ्य सकलदिक्चक्रबालव्यापि चौलुक्य
 नृपाणां यश इत्यर्थः ॥

२३ यथा सर्ववयसा कौमारयौवनवार्धकानां मध्यमवयस्य तारुण्य
 श्रेयः । यथा सुमनसा घण्टुलधिचकिल्पाटलादिपुष्पाणां जातिसुमना ।
 यथा शर्मणा चक्रवर्तिदेवेन्द्राणिसौर्यानां मुक्तिशर्म तथा पृथिवीनगराणां
 प्रतिष्ठानादीनां मध्ये यत् श्रेयः प्रशस्यतरम् ॥

२४ येषाम् अक्षीणि न चर्म किं तु ज्ञान तत्त्वावबोधरूपम् अक्षीणि ।
 तेषामपि मुनीनां सातिशयज्ञानिनाम् ऋषीणां यत्र नयनानि विकसन्ति
 अत्यद्भुतधर्मधर्मस्थानादिवीक्षणात् प्रीयन्ते । किं पुनरन्येषां चर्मचक्षुषा
 सामान्यननानां नयनानि सविज्ञासानीति ॥

जम्मो । जसो । “ अम्म अदामशिरोनम ” [३२] इति पुस्तकम् ।
 अदामशिरोनम इति किम् । दाम । नद । शिराई । बाहुल्कात् । वय । सुमण ।
 गम्म । सेय । चम्म ॥

२५ गुरोः मुगचार्यस्य वचनानि तावद् वचनानि । आश्चर्य-
 पातिर्णीत्यर्थः । माताम्य गौरवमपि तावद् माहात्म्यम् गुणा बुद्धि-
 मत्स्यापि तावद् गुणा यावत् न यस्मिन् बुधान् पश्यति ।

हरि-हर-विहिणो देवा जत्थन्नाई वि वसन्ति देवाइ ।

एयाए महिमाए हरिओ महिमा सुर-पुरीए ॥ २६ ॥

जत्थञ्जलिणा कणयं रयणाई वि अञ्जलीइ देइ जणो ।

कणय-निही अक्खीणो रयण-निही अक्खया तह वि ॥ २७ ॥

तत्थ सिरि-कुमर-वालो चाहाए सच्चओ वि धरिअ-धरो ।

सुपरिड्ड-परीवारो सुपड्डो आसि राइन्दो ॥ २८ ॥

एतन्नगरबुधविलोके तु बृहस्पतेर्वाग्मित्वं माहात्म्यं गुणाश्च न प्रतिभान्तीति भावः ॥

अच्छी अच्छीइ । नयणा नयणाई । वयणा वयणाइ । माहप्प माहप्पो ।

“ वाक्ष्यर्थवचनाद्या. ” [३३] इति वा पुरात्वम् ॥

२६. हरिहरविधयो देवा. अन्येपि सूर्यसुगतफणिपत्यादयो देवा यत्र वसन्ति । अनेन महिम्ना सुरपुर्या स्वर्गलोकस्य महिमा प्रभाव. हतस्तिरस्कृत. । सुरपुर्या हि इन्द्र एव एक. प्रचरो वसति । अत्र च महाप्रभावाण्यनेकानि दैवतानि । अतो युक्तस्तन्महिमापहार ॥

गुणाई गुणा । देवा देवाइ । “ गुणाद्याः स्त्रीषे वा ” [३४] इति वा स्त्रीत्वम् ॥

२७. यत्र कनकम् अञ्जलिना हस्तेन रत्नान्यपि पद्मरागगारु-
त्मतहीरकमौक्तिकादीन्यपि अञ्जलिना यत्र जनो ददाति । कृपापात्र-
दीनानाथाद्यर्थिषु इति शेषः । तथापि कनकनिधिः सुवर्णशेवधि.
अक्षीणः परिपूर्णः । रत्ननिधिश्च अक्षीणः । प्रतियाचकं तथा दाने
शेवधीनां ह्रास. संभवति । परं वैश्रवणकल्पत्वाज्जनानां तत्परिपूर्णतैवे-
त्यर्थः । आदिमहाकुलकम् ॥

महिमाए महिमा । अञ्जलिणा अञ्जलीइ । निही निही । “ वेमाञ्जल्याद्याः
स्त्रियाम् ” [३६] इति स्त्रीत्वम् ॥

२८. सर्वतः सफलविश्वलयान्निपाळेभ्यो दिग्गजकूर्मकुलाचल-

तुह आणा-ओमालं सिरम्मि धरिमो जहा अणिम्मल्लं ।
 अम्हे एत्थाम्हेत्थ य इअ भणिउं जो निवेहि नओ ॥ २९ ॥
 तुह हरि-पिआ जह इमा किं पि पिआ किमवि मेइणी जइमा ।
 ता किं ति मए चि रुसेव जस्स किन्ती गया दूरं ॥ ३० ॥

फणिपतिभ्यो वा बाहौ स्वदोर्दण्डे धृतधरः संस्थापितवसुंधरः सुप्रतिष्ठ
 सन्नयायमार्गस्थितः परीवारो मित्रामात्यादिबर्गो यस्य । सुप्रतिष्ठः
 प्रतिज्ञाशूरः तत्र अणहिलनगरे श्रीकुमारपालो राजेन्द्र आस्ते ॥

बाहाए । " बाहोरात् " [३६] इत्याकारोन्तादेशः ॥

पालो । सम्बओ । धरो । वारो । सुपइट्ठो । राइन्दो । " अतो डो-
 विसर्गस्थ " [३७] इति विसर्गस्थाने डो. ॥

२९. अधुना एकाग्रविंशत्या गाथाभिः अस्यैव राज्ञो वर्णनम्
 आह । तव आक्षेप शासनमेव निर्माल्यं श्रेष्ठां शिरसि शीर्षे धराम
 षहामः । किमिव । यथा अनिर्माल्य तत्कालविकसितशतपत्रिका-
 चम्पकादिदाम । अत्र सिन्धुदेशादौ वयम् अत्र कुङ्कुणदेशादौ च वयं
 वर्तमाने इति भणित्वा यो नृपैर्नतः ॥

सुपरिट्ठ सुपरट्ठो । ओमाल अणिम्मल्ल । " निष्प्रती ओत्परी माल्यस्थोर्वा ",
 [३८] । निष्प्रती मास्ये स्याधातो च यथासंख्यम् ओत्परी वा ॥

३०. तव इयं हरेः प्रिया भार्या यदि किमपि अनाख्येयं यथा
 भवति एयं प्रिया मेदिनी च चाण्डाली इयं यदि किमपि प्रिया सदा
 किमिति किम् एयं सति मयेति अस्मादेतो रूपेण यस्य कीर्तिर्गता
 दूरम् ॥ कान्ता हि यदा नीचान्यकान्तासत्त्वं भर्तारम् अवलोकयति
 तदा रोपाद् अन्यत्र प्रजति । कीर्तेरपि तथा सर्वत्र भ्रमणाद् इत्थम्
 दृष्टेः ॥ अत्र च हरिप्रिया लक्ष्मीः मेदिनी पृथ्वी ॥

" आदेः " [३९] । आदेरित्याधिकारः कगच्चेत्वादियूषात् प्राग् अविशेषे
 वेदितव्यः ॥

अग्गे एय्य अग्गेत्थ । जइ इमा अइमा । " त्यदाय " इत्यादिना [४०]
 त्यदादेरप्यप्यस्य तयोरेवादेः स्वरस्य वहुलं दुक् ॥

जो दूसासण-रिउणो आसत्थामस्स राम-सीसस्स ।
वीसामिअ-जस-पसरो स-जसेणं कासवि-तलम्मि ॥ ३१ ॥
वीसुं वासा-नीसित्त-महि-अले ऊस-मालि-तेअस्स ।
रजे जस्स न कास वि नीसत्तं नीसहत्तं वा ॥ ३२ ॥
गुण-सामिद्धी पयडा कला-समिद्धी वि पायडा जस्स ।
जो दाहिण-पवण-निहो दाक्खिण्ण-निही गुणि-वणाण ॥ ३३ ॥

किं पि किमपि । “पदाद् अपेर्वा” [४१] पदात् परस्य अपेः आदेर्लुङ् वा ॥

किं ति मए ति । “इतेः स्वरात् तश्च दि.” [४२] इति पदाद्, इतेः आदे-
 र्लुङ् स्वराच्च तकारो दिः ॥

३१. दुःशासनस्य रिपुभीमस्तस्य । अश्वत्थाम्न. द्रोणाचार्याङ्गजस्य ।
 रामस्य परशुरामस्य शिष्यो भीष्मस्तस्य च विश्रमितयशःप्रसरः प्रश-
 मितसुश्लोकप्रपञ्चः स्वयशसा कृत्वा य. काश्यपीतले पृथ्वीपीठे । भीमा-
 दीनां शौर्यादिगुणगणेभ्योऽपि अद्भुतगुणत्वाद् अस्य सुघटस्तद्यशःप्रशमः ।
 अथ च चिरभ्रमणस्त्रिजं विश्राम्यते ॥

३२. उत्तमालितेजसः दुःसहत्वाद् मार्तण्डकल्पप्रतापस्य यस्य विष्वक्
 समन्ताद् यर्पासु प्रावृट्काले निषिक्तं धाराधरधाराधोरण्या उक्षितं महीतलं
 यत्र तस्मिन् राज्ये न कस्यापि निःस्वत्वं निर्द्रव्यत्वं निःसहत्वं असम-
 र्थत्वं वा । राजन्वत्यां हि पृथ्व्यां स्वकालं वृष्टिः ईश्वरा. समर्थाश्च लोका
 इत्यादि सर्वं सुघटमिति ॥

दूसासण । आसत्थामस्स । सीसस्स । वीसामिअ । कासवि । वीसुं । वासा ।
नीसित्त । ऊस । कास । नीसत्तं । नीसहत्तं । “उत्तरयव०” इत्यादिना [४३]
 उत्तरयाचानां शपथानाम् आदेः स्वरस्य दीर्घः ॥

३३. गुणानां शौर्यादीनां समृद्धिः संपत् प्रकटा अत्युत्कर्षप्राप्तत्वान्
 प्रसिद्धा । कलानां गीतपठितादिद्विसप्ततिसंख्यानां समृद्धिरपि यस्य
 ॥ [कुमारपालचरित]

सिधिणिम्मि धारण-बलं सुमिणिम्मि अ आस-साहणं जस्स ।

दिण्ण-भयं पिच्छन्ता दत्त-करा रिउ-निवा जाया ॥ ३४ ॥

अङ्गार-पिक्क-गोळे खाए इङ्गाल-पक्क-कन्दे अ ।

तत्त-निलाडा रिउणो जस्स णलाडं-तवे तवणे ॥ ३५ ॥

प्रकटा । दक्षिण्यस्य अनुकूलताया निधिः शेषधिः । गुणिनः सन्तः । त एव सर्वसाधारणत्वेन वनानि । तेषां फलसमृद्ध्यादिजनकत्वेन दक्षिण-पवननिभो योस्ति ॥

सामिद्धी समिद्धी । पयडा पायडा । “अतः समृद्ध्यादौ वा” [४४] इति आदेरस्य दीर्घो वा ॥

दाहिण । “दक्षिणे दे” [४५] इति आदेरस्य दीर्घः । दे इति किम् । दक्खिण्ण ॥

३४. स्वप्ने धारणबलं गजसैन्यं स्वप्ने अश्वसाधनं तुरगकटकं च दत्त-भयं धितीर्णत्रासं यस्य प्रेक्षमाणा दत्तकरा अर्पितदण्डा रिपुनृपा जाताः । तद्गजादिघलं चरेभ्यः सभयं निशम्य स्वप्ने साक्षादिव पश्यन्तस्तच्चित्ता रिपुनृपाः स्वसौरभ्याय यं दण्डादिना प्रसादयन्तीति भावः ॥

सिधिणिम्मि । दिण्ण । “इः स्वप्नादौ” [४३] इति इत्वम् । आप्ये उकारोपि । सुमिणिम्मि । यादृक्काण्यत्वाभावे न । दत्त ॥

३५. ललाटतपे अत्युपे तपने मार्तण्डे सति तप्तललाटाः संतप्तभाल-स्थला रिपवो यस्य अङ्गारपक्वानि यानि गोष्ठेति देश्यत्याद् यिम्बीफलानि तानि । अङ्गारेषु पक्वा ये कन्दास्तांश्च खादन्ति भक्षयन्ति । यद्गत्याद् अरण्यानीमध्यम् अप्यासीना अङ्गारपक्वयिम्बीफलकन्दादिभिः शत्रवः प्राणधारणं कुर्यन्तीत्यर्थः ॥

अङ्गार इङ्गाल । पिक्क पक्क । निलाड णलाड । “पक्वाङ्गारललाटे वा” [४७] इति वा इत्वम् ॥

कदमं मज्झिम-लोणं रिउहिं चनं न छत्तिवण्ण-यणं ।

नय-छत्तवण्ण-परिमल-मणं गणं जम्म मंभरिउं ॥ ३६ ॥

अमयमइओ च्व अहवा अमयमयाओ वि समहिओ जस्स ।

हर-हीर-पिआहि वि जस-गीअ-अणी मुच्चणं धीमुं ॥ ३७ ॥

अगुटिअ-पटिहा-यमग्ग्य अग्गओ जम्म दप्प-कण्हलं ।

सण्णिअ-नाण-प्पटिहं चुहं-चुटं गउअ-चण्हं व ॥ ३८ ॥

३६. मध्यमेलोके मर्त्यलोके कनमन मप्रपर्णवनं मप्रच्छदकाननं
रिपुभिर्न त्यक्तम् नयमप्रपर्णपरिमलमदान गजान यम्य मंस्मृत्य ॥

कदमं । मज्झिम । “मध्यमस्तमे द्वितीयस्य” [४८] इति अत इत्यम् ॥

छत्तिवण्ण छत्तवण्ण । “अनयणे वा” [४९] इति अत इत्यं वा ॥

३७. अमृतस्य त्रिकारः अमृतमयः स इव अथ वा अमृतमयादपि
मुधाविकारादपि समधिकः समग्रालो यम्य यशसो गीतस्य गानस्य
ध्वनिर्निनादः आम्नां नागद् अन्यजनैः किं तु हरः ईश्वरः हरप्रिया गौरी
ताभ्यामपि त्रिष्वरु ममन्तान श्रूयते ॥

अमयमइओ अमयमयाओ । “मयश्चइयां” [५०] इति आदेशतो अइः वा ॥

हर हीर । “ईहरे वा” [५१] इति आदेशतो वा ईः ॥

अणी धीमुं । “ध्वनिरिष्वनोरुः” [५२] इति आदेशस्य उत्तमम् ॥

३८. अगण्डितः अच्छिन्नः प्रतिभा । नयनयोऽप्यगण्डिता प्रज्ञा
प्रतिभा । तस्याः प्रमरो यम्य तम्य यम्य अप्रतः पुरतोऽप्येण मयल-
शास्त्रादुत्तायनोद्यमिमानेन पूर्वं कण्ठलं गज्जलं गण्डिता निरुत्तर-
त्वाच्छिन्ना ज्ञानप्रतिभा यम्य नद् चुवचण्डम । दन्त्रेऽन्यते । गयया
गयाकृतयः मास्तरादृता आगण्यरूपप्रयः तेषां चण्डमिव ॥

अगुटिअ गण्डिअ । चुहं चण्हं । “च-दग्गण्डिते वा वा” [५३] इति
आदेशस्य नेन मद् उत्तमम् ॥

१ BC चुहुचुट गउअचउव, D चुहुचुट गउअचउव. २ D मध्यलोके.
३ BC omit प्रज्ञा, ४ D “द्वितीयोवा”, ५ II C “चंद्र”, D चद्र. ६ BC चंद्रमिव,
D चद्रमिव. ७ BC चुद्र चद्र । चद्रगण्डिते &c, D चुद्र । चण्डं.

असि-पुढुमो धनु-पुढुमो छुरिया-पढुमो अ सेछ-पढुमो य ।
 सच्चण्णु च्व अहिण्णू जो सयल-कला-कलावस्स ॥ ३९ ॥
 उर-सेज्जाइ वि हरिणो सुन्देर-घरम्मि सइ सिरी अथिरा ।
 जस्स गुण-वेछि-तरुणो थिरासि भू-वछि-पेरन्ते ॥ ४० ॥
 जस्स य दिस-पज्जन्ते अहरिअ-जोण्होकरो जसोकेरो ।
 अच्छेर-निरीहाण वि अच्छरिअं किं व न करेइ ॥ ४१ ॥

गडअ । “गवये व.” [५४] इति वस्य उत्त्वम् ॥

३९. असौ प्रथमः धनुषि प्रथमः छुरिकायां प्रथमश्च । सेहेति
 देश्यः प्रासवाची । तस्मिन् प्रथमश्च । असिधनुश्छुरिकासेहशब्दैः
 एतत्क्रियापटयः सुभटा उच्यन्ते । तेषु प्रथर स्वघातदानपरघात-
 यञ्चनादिक्रियानिपुणत्वात् । किं बहुना यः सकलकलाकलापस्य अभिशो
 विचक्षणः । किंवत् सर्वज्ञ इव सर्ववेदीव ॥

पुढुमो पुढुमो पढुमो पढुमो । “प्रथमे पयोर्वा” [५५] इति पययोः अस्य
 युगपत् प्रमेण च उर्वा ॥

सच्चण्णु । अहिण्णू । “शो णत्वेभिगादौ” [५६] इति ऋस्य णत्वे ऋस्यैव
 अत उत्त्वम् ॥

४०. आस्तां तावन् स्वावासकमलादौ अस्थिरा । सौन्दर्यगृहे हरेः
 उरःशय्यायामपि [सदा] श्रीः अस्थिरा चञ्चला । परं सापि गुणा एव
 यशःप्रसूनजनयत्वाद् घट्टयः वट्टयः तासां तरुरिव आधारभूतत्वात् ।
 तस्य यस्य भूर्वह्निपयन्ते सक्खे वृथ्वावलये स्थिरा आसीन् । चापलम्
 धपाम्य अग्निन् गुणगणनिधौ लक्ष्मीः स्थितेति भावः ॥

सेज्जा । सुन्देर । “एच्छप्यादौ” [५७] इति आदेरस्य एत्वम् ॥

४१. पूर्णपर्जन्यपञ्चमया चः समुषये । यस्य दिक्पयन्ते अधरितः
 पणभूतो ज्योत्स्नायाश्चन्द्रिषाया एतकरो राशिर्येन स यशउत्करो

जो आसि बम्भचेर-ग्गहण गुरू पइ-विओअ-विहुरस्स ।

रणन्तग्गय-रिउ-अन्तेउर-पोम्मच्छि-लोअस्स ॥ ४२ ॥

पय-पउम-नमोकारे परोप्परामइ-तुइ-हारेहिं ।

जस्स सहाइ निवेहिं ओप्पिअमिव मुत्तिआहरणं ॥ ४३ ॥

जत्यप्पिअ-भू-भारो सुवइ फणी - तत्थ सोवइ हरी वि ।

जोअत्थ-दिन्न-भारो न उणाइ सयालुओ न उणा ॥ ४४ ॥

न केवलम् अन्येषाम् आश्चर्यं कौतुके निरीहाः सद्ब्रह्मविन्यस्त-
चित्तत्वात् निराकाङ्क्षास्तेषां योगिनामपि आश्चर्यं किमिव न करोति ।
किं तु सर्वं आश्चर्यं वित्तनोतोत्तर्यः ॥

वेहिं बहिं । पेन्ते पजन्ते । जोण्होक्करो जसोक्करो । अन्तेर अन्तरिअं ।

“बह्व्युत्तरपर्यन्ताश्चर्ये वा” [५८] इति वा आदेरस्य एत्वम् ॥

४२. ब्रह्मचर्यं मैथुनसेवनविरमणं तस्य ग्राहणे अङ्गीकारणे गुरुः
दीक्षादाता य आसीत् पत्युर्वियोगेन विधुरस्य सकष्टस्य अरण्यस्य अन्तः
मध्ये गतो यो रिपूणाम् अन्तःपुरपद्माश्रीलोकः अवरोधवधूजनस्तस्य ।
सर्वशत्रूणां निर्मूलकापंकपितत्वात् तन्नायिकानां ब्रह्मचर्यदीक्षादानम् ।
ब्रह्मचारी प्रायः अरण्यचारी भवतीत्युत्तिलेशः ॥

बम्भचेर । “ब्रह्मचर्ये चः” [५९] इति चस्यात् एत्वम् ॥

अन्तेउर । “तोन्तरि” [६०] इति तस्यात् एत्वम् । कच्चिन्न । रणन्तग्गय ॥

४३. पदपद्मनमस्कारे । क्रियमाणे इति शेषः । परस्परामर्शेन
अन्योन्यसंधर्पेण श्रुतिताः स्रस्ता ये हारास्तैः कृत्वा नृपैर्यस्य ममाया
मौक्तिकाभरणमिव अर्पितं दत्तम् ॥

पोम्म । “ओत् पप्पे” [६१] इति आदेरतः ओत्वम् । “पच्चउच्च०”

[२.११२] इति विश्लेष्ये ॥ पउम ॥

नमोकारे । परोप्परा । “नमस्कारपरस्परे द्वितीयस्य” [६२] इति अत
ओत्वम् ॥

४४. यत्र अर्पितभूभारः स्वपिति फणी शेषः तत्रैव अर्पितभूभारः

जइ सक्रो न उण नरो न उणो नारायणो वि सारिच्छो ।
 जस्स पुणाइ पुणाइ वि भुवणाभय-दाण ललिअस्स ॥ ४५ ॥
 रण्णे अरण्ण साणाउलम्मि लाऊ-लया-हरे रुन्नं ।
 जस्सारि-वट्टहि तहा अलाउ कुल्ला जह कयाओ ॥ ४६ ॥
 उक्खय-संठविअ-निवेण जेण वच्छत्थलाओ हरिणो वि ।
 उक्खाया भुय-दण्डे निअम्मि संठाविया लच्छी ॥ ४७ ॥

हरिरपि स्वपिति । यः पुनः अन्यत्र न दत्तो भारः अर्थाद् भुव एव
 येन । अत एव च न पुनः शयालु* आलस्योपहतः ॥

ओपिअ जत्थपिअ “वापौ” [६३] इति अप्रयतेः आदेरस्य ओत्वं वा ॥
 सुयइ सोवइ । “स्वपाशुघ” [६४] इति स्वपितौ आदेरस्य ओत् उच्च ॥

४५. यस्य यदि दारुः इन्द्रः सरक्षो न । पुनः नरः अर्जुनो न पुन-
 नारायणोपि । कुतः पुन.पुनरपि भूयोभूयोपि भुवनस्य सकलसचराचर-
 लोकास्य यद् अभयदानं घघनिवर्तनं तेन ललितस्य मनोहरस्य । यदीति
 संभावने । शौर्यादिभिः इन्द्रो यत्तुल्यः संभाव्यते । परमार्थतस्तु
 भोप्यविरतत्वाद् यत्तुल्यो नास्तीत्यर्थः ॥

न उणाइ न उणा । “नात् पुनर्यादाइ वा” [६५] इति आदेरस्य आ आइ
 इत्यादेशो या । पक्षे । न उण न उणो । केवलस्यापि दृश्यते । पुणाइ ॥

४६. अरण्ये अरण्यश्वभिः घृकैः आनुले संकीर्णे अलावूलतागृहे
 तुम्बिनीवह्निमण्डपे यस्य अरिवधूभिः तथा अनवरताश्रुपतीपतनेन रुदितं
 यथा अलानूनां मेराय कुल्या. मारणयः कृताः ॥

रण्णे अरण्ण । लाऊ अलाउ । “वालाअरण्ये छुर” [६६] इति आदेर्लुक् ॥

४७. अहम् एवं मन्ये । येन हरेरपि वज्रस्थलान् लक्ष्मीः उत्तमाता
 उत्सादिता ततो निजमुजादण्डे मंग्यापिता । कथम् एवं शायत इति
 विशेषणद्वारेण हेतुमाह । पूर्वम् उत्तमाता. अभिज्ञत्यान् म्यस्थानाश्रयाविताः

अह कइया वि दिवा-मुह-पत्थावे पत्थवोचिअं तस्स ।

अणुरागागय-मरहट्टमाइ-सूएहिं इअ पढिअं ॥ ४८ ॥

हय-मसल-तम-पसरो सइ वामो पंसुलाण पच्चसो ।

सामय-यय-दिअग्घो तं व पयट्ठो सया पुत्तो ॥ ४९ ॥

पश्चात् सेवावशवर्तित्वात् संस्थापिता देशधिपत्ये नियोजिता नृपा अनेनेति नृपस्वभावेन हरेः प्रियाया अपि इत्थं संभाव्यते । कविमार्गे विभूतिहरिप्रिययोरैक्याद् एवं वर्णना ॥

तहा जह । उक्खय उक्खाया । सठविअ सठाविया । “वाव्ययोत्तातादा वदातः” [६०] इति आदेराकारस्य अत् वा ॥

४८. अथ अनन्तरं कदाचिदपि कस्मिंश्चित् काले दिवामुत्तरप्रस्तावे वासरप्रारम्भावसरे तस्य श्रीकुमारपालभूपालस्य प्रस्तावोचितं प्रभात-पठनीयम् अनुरागेण अत्यद्भुतगुणगणश्रवणसंजातदर्शनलोहेन आगता ये ते च ते महाराष्ट्रः आदिर्येपां देशानां ते तथा तेषां सूताश्च मङ्गल-पाठकास्तैः इति वक्ष्यमाणं पठितम् ॥

पत्थावे पत्थवो । “पञ्चदेवा” [६८] इति आदेराकारस्य अत् वा । क्वचित् । अणुरागा ॥

मरहट्ट । “महाराष्ट्रे” [६९] इति आदेराकारस्य अत् । वक्रादित्वाद् अनुस्वारः । बाहुलकाद् अन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मः ॥

४९. अथ द्वाविंशत्या गायामिः सूतोक्तम् एवाह । इतः नवदिन-करकरसंपर्काद् ध्वस्तः मांसलः सूचिभेद्यस्तमः प्रसरः तिमिरप्रवृत्ति-र्येन सदा वामः विटादिगृहगतिनिषेधकत्वेन प्रतिकूलः । कासाम् । पांसुलानां स्वरिणीनाम् । श्यामाकपयोभिः आरण्यग्रीहिजलैः दत्तः त्रिःप्रदक्षिणापूर्वं मार्तण्डमण्डलं प्रति क्षिप्तः अर्घः पूजा यत्र । प्रत्यूषः अहर्मुखम् । पुण्यः सकललोकलोचनान्ध्यपटलविध्यंसकत्वेन प्रशस्यः

१ B पुसलाण. २ BC पाठितम्. ३ BC °राकार- स्यात् for °राकारस्य अत्. ४ D द्वाविंशतिगायाभिः .

दिसं-कुप्पिसन्त-जस-भर देवय-हरए तुमं सकुप्पासा ।

दिक्खाइरिआ सिक्खायरिणहि सहोवसप्पन्ति ॥ ५० ॥

गय-थीण-तिमिर-केसे एल्लीडे नह-सिरम्मि संवुत्ते ।

धुवआ हवन्ति लोआ एण्हि सुण्हाल-चिन्धस्स ॥ ५१ ॥

प्रवृत्तः संजातः । त्वमिवेति । भवानप्येवंविधः । जिनध्वचनाययोधाद्
ध्वस्तनिधिडाज्ञानप्रवृत्तिः । पांशुलानां पाप्मिनां सदा वामः, दुःखदायि-
त्वात् । सामजत्रजैः हस्तिघटाभिर्दत्तः अर्घः उपायनं यस्यै । सदाचार-
निरतत्वात् पवित्रश्चेति ॥

मसल । पंशुला । “मासादिष्वनुस्वारे ” [७०] इति मासप्रकारेष्वनुस्वारे
सति आदेरात्तोऽत् ॥

वामय । “श्यामाके म. ” [७१] इति मस्य आत अत् ॥

७०. दिक्षु कूर्पास कञ्चुलिका तद्वद् आचरन् यशोभरो यस्य स
तथा तस्यामन्त्रणम् । हे दिक्कूर्पासद्यशोभर देवतागृहे सकूर्पासाः सकञ्चुका
दीक्षाचार्या घटुककरणादिसंस्कारकारिणः शिक्षाचार्यैः शास्त्रपाठकैः सह
त्वाम् उपसर्पन्ति । आशीर्वादप्रदानार्थं समीपम् आगच्छन्ति । इदानीम्
इति प्रप्रमाञ्जयेम । एषम अन्यत्रापि ॥

एह सया । पुप्पिस कुप्पासा । “इः सदादौ वा” [७२] इति आत इत्थ वा ।

दिक्खाइरिआ सिक्खायरिणहि । “आचार्ये चोऽथ” [६३] इति चस्य
आत इत्थम् अत्थं च ॥

५१. गतं नष्टं स्थानं घनं तिमिरमेव श्यामवर्णत्वात् केशा यत्र ।
अत एव गल्वाटे गलत्ता नभ एव मकल्लोफस्य उपरिवर्तित्यात्
शिरस्तग्मिन मंगृत्ते जाते मति मास्त्रालचिह्नस्य धृपभध्यजस्य भगवत
आदिनाथस्य गलिनश्च इदानीं प्रत्यूषे लोका आर्हतमाहेश्वराः स्तावका
मनोनागो भवन्ति ॥

धीण । एल्लीडे । “इं स्थानगल्वाटे ” [७४] इति आदेरातः इं ॥

धुवआ । सुण्हाल । “उः साम्नारायके ” [७५] इति आदेरातः उत्थम् ॥

१ D दिगि. २ BC बह्वि ३ D omits मसल .°रातोत्. ४ BC
°सररिण . ५ D omits इं रात

गयणे तुहिणोसारिणि तुहिणासारं पढन्तमगणन्ता ।

उड्डन्ति वह्मो पुरो अज्जृणं विणय-गेज्झाण ॥ ५२ ॥

कुट्टिम-चउ-चारेसुं सतिण्हमिण्हि कुणन्ति रमणीओ ।

देरागय-पारावय-रावोड्डिअ-पिअ-परीरम्मं ॥ ५३ ॥

पारेवय-मणिएहिं तेत्तिअमेत्तं रमेसुं वेसाओ ।

तेत्तिअमत्तं मग्गन्ति चलिअ-मेत्ते भुअङ्गम्मि ॥ ५४ ॥

५२. तुहिनस्य प्रालेयस्य आसारो वेगयद्वयौ विद्यते यस्मिन् एवंभूते गगने सति तुहिनासारं पतन्तं शरीरे लगन्तम् अगणयन्त्यः अमन्य-माना विनयग्राह्याणां भक्त्या आवर्जनीयानाम् आर्याणां श्वश्रूणां पुरः पूर्वं वध्यः उत्तिष्ठन्ति ॥

तुहिणोसारिणि तुहिणासारं । “ऊद् वासारे” [७६] इति आदेरात् ऊद् वा ॥

अज्जृणं । “आर्याया यं श्वश्रूणां” [७७] इति यस्य आत ऊः ॥

गेज्झाण । “एद् ग्राह्ये” [७८] इति एत्वम् ॥

५३. कुट्टिमानि मण्यादिभिर्वद्धतलानि यानि चतुर्द्वाराणि चतुर्मुख-गृहविशेषान्तेषु सत्पूर्णां दिने आशङ्कितभावविह्वलितत्वेन मतपं यथा भवति एवम् इदानीं प्रातःक्षणे द्वारेषु आगता ये पारापस्तास्तेषां रात्रिः शब्दैर्नृत्तिता जागरिता ये प्रियास्तेषां परीरम्भम् आलिङ्गनं रमण्यः कुर्यन्ति ॥

देरा । “द्वारे वा” [७९] इति आत एत्वं वा । पथे चारे ॥ दुआरं । दारं इति प्रयोगद्वयम् अनुक्तमपि श्रेयम् ॥

५४. पारापतमणितानीय कलरवकूजितानीय यानि मणितानि रत्न-कूजितानि तैः कृत्या यावान् प्रतिज्ञातः कालस्तावन्मात्रं वेश्याः पण्याङ्गना अरंमिपत अक्रीडिषुः । मुज्जे विटे चलितमात्रे गमनोन्मुख एव तावन्मात्रं प्रतिज्ञातकालमनितं मार्गयन्ति गवेषयन्ति ॥ पूर्वार्धे जित्तिअ-मित्तं इति तु रम्यः पाठः ॥

१ B °गाराणि. २ D रमिषु. ३ B °सारणि. ४ BC °तलानि चतु°. ५ D omits दिने..... °रुत्तिता.

अद्-नहङ्गाण पिपाण अल्ल-आलावयाण विलयाओ ।
 उल्लन्ति अङ्गमंसुअ-ओल्लीहिं ओल्ल नक्खङ्गा ॥ ५५ ॥
 निअ-ठाण-मीलणं पिक्खिऊण चिन्ता-परा मिउल्लावा ।
 नीलुप्पल-पेण्डे पिण्डिऊण भसला रुअन्ति व्य ॥ ५६ ॥

पारावय पारेवय । “पारापते रो वा” [८०] इति रस्व आत एत्त्वं वा ॥
 तेत्तिअमेत्तं तेत्तिअमत्तं । “मानटि वा” [८१] इति आत एत्त्वं वा ।
 बाहुलकात् षचिन्मात्रशब्देऽपि । चालिअ-मेत्ते ॥

५५. आर्द्रास्तत्कालदत्तत्वात् सरमा नराङ्का कररुहग्रणानि येषाम्
 आर्द्राः स्रौहमिश्रा आलापाः परस्परौक्तयो येषां ते तथा । तेषां प्रियाणाम्
 अङ्गम् उत्सङ्गम् आर्द्रनराङ्का वनिता योपितः अञ्जालिभिः नेत्रवाष्प-
 पङ्क्तिभिः आर्द्रयन्ति आर्द्रं कुर्वन्ति । सर्वरात्रं मुरतादिसुप्तनिमग्ना वयम्
 इदानीं च तदुच्छेदजनकं प्रियविप्रयोगो भवितेति दुःखाद् रुदन्तीत्यर्थः ॥

उल्लन्ति ओल्ल । “उदोद् वाद्रे” [८२] इति आदेशतः उत् ओच वा
 पथे अद् । अल्ल ॥

ओलीहिं । “ओदाल्या पङ्गी” [८३] इति आत ओत्तरम् ॥

५६. प्रातः संकोचान् प्रागेव नीलोत्पलेभ्यो निर्गत्य रास्त्रवमानान्
 तत्कोशस्थांश्च भ्रमरान् वीक्ष्य क्वयिः क्वयम् उद्दमानः प्राह । निजस्थान-
 मीलनं म्यावाससंकोचं प्रेक्ष्य विलोक्य चिन्तापराः क वयम् इदानीं
 निराश्रयाः म्यास्याम इत्यादिविकल्पमंसल्पनिग्नाः । मृदु मरुष्ट्यान्
 पृष्ठः उल्लापः अन्योन्यजल्पनं येषां ते तथा मन्तो भसला नीलोत्पल-
 पिण्डे अमिनोत्पलपङ्क्ते पिण्डयिन्वा मिलित्वा रुदन्तीर । येषां किल
 राजादिना गृहं मुह्यते तेषां मिलित्वा रुदन्तीत्युक्तिर्येन ॥

मिउल्लावा “हरवः संयोगे” [८४] इति यपादर्शनं इह ॥

किंसुअ-कुसुमायम्बो केंसुअ-दल-सामलं विगय-मेरं ।

दलिऊण अन्धयारं दंसइ पुहवीड पढमरुणो ॥ ५७ ॥

काउं महाविलं अतम मूसयं कय-पडंसुए सरे ।

लक्ख-हलद् वहेडय-रत्त न्व करा विअम्भन्ति ॥ ५८ ॥

विरइअ हलदि कन्दाम-दीवओ नव हल्लिदि-रत्त-करो ।

अहलिद्दा-राओ कामउ न्व पुव्वं भअइ सरो ॥ ५९ ॥

पेण्डे पिण्डिऊण । “ इत एद्दा ” इति आदेरिकारस्य एत् वा । ष्वन्नि ।

चिन्ता ॥

५७. किंसुकुदलश्यामलं पलाशपलाशनीलं विगतमेरं सर्वत्र उच्छृ-
ङ्खलम् अन्धकारं दलयित्वा विध्वंस्य किंसुकुसुमानीव आताम्र. आरक्तः
अरुणः सूर्यः तत्सारथिर्वा पृथिव्याः पन्थानं दर्शयति ॥

किंसुअ केंसुअ । “ किंसुके वा ” [८६] इति आदेरितः एत्त वा ॥

मेरं । “ मिरायाम् ” [८७] इति इत एत्त्वम् ॥

५८. महाविलं कन्दरादिकम् अविद्यमानस्तम एव भूपिको यत्र
तन् यथाभूतं कर्तुं कृतप्रतिश्रुति विहितप्रतिज्ञे सूर्ये सति करा अंशयो
विजृम्भन्ते ऊर्ध्वाधः प्रसरन्ति । कीदृशाः । लाक्षाहरिद्राविभीतकै रक्ता
इव ॥ प्रातःक्षणे दिनकरकराणां क्रमेण तथाभावाद् इत्थम् उत्प्रेक्षा ॥

५९. विरचिता विहिता विष्वग्विसारिप्रभारहितत्वेन हरिद्राकन्दामा
दीपा येन । नवहरिद्रया रक्ता इव करा यस्य स मूरः पूर्वा भजति ।
अहरिद्रारागो निविडस्नेहः. कामुक इव । तस्मिन्नप्यागच्छति कान्तया
दीपः क्रियते । कुङ्कुमादिना आरक्तकरश्च स भजति । अत्र कामुक
इत्युपमानात् पूर्वस्याः कान्तात्वं निरूप्यते ॥

पुहवीड । पड । मूसय । पडंसुए । हलद् । हलदि । वहेडय । “ पयित्थियिं ”

१ D °हलिदि°. २ D °हलद्°. ३ BC omit अ°. ४ BC °वेहकामुक.

पिकङ्कुअं व निवडइ पिकिङ्कुअ-धूसरो ससी एस ।
 सिढिल-करो सढिलङ्गो तित्तिर मइल-प्फुड कलङ्गो ॥ ६० ॥
 इअ आसंसन्ति नि-सीह सिहदत्ताइणो दिआ तुज्झ ।
 वीसं तीसं कप्पे जयसु दुजीहारि-नीसङ्ग ॥ ६१ ॥
 अदुइअ-रवि-भा-विइए गयणे जह पाइयम्मि दो-वयणं ।
 कत्थ वि नत्थि तमो अहि-निवास लोअम्मि व णुमन्नो ॥ ६२ ॥

इत्यादिना [८८] आदेरितः अकारः । इतिद्राया विकल्प इत्यन्ये । हलिही ।
 अहलिहा ॥

६०. शिथिलकरो मन्दकिरणः शिथिलाङ्गो मन्दविम्बः । तित्तिरि-
 लावकः । तद्वन्मलिनः स्फुटः कलङ्गो यस्य । पकेङ्कुदवत् परिपाकप्राप्त-
 तापसतरुफलवद् धूसरो धूम्रः एष दशौ पकेङ्कुदवत् निपतति अस्ताचले
 संसते ॥

पिकङ्कुअं पिकिङ्कुअ । सिढिल सढिल । “ शिपिलेङ्कुदे वा ” [८९] इति
 आदेरितः अद् वा ॥

तित्तिर । “ तित्तिरो रः ” [९०] इति रस्य इतः अत् ॥

६१. हे नृसिंह नरोत्तम सिंहदत्तादयो द्विजाः त्वय इति
 आशंसन्ति आशीर्वादं कुर्वन्ति । तदेवाह । हे द्विजिहारिर्गण्डस्तद्वद्
 निःशङ्क निर्भय त्वं विशतिं त्रिशतं कल्पान् जय । कल्पो देवयुग-
 सहस्रद्वयम् ॥

इअ । “ इतौ तो याक्यादौ ” [९१] इति इतितस्य इतः अत् ॥

निगीद । वीसं । तीसं । जीहा । “ ईजिहा° ” इत्यादिना [९२] जिहासिण
 इकारस्य तिना ईः । बाहुलकात् कचिज् । सिहदत्त ॥

नीसङ्ग । “ हुंकि निरः ” [९३] इति रन्तोरे इत ईः ॥

६२. यथा प्राप्नुते वापि द्विवचनं नास्ति । “ द्विवचनस्य बहु-

जरढोच्छु-रुई चन्दो निस-पिअ-पावासुओ व्व नो सहइ ।

सच्च-जहुट्टिल सरे भू-सग्ग-दुहाइअ-करोहे ॥ ६३ ॥

धम्मे जहिट्टिला दोहाइअ-पवहा दुहा वि मल-पटलं ।

ओज्झर-निज्झरिणीसुं ण्हाऊण खिवन्ति वम्हाणां ॥ ६४ ॥

वचनम् ॥ [३. १३०] इति वचनात् । तथा अद्वितीयरविमाद्वितीये निरुपमभास्करप्रभायुक्ते गगने सति तमः कापि नास्ति । तिर्यगूर्ध्वा-दिदेशेषु तद् अपश्यन् कविरेवम् ऊहते । अहीनां सर्पाणां वासे लोके पाताल इव निमग्नं प्रविष्टम् ॥

दुजीहा । पुमजो । “द्विन्योस्तु” [९४] इति द्विनिशब्दयोः इत उत् ॥ बाहुलकात् कचिद् वा । अदुइअ । विइए ॥ कचिन्न । दिआ । निवास ॥ ओत्त्वम् ॥ दो-वयणम् ॥

६३. हे सत्ययुधिष्ठिर भूस्वर्गयोर्द्विधाकृतः पञ्चशत्या पञ्चशत्या पृथग्विहितः करौघो येन तस्मिन् सूर्ये सति जरठः परिपक्वो य इक्षु-स्तद्वद् रुचिर्यस्य स तथाभूतश्चन्द्रो नो राजते । अत उत्प्रेक्ष्यते । निशैथ प्रिया ततः प्रवासीव वियुक्त इव । अन्योपि यः प्रियावियुक्तः स विच्छायो भवति ॥

जरढोच्छु । पावासुओ । “प्रवासीक्षौ” [९५] इति आदेरित उत्त्वम् ॥

६४. धर्मे सदाचारे युधिष्ठिराः द्विधाकृतो मध्यप्रवेशेन खण्डितः प्रवाहः ओघो यैस्ते निर्झरनिर्झरिणीषु झरनदीषु स्नात्वा शौचं कृत्वा द्विधापि बाह्याभ्यन्तरभेदेन द्विप्रकारमपि मलपटलं रजःस्तोमं प्राक्षणाः क्षिपन्ति ॥

जहुट्टिल जहिट्टिल । “युधिष्ठिरे वा” [९६] इति आदेरित उत्त्वम् ॥

दुहाइअ दोहाइअ । “ओच्च द्विधाकृतः” [९७] इति इत ओत्त्वम् उत्त्वं च ॥ कचित् केवलस्यापि । दुहा ॥

ओज्झर निज्झर । “वा निर्झरे ना” [९८] इति जेन सह इत ओत्त्वं वा ॥

१ BC ०रुई. २ BC जुहिट्टिल. ३ D पटलं. ४ B निज्झरणी. ५ B वम्हाण C तम्हाणा; ६ BC ०निर्झरणीषु.

हय-कम्हार-हरडई-चिक्किण-तिमिरस्स गहिय-पाणीया ।
 पाणिय-तडम्मि विप्पा अजुण्ण-सूरस्स देन्तग्घं ॥ ६५ ॥
 जिण्ण-तमं मल-हीणा अहूण-तेअं विहीण-अन्न-पहं ।
 अविहूणं तूह-दिआ थुणन्ति तित्थे रविं तं व ॥ ६६ ॥
 पेऊसासण-साभिय-दिस-आमेले रविम्मि उअ तारा ।
 कैरिस-एरिसिआओ वहेडयाभाओ नह-पेढे ॥ ६७ ॥

६५. हतं विदारितं कश्मीराणां हरीतकीव चिक्कणं निघिडं तिमिरं
 येन तस्य । अजीर्णो नवः स चासौ सूर्यश्च तस्य पानीयस्य निर्झरनद्या-
 दिसंघन्धिजलस्य यत् तटं तस्मिन् । गृहीतं कण्ठे कृतं पानीयं यैस्ते
 विप्रा अर्घम् अर्घाञ्जलिं ददति त्रि-प्रदक्षिणापूर्वं वितरन्ति ॥

हरडई । “ हरीतक्याम् ईतोऽत् ” [९९] इति आदेरीतः अत् ॥

कम्हार । “ आत् कश्मीरे ” [१००] इति ईत आत् ॥

पाणिअ । “ पानीयादिभित् ” [१०१] इति ईत इत् ॥ कचिद् वा । पाणीय ॥

६६. जीर्णं ध्वस्तं तमस्तिमिरम् अज्ञानं च येन । अविहीनतेजसम्
 अन्यूनद्युतिम् उमप्रतापं च । विहीनः सन्मार्गप्रदर्शनेन विध्वस्तः अन्यो
 विपरीतः पन्था मार्गः अन्यायश्च येन । अविहीनम् अत्युद्यं पूर्वाचल-
 चूलासंस्थं सरलभूपालप्रवरं च । तीर्थे आदित्यालये नद्याद्यवतारे वा
 तीर्थम्य तीर्थभूता वा द्विजा रविं त्वामिव स्तुवन्ति । रविं त्वां च
 स्तुवन्तीत्यर्थः ॥

अजुण्ण । “ उज्जीर्णे ” [१०२] इति ईत उत् ॥ कचिन्न । जिण्ण ॥

हीण अहूण । विहाण अविहूणं । “ ऊ हीनविहीने वा ” [१०३]
 इति ईत उत्तं वा ॥

तूह । “ तीर्थे दे ” [१०४] इति ईत ऊः । दे इति किम् । तित्थे ॥

६७. पीयूषाशना देवान्मेपां स्वामी इन्द्रः तस्य दिक् पूर्वा तस्या
 आराधे शोभाट्टचेन अयतंमे रवौ मति उअ इति पश्य । विभीतक-

चत्तूण नेड पीठं नीड घरा मउलिआ मही मउड ।

विदाय निदमुडुन्ति घरोवरिं रुक्म-अवरिं च ॥ ६८ ॥

गरुआ वि गुरुअ भिउडीहिं वार वालेहि पडिसलिजन्ता ।

नहु-पोरिसा नि पुरिसा निरुद्ध छीआ इहं एन्ति ॥ ६९ ॥

वद् आभा सादृश्य यासा तास्तारा नम पीठे कीदृश्य ईदृश्य । न कीदृश्योपीत्यर्थ ॥

पेऊसा । आमेले । केरिस । एरिसिआओ । नहेडया । “ एत् पीयूष ”

[१०५] इत्यादिना एषु ईत एत्वम् ॥

६८ हे पृथ्वीमुकुट पूर्वं मुकुलिता रात्रौ एकत्र स्थितास्ततो नीड-पीठ कुलायतल त्यक्त्वा नीडगृहा पक्षिणो विद्रुतनिद्र गततन्द्र यथा भजति एनम् उड्डीयन्ते गृहस्योपरि वृक्षस्योपरि च ॥

पडे पीड । नेड नीड । “ नीडपीठे वा ” [१०६] इति ईत एत्वम् ॥

मउडिआ । मउड । “ उतो मुकुलादिष्वत् ” [१०७] इति एषु आदे

स्त अत्वम् ॥ कचिद् आत्वमपि । विदाय ॥

घरोवरिं अवरिं । “ वोपरी ” [१०८] इति उत अत् वा ॥

६९ गुरुकधृकुणिभिर्द्वारपालैः प्रतीहारैः प्रतिस्त्रल्यमाना निरन्ध्र-माना गुरुका अपि कुङ्कणादिदेशस्वामिनोपि बहुपौरुषा अपि प्रचुरप्रराक्रमा अपि पुरुषा मा भूत् अस्मत्स्वामिन कापि कार्ये अशकुनम् इति निरुद्धक्षुता इह युष्मत्पादपद्मान्तिके आयन्ति आगच्छन्ति ॥

गरुआ गुरुअ । “ गुरौ के वा ” [१०९] इति स्वार्थिके के आदेस्त

अत् वा ॥

भिउडीहिं । “ इर्भृकुटी ” [११०] इति आदेस्त इ ॥

पोरिसा । पुरिसा । “ पुरुषे रो ” [१११] इति रोस्त इत्वम् ॥

छीआ । “ ई क्षुते ” [११२] इति आदेस्त ई ॥

मुसल-धर-चाहु-मूसल रइ-सूहव-सुहय तुज्झ मुह-कमलं ।
 दहुं ऊसुअ नयणा पुणो पुणो ऊससन्ति निवा ॥ ७० ॥
अणउच्छन्नोच्छाहो रिउ-दुसहो दूसह-प्पयावेण ।
बोक्कन्त-निद-पसरो अह राया ओट्ठिओ सयणा ॥ ७१ ॥
कोऊहल-कुसलेहिं कुऊहलत्थेसु कोउहल्ली वि ।
सण्हाण वि सुण्हयरं परमप्पं थुणिय सव्वण्णुं ॥ ७२ ॥
अमलोच्चीढ-दुअल्लो उच्चूढ-दूऊल-दण्डि-दिन्न-करो ।
सो अत्थाणि पत्तो दुगुल्ल-उल्लोअ-सोहिंल्लं ॥ ७३ ॥

७०. मुसलधरचाहु इव चाहुमुसलौ यस्य तस्य आमन्त्रणम् । तथा रतिसुभग. कन्दर्प. तद्वत्सुभग सकललोफप्रिय हे राजन् तव मुखकमलं दृष्ट्वा उत्सुकानि सौत्कण्ठानि नयनानि येषां ते नृपा पुन पुन उच्छ्वसन्ति भूयोभूय पुलकिताङ्गा भवन्ति ॥

मुसल मूसल । सूहव सुहय । “कत्तु सुभग०” इत्यादिना [११३] आदेवत्त उद् वा ॥

७१. अनुच्छिन्नोत्साहः अस्पण्डितोद्यम. दु.सहप्रतापेन उग्रतेजसा रिपुदुःसहः अय एवंमङ्गलपाठपठितानन्तरं व्युत्क्रान्तनिद्राप्रसरो जागरित. सन् राजा शयनाद् उत्थित ॥

ऊसुअ । ऊससन्ति । “अनुत्साहोत्सग्ने तच्छे” [११४] इति आदेवत्त कत्तु ॥ अनुत्साहोत्सग्ने इति किम् । उच्छन्नोच्छाहो ॥

दुसहो दूसह । “लुकिं दुरो वा” [११५] इति रलोपे उत उत्त वा ॥

बोक्कन्त । ओट्ठिओ । “ओत्त संयोगे” [११६] इति संयोगे परे आदेवत्त ओत्तम् ॥

७२. ७३. अधुना राक्षः प्रातस्त्रयं कृत्यम् आह । युग्मम् । कुतू-

१ II is wanting in the commentary on the two couplets from कुतूहलकुशः up to दुरो वस्येति.

तस्स भुमयाइ वसगा अवाउला पेसणिक-हणुमन्ता ।

वल-कण्डुअमाण-भुआ पुरो निविट्ठा निवा नमिरा ॥ ७४ ॥

पासम्मि ठिआ तस्स य महूअ-गोरीओं महूअ-महुर-गिरा ।

वजन्त-कणय-नूउर-मणि नेउर-वइर-निउराओ ॥ ७५ ॥

हलकुशलैः कौतुकनिपुणैः कृत्वा कुतूहलार्थेण कुतुकवस्तुषु कुतूहल्यपि सूक्ष्माणां परमाण्वादीनां मध्येपि सूक्ष्मतरं दुर्ज्ञेयत्वाद् अणुतरं सर्वज्ञं लोकालोकपैदार्थसार्थपरिज्ञानचतुरं परमात्मानं स्तुत्वा स कुमारपाल-भूपः दुकूलानाम् उद्घोचैः शोभावतीम् आस्थानीं प्राप्तः । किंभूतः सन् । अमलानि उज्ज्वलानि उज्ज्वलानि परिहितानि दुकूलानि सित-पट्टांशुकानि येन उज्ज्वलदुकूलेन दण्डिना दत्तो गमनकाले वितीर्णः करो यस्येति ॥

कोउहल कुउहल कोउहली । “कुतूहले वा हस्वश्च” [११७] इति उत ओत् वा तत्संनियोगे हस्वश्च वा ॥

सण्हाण । सुण्ह । “अदूतः सूक्ष्मे वा” [११८] इति ऊतः अत् वा ॥ आपे सुहुमेति ज्ञेयम् ॥

दुअल्लो दुउल्ल । “दुकूले वा लश्च द्विः” [११९] इति ऊकारस्य अत्वं वा तत्संनियोगे च लस्य द्विः ॥ [आपे] । दुगुल्ल ॥

अमलोघ्वीढ उज्ज्वल । “ईवोद्धूढे” [१२०] इति ऊत ईत्वं वा ॥

७४. तस्य राज्ञो भुवो वसगा । भ्रूक्षेपमात्रेण समस्तकार्यसाधका इत्यर्थः । अवातूलाः युक्तकारिणः । प्रेपणे स्वामिनिरोपणे एके अद्वितीया हनूमन्तः । वलेन कण्डूयमानौ कण्डूलौ । सदर्पावित्यर्थः । तथाभूतौ भुजौ येषां ते नम्रा नृपाः पुरः अग्रे निविष्टाः ।

भुमयाइ अवाउला । हणुमन्ता । कण्डुअमाण । “उर्ध्वह०” [१२१] इत्यादिना ऊत उत्त्वम् ॥

७५. चतुर्भिः कलापकम् । चामरदर्पणहस्ता वारयुवत्यस्तस्य राज्ञः

१ BD नविरा. २ BC °पदार्थपरि°. ३ BC शत°. ४ D omits ‘हस्वश्च...लस्य द्विः’. ५ D °निरोपे.

३ [कुमारपालचरित]

कोहण्डि-कुसुम-भउचीओँ काम-तोणीर-थोर-कवरीओ ।
निम्मोल्लङ्गय-मण्डिअ-कोप्परया गहिअ-तम्बोला ॥ ७६ ॥
विब्भम-गलोइ-भेघा रम्भा-थोणा-निहोरु-थुणाओ ।
तोणीहविअ सयं चिअ रइ-वइणो तूण-छट्ठवणा ॥ ७७ ॥
सरउगय-मय-लञ्छण-सरिच्छ-वयणाओँ वार-जुवईओ ।
चामर-दप्पण-हत्था अकास-कन्ती किसङ्गीओ ॥ ७८ ॥

पार्श्वे स्थिताः । किंभूताः । मधूकवद् गुहपुष्पवद् गौर्यः गौराङ्गयः ।
 मधूकवन्मधुरा मनोहा गौर्यासाम् । वदन्तौ चङ्क्रमणवशात् सिञ्जानौ
 कनकस्य नूपुरौ मङ्गीरौ मणयः पद्मरागाद्याः तत्प्रचितौ नूपुरौ वज्राणि
 हीरकाणि तत्प्रचितौ च नूपुरौ यासाम् ॥

७६. कूष्माण्डीकुसुमवद् मृग्यः कोमलाङ्गयः । कामतूणीरवत्
 तद्वाणानां पुष्पाणां तत्र प्रक्षेपात् स्थूलाः कवयः घना वेणयो यासाम् ।
 निर्मूल्याङ्गदमण्डितकर्पूराः अनर्घ्यकेयूरभूषितभुजमध्या गृहीततान्बूलाः ॥

७७. विभ्रमा विलासास्त एव गुडूची अमृता तत्र वृद्धिजनकत्वेन
 भेघाः । रम्भायाः स्थूणां स्वम्भस्तत्संनिभा ऊरुस्थूणा यासां स्वयमेव
 तूणीभूय रतिपतेरूणमोचनाः ।

७८. शरदुद्गतमृगलाञ्छनसरङ्गवदनाः अकृशा सर्वत्र विस्तृतत्वाद्
 घना कान्तियांसाम् कृशाङ्गस्तनुशरीराः ॥

मट्ठअ मट्ठअ । “मधूके वा” [१२२] इति उक्तं उत् वा ।

नेउर निउराओ । “इदेतौ नूपुरे वा” [१२३] इति उक्तं इत् एत् वा । पक्षे ।
 नूउर ॥

गोहण्डि । तोणीर । थोर । निम्मोल्ल । कोप्परया । तम्बोला । गलोइ ।
 “ओत् कूष्माण्डी” इत्यादिना [१२४] एष उच्यते ॥

मत्तेभ-मउअ-गमणे तस्सि माउक्क-आसणासीणे ।

माउक्के अमउत्ते वि सुइ-गिराणं फुड-गिरेहिं ॥ ७९ ॥

आसंसिअं दिएहिं किवालु-हिअओ हवेहि महि-वट्ठे ।

तुह पिट्ठ-चरा देवा हवन्तु नागा वि पट्ठ-चरा ॥ ८० ॥

अह खग्गि-सिङ्ग-पत्ते मसिणे मसणेण चन्दणेण गहे ।

अच्चिअ राय-मयङ्को अकासि तिलयं मिअङ्ग-निहं ॥ ८१ ॥

थोणा थूणा । तोणी तूण । “स्थूणात्थे वा” [१२५] इति उक्त ओत् वा ।

मय । “ऋतोऽत्” [१२६] इति ऋतः अत्वम् ॥

७९. युग्मम् ॥ मत्तेभस्येव मृदुकं मन्थरं गमनं यस्य । मृदुकं हंसरूपप्रतिरूपत्वेन कोमलं यद् आसनं गण्डिकादि तस्मिन्नासीने उप-विष्टे सति तस्मिन् राज्ञि श्रुतिगिरां वेदवास्यानां मृदुत्वे अमृदुत्वेपि स्फुटगीर्भिः । वेदवास्येषु यथास्थानम् उदात्तादिस्वरन्यासेन व्यक्त-वाग्भिरित्यर्थः ॥

८०. द्विजैः इति आशंसितम् आशीर्वादः कृतः । तदेवाह । कृपालु-हृदयो महीपीठे त्वं भव । तथा तव पृष्ठचराः पञ्चाद्यायिनो देवाः पृष्ठचरा नागा अपि भवन्तु । तव क्षुद्रोपद्रवजातविकर्तनं सुरफणिपत्या-दयः कुर्वन्त्वित्यर्थः । इतीत्यध्याहार्यम् ॥

अकास किङ्करीओ । मउअ माउक्क । माउक्के अमउत्ते । “आत् इद्या०” इत्यादिना [१२७] एषु ऋत आत् वा ।

किवालु । हिअओ । “इत् कृपादौ” [१२८] इति आदेः ऋत इत्वम् ॥

पिट्ठ पट्ठ । पट्ठे “यानुत्तरपदे” [१२९] इति ऋत इत् वा ॥ अनुत्तरपदे इति किम् । महि-वट्ठ ॥

८१. अथ द्विजाशीर्वादानन्तरं मसृणे शृङ्गणे गङ्गिनो गण्ड-कस्य शृङ्गं विपाणं तस्य पात्रे भाजने यच्चन्दनं तेन मसृणेन ग्रहान्

मिच्छु-अवमच्छु-हरणे दिजे विसञ्जिअ निसामिआ तेण ।

रिउ-सङ्ग-भञ्जणेणं धिद्धाधद्धाण विन्नत्ती ॥ ८२ ॥

पुहवीस-उउ-वसन्तो निवृत्ते-तिलय-वरणो कलि-निअत्तो ।

बन्दारय-बुन्दारय-समो पयड्डो तिहि^३ सोउं ॥ ८३ ॥

अर्चयित्वा राजैव सौम्याहादकत्वादिगुणोपेतत्वाद् मृगाङ्कः मृगाङ्कनिर्भं
वृत्तत्वशुद्धत्वाभ्यां चन्द्रतुल्यं तिलकम् अकार्षीत् ॥

८२. मृत्युः आयुषः परिसमाप्तौ मरणम् अपमृत्युः अकालमर-
णम् । तयोर्हरणान् विध्यंसकान् द्विजान् विसृज्य संमाननापूर्वं प्रेक्ष्य
रिपूणां शृङ्गस्य उत्कर्षस्य भञ्जकेन विनाशकेन [तेन राज्ञा] धृष्टाधृष्टानां
प्रगल्भप्रगल्भानां विज्ञप्तयो निशामिताः परिभाषिताः ॥

सिद्धं सङ्गं । मसिणे मसणेण । मयड्डो मिअङ्क । मिच्छु मच्छु । धिद्धाधद्धाण ।
“मच्छुणमृगाङ्कमृत्युशृङ्गधृष्टे वा” [१३०] इति एषु कृत इत् वा ।

८३. निवृत्तः समाप्तस्तिलकस्य मन्त्राभिमन्त्रितविशेषकस्य क्षणः
अवसरः उत्सवो वा यस्य । निवृत्तः समग्रसचराचरलोकाभयप्रदान-
विधानाद् गतः कलिः कलियुगं यस्मात् । बुन्दारका देवास्तेषु योग-
क्षेमवाहित्वाद् बुन्दारकः श्रेष्ठः । इन्द्र इत्यर्थः । तेन समः सदृक्षः ।
पृथ्वीश एव निमित्तलभूमण्डलमोदकत्वाद् ऋतुवसन्तः तिथिं श्रोतुं
प्रवृत्तः । वसन्तर्तुरपि निवृत्तः संजातस्तिलकानां तिलककुसुमानां क्षणः
अवसरो यत्र । निवृत्तः कामवशवर्तित्वेन उपरतः कलिः कामिकलहो
यत्र । बुन्दारकेषु निरतिशयरूपोपेतत्वेन बुन्दारको मनोहरः । कन्दर्प
इत्यर्थः । तेन समः तादृक्प्रकारः विकारकारित्वात् मित्रं च मित्रेण
समं भवतीति ॥ कलि-निअत्तो इत्यत्र प्राकृतत्वाद् निअत्तो इत्यस्य
परनिपातः । यथा

“भूअङ्कुरावयंसं छणपसर-महग्घ-मण-हर-भुरासोअं ।

अपणामिअं पि गहिअं बुमुमसरेण मट्ट-भास-लच्छीए सुहं ॥”

इत्यत्र महग्घेत्यस्य परनिपातः ॥

१ BCD निअत्त...^०निवृत्ता. २ B तिह. ३ D धृष्टानां प्रगल्भानाम्.

४ C निर्गत्तः. ५ D कामवर्तित्वेन.

निव उसहो दिय बसहे पिउ कम माउ हर आगए तत्तो ।

दाणेण तप्पिऊणं संपत्तो माइ हरयम्मि ॥ ८४ ॥

माईण अमोमासीसयाण राया अमूस-परिवारो ।

अमुसा-माई वुट्ठो घण वुट्ठी-रयण विट्ठीहिं ॥ ८५ ॥

विट्ठ घण निम्मलेणं देवाणं पिइय पुइय देवीणं ।

तेणादिट्ठं गीअं मुडेङ्गि कर ताडिय मिट्ठं ॥ ८६ ॥

उउ । उट्ठवादौ [१३१] इति आदेकृत उत् ॥

निश्चत्तो निवुत्त । बन्दारय वुन्दारय । “निवृत्तवन्दारये वा” [१३२] इति ऋत उत्त्वा [वा] ॥

८४. तत तियिअवणानन्तर पितृजमात् पितृवज्जात् मातृगृहान् मातृवशाच्च आगतान् द्विजवृषभान् प्रधाननाक्षत्रान् दानेन तर्पयित्वा सतोप्य नृपवृषभो मातृगृहे सप्राप्त ॥ वृषभशब्दस्य उत्तरपदस्यस्य प्रधानार्थाभिधायित्वम् । यद् अमर ।

स्युत्तरपदे व्याघ्रपुगवर्षभमुञ्जरा ।

सिंहघाटूलनागाद्या पुंसि श्रेष्ठार्थगोचरा ॥

उसहो बसहे । “वृषभे वा वा” [१३३] इति येन सह ऋत उत्त्वा वा ॥

पिउ-कम । माउ हर । “गौणान्यस्य” [१३४] [इति] गौणपदस्य योन्य

ऋत् तस्य उत् ।

८५ न विद्यते मृषा कृन्भापण यस्य स परिवारो यस्य । अमृषा-वादी राजा अमृषा सत्या आशिष प्रणामे कृते चिर जीवेत्याद्या-शीर्षचनानि यासा तास्तथा ताभ्यो [मातृभ्य] धनवृष्टिरत्नवृष्टिभिर्वृष्टो वर्पति स्म । ताभ्यो धन रत्नानि [च] ऋत्वाचित्यर्थ ॥

माउ हर माइ हर । “मातुरिद्धा” [१३५] इति मातृगौणस्य ऋत इत्त्वा वा ।

यचिद् अगौणस्यापि । माईण ॥

अमोसा अमूस अमुसा । “उदूदोन्मृषि” [१३६] इति ऋत उत्त्वा उत्त्वा ॥

८६. देवानाम् । अमृत इति शेष । प्रथक् असाध्यैण न्देवीना

कुल जरईणं नत्तिअ नत्तुअ सहिआण सो वसु अदासि ।
 धरणि-विहण्फइ सीसो बृहण्फइ-सरिच्छ गुरु पुरओ ॥ ८७ ॥
 सो कुसुम विण्ट-तिकउ प्यण्णाइ बहण्फइ व्य लच्छीए ।
 ऋही पूअं सह-वेण्ट फलेहिं स-गेण्ट फुछेहिं ॥ ८८ ॥
 रिद्धि-हय-अणत्त-रिणो राय रिसी धणुह वेअ राम इसी ।
 रिज्ज सहज्जुएहिं नर उसहेहि चलिओ निवइ-रिसहो ॥ ८९ ॥

पृथग् वृष्टो मुत्तजलो यो घनस्तद्वन्निर्मलेन गतकलुपेण तेन राज्ञा
 गीतम् आदिष्ट कारितम् । कीदृशम् । मृदन्निकरै मारदन्निकहस्तै-
 स्ताडिता आहता मृदन्ना यत्र तत् तथाभूतम् ॥

८७ कुले जरत्यो वृद्धस्त्रिय ताभ्य । नम्रकैर्युक्ता नमृका ताभि
 सहितास्ताभ्य पौत्रपौत्रीयुक्ताभ्यो धरण्या बृहस्पते शिष्य उद्धय
 तद्वन् । हेयोपादेयविचारचतुरत्वान् । स राजा बृहस्पते सदक्ष
 अद्भुतविशदप्रज्ञर्द्धियुक्तत्वेन समो यो गुरु पुरोहितस्तस्य पुरतो वसु
 द्रव्यम् अदात् ॥

बुद्धो विट्ठ । बुद्धी विट्ठीहिं । विहय पुहय । मुदंत्त मिदन् । नत्तिअ नत्तुअ ।
 " इदुतो वृष्ट० " इत्यादिना [१३७] एष ऋत इकारोकारौ ॥

८८ कुसुमवृन्तवत् तीक्ष्णा या प्रज्ञा तथा नून बृहस्पति स राजा
 लक्ष्म्या समृन्तफलै समृन्तपुष्पैश्च पूजाम् अकार्षीत् ॥

विहण्फइ बृहण्फइ । "वा बृहस्पती" [१३८] इति ऋत इदुतो वा । पछे
 नहण्फइ ॥

विण्ट वेण्ट घोण्ट । इदेदोदृन्ते" [१३९] इति ऋत इत् एत् ओच् ॥

८९ ऋद्ध्या हत स्वधनेन निवर्तितम् ऋणेन ऋता पीडिता-
 म्नेषाम ऋण येन । राजैव जीवरश्नाविधायित्वेन ऋपि । धनुर्वेदे धनु -
 पलाप्रतिपादवशात्प्रे रामर्षि पञ्चुराम । ऋजु अशुदिल ऋजुभि

सो वसन्त-रिउ-सरि-विलासओ तह य गिम्ह-उउ सरिस-लीलओ ।
 मधुर-तिव्व-तेआसरिच्छओ सम-हरं दरिअ-आढिअं गओ ॥९०॥
 नरऋपभैः सह नृपतिऋपभश्चलितः गुणनिकां कर्तुं प्रस्थित ॥
 रिपुच्छन्दा छन्दः ॥

रिद्धि । " रिः केवलस्य " [१४०] इति व्यञ्जनेन असृक्तस्य ऋतो रिः ॥

९०. मधुरं सदाचारिप्रमोदकत्वेन प्रियं तीव्रं शत्रुसंतापकत्वेन प्रचण्डं यत् तेजो माहात्म्यं तेन असदृक्ष. निरुपमः । अत एव वसन्त-
 तुसदृक्षः विलासो विलसितं यस्य । तथा म्रीप्मर्तुसदृक्षा लीला केलिर्यस्य
 च । मिश्रामिश्रेषु शान्ततीव्रवृत्तिरित्यर्थः । स राजा इमादृतं बलिष्ठ-
 भटवृत्तं श्रमगृहं गुणनिकास्थानं गत इति उत्तरसर्गार्थसूचनम् ॥
 पश्चिमान्तिका छन्दः । वदनकं वा ॥

अण रिणो । रिखी राम-इसी । रिज्जू सहुज्जुएहिं । उसहेहि रिसहो । रिउ
 उउ । " ऋणर्जृपभर्तृषौ वा " [१४१] इति ऋतो रिर्वा ॥

सरि । सरिस । सरिच्छ । " दृशोः क्तिप्ठक्सकः " । [१४२] क्तिप् ठक् सक्
 इत्येतदन्तस्य दृशो घातोः ऋतो रिरादेशः ।

आढिअं । " आदृते ढिः " [१४३] इति ऋतो ढिः ॥

दरिअ । " अरिर्दृते " [१४४] इति ऋतः अरिः ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्वयाधयमहा
 काव्यवृत्तौ प्रथम सर्ग समाप्त ॥

पङ्कज-केसर-कन्ती अकिलिन्नो हरि-चवेल-चविलो सो ।
 स-किसर-किलित्त-दामो निवो पयट्टो समं काउं ॥ १ ॥
 गुरु-मण-थेणो रेवइ-देअर-सीअ-दिअराण वल-धूणो ।
 काही विअणं सो सयमवेअणो मल्ल सेलाण ॥ २ ॥

१. त्रिफ पङ्क द्विफ चतुष्फ द्विफ एक एक एक इत्येवं विंशत्या
 गाथाभिर्यथासंख्यं राज्ञो मल्लश्रमं धनुःश्रमम् असिश्रमं शक्तिश्रमं चक्र-
 श्रमं सेल्लश्रमं परशुश्रमं शूलसीरश्रमम् आह ॥ पङ्कजकेसरः कमल-
 किञ्जल्कस्तद्वत् कान्तिः शरीरच्छविर्यस्य । स्वर्णवर्ण इत्यर्थः । अकिलिन्नः
 घर्मरहितः । हरिचपेटायत् सिंहतलप्रहारवत् चपेटा यस्य सकेसरं क्लृप्तं
 कण्ठकन्दले स्थापितं दाम पुष्पमाला यस्य स नृपः श्रमं मल्लकलाभ्यासं
 कर्तुं प्रवृत्त इति ॥

अकिलिन्नो । किलित्त । “लत इलिः कलसकलसे” [१५४] इति लत इलिः ॥ ५४

२. गुरोः कलाचार्यस्य मनःस्तेनः निरयधिकलाकौशलकरणेन चित्त-
 हारकः । वलस्य सामर्थ्यस्य स्तेनश्वोरः । कयोः । रेवती रामप्रिया
 तस्या देवरः कृष्णः स च सीताया जानम्या देवरो लक्ष्मणश्च तयोः ।
 तद्वत्पराक्रमयान् इत्यर्थः । स राजा स्वयम् अवेदनः मल्ल एव उद्य-
 त्वाद् दृष्टत्वाश्च शैल्यास्नेपां वेदनां संतापम् अकार्षीत् ॥

वेगर किसर । चवेल चविलो । देअर दिअराण । विअणं वेअणो । “एत
 इमा” [१४६] इति एत इत् वा ॥

थेणो धूणो । “ऊः स्तेने वा ” [१४७] इति एत ऊन् वा ॥

सेलाण । “एत एन् ” [१४८] इति आवेकारस्य एत् ॥

तस्मिन् सणिच्छर-पिउणो व्य कर-हयं सिन्धवं व मल्ल-कुलं ।

धम्म-जलोहं जायं स-मिन्न-पर-सेन्न-महिअं पि ॥ ३ ॥

मुर-वेरिओ व्य रक्खिअ-दइच्च-कयं वइअ-दइवय-सइन्नो ।

गेण्हीअ स तत्थ घणु कहलाम-सओ व्य केलासे ॥ ४ ॥

देव्वालक्खो दइवे वि असइओ महि-अले नव दइच्चं ।

उच्चअ-नीचअ-लक्खे अणचुक्को अवर-धीर-हरो ॥ ५ ॥

३. तस्य राज्ञः जनैश्चरपिता रविस्तस्येव कराहतं हस्तताडितं किरण-
तापितं च सत् स्थसैन्यपरसैन्ययोर्महितं पराक्रमवत्त्वेन श्लाघितमपि
मल्लकुलं सैन्यवमिव लवणवद् धर्मजलाटं क्षरत्वेद्विन्दु जातम् ।
अपिर्विस्मये ॥

सणिच्छर । सिन्धव । “इत् सैन्यवजनैश्चरे” [१४९] इति ऐत इत्यम् ॥

मिन्न सेन्न । “सैन्ये वा” [१५०] इति ऐत इत् वा ॥

४. मुरवेरीय नारायण इव रक्षितं दैत्यकृतवैरं दैवतसैन्यं येन [स इव]
तत्र श्रमगृहे स राजा धनुरग्रहीत् । किंयत् । यथा कैलासे कैलासशयो
हर इति ॥

दइच्च । दइवय । सइन्नो । “अइदंत्यादौ च” [१५१] इति सैन्ये दैत्यादिषु च
ऐतः अइः ॥

वेरि वहर । कहलाम केलासे । “वैरादौ वा” [१५२] इति ऐतः अइवां ॥

५. युग्मम् । स राजा शरान् घृष्टो वर्षति स्म । किंभूतः । शरप्रह-
संधानादि कुर्वन् दैववद् अलक्ष्यः फलानुमेयप्रारम्भत्वान् । दैवेपि
अशङ्कः लोकोत्तरधैर्यधारित्वाद् निर्भयः महीतले नवः साक्षाच्छिष्टप्रति-
पालकत्वेन दुष्टनिग्रहेण च अपूर्वो दैवः । उच्चैर्नीचैश्च लक्ष्ये वेध्ये अत्रष्टः
सम्यक्कलाचातुरीचुञ्चुत्वाद् असंगलितः । अपरस्य विपक्षस्य धैर्यहरः ॥

अन्नन्नं जोहेहिं सलाहिओ तह बुहेहि अन्नोन्नं ।
मणहर-सरलिअकुञ्चिअ-उहय-पवट्ठो सरे वुट्ठो ॥ ६ ॥
कण्णो बलिअ-मणोहर-पउट्ठ कर सररुहेण नर-वइणो ।
लम्बिर-नाल-सरोरुहवतंसिओ ज्वासि संधाणे ॥ ७ ॥
कय-दुज्जण-सिर-विअणं सिर-कुसुमाहरणमणसिरो-विअणं ।
आवजिअ-चाइअ-आउजस्सादिट्ठ-पुड-दलणं ॥ ८ ॥
सूसास-बलिअ-चिबुओ अकासि सो गउअपुञ्छ-पमुहेहिं ।
गाजङ्क-कोञ्चरिउ-सुन्देरं पत्तो धणुह-सुण्डो ॥ ९ ॥

६. अन्योन्यं योधैस्तथा युधैश्च स्थापितः प्रशंसितः । मनोहरसर-
 लितः सरलः कृतः आकुञ्चितः कुटिलः कृतः उभयप्रकोष्ठः कलाचिको
 येन तथाविधः । स इति राजपाचकम् अनुक्रमपि प्रक्रमाद्ध्येयम् ॥

दप्पा दइये दइय्यं । "एष देवे" [१५३] इति ऐत एत् अश्वादेशः ॥
उयअ । नीचअ । "उच्चैर्नीचित्यअः" [१५४] इति ऐतः अजः ॥
धीर । "ईद्वैर्ये" [१५५] इति ऐत ईत् ॥

७. मंधाने शरासनशरायोपे बलितः आकर्णोर्कर्पणे पश्चाद्गतो मनोहर-
 प्रकोष्ठो यः करः स एष सरोरुहं तेन कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते । लम्बमान-
 नालं यन् सरोरुहं तेन अवतंसितः शम्बरितो नरपतेः कर्ण आस्ते ॥

८. युग्मम् । कृता दुर्जनानां शिरोवेदना संतापो यत्र । शिरसि
 कुसुमान्येय अलंकारो यत्र । दोषालंकारान् मुक्त्येत्यर्थः । अशिरो-
 वेदनं यथा भवति एवं राजा आतोषिकैर्योदितं यद् आतोषं मुदङ्ग-
 पट्टादिकं तस्य अदृष्टपुटं दलनं च गोपुञ्छप्रमुखं । शरविधेयैरकार्पणं ॥

९. किंभूतः । गोपुञ्छात्तं बलिनं तिर्यग् नामितं चिबुकम् अधराधः-

अह कुच्छेअय-हत्थो कोच्छेअय-कउसलेण सो दिट्ठो ।

कोवेस कउच्छेअय-सिद्धो चि असेस-पउरेहिं ॥ १० ॥

अव्भास-गारवेणं गोविअ-सव्वज्ज-गउरवो फलए ।

नावाकारे तेरह-तेतीस-गुणो व्व सो आसि ॥ ११ ॥

प्रदेशो येन । धनुषि प्रसक्तः शौण्डः धनुःशौण्डः । सप्तमी शौण्डा-
चैरिति समासः । धनुःकलाकुशल इत्यर्थः । अत एव गवाङ्मकौञ्च-
रिप्योर्हरभार्गवयोः सौन्दर्यं सौभाग्यं प्राप्तः प्राप्नोति स्मेति ॥

अन्नं अन्नं । मणहर मणोहर । पवट्ठो पठट्ठ । सरुहेण सरोरुह ।
सिर-विअणं सिरो-विअणं । आवज्जिअ आउजस्स । “ओतोऽद् वान्योन्य”
इत्यादिना [१५६] एषु ओतः अत्वं वा तत्संनियोगे च यथासंभवं कतयोर्वादेशः ॥

सूसास । “ऊत् सोच्छासे” [१५७] इति ओत ऊत् ॥

गउअ गाअङ्क । “गव्यउआअम्” [१५८] इति ओतः अउ आअश्च ॥

कोच्च । “औत ओत्” [१५९] इति आद्यौतः ओत् ॥

सुन्देरं । सुण्डो । “उत् सौन्दर्यादौ” [१६०] इति औत उत् ॥

१०. अथ अहस्पुटव्यधनानन्तरं कौक्षेयककौशलेन हेतुना कोपि
लोकोत्तरः कश्चिदप्येषः कौक्षेयकसिद्धः खड्गविद्यासिद्ध इत्यशेषपौरैः
निखिलनागरैः कौक्षेयकहस्तः सन् स राजा दृष्टः ॥

कुच्छेअय कोच्छेअय । “कौक्षेयके वा” [१६१] इति औत उर्वा ॥

कउसलेण । कउच्छेअय । पउरेहिं । “अउः पौरादौ च” [१६२] इति
औतः अउः ॥

११. नावाकारे फलके अभ्यासगौरवेण शिक्षामहत्त्वेन गोपितसर्वा-
ङ्गगौरवस्तिरोहितसमस्तगात्रगुरुत्वोपि स राजा आसीत् त्रयोदशत्रय-
विंशदुण इव । स तदा अनेकमटप्रहारदानाद् अनेकस्तैर्ज्ञात इत्यर्थः ।
अपिः विरोधार्थोत्र द्रष्टव्यः । यः किल तिरोहितगात्रः स एकोपि

घडिआ अथेर-एकारणहि बहुएहि दुब्बहा सची ।
 वेइछ-केल-कनेस्यं व भामिय भुवि निहिचा ॥ १२ ॥
 विअइछ-कण्णिआस्य-कयलेहि ऐ-अइ त्ति भणिरेहि ।
 जोहेहि वोर-पोप्फल-पोरं-मनेहि सा महिआ ॥ १३ ॥
 नोमालिअ-नोहलिआ-सोमालाहि सलोण-मोहाहि ।
 तस्मोअममिअं लवणं सुकुमाल-मऊह-मालिस्स ॥ १४ ॥

न लक्ष्यते कथं पुनस्तयोदशगुणस्त्यस्त्रिंशद्गुणो वेति विरोधः । परिहारस्तु उक्त एव ॥

गारवेणं गउरवे । “आच्च गौरवे” [१६३] इति औत्त आत्मन् अउअ ॥

नावा । “नाव्यायः” [१६४] इति औत्त आवादेशः ॥

तेरह । तेतीस । “एत् त्रयोदशादौ” इत्यादिना [१६५] त्रयोदशन् इत्ये-
 वंप्रकारेषु संख्याशब्देषु आदेः स्वरस्य सस्वरेण व्यञ्जनेन सह एत् ॥

१२. ग्रहुभिः अस्यविरायस्कारैः दुर्वहा शक्तिः आयुधविशेषो
 पटिता निर्मापिता विचकिलकण्डकर्णिकारमिव भ्रमयित्वा उपरि
 समन्तश्चलयित्वा तेन राज्ञा भुवि निश्रिता । तेनेति अत्र ज्ञेयम् ॥

१३. अयि अयि भो भो इति भणितुभिः वृषाणैः चद्रपूगफलपूतरवद्
 आत्मानं मन्यन्ते ये ते तथा । तैर्योधि विचकिलकर्णिकारकदलैः पुष्प-
 फलैः सा शक्तिः महिता अर्चिता ॥

अथेर । एकार । वेइछ । “स्वधिरविचित्रित्वायस्कारे” [१६६] इति पूर्ववद्
 एदा । विअइछ इत्याद्यपि दृश्यते ॥

वेल कयलेहि । “वा कदले” [१६७] इति पूर्ववद् एत् वा ॥

कनेस्य कण्णिआस्य । “धेतः कर्णिकारे” [१६८] इति पूर्ववद् एत् वा ॥

ऐ-अइ । “अपौ वैत्” [१६९] इति पूर्ववद् ऐत् वा ॥

१४. नवमालिका मृथिका नवजलिका नूतनम् अल्पं फलं

चोदह-मणु-चोग्गुणओ भुवण-चउदहय-वइ-चउग्गुणओ ।
 चोत्थे वि जुगे ति-पुरिस-चउत्थओ लक्खिओ स तथा ॥ १५ ॥
 सागोक्खल-खइरोहल-लोहोउत्थल-सिला-उत्थलया ।
 चक्रेण तेण दलिआ चोच्चारं पुण चउच्चारं ॥ १६ ॥
 इअ रइअ-कोउहल्लो कोहल-दक्खेहिं तक्किओ राया ।
 उअ कण्हो एस इहं भरहेसर-चक्कवट्ठी ओ ॥ १७ ॥

[यस्याः सा] तद्वत्सुकुमाराभिः सलवणा लावण्ययुक्ता मयूराः
 कान्तयो यासां ताभिः स्त्रीभिः सुकुमारमयूरमालिनः दर्शनीयद्युति-
 धारिणस्तस्य राज्ञः लवणम् उद्धमितम् उत्तारितम् । विशेषणान्यथा-
 नुपपत्त्या अत्र स्त्रीभिरिति ज्ञेयम् ॥

घोर । पोप्फल । घेरं । नोमालिअ । नोहलिआ । “ओत् पूतर” इत्यादिना
 [१७०] पूर्ववद् ओत् ।

१५. चतुर्दशानां मनूनां स्वायंभुवाद्यृषीणां समाहारश्चतुर्दशमनु ।
 तस्माच्चतुर्गुणः । सर्वजनहितत्वेन अधिक इति भावः । भुर्भुवःस्वर्मह-
 र्जनस्तपः सत्येति सप्त । तान्येव मत्प्रभिर्वायुस्कन्धैः सह चतुर्दश
 भुवनानि । तेषां चतुर्दशकम् । तस्य पतिर्विष्णुः तस्माच्चतुर्गुणः ।
 चतुर्थेऽपि युगे कलायपि त्रिपुररूपस्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वररूपस्य सकल-
 लोकमहनीयत्वेन चतुर्थः स राजा तदा लवणोत्तारणक्षणे लक्षितः ।

१६. शाकस्य उल्लखलश्च रसदिरस्य उल्लरलश्च लोहस्य उल्लरल-
 श्च शिलाया उल्लरलश्च ते तथा तेन राज्ञा चक्रेण आयुधनिक्षेपेण
 दलिताः । कथम् । चत्वारो वारा यत्र दलने तत् तथा । पुनश्चतुर्वारं
 च । ते तेन भूयो भूयो मग्ना इति भावः ॥

१७. इति घनुराज्ञशक्तिचक्रादिकलाकौशलप्रकारेण रचितकुतूहलो
 राजा कुतूहले कौतुकहेतुकर्मणि घनः कलायै उच्चैः प्रवीणैस्तर्कितः
 पर्यालोचितः । कथम् । इह पृथ्व्याम् उत किं कृष्णः उत अथवा
 भरतेश्वरचक्रवर्तीति ॥

ओआरे अवयार-क्खमेण तेणावसद-रहिण ।

सेल्ल-कला-अवयासे भग्गो जोहाण ओआसो ॥ १८ ॥

पन्नास-पलोऽवगओ किं जलणो उअ रवि चि तस्स करे ।

उवहसिअ-परसुरामस्सेहसिअ-पवी महा-परसू ॥ १९ ॥

सोमालाहि सुकुमाल । सलोण लवणं । मोहाहि मऊह । चोहह चउहहय ।
चोगुण चउगुणओ । चोत्थे चउत्थओ । सागोक्कल खइरोहल लोहोक्कल
उल्ललया । चोव्वारं चउव्वारं । कोउहल्लो कोहल । “न वा मयूत०”
इत्यादिना [१७१] पूर्ववद् ओत् वा ॥

१८. अपकारे अपकारक्षमेण । सापराधे शिक्षाकरणसमर्थेनेत्यर्थः ।
 अपशब्देन अयशसा रहितेन । कचिदपि स्पलिताभावात् । तेन राज्ञा ।
 सैह्येति देश्यः प्रासवाची । तस्य कलावकाशे योधानाम् अयकाशः
 स्फूर्तिः भद्रः । प्राप्तेन वैभ्यव्ययधनम् अस्य विलोक्य तथाविधकला-
 विकलत्वेन समोपहासपात्रं स्यं चर्कयन्तो भट्टा न प्राप्तं करेपि
 चक्रुरित्यर्थः ॥

१९. पञ्चाशत् पलानि मानम् अस्य स्यात् । °मात्राडिति संशये मा-
 त्रद् । द्विगोः संशये चेति तस्य छप् । उपहसितः दीप्तिरक्षण्याभ्यां तिर-
 स्कृतः पविर्वशं येन स महापरशुः उपहसितस्तथाविधप्रहरणाङ्गीकारेण
 अनुकृतः परशुरामो येन स तथा तस्य राज्ञः करे गतः सन् ऊह्यते
 किं जलनः उत रविरिति ॥

उअ ओ । ओआरे अवयार । अवयासे ओआसो । “अवापोते” [१७२]
इति पूर्ववद् ओत् वा ॥ कचिप्र । अवसद । अवगओ । उअ रवि ॥

उवहसिअ रामसूहसिअ रामसोहसिअ । “ऊघोरे” [१७३] इति
पूर्ववद् ऊत् ओघ वा ॥

१ BC °रगोह°. The author means that we should read
 °रामसूहोहिअ (= °रामसु ओहसिअ) as well as °रामसूहहिअ
 (= °रामसु ऊहसिअ.)

मूल-कलाइ शुभण्णो सीर-णिमण्णो अ किञ्चि-पङ्कुरणो ।
 सो किञ्ची-पाउरणं सिद्ध-पावरणं च अणुकाही ॥ २० ॥
 अह राय-वाडिअत्थं नाओ आणाइओ रिउ-घरट्ठो ।
 पुहइ-सईसेणागरु-मुरहि-मओ मुकुमुम-मुतारो ॥ २१ ॥
 सचमर-कण्णो विदुरो गय-पावो देव-दुल्लओ विजणे ।
 सो धरिओ पर-वारण-कवलण-नेत्तंचर-चरित्तो ॥ २२ ॥
 बालक-मुहो मुहकर-गञ्जी मुहयर-गई अ इअ धुणिओ ।
 जग-आगमिओ बहुतर-आअमिअ-कलेहिं बहुअरयं ॥ २३ ॥

२०. कीर्तिस्त्रिजगतीश्वराया प्रावरणं यस्य [स] राजा शूलकलायां
 निपण्णो व्यापृतः । सीरे हलरूपायुधे निपण्णश्च कृत्तिप्रावरणम्
 ईश्वरं श्रितिप्रावरणं धलमट्ठं [च] अन्वकार्पान् अनुकृतवान् ॥

शुभण्णो णिमण्णो । “ उमो निपण्णो ” [१७४] इति पूर्ववद् उमादेशो वा ॥
 पङ्कुरणो पाउरणं पावरणं । “ प्रावरणे-इग्वाऊ ” [१७५] इति पूर्ववद् अणु
 आउ इत्येतौ आदेशौ वा ॥

२१. अथ शस्त्राभ्यासानन्तरं रिपु उपमर्दकत्वेन घरट्ठः अगगरिब
 मुरभिर्मदो दानजलं यस्य मुकुमुमा मुतारा शोभन आमरणविशेषो
 यस्य स तथाविधो नागः कुञ्जरो राजपाटिकार्यं चतुरङ्गसैन्यश्रमकर-
 णाय बहिर्गन्तुं पृथिवीशचीशेन पृथिवीन्द्रेण आनायितः ॥

२२. अधुना गाथाश्रक्केन तद्वर्णनम् आह । सचमरौ ममोपप्रेक्ष-
 त्पक्षीर्णकौ कर्णौ यस्य विदुरः हस्तिपकामिप्रेतकृत्यकरणाद् विचक्षणः
 गतं भद्रजातीयत्वेन नष्टं पापं कुचेष्टा यम्य देवदुर्जयः सुरैरपि दुरभि-
 मवः । परेषां शत्रूणां परे अन्ये वा पराः प्रकृष्टा वा वारणास्तेषां
 कवलने प्रमत्ते नक्तंचरचरित्रः अत एव स गजो विजने एकान्ते धृतः ॥

२३. बालार्क इव अरुणत्वाद् मुग्यं यस्य सुगकरा शुभकरा वा

जलयर-अजलचर-वई जस्स य इन्धं रुसा-पिसाजी सो ।
 मुह्देसु वि मुहओ जइ एरिसओ सो उण सुरेहो ॥ २४ ॥
 अमुगो कर-आउण्ण-रम्मो चाउण्ड-काउए तुह्दे ।
 लब्भइ अणित्तय-सुरहि-जउण-जल-वहुल-मय-वट्ठो ॥ २५ ॥

गर्जित्वृद्धितं यस्य शुभे करगर्जी यस्येति वा शुभतरगतिः जगता
 आगमितो ज्ञातश्च स गजः इति वक्ष्यमाणप्रकारेण बहुतरा आगमिता
 ज्ञाता कला यैः पुरुषैस्तैर्बहुतरकम् अतिशयेन स्तुतः श्लाघितः । स इति
 प्रक्रमात् ज्ञेयम् ॥

२४. जलचराजलचरयोः । हस्तिनोरिति गम्यम् । उत्कृष्टत्वेन पतिः
 यस्य चिह्नं रुपापिशर्षा । कोपेन चण्डाल इत्यर्थः । शुभदेष्वपि
 राज्यसमृद्धिकृत्त्वेन शुभदः स गजः ॥ अथवा अलं बहूनोत्तेन । यदि
 पुनरीदृशः एतत्समः स त्रिभुवनप्रसिद्धः सुरेभ्य एरावणः । यदीति
 संभावने ॥

२५. अमुकोयं गजः करस्य शुण्डादण्डस्य आकुञ्चनं मण्डली-
 करणं तेन रम्यः । अतिमुत्तकानीव माधवीलताकुसुमानीव सुरभिः
 यमुनाजलवद् बहुलः शक्तिः मदपट्टो दानप्रवाहो यस्य स तथा ।
 चामुण्डाकामुके चन्द्रशेखरे तुष्टं परितोषं गते लभ्यते प्राप्यते ।

“स्वराद् असंयुक्तस्यानादेः [१७६] । अधिहारोयम् । यद् इत उर्ध्वम्
 अनुक्रमिष्यामः तन् स्वरात्परस्य असंयुक्तस्य अनादेर्भवतीति वेदितव्यम् ॥

राय-याद्विअत्थं । नाओ । आणाइओ । रिउ । पुइइ सईसेण । मओ । “कग-
 वज्रतदपयया प्रायो ह्य” [१७७] इति वादीनाट् ॥ प्रायोप्रहणात् वचिप्र ॥
 अगइ । गुगुगुम गुगारो । समचर । रिदुरो । गय-यावो । देय । विजणे ॥ स्वराद्
 इत्येव । नसंचर ॥ असंयुक्तस्येति किम् । दुअओ । चरितो । बालक । गत्री ॥
 वचिन् संयुक्तस्यापि । नसंचर ॥ अनादेरिति किम् । रिदुरो । गय । विजणे ।
 पर । जग । यय गु जत्वम् आदौ वन्दते ॥ समासे तु वाक्याविमतपदेशया भिन्न-

अइमुतय-विन्दु-करो अइमुत्तय-गोर-दन्तओ एस ।

सविमो खु साव-चविओ तिअस-गय-चरो महि-अलम्मि॥२६

अच्छ-कय-कण्ण-चिउओ महु-पिङ्गल-नयणओ मयङ्क-नहो ।

पियद व लायणमिमो अखुज्ज-कुम्भो पर-गयाण ॥२७॥

पदत्वमपि । तेन तत्र यथादर्शनम् उभयमपि । मुहुर मुहुर । आगमिओ
आअमिअं । यहुतर यहुअर । जलयर अजलचर । मुहुरेगु मुहओ ॥ कचिद
अदिरपि । इत्थं । उण ॥ कचित् चस्य जः । पिसाजी ॥ अमुगो इत्यादिषु तु
“अत्ययञ्” [४.४४७] इति कस्य गत्वम् ॥ आप्ये अन्यदपि दृश्यते । आउण्टण ।
अन चस्य टः ॥

२६. अतिमुक्तकानीव करे विन्दवो यस्य अतिमुक्तकवद् गौरदन्तः
एव राजगजो ह्रायते । सोऽयं त्रिदशगजो मुनेः कस्यचिच्छापेन आक्रो-
शेन च्युतो ध्रष्टः स्वर्गाद् महीतले ॥ मनसा प्रत्यक्षमिव परिकल्प्य
‘सुरेभम्’ इदमा निरदिक्षत् ॥

चाउण्ह-काउए । अणिउत्तय । जउण । “यमुना” इत्यादिना [१७८] मस्य
लुक् । लुकि च मस्य स्थाने अनुनासिकः ॥ कचिन्न । अइमुत्तय । अइमुत्तय ॥
साव । “नावर्णात् पः” [१७९] इति न पस्य लुक् ॥

२७. अच्छं मलरहितं कचकर्णचिवुकं यस्य । मधुवत् पिङ्गले नयने
यस्य । मृगाङ्कवद् निर्मलत्वाद् नरता यस्य । अकुञ्जौ उन्नतौ कुम्भौ
यस्य स गजः परगजानां लावण्यं पिबतीव निखिललावण्यस्य तत्र
दर्शनाद् इति भावः ॥

“गय । कय । नयणओ । मयङ्क । लायण । गयाण । “अवर्णो यश्रुतिः” [१८०]
“कगचज” इत्यादिना [१७७] लुकि शेषोऽवर्णः अवर्णात् परो लघुप्रयत्नतरयश्रुतिः ।
अवर्ण इति किम् । चिउओ ॥ अवर्णादित्येव । तिअस ॥ कचिद् भवति । पियद ॥

१ BC कस्यचित्यानाज्ञासेन च्युतो. २ BC अणिउत्तय.

४ [कुमारपालचरित]

खप्पर-खील्य-कुञ्ज-कुसुम-समा जस्स सेल-खम्भ-दुमा ।
रुन्धिअ-खासिअ-छिक्कं पिक्खिअज्झ मयं-गलो एस ॥२८॥
मरगय-गेन्दुअ-सरिसालि-गुच्छ-गण्डे निवो इहारूढो ।
जयइ चिलाए व्व परे सिरिकण्ठ-किराय-वीरे वि ॥२९॥
जिअ-घण-सीभर-गङ्गा-सीहर-चन्दिम-सुसीअ-सीअरओ ।
फलिहामल-वीस-नहो निहस-प्पह-चिहुरओ एस ॥३०॥

२८. कर्परश्च घटसण्डं कीलकश्च शङ्कु कुञ्जकः शतपत्रिकाविशेषः
 तस्य कुसुमानि च तैः समा । एतान् अनायासेन उत्पादयतीत्यर्थः ।
 यस्य शैलस्तम्भद्रुमाः । एष मदकलो मदोत्कटः रुद्धकाशितक्षुतं यथा
 भयति एषं प्रेक्ष्यते ॥

अखुज । खप्पर । खील्य । “कुञ्ज” [१८१] इत्यादिना एषु कस्य
 न.। पुष्पं चेत् कुञ्जाभिधेयं न । अपुष्प इति किम् । कुञ्ज ॥ आर्षेण्यत्रापि ।
खासिअ ॥

२९. मरकतकन्दुकसदृशा अलिगुच्छा ययोस्तौ तथाभूतौ गण्डौ
 यस्य सस्मिन्निह गजे आरूढः स नृप श्रीकण्ठकिरातबद्धीरानपि परान्
 शत्रून् किरातानिव पुलिन्दानिव जयति ॥

मय गणो । मरगय । गेन्दुअ । “मरकत” [१८२] इत्यादिना कस्य गः।
 कन्दुके तु आद्यस्य गः ॥

चिलाए । “किराते चः” [१८३] इति कस्य चः । कामरूपिणि तु नेप्यने ॥
किराय ॥

३०. जिता. शैत्येन अभिभूता घनशीकरा गङ्गाशीकराश्च यैः अत
 एव चन्द्रिफायन् सुशीताः शीकरा मदबिन्दवो यस्य । स्फटिक-

पिहु-जहणो साहु-मुहो सद्दिसव-खल-कहुअ-सलिलओ अथिरो ।

इह एसो निव-जोग्गो पत्तो चोत्थि मयावत्थं ॥ ३१ ॥

निव-धम्म-रओ अह सो नभम्मि पाउस-घणो न्व पिधमिन्दो ।

अपिहं व आसणाओ असङ्कलं तं समारूढो ॥ ३२ ॥

वद् अमला विंशतिर्नरा यस्य । निकपः कपपट्टः । तस्य प्रभावत
चिकुरा यस्य स तथाभूत एष गजः ॥

सीमर सीहर । “ शीकरे भहो वा ” [१८४] इति कस्य भहो वा । पक्षे
सीभरओ ॥

चन्दिम । “ चन्द्रिकाया मः ” [१८५] इति कस्य मः ॥

फलिह । निहस । चिहुरओ । “ निकपस्फटिकचिकुरे हः [१८६] इति
कस्य हः । चिहुरः संस्कृतेपीति दुग्गः (दुर्गः) ॥

३१. पृथुजघनो विकटकटीतटः साधुमुखः सौम्यवदनः सर्पप-
खलवत् कटुकं सलिलं मदजलं यस्य । अस्थिरः निरन्तरं हस्तकर्ण-
तालचलनेन चञ्चलः एषः गजः चतुर्थी मदेन उपलब्धिताम् अवस्थां
प्राप्तः । त्रिगद्वर्षदेश्यः संपन्न इत्यर्थः । अत एव नृपयोग्यः । एता-
यता भद्रजातीयत्वम् उक्तम् । तथा च तद्वक्षणम् ।

महु-गुलिय-पिङ्गलक्खो अणुपुब्बि-सुजाय-दीह-नङ्गलो ।

पुरओ उदग्ग-धीरो सव्यङ्ग-समाहिओ भहो ॥ इत्यादि ॥

३२. [अथ] नृपस्य धर्मे दुष्टनिग्रहशिष्टप्रतिपालनादौ आचारे रतः ।
पृथक् भूतलस्थितत्वेन भिन्नः इन्द्रः स श्रीकुमारपालभूपः आसनाद्
अपृथगिव शरीरसौख्यकृत्त्वेन सिंहासनकल्पे अशृङ्खले अपासित-
निगडे तस्मिन् हस्तीन्द्रे समारूढः । यथा नभसि प्राचृद्धनः । “ सतम्या
द्वितीया ” [३.१३७] इति तम् इत्यत्र सतम्याः स्थाने द्वितीया ॥

नहो । प्पह । पिहु । जहणो । साहु । मुहो । “ गधधमाम् ” [१८७] इति

पुत्राम-दामवन्तो पुलोइओ भामिणीहि पउरीहिं ।
 छालङ्क-देव-तेओ सुहओ रह-सुहवो च निओ ॥ ३३ ॥
 इन्दो दुहओ चन्दो नि दूहवो आसि सेअर-वहूणं ।
 तस्सि दिट्ठे तडआ मणि-ससिआहरण-सडअङ्गे ॥ ३४ ॥

स्वादीना इ । असयुक्तस्यैव । चोत्थि । मयायत्थ ॥ प्राय इत्येव । सरिसव खल ।
 अधिरो । निव घग्म । नभग्मि ॥

पिध अ५६ । "पृथक् धो वा" [१८८] इति भस्य धो वा ॥

असङ्ख ९ । "गृह्णते ख क" [१८९] इति खस्य क ॥

३३ गाथासप्तकेन राजवर्णनम् आह । पुत्रागदामवान् सुरपर्णिका-
 धुमुममालायुक् । छागाङ्कदेवो वह्नि । तद्वद् द्विपदारुदाहकत्वात् तेजो
 यस्य । सुभग अनुपूलाचरणेन जगज्जनप्रिय नृप रतिसुभग इव
 चन्द्रर्पवद् भागिनीभि भाग्ययुक्ताभि पौरीभि नागराङ्गनाभि
 प्रलोचित सौत्कण्ठम् ईक्षित ॥

पुत्राम । भामिणीहे । "पुत्रागभागि-योगो म" [१९०] इति गस्य म ॥

उलङ्क । "छागे ल" [१९१] इति गस्य ल ॥

३४ तदा राजवीधीचलन्मदफलपृष्ठतलारोहकाले मणिरसचिता-
 भरणै पद्मरागेन्द्रनीलादिरत्नरोचिष्णुकटकनेयूरमुकुटाद्यलङ्कारै रसचि-
 तानि युक्तानि अङ्गानि हस्तचरणोत्तमाङ्गप्रमुखा अवयवा यस्य तस्मिन्
 गतिं दृष्टं सति येचरवधूनाम् इन्द्रो दुर्भगश्चन्द्रोपि दुर्भग आसीत् ॥
 भौम्यसौभाग्यलक्षणोपततेत्तुपुत्रिलोकेने सर्वाङ्गीणनयनसहस्रेण भीषण-
 त्वात् इन्द्र जन्तर्मर्गममन्ये च चन्द्रमाता न प्रियभावयुक्ता
 जगामेत्यर्थ ॥

गृह्ये ३ दूहवो । "उग्वे दुर्भगमुभगय" [१९२] इति गस्य य ॥ उत्व
 इति विम् । गुरआ । दुरओ ॥

वेस-पिसाओ मुत्ती-पिसल्लओ अ झडिलो अजडिलो य ।
 खट्टङ्ग-घण्ट-भूसो निवारिओ न जह अटइ पुरो ॥ ३५ ॥
 फेढव-सयदरि-सढाल-विक्रमो फालिह-विमल-नेवच्छो ।
 चविला-फालिअ-कुम्भो नहं व चविडाइ फाडन्तो ॥ ३६ ॥
 अङ्कोल्ल-तेल्ल-णिद्धो असढो पिहडो कलाण सयलाण ।
 लहु-जडर-पिडर-पडियार-पाडणत्ताण कय-कीलो ॥ ३७ ॥

३५. वेपेण पिशाचः जीर्णविचर्णविकृतवेपवान् ग्रहिलप्रायः । मृत्यां
 पिशाचश्च भीषणदर्शनः । जटिलः सर्वत्र उद्गतरोमा । अजडिलः
 मुण्डितशिरमुण्डः कपालिकादिः । खट्वाङ्गघण्टाभ्यां भूषा यस्य । स च
 मृतककपालघण्टादिकलित ईश्वररूपधारी । जटाघर इत्यर्थः । निवारितो
 दुःशकुनकारणाद् निषिद्धः यथा येन पुरः अग्रे न अटति नागच्छति ॥

खसिअ खइअङ्गे । पिसाओ पिसल्लओ । “खचित०” इत्यादिना
 [१९३] ययासंख्यं सङ्गौ वा ॥

झडिलो अजडिलो । “जटिले जो झो वा” [१९४] इति जस्य झो
 वा । “टो डः” [१९५] इति टस्य डश्च ॥ स्वरादित्येव । घण्ट ॥
 असंयुक्तस्येत्येव । खट्टङ्ग ॥ अचिन्न । अटइ ॥

३६. चतुर्भिः कलापकम् । कुमारेण कुमारंपालेन कारितो विहारः
 कुमारविहारस्तस्मिन् श्रीपार्श्वनाथचैत्ये प्राप्तः । राजेति प्रक्रमात् ज्ञेयम् ।
 कौटशः । कैटभशकटौ दैत्यौ तयोर्यः अरिभूतः सढालो नरसिंहस्तद्वद्
 विक्रमो यस्य । स्फटिकवद् विमलनेपथ्यः । चपेटया पाटिनस्ताडितः
 कुम्भो येन स तथाभूतः । श्यामकुम्भस्थलास्फालनात् अत्युच्चत्वेन
 अदृश्यकुम्भस्थलदत्तचपेटोत्थप्रतिरवाद् वा उत्प्रेक्ष्यते नभश्चपेटया
 पाटयन्निति ॥

३७. अङ्कोठतैलवत् स्निग्धः अरुक्षकायः अशठः शाठ्यवर्जितः

दढ-सन्ध-हार-नाडिं पेलन्तो निविड-कच्छ-नालिमिभं ।

उव्वेलु-अवुच्छङ्कुस-अलुच्छ-वेणुहि आवरिओ ॥ ३८ ॥

अणतुच्छ-टयर-कप्पूर-धूव-महमहिअ-टसर-सुइ-वत्थो ।

कुमर-विहारि पत्तो दूवर-पडिहार-दिन्न-करो ॥ ३९ ॥

सकलानां कलानां पिठरो भाजनम् । लघु जठरं बुभुक्षाक्षामकुक्षि
तदेव पिठरस्तस्य प्रतीकारो भोजनलाभं तेन पातनम् इतस्ततो भ्रमणं
तेन क्रता । पीडिता इत्यर्थः । तेषां कृता मनोरथातिगवस्तुदानेन
जनिता क्रीडा स्वेच्छाविलसनं येन स तथा ॥

३८. दढा स्कन्धे हारभूता नाडिर्घरत्रा यस्य । निविडा निश्चला
कक्षायां मध्ये च नाडिर्यस्य स तथा । तम् इभं क्षिपन् प्रेरयन् ।
उव्वेणवः उदूर्णवंशदण्डास्ते च अतुच्छाङ्कुशाश्च एवंभूता ये अतुच्छा
वेणवः प्रभूता राजविशेषास्तैरावृताः । वेणुर्यशे नृपान्तरे इति वेणुशब्दो
राजविशेषवाच्यपि ॥

३९. अतुच्छं तगरश्च सुरभिद्रव्यभेदः कर्पूरो घनसारः धूपश्च
नानासुरभिद्रव्यक्षोदः तैः । अर्थात् तद्गमे प्रसृतानि व्याप्तानि त्रसरः
सूत्रभेदस्तस्य शुचीनि वस्त्राणि यस्य । तूवरः अनुस्मिन्नश्मश्रुमुण्डित-
श्मश्रुया यः प्रतीहारस्तेन दत्तः करो यस्य स तथा ॥

वेडय । सयदारि । मत्तात् । “ मटोश्चकटकैटभे दः ” [१९६] इति
उस्य दः ॥ पल्लिह । “ लट्टिके लः ” [१९७] इति उस्य लः ॥

चविण चविट्टाह । पाणि प्र पाडन्तो । “ चपेटापाटो वा ” [१९८]
इति चपेटायां ष्यन्ते पाटो धातो च उस्य लो वा ॥

जटर । “ टो दः ” [१९९] इति उस्य दः ॥

अट्टोत्त । “ अट्टोटे लः ” [२००] ॥

विट्टो विट्टर । “ विट्टे टो वा रथ दः ” [२०१] इति उस्य टो वा
तत्संनियोगे च उस्य दः ॥

सुपइडं सुपडायं वेडिस-दल-नील-भित्ति-गन्भिणयं । -

अणिउत्तर्य-फुल्ल-हरं बालाण वि रुण्ण-अवहरणं ॥ ४० ॥

बाहत्तरि-कल-सालाहण-सम-जणमलभि-कुसुम-कय-सोहं ।

पलिल-सिर-पलिअ-पीवल-करण-घुसणुमीस-ण्हवण-जलं ४१

कीलो । “ओ लः” [२०२] इति डस्य लः ॥ कचिद् वा । नाडि
नालिं । कचिन्न । निविड ॥

उब्बेड्ड वेणुहि । “वेणौ णो वा” [२०३] इति णस्य लो वा ॥

अबुच्छ अणुच्छ अणतुच्छ । “तुच्छे तश्चौ वा” [२०४] इति
तस्य चछौ वा ॥

टयर । टवर । दूवर । “तगरत्रसरत्तवरे टः” [२०५] इति तस्य टः ॥

४०. अधुना यादृशं तज्जिनमन्दिरं यादृशञ्च सन् राज्ञा प्रविष्टस्तद्
गायाद्वादशकेनाह ॥ द्वादशभिः कुलकम् । निजनाम्ना अङ्कितम् उप-
लक्षितं यद् निजकीर्तनम् । कुमारविहार इत्यर्थः । तद् भक्त्या आदरेण
ततः प्राप्त्यनन्तरं स श्रीकुमारपालभूपः प्रविष्टः प्रविशति स्म । कीदृशं
तत् । सुप्रतिष्ठं शास्त्रविधिविहितविधानविशेषम् अतिशयप्रसिद्धं वा ।
सुपताकं चन्द्रद्वैजयन्तीकं वेतसो वानीरस्तस्य दलानीव नीलमणिनिर्मि-
तत्वेन या नीला भित्तयस्ताभिर्गर्भितं गर्तोपुरोर्ध्वशिररान्तराले युक्तम् ।
अतिमुक्तकफुल्लानां गृहाणि पूजार्थं कृता गृहाकारा विच्छिन्तयो यत्र ।
किं बहुना । बालानामपि रुदितापहरणम् कौतुकान् कृतसस्मितमालकम्
इत्यर्थः ॥

४१. द्विसप्ततिः कला येषाम् अत एव सातवाहनममा जनाः
भावकलोका यत्र । अतसीकुसुमकृतगोमं क्षुमाप्रसूनजनितान्तरा-
विच्छित्ति । पलितशिरसां यानि पलितानि तेषां पीतकरणं स्वर्गवर्णा-

पीअल-धाउ-विणिम्मिअ-विहत्थि-पम-माहुलिङ्ग-आहरणं ।
 भरह-जिण-भवण-सरिसं मङ्गल-वसहिं सिरी-वसइं ॥ ४२ ॥
 अथ काहल-भव्व-जणं सिदिलिअ-कलि-वालमसदिलानन्दं ।
 नयरस्म मेढिभूयं पढमं तित्थं व पुढवीए ॥ ४३ ॥
 पुहवी-निसीढ-तम-भर-निसीहिणीनाह-सरिस-जिण-विम्भं ।
 राण्डिअ-डम्भिअ दम्भं उद्दण्ड-सुवण्णमय-डण्डं ॥ ४४ ॥
 डरिआणं दर-हरणं डङ्गागरु-दड्ड-धूर-सुह गन्धं ।
 अहि-डसण-डड्ड-सरणं दसण क्काडंसु-दड्ड-तमं ॥ ४५ ॥

पावन यद् घुसृण कुङ्कुम तेन उन्मिथ रूपनजल यत्र तत् तथा । स्नान-
 जलचन्दनेन यत्र पलितगिरस स्वर्णवर्णकचा भवन्तीत्यर्थः ॥

४२. पीतधातुना गाङ्गेयेन विनिर्मित वितस्तिप्रम मातुलिङ्गाभरण
 यत्र । भरतजिनभवनसदृश मङ्गलाना कल्याणाना वसति स्थान श्रिय
 शोभाया लक्ष्या वा वसतिम् ॥

४३. अथ कातरा पापभीरवो भव्यजना यत्र । शिथिलित अनव-
 रतधर्मनिष्ठजनतापूर्णत्वेन मन्द्रीकृत पलिकालो येन । अशिथिल
 निविष्ट आनन्दो यस्मान् । नगरस्य मेधिभूत नाभिभूतम् । अन्यतीर्थ-
 परित्यागेन सदाशयनधानिकलोकदर्शनाद् उत्प्रेक्षते । प्रथिव्या प्रथम
 तीर्थम् ॥

४४. वृथिव्या निष्ठोद अर्धरात्रे यस्तमोभरन्त्र निशीथिनीनाथ-
 सदृशं निर्मृत्पापपत्येन चन्द्रकल्प जिननिम्ब यत्र राण्डितदाम्भिक-
 दम्भम् । विघ्नविधानेन ध्वस्तमायिकमायम् इत्यर्थः । उद्दण्डसुवर्ण-
 मयदण्डम् ॥

४५. दारिताना भीताना दगरण मयध्यमयम् । दग्धागन्दग्ध-

१ B °विणिम्मिअ°, C °विणिमिअ°, D omits विहत्थि मल्लजणं
 २ BC विहत्थिअ°

डाहत्त-दाह-हरणं कय-डोहलयाण पुन्न-दोहल्यं ।

कडण-मई-चत्त-कदणं डब्भङ्कुर-नील-नीलमणिं ॥ ४६ ॥

डब्भग्ग-मई दर-डोलिर-सीसमदोलिरेण हिअएण ।

दूरमहरं डसन्ते डहमाणो मिच्छ-दिट्ठि-जणे ॥ ४७ ॥

धुणिरो देवं वारह-रवि-तेअं भत्ति-गग्गर-गिराए ।

धम्म-करि-करलि-हूओ कयलि-मिऊ कोह-अपलित्तो ॥ ४८ ॥

धूपाभ्यां शुभगन्धम् । अहिदशनदष्टानां शरणं त्राणस्थानम् । लग्न-
शाढविपाशिपौपि तत्रागता जीवन्तीत्यर्थः । दशनानां दन्तिदन्तानां
कपटानि तेषाम् अश्वः तैर्दष्टं प्रस्तं तमो येन ॥

४६. दाहार्तदाहहरणं भवदावसंतापपनोदकम् । कृतदोहदानां
संजातदोहदानां पूर्णदोहदम् । पूरिताभिप्रेतम् इत्यर्थः । कदनमतिभि-
हिंसायुद्धिभिः । पापिष्ठैरित्यर्थः । तैरपि त्यक्तं कदनं यत्र । दर्भाङ्कुरवद्
नीला नीलमणयः प्राङ्गणादिषु यत्र तत् तथा ॥

४७. स च कीदृशः । दर्भस्य कुशस्य अग्रं तद्वन् सूक्ष्मार्थपरि-
च्छेदकत्वेन मतिर्यस्य । अदोलावता निश्चलेन हृदयेन उपलब्धितः ।
दरदोलावत् जीर्णं जिननिम्बरा मणीयकविलोकनविस्मयेन ईष-
शलन्मस्तकं यथा भवति एवं प्रविष्टः । जिनप्रवचनप्रभावनामात्सर्येण
विघ्नाशक्ततया च दूरम् अतिंशयेन अधरं दशतो मिथ्यादृष्टिजनान्
देहनं संतापयन् ॥

४८. द्वादशरवितेजसं देवं धीतरागं भत्तिगद्गदगिरा जयजयेत्यादि-
यांचां स्तोता स्तवनशीलः । धर्म एव करी तत्र कदलीभूतः
शोभाकृत्त्वेन पताकानुल्यः । कदलीवद् मृदुः कोमलाङ्गः । क्रोधेन
अप्रदीप्तः । प्रशान्त इत्यर्थः ॥

दोहल-दुउणिअ-धाराकयम्ब-धूलीकलम्ब-कण्टइओ ।

धिप्पिर-सुवन्न-दिप्पिर-तणु-कन्ति-कवट्टिअन्न-पहो ॥ ४९ ॥

चडउं निव-कउहाइं निसंढाइ-निवाण धम्म-सिक्खाओ ।

ओसहमोसदिओ इव दिन्तो स निसीहिअं काउं ॥ ५० ॥

निअ-नामङ्किअ-णिअ-कित्तणयं अनिलो च्च अतुल-यामेण ।

पञ्जलिआनल-तेओ भत्तीइ तओ पइट्ठो सो ॥ ५१ ॥

४९. दोहदेन स्वसमयोद्भूतधूलिधाराधरधाराधोरणीलोटमरूपदौहट-
परिपूर्त्या द्विगुणितौ वृद्धिं गतौ यौ धाराकदम्बधूलीकदम्बौ ताविव
कण्टकित संजातरोमाश्रवः । दीप्रसुवर्णवद् दीप्रा या तनुकान्तिस्तया
कदर्यितान्यप्रभम् ॥ एकस्यैव कदम्बस्य द्विधा अभिधा । यदुक्तम् ।

प्रीप्मसर्मये विकासी कथितो धूलीकदम्ब इति लोके ।

जलधरसमयप्राप्तौ स एव धाराकदम्बः स्यात् ॥

५०. नृपककुशानि छत्रगङ्गाह्नमुकुटचामररूपराजचिह्नानि त्यक्त्वा
निपधादिनृपेभ्यो धर्मशिक्षा. धर्मोपदेशान् ददन् वितरन् । किंयत् ।
यथा औपधानि पण्यम् अस्य औपधिक. गान्धिक औपधम् इति ।
म चतुःसमुद्रयमुंधराप्रसिद्ध नैपेधिका कृत्वा ॥

५१. अतुलस्थाम्रा अमितबलेन कृत्वा अनिल इव वायुसदृशः
प्रज्वलितानलतैजा जाज्वलितज्वलनप्रतिमप्रताप इति ॥

पडिहार मुपडायं । “ प्रत्यादी ड. ” [२०६] इति तस्य ड. ॥ आर्थे
दुष्कडादि शेषम् ॥ प्राय इत्येष । मुपइट्ठं ॥

धेदिठ । “ इत्ये धेतथे ” [२०७] इति तस्य ड. ॥

गम्भिनय । अणिउत्तय । “ गमित्तातिमुत्तये ण [२०८] इति तस्य णः ॥

इण्ण । “ इदिते दिना ण्ण ” [२०९] इति दिना सह तस्य ण्णः ॥

बाहन्नि । “ सत्तरो र ” [२१०] इति तस्य रः ॥

गासाहण । अण्णि । “ भतवीणातयाहने ण्णः ” [२११] इति तस्य ण्णः ॥

१ BC निगिडाइ, २ BC *धोरिणी, ३ BC *समय, ४ BC प्राप्ते
म एव, ५ D त्रिपेधिका, ६ BC अणिउत्तय.

लिम्बासय-निम्नगिरा कलि-ण्हात्रिअ-पाव-नाविआदरिसा ।

धम्म-रिउणो वि तस्सि दिट्ठे धम्मोम्मुहा हूया ॥ ५२ ॥

पलिल पलिअ । “पलिते वा ” [२१२] इति तस्य लो वा ॥

[पीवल] पीअल । “पीते वो ले वा ” [२१३] इति तस्य वो वा स्वार्थे ले परे ॥

विहत्थि । माहुलिङ्ग । मरह । वसहि । काहल । “वितस्सि” [२१४] इत्यादिना

तस्य ह ॥ बाहुलकात् कचिअ । वसइ ॥

सिदिलिअ । असदिला । मेदि । पदम । “मेयि” [३१५] इत्यादिना यस्य ढ ॥

पुढवीए पुह्वी । निसीढ निसीहिणी । “निशीयपृथिव्योर्वा ” [२१६] इति
यस्य ढो वा ॥

इम्मिअ दम्म । उहण्ड डण्ड । इरिआण दर । डट्ठा दट्ठ । डसण दसण ।

डट्ठ दट्ठ । डाह दाह । दोहलयाण दोहलय । कडण कदण । डम्म दम्म । डोलिर
अदोलिरेण । “दशन” इत्यादिना [२१७] दस्य ङो वा ॥ दरस्य भयार्थवृत्तेरेष ।

अन्यत्र दर ॥

इसन्ते । डहमाणो । “दशदहो ” [२१८] इति दस्य ड ॥

बारह । गगार । “सख्यागङ्गदे र ” [२१९] इति दस्य र ॥

करलि । “कदस्याम् अद्रुमे” [२२०] इति दस्य र ॥ अद्रुम इति किम् । कयालि ॥

पलितो । दोहल । “प्रदीपिदोहदे ल ” [२२१] । प्रदाप्यतौ घातौ दोहदे च
दस्य ल ॥

कथम्ब कलम्ब । “कदम्बे वा ” [२२२] इति दस्य लो वा ॥

शिप्पिर दिप्पिर । “दीपौ धो वा ” [२२३] इति दस्य धो वा ॥

कवट्ठिअ । “कदर्पिते व ” [२२४] इति दस्य व ॥

कउहाइ । “कउदे ह ” [२२५] इति दस्य ह ॥

निसदाइ । “निपथे धो ढ ” [२२६] इति घस्य ढ ॥

ओसह ओसादिओ । “वैपथे ” [२२७] इति घस्य ढो वा ॥

कित्तणय । “नोण ” [२२८] इति नस्य ण ॥ आर्ये अनिलो । अनल इत्यादि ॥

निअ । पिअ । “वादी ” [२२९] इति नस्य णो वा ॥

५० निम्बवत् कटु । क्रूर इत्यर्थः । एवमूत आशयः अभिप्रायः

मो फणस-फालिहृदय-दीहर-भुज-फलिह-जोडिअ-ण्डालो ।

अफरुस-गिराइ-फालिअ-मोहोडअ जिण-धुडमकासि ॥५३॥

फलिहा-अलं बहुत्तमुजेहि जह जह वर्णं च नीमेहि ।

जग-सिरि-नीधानेडय संहड मही तह तुह पएहिं ॥ ५४ ॥

तुह कय-कुमुमामेला पणट्ट-पारद्धि-पमुह-पाव-मला ।

मुत्ताहल-विमला इह हन्ति रेम व्व मुद्वन्ना ॥ ५५ ॥

तथा निम्बवद् ग्रीष्मं येषाम् । कलिरेव कुत्सितकर्मणा नापित पापमेव
नापित तयो उपकरणभूतत्वेन ज्ञापकत्वेन च आदर्शा अत एव
धर्मरिपयोपि तस्मिंस्तथाविधनृपे ह्ये सति धर्मोन्मुखा भूता जाता ।
अपिर्विस्मये ॥

लिम्मा निम्ब । एहाविअ नाविअ । “निम्बनापिते लण्ह वा” [२३०]
इति नस्य लण्हो वा ॥ ‘पो व’ [३३१] इति पस्य च व ॥ प्राय इत्येव ।
रिउणो ॥

५३ पनसपारिभद्राविन यां दीपा भुजपरियो ताभ्या योजित ललाटं
मालम्ब्यलं येन । ललाटयोजितरुर इत्यर्थः । पाटितमोहो विनाशित
विपरीतावरोधः मन् अपरुपगिरा मृदुस्वरेण इति वदयमाणरीत्या म
राजा जिनस्तुतिम् अमार्षति ॥

५४. स्तुतिमेव गाथाष्टकेनाह । परिगम्य गतिरु तस्या जलं यथा
प्रभृतान्मुजं वनं च यथा नीपं राजति । जगता श्रियो नीपाना वदन्-
कुमुमानाम् आपीड गोभाटत्वेन [हे] श्रेष्ठर तथा तव पार्श्वे मही राजति ॥

फणम । फालिहृदय । परिह । अरुद्धम । रात्रिअ । परिहा । “पाटि”
इत्यादिना [२३२] ण्यन्ते पठिधातो पर्यादिषु च पस्य व ॥

बहुत्त । “प्रभृते व” [२३३] इति ण्य व ॥

५५ तव वृत्तकुमुमापीडा प्रनष्टपापद्विप्रमुग्गपापमला अत एव
मुत्ताहण्वद् विमगा विगतकर्ममगा इह आग्निं जन्मन्ति भयन्ति

सहलो जम्मो समलं च जीविअं-ताण देव फणि-चिन्ध ।

जे तं चम्पय-सवलेहिं भिसिणि-कुसुमेहिं अचन्ति ॥ ५६ ॥

असिर-कमन्धे अकयन्ध-सिरे समरम्मि तुज्झ झाणेण ।

केढव-रिउणो व्व निवा विसद्धाविसमं न जाणन्ति ॥ ५७ ॥

वम्मह-पिआहिवन्नु अहिमन्नु-पिआ य अहरिओ तेण ।

तुह भमल-साम पय-पद्दएसु भमराइअं जेण ॥ ५८ ॥

रेफवद् मूर्धन्याः सफललोकाप्रस्थाः । सिद्धा भवन्तीत्यर्थः । रेफोपि
“ ऋवर्णटयर्गरपा मूर्धन्याः ” इति मूर्धन्यः ॥

नीमेहि । नीव । आवेडय कुसुमामेढं । “ नीवापीडे मो वा ” [२३४]
इति पस्य मो वा ॥

पाराद्धि । “ पापद्धी रः ” [२३५] इति अपदादौ पस्य रः ॥

५६. हे देव पार्श्व फणिचिह्न तेषां जन्म सफलम् जीवितं च
सफलम् । ये त्वां चम्पकशत्रुलैर्घिसिनीकुसुमैः अर्चन्ति पूजयन्ति ॥

अचिद् भः । रेमे ॥ अचित्तु हः । मुत्ताहल ॥ कचिद् उभायपि । सहलो । समलं ।
“ को भवौ ” [२३६] इत्यनेन ॥ अनादेरित्येव । फणि ॥

सवलेहिं । “ वो यः ” [२३७] इति वस्य यः ॥

भिसिणि । “ त्रिष्ठिन्या भः ” [२३८] इति वस्य भः ॥

५७. आशिंरांसि कवन्धानि यत्र अविद्यमानकवन्धानि शिंरांसि यत्र
तस्मिन् समरे तव ध्यानेन भवतः स्मरणेन कैटभरिपंच इव विष्णय
इव [नृपा] विपमाविपमं न जानन्ति ॥ सर्वत्र विजययजयन्तीं
प्राप्नुवन्तीति भावः ॥ अगिर इति कवन्धविशेषणं स्वरूपभगनार्थम् ।
केढव-रिउणो इत्यत्र बहुत्वं मत्स्याद्यवतारापेक्षया ॥

कमन्धे अकयन्ध । “ कबन्धे मयो ” [२३९] इति वस्य मयो ॥

येढव । “ कैटभे मो वः ” [२४०] इति वस्य वः ॥

विसद्धाविसमं । “ विपमे मो दो वा ” [२४१] इति वस्य दो वा ॥

५८. मन्मथपिता, विष्णुः अभिमन्युः अर्जुनाङ्गजः अभिमन्यु-

पहु तुम्हकेर-अह-राय-संजमे सोवओग-साहण ।
 न समो अह जाओ तव-किसङ्ग-लट्ठी वि हु कुदिट्ठी ॥५९॥
करणिजाकरणीअं पेआपिअं च जे न वि गुणान्ति ।
ते दोस-दुइआ वि हु गुण-वीआ हुन्ति तई दिट्ठे ॥ ६० ॥

पिता च तेन अधरित न्यकृतः । स सर्वोत्कृष्ट इत्यर्थः । हे भसलयत्
 श्यामल तव पदपङ्कजयो येन भ्रमरायितं चञ्चरीकवद् आचरितम् ।
 यस्त्वा प्रणत इत्यर्थः ॥

वग्मह । “ मग्मये वः ” [२४२] इति मस्य वः ॥
पिआहिबसू अहिमसू । “ वामिमन्यौ ” [२४३] इति मो वो वा ॥
भसल भमराइअ । “ भमरे सो वा ” [२४४] इति मस्य सो वा ॥

५९. हे प्रभो पार्श्व त्वदीये भवत्संबन्धिनि यथाख्यातसंयमे पञ्चम-
 चरित्रे सोपयोगसाधूनां सावधानयत्नीनाम् । हु इति निश्चितम् । न
 समो न सदृशः । क । यथाजातः शीतार्तपाशुपद्रवसहनाय प्रावरणरहित
 तपसा कृशाङ्गयष्टिः दुर्बलगात्रोपि कुदृष्टिर्जमदङ्गरादिः ॥

जेण । “ आदेयौ जः [२४५] इति यस्य जः ॥ आदेरिति किम् । भमराइअ ।
 पाटुलकात् सोपसर्गस्य अनादेरपि । संजमे ॥ वचिअ । सोवओग ॥ आपे
 लोपोपि । अह-राय । अह जाओ ॥

तुम्हकेर । दुष्मचार्यपरे तः ” [२४६] इति यस्य तः ॥
 लट्ठी । “ वट्ठ्या लः ” [२४७] इति यस्य लः ॥

६०. हे देव वर्णीयावर्णीयं पेयापेयं च ये नैव जानन्ति ते
 शोषद्वितीया अपि गुणद्वितीया मगुणास्त्ययि दृष्टे सति भयन्ति ।
 संबोधनपदम् अत्र शेषम् ॥

वेकक्ख-उत्तरीआ धवल-दुगूलोत्तरिअ-पिहिअ-मुहा ।

तुह कय-ण्हवणा घण-छाय-छत्त-छाहीओ माणन्ति ॥ ६१ ॥

इय सच्छाओ कइवाह-परिअणो कइअवं थुइं काउं ।

आइ-किडि व्व अभेहो जिण-ण्हवणे अह पयइो सो ॥ ६२ ॥

पल्लाणिअ-अपडायाणिअ-हयमाएहि अवर-राएहि ।

कणवीरचिय-कलसो हलिह-गोरो स किर दिहो ॥ ६३ ॥

६१. हे देव वैकक्ष्ये उत्तरासङ्गे उत्तरीयम् उपरितनं वत्सं येपाम् धवलं तदेव धौतव्याच्छुचि यद् दुकूलं क्षौभं तच्च तद् उत्तरीयं च तेन पिहितं विगन्धोष्णोच्छ्वासलगनाशातनाशङ्कया स्थगितं मुखं यैस्ते तथा । तच्च कृतस्नपना घना सान्द्रा छाया आतपाभावो यस्मात् तच्च तच्छत्रं च तेन याश्छायाः गोभास्ता अनुभुञ्जते अनुभवन्ति ॥

करणिजाकरणीअं । पेआपिअं । दुइआ वीआ । उत्तरीआ दुगूलोत्तरिअ ।
“ योत्तरीयानीयतीयकृद्ये अः ” [२४८] इति यस्य ओ वा ॥

६२. इति पूर्वोक्तरीत्या कतिपयां स्वशक्त्युचितां स्तुतिं कृत्वा स-
च्छायः शोभनकान्तिः कतिपयपरिजनः मितपरिवारः । आदिकिरिः
आदिधराहः स इव अभेरः अकातरः स श्रीकुमारपालभूपः जिनस्नपने
अथ स्तवनभगनानन्तरं प्रवृत्तः ॥ अत्र स्तुतिं कृत्वेति क्त्वाप्रत्ययेन
स्नानप्रवृत्तेरानन्तर्यमात्रे उक्तेषु अत्यानन्तर्यप्रतिपादनार्थम् अथशब्दः ।
यथा देवदेवं प्रणम्यादौ इत्यत्र आदिशब्दः अतिसामीप्यप्रतिपत्त्यर्थः ॥

छाय छाहीओ । “ छायाया होऽकान्तो वा ” [२४९] इति हो वा ॥
अकान्तो इति किम् । सच्छाओ ॥

कइवाह कइअव । “ दाहवौ कतिपये ” [२५०] इति यस्य ङिदाह-वौ
पर्यायेण ॥

किडि । अभेहो । “ किरिभेरे रो ङः ” [२५१] इति रस्य ङः ॥

६३. पर्याणं गृह्णन्ति हयाः । णिन् बहुलम् इत्यादिना णिन् । ते

तेण जिणम्मि दुवालस-रवि-त्तेए मुहल-घण्ट-थोर-रवं ।

णङ्गलि-लङ्गलिभायर-सरिसेण पलोड्डिआ कलसा ॥ ६४ ॥

णङ्गलि णाहलत्तण-अपुण-भवत्थं निवेण करुणाए ।

लङ्गलि-लाहला वि हु सित्ता जिण-ण्हवण-सलिलेण ॥ ६५ ॥

सैन्यपालै प्रयुज्यन्ते स्म । प्रयोक्तृव्यापारे णिगि च । तत पर्याणिता प्राहितपत्न्ययना अपर्याणिताश्च हया यत्रेति । एवम् आयातै अपरराजै करवीरै. करवीर्युमुमै अर्चितकलश । हरिद्रावद् गौर स राजा किल दृष्ट । सविस्मयोत्कण्ठ विलोकित । किलेति प्रसिद्धौ ॥

पल्लाणिअ अपडायणिअ । “पर्याणे डा वा ” [२५२] इति रस्य डा वा ॥

कणवीर । “करवीरे ण ” [२५३] इति आवरस्य ण ॥

६४. लाङ्गलिलाङ्गलिभ्रातृसदृशेन घलभद्राच्युततुल्येन तेन राज्ञा मुखरा प्रतिरवैर्वाचाला या घण्टास्तासा स्थूलो रवो त्यत्र इत्येव जिने जिनविम्बे द्वादशरवितेजसि पर्यस्ता कर्पूरकुङ्कुमादिमुरभिद्रव्यद्रोदमिश्र-जलमोक्षनाय अवाञ्च कृता कलशा सुवर्णमणिमृन्मयादिकुम्भा ॥

हलिइ । मुहल । “हरिद्रादौ र ” [२५४] इति रस्य ■ ॥ आपे दुवालस ।

थोर । “स्थूले लो र.” [२५५] इति लस्य र ॥

६५ लाङ्गलिलाहलत्ययो तिर्यक्त्वम्लेच्छविशेषत्ययो अपुनर्भवाथ पुनरप्रादुर्भावाय नृपेण करुणया । आस्ताम् अन्ये । लाङ्गलिलाहला अपि । हु इति निश्चितम् । सिता आर्द्रा. कृता जिनरूपनसलिलेन ।

णङ्गलि लङ्गलि । णङ्गले । णाहल लाहला । “लाहललाहललाहले वादेर्ण.” [२५६] । एषु आदेशस्य णो वा ।

सासे-खण्ड-ण्डालाहिं समरी-भासाइ दूसिमिण-हरणं ।

सिविणे वि दुलहमणुजिणमकारि संगीयमित्थीहिं ॥ ६६ ॥

दाढिआ मुनीविआहिं नीमीओ नचणीहिं तक्कालं ।

सविसेस-सद्-गीए सज्जाइ-कमोक्कम-पयट्टे ॥ ६७ ॥

६६. शशिखण्डवद् अष्टमीचन्द्रवन ललाटं मालस्थलं यामा ताभिः स्त्रीभिः शयरीभापया गायनप्रसिद्धपुलिन्दीभापया उपलक्षितं दुःस्वप्न-हरणम् । जिनगुणगणोत्कीर्तनार्कणनैर्दुःस्वप्नमूचितोपद्रवविधातान् । स्वप्ने किल दुःप्रापमपि प्राप्यते । परं तन् स्वप्नेपि दुर्लभं जिनमनु पार्श्वनाथं लक्षीकृत्य संगीतकं प्रेक्षणीयरूप अकारि प्रारब्धम् ॥

[ण्डालाहिं । “ललाटे च” [२५७] इति आदेर्लस्य णः ॥]

समरी । “शयरे वो मः” [२५८] इति यस्य मः ॥

६७. गार्थैकादशकेन तद्वर्णनम् आह । शोभनाः । रचनया बन्धुरा इत्यर्थः । नीययो वस्त्रप्रन्थयो यामां ताभिर्नर्तनीभिः नीययः तत्कालं प्रेक्षणक्षणे द्रष्टिताः नर्तनाय निश्चलीकृताः । कदा । पद्भ्यो जातः पद्जः । यदुक्तम्

नासां कण्ठमुरस्तालु जिह्वां दन्तांश्च संगृह्णन् ।

पद्भ्यः संजायते यस्मान् तस्मान् पद्ज इति स्मृतः ॥

स आदिर्येषाम् ऋषभादिस्वराणां तेषां क्रमेण नादाध्यारोहपरिपाट्या उत्क्रमेण च तथैव व्याघुटनेन ताभ्यां प्रवृत्ते । एतेन शुद्धरागयुक्तत्वम् अत्रोक्तम् । सवित्रेषा निद्रोपसदृशसार्थनत्वेन रम्याः शब्दा यत्र तत्र तद् गीतं च तस्मिन् सति ॥

दूसिमिण सिविणे । मुनीविआहिं नीमीओ । “स्वप्ननीययोगं” [२५९] इति यस्य मो या ॥

सविसेस । सद् । सज्जाइ । “शयोः सः” [२६०] इति शययोः सः ॥

तइआ वाणिअ-सुसाहिं निव-सुण्हा-वल्लहाओ ता दिट्ठा ।
 पाहाण-पुत्तिआहि व पासाण-त्थम्भ-लग्गाहिं ॥ ६८ ॥
 वज्जिअ-दस-विह-धाऊ जणणी लासस्स दह-विहस्सावि ।
 दिवसे दिवहावगमे अ सुह-यरी वाइआ वीणा ॥ ६९ ॥
 रज्जिअ-नर-सिंघेणं वंमिअ-सीहेण वाइओ वंसो ।
 दाघत्त-दाह-हरणो छुह-धवले जिण-गुणे गाउं ॥ ७० ॥

६८ तदा प्रेक्षणीयकक्षणे नृपस्नुपाणा राजवधूनामपि बल्लभा
 विलोकनाय ईप्सितास्ता नर्तस्य पापाणस्तम्भे लग्नाभि सकीर्णत्वेन
 प्रेक्षणीयकस्य दुर्दर्शत्वेन सप्रद्धाभिर्वाणिजस्नुपाभि दृष्टा । नर्तनरामणीय-
 कलोलुपत्वेन निर्निमेषनिश्चलत्वादिना तथावस्थानात् पापाणपुत्तिकाभि-
 रिवेत्युत्प्रेक्ष्यते ॥

मुसाहिं मुण्हा । “ स्नुपाया ण्हो न वा ” [२६१] इति यस्य ण्हो वा ॥

६९. व्यञ्जित तत्प्रदेशकोणसारणया प्रकटितो दशविधो दशभेदो
 धातु भरतादिशास्त्रप्रसिद्ध आलत्तिकविशेषो यथा । दशविधो गेयपदा-
 दशभेदेन दशप्रकार । यदुक्तम्

गेयपद स्थितपाठ्य औसीन पुष्पगण्डिका ।

प्रच्छेदकस्त्रिमूढ च सैन्धवाख्य द्विमूढकम् ॥

उत्तमोत्तमक चैव उत्तप्रत्युत्तमेव च ।

इति दश लास्याङ्गानि । तस्यापि लास्यस्य जननी उत्पादिका । तत्स्वरानु-
 मागेण नर्तकीना नर्तनात् । दिवसे दिवसापगमे च । अहर्निशम् इत्यर्थः ।
 अमृतास्यादयस्स्वरखलितत्वेन मुखवरी वीणा वादिता क्वाणिता ॥

पाहाण पासाण । दस दह । “ दशपापाणे ह ” [२६२] इति शपयोर्यथा
 दर्शनं दो वा ॥

दिवसे दिवहा । “ दिवसे स. ” [२६३] इति सस्य हो वा ॥

७०. रज्जित आह्लादिन नरमिह कुमारपालराजो येन तेन

1 BC omit ‘रामणीयकं त्रक्ष्यते’ २ C आलनिकय°. ३ C स्थित.

४ BC पाञ्च मार्गा

छमि-छत्तिचण्ण-गोरी छट्ठी भल्लि च पञ्च-वाणस्स ।

मय-छावच्छी वर-मुहर-गायणी गिण्हिउं तालं ॥ ७१ ॥

अमय-छिरा-महुर-सरा अमय-सिरोवम-सराहि अणुगमिआ ।

जिण-गाणम्मि पयट्ठा गुण-भायण-दाण भाणं तो ॥ ७५ ॥

दणु-कुल-दणुअ-कुलाराइ-दुल्लहं तीइ रा-उल-विहारे ।

राय-उल-पियमवीअं गीअं सोउं न को आओ ॥ ७६ ॥

वांशिकसिंहेन । वंशवादनं शिल्पम् अस्य वांशिकश्रेष्ठेन दाहार्तानां दाहस्य हरणः श्रुतिसुखकृत्त्वेन संतापस्य विनाशको वंशो वेणुर्वादितः मुधावत् मकोलवत् निर्मलान् जिणगुणान् गातुम् ॥

' सिंहेण सीहेण । “ हो घोऽनुस्वारात् ” [२६४] इति हस्य घो [रा] ॥
कचिद् अनुस्वारादपि । दाघत्त दाह ॥

७१. युग्मम् । ततः वीणावेणुवादनानन्तरं वरमुत्तरगायनी तालं कांस्यिकां गृहीत्वा जिनगाने प्रवृत्ता । कौटशी । शमिमत्तपर्णवत् शर्मासत्तच्छदपुष्पवद् गौरी गौरवर्णा । पञ्च वाणा. उन्मादनमदन-मोहनतापनशोपणाख्याः शरा यस्य स पञ्चवाणः कन्दर्पस्तस्य पट्टी भल्लिरिय । तथा हि वाणैरिव स सर्वं स्ववशं करोतीति भावः । मृग-शावस्येव आक्षिणी यस्याः ॥

७२. अमृतशिरावत् मुधाधारावत् मधुरः स्वरो यस्याः सा तथा अमृताशिरोपमः स्वरो यासां ताभिः अनुगता । आलतिगाश्रणे अन्यगायनीभिः कृतपृष्ठनिनादेत्यर्थः । गुणभाजनानां गुणपात्राणां यद् दानं जिनसद्गुणोत्कीर्तनोत्थपरितोषाद् धनवितरणं तस्य भाजनम् ॥

युद् । छमि । छत्तिचण्ण । छट्ठी । छावच्छी । “ पट्ठामी ” [२६५]
इत्यादिना आदेर्वर्णस्य छः ॥

छिरा सिरो । “ सिरौया वा ” [२६६] इति आदेऽणो रा ॥

७३. दनुजकुलस्य दैत्यसमूहस्य दनुजकुलारातयो देवाम्नेपां च

सक्य चारण-पाइअ-वायरण-पउत्त सह-कय गीए ।

आउज्जिअ पायारे रङ्गे पुण आसि गुणि-पारो ॥ ७४ ॥

तत्थागओ अ कालायस-सम कालास-अहिअ-हिअओ जो ।

मो केलि किसलयासोअ किसल-कोमल हिओ आसि ॥ ७५ ॥

दग्गाधी-पा-भीठं दुग्गा-एवीस पाय-वीठं च ।

मोत्तुं गण-गन्धच्चा तं गीअं सोउमोच्छरिया ॥ ७६ ॥

दुर्लभं राजकुलस्य नरनाथयूथस्य प्रिय श्रोत्रसुखकृत्त्वेन हृद्यम् अद्वितीयं
तस्या धरमुत्तरगायन्या गीत श्रोतु राजकुलविहारे कुमारविहारे को
नायात । किं तु सर्वोप्यायात ॥

भायण भाण । दणु दणुअ । रा-उल राय-उल । “ छुग् भाजन ”
[२६७] इत्यादिना सत्वरस्य जस्य एगू वा ॥

७४. संस्कृतव्याकरणप्राकृतव्याकरणयो प्रयुक्ता प्रतिपादिता ये
शब्दास्तै वृत्तं गीतं यत्र आतोऽंगिकाना मृदङ्गादिव्यादकाना प्राकारो
मण्डल यत्र तस्मिन् रङ्गे पुन गुणिप्राकार आसीत् ॥ सगीतकाकर्णनाय
समागतममन्त्रलेखेपि प्रासादे रङ्गभूमौ विचक्षणा एव उपवेशिता
इति पुन शब्दार्थ ॥

७५. तत्र च रङ्गे कालायस लोहजातिस्तेन समं कालायसाद्
अधिय च हृदयं यस्य स तथाविधो य आगत स पेलिकिसलया-
शोषकिशलययन् रम्भाकश्चेद्दिदलयन् कोमलहृदय आसीत् ॥ चित्त
चमत्कारवासिजिनेन्द्रगुणस्पर्शतर्गतश्रवणात् मोषि सार्द्रहृदयः संवृत्त इति
यायन् ॥

चारण वायरण । पायारे पाये । आओ तत्थागओ । “ ध्याकरणप्राकारा
गी कगो. ” [२६८] इति वो गद्य एग वा ॥

वागयस कालाग । किसलया किसल दिअओ । दिओ । “ किसलय ”
[२६९] इत्यादिना वस्य एगू वा ॥

७६. दुर्गादेव्या गौर्या पादपीठं पादामनम । अत्र च समाप्यात

जिण-पाय-वडण-गुरु-पा-वडणाई चइअ तत्थ उव्व-जणो
 पुलयङ्कुरेहि कलिओ उउम्बरो उम्बरेहि व ॥ ७७ ॥
 जाव निवो कय-पूओ आरत्तिय-मङ्गलं न जा कुणइ ।
 ता देव-उले मरुवय-पूअं अणुसोइउं लग्गो ॥ ७८ ॥
 मइ ताव देउलभिमं निम्मविअं सहल-जीविअमणेण ।
 सव्व-रिउ-कुसुम-पूआ नो जइ जीअं न मे सहलं ॥ ७९ ॥

चरणान्तिकम् इत्यर्थः । दुर्गादेवीशस्य पादपीठं मुक्त्वा गणा नन्दिवन्दि-
 प्रभृतयस्ते च ते ते गन्धर्वाश्च किंनरास्तद् गीतं श्रोतुं कर्णाञ्जलिभिः
 पातुम् अवस्तृता आगताः ॥

७७. जिनपादपतनगुरुपादपतनानि त्यक्त्वा तत्र रङ्गस्थाने ऊर्ध्व-
 जनः आसीत् । किंभूतः । पुलकाङ्कुरैः कलितो युक्तः । किंयत् । यथा
 उदुम्बरो जन्तुफलः उदुम्बरफलैरिति ॥

दुग्गावी दुग्गा एवी । पा-वाडि पाय-वीडं । पाय-वडण पा वडणाई । उउ-
 म्बरो उम्बरेहि । “दुर्गादेवी” [२७०] इत्यादिना दत्त्वान्तर्मध्ये हुग् वा ।
 अन्तरिति किम् । दुर्गादेभ्याम् आदौ मा भूत् ॥

७८. यावत् कृतपूजो नृपः तथा आरात्रिकेन सहितं मङ्गलं
 आरात्रिकमङ्गलम् । आरात्रिकं माङ्गलिक्यं चेत्यर्थः । न यावत् करोति
 तावद् देवकुले कुमारविहारे मरुवकपूजाम अनुशोचितुं लग्नः । पूजा-
 विषयं पञ्चात्तापं कर्तुं प्रवृत्तः ॥

७९. अनुशोचनमेवाह । मया तावद् देवकुलम् इदं निर्मापितम् ।
 अनेन च सफलं जीवितं निर्मापितम् । मम चेत्यर्थात् । परं मर्त्य-
 कुसुमपूजा नो यदि चेन्न तदा जीवितं न मे सकलम् ॥ देवगृहविधाना-
 जीवितं सफलमपि तथाविधपूजाया अभावाद् नातिशयेन सकलम्
 इति यावत् ॥

अह भणिअं रे सासण-देवीए एवमेव मा जूर ।

आवत्तमाण-जस तुममेमेअ किमत्तमाण-मणो ॥ ८० ॥

गुणि-पाचारय पारय दुह अड चिन्तावडेसु मा पडसु ।

होही तुह उज्जाणं मडं सच्च-रिऊहि कय-कुसुमं ॥ ८१ ॥

८०. अथ इत्थं चिन्तानन्तरं रे गगनाङ्गणे शासनदेव्या भणितम् । आवर्तमानं त्रिलोक्यां घम्भ्रम्यमाणं यशो यस्य । तस्य आमन्त्रणम् । हे आवर्तमानयश त्वम् एवमेव मा सिचस्व निरर्थकं मा दैन्य-युक्तो भव । तथा एवमेव किम् आवर्तमानमना सर्वर्तुकुसुमपूजा भविष्यति या न वेति किं चिन्तापरचित्त ॥

८१. रेत्यचिन्तयोर्निरर्थकत्वमेवाह । गुणिन एव प्राधारका. पदा-स्तेषां प्रावारक अनुपमागणितगुणयुक्तत्वेन आच्छादक । दु.रं खेदं तदेव अवटश्च रूपं । चिन्ता अभीप्सितार्थं प्रति सदेह सैव अवटश्च । तयोस्त्यं मा पत मा निमज्ज ॥ ननु निमित्ति भगवत्या एवं निपिध्यते तत्राह । तत्र उद्यानं भवेन आरामवनं सदा सर्वकालं सर्वर्तुभिः कृत-कुसुमं जनितप्रमूलं भविष्यति । मम प्रमादाद् इति शेषः ॥

जाय जा ता । ता । देर-डले देठल । जीरीअ जाअ । एवमेव एमेअ । आवत्तमाण अत्तमाण । पाचारय पारय । अड चिन्तावडेसु । “यावत्ताव” [२७१] इत्यादिना यावदादिषु यकारम्य अन्तर्वर्तमानस्य लुग् वा ॥ अन्त-रिचैर । एवमेवेति अन्यस्य ७ ॥

इति प्राकृतद्वयात्रये महाराज्ये अष्टमस्याध्यायस्य उदाहरण
प्रतिपादाद्वाङ्मय प्रथम पादः सपूर्णः ॥

आरत्तियमह काउं मुक्क-मलो अपरिमुत्त-माउफो ।

तव-सत्तं गुण-सक्कं माउत्त-निहिं गुरुं पणओ ॥ ८२ ॥

विञ्जुअ-डकोरग-दद्व-जीव-जीवाउ-चरण रेणु-कणं ।

लुक्क-कलिं लुग्ग-भवं तं समुपासिअ गओ राया ॥ ८३ ॥

लक्खण-पुण्णमखीणं अलीण-गमणं अझीण-तणु तेअं ।

खन्धाइ-सत्त-पिहुलं पोक्खर गन्धं धुवावत्तं ॥ ८४ ॥

८२. अथ अभीप्सितार्थसाधकज्ञासनदेवीवचनानन्तरम् आरात्रिकं कृत्वा मुक्तमलः गतविकल्पकालुष्य । अपरिमुत्तमृदुत्वः आर्जवयुक्तो राजा श्रीकुमारपालः तपसि “अणसणमूणोअरिआ” इत्यादि-सिद्धान्तप्रसिद्धे शक्तं समर्थम् । तन्निष्ठम् इति यावत् । गुणेषु क्षान्त्यादिषु शक्तं मृदुत्यनिधिं गुरुं प्रणतः प्रणमति स्म ॥

८३. वृश्चिकदष्टाश्च उरगदष्टाश्च ये जीवास्तेषां जीवातघो जीवनी-पधानि चरणरेणुकणा यस्य । रुग्ण. सावग्न्यापारप्रध्यंसकत्वेन भ्रम. फलि. कलहः कलिकालो वा येन । रुग्णभवं मुक्तपदवीप्रदामयदानादि-धर्मानुष्ठानविधापनेन निर्दलितचातुर्गतिकसंसारं तं गुरुं समुपास्य संसेव्य । तदन्तिके देशनाश्रयणादिधर्मानुष्ठानं कृत्वेत्यर्थः । राजा श्रीकुमारपालो गतः देवगृहान्निःसृतः ॥

“संयुत्तस्य” [१] । अधिकारोपम “ज्यायाम् इत्” [२.११५] इति यावत् ॥

मुक्क मुत्त । माउफो माउत्त । सत्तं सक्क । डको दद्व । लुक्क लुग्ग । “सत्त-मुक्क” [२] इत्यादिना एषु को वा ॥

८४. अथ नृपाध्वारोहार्थम् आनीतस्य अश्वोत्तमस्य गाथाममनेन वर्णनम् आह । मत्तभिः कुलकम् । अश्वम् जारूढः । राजा इति प्रप्र-मान् । कीदृशम् । लक्षणपूर्णं शालहोत्रशास्त्रोक्तसमस्तप्रशम्यचिह्नभूतम् अश्रीणं परिपूर्णसर्वाङ्गोपाङ्गम् अश्रीणगमनम् ॥

खन्दपिउ-कन्द-सरिसावणीस-जुगं असुक्-रोम-छवि ।

अणमुक्ख-मडलि-कुसुमं खेडय-जर खेडअङ्ग-रजं ॥८५॥

सिहि-सोह-वसह-वग्धाण हत्थि-हंसाण चास-नंउलाण ।

तह तित्तिरस्स सरिसी मुहा गई होइ तुरयाण ॥

इति शास्त्रोक्तगतिसंपूर्णम् इत्यर्थः । अक्षीणतनुतेजसम् अन्यूनकाय-
कान्तिम् । रुक्न्धादिषु सप्तसु सप्तस्थानेषु पृथुलं विस्तृतम् । यदुत्तम् ।

वन्ध-यल-भाल-कक्खन्तराई तह कडिअ-रन्ध-गत्ताई ।

पिहलाई सत्त मुपसत्थ-पाय-पट्टीय-सहियाई ॥

पुष्करगन्धं कमलवनं मुरभिम् । यदुत्तम् ।

महु-कमल-कुट्टु-कुङ्कुम-कयम्ब-कप्पूर-कुज्जय-मुअन्धा ।

घय-चन्दण विहोसीर-जाइ-गन्धा सुहा तुरया ॥

ध्रुवा ध्रुवनामानः आवर्ता दशसंख्या भ्रमरका यस्य स तथा तम् ।
यदुत्तम् ।

दो सीमे दुन्नि उरे दूषो भालम्मि फुरणए इक्को ।

दो रन्धे दो अवरन्धयम्मि इअ धुअ-दसावत्ता ॥

तुरय मत्थइ ये जि आवत्त ते चन्द-सूरइ ।

पयह विन्नि उरह अम्मिणि-कुमारइ ।

यैयमन्नरु भाल यलि वमइ ।

याउ फुग्गन्भि मारइ ।

रन्धह उयग्गन्धे जि ठिअ विण्णि विन्नि आवत्त ।

तिहिं तिहिं कमि नियमहिं मयल सोमिं रिसाह पवित्त ॥

जो हीणो धूआवत्तएहिं मो हीण लक्खणो तुरओ ।

जो नेहिं जुओ मो एल कोमल-जम मुसुर मंजणणो ॥

८५. स्कन्दपिष्टमृन्दाभ्यां श्रीरुष्टवार्तिकेयाभ्यां महेशाये अयनीशा
मंषां योयः अहः तम् । अशुष्का अरुक्षता । लायण्योपेनेति यावन् ।
इत्थंभूता गण्णां छविः कान्तिर्यस्य । अशुष्कमौलिः कुसुमं मातृशरो-
मान्यम् । द्येयकः यग्गन्धकं देयनाविप्रितन्वेन विपतापविध्यंसकम्
अङ्गरजो यस्य स तथा तम् ॥

थाणु-पिया-जल-पुणं अखाणु-वायं जणेहि दीसन्तं ।

पाडिखम्भिअट्ट-थम्भय-थम्भिअ-तणु-ठम्भिअच्छेहिं ॥ ८६ ॥

रग्गं पिग-रत्त-सरं रवि-हय-सुक्कं व नील-किच्चि-छविं ।

सुङ्ग-करणग्ग-चचर-चइत्त-ठिअ-दिट्ठि-दुच्चजं ॥ ८७ ॥

पच्चूहा पच्चूसं पि पच्च-धारासु अकय-णिव्वेअं ।

णच्चा चुज्झा पिच्छीइ वणिअं सिक्ख-विज्जं ति ॥ ८८ ॥

८६. स्थाणोः ईश्वरस्य प्रिया गङ्गा तस्या यज्जलं तद्वत् पुण्यम् ।
अविद्यमानः स्थाणौ पातो यस्य जात्यत्वात् तम् । यद्वा अस्थाणुवातं
रोगविशेषरहितम् । प्रतिस्तम्भिता इव तत्क्षणे तदङ्गसङ्गाद् दत्तान्य-
स्तम्भा इव ये अट्टानां हट्टानां स्तम्भकास्तेषु स्तम्भिता अवष्टब्धास्तनयो
यैस्ते च ते स्तम्भिताश्चाश्च निश्चलनेत्रास्तैर्जनैर्दृश्यमानं भ्रूक्षेपम् ईक्ष्य-
माणम् ॥

८७. रक्तं सादिशिक्षास्वनुरक्तम् । पिकवद् रक्तः कलः । गम्भीर
इत्यर्थः । एवंभूतः स्वरो हेपारवो यस्य स यथा तम् । यदुक्तम् ।

अच्छिन्न-गहिर-सदा मुपसत्था हयवरा हुन्ति ॥

नीलकृत्तिच्छविं नीलवर्णत्वक्कान्तिम् । यदुक्तम् ।

सेअङ्ग-सामकन्नो अण्णो जो सेअ-चरण-नयणो य ।

सिअ-केसरो अ नीलो ते तिण्णि वि मुप्पसत्थाइं ॥

अत उत्प्रेदेयते । रवेर्यं हया अश्वास्तेषां शुल्कमिव दानमिव । यथा
अन्ये, वणिग् मण्डपिकायां दानं दत्त्वा चलति तथा रविणापि एत-
देशोपरि विचरता एतद् अनुष्ठितमेवेत्यभिप्रायः । शुल्ककरणस्य मण्ड-
पिकाया अग्रे चत्वरे बहुमाग्यां चैत्येषु देवकुलेषु [च] स्थितानां
रष्ट्रिभिर्दृश्यतम् । कौतुकाद् निर्निमेषम् ईक्ष्यमाणम् इत्यर्थः ॥

८८. प्रत्यूपान् प्रत्यूपमपि । प्रतिप्रभातम् इत्यर्थः । पच्चधाराः ।

१ C पचूमेरि, पचूमा पचूम पि. २ From 'क्षयने C wants the Com-
mentary and grammar (not the text), up to लि° in लिच्छूहि
under 91 as also the couplet 91. See note 2 on page 76.

३ B प्रत्यूपेपि.

विश्रुअ-अहिमिच्छिअ-अच्छीपिस-पिस-हरण-छेत्त मेअ जलं ।

गुर ताडण-असम-छमं रिक्ख-पवङ्गेस सम-वेगं ॥ ८९ ॥

अपि रिच्छ-सरिच्छेहिं सणिच्छयं सच्छणं च लोएहिं ।

अच्छी-पच्छं लिच्छहिं पेच्छिअं आसमास्सो ॥ ९० ॥

आस्कन्धित धौरितक रेचित बल्लित पृतम् ।

इति गतिविशेषा । तामु अकृतनिर्वेदम् । तत्रासक्तम् इत्यर्थः । तथा
श्रुत्वाद् विचक्षणत्वाद् बुद्ध्या अत्रगम्य प्रथया प्रथ्वीस्थजनेन घर्णित
श्लाघितम् । कथम् । शिक्षया विद्वान् इति सर्वगतिकरणनिपुण इति ॥

८९ वृश्चिफाश्च घुणा । अहिमूत्रोद्धया वृश्चिना अहिवृश्चिकाश्च
तीन्निपघुणविशेषा । अश्विपु विष वेपा ते च ते अश्विविषा सर्प-
विशेषा । तेषा यद् विष गरल तस्य हरण ध्वस्तक क्षेत्रस्य शरीरस्य
स्वेदजल घर्मान्नु यम्य । गुराणा ताडने आघाते अक्षमा असमर्था ।
वैपमानेति यावत् । इत्यभूता क्षमा प्रथिवी यस्मान् । ऋथाश्च जान्म-
यदादयः । पृथङ्गाश्च हनूमदादयः । तेषाम् ईश मुप्रीय तेन समवेग
तुल्यत्परितगतिम् ॥

९०. ऋक्षमहक्षैरपि चापल्याद् अन्धभक्षन्त्यैरपि मनिध्वयम्
ण्वप्रचित्तम् । यद्वा ऋक्षसहक्षैरपि चञ्चलागहारादिमनोहरत्वेन
सारण्यल्यैरपि मयण मोत्सव य यथा भवति ण्वम् अश्विपण्य
लिप्सुमिलोर्षि प्रेरितम् ।

एवमत्र अर्थात् । “ छ ग ” [३] इति ध्वय ग ॥ यानि तु छत्रार्थेति ।
अर्थात् । अर्थात् ॥

धवलगेहमह-निचलाकिदी वच्छलो चुलुग-वंस-दीवओ ।

तच्च-देवय-वरेण तक्खणोसारिआखिल-दुहो पदुत्तओ ॥ ९१ ॥

तन्धाद । पोक्खर । “प्कस्कयोर्नाम्नि” [४] इति सः ॥

रन्द कन्द । अमुक् अणसुक्ख । “शुक्स्कुन्दे वा” [५] इति सः वा ॥

सेडय । सेडअ । “स्येट्कादौ” [६] इति सः ॥

अरत्ताणु । “स्थाणावहरे” [७] इति सः । अहर इति किम् । थाणु ॥

पटितम्भिअ अट्ट-थम्भय । “स्तम्भे स्तो वा” [८] इति स्तस्य सः ॥

यम्भिअ । उम्भिअ । “यठारस्पन्दे” [९] इति स्तम्भे स्तस्य यठौ ॥

रगं रत्त । “रक्ते गो वा” [१०] इति गो वा ॥

सुक्क सुद्ध । “शुल्के द्दो वा” [११] इति द्दो वा ॥

किचि । चच्चर । “वृत्तिचत्वरे च.” [१२] इति चः ॥

दुच्चज । “त्योऽचैत्ये” [१३] इति त्यस्य चः । अचैत्य इति किम् । चइत्त ॥

पयूहा पयूसे । “प्रत्युपे पश्च हो वा” [१४] इति त्यस्य चः । तत्संनियोगे

पस्य हो वा ॥

णया । उज्झा । पिच्छीइ । विज्जंति । “त्वग्द्वयां चछजज्ञाः क्वचित्”

[१५] । एषा यथासंख्यम् एते क्वचित् ॥

विज्जअ विज्जिअ । “वृद्धिरे श्रेष्ठुर्वा” [१६] इति जुः ॥

अच्छी । छेत्त । सरिच्छेहि । अच्छी । “छोऽश्यादौ” [१७] इति सस्या-

पगादउ ॥ आपे तु इक्खू । रीरं । सौरिक्खं । इत्याद्यपि इत्यते ॥

छम । “क्षमाया कौ” [१८] इति छः । काविति किम् । अररम ॥

रिक्ख रिच्छ । “क्लमे वा” [१९] इति छो वा ॥

९१. अतिनिश्चलावृत्तिः अतिस्थिरस्वभावः वत्सलः जीवदया-
प्रवर्तकत्वात् मर्मजनीनः चौलुम्यवंशस्य प्रकाशकत्वाद् दीपक इव
तथ्यः सत्यो यो देवतायाः ग्रामनदेवताया वरः । होही तुद् उज्जाणं

सइ सञ्ज-रिऊहिँ कय कुसुममिति [८१] प्रसादस्तेन कर्त्रा तत्क्षणे
तस्मिन्नेव काले उत्सारितापिलटु स अपगतसमस्तचिन्त धवलगेह
प्रासाद प्राप्त । राजेति शेष ॥ वैतालीयापरान्तिका छन्द । वैदनक
वा छन्द । "तच्च-देवय वरेण" इति उत्तरसर्गार्थसूचनम् ॥

सञ्छण । "छण उत्सवे" [२०] इति छ । उत्सव इति किम् । तक्कणो ॥

सणिच्छय । पच्छ । लिच्छुहिँ । यच्छलो । "ह्रस्वात् प्यश्चत्सप्साम् अनिश्चले"

[२१] इति ह्रस्वात् परेषाम् एषा छ । अनिश्चल इति किम् । निचला ॥ आपै
तय्ये चोपि । तय ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृताद्वयाश्रयमहा-
काव्यवृत्तौ द्वितीय सर्ग समाप्त ॥

—

कय-यम्मह-सामच्छं वर-सामत्या कओसवमुऊहि ।

नयणोच्छयमुज्जाणं गओ निवो उच्छुओ दड्ढुं ॥ १ ॥

जय-छिह-ऊसुअ-मयणो अवज्ज-निप्पिह-सभज्ज-जुव-लोओ ।

अलि-सेज्ज-चूअ-कलिओ तओ पयड्ढो वसन्त-उऊ ॥ २ ॥

१. कृतमन्मथसामर्ध्यम् उद्दीपनविभावत्वाज्जनितकन्दर्पप्रकर्षम् धर-
सामर्ध्यात् देवताप्रसादोत्कर्षाद् ऋतुभिर्वसन्ताद्यैः कृतोत्सवं युगपत्
तत्तत्पुष्पफलप्रवालपटलैः प्रारब्धमहामहिम् । नयनानां रम्यत्वाद्
उत्सवम् उद्यानं क्रीडाकाननम् उत्सुकः सोत्कण्ठो नृपो द्रष्टुम् ईक्षितुं
गतः ॥

२. तत्र युगपत् सर्वतुंग्रादुर्भावेपि वाचः क्रमवृत्तित्याद् ऋतुषु च
वसन्तस्य सम्राट्कल्पत्वाद् अष्टादीत्या गाथाभिरादौ तमेव वर्णयति ॥
जयस्पृहायां धर्मार्थादिपराभवेच्छायाम् उत्सुको मदनो यत्र । अवधे
कुव्यापारे निःस्पृहाः विमुक्ताः सभार्या युवलोकास्तरुणपुरुषा यत्र ।
अलिशय्या भ्रमरवसतयो ये चूता आम्रवृक्षास्तैः फलितः । ततः
देवतावरानन्तरं वसन्तऋतुः प्रवृत्तः ॥

सामच्छं सामत्या । कओसव नयणोच्छव । उच्छुओ ऊसुअ । " सामर्थ्यो-
त्सुकोत्सवे वा " [२२] इति छो वा ॥

छिह । " स्पृहायाम् " [२१] इति यस्य अवगादच्छः ॥ बाहुल्यत्वात्
अचिद् अन्यदपि । निप्पिह ॥

अवज्ज । सभज्ज । सेज्ज । " वय्यर्था जः " [२४] इति एया जः ॥

अहिमज्जु-जणय-अहिमज्जु-माउ-भायांअहिमज्जु-पमुहाण ।
 अहिउच्चिआसि मयणो वणवज्झासज्झ-कुसुम-सरो ॥ ३ ॥
 गय-सज्झसस्स मयरद्वयस्स कुसुमज्झओउ-दुइअस्स ।
 कङ्केल्लि-पल्लव-मिसा आसि पयावो समिज्झन्तो ॥ ४ ॥
 पट्टण-बहु-वलयाइअ-वट्ट-पयट्ठालि-मण्डलो चूओ ।
 पवण-कवट्ठिअ-कुसुम-रज-सुरहि-महि-मट्ठिओ जाओ ॥ ५ ॥

३. अभिमन्युजनकश्च अर्जुनः अभिमन्युमातृभ्राता बलदेवः
 अभिमन्युश्च ते प्रमुखा धुर्या येपां वीराणां ते तथा तेभ्यः अवन्ध्याः
 कार्यसाधकत्वेन सफलाः असह्याः क्षन्तुम् अशक्याः कुसुमान्येव
 शरा यस्य स तथाभूतो मदनः अधिक एव त्रैलोक्यवशवर्तिकारि-
 त्वेन अभ्यर्हित एवासीत् ॥ अधिकापेक्षया अनुपात्तक्रियेपादाने पमुहाणेति
 पञ्चमीप्राप्ता " कचिद् द्वितीयादेः " [३. १३४] इति षष्ठी ॥

अहिमज्जु अहिमज्जु । " अभिमन्यो जजौ वा " [२५] इति जो ज्ञश्च वा ।
 पञ्चे । अहिमज्जु ॥

४. गतसाध्यसस्य स्वरिपोरीश्वरस्यापि तदाज्ञाविधायित्वेन नि-
 र्भयस्य मकरध्वजस्य पुन्मुमान्येव ध्वजचिह्नं यस्य स चासौ ऋतुश्च
 स द्वितीयो यस्य । वसन्तर्तुयुक्तस्येत्यर्थः । कङ्केल्लिपल्लवमिपात् प्रतापः
 समिन्धानं समन्ताद् दीप्यमान आसीत् ॥ प्रतापो हि आरक्तो वर्ण्यते ।
 अशोककिशलयानि च तथा । इतीत्थम् उत्प्रेक्ष्यन्ते ॥

अणवज्जु । अणवज्जु । सज्झसस्स । " वाच्यसध्यस्या सः " [२६] इति सः ॥
 दयस्स अणवो । " प्वजे वा " [२७] इति सो वा ॥
 ममिज्झन्तो । " इन्धौ सा " [२८] इति इन्धौ धातौ सा ॥

५. पत्तनमेव यधूः कान्ता तस्या बलयायितं कट्टणयद् आच-
 रितम् यतः पृष्ठं यथा भवति नयं प्रपृष्ठं गन्तुम् उद्यतम् अन्तिमण्डलं

कामिणि-धुत्तिम-वत्ता-निवत्तणो वल्लि-नट्टईण नडो ।
 पयडिअ-वम्मह-वट्टो सिद्धिलिअ-वासन्तिआ-वेण्टो ॥ ६ ॥
 विरहिणि-विसण्डुलट्ठी-करणो रङ्गाह-रङ्ग-महु-चउट्टो ।
 कामट्टथो सुहओ चउत्थ-पुरिसत्थगाणं पि ॥ ७ ॥
 ठीणम्भु-सीअलो थीण-चय-लट्ठि-महु-विन्दु-चुम्भणओ ।
 वम्मह-संदड्ढेसुं इट्ठाघाओ महुट्ठिअओ ॥ ८ ॥

यस्मिन् । पवनेन कदयित्तानि प्रेक्षोलितानि यानि कुसुमानि तेषां
 यद् रजः परागस्तेन सुरभिः सुगन्धिर्महीमृत्तिका यस्मात् स तथा-
 भूतश्चूतो जातः ॥

पट्टण । वट्ट । पयट्ट । वट्टिअ । मट्टिओ । “वृत्तप्रवृत्त” [२९] इत्यादिना टः ॥

६. गाथादशकेन वसन्तर्तुसर्वस्वभूता. सुरभिर्शीतमृदुगुणयुक्ता
 मलयानिला वर्ण्यन्ते ॥ दशभिः कुलकम् । पर्यस्तलतम इतस्ततः प्रेक्षो-
 लितशारंगं यथा भवति एवं मलयानिलो वातो वाति स्म । कीदृशः ।
 कामिनीनां धूर्तव्यवार्ताया मानदेतुप्रावीण्यवृत्तान्तस्य निषेधकः ।
 मलयानिले हि वाति निर्निचारं तासां प्रियाभिसरणान् । बह्व्य एव
 नर्तन्यस्तासु नटः पङ्कजकरप्रेङ्गवत्त्वेन नृत्योपाध्यायः । प्रकटितमन्मथ-
 वार्तः प्रख्यापितकन्दर्पोदन्तः शिथिलितानि कम्पनाद् अट्टीकृतानि
 वासन्तिकावृन्तानि माधवीलताप्रसंघग्रन्थनानि येन स तथा ॥

७. विरहिणीनाम् अचैतन्याङ्गसादादिकृत्त्वेन विसंस्थुलास्थिकरणः ।
 रतिनाथरतिमधूनां कन्दर्पतत्प्रियावसन्तानां पृष्ठानुचरत्त्वेन चतुर्थः ।
 कामस्य अर्धः प्रयोजनम् अर्धो धनं यस्य । चतुर्थपुन्यार्थगानामपि
 मोक्षमार्गप्रवृत्तानामपि शरीरमन्तापनिर्वापणात् सुगन्धः ॥

८. स्नानाम्बु हिमं तद्वच्छीतलः । स्नाना घना ये चूतयष्टिमधु-
 विन्दवः आघ्रलतामकरन्दविश्रुपः तेषां चुम्बनः अन्तर्वह्नान् स्पर्शकः ।

मुह-गह-निबुद्धेहिं व उच्च-विअङ्कि-द्विएहिं पिञ्जन्तो ।
 छट्टिअ-मलउज्जाणो मट्टिअ-वेइल्ल-विच्छट्टो ॥९॥
 रय-संमट्ट-सम-हरो कवट्टि-सिर-सरिअ-सलिल-सीअलओ ।
 लंघिय-गह्ववाहण-पुरो मयण-गदहिअ-लोओ ॥१०॥
 मलयाचल-कण्डलिया-आउह-सालाउ भिण्डियालो व्व ।
 ठट्टेण बुद्ध-जग-जय-छिहाड गहिओ महु-भडेण ॥११॥

मन्मथसंदष्टेषु इष्टापात कामार्तप्राणिपीडाप्रद इत्यर्थ । मधोर्वासन्तस्य
 कार्यकरणाद् औष्ट्रिक । मृत्य इत्यर्थ ॥

९. मुरस्य गतोपचाराद् नाहुल्यम् । तत्र निमग्नैरिव । अनवरत-
 मुरतव्यासक्तैरित्यर्थ । उवा चासी वितर्दिअ वेदिस्तत्र स्थितैर्मत्तवारण-
 भूमिगतैः पीयमानो रतहमापनोदार्थं सेन्यमान । छर्दितं तदानीं
 दक्षिणस्या उत्तरस्या गमनाद् घान्तम् । त्यक्तम् इत्यर्थ । मलयोद्यानं
 येन । मर्दित अन्नधर्मणेन कदर्वित विचारिलाना विच्छर्दो विस्तारो
 येन स तथा ॥

१०. रतसंमर्दात् मुरतामत्ते. श्रम. वेदस्तस्य हरो विध्वंसकः ।
 यतः किंभूतः । वपर्दी ईश्वर. तस्य यच्छिरस्तत्र या सरिद् गङ्गा
 तस्या यन् सलिल तद्वन् शीतल । लट्टित गर्दभवाहनस्य रायणस्य
 पुरं लट्टाय्या नगरी येन । मदनेन गर्दभितो गर्दभवद् आचरति स्म
 लोपो यत्र स तथा ॥

११. मलयाचलवन्दरिषैव आयुधशाला तस्या भिन्दपालः शम्भ-
 विशेषः स इष मत्तेन मातृपारेण गृह्णा महती या जगज्जयगृह्णा तथा
 मधुमेतेन वसन्तरीरेण गृहीतः ॥

दङ्घोजीविअ-मयणी विरहिणि-नीसाम-बुद्धि-परिविद्धो ।

अविअङ्घ-असङ्घ-अणिङ्घीणं पि विङ्घण-रह-सद्धो ॥ १२ ॥

रिद्धिं पत्तो कम्पिअ-लवली-मुद्धो वमन्त-मुद्धन्नो ।

अङ्घुद्धीकय-माणिणि-माणो पज्जुण्ण-दिण्णाणो ॥ १३ ॥

पण्णास-गुणं मयणं पण्णरह-गुणं महुं च पयटन्तो ।

मन्तुमइ-मन्नु-दलणो समत्त-लय-तम्ब-वित्थग्गो ॥ १४ ॥

अविरहि-विरहि-थवातव-पत्तं पल्लत्थ-लयमपल्लद्धो ।

उच्छाहकरोणुत्थारयाण मलयाणिलो वाऊ ॥ १५ ॥

१२. दङ्घोपि ईश्वरतृतीयनेत्रार्चिषा भस्मसात्कृतोपि उज्जीवितः । शरीरीकृतो मदनो येन विरहिणीनिःश्वासवृद्ध्या परिवृद्धः प्रित्तुत । अविदग्धाश्च कामप्रवृत्तौ अनिपुणाः अश्रद्धाश्च तदनिच्छद्य अनृद्धयो दरिद्रास्तेषामपि वितीर्णरतिश्रद्धः उत्पादितमुस्ताभिलाषः ॥

१३. ऋद्धिं सौरभ्यादिसंपदं प्राप्नोति कम्पिता अन्दोलिता लवली-लतानां मूर्धानः शिरांसि येन । वमन्ते मूर्धन्यः प्रवान् । अर्वाधीकृतः रतोत्कण्ठाकरणात् रण्टद्धो विहितो मानिनीनां मानो येन । प्रष्टुमन्य फन्दर्पस्य वक्ता आह्वा येन । जनानाम् इति शेषः । फन्दर्पराज्यम् अधुना जनेषु उदघोषयद् इत्यर्थः ॥

१४. पञ्चाशद्वृणं मदनं पञ्चदशगुणं मधुं च प्रकटयन् । तयोराधिन्यं जनयन्नित्यर्थः । मन्युमतीनां प्रियविप्रियेण मन्त्रोद्यानां प्रेयसीनां मन्यु-दलनः । सरयादिचाटुकारम् अन्तरेणापि प्रसादनकारम् इत्यर्थः । समस्तलतास्तम्बानां विस्तरणः अनुकूलत्वेन वृद्धिजनकः ॥

१५. अविरहिणश्च युवतियुक्ताः विरहिणश्च तद्विपरीताः । तेषां

स्तवास्तवयो शीतसतापोदीपकत्वेन प्रशसाप्रशसयो पात्रम् । पर्यस्ता
लता यस्मिन् कर्मणि तथा अपर्यस्त । उतरवायुभिरसमिश्र इति भाव ।
अनुत्साहाना कामार्थे अनुद्यमानाम उत्साहकर आसतिजनक ॥

भट्टेण । “ तस्याधूर्तादौ ” [३०] इति तस्य ट । अवृतादाविति किम् ।
बुत्तिम् । वत्ता । निवत्तणो ॥ ग्राहुल्काट् वट्टो ॥

वेण्टो । “ वन्ते ण ” [३१] इति णट् ॥
त्रिसण्डुलट्टी । “ टोऽस्थिविमस्थुले ” [३२] इति ट ॥
चउट्टो चउत्थ । जट्टत्थो । परित्तत्थ । ठीण यीण । “ न्यानचतुर्थाय वा ”
[३३] इति ठो वा । परम् अर्थसन्देह्यवस्थितविमापया ठत्वम् । धनार्थे न भवति ॥
लट्ठि । “ टट्ठानु ” [३४] इत्यादिना ण्ठम् ठ । अतुष्टेणमदष्ट इति
किम् । सदट्टेसु । दट्टा । मट्टुट्ठिअजो ॥

गट्टु । “ गतं ट ” [३५] इति तस्य ट । गणयाद ॥
विजट्ठि । छट्ठिअ । मट्ठिअ । मिउट्टो । समट्टु । “ कवट्ठि । समर्द ” [३६]
इत्यादिना दंम् टत्वम् ॥

गट्टुए गट्टुट्ठिअ । “ गर्दमे ग ” [३७] इति दंम् टा वा ॥
वण्डल्लिआ । मण्डिवाण्णे । “ मन्दरिकाभिन्दिवाले णट् ” [३८] इति
णट् ॥

ठट्टेण । “ म्ठ पे टट्ठो ” [३९] इति यथानुम टट्ठो ॥
धट्टु । दट्टो । तुट्ठि । अरिअट्टु । “ दग्ध ” [४०] इत्यादिना ढ ॥
णनिम् । परिविद्धो ॥

असट्टु सट्टो । अणिट्ठिण सिद्धि । मुट्टो मुट्ठो । अट्टुट्ठो । “ अट्ठदि ”
[४१] इत्यादिना टो ग ॥

पण्डुण्ण । आणा । “ मज्जेण ” [४२] इति ण ॥
दिण्णा । ण्णाग । ण्णाए । “ पञ्चागत्यज्जदसदने ” [४३] इति ण ॥
मग्गु मग्गु । “ मग्गी न्णो या ” [४४] इति न्ते या ॥

भमरालिङ्गे हसचिन्धय-चिन्हे आमि सिन्दुवारम्मि ।

भस्मिय-हसिन्ध-जीवाउ-भप्प-चुन्नं किं पराओ ॥ १६ ॥

अप्पाणत्ता मुक्को भरियप्प-पिएहि पहिअ-मत्थेहि ।

कङ्कहि-कुम्पलं रुप्पिणि-सुअ-वाणं व दट्ठुण ॥ १७ ॥

रुच्चि-निव-सरिस-जोव्वण-गुणेहि तस्मिं कया जुआणेहि ।

पुप्फिअ-असोअ-विपिणे परोप्प-प्फद्धमन्टोला ॥ १८ ॥

वित्तरणो । “स्तस्य” [४५] इत्यादिना स्तस्य थः । अममस्तस्तस्य
इति किम् । समत्त । तम्भ ॥

थवातव । “स्तवे वा” [४६] इति स्तस्य थो वा ।

पहत्थ पल्लटो । “पर्यस्ते यदौ” [४७] इति पर्यायेण यदौ ॥

उच्छाह अनुत्थारयाण । “बोत्ताहे यो हस्य रः” [४८] इति थो वा ।
तत्संनियोगे च हस्य रः ॥

१६. भ्रमरैराश्लिष्टे सौरभ्यलोभाद् आलिङ्गिते अपचिह्नकस्य कामस्य
चिह्ने उत्कण्ठादायकत्वेन व्यञ्जके सिन्दुवारे निर्गुण्डे भस्मितः समाधिभङ्ग-
प्रवृत्तिपितृम्यकतृतीयनेत्रजाज्वल्यमानज्वलन्ज्वालया भस्मसात्कृतो यो
अपचिह्नस्तस्य जीवातोर्जीवनीपधस्य भस्मसदृशचूर्णमिव संभाव्यते परागः ॥

आलिङ्गे । “आश्लिष्टे लघौ” [४९] इति यथासंख्य लघौ ॥

चिन्ध हसिन्ध । “निङ्गे न्वो वा” [५०] इति न्वः । ण्हापवादः । पञ्चे
षोपि । चिन्हे ॥

१७. रुक्मिणीसुतयाणमिव जगन्मोहनान् पञ्चशरशरमिव कङ्कहि-
कुङ्कलम् अशोकाविरुसितकुसुमं तत्प्रवालं वा दृष्ट्वा स्मृता सौस्थ्याय
अनुध्याता आत्मप्रिया यैस्ते तथा तैः पथिकसार्थैः आत्मनः आत्मा
स्वजीवो मुक्तः । ते तदा तदर्शनात् क्षोभेण स्मृता इत्यर्थः ॥

भस्मिय भप्प । अप्पाणत्ता अप्प । “भस्मात्मनोः पो वा” [५१] इति
इति पो वा ॥

१८. पुष्पिताशोकविपिने तस्मिन् उद्याने रुक्मी रुक्मिर्णाभ्राता

मो वि बुहप्फड-सीसो बुहप्फई सो वि तत्थ ओच्छरिओ ।
 निप्पहिअ-तिअस-लीलं दोला-लीलोसवं दहुं ॥ १९ ॥
 विरहिअ-भिप्फं असिलिम्ह-कण्ठयं विगय-सेफ-कण्ठेहिं ।
 तम्भम्भ-ढलोत्तमं दोलिर-तरुणीहि अह गीअं ॥ २० ॥

स चासौ नृपश्च तेन सदृश यौवन गुणाश्च येषा तैर्युवभि परस्परम्
 अन्योन्य स्पर्धा अभिभवेच्छा यत्र तद् यथा भवति एवम् अन्दोल्यते
 अस्याम् इत्यन्दोला प्रेक्षा कृता ॥

बुम्भल । कण्ठिणि । “ङ्गमो ” [२] [इति] ५ ॥ कचित् ओपि । श्चिम् ।

१९ अथ वसन्तक्रीडापीड दोलायिलास गाथाप्रेकेन वर्णयति ।
 मौपि भूमण्डलाखण्डलत्वेन प्रसिद्धोपि बृहस्पते बृहस्पतिनामोपा-
 ध्यायस्य शिष्य श्रीकुमारपालनृप सोपि तदुपाध्यायत्वेन विशदप्रज्ञार्द्धि-
 युक्तत्वेन च उत्कृष्टोपि दृग्गम्यति तत्र उद्याने निष्प्रमिता स्वातिशयात्
 पराभूताम्बिदशाना लीला क्रीडा येन तन् तथाभूतं दोलालीलोत्सव
 द्रष्टुम् अवस्तृत आगत । अपिशब्द समुच्चये ॥

मुपिअ । °पद । ‘ एत्थथो प ’ [५३] इति ५ ॥ बाहुलकात् क्वचिद्
 य । उदयद् । बुहप्फई ॥ कचित् । परोपर । निप्पहिअ ॥

२०. विरहितं त्यक्तं भीष्म श्रुतिवदुक्त्य येन तत् । सुकुमारम्
 इत्यर्थः । अथवा विरहिताना त्रियुक्ताना भीष्म भयाद् विरहोद्दी-
 पयत्याम् । अविगमान श्रेष्ठा कपो यत्र स तथा एवंभूत कण्ठो
 यत्र । ताग्राणि यान्याग्रदलानि तेषाम् उत्तमं आपीडो यत्र तद् यथा
 भवति एवम् । विगतश्रेष्मकण्ठं । तरुणं महत्यर्थान् । दोलयन्तीत्येवं-
 शीला दौडयिष्य । नात्र ता तरुण्यग्नाभि अध दोलाध्यारोहा-
 नन्तर गीतं गीयते स्म ॥ वान्ने सः दोलाध्यास्ताभिन्नरुणीभिर्गीतं
 कृतम् इत्यर्थः ॥

अखलिअ-जिब्बं पइ-नाम पुच्छिआ तत्थ खलिअ-जीहाओ ।

मय-विहलाहिं मय-भिब्बलाओ लट्ठीहि विब्बलिआ ॥ २१ ॥

उब्भमणुद्धं च ठिआ दोलासुं विज्ज-विजिय-कम्हारा ।

कम्भारजम्म-पीवल-कर-जुग्गय-चरण-जुम्माओ ॥ २२ ॥

कय-यम्मचेर-भङ्गा सुन्दरेणं स-यम्हचरिआण ।

चल-नेउर-जय-तूराहिअ-सर-सोडीर-धीराओ ॥ २३ ॥

भिष्कं । " मीप्पे ष्मः " [५४] इति ष्मस्य फः ॥

असिलिन्ह सेफ । " लेप्पणि वा " [५५] इति ष्मस्य फो वा ॥

तम्बम्ब । " ताम्बाम्बे म्बः " [५६] इति मयुक्तो वः ॥

२१. पइभिः कुलकम् । धरणिबृहस्पतिशिष्येण पृथ्वीपुरंदरेण ।
राज्ञेत्यर्थः । सकलकलाकौशले बृहस्पतिना सुराचार्यसदृशेन
उपनतानि आरामिकैर्दौकितानि वनस्पतीनि वनस्पतिफलानि यस्य स
तथा । तेन वनस्पतिघने वृक्षवने । वनं जलाद्यपीति तद्व्यवच्छेदार्थं
वनस्पतिग्रहणम् । वनिता अङ्गना दृष्टाः ॥ कीदृश्यः । स्प्रलिता. पति-
पुरतः पतिनामप्रच्छन्नोद्धृतलज्जया अविस्पृष्टा जिह्वा रसना यासां
तास्तथा । यतो मदेन क्षीयतया विह्वला विसंस्थुला यष्टिभिर्यष्टिघातैः
कृत्वा विह्वला व्याकुलीकृता अस्प्रलितजिह्वम् । व्यक्तम् इत्यर्थः । एवं
तत्र उद्याने मदविह्वलाभिः । वयस्याभिरिति गम्यते । पतिनाम पृष्टाः ॥

२२. विद्यया जितकौशमीराः कलाकौशल्येन विजितसरस्वतीदेश-
कश्मीरपण्डिताः । कश्मीरजन्मना कुङ्कुमेन पीतं पीतवर्णं करयुग्मं
चरणयुग्मं च यासां ताः । तथा दोलासु प्रेङ्गासु उर्ध्वम् अनूर्ध्वं च
स्थिताः ॥ काश्चिद् उपविष्टा अन्दोलयन्ति काश्चिद् ऊर्ध्वा एवेति
भावः ॥

२३. सत्रहचर्याणां नियमितमैथुनसेवानां सौन्दर्येण अङ्गोपाङ्गा-

धिञ्ज गुरु उम्मण समुन्नय पय पेगन्त-हणिअ पञ्जन्ते ।

रण-पुप्फिए असोए अच्छेरस्स पि कयच्छरिआ ॥ २४ ॥

अच्छअर सोअमल्ला कयच्छरीआ पिअच्छरिज्जाण ।

पल्लत्थ दीहगेस्स अमभिपल्लाणिअ पिअ कडीओ ॥ २५ ॥

कृतस्मृत्यन्त कृत्वा कृतब्रह्मचर्यभङ्गा जनितब्रह्मव्रतलोपा । चला नूपुरा
एव जयतूर्याणि त आहिते स्मरस्य शौण्डीर्यं च पराक्रमो धैर्यं च
अकातरत्नं यकाभि ॥ यीराणा हि जयतूरश्रवणान् समराय उत्साह
धैर्यं प्रादुर्भवत तथा मञ्जीरश्रङ्गारे च स्मरस्य अत्यन्तोत्साह
इत्यम उक्ति ॥

२४ धैर्येण गुणघूर्णेन बहुभ्रमण यस्य स चासा समुन्नतपादश्च
तस्य पर्यन्तेन प्रान्तेन हत पर्यन्तो यस्य । अत एव क्षणपुष्पिते तत्काल
मेव सत्तातकुसुमे अशोके सति । आश्चर्ययोगात् पुमानप्याश्चर्यं ।
तस्यापि तादृकान्तार्जनेन मकोतुकस्यापि कृताश्चर्या । तत्काल एव
पात्रप्रहारमात्रेण अशोकपुष्पात्पान्नेन जनितकौतुकान्तरा इत्यर्थ ॥

२५ आश्चर्यम अत्यद्भुत मौकुमार्यं मृदुत्व यासाम् । प्रियाश्चर्या
णा कृताश्चर्या उत्पान्तिकुतूहला । पर्यस्तौ पार्श्वत स्मिन्नी दीर्घा ऊरु
सक्थिनी यत्र इत्येवम अभिपर्याणिता पत्ययनीकृता प्रियाणा कस्यो
यकाभिन्तास्तथा ॥

निम्भ जीहाओ । “ भो भा वा ” [५७] इति इत्य भो वा ॥

रिहलहि मिम्मगाआ रिम्मलिआ । “ वा विहले यो वध ” [५८]

इति इत्य भो वा तत्संनियोग च धैर्यस्य वा म ॥

उम्भ उण्णद । “ उम्भ ” [५९] इति भो वा ॥

वग्गारा वग्गार । “ वग्गीरे ग्गा वा ” [६०] इति ग्गो वा ॥

अगम । “ मा म ” [६१] इति मस्य म । अधालोपापवाद ॥

धगणि-वहस्मड् मीमेण मयल कल-कोमले वहप्फडणा ।

विलया वणस्मड्-वणे दिट्ठा उवणय-वणप्फडणा ॥२६॥

वप्फुल्ल-वयण-वाहुल्ल-लोचणीम्य पउत्थमुल्लमिअं ।

दम-काहावण-वीम-कहावण-मुल्लं तिलय फुल्लं ॥२७॥

जुगय जुग्माओ । “ग्मो वा [६२] इति ग्यम्य मो वा ॥

यम्मचैर । मुन्देरेण । सोटीर । नूप । “यल्लचयं [६३] ”यादिना यम्य

२ । जापवाद ॥ चौर्यममन्वाद् बहचरिआण ॥

धीराओ पिज्ज । “घैर्ये जा [६४] इति यम्य रा वा ॥

पेरन्त । “एत पर्यन्ते” [६५] इति एकाराद् र्यस्य २ । एत इति किम् ।

पत्रन्त ॥

अच्छेरस्स । “आभ्रये” [६६] इति एकाराद् र्यस्य २ । एत इत्येव ।

जज्जरेआ । जज्जजर । ज्यज्जरीआ । पिज्जजरिआण । “जतो रि”

[६७] इयादिना अकाराद् र्यस्य रिज जर रिज रीज इत्यादशा । अत इति

किम् । अच्छेरस्स ॥

सोअनेत्ता । पल्लय । अभियल्लणिअ । “पल्लय” [६८] ”यादिना यम्य ॥

वहस्स । वहप्फडणा । वणस्मड् वणवण्णा । “वह” इति वनस्सत्या सा वा’

[६९] इति सो जा ॥

२७ राप्पेण उप्पमणा । प्रियाविरहसतापोत्थस्वेदनेति गायन् ।

आर्त्ताणि हिन्नानि बन्धानि येपा ते च राप्पे कान्तादियोगोत्थाभ्रमि

आर्त्ताणि लोचनानि च येपा ते च । ततश्चिवप्रन्यये राप्पा, उदन्वाप्पा

त्रैलोक्यनीकृता प्रोपिता येन । अथ कार्पापणा विगति कार्पापणाभ्र

मूल्य यम्य तन् तथाभूत तिलकफुल्ल वृक्षमिश्रेषुपुष्पम् जहमिन्

निकसितम् ॥

वाहुल्ल । “वाप् हो-श्रणि” [७०] इति ह । अधुणीति किम् । वाहुल्ल ॥

काहावण । “कार्पापणे” [७१] इति ह ॥ कथं कहावणति । “अम्य

सयोगे” [१ ८४] इति प्रागेन हस्वन्वपश्चात् दादेशे कहावणेति भविष्यति ॥

दुहिआण दुक्ख-हणम्मि दक्खिणो काम-दाहिण-करो व्य ।
 उम-तिथिआण तृहं फुड-फुल्लो आसि महुअ-तरु ॥२८॥
 पायाहओ असोओ कोहलि-सामाहिं पम्हलच्छीहिं ।
 कोहण्डी-कुमुमो कम्हाग्ज-किसलो अ हवइ म्ह ॥२९॥
 नव-रवि-रम्मि-पम्पणो सर-उम्ह-करो अलक्खि वम्ह-तरु ।
 रोलम्भ-मण्ह-ग्ग-क्क-मागय-पण्हो महु-सिरीए ॥३०॥

२८. दुःखितानाम अननुकूलकलत्रत्वेन पीडितानां दुःखहरणे दक्षिणं तदभीप्सितार्थमाधकत्वेन हित । अत उत्प्रेक्ष्यते कामस्य दक्षिणकर इव । तत्करसाध्यकार्यस्य तेनापि निष्पादनात् । उमा-तीर्थिकानां गौरीभक्ताना तीर्थम् । तत्र गौरी यसतीति श्रुतेः । तेषां भक्तिस्थानम् स्फुटफुल्लो विकसितकुसुमः मधूकतमरासीन् ॥ उमेति “ दीर्घस्यां मिश्रो वृत्तौ ” [१.४] इति ह्रस्वः ॥

दुहिआण दुक्ख । दक्खिणो दाहिण । तिथिआण तृह । “ दुःखदक्षिणतीर्थे यो ” [७२] इति नो वा ॥

२९. कृष्माण्डीवन् इयामाः इयामवर्णाम्नाभिः पद्मलाश्रीभिः अङ्गारुः पादेन आहूतः । ततः कृष्माण्डीकुसुमवन कुसुमानि यस्य स तथा । कङ्कमीरजं कुङ्कुमं तद्वत् किङ्कलयानि च यस्य स तथाभूतश्च भवति स्म । स्वर्गाद्वस्त्रं प्राप्तिः आहूतः संयुक्त इति भावः ॥

योनिं योण्डी । “ कृष्णाङ्गा योलरु ष्ठो वा ” [७३] इति ष्मा इत्यस्य इः । ष्ठ इत्यस्य नु वा षोडशि ॥

३०. नवरात्रिदिग्भिरङ्ग रत्नानि प्रमृत्तानि यस्य । स्मरस्य उष्मकरः दर्शनवारिणो यस्य स्मरः प्रमृत्तनरः । मधुश्रियाः यमन्तलक्ष्म्या रोल्ध्या चमरगन्धेन नृधमाः अङ्ग वा या ये रया गुञ्जितानि तैः कृतम्यागतप्रभ इव प्रमृत्तनः पद्मजः अङ्गति नन्यते स्म ॥

जण्हवि-जल-ससि-जुण्हा-सीयलमलि-पडल-कसण-कसिण-दलं
अवरण्ह-विअसिअं आसि पाडलं रडअ-पल्हायं ॥ ३१ ॥

अक्खलिअ सुत्त-निच्चल-अणिट्टुरोग्गीव-लुच्चरण-भुत्तं ।

विरहिणि-टुक्खोप्पायन्तप्पायं कुरेवयं फुडिअं ॥ ३२ ॥

सग्गि-पिअ-सेर-मुद्धय-सिरीस-लग्गा अलक्खि भमरोली ।

नासीकय व्य भल्ली विकमि-कन्दप्प-वीरेण ॥ ३३ ॥

पम्हल । कम्हार । म्ह । उम्ह । यम्ह । “पद्मश्म” [७४] इत्यादिना
पद्मस्थस्य श्मस्य द्मपद्महा च म्हः ॥ कचिन्न । रस्सि । सर ॥

३१. जाह्नवीजलशशिज्योत्स्नावत् शीतलम् अलिपटलैः कृत्वा
 कृष्णानि नीलानि कृत्स्नानि समस्तानि दलानि यस्य तत् तथा अप-
 राह्णकाले विकसितं रचितप्रह्लादं सौरभ्यादिना कृतप्रमोदं पाटलं
 पादलिपुष्पम् आसीत् ॥

सण्ह । पण्हो । जण्हवि । जुण्हा । अवरण्ह । “सूश्म” [७५] इत्यादिना
मूढमैस्थस्य द्मस्य अण्णसहस्रक्षणा च ण्ह ॥ विश्लेषे तु कृष्णकृत्स्नयो. कसण
कसिण ॥

पल्हाय ॥ “हो ल्ह ” [७६] इति हस्य ल्ह ॥

३२. अस्खलितं निरुपद्रवं यथा भवति एवं सुप्ता अत एव नि-
 श्रुता अप्रकम्पा अनिष्टरोद्धीवा कोमलोर्ध्वकन्धरा ये पदचरणा-
 स्तैर्भुत्तम् आस्वादितमधु । विरहिणीना दुःखोत्पादे कष्टविधाने अन्तर्प्रायं
 मृत्युप्रायं कुरवकं स्फुटितं विकसितम् ॥

३३. राक्षिना गण्डकानां प्रियाणि स्मेराणि विकचानि मुग्ध-
 कानि मनोज्ञानि यानि शिरीषाणि शिरीषपुष्पाणि तेषु लग्ना मकरन्द-

भव-सरा वण-धारे मद्विअ-विक्रव-पउत्थ-वहु-वन्त्रा ।

भद्रं व भद-सिरिणो पढिउं लग्गा पिगी महुणो ॥ ३४ ॥

वक्कलि-दिआण मव्वाणोच्चैय-करी अकम्मसाणं पि ।

आवल्ल-विरत्ताणं वि दारन्ती हियय-दाराइं ॥ ३५ ॥

लोभाद् आसक्ता भ्रमरालिः अलक्षि उत्प्रेक्षिता । यदुत विक्रमि-
कन्दर्पवीरेण पराक्रमकलितस्मरमुभटेन भक्षिर्याणविशेषः सैव न्यामी-
कृता प्रस्ताये ग्रहीष्ये [इति] स्वमित्रव्रमन्तर्तुप्रधाने शिरीषवृक्षे
स्थापिता ॥

अक्खलिअ । सुत्त । निधल । अण्हिदुसीगेवि । लच्चरण । भुत्तं दुक्खोप्पाय ।
अन्तप्पायं । लग्गा । मुद्दय । “कगट०” [७७] इत्यादिना एषाम् ऊर्ध्वस्थितानां
लुक् ॥

मेर । लग्गा । नासी । “अधो मनयाम” [७८] इति मनयाम् अधःस्थानां
लुक् ॥

३४. शुग्मम् । घनद्वारे काननमुखे शब्दितानि कूजितव्याजेन
नूनम् अधुना युष्मत्प्रेयानागमिष्यतीति वार्तितानि विह्वलानि स्मर-
विह्वलानि प्रोपितवधूनां वन्त्राणि [वृन्दानि] यया मा तथा ।
भव्यम्वरा मती । उत्प्रेक्ष्यते । भद्रश्रियः सर्वतुरम्यस्येन मनोज्ञलक्ष्मी-
कस्य मधोर्ध्वमन्तस्य भद्रमिव मङ्गलवाक्यमिव पठितुं लग्गा पिकी
फोहिला । अन्यापि गायिकी ईश्वरगृहद्वारे मङ्गलं गायतीति ॥

३५. भूयः विभूता । सर्वेषां वल्कलिद्विजानां तत्त्वकर्परिधान-
सापमानाम् उद्वेगकरी संतापजननी । स्मरज्वरोत्पादनान् । अकल्मषाः
शुभध्यानश्रित्रपाषाः तेषामपि आवागन्त्यं शैलवाद् आगम्य विरत्ता
मयभीरवस्तेषामपि हृदयद्वार्गाणि चिन्मध्यानि दारयन्ती पीडयन्ती ॥

विक्रमि । वन्दय । मद्विअ । विक्रव । वषट्ठि । “सर्वत्र लघराम् अवन्त्रे”
[७९] इत्यूर्ध्वःस्थितानाम् एषा लुक् ॥ मयुक्तानाम् उभयप्रानौ यथादर्शनं लोपः ॥

अगणिअ धाई धागी-मुआणुसरिआओं कोउहहणे ।

फुह्णुअ-धात्ति धाविआओं बाला नवं लवलि ॥३६॥

मायन्द-निउञ्जे कूजिएहि अन्नाण-जाणि-मण-हरणा ।

मत्ता अतिण्ह-सग्-सग्-तिक्खण-विण्णाणिणि व्य पिगी ॥३७॥

कचिद् ऊपरम् । सव्याणो । अकम्मसाणं ॥ कचित्त्वधः । दिआण । आवह ॥ कचिन्
पर्यायेण । पारे दाराई । अवन्ट इति किम् । यन्ट । संस्कृतसमीरं प्राकृतशब्दः ।
अत्र उत्तराण विकल्पोपि न निषेधसामर्थ्यान् ॥

मटं मट् । “ट्रे रो न वा ” [८०] इति ट्रे रस्य वा लुक् ॥

३६. धात्रीम् आमलकीं बालधारिकां वा अगणयित्वा अनादृत्य
धात्रीसुताभिः अनुसृताः शृष्टतोलुगता बालाः कुमारिकाः । फुह्णुअ
इति द्वेभ्यो भ्रमरार्थः । तेषां मकरन्ददुग्धदायित्वेन धात्रीमिव नवां
तत्क्षणप्रादुर्भूतकोरकत्वेन प्रत्यमां लवलीं धाविताः कुतूहलेन । पुष्पा-
दिरामणीयकातिशयकौतुकेन तां प्रति गताः ॥

धाई धत्ति । “ धाव्याम् ” [८१] इति रस्य लुक् । पञ्चे धारी ॥

३७. चूतनिकुञ्जं आम्रगह्वने कूजितैः कृत्वा अन्नाना मूर्गाः ज्ञानिनो
विद्वांसः । तेषां मनसां हरणी । रणरणकठुत्त्वेन वैकुण्ठ्यकारिकेत्यर्थः ।
अतस्तत्क्रयते । अतीक्ष्णाः स्वकार्यकरणासमर्थत्वेन कुण्ठा ये म्मरगारा
स्तेषां तीक्ष्णने उत्तेजने विज्ञानिनीव विचक्षणेष्वेव । मत्ता आम्रमञ्जरी-
म्वादनेन पुष्टा पिकी अस्ति ॥ चूतन्य माकन्दादेशो “ गोणादयः ”
[२.१.७८] इत्यनेन । संस्कृतेर्पान्यस्ये ॥ तीष्णं करोति “ णिञ् बहुलम् ”
[६० ३.४] इति णिञ् अन्यस्वरलोपे नीप्स्यते इति धुटि तीष्णनम् ॥

अतिण्ह तिक्खण । “ तीष्णे णः ” [८२] इति णस्य लुक् वा ॥

अन्नाण जाणि । “ जो नः ” [८३] इति नस्य लुक् वा ॥ कचिन्न ।
विण्णाणिणि ॥

मज्झण्हतरु मज्झण-पुप्फ जीविअ-दसार-वड-पुत्तो ।

महु-जुव-मंसु-मरिच्छालि-गुच्छओ आमि मण-हरणो॥३८॥

हरिअन्द-रुप्पि-सरिसाण नि पहिआणं वणं ममाणं व ।

रत्तीसु अराईसु नि कमिण-पलासेहि खोहयरं ॥ ३९ ॥

३८. मध्याह्णपुष्पैर्मध्याह्नकालविकासिभि प्रसूनैर्जीवित समाधि
भङ्गप्रवृत्तिप्रतिनेत्रतृतीयनेत्रज्वालया भस्मितोपि प्राणित दग्राहपते
विष्णो. पुत्र अनङ्गो येन स तथा । मधुयूनो वसन्ततरुणस्य श्मश्रु-
सदृशो दम्प्रिकाकल्प अलिगुच्छो भ्रमरस्तम्बो यत्र स तथा मध्याह्नतरु
अत्यन्तरत्तमध्याह्नविकाशिपुष्पो वृक्षभेदो मनोहरण अतिरम्यत्वात्
सकललोकचित्तावर्जक आसीत् ॥

मज्झण्ह मज्झण । “ मध्याहे ह ” [८४] इति इत्थं लुक् वा ॥

दसार । “ दग्राहं ” [८५] इति इत्थं लुक् ॥

३९ हरिश्चन्द्रो राजर्षि स्वामी च स्वमिणीभ्राता । तयो सह
भ्राणामपि । नि प्रकम्पानामपीत्यर्थ । पथिकानां वन कानन श्मशान
वत् पितृवनवत् । रात्रिषु अरात्रिष्वपि । अहर्निशम् इत्यर्थ । कृत्स्न-
पलाशै समस्ततृजातिपर्णं ममस्तर्षिशुकैर्वा कृत्वा शोभकरं प्रिया-
वियोगवेदनाजनकम् आसीत् । श्मशानमपि पलाशैर्मांसास्वादिभि
भूतशाकिनीप्रभृतिभिर्धाराणामपि भीतिम् आवहति ॥

मसु । मसाण । “ आदे श्मश्रुश्मशाने ” [८६] इति आदेशुक् ॥

आपे श्मशानस्य सीआण मुसाण इत्यपि ॥

हरिअन्द । “ श्वो हरिश्चन्द्रे ” [८७] इति श्व इत्यस्य लुक् ॥

रत्तीसु अराईसु । “ रात्रौ वा ” [८८] इति उग्र वा ॥

रुप्पि । रत्तीसु । “ अनादौ शेषादेशयोर्द्वित्वम् ” [८९] इति द्वित्वम् ॥ कचिना

कमिण । अनादाविति किम् । खोह ॥

मुच्छिर-सरा कय-गुणक्खाणञ्च अविग्घ-कट्टमहु-पाणे ।
 नीसास-निज्झरा इव चउ-कट्टं मिसिर-मिरि-मुक्का ॥ ४० ॥
 निब्भर-महद्धि-गन्धे वण-सिरि-गुप्फत्थ-नील-मणि-निउरा ।
 अच्छि-पडिक्खण-मज्झे अबुद्ध-वउले गया अलिणो ॥ ४१ ॥
 भसलालिद्ध-पसत्थोग्गय-पुप्फो आसि कामि-भिब्भलणो ।
 दिग्गामोओ दीहं ऊमसिअ-रईमरो मिग्गिओ ॥ ४२ ॥

४०. युग्मम् । अवृद्धवकुले नवकेसरे अलयो गताः । मूर्च्छितो
 वर्धनशीलः स्वरो गुञ्जितं येषां ते तथा सन्तः । उत्प्रेक्ष्यन्ते । कृत
 गुणोरयाना इव विहितमाधुर्यान्निग्रंस्ता इव । क । अविग्रं निम्पद्रवं
 यत् काष्ठमधुन, कुसुममकरन्दस्य पानं स्वादनं तत्र । तथा नि-श्वास-
 निर्भरा इव । वसन्तश्रीपराभूतत्वेन सकष्टत्वाद्निः श्वसनप्रवाहा इव
 चतुःकाष्ठं चतमृपु त्रिभु शिशिरश्रिया शीतकाललक्ष्म्या मुक्ताः ॥

४१. वनश्रियो गुल्फस्थाश्चरणग्रन्थिस्था गुञ्जितश्यामलत्वयुक्त-
 त्वेन नीलमणीनां नूपुरा इव निर्भरः मञ्जुलङ्किचक्रव्यापी महद्धिगन्धो
 यस्य तस्मिन् आश्रितश्रीश्रणमध्ये । चञ्चुर्निमेषमात्र इत्यर्थः ॥

४२. भसलैः आश्रितानि मकरन्दपानाय आश्रितानि प्रशस्तानि
 मनोहराणि प्रादुर्भूतानि उद्गतानि पुष्पाणि यस्मिन् स तथा कामिनां
 विह्वलनः । प्रियां प्रति उत्कण्ठाजननाद् अभिमानहारक इत्यर्थः ।
 दीर्घामोदः सर्वत्र प्रसृमरपरिमलः । दीर्घम् अत्यर्थं यथा भवति एवम्
 उच्छ्वसितरतीश्वरः उज्जीवितकन्दर्पः शिरीष आसीत् ॥

मुच्छिर । गुणक्खाण । अविग्घ । कट्ट । निज्झरा । कट्ट । निब्भर । महद्धि ।
 गुप्फत्थ । अच्छि । पडिक्खण । मज्झे । अबुद्ध । आलिद्ध । पसत्थो । पुप्फो ।

यम्मह-तंस-सरोवम-संज्ञा-सुन्दर-हारि-कुपलओ ।

विहलिअ-पहिओ धट्टज्जुण-भाउ-समे वि कामकरो ॥ ४३ ॥

कणिआर-तरु नव-कण्णिआर-सुन्दर-दरिअ-सन्भावो ।

हर-खन्द-जुग्ग कुसुमो जाओ रञ्जिअ-हर-क्खन्दो ॥ ४४ ॥

मिम्मलणो । “द्वितीयतुर्ययोरपरि पूर्वः” [१०] इति द्विचप्रसङ्गे उपरि पूर्वः ।

दिग्धा दीह । “दीर्घे वा” [११] इति घस्योपरि पूर्वो वा ॥

४३. युग्मम् । हरस्कन्दयोर्योग्यानि पूजार्हाणि कुसुमानि यस्य अत एव रञ्जितहरस्कन्द प्रमोदितशंकरकार्तिकेय. कर्णिकारतरुः जातः । कीदृशः । मन्मथस्य त्र्यस्रास्त्रिकोणा ये शरास्तैरूपमा येषां तानि तथा । ताम्रत्वेन संध्यासौन्दर्यस्य हारीणि [अपहर्तृणि] बुद्बुलानि उद्भिद्यमानपत्राणि यस्मिन् स तथा । विह्वलिता प्रियाम्भरणाद् उद्वेजिता पथिका येन स तथा । आस्ताम् अन्यस्मिन् । धृष्टद्युम्नभ्राता शिग्रण्डी नपुंसको द्रुपदपुत्रस्तेन ममस्तुल्य. तस्मिन्नपि कामकर मुरतेच्छोत्पादकः ॥

४४. नवानि यानि कर्णिकाराणि स्वपुष्पाणि तेषां यत् सौन्दर्यं पारता तेन हप्तमद्भावं अन्यवृक्षपुष्पमृदयाधिक्यान् माहंकार-प्रकृतिः ॥

ऊससिअ । रईरयो । तस्य । मज्ञा । कुपलओ । “न दीर्घानुस्वारान्” [१२] इति न द्वित्वम् ॥

सुन्दर । विरञ्जिअ । रणोः ” [१३] इति न द्वित्वम् ॥

धट्टज्जुण । “धृष्टद्युम्ने णः” [१४] इति न द्वित्वम् ॥

कणिआर कण्णिआर । “कर्णिकारे वा” [१५] इति वा न द्वित्वम् ॥

दरिअ । “रमे” [१६] इति न द्वित्वम् ॥

पिअ-कुसुम-पयग्-पृग्निअ कुसुम-प्पयरो पमुक्क-मेर-सिरी ।
 तेह-मणिद्धालि-कुलापम्मुक्को आमि वेइहो ॥ ४५ ॥
 कोह्हा-मोत्त-पडिच्छन्दीकय-ग्ग-मेव्व-घम्म-सलिलाण ।
 पुप्फिअ-लवली जाया सेवा-जुग्गा मयच्छीणं ॥ ४६ ॥
 महु-नक्ख-आउह-नह व्व आसि मारङ्गि-वत्थ-कन्तीइं ।
 छमरुह-ग्गण-पलामे कुसुमाई मलाह-पत्ताइं ॥ ४७ ॥

४५. प्रियः केशकलापादिसौरभ्याय अभिप्रेतः कुसुमप्रकरो येषां
 ते तथा तेषां प्रीतिः संपादितः कुसुमप्रकरो येन । प्रमुक्तमेरश्रीः निरवधि-
 ममृद्धि । तैलवत स्निग्धम अन्धकान्ति यद् अलिकुलं तेन मधु-
 पानलोभाद् अप्रमुक्तः विचकिल आसीत् ॥

[हर सन्द हर-वत्सन्दो] । कुसुम पयग् कुसुम-पयग् । “समासे वा” [९७]
 इति द्विवचम् ॥ बाहुल्यद् अत्रोपादेशयोरपि । पमुक्क । पम्मुक्क इत्यादि ॥

४६ कुन्या कृत्रिमा सग्नि तद्रूपं यत् श्रोतः प्रवाहन्मन्य प्रति-
 च्छन्दीकृतं मह्यं रत्नमेवया घर्ममलिलं याभां तामां मृगाश्रीणां पुष्पित-
 लवली मेवायोग्या रतिश्रमापनोदाय मेवनीया जाता ॥

तेह । वेइहो । मोत्त । “तैलादौ [९८] इति द्विवचम् । आपें । पडिओओ ।
 विस्सोअसि-ना ।

४७. मधुर्वसन्तः स एव पान्थभीषकत्वाद् नरत्रायुधः सिंहः तस्य
 आरक्तकुटिलत्वेन मन्यन्ते नगा इव । शार्ङ्गी पीताम्बरस्तस्य घम्मा-
 णामिव कान्तिः । पीनरक्तयोः कधिममये ऐस्यान् । प्रभा येषाम क्षमा-
 रुहा घृश्राम्नेषु मश्रीकत्वाद् रत्नम् । प्रधान इत्यर्थः । यः पलाज-
 स्तम्भिन् कुसुमानि श्लाघापात्राणि गम्यत्वादिपिपयलोक्तप्रजमास्थानानि
 आसन् ॥

सेव्व । सेवा । नग्ग । नह । “मेवादौ वा ” [९९] इति वा द्विवचम् ॥

जुव-जण-जणिअ-सणेहा पउत्थ-विरहागणिग्गि णेह-समा ।
 मयण-पयावग्गि-णिहा पलक्ख-तरु-पल्लवा जाया ॥ ४८ ॥
 सिरि-नन्दण-किरिआरिह-तरुणीहिं चइअ-कसिण-हिरिआहिं ।
 अह कुसुमावचय-कलाओं दंसिआ दिट्ठिआ भणिउं ॥ ४९ ॥

सारहि । “ शार्ङ्गे ङात् पूर्वोऽत् ” [१००] इति ङात् पूर्वः अत् ।

छम । रयण । सल्लाह । “ दमाश्वाचा० ” [१०१] इत्यादिना अन्यव्यञ्जनात्
 पूर्वः अत् ॥

४८. युवजनानां जनितस्नेहाः प्रियायाम् उत्पादिताभिलाषाः प्रो-
 पितानां विरह एव प्रियावियोग एव संतापकत्वाद् अग्निस्तस्मिन्
 स्नेहसमाः तद्वृद्धिजननाद् घृतादिसदृशाः । मदनप्रताप एव सोढुम्
 अशक्यत्वेन अग्निः तेन निभास्तुल्याः प्लक्षतरोः पल्लवाः किशलयानि
 जात्राः ॥

सणेहाणेह । अगणिग्गि अग्नि । “ स्नेहान्वोर्वा ” [१०२] इति संयुक्ता-
 न्यात् पूर्वः अत् ॥

पलक्ख । “ श्लेष्ते लात् ” [१०३] इति लात् पूर्वः अत् ॥

४९. त्यक्तवृत्तस्त्रीकाभिः मुक्तसख्यादिसक्तसमस्तलज्जाभिः । श्री-
 नन्दनः स्मरः तस्य याः क्रियाः कटाक्षविक्षेपसहास्यकथायास्तासाम् अर्हा
 योग्या यास्तरुण्यस्ताभिः अथ सर्ववनराजिपुण्योद्दामान्तरं कुसुमावचय-
 फलाभगित्या एवमेवं क्रियन्ते इति परस्परम् उक्त्वा दिष्टथा आनन्देन
 दर्शिताः प्रफटिताः ॥

सिरि । किरिआरिह । कसिण । हिरिआहिं । दिट्ठिआ । “ ईधी० ” [१०४]
 इत्यादिना एषु संयुनान्यात् पूर्वः इः ।

वासेण वरिसेहि वि नामरिसो किर-पियाइ जो गमिही ।
 सो दरिसिअ-नव-चूए पिए गओ झत्ति हरिस-वसा ॥ ५० ॥
 मयण-वडरग्गि-तत्तेण तोसिआ मुदढ-माण-तविअ-पिआ ।
 क वि वज्ज-कठिण-हिअया केण वि दाउं वडल-दामं ॥ ५१ ॥
 कीइ वि किलन्त-कम-विप्पव-हरणा मल्लिआण मालाओ ।
 महु-मुक्क-पक्ख-जुणहा-पव च उप्पाविआ गयणे ॥ ५२ ॥

५. वसन्तकुसुमोच्चयमेव गाथात्रयोर्विश्रुत्या प्राह ॥ वर्षेण एकेन
 वर्षेरेपि बहुभिः । किलेति संभावने । प्रियाया योऽमर्षः मानो नागमत्
 स दर्शितनवचूते इतः पश्येत्यङ्गुल्या प्रकटितमाकन्दे प्रिये झटिति
 तत्क्षणादेव हर्षवशान् चूतदर्शनोद्भूतरणरणकोपशमप्रियदर्शनोत्थप्रमोदाद्
 गतः ॥

५१. मदन एव वज्राग्निः अनुपशमकृत्वहिस्तेन तप्तेन दग्धेन
 केनापि [मुदढमानतप्रप्रिया] मुदढमानेन अनिचर्तकाहंकारेण तप्ता
 अत्यन्तम् असहना वज्रकठिनद्वया प्रिया कापि बहुलदाम इत्या
 तोपिता ॥

दंसिआ दरिसिअ । वासेण वरिसेहि । वडर वज्र । तत्तेण तविअ । “अर्ष”
 [१०५] इत्यादिना संयुक्तान्त्यात् पूर्वं इति ॥ व्यनस्थितनिमापया कचिन्नित्यम् ।
 नामरिसो । हरिस् ॥

५२. [कयापि] छान्तानां रिन्नानां क्रुमः रोदः तेन विप्लवः अङ्ग-
 विसंभ्रूलता तस्य हरणीः श्रैत्याद् अपहारिका मल्लिकानां विचरिण-
 कुसुमानां मालाः सजो गगने उट्प्लाविता उत्क्रिप्ताः सत्यः उत्प्रेक्ष्यन्ते
 मधुरेव सर्वत्र पुष्पोद्गमैः शौक्यकरणान् शुक्लपद्मः । तस्य ज्योत्स्नाप्लवा
 इव चन्द्रिकापूरा इव ॥

किलन्त । “लात्” [१०६] इति संयुक्तान्त्यलात् पूर्वं इति । कचिन्न । कम ।
 विप्पव । मुक्क-पक्ख । पव । उप्पाविआ ॥

१ BD° कडण°. २ B °संयुक्तान्ता. ३ B हरणी शी°.

गुम्फन्ती जव-दामं भविअ-सिआवाइ-चेइअ-निमित्तं ।
 का वि जुवई जुगणय-मण-थेरिअ-चोरिअमकासि ॥ ५३ ॥
 सिविणम्मि वि अडदुलहा सिणिद्ध-कुसुमा सणिद्ध-मयरन्दा ।
 परिमल णिद्धा कीइ वि रइआ वासन्तिआ-माला ॥ ५४ ॥
 कण्ह-रुसिणागलि कसणा लगली गन्धारिहा वि नोचिणिआ ।
 वेण वि कज्जल-कण्हं सुमरिअ कवरिं पिअयमाए ॥ ५५ ॥

५३ भव्य यत् स्याद्वादिनो जिनस्य चैत्य तन्निमित्तं जपादाम
 गुम्फन्ती प्रभ्रती कापि युपती युवमनसा यत् स्थैर्यं निर्विकारतादाढ्यं
 तस्य सर्लालपुष्पग्रहणगुम्फादिना हरणम् अकार्पीत् ॥

भविअ । सिआवाइ । चेइअ । थेरिअ । चोरिअ । “स्यान्नव्य” [१०७]
 इत्यादिना स्यादादिषु चौर्यसमेषु च यात् पूर्वं इ ॥

५४ स्वप्नेष्यतिदुर्लभा तथाविधाया आजन्माप्यदर्शनात् । स्निग्धानि
 अरुक्ष्माणि । सरसानीत्यर्थः । एवभूतानि कुसुमानि यस्या सा तथा
 स्निग्धमयरन्दा मार्द्रपरागा अतएव परिमलेन स्निग्धा भ्रमराणा प्रिया
 वासन्तिमाला माधवीलतास्रक् कयापि रचिता प्रथिता ॥

सिविणम्मि “स्वप्ने नात्” [१०८] इति नात् पूर्वं इ ॥

णिणिद्ध सणिद्ध । “स्निग्धे वादितौ” [१०९] इति नात् पूर्वो अदितौ वा ।
 पधे णिद्धा ॥

५५. पृष्णयत्पृष्णा ये अत्यस्तौ पृष्णा । मयरन्दपानाय पद्-
 पदाच्छादितेत्यर्थः । गन्धेन सौरभ्येण अर्हा पुष्पोषययोग्यापि वज्रल-
 पट्टाणां प्रियनमाया कवरिं वेणि स्मृत्या सादृश्यात् वेनापि लघ्वरी
 गोपिता । प्रियागुध्यानविह्वलस्येन न तत्कुमुमायचयः कृत इत्यर्थः ॥

अणरह अणरुह-दामं रे मुख-मुख करसि इअ भणिउं ।

पोम्मच्छीए हणिओ को वि पिओ पाय पउमेण ॥ ५६ ॥

छउमेण अछम्मेण य साम-दुवारेण दण्ड-वारेण ।

केण वि का वि अगेज्झा वउलेहि पसाडआ तणुवी ॥ ५७ ॥

गरुयीओ लवलीओ सुहुंमे वत्थे मुरुग्घजे खित्ता ।

कीए वि हु मुद्धाए सुवे विहसिरा वि कलिआओ ॥ ५८ ॥

कसिण । कसणा कण्हं । “कण्णे वर्णे वा” [११०] इति संयुक्तान्त्यात् पूर्वं
अदितौ वा । वर्ण इति किम् । विण्णौ कण्ह ॥

५६. अनर्ह विप्रियकरणाद् अयोग्य रे मूर्त्तमूर्त्त वठरवठर अनर्ह-
दाम अमनोहृत्वाद् मम अयोग्यां मालां करोषीति भणित्वा पद्माक्ष्या
कोपि प्रियः पादपद्मेन हतः ॥ मुख मुख इत्यत्र कोपे “समत्यसूया”
[हे० ७.४] इत्यादिना द्विरुक्तिः ॥

अरिहा अणरह अणरुह । “उच्चारति” [१११] इति संयुक्तान्त्यात् पूर्वं उत्
अदितौ च ॥

५७. छद्मना शाष्ट्येन अच्छद्मना आर्जवेन सामद्वारेण प्रियवाक्य-
मुत्प्रेन दण्डः यदि त्वं मदुक्तं न करिष्यसि तदा न त्वं मम प्रिया
नाहं तव प्रियैः इत्यादिरुक्षवाक्यद्वारेण च कापि तन्वी मृद्वङ्गी
अगृह्या अनाथर्जनीया केनापि वकुलैः केसरकुसुमैः प्रसादिता प्रसन्नी-
कृता ॥

मुख मुख । पोम्म पउमेण । छउमेण अछम्मेण । [दुवारेण वारेण]
“पञ्चदशमूर्खद्वारे वा” [११२] इति संयुक्तान्त्यात् पूर्वं उत् वा ॥

५८. सूक्ष्मे सुगन्धे देशविशेषोत्पन्ने वले । हु इति निश्चितम् । कया-
पि मुग्धया अविचक्षणया शुर्वीतो महत्या लवलीतः इत्रः आगामि-
दिने विहसिष्योपि विकसनशीला अपि कलिकाः फोरकाः शिखाः

कुसुमाकर रिउ-स-जणा सुवे जणा पारिजाय-तरुणो व्य ।
 सर-जीआभालि-कुला सर-ठग-वाणारसि-पएसा ॥ ५९ ॥
 आणाल व्य कणेरुहि कुरवैया ददय्यं समालिद्धा ।
 पर-निलयाहि अहरिआलचपुर-मरहड्ड-जुवईहि ॥ ६० ॥

न्यस्ता । विचक्षणा हि प्रतीक्ष्य स्वयं विकसिता एव ता गृह्णाति
 तथा तु अन्यथा कृतम् इति सुगन्धत्वम् ॥

तणुवी । गदवी । उकारान्ता ङीप्रत्ययान्तास्तन्वीतुल्यास्तेषु “तन्वीतुल्येषु”
 [११३] इति समुत्तान्यात् पूर्वं उ ॥ कचिद् अन्यत्रापि । सुख ॥ आर्वे । सुहृमा

५९ शुग्मम् । कुसुमानाम् आकर उत्पत्तिस्थानं य ऋतु । वसन्त
 इत्यर्थः । तस्य स्वजना इव तदुदये तेषां समृद्धिभावाद् बन्धव इव ।
 तथा पुष्पपत्रादिसादृश्याद् मन्यन्ते स्वजना इव सहोदररूपा बान्धवा
 इव पारिजाततरोर्बभूवुस्तस्य । स्मरस्य ज्या प्रत्यञ्चा तदाभम् अलिङ्गुल
 येषु ते तथा । स्मर एव ठको विप्रतारकस्तस्य वाराणसीप्रदेशा इव ।
 यथा वाराणसी ठकाना स्थानं तथा एते दपत्योरुत्कर्णठादिजननात्
 स्मरस्येति भावः ॥

६०. पयवर्णितस्वरूपा कुरयका अधरिता लावण्यप्रशस्यसत्स्थाना-
 दिना पराभूता अचलपुर च नगरविशेषः । महाराष्ट्र च सुराष्ट्रम् ।
 तयोर्दुर्नृत्यो यथाभिस्ताभिर्वरवनिताभिः दृढतरम् अत्यर्थं पुष्पोद्ययाय
 समाश्लिष्टा । यथा आलानानि आलानस्तम्भा करेणुभिः ॥ “वाक्ष्य-
 यचनाया ” [१.३३] इति आगमस्य पुस्तकम् ॥

सुवे । सुवे । “एकस्वरे इव स्वे” [११४] इति इव स्वयोरन्त्यव्यचनात्
 पूर्वं उत् । एकरर इति निम् । सर्वज्ञा ॥

जीआ । “ज्यायान् ईत्” [११५] इति अन्त्यव्यञ्जनात् पूर्वं ईत् ॥

वाणारसि । कणेरुहि । “करेणु” [११६] इत्यादिना रणयोर्व्यत्ययः । करेणु
 इति स्त्रीलिङ्गनिर्देशान् पुंनि न ॥

१ D शापल २ BD कुर° ३ BD दृढतर. ४ D °लप्यभिर्मा°
 ५ D सुराष्ट्रा तयोर्दुर्नृत्यो. ६ BD ययणा

लवणिम-जल-द्रव निह-नाहि-मण्डले उचिणेषु लहुअमिमं ।

हलिआर-गोरि हरिआल-वन्नयं हलुअममिलायं ॥ ६१ ॥

वण-सिरि-णडाल-तिलयं तिलयं गेय्हं तए वर-णलाडे ।

गेज्झाथोव-परिमलं अथोक्क-जहणे अथेव-सिरि ॥ ६२ ॥

दाही-अथोअ-कुसुमेहि सेहरं दिट्ठिएहं विम्बोट्ठि ।

धूआ-बहिणी-भइणी-दुहिअ च तुह प्पिआ लवली ॥ ६३ ॥

आणाल । “आलाने लनोः” [११७] इति लनोर्व्यत्ययः ॥

अलचपुर । “अचलपुरे चलोः” [११८] इति चलयोर्व्यत्ययः ॥

मरहट्ट । “महाराष्ट्रे हरोः” [११९] इति हरयोर्व्यत्ययः ॥

६१. [७२] द्वादशभिः कुलकम् । वहिः अनहिः स्फुटप्रेमभिः मनोवाङ्मायेषु व्यक्तानुरागैः कैरपि तरोरथः रतेर्मातृप्यसृष्टहितर इव निरतिशयसौन्दर्याद् उत्प्रेक्ष्यन्ते स्मरप्रियाया जननीभगिनीपुत्रिका इव प्रेयस्यो बल्लभाः इति पूर्वोत्तरीत्या आलपिता. मग्नेहं भणिताः ॥ [६१] । आलपनप्रकारमेवाह । लवणिमा लावण्यं स एव दृष्ट्वाप्यायकत्वेन जलं तस्य हृदयनिभं नद्रकल्पं नाभिमण्डलं यस्यास्तस्या आमन्त्रणम् । तथा हरितालवद् गौरि गौरवर्णे हरितालवद् वर्णो यस्य तत् लघुकं सूक्ष्मम् इदं पुरोवर्ति अमिलातकं वर्णपुष्पं लघुकं शीघ्रं यथा भवति एवम् उचिनु श्रोतव्यम् ॥

६२. हे वरललाटे रम्यमालस्थले अस्तोकजघने त्रिसंघटकटीतटा-प्रभागे त्वया वनश्रीललाटस्य तिलकमिव शोभाकृत्तान् पुण्ड्रकमिव । प्राक्षो नामिकापेयः अस्तोकः परिमलो यस्य तत्, तथा अस्तोकमि प्रभूतशोभं तिलककुसुमं प्राक्षम् ॥

६३. दुहिता च पुत्रिका भगिनी च मय्या भगिनीदुहिता च ता इव प्रिया लवली । विम्बवद् ओष्ठौ यस्यास्तस्या आमन्त्रणम् । हे

दृढासत्र-गण्डसे खित्त पउत्ताडणे समुच्चिणसु ।

पुष्पाङ्गे वउल उच्छे असोअ रुक्खे अ विलय-चरे ॥ ६४ ॥

सुर-वणिआ-नाग त्थी-अकर-कय हरिसमीसि-उल्लसिअं ।

पिच्छेत्थी धिड-जण्डं दिहि मड हिन्ताल मञ्जरिअं ॥ ६५ ॥

सिसु मञ्जर-जुव-उञ्जर जर-मञ्जारेहिं पल-भमा दिडं ।

वेरुलिअ-केसि वेडुज्ज-भूसणे किंसुअं लेसु ॥ ६६ ॥

एण्हि पिच्छेत्ताहे गिण्हसु रम्भं कुणेषु अ इमाए ।

पुरिमाणं पि अपुच्चं आमेलं हित्थ हरिणच्छि ॥ ६७ ॥

विम्बोष्ठि तव इह अत्र उद्याने अस्तोककुसुमै शोखरं दिष्ट्या प्रीत्या दास्यति । लवल्या कुसुमभरणप्रत्वाद् इत्थम् उक्तिः । बन्धुश्च बन्धवे पुष्पशेखरादि ददाति ॥

६४. क्षिप्तासयगण्डूपे वकुलवृक्षे । क्षिप्तं कृतं पदोत्ताडनं यत्र तत्र अगोफवृक्षे च हे वनिताचरे अङ्गनाश्रेष्ठे पुष्पाणि समुच्चिनु । त्वद्रण्डूपक्षेपपत्राघाताभ्या पूर्णद्रोहदत्वेन वकुलाशोकयो साप्रतं पुष्पा-धचयसमय, सवृत्त इति भावः ॥

६५. सुरघनिनानागस्त्रीणाम् अनीपत् अत्यर्थं सौरभ्यादिना कृतं हर्षाम् ईपत् मनाम् उल्लसिताम् उद्भिन्नशोरका स्त्रीणा धृते सौख्यस्य प्रीत्यान् जनिवाम् । वृत्ति मतोपो विद्यते यस्या यद्वा धृतौ मतिर्यस्या-स्तस्या मङ्गोवनम् । हे धृतिमति धृतिमते वा पश्य हिन्तालस्य मञ्जरिका पुण्यितलताम् ॥

६६. त्रिशुमार्चयुग्ममार्जगजगन्मार्चरै घालत्तरुणवृद्धविडालै पल-भ्रमान् आरुन्धनेन मामभ्रान्त्या एष्ट त्रिशुनं पलाशकुसुमम् हे वैदूर्य-वेनि नालमणिनुन्यचिपुत्रे हे वैदूर्यभूपणे मरुततलचितालंकारे एहि गृहाण ॥

६७. इदानीं साप्रत पश्य रम्भाम् इदानीं गृहाण रम्भाम् कुरुष्व

तडातत्थालि-कुलो भयस्सई अड्डमो ज्व पहिआण ।

तुह जुग्गो पुत्तामो रूपेण बहस्सइ धरिल्ले ॥ ६८ ॥

अमइल-तणु परिगुम्फिअ-पोप्फलि-मउरेण भसल-मलिणेण ।

अवह-कुचोवह-हत्थोभय-चल्लणे तुज्झ भूसेमि ॥ ६९ ॥

सिप्पि-पिहु-नयण-लुत्तोत्तंसे आढत्त-संझ-रायमिमं ।

उच्चिणसु भमर-छिक्कं महु-पाइक्कं जवा-कुसुमं ॥ ७० ॥

च अस्या अनया वा रम्भाया रम्भया वा पूर्व्यासामपि पूर्वं कृता-
पीडानामपि नायिकानाम् अपूर्वम् असंजातपूर्वम् । आश्चर्यं करोति भावः ।
आपीडम् अवतंसम् हे त्रस्तहरिणाक्षि चकितकुरङ्गनेत्रे ॥

६८. त्रस्तात्रस्तमिव चञ्चलत्वान्मन्यते चकिताचकितमिव अलि-
कुलं यत्र स तथा बृहस्पतिरिव अष्टमः पीडाकारित्वात् पयिकानाम् ।
यदुक्तम्

द्वादशदशमचतुर्थे जन्मनि पञ्चाष्टमे तृतीये च ।

व्याधिं विदेशगमनं मित्रविरोधं च मुरगुरुः कुरुते ॥ १ ॥

पुत्रागस्तव योग्यः । विकस्वरपुष्पभास्वरत्वात् कुसुमावचयोचित
इत्यर्थः । हे रूपेण कृत्वा बृहस्पतिगृहिणि ॥

६९. भसलैर्मलिनेन मकरन्दपानासक्तैः पदपदैः श्यामलेन । परि-
गुम्फितो यः पूगफल्पा मुकुरो बालपुष्पं तेन कृत्वा हे अमलिनतनु
विशदमूर्ते तव उभयकुचोभयहस्तोभयचरणान् भूषयामि अलं करोमि ॥

७०. शुक्तिवत् पृथुनी विस्तीर्णे ये नयने ताभ्यां लुप्तौ सृष्टौ उत्तमौ
कर्णपूरौ यया तस्याः संवोधनम् । हे शुक्तिपृथुनयनच्छुप्तोत्तंसे
आरब्धः अरुणत्वात् प्रकृतः संध्याराग इव येन तन् तथा भ्रमरैः
सौरभ्यात् लुप्तं मधोर्वसन्तस्य पदार्तिं कामिमोहनादितत्कर्मकारित्वेन
भृत्यम् इदं पुरोवर्ति जपाकुसुमम् उच्चिनु ॥

आरद्ध-बहल-परिमल-केलि-पयार्ईकयन्न-तरु-कुसुमं ।

किडि-दाढ-सुत्ति-भङ्गोजलमुचिण फुल्ल-वेइछं ॥ ७१ ॥

वाहिं अवाहिरे फुड-पेमेहि पेअसीओं तरु-हेट्टे ।

केहिं पि इआलविआ रईइ माउच्छ-धूअ व्य ॥ ७२ ॥

७१. आरद्धा या बहलपरिमलस्य केलिर्विलासः तथा पदाती-
कृतानि । अघ.कृतानीत्यर्थ । अन्यतरूणां कुसुमानि येन तत् तथा ।
किरि. शूकरस्तस्य दंष्ट्रा च शुक्तिश्च तयोर्यो भङ्गश्छेदः तद्वद् उज्ज्वलं
फुल्लविचकिलं विकसितमलिकाकुसुमं त्वम् उचिनु ॥

द्रष्टु । “हृदे हृदो ” [१२०] इति हृदयोर्व्यत्ययो । आपे हरए मह-पुण्डरिए ॥

हलिआर हरिआल । “हरिताले रलोर्न वा” [१२१] इति रलयोर्व्यत्ययो वा ।

लहुअ हलुअ । “लघुके लहो ” [१२२] इति लहोर्व्यत्ययो वा ॥

णडाल णलाडे । “ललाटे लडो ” [१२३] इति लडोर्व्यत्ययो वा ।

आदेर्लस्य णविधानाद् [१. २५७] द्वितीयो ल. स्थानी ॥

गेच्छ गेज्ज । “ह्ये ह्यो. ” [१२४] इति ह्ययोर्व्यत्ययो वा ।

अथोय अपोक अयेय । “स्तोकस्य थोकथोवधेवाः ” [१२५] इति
स्तोकस्य त्रय आदेशा वा । पसे अथोअ ।

धूआ दुहिअ । बहिणी भदणी । “दुहितृभगिन्योर्धूआबहिण्यौ ” [१२६]
इति अनयो. एतामादेशौ वा ॥

छूटा रिस्स । यच्छे रक्खे । “वृक्षक्षिप्तयो रक्खच्छूटौ ” [१२७] इति
अनयोर्व्यासंख्य रक्खच्छूटौ वा ॥

विलय वणिआ । “वनिनाया विलया ” [१२८] इति विलयादेशो वा ।
विलयेति संरहतेतीति केचित् ।

अरूर । “गौणस्य ” [१२९] इत्यादिना ईपतो गौणस्य कूरो वा । पसे
ईपि ॥ यी [इत्थी] । “स्त्रिया इत्थी ” [१३०] इति स्त्रिया इत्थी वा ॥

निअ-माउसिआ-पिउसिअ-पिउच्छ-तणया घरे व्व उज्जाणे ।
मिहुणेहिं हित्थ-तिरिच्छि पिच्छिरेहिं रमिअमेअं ॥ ७३ ॥

धिइ दिहि । “घृतेदिहि ” [१३१] इति घृतेदिहिवा ॥

मज्जर वज्जर । “मार्जार° ” [१३२] इत्यादिना मार्जारस्य मज्जरवज्जरौ ।

पक्षे मज्जारेहि ॥

वेरलिअ वेहुज । “वैडूर्यस्य वेरलिअ ” [१३३] इति वेरलिअ वा ॥

एण्हि एत्ताहे । “एण्हि एत्ताहे इदानीम ” [१३४] । पक्षे इआणि ।

पुरिमाण । “पूर्वस्य पुरिम ” [१३५] । पक्षे अपुण्व ॥

हित्थ तट्ठा । “वस्तस्य हित्थतट्ठौ ” [१३६] । पक्षे तत्थ ॥

भयस्सई । “बृहस्पतौ बहो भय ” [१३७] पक्षे बहस्सइ ॥

महल मलिण । अवह उमय । सिण्णि मुत्ति । लुत्तो छिक्क । आढत्त

आरद्ध । पाइक्क पयाई । “मलिनोम° ” [१३८] इत्यादिना एषा यथासख्य

महलादयो वा । उवह इत्यपि केचित् ॥ आप्ते उमओकाल इति शेषम् ॥

दाढ । “दद्याया दाढा ” [१३९] । दाढा ससृतेष्यस्ति ॥

बाहिं अग्गिहरे । “बहिसो बाहिंवाहिरौ ” [१४०] ॥

हेट्ठे । “अधसो हेट्ठ ” [१४१] ॥

७३. निजा चासौ मातु स्वसा च पितु स्वसा च पितृष्वमुस्तनया
थ तासा गृहं तस्मिन्निव उद्याने परस्परं तारामेलके सति त्रस्तं स-
भयं तिर्यक् तिरश्चीनं यथा भवति एवं प्रेक्षणशीलैर्मिथुनै श्रीपुष्प-
रूपद्वन्द्वै एतद् वक्ष्यमाण रतं रमणं कृतम् ॥

माउच्छ माउसिआ । पिउसिअ पिउच्छ । “मातृपितु° ” [१४२]

इत्यादिना मातृपितृभ्यां परस्य स्वसु सिआ छा इत्यादेशौ ॥

तिरिच्छि । “तिर्यचस्तिरिच्छि ” [१४३] ॥ आप्ते तिरिआ इति शेषम् ॥

आसण ठिआड घरिणीइ गह-वई झम्पिऊण अच्छीइ ।

हसिरो मोचुं सङ्गं चुम्बिअ अनं सढो मुइओ ॥ ७४ ॥

मा सोउआण अलिअं कुप्य मईआ सि तुम्हकेरो हं ।

इअ केण वि अणुणीआ णिअय-पिआ पाणिणीअजडा ॥ ७५ ॥

किं हवसि पारकेरा न हु पारको तुहाहमिअ भणिआ ।

राइक्-चार विलया केणानि हु रायकेरेण ॥ ७६ ॥

७४. रमणमेव गाथाषोडशकेनाह । आसनस्थिताया उपविष्टाया गृहिण्या अक्षिणी झम्पिऊणेति हस्ताभ्या पिधाय शङ्का भीतिं मुक्त्वा अन्याम् अपरा स्त्रियं चुम्बित्वा हसिता चस्करिकरणशील शठो गूढापराधो गृहपतिर्मुदित ॥ “ भ्रमेष्टिरिदिल० ” [४.१६१] इति भ्रमेष्टम्पादेये “ घातवोऽर्थान्तरेषि ” [४.२५१] इति पिधानार्थत्वम् ॥

घरिणी । “ गृहस्य घरोऽयतौ ” [१४४] इति घर । अपताविति किम् । गह वई ॥

पिम्बिरेहि । हसिरो । “ शीलाद्यर्थस्येव ” [१४५] इति “ तुन् शील० ” [१०.५.२] इत्यादिभिर्निहितस्य प्रत्ययस्य इव ॥

७५. अलीक सत्याद्युत्तृट् श्रुत्या आकर्ण्य त्वं मा कुप्य मा रोप फुर । मदीया त्वम् त्वदीयोहम् इति अनया रीत्या केनापि पाणिनीयेन पाणिनीयव्याकरणेन अजडा विचश्रणा निजकप्रिया स्ववहभा अनुनीता प्रसाविता । विचश्रणो हि मुग्धेनैव प्रसाद्यते ॥

झम्पिऊण । मोचु । चुम्बिअ । सोउआण । “ क्वत्स्नुम० ” [१४६] इत्यादिना तुन अन् तूण तुआण इत्येते आदेशा ॥ वन्दितु इति अनुस्वारलोपात् । वन्दित्ता [इति] गिद्धतस्वृतस्यैव वलोपेन । वट्ट इत्यार्षे शेषम् ॥

तुम्हकेरो । “ इदमर्थस्य केर ” [१४७] इति इदमर्थस्य केर । न च भवति । मईआ । पाणिणीअ ॥

७६. किं त्वं परकीया भवामि यतः । हु इति निश्चितम् । नाहं

तुम्हेचया य अम्हेचया य एगव्व होउ तणु-लट्ठी ।

इअ जम्पिऊण दइआ केण वि सन्वद्भिअं गहिआ ॥ ७७ ॥

तुह पय-पह-पहिओ हं अप्पणयो पीणिम-प्पणइ-जहणे ।

पीणत्तण-सालि-थणे इअ केण वि तोसिआ रमणी ॥ ७८ ॥

तव परकीयः । किं ॥ तावकीन इत्यर्थः । ततस्त्वयापि मदीययैव भवितव्यम् इति भावः । इति अनया रीत्या केनापि राजकीयेन राज-संबन्धिना राजकारवनिता भणिता ॥

पारकेरा । पारको । राइफ । रायकेरेण । “परराजभ्या ऋद्धिष्वौ च” [१४८] इति आभ्या यमासंख्यं ऋ ङित् इच्छश्च । चकारात् केरश्च ॥

७७. यौष्माकी च आस्माकी च तनुयष्टिः एकवद् भवतु । आवयोः संयोगो जायताम् इति भावः । इति पूर्वोक्तं कथयित्वा केनापि सर्वाणि अङ्गानि व्याप्नोति यद् ग्रहणं तत् सर्वाङ्गीणं यथा भवति एवं दयिता प्रिया गृहीता ॥

तुम्हेचया । अम्हेचया । “युष्मद्” [१४९] इत्यादिना अत्र एचयः ॥

एगव्व । “वतेर्ध्वः” [१५०] इति वतेः प्रत्ययस्य वः ॥

सव्यद्भिअं । “सर्वाङ्गादीनस्येकः” [१५१] इति “सर्गादेः षष्पङ्ग” [हे० ७.१]

इत्यादिना विहितस्य ईनस्य स्थाने इरु ॥

७८. पीनत्वप्रणयि काठिन्ययुक्तं जघनं यस्यास्तस्या. संबोधनम् । तथा हे पीनत्वशालिस्तनि तव अहम् आत्मीयः स्वर्कीयः पदपथपान्थः । अनुचर इत्यर्थः । इति अनया रीत्या केनापि रमणी तोयिता तोपं नीता ॥

पहिओ । “पथो णस्येकद्” [१५२] । “नित्य णः” [हे० ६.४] इति यः पथो णो विहितस्तस्येकद् ॥

अप्पणयो । “ईयस्यात्मनो णयः” [१५३] इति ईयस्य णयः ॥

पीणत्त-निहि-निअम्मे तिलेछ-अङ्कोछतेछ-कन्तिछे ।

मा तित्तिण कुप्पेत्ति इत्तिअं को वि पियमाह ॥ ७९ ॥

जित्तिअमत्तं रत्तो म्हि एत्तिअं रच्च एत्तिलं किमिमं ।

केण वि एदहमुत्ता तुण्हिका माणिणी जाआ ॥ ८० ॥

सिहिओ सि जेत्तिअं जेत्तिलं च भणिओ सि जेदहं धविओ ।

न हु तेत्तिण होसि ति पई कीइ वि उवालदो ॥ ८१ ॥

७९. पीनत्वस्य निधिः स्थानं नितम्यो यस्यास्तस्याः संवोधनम् । तिलस्य क्लृप्तिलतैलं तच्च अङ्कोठतैलं च ते इव कान्तिमति तद्वर्त्तिगन्ध-कान्तियुक्ते त्वं तावता सख्यायुक्तालीकव्यलीकमात्रेण मा कुप्य । इति इत्यम् एतावत् इयन्मात्रं कोपि कश्चिन् प्रियाम् आह ॥

पीणिम पीणत्तण । “त्वस्य डिमात्तणौ या” [१५४] इति त्वस्य डिमात्तणौ । पथे पीणत्त ॥

तिलेह । “अनङ्कोठ” [१५५] इत्यादिना तैलस्य डेलः । अनङ्कोठाद् इति किम् । अङ्कोछतेह ॥

८०. कश्चिन्मानिनीं प्रमादयन् तया च तस्मैयुक्तस्त्वं न मयि तव प्रेमानुबन्ध इत्यादि मक्रोधं निर्भर्त्स्यमानः तां प्रति आह । यावन्मात्रं रक्तः अनुरागयुक्तोस्मि अहं त्वमपि इयन् एतावद् वा रज्यस्व अनुरागं शुरु । नाहम् अधिकम् अर्थये इत्यर्थः । इयन् एतावद् वा इदं प्रोधाढ्यरं किम् । निरर्थकम् इत्यर्थः । केनापि इयन् एतावद् वा उक्ता सती मानिनी नृणांका जाता । निश्चितस्ववाद्भ्यतया न किञ्चिद् उपालेभे इत्यर्थः ॥

तित्तिण । इत्तिअं । जित्तिअ । “यसद” [१५६] इत्यादिना एय्यो दासदेतोः परिमाणार्थस्य इत्तिअः एतदो मुक् च ॥

८१. यावन् यत्परिमाणं गृहीतः चेत्तसि वाञ्छितोमि यावद्

तं तेत्तिल-पेम्मं तुह न केत्तिअं तेदहा य ओणुवित्ती ।
 "न हु केत्तिला वि केदहमित्थं कीइ वि सबो भणिओ ॥ ८२
 सयहुत्तं विणइल्लो दइओ जोण्हाल-चन्द-सिरिमन्तो ।
 णेहात्तए कीइ वि बाहुल्लेच्छीइ अहिसित्तो ॥ ८३ ॥
 गण्विर न माणइत्ता सहन्ति गव्वं ति भणिअ कीए वि ।
 देइओ हणिओ हणुमा-लङ्गल-पलम्ब-लट्ठीए ॥ ८४ ॥

भणित. आगच्छागच्छ त्वं मत्प्रिय इत्युक्तोसि यावच्च स्तुतः न त्वत्समः
 सौभाग्यपात्रम् अपरोस्तीति श्लाघितः । हु इति निश्चितम् । न तावता
 त्वयन्मात्रेण भवसि । अनुरज्यसे इत्यर्थः । इति अनया रीत्या
 कयापि पतिर्भर्ता उपालब्धः रेरे घृष्ट दुराचार आराध्योसि इति
 निर्भर्त्सितः ॥

८२. तत् तावत् प्रेम तव न कियत् कियन्मात्रम् । तावती च
 अनुवृत्तिरपि अनुकूलकरणमपि तव नैव कियती । असत्प्रायप्रेमा-
 नुवृत्तिरसीत्यर्थः । इत्थम् अनया रीत्या कियदपि कयापि शठः गृढा-
 पराधो भणितः ॥

एत्तिअ एत्तिलं एदह । जेत्तिअ जेत्तिलं जेदह । तेत्तिण्ण तेत्तिल तेदहा ।
 केत्तिअं केत्तिला केदह । "इदकिमश्च" [१५७] इत्यादिना इदकिम्पा यत्तदे-
 तन्नयश्च अतोर्बायतोर्वा इति एत्तिअ एत्तिल एदह एतदृक् च ॥

• "८३. शतकृत्वः । अनेकश इत्यर्थः । विनयवान् । अलीकापनेय-
 नायै पादप्रणत इत्यर्थः । ज्योत्स्नावचन्द्रस्य या श्रीः आद्यादिका
 शोभा तद्वान् सचन्द्रिकचन्द्रशोभायुक्तो दायितः प्रियः स्नेहवत्या कयापि
 चाप्पयदक्षिभिः स्नेहवशोद्भूताश्रुप्रवाहयुक्तलोचनैः अभिषिक्तः आर्द्रकृतः ॥

सयहुत्तं । "कृत्वसो हुत्त" [१५८] । वारे विहितकृत्वसः हुत्त ॥

८४. रे गर्विनै साहंकार न मानयत्यः अहंकारवत्यो नायिका गर्व

॥ १'BC बाहुल्लेच्छीदि. २'C गर्वित; D गर्ववर.

अन्नतो अन्नहि एसि तह वि अन्नत्थ अन्नदो जासि ।

एकसि न खु त्थिरो सि त्ति पिओ कीइ वि उवालद्धो ॥

एकसिअं चिअ भणिओ एकइआ णेगया य गामिछिं ।

अप्पुल्ल-पियं वचोत्ति भच्छिओ को वि अन्नाए ॥ ८६ ॥

सहन्ते । ता प्रियाणा गर्वापनोदं कुर्वन्तीत्यर्थः । इति भणित्वा कयापि हनुमद्वाङ्मूलवत् प्रलम्बा द्राघीयसी या यष्टिश्चूतादिलता तथा दयितो हतस्ताडितः ॥

विणइलो । ओण्हाल । सिरिमन्तो । णेहालए । बाहुल । गव्विर । माणइत्ता ।
“आत्विहो” [१५९] इत्यादिना मतो स्थाने आलुइत्यादयो नव आदेशा यथा-
योगम् । केचिद् मादेशमपि इच्छन्ति । हणुमा ॥

८५. अन्यत् सपत्नीत् अन्यत्र अपरसपत्न्याम् अपि गच्छसि ।
तत्रापि एवमपि सति अन्यत्. अपरसपत्नीत्. अन्यत्र प्रतिपक्ष-
नायिकायां यासि । एकत्र एकस्यां दयिताया नैव स्थिरोसि । इति अनया
रीत्या कयापि प्रिय उपालब्धः ॥

अन्नतो अन्नदो । “तो दो तसो वा” [१६०] ॥

अन्नहिं । तह । अन्नत्थ । “अपो दिहत्थाः” [१६१] ॥

८६. एकदैव भणितस्त्वम् एकदा अनेकदा च ग्राम्याम् आत्मीयाम्
आत्मनां वा प्रियां प्रज । एषयाक्येनैव त्वदग्रतस्तावद् एतद् उक्तम्
यद् उत त्वं यथेच्छं स्ववृत्तभाम् अभिसर । न मम त्वया किमपि
प्रयोजनम् इत्यर्थः । इति इत्यम् अन्यया कोपि भर्त्सितः ॥

एक्खि एक्खिअ एकइआ । “वेक्” [१६२] इत्यादिना यवाद् दाप्रत्ययरय
वि पिअ इथा ॥ पत्ते णेगया ॥

गामिछिं । अप्पुल्ल । “डिअडुत्तो मये” [१६६] इति शिती इत्तोली ॥

निच-नवल्लय-रचिर मं एक-भणं नवानुराड्लं ।

एकल्लं चिअ मुञ्चसि कीइ वि रमणम्मि इअ रुन्नं ॥ ८७ ॥

अवरिल्लञ्चल-गहिओ भालोवरि-निहिअ-भुमयमन्नाए ।

भमया-दासो व्व पिओ विहसन्तो सणिअमवगूढो ॥ ८८ ॥

मणयं च मुच्चिरो वेविरो अ मणिअं पिओ मणा हसिरो ।

कीइ वि रइ-मीसाए वम्मह-मीसालिओ रभिओ ॥ ८९ ॥

८७. नित्यं नवे अन्यान्यनायिकारूपे रागवन् रागपर एकस्मिन् त्वय्येव मनो यस्याः सा तथा तां नवानुरागाम् उदीयमानलेहाम् एकाम् असहायामेव मां मुञ्चसि कयापि रमणे इति इत्थं रुदितं साक्षुपातं जल्पितम् ॥

अप्पुल्ल । नवल्लय । राड्लं । “स्वार्थे कश्च वा” [१६४] इति कः । चकारात् डितौ इल्लोल्लौ ॥

नवल्लय । एकल्लं । “ल्लो नवैकाद् वा” [१६५] इति लः । पञ्चे एक । नव ।

८८. भालस्य उपरि ऊर्ध्वं निहिते धृते भ्रुवौ यत्र ग्रहणे तत् तथा । सकोपम् इत्यर्थः । एवम् उपर्यञ्चलेन उत्तरीयांशुकान्तेन गृहीतः अवष्टब्धः भ्रुवो दास इव तदुल्लेपमात्रेण कृत्यकरणात् मन्यते किंकर इव प्रियः अन्यया विहसन् धृष्टत्वाद् विकसन् शनैर्मन्दम् अवगूढः आलिङ्गितः ॥ ज्ञातापराधत्वेन पादपतनादिभिराराधयन्नपि निर्भर्त्सितत्वाद् गन्तुं प्रवृत्तः सन् कृतकोपं चेलाञ्चलेन गृहीत्वा मन्दम् आलिङ्गित इति भावः ॥

अवरिल्ल । “उपरेः संव्याने [१६६] इति ः ॥ [संव्यान इति किम् । भालोवरि] ॥

भुमय भमया । “भ्रुवो” [१६७] इत्यादिना मया डमया इत्येतौ ॥

सणिअं । “शनैसो डिअं” [१६८] इति डित् इअं ॥

८९. मनाग् भूर्त्वावान् मनाग् वेपवान् मनाक् च हास्यवांश्च । शठत्वात् तदावर्जनाय किञ्चित् तत्तद्भावभाग् इति भावः । मन्मथेन

गिम्हो दीह-गन्ध-अन्धालिणि-दीहर-पत्ते-चम्पओ
मण-मउअत्तयाइ कामन्धल-विज्जुलिआ-दुरिक्खओ ।

दिट्ठो विज्जु-पीअ-नव-किंसुअ-पत्तल-पीवलोवणो

तत्ताऊ विओअ-विहुरीकय-पन्थिअ-गोण-खेअणो ॥ ९० ॥

रतेच्छया मिश्र प्रिय रतिमिश्रया सुरतामिलापयुतया कयापि
रमित कामित ॥

मणय मणिअ । “ मनाको न वा डय च ” [१६९] इति डय डिअ^१ च ।

पक्षे मणा ॥ मीसालिओ । “ मिश्राङ्गलिअ ” [१७०] । पक्षे मीसाए^२ ॥

९० दीर्घगन्धेन पुष्पोत्थप्रभूतपरिमलेन अन्धा । व्याप्ता इत्यर्थः ।
एवंभूता अलिन्यो यत्र स चासौ दीर्घपत्रश्च एवंभूतश्चम्पको यत्र स
तथा । मनसो मृदुत्वेन अकठिनत्वेन कामान्धैर्विशुद्धद् दुरीक्ष-
घनतरतापकृत्वेन द्रष्टुम् अशक्य । विशुद्धत् पीतानि पीतवर्णानि
यानि नवकिंशुकपत्राणि प्रत्यमपलाशपुष्पपलाशानि तैः पीतानि
उपजनानि यत्र स तथा । तप्ताप संतप्तपानीय । वियोगेन विधुरी-
कृता दुःखिता ये पान्थास्त एव अचेतनत्वाद् गायस्तेपां खेदन. खेदे-
जनको प्रीप्नो दृष्ट. इति उत्तरसर्गार्थसूचनम् । शङ्गेति शेषः ॥ पस्तुगौ
द्वितीयपट्टौ जोलीर्वा द्विपदी एक पण्मात्र. पञ्चचतुर्मात्रा गुरुश्च ।
तथा द्वितीयपट्टौ च गणौ जोलीर्वा द्विपदी ॥

दीह दीहर । “ रो दीर्घात् ” [१७१] इति रो वा ॥

मउअत्तमाइ । “ त्वादे स ” [१७२] इति स एव त्वादिर्या ॥

अन्धा अन्धए । पत्त पत्तल । विज्जुलिआ विज्जु-पीअ पीअलो
“ पितुगत्र ” [१७३] इत्यादिना एम्य^३ स्वार्थे लो वा ।

तत्ताऊ । गोण । “ गोणादयः ” [१७४] । गोणादय शब्दा अनुक्त-
प्रवृत्तिप्रत्ययस्योगममकर्मविकारा बहुल निपात्यन्ते ॥

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितध्यात्रयमहा-

काव्यदृष्टौ तृतीयः सर्गः ॥

तं निव-पुच्छिअ-दोवारिण भणिअं ति आम गिम्ह-सिरी ।
उण्हेह सीअला णवि कयलि-वणे पेच्छ पुणरुत्तं ॥ १ ॥
हन्दि विदेसो जीवइ हन्दि पिआ हन्दि किं पिआ मुक्का ।
हन्दि मरणं जमो गिम्हो हन्दि लवन्ति इअ पहिआ ॥ २ ॥

१. अधुना सप्तसप्तत्या गाथाभिर्प्रीप्सुर्तुं वर्णयन् आह । नृपेण कुमारपालभूपालेन पृष्टः वसन्तर्त्तुसंभविपुष्पादिदर्शनात् क' संप्रति ऋतुरिति नोदितो यो दौषारिक' प्रतीहारस्तेन इति अमुना प्रकारेण भणितम् । तं इति वाक्योपन्यासे । विवृत्य उक्तम् इत्यर्थः । तदेव वाक्यार्थकर्मणा आह आमेत्यादि । आमेति अभ्युपगता अङ्गीकृता । ज्ञातेति यावत् । प्रीप्सुः । इह उद्यानेस्ति । णीति वैपरीत्यार्थत्वाद् अप्यर्थो ज्ञेयः । उष्णापि शीतला कदलीवने पश्य । राजन् इति शेषः । पुणरुत्तम् इति एकवारं दृष्ट्वा भूयोपि अवलोकयेति । एवम् अप्रेपि राजन् इति संज्ञोपनयनं ज्ञेयम् ॥

[" अव्ययम् " । १७५ । अधिकागेयम् । इतः परं ये वक्ष्यन्ते आ पादसमाप्तेस्ते अव्ययसंज्ञका शतव्या.] ॥

तं । " तं वाक्योपन्यासे " [१७६] ॥

आम । " आम अभ्युपगमे " [१७७] ॥

णवि । " णवि वैपरीत्ये " [१७८] ॥

पुणरुत्तं । " पुणरुत्त कृतकरणे " [१७९] ॥

२. हन्दि इति विषादे । कष्टं विदेशोऽस्माकम् ॥ हन्दीति विकल्पे । जीवति प्रिया न वा ॥ हन्दीति पश्चात्तापे । किं प्रिया अस्माभिर्विरह-

हन्द महु हन्दि परिमलमिमं व भणिरेहि भसल-मिहुणेहि ।
 उअ सहइ कञ्चणारो मउडो इव गिम्ह लच्छीए ॥ ३ ॥
 जणणिं मिव धूअं पिव नत्ति विअ सोअरं विव सहिं व ।
 मालारीओ सिणेहा नव-कञ्चण-केअइमुनेन्ति ॥ ४ ॥
 जेण अहुल्ला लवली बोलीणा णइ वसन्त-उड-लच्छी ।
 फुल्लं च धूलिकम्भं तेण फुडा चेअं गिम्ह-सिरी ॥ ५ ॥

दु सप्त अविचार्येव मुक्ता । एव च हन्दीति निश्चित मरणम् अस्माकम्
 यतो हन्दीति सत्यम् यम कृतान्तकल्पो ग्रीष्म इति पान्था लपन्ति
 परस्पर जल्पन्ति ॥

हन्दि । “ हन्दि विषादविकल्पपश्चात्तापनिश्चयसत्ये ” [१८०] ॥

३. हन्द इति । गृहाणेत्यर्थ । मधु मकरन्दम् । हन्दीति । गृहाणे-
 त्यर्थ । परिमलं गन्धम् इदमिव भणितुमि । मञ्जुगुञ्जितकरणाद्
 उत्प्रेक्ष्यते । एतद् मधु इद परिमल गृहीत इत्यन्योन्यं भणनशीलै-
 र्भसलमिधुनै पदपदद्वन्द्वै कृत्वा । उअ इति पश्येत्यर्थ । काञ्चनारो
 राजति । नीलमणिफल्पालिङ्गलितसुवर्णवर्णप्रसूनस्येन तर्क्यते मुकुट
 इव ग्रीष्मत्रिय ॥

हन्द । हन्दि । “ हन्द च गृहाणार्थे ” [१८१] ॥

४. जननीमिव । दुहितरमिव । नप्पी पौत्री तामिव । सोदरा
 भगिनी तामिव । सखीमिव स्नेहाद् नवकाञ्चनकेतकीं नूतनस्वर्णकेतकीं
 मालारार्य उपयान्ति । तत्कुसुमावचयार्थं समीपे गच्छन्ति ॥ ग्रीष्मे
 हि स्वर्णवेतक्य पुष्प्यन्तीति ॥

इम य । जणणिं मिव । धूअं पिव । नत्ति विअ । सोअरं विव । सहिं प ।
 “ मित्रिव ” [१८२] इत्यादिना एते इवार्थे अध्ययसशका. प्रावृते
 प्रयुज्यन्ते वा । एते मउडो इव ॥

५. वसन्तगुलक्ष्मीरतिप्रान्तीय । कथम् । येन लक्ष्मीवृत्त्य । पा ।

फुल्लं च सुगन्धं चिअ लयाण नोमालिआ वले रम्मा ।
 जा किर मल्ली जा इर जवा वले ते मयण-वाणा ॥ ६ ॥
 सुत्ते जणम्मि जो हिर सद्दो चीरीण मुव्वए णवर ।
 गाअइ किल तस्स मिसा णवरि वमन्तस्स गिम्ह-सिरी ॥ ७ ॥

अफुल्लं लवलीः ॥ तथा प्रीप्सुश्रीः स्फुटैव । कथम् । तेन लक्ष्मीकृत्य ।
 किम् । फुल्लं घूलिकदम्बम् ॥ “गौणात् समया” [हे० २.२] इत्या-
 दिना येनतेनयोगे द्वितीया । फुल्लं चेति चत्वारः पृथग्नाक्यद्योतनार्थः ॥

जेण । तेण । “जेण तेण रक्षणे” [१८३] ॥

६. फुल्लैव सुगन्धैव । वले इति निर्धारणे । लतानां मध्ये नव-
 मालिका रम्मा ॥ तथा या । किलेति संभावयामि । मल्ली । या किल
 जपा । वले इति निश्चितम् । ते मदनस्य वाणौ । तत्साध्यपान्य-
 मोहनादिकार्यस्य ताभ्याम् अनुष्ठानान् ॥

णइ । चेअ । च । चिअ । “णइ चेअ चिअ च अन्धारणे” [१८४] ॥

वले । “वले निर्धारणनिश्चययोः” [१८५] ॥

७. सुप्ते जने यः किल शब्दश्चीरीणां भृङ्गोरीणां श्रूयते । किलेति
 प्रसिद्धौ । लोकस्वापवेलायां चीरीनादः श्रूयत इति लोकप्रसिद्धिः ।
 णवरेति केवलम् । तस्य मिपात् चीरिकाध्वनिव्याजात् । णवरि इति
 आनन्तर्ये । वसन्तस्य अनन्तरम् किलेति संभावयामि । प्रीप्सुश्रीर्गायति
 हर्षाद् गानं करोतीव ॥

किर । इर । हिर । “किरेर हिर किलार्ये वा” [१८६] । पक्षे किल ॥

णवर । “णवर केवले” [१८७] ॥

णवरि । “आनन्तर्ये णवरि” [१८८] ॥

हुं तुह पिओ न आओ हुं किं तेणज सो हु अन्न-रओ ।
 तुमयं सु माणडत्ता तस्स हु जुग्गा मि सा सु न तं ॥११॥
 सहि वव्वरो सु अह धीवरो हुं एसो सु तुज्ज ऊ रमणो ।
 ऊ इअ हसेइ लोओ इमम्मि ऊ किं मए भणिअं ॥ १२ ॥
 ऊ अच्छरा मह सही थू रे निकिड्ड कलह-सील अरे ।
 दासो सि इमाइ हरे सडो सि ओ ओ किममि दिट्ठो ॥१३॥

वारवनिता इति पूर्वोक्तरीत्या यद्यपि तदपि क्षीयतया संनद्धासन्नद्वं
 लपित्र्यो भाषणशीला. पक्का परिपाकप्राप्ता या द्राक्षास्तासां रसं पिबन्ति
 पानपात्रैर्धयन्ति ॥ १०. लपनप्रकारमेवाह । वेव्व इति आमन्त्रणे ।
 हे सखि तिष्ठ । हलेति हे सखि निपीद । मामीति हे सखि रमस्व
 ऋढां कुरु । हले इति हे सखि क यासि । टे इति सामान्येन संनोधने
 सख्यामन्त्रणे वा । हे सखि [प्रसीद] । किम् असि रुष्टा । हुं इति
 दाने । त्रितीर्णम् इत्यर्थः । कर्नेकभाजनं गृहाण ।

११. हुं इति पृच्छायाम् । पृच्छाम्यहं तव प्रियो नायात । हुं
 इति निवारणे श्रुतम् । अस्माकं किं तेनाय । नाधुना तेन प्रयोजनम्
 इत्यर्थः । हु इति निश्चितम् । सोऽन्यस्या रत । सु इति निश्चितम् ।
 त्वं मानवती । हु इति ऊहे । संभावयामि च तस्य योग्या सा अन्या ।
 सु इति ऊहे । संभावयामि च तस्य न योग्या त्वम् असि ॥

१२. हे सखि । सु इति संशये । वररो वा । हु इति संशये ।
 धीवरो वा । खु इति विस्मये । एव्व दुग्गोपि । आश्चर्यम् एव समीप-
 धर्ती तव । ऊ इति गर्हायाम् । निन्दितो रमण । उ इति सूचने ।
 दोषाविष्करणपूर्वम् इति अनया रीत्या इयं त्वत्प्रियं लोके सखीजन-
 रूपो हसति । अथ वा ऊ इति आक्षेपे । किं मया भणितं लोको
 हसति ईदृशम् अमुम् इति । एतद् मम वक्तुं न युक्तम् इत्यर्थः ।

१३. ऊ इति आश्चर्यम् । अप्सरा मम मयी । थू इति कुत्सायाम् ।

अव्यो नओ तुह पिओ अव्यो तम्मोसि कीस किं एसो ।
 अव्यो अन्नासत्तो अव्यो तुज्जेरिसो माणो ॥ १४ ॥
 अव्यो पिअस्स समओ अव्यो सो एइ रुसणो अव्यो ।
 अव्यो कट्ठं अव्यो किं एसो सहि मए वरिओ ॥ १५ ॥
 अइ एसि रइ-घराओ वणे मिलाणा सि दइअ-दरवलिआ ।
 मुणिमो वणे न मुणिमो तं न वणे कहइ न जमङ्ग ॥ १६ ॥

रे इति संभाषणे । निरुष्ट अधम कलहशील । अरे इति रतिकलहे ।
 रतिकलहकारकेत्यर्थः । हरे इति संभाषणे रतिकलहे क्षेपे च । दासोसि
 अस्या मत्सल्याः । ओ इति सूचने । शठोसि गूढापराधो वर्तसे ।
 ओ इति पश्चात्तापे । किम् असि ह्यः । त्वदर्शनात् पश्चात्तापो
 जात इत्यर्थः ॥

१४. अव्यो इति सूचने । नतस्त्वां प्रिय । अव्यो इति कष्टम् ।
 किं तान्यसि । अव्यो इति संभाषणे । किम् एष समीपवर्ती अन्या-
 सक्तः । अव्यो इत्यपराधे विस्मये च । तय ईदृशो मानः । सप्रणये
 प्रणयिनि मानकरणाद् अपराध आश्चर्यं च ॥

१५. अव्यो इति आनन्दे । प्रियस्य समयः आगमनलक्षणः ।
 अव्यो इति आदरे । एति आगच्छति स मद्बल्लभ । अव्यो इति भये ।
 निभेमि रोषेण स्तोकापराधेपि कोपन स । अव्यो इति खेदे विपादे
 च । कट्ठं यथा भगति णं रित्तिआ विपण्णा चाहम् इत्यर्थः । अव्यो
 इति पश्चात्तापे । अनुतप्तामि किम् एष सखि मया घृतः ॥

१६. अर्याति संभावयामि । त्वम् एषि आगच्छसि रतिगृहात् ।
 वणे इति संभावयामि । यतो दयितेन उपमुक्ता सती म्लाना विच्छा-
 यामि । वणे इति विरुल्ले । जानीमो वा न जानीम । परं वणे इति
 निश्चितम् । तद् नास्ति यद् अङ्गं न कथयति । दन्तक्षतादिप्रकट-

दासो वणे न मुचड मणे पिओ तुज्झ मुचड स अम्मो ।
 पत्तो खु अप्पणो चिअ तए मयं चेअं निउणाए ॥ १७ ॥
 पाडिकं दइआओ ताण वयंसीओ पाडिएकं च ।
 पत्तेअं मित्ताइं उअ एमो एइ भामन्तो ॥ १८ ॥
 देक्ख तुहेसो दइओ कहमिहरा पुलडआ मि दड्डुमिमं ।
 भणिमो न वयमिअरहा शुणिअमिमं एक्कमरिअं ति^१ ॥ १९ ॥

नाद् अङ्गमेव सुरतक्रीडितं प्रतिपादयतीत्यर्थः । उपमुक्तस्य तद्वादित्वात्
 [४. ११५] द्रवणः ॥

१७. वणे इत्यनुकम्प्ये । मणे इति प्रिये । अन्ये मन्ये इत्यर्थेऽपि
 इच्छन्ति । अहं प्रियमस्मि मन्ये वा प्रियस्तव दासः अनुकम्प्य
 इति न मुच्यते ॥ स प्रिये अम्मो इति आश्चर्यम् स्वयमेव प्राप्तः खु
 इति आश्चर्यम् त्वया निपुण्या [स्वयमेव] मुच्यते ॥ निपुण्येति
 सोल्लुण्ठम् । ज्ञातं तव नैपुण्यं यद् अत्यन्तप्रणतं प्रेयांमं स्वयं गृहम्
 आगतम् अयमन्यस इत्यर्थः ॥

१८. काचित् सखी कलिकौतुहिनी कांचन प्रति प्रियव्यलीकानि
 साक्षादेष दर्शयति । प्रत्येकं दयिता अन्या बहूनाः प्रत्येकं तामां
 दयितानां धैर्यम्यश्च प्रत्येकं मित्राणि च तासाम् अनुकूलानि भाष-
 माणः आवर्जनार्थम् आलपन् । उअ इति पश्य । एष त्वत्प्रियः एति
 आगच्छति ॥

१९. पश्य तत्र एष दयितः । कथम् इतरथा इमं दृष्ट्वा पुलकि-
 तासि । न च कूटभाषिण्यत्वम् अस्मासु आरोप्यम् यतो न वयम्
 इतरथा पुलकावलोकनं विना भणामः । अतः एक्कमरिअंति^२ श्रुति
 सांप्रतमेव वा इदं तवायं बह्वम् एवेति ज्ञातम् ।

१ C तुम्म. २ BC चेव. ३ BC वि. ४ BC सप्रिय. ५ B वस्यध,
 ६ BD एक्कसरियमिति.

मा तम्म मोरउछा दर-विअसिअ-वन्धुजीव-कुसुमोद्धि ।
 अणुसोचसि धुत्तमिमं सरल सहावे किणो रमणं ॥ २० ॥
 वार-विलया इ एआ गिम्ह-सुहं माणिउं पयेंटा जे ।
 इअ जं वि तं पि लविराओं पिअन्तिर पिक्क-दक्ख-रसं ॥ २१ ॥

२०. दर इति अर्थेन ईपद् वा विकसितं यद् वन्धुजीवकुसुमं
 जपापुष्पं तद्वद् ओष्ठौ यस्यास्तस्या संवोधनम् । मोरउछा इति मुधा
 त्वं मा ताम्य । तथा । किणो इति प्रश्ने । हे सरलस्वभावे धूर्त शठम्
 इमं रमणं किम् अनुशोचसि । मायाविनोऽस्य अनुशोचनं कर्तुं
 नोचितम् इत्यर्थः ॥

वेव्वे । वेव्व । “ वेव्व चामन्नजे ” [१९४] ॥

हला । मामि । हले । “ मामि हला हले सख्या वा ” [१९५] पक्षे सहि ॥

दे । “ दे समुखीकरणे च ” [१९६] ॥

हु । “ हु दानपृच्छानिवारणे ” [१९७] ॥

हु । खु । “ हु खु निश्चयवितर्कसमावनविस्मये ” [१९८]

ऊ । “ ऊ गहाक्षेपविस्मयसूचने ” [१९९] ॥

थू । “ थू कुत्सायाम् ” [२००] ॥

रे । अरे । “ रे अरे समापणरतिकलहे ” [२०१] ॥

हरे । “ हरे शेषे च ” [२०२] ॥

ओ । “ ओ सूचनापश्चात्तापे ” [२०३] ॥

अव्वो । “ अव्वो सूचनादु गसभापणापराधविस्मयानन्दादरभयत्तेदविपाद
 पश्चात्तापे ” [२०४] ॥

अद । “ अद समावने ” [२०५] ॥

यणे । “ यणे निश्चयविकल्पानुक्रम्ये च ” [२०६] ॥

मणे । “ मणे विमर्शे ” [२०७] ॥

अम्मो । “ अम्मो आश्चर्ये ” [२०८] ॥

एकैकमेस स मह अम्बो वि हु एकमेकमेसो सो ।

लोआ हणिही पहिआऽलीण रवेणेममाह वर्ण ॥ २२ ॥

अप्पणो । “स्वयमोर्थे अप्पणो न वा” [२०९] पक्षे सयं ॥

पाडिक्क । पाडिक्कं । “प्रत्येकम्. पाडिक्क पाडिक्कं” [२१०] । पक्षे पत्तेअं ॥

उअ । “उअ पश्ये” [२११] । पक्षे देख्ख ॥

इहरा । “इहरा इतरया” [२१२] पक्षे इअरहा ॥

एक्खरिअं । “एक्खरिअ सगिति संप्रति” [२१३] ॥

मोरउल्ला । “मोरउल्ला मुधा” [२१४] ॥

दर । “दरार्धस्ये” [२१५] ॥

किणो । “किणो प्रभे” [२१६] ॥

[इ । जे । र । “इजेराः पादपूरणे” [२१७] ॥

वि । पि । “प्यादयः” [२१८] ॥

इति प्राकृतद्व्याश्रयमहान्त्राख्ये अष्टमस्याध्यायस्य उदाहरणप्रतिपादनद्वारेण
द्वितीयः पादः संपूर्णः ॥

२२. एकैकं पृथक्पृथग् यथा भवति एवम् एष स मधुः मधूकः
तथा एकैकम् आम्नोपि । हु इति संभावयामि । भो लोकाः पान्थान्
हनिष्यति इदम् आह अलीनां रवेण गुञ्जितव्याजेन यनं काननं कर्तुं ।
अन्योपि अध्वन्यान् प्रति कृपालुतया कचिद् अवास्थितांश्चौरादीन्
घातकान् कथयतीत्युक्तिलेशः ॥

एकमेकम् । “वीप्सात् स्यादेः” [१] इत्यादिना वीप्सार्थात् पदात् परस्य
स्यादेः स्थाने स्वरदातौ वीप्सार्थे पदे परे भो वा । पक्षे एकैकम् ॥

अम्बो । “अतः सेढों.” [२] इति डो ॥

एस एसो । स सो । “वैतत्तदः” [३] इति डो वा ॥

लोआ । पहिआ । “जइसोडुक्” [४]

इम । “अमोऽस्य” [५] इति अमोऽस्य लुक् । “शेपेऽदन्तवत्” [३.१.२४]

इत्यदन्तवत्वात् ॥

खज्जुरेहि पिआलेहिं फणसेहिं अवि दंसिअ-फलत्तो ।

हरिसाओ दूराउ वि उज्जाणमिमं न को सिहइ ॥ २३ ॥

सिरिसाहिन्तो तह किंसुआहि वउला य महमहिअ गन्धो ।

देसत्तो गामाओ नयराउ वि कं न आणेइ ॥ २४ ॥

पत्थाहिन्तो रामेसुन्तो देवेसराहि वि अणूणो ।

धारा-हरस्स मज्झे तओ गओ सज्जिअम्मि निवो ॥ २५ ॥

अलीण । खेण । टामोर्णः ” [६] इति टाया आमश्च णः ॥

२३. खज्जूरैः प्रियालैः राजादनैः पनसैश्च कृत्वा दर्शितं च तत् फलं च एतस्मात् प्रकटितफलाद् अत एव हर्षाद् दृष्टाद् अनासन्नदेशादपि को न उद्यानम् इदं स्पृहयति । अपि तु तत्तद्वृक्षफलास्वादयाम्भ्या सर्वोपि सहर्षम् इदम् अभिलपतीति भावः ॥

खज्जुरेहि । पिआलेहि । फणसेहिं । “ भित्ति हि हि हि ” [७] ॥

२४. शिरीषात् तथा किंशुकाद् वकुलाच्च प्रसृत्य गन्धः कर्ता देशेभ्यो ग्रामेभ्यो नगरेभ्योपि कं न आनयति किं तु तेन गन्धेन कृष्टः सर्वतः सर्वोप्यागच्छतीत्यर्थः ॥

फलत्तो । हरिसाओ । दूराउ । सिरिसाहिन्तो । किंसुआहि । वउला । “ डसेए चो दो दु हि हिन्तो डुक् ” [८] इति डसेः पङ् आदेशाः ॥

२५. अथ श्रीप्मतुर्विलाससर्वस्वभूतं जलकेलिक्षणं विवर्णयिषुः जलयन्त्रगृहनृपप्रवेशपूर्वं जलयन्त्रगृहवामादिदेशतद्वितर्दिमकरमुखस्फटिकस्तम्भद्वारोत्तरङ्गपञ्चालिकाकर्णादिप्रदेशेभ्यस्तत्साधनभूतं जलनिर्गमम् आह । पार्थेभ्यः पाण्डवेभ्यः रामेभ्यः रामचन्द्रपरशुरामयलभद्रेभ्यः इन्द्रेभ्योपि अनूनः । सर्वोत्तम इत्यर्थः । नृपः धारागृहस्य जलयन्त्रगेहस्य सज्जिते सकलोपकरणोपेते मध्ये ततो दीवारिकाद् श्रीप्मप्रादुर्भावप्रवणानन्तरं गतः प्रविष्टः ॥

रेहन्ता वण-भागा तओ पलोड्डा जवा जलाणोवा ।

वामाउ दाहिणाओ समुहत्तो पच्छिमाहिन्तो ॥ २६ ॥

वेइअ-मयर-मुहाहि अ आ-मूल-सिरं च फलिह-यम्माओ ।

वारोत्तरङ्गयाओ नीहरिआ वारि-घाराओ ॥ २७ ॥

पञ्चालिआहि मुकं कन्नेमुन्तो जलं मुहामुन्तो ।

हत्थेहिन्तो चरणाहिन्तो वच्छाहि उअरेहि ॥ २८ ॥

देसत्तो । गामाओ । नयैराउ । पत्थाहिन्तो । रामेमुन्तो । देवैसराहि ।

“म्यसस्स चो दो दु दि हिन्तो मुन्तो” [९] इति म्यसः पङ्क आदेशः ॥

घारा-हरस्स । “इसः स्सः” [१०] ॥

मज्जे । उज्जिअम्मि । “हे म्मि हेः” [११] इति हेडित् एकारः म्मिश्च ॥

२६. ततो राज्ञो यन्त्रगृहप्रवेशाद् ऊर्ध्वं यनभागान् प्रावयन्तो जयात् जलौघाः प्रवृत्ताः । कथम् । वामात् । दक्षिणाम् । संमुखान् । पश्चिमान् । पार्श्वपृष्ठाप्रदेशस्थजलयन्त्रप्रादुर्भूतजलप्रवाहैर्वेगेन काननान्तराला व्याप्ता इत्यर्थः ॥ श्रवयतेः वशादित्वात् [४.३९५] रेखादेशः ॥

२७. चेन्द्रिकायां वितर्जं यानि मकरमुग्गानि तेभ्यश्च मूलं च गिरश्च ते अभिव्याप्यामूलशिरो यथा भवति एवं स्फटिकस्तम्भेभ्यश्च द्वाराणां यान्युत्तराङ्गाणि ऊर्ध्वदोरुणि तेभ्यश्च वारिघारा निःसृताः ॥

रेहन्ता । वण भागा । जवा । जलाण । वामाउ । दाहिणाओ । समुहत्तो । पच्छिमाहिन्तो । मुहाहि । यम्माओ । गयाओ । “जदशम्वसित्तोदोद्दामि दीपेः” [१२] । एषु अतो दीपैः । टमिनेव सिद्धे चोदोदुग्रहणं म्यसि एत्वराधनार्थम् ॥

२८. कर्णेभ्यः मुखेभ्यः हस्तेभ्यश्चरणेभ्यो यन्त्रोभ्यः उदरेभ्यः पञ्चालिकाभिः शालभाञ्जिकाभिर्जलं मुक्तम् ॥

वेणुं सम विसमे पूरन्तेहि जलेहि कवेहि ।

खन्धेसु तुसार-मिसा तरुहि पुलउ च पायडिओ ॥ २९ ॥

दहुं तं छणमच्छीहि जणो उजाण भूमिसु अमन्तो ।

तत्थ गिरिसु तरुओ गओ गिरीओ तरुसुं च ॥ ३० ॥

पक्खेसु चउसु दारेसु चऊसु चऊहि सालभञ्जीहि ।

चउहि करएहि तुल्लं पलोड्डिअं वारि धांरीए ॥ ३१ ॥

कनेसुन्तो । मुहासुन्तो । हत्थेहिन्तो । चरणहिन्तो । वञ्छाहि । उअरेहि ।

“भ्यसि वा” [१३] । भ्यसादेशे अतो दीर्घो वा ॥

२९ कूपेभ्य इति उपात्तविषये अपादाने पञ्चमी । तत कूपाद् निःसृत्येत्यर्थः । वेगेन दक्षपुरप्रेरितकूपान्तर्वर्तियन्त्रजत्वाज्जयेन सम- विषमान् प्राञ्जलनिम्नोन्नतप्रदेशान् पूरयद्भिर्जलैः कृत्वा तरुभिः कर्तृभिः । मूलात् शाखावधयः प्रकाण्डाः । तेषां मस्तकानि स्कन्धास्तेषु पुलक इव वेगाविनि सृतजलप्रवाहोच्छलिततद्विन्दुसदोदयिष्वग्न्याप्तत्वेन रोमा- ष्व इव प्रकटितः व्यक्तीकृतः ॥

वेणुं । सम-विसमे । “दाणस्येत्” [१४] इति एकारः ॥

कनेसुन्तो इत्यादि । पूरन्तेहि । जणेहि । कूयेहि । खन्धेसु । “भिरुभ्यस्तुपि”

[१५] एषु अत ए ॥

३० तत्र सर्वर्तुपुष्पजातियुक्तत्वात् प्रसिद्धासु उद्यानभूमिषु अमान् संकीर्णत्वेन अवस्थातुम् अपारयन् तम् आश्चर्यकारिक्षणं मकरमुखादि- जलैर्यन्त्रनिर्गममहोत्सवम् अक्षिभिर्द्रष्टुं जनस्तरभ्यो गिरिषु गिरिभ्य- स्तरुषु च गतः । निरन्तरायम् अवलोकयितुम् उच्चोच्चतरप्रदेशेष्वारूढ इत्यर्थः ॥

तरुहि । अञ्जीहि । गिरिसु । तरुओ । गिरीओ । तरुसु । “इदुतो दीर्घः” [१६] ॥ षचिअ । भूमिसु ॥

३१. पक्षेषु स्तम्भादिपार्श्वेषु चतुर्षु द्वारेषु पार्श्वपृष्ठापगृहमुत्तेषु

१ D पाटाए २ D वेगेन ३ D त तत्रार्थः ४ D °यन्त्रजल°.

धम्भ-सिहराहि चउओ चऊओ वेई-मुहाहि सिञ्चीअ ।
 कील-गिरी कील-तरु जल-पूरो उरुं अमन्द-गई ॥ ३२ ॥
 साऊ जलोह-पन्ती जइ एसा किं दहिं महुं किं वा ।
 इअ नम्म-पडु जल-पाण-रई लवइ म्हा विड-लोओ ॥ ३३ ॥
 मयणगगउ तह विरहगगओ वि संधुकिआ चिरं जेहि ।
 अइ-मलय-वायओ वायउ व्व हुआ जल-प्पवहा ॥ ३४ ॥

चतुर्थे वर्तमानाभिश्चतसृभिः शालभञ्जिकाभिः चतुर्भिः करकैर्वा-
 रिकाभिः कृत्वा तुल्यं युगपद् धारया वारि पर्यस्तं मुक्तम् ॥

३२. स्तम्भशिरसरेभ्यश्चतुर्भ्यः वेदिकामुखेभ्यश्चतुर्भ्यः अमन्दगतिः
 शीघ्रप्रवृत्तिः उरर्महान् जलपूरः क्रीडार्थं कृता गिरयः क्रीडागिरयस्तान्
 तथा क्रीडातरून् असिञ्चत् औक्षत् ॥

चउसु चऊसु । चउहि चऊहि । चउओ चऊओ । “चतुरो वा ” [१७]
 इति दीर्घो वा ॥

कीलगिरी । कील-तरु । “ छुते शसि ” [१८] इति दीर्घः ॥

३३. स्वादुः जलोपपङ्क्तिः मकरमुखादिनिर्गतजलप्रवाहपरंपरा
 यद्येषा तदा किं दधि किं वा मधु । शरीरसौख्यस्य अमृतमधुरया
 अनयैव कृतत्वाद् नैताभ्यां प्रयोजनम् इत्यर्थः । इति नर्मणि परस्परं
 चत्करौ पटुः जलपानरतिर्विटलोकः पिबन्जनो लपति स्म ॥

साऊ । पन्ती । पडु । रई । “अद्वीवे सौ” [१९] इति दीर्घः । अद्वीव
 इति किम् । दहिं । महुं । केचिद् दीर्घत्वं विकल्प्य मादेशमिच्छन्ति । उरुं
 अमन्द गई ॥

३४. मदनामयस्तथा विरहामयोपि यैश्चिरं संधुञ्जिताः संदीपिताः
 ते धायव इव जलप्रवाहा भूता जाताः । तत् किं मलयधायव इव ।
 नेत्याह । अतिनान्तमलयधायवः । पान्यसार्थस्य अधिकतरं मदनाभि-

जलिअग्निणो व्व जल-वाउणो वि विरहीण साहवो नासि ।
 अह वा विहिम्मि वामे साहू पि न साहुणो हुन्ति ॥३५॥
 कीला-गिरिणो साहउ कीला-तरुणो वि साहओ जाया ।
 नीक-पराहेहि जओ गिरी तरू वा जल-सलोणा ॥ ३६ ॥
 उच्चिणिअ बहु तरुणो काउं गिरिणो व्व बहु-कुसुम-रासी ।
 गिरिणो तरुणो अ तले कुसुमाभरणाडं रडआइं ॥ ३७ ॥

विरहामिदीपनात् तेभ्योऽप्युत्कृष्टा इत्यर्थः । अत्र सत्त्वब्धो ज्ञेयः ॥

३५. ज्वलिताग्रय इव जलेन मिश्रा वायवो जलवायवस्तेपि विरहिणां पान्थानां ज्वलिताग्रय इव साधव उपकारका नासन् । अधिकतरं संतापमेव चकुरित्यर्थः । अथ वा युक्तमेवैतत् । विधौ वामे प्रतिबूले सति साधवोऽपि हिता अपि न साधवो हिता भवन्ति ॥

मयणगाउ विरहगओ । वायओ वायउ । “पुसि जसो डउ डओ वा” [२०] इति अउ ओ इत्यादेशौ । पक्षे अग्निणो । वाउणो ॥

३६. नीकानां कुल्यानां प्रवाहै कृत्वा क्रीडागिरयः साधवः प्रधानाः क्रीडातरवोऽपि साधवो जाताः । यतो गिरयस्तरवो वा जलेन सलवणां लागण्योपेता भवन्ति ॥

साहयो । “यौतो ढयो” [२१] इति जसो डित् ओवो । पक्षे साहू । साहुणो । साहउ । साहओ ॥

३७. उचित्य यदंस्तरुन् ततः कृत्वा गिरीनिव अत्युच्चत्यान् पर्यता-निव बहुकुसुमराशीन् गिरेस्तरौश्च तले अथ कुसुमाभरणानि जल-केलिशृणोचितानि वर्णपूरुषादीनि रचितानि । दर्पेतिभिरिति शेषः ॥

कीला-गिरिणो । कीला तरुणो । तरुणो । गिरिणो । “जदगओणो वा” [२२] इति णो । पक्षे गिरी । तरू । बहु । रासी ॥

गुरुणो कीला-गिरिणो निवडिअ निज्झर-जलाइं जायाइं ।
 चन्दण-घुसिणछाईं दहिणो महुणो सिरि-हराईं ॥ ३८ ॥
 लीला-गिरीउ चङ्गिम-गुरूउ निज्झर-जलाइं सहिआईं ।
 अखलिअ-गइस्स किर रह-पहुस्स जय-वेजयन्तीओ ॥ ३९ ॥
 रह-अहिवइणा पहुणा तइआ पवलेण तरुण-मिहुणाण ।
 दहिणा दहिं व महुणा महुं व मिलिअं मणेण मणं ॥ ४० ॥

३८. गुरोः महतः क्रीडागिरेः सकाशाद् निपत्य निर्झरजलानि चन्दनघुसृणवन्ति सन्ति चन्दनमिश्रितत्वाद् दध्नः घुसृणमिश्रितत्वाद् मधुनः सकाशात् श्रियं हरन्ति चोरयन्ति दध्नो मधुनो वा संधान्धनीं श्रियं हरन्ति श्रीहराणि जातानि । तदधिकशोभाकलितानि संबृत्तानीत्यर्थः ॥

३९. चङ्गत्येन प्रधानत्वेन गुरोर्गिरिष्ठात् लीलागिरेः सकाशाद् निर्झरजलानि अस्पलितगतेः अविलङ्घिताशस्य रतिप्रभोः किर इति इवार्थत्वात् जयवैजयन्त्य इव राजितानि द्रावीयस्त्वनिर्मलत्वाभ्यां जयपताका इव शोभितानि ॥

गिरिणो । तरुणो । गुरुणो । कीला गिरिणो । दहिणो । महुणो । "दहिद्वसोः पुंस्त्रीये वा" [२३] इति णो । पञ्चे गिरीउ । गुरूउ । "गइस्स । पहुस्स ॥

४०. प्रमुणा स्वाज्ञाविधापनात् समर्थेन तदा लीलागिरिनिपतत्रि-
 र्झरवारिप्रवाहावसरे प्रवलेन सर्वसामग्रीयुक्तत्वेन प्रचण्डेन रत्यधिपतिना
 तरुणमिधुनानां युवदर्पतीनां दध्ना दधीव मधुना मध्विव मनसा मनो
 मेलितम् ऐक्यं प्रापितम् ॥

अहिवइणा । पहुणा । दहिणा । महुणा । "दो णा" [२४] इति णा । दहि-
 द्वसोरित्यस्य न्यायुत्तिरपि । इदुत इत्येव । मणेण । द इति किम् । दहिं महुं ॥
 मणं । "स्त्रीये हरान्नुत्थेः" [२५] इति सेः म् । केचिद् अनुनासिकमपीच्छन्ति
 तदा । दहिं महुं ॥

कुल-जलाइं अइसीअलाइं विमलाणि पेच्छ पवहन्ति ।
 इअ भणिरा महिलाओ जल-केलि-छणे पयट्टाउ ॥ ४१ ॥
 हारावलि मुत्ताउ वि जलाहयाओ जलम्मि निवडन्ता ।
 अगणिअ जले विलुलिआ का वि मयच्छी हसन्तीआ ॥ ४२ ॥
 मउयीओ तणुयीआ पेच्छ जले संचरन्ति लीलाअ ।
 रम्माइ बहु-विहाए ठाणं अच्छर-सरिच्छाओ ॥ ४३ ॥

४१. अतिशीतलानि विमलानि कुल्याजलानि प्रवहन्ति स्रोतो-
 रीत्या गच्छन्तीति पश्य इति भणित्य परस्पर भाषमाण्य महिला
 युवस्य जलकेलिक्षणे प्रवृत्ता । कान्तै सहेति शेष ॥

जलाइ । अइसीअलाइं । विमलाणि । “जइसइइणय सप्राग्दीर्घा” [२६] ॥

४२. अधुना तदेव जलकेलिक्षण पदत्रिंशता गाथाभि प्राह । जलै-
 राहतास्ताडिता अत एव जले निपतन्ती भ्रमयन्ती हारावलिमुक्ता
 अपि आस्ता यस्मादिक मुक्तामलापमुक्ता अपि अगणयित्वा अनादस्य
 हसन्ती ‘प्रियै सह चस्वरिपरा कापि मृगाक्षी जले विलुलिता बुडिता ॥

महिलाओ पयट्टाउ । मुत्ताउ जलाहयाओ । “त्रियाम् उदोती वा” [२७]
 इति जइसओ [प्रत्येकम्] उदोती सप्राग्दीर्घा । पश्ये भणिरा । निवडन्ता ॥

४३-४५. त्रिभिर्विंशोपकम् । अदिलोकवध्या पातालपन्यकाया
 मुरयध्या देवाङ्गनाया तथा यश्रश्च पुण्यजन विनरश्च विंपुरुषस्तयो-
 र्यध्या सपाशाट् रूपाधिका । ताभ्योपि प्रधाना इत्यर्थे । यध्या
 इति जातिविशेषाया ष्यघचनम् । दयितास्तटस्थतरुणै पार्श्वस्थयुवभि
 इति पूर्वोक्त भेजिता ॥ ४३. तदेवाह । मृगा पौमलच्छयया अप्पर-
 सरथा देवाङ्गनानुल्याप्तन्यो नायिका गम्याया बहुविधाया लीलायाः

पिच्छ ह जल-लहरीए एन्तीइ उदञ्चिरीअ पडिरीआ ।

सेलन्ति मज्झ-लुलिआ समराडअ-तरल-कनरीओ ॥ ४४ ॥

अहि-लोअ-वट्टए सुर-वट्टइ तह जक्ख-किंनर-वट्टअ ।

रूमाहिआउ दडआ तडत्थ-तरुणेहि डअ भणिआ ॥ ४५ ॥

को नि वट्टओ अडखेअराउ से सेअरीण पच्चकपं ।

रममाणीउ अकालीउ लहिअ गण्डममुट्टेमिओ ॥ ४६ ॥

स्थान रम्यया बहुविधया लीलया [३] जले मचरन्तीति पश्य इति योजनाया मृद्व इत्यादिषु प्रथमा । मृद्वी अप्सर सदश्चास्तन्यी पश्य जले सचरन्ति लीलयेत्यादियोजनाया तु द्वितीया ॥

४४. यस्याम् आगच्छन्त्याम् उदञ्चिन्त्याम् उर्ध्वं यान्त्या पतिन्त्याम् अधोमनिन्त्या जललह्र्यां मध्ये लुलिता गता मफरयिता तदौ-कारत्याद् मीनवद् आचरितास्तरलाञ्चलला कनर्यो वेणयो यामा तास्तया सेलन्ति म्रीडन्ति इति पश्य ॥ ४ ॥

हसन्तीआ । तणुवीआ । “इंन सेआवा” [२८] शत आ । पछे मयच्छी । मउयीओ ॥

४६. अतिनान्ता रूपसौन्दर्याद्याविक्रयान पराभूता गेचर्यो विद्याधरवध्वो यया तस्या रममाणाया म्रीडन्त्या अकालार्यो अनु-धूलाचरणाद् अक्षेपिकाया [वध्वा] सकागान् गे गगनाङ्गणे गे-चरीणा प्रत्यञ्च यया भवति एव गण्डप भुग्गजल लध्वा प्राप्य कपि उदघुपित । मूर्तेप्रेमायमाणप्रियागण्डपंप्रादुर्भनप्रमोदतया पुलकि । पुपि सौत्र ॥

लीलाअ रम्माइ बहु विहाए । लहरीए एन्तीइ उदञ्चिरीअ पडिरीआ । वट्टए वट्टइ । वट्टअ । वट्टआ इति वा पाठ । “टाट्टेएइ आइइएइएइ वा तु ट्टे,”

१ BO उद्वसिओ. २ II omits लीलया ३ C तथाका ४ BC repeat here महिलाओ पयडाउ । मुत्ताउ चलाहयाओ । प्रियाम् उदोती वा इति जइसो प्रत्येकम् उदोती सप्राग्दीर्घी । पये भन्ति ॥ ५ CD insert प्रति after गण्डप°.

II [कुमारपालचरिते]

रममाणाय कालाइ इमीए कीइ काइ अ इमाए ।

रे अज अजाइ रमसे ति का वि भणितं हणीअ पिअं ॥४७॥

जीओ तीओ मुद्धा जाओ ताओ वि तह विअइओ ।

तरुणीण जाण ताण वि जल-दन्द-रणे पयइओ ॥ ४८ ॥

अच्छीण कजल-सिरी जा सा गलिआ न काण उम्मीही ।

कं पि हु तं नयण-सिरिं ता पत्ता जं जणो सिहइ ॥ ४९ ॥

[१९] इति प्रत्येकम् अत् आत् इत् एत् इत्यादेशः । ढसेस्तु वा । पक्षे बहुओ इत्यादि । टादीनाम् इति किम् । सरिच्छाओ इत्यादि ॥

लीलाअ । रम्माइ । बहुविहाए इत्यादि । 'नात् आत्' [१०] इति स्त्रियाम् आदन्ताद्यादीनाम् आ आदेशो न ॥

खेअरीण । "प्रत्यये दीर्घं वा" [११] । अणादिसूत्रेण प्रत्ययनिमित्तो यो दीर्घः [६० २. ४. २०] स स्त्रियां नाम्नो वा । पक्षे खेअराउ ॥

४७. रममाणया मीढन्त्या कालया तिरस्कारपरया कया कुस्ति-
तया अनया पया तथा अनया च अजया भर्तृप्रसादनकलाविकल-
त्वेन पशुप्रायया सार्धं रे अज कान्ताप्रसादनानिपुणत्वेन पशो त्वं
रमसे इति पूर्वोक्तं भणित्वा कापि प्रियं जघान जलैरसादयत् ॥

रममाणीउ । अकाणीउ । इमीए । "अजातेः पुंस" [१२] । अजातिवाचिनः
पुलिङ्गात् स्त्रियां यर्तमानाद् दीर्घः । पक्षे रममाणाय । कालाइ । इमाए ॥

४८. यामां तासामपि तरुणीना मध्ये यास्ता मुग्धा अकृत्रिम-
मनोहरा. तथा याम्ना अपि निदग्धा कटाक्षविक्षेपादिभिः प्रिया-
यर्जने प्रवीणा जलदन्दरणे प्रियै मह जलवेद्यौ प्रवृत्ताः ॥

४९. अद्यां या वञ्चलश्री अश्विनरोमा सा यासाम् उर्मिभि
पण्येष्टे न गतिता । किं तु मर्वांमा मा मलिष्ठे कालितेत्यर्थः ॥ परं
वार्माप । हु इति आश्चर्यम् । ताम् अद्भुता नयनप्रियं सा नायिका
प्राप्ता यः जन बाह्वनि । वञ्चलापगमे हि नयनयोर्निधीयता

वण-छाहि-कयलि-छाये हलदि-गोरी हलद-गोरीहि ।

विलया जलम्मि रमिआ ससाउ दुहिआउवन्नोन्नं ॥ ५० ॥

तर फलिहं कट्ट अरे न लवसि किं अज्ज मा लवसु अज्जो ।

पइ नेसि पइ मेसु व भणीअ इअ का वि जल-मज्जे ॥ ५१ ॥

भवति । परम् एतन्नयनानां तथाभावेपि स्वभावमनोहरत्वाद् एतानि सर्वोपि सत्पुष्पम् ईश्रत इत्यर्थः ॥

कीइ फाइ । जीओ तीओ । जाओ ताओ । “ किंयत्तदोऽस्यमामि ” [३३] । एम्यः जिया डीवा । अस्यमामीति किम् । फा । जाण ताण । जा सा । काण । कं तं जं ॥

५०. घना घासौ छाया च आतपाभावो घनच्छाया तथा युक्ताः फदल्यो रन्मास्तासां छाया पङ्क्तिस्तस्यां जले च हरिद्रावद् गौर्यः गौर-धर्णास्ताभिः सह हरिद्रागौर्यो वनिता रताः क्रीडिताः । निरुपम-स्नेहयुक्तत्वाद् यकाभिर्हरिद्रागौरीभिः सार्धं ता रमन्ते तासां मन्यन्ते स्वसारो भगिन्यस्ता इव दुहितरः पुत्रिकास्ता इव वेति ॥

छादि छाये । हलदि-गोरी हलद-गोरीहि । “ छायात्पिद्रयोः ” [३४] । अनयोः आप्रसङ्गे जियां डीवा ॥

ससाउ । दुहिआउ । “ स्वस्तादेर्डा ” [३५] इति जिया दित् आः ॥

५१. अरे इति संभाषणे । हे काष्ठ नीरसत्वाद् दारो त्वं परिग्रां र्णाति तर अतिक्रमय । सरसविचक्षणोचिते जलकेलिश्रणे किं मम पार्श्वे तिष्ठसीत्यर्थः । काष्ठं किल तीर्त्वा तटीं गच्छतीत्युचितलेशः । तथा किम् अर्य आर्य वा न लपसि भणिते प्रत्युत्तरं न ददामि । मा वा अर्य आर्य वा लप । तथा पते मर्तः नैपि मत्पार्श्वं नागच्छसि । मा वा पते पट्टि । स्वसमीहिनं कुर्वित्यर्थः । इति पूर्वोक्तं कापि जल-मध्ये घमाण भर्तुरमे उवाच ॥

निग्घणया सढ-पिअरं ओसर निग्घणय मुञ्च धिद्व-पिअ ।

का पि जलन्तर-कडिअ-कडिछयं इअ मणीअ पिअं ॥५२॥

कत्तार कया किमहं सुणसु वयंसे निरिक्खसु वयंसा ।

अम्मो अन्नाड पिओ रमए कीए वि इअ रुन्नं ॥ ५३ ॥

सहि वर-वहु चयसु इमं गामणिमिव खलपुणो बहूइ इह ।

वारिणि इमाड रमिरं इअ का वि सहीइ सिक्खविआ ॥५४॥

फल्लिह । " हस्वोऽमि " [३५] इति ह्रस्व ॥

कट्ठ । " नामन्यात् सौ म " [३७] इति " क्लीवे स्वराण् षे "

[३ २५] इति यो म उच्च स न ॥

५२ हे निर्घृण नि कृप हे शठाना पित अतिशयकूटकरणाद् मायाविनाम आद्य त्वम् अपसर मद्दृष्टिगोचराद् गच्छ । तथा हे निर्घृण धृष्टाना व्यक्तापराधाना पितस्त्व मुञ्च मा मद्ब्रह्मादिक स्राक्षी । जलस्य अन्तर मध्य तस्मिन् कृष्टम् अपासित कन्यम् अधस्तनवत्त्र येन त प्रिय वृत्त-यत्नीक दयितम् इति पूर्वोक्त कापि वभाण निरभर्त्सयत् ॥

अज्ज अनो । पद परं । निग्घणया निग्घणय । " ङो दीर्यो वा " [१८] इति ङो दीर्यो वा ॥

पिअ । " ऋतोऽद् वा " [३९] इति अकार अन्तोदेश । पछे पिअर ।

५३ हे कर्त मष्ट किमहं वृत्ता । एव प्रियापमाने सति मज्जन्मतो निरर्थपत्त्यात् निमहं सृष्टा । तथा हे वयस्ये सखि शृणु मद्वाक्यम् आकर्णय । तथा वयस्ये निरीक्षस्व । तथा हे अम्य मात अन्यस्याम अपरयान्ताया प्रियो रमते इति अनया रीत्या कयापि रुदितम् ॥

पिअर । " नाग्नरया " [४०] इति अर । पछे पिअ । नाग्रीति विम् । कत्तार ॥

वयन । " या ए " [४१] इति आप एत्वम् । पछे वयसा ॥ बाहुलकात्

परिद् भात्मनि । रम्मो ॥

५४. सखि वरवधु प्रधातपति इह प्रीष्ये वारिणि जलमध्ये

जामाउणो रमन्ते उअ वारिणि अपुरं खु लडहत्तं ।

को अनो लडहो सम्मलीहिं काहिं पि डअ भणिअं ॥ ५५ ॥

रे धुत्त-पिआ सि तुमं जग-पिअरा गोरि-मंकरा सनिमो ।

मा सवसु अप्प-पिअरं तं भत्तारो किमम्हाण ॥ ५६ ॥

अनया त्वत्सपत्न्या सह रन्तार रमणशीलम् इमं पुरोवर्तिनं प्रियम्
खलप्व कर्पकस्य बध्वा ग्रामणीं मर्ता तमिष । अट्टत्यकारितया
हालिकम् इत्यर्थः । त्यज मा अङ्गीकार्यो इति अनया रीत्या कापि
सख्या शिक्षिता ॥

सहि । वर-बहु । “ ईदूतोहंस्व ” [४२] ॥

गामेणि । खलपुणो । “ क्खिप ” [४३] इति ह्रस्वः ॥

५५ जामातरो दुहितृपतय वारिणि रमन्ते अस्मत्पुत्रिकाभि
सह जलकेलिं कुर्वन्ति । उअ पश्य जामातृन् । इति एकया उक्ते
सति अपरा प्राह । गु आश्चर्यम् अपूर्वं लोकोत्तरम् । जातिनिवक्षया
एकवचनात् जामातु । लडह इति देशयो लटभञ्जः ससृजो वा
सुन्दर्यर्थः । ततो लडहत्त लटभत्व वा सौन्दर्यम् । ततस्तदन्यापि
आह । कोन्य अपरो जामातु सकाशात् लटभ प्रधानः । किं तु
इत्ययौयनमाननाद् एष एवेत्यर्थः । इति अनया रीत्या काभिरपि
सम्मलीभि तत्क्रीडावलोकनागततटस्थकुट्टिनीभिर्मणितं जल्पितम् ॥

५६. त्रिभिर्विशेषकम् । अन्यस्या सपत्न्या । उभेस्तयादित्वात्
[४. ३९५] छण्ठादेशः । उप्पणे जलेन आह्वने कृते सति प्र
टेन अनेन मदीयापराधेन निश्चितम् इयं मानिनी गृहं किमपि
कुपिता भविष्यतीति प्रसादयितुं समागते प्रियतमे इति अनया
रीत्या कयापि न्ति साश्रुपातम् उक्तम् । तदेवाह । रे त्वं धूर्तानां
पिता । शाश्वताचरणाद् मायाविना मुख्य इत्यर्थः । असि वर्तमे ।
अत्रार्ये जगतः पितरौ गौरीश्वरौ । आत्मानं गृह्णन्त्यमाना गृह्ण-
नेन निर्दिशति । वयं तुभ्यं शपामहे तच्छपथं कुर्मः । ततोमौ
तद्रक्ष्णनाय मम त्वमेव प्रिया तस्यास्तु सेचनं मया एवमेव कृतम्

भत्तारा जाण वसे घना इत्थीण ताण माआओ ।

माआए किं जणिआ किं महिआ माआराउ मए ॥५७॥

देवा पिअरा सरणं संहर कत्तार भुअण कत्ता मं ।

अन्नाइ छण्ठणे पिअयमम्मि कीए वि इअ रुण्णं ॥५८॥

इत्यर्थे पितृशपथं कुर्याणस्तया ऊचे । त्वं मह्यं मा शपस्व आत्मपितरम्
तच्छपथं मा कार्षीः । यतस्त्वं किम् अस्माकं भर्ता । किं तु तस्या
एवेत्यर्थः ॥

५७. एवं भर्तारं निर्भर्त्य सनिर्वेदम् आकाशोक्तिमेवाह । भर्तारो
यासां वशे आह्वायां धन्याः कृतपुण्यास्तासां स्त्रीणां मातरो जनन्यः ।
न पुनस्त्वद्भर्तृकाया मम मातेत्यर्थः । तथा किं मात्रा अहं जनिता
उत्पादिता । अयम् अभिसंधिः । यद्यहं तया नोत्पादिता स्यां तदा नैवं
परमभवभाजनं स्याम् इति । तथा किं मातरः ।

ब्राह्मी माहेश्वरी चैन्द्री वाराही वैष्णवी तथा ।

कौमारी चर्ममुण्डा च कालसंकर्षणीति च ॥

इत्यष्टौ देवताविशेषाः । अथ वा ।

अमृताद्या ब्रह्माणी सिद्धिर्माहेश्वरी च कौमारी ।

वैष्णव्यथ वाराही चामुण्डा मातरः सप्त ॥

इत्येवं सप्त वा मया महिताः पूजिताः । किल एतन्मातृपूजनं भर्तृवाह-
भ्याय कृतम् । तत्र नास्ति । तस्मात् तदपूजनमेव श्रेयः ।

५८. देवाः हरिहरब्रह्माणः पितरो मातृपित्राद्याः शरणम् ।
एवंविधदुःखदग्धाया मम त्राणं सन्तु । तथा भुवनत्रयकर्तः जगत्त्रय-
निर्माणकर्तः स्रष्टुः मां संहर । येन नैवैतस्माद् आधिर्भवतीत्यर्थः ॥

जामाउणो । “ ऋणामुद० ” [४४] इति ऋदन्तानाम् उत् वा । बहुवच-
नस्य एतत्पर्येवाद् यथादर्शनं ज्ञापयति । एते मत्तार । अस्मिन्निवसितीति किम् ।

पिआ । पिअरा । पिअरं ॥

भत्तारो । भत्तार । “ आरः स्यादो ” [४५] इति आरः ॥

दे विन्नवेमि राया रायाणो देसु सच्चओ दिट्ठि ।

उअ रायाणो के वीह के वि राया इह रमन्ते ॥ ५९ ॥

वाणारसीइ रण्णो कुरूण रायाउ अहिअमम्भु-च्छणो ।

रण्णो तिउरीए महुराए रायस्स य पयट्ठो ॥ ६० ॥

हूणाण राइणा इह उअ रायाणो इमे पहु रमन्ते ।

अङ्गाणं रण्णा राइणो तह सगेण राएण ॥ ६१ ॥

माआओ । माआए । माअराउ । “आ अरा मातुः” [४६] इति
बाहुलकात् जनन्यर्थस्य आ देवतार्थस्य तु अरा इत्यादेशौ ॥

पिअरा । “नाम्यरः” [४७] इत्यरः ॥

कत्ता । “आ सौ न वा” [४८] इति आः । पञ्चे कत्तार ॥

५९-७७. एकोनविंशत्या महाकुलकम् । यस्मिन् काले जलेन पूर्णं
शालभक्षिकादिकर्णादिस्थानेभ्यः प्रपतन्नीरेण निभूतं यन्त्रगृहं धारा-
गृहम् यस्मिन् काले [च] जलक्षणो वारिक्रीडा भूतः संवृत्तस्तस्मिन्
काले नरेन्द्रस्य श्रीकुमारपालभूपालस्य दौवारिकेण इदं पूर्वोक्तं प्रति-
पादितम् । तदेवाह ।

दे संबोधने । हे राजन् विक्षपयामि । किं विक्षपयसि । हे राजन्
सर्वतो दृष्टिं देहि । समन्ताद् राजादीनां जलोक्षणम् ईक्षरेत्यर्थः ।
राजमिति संबोधनपदं प्रतिक्रियम् अप्रेषि योज्यम् । ततस्तत्परं भूपं
ज्ञात्वा आह । उअ पश्य राज्ञः । केपि राजानः इह अस्मिन् प्रदेशे
रमन्ते । उअ पश्य राज्ञः । केपि राजान इह रमन्ते ॥

६०. वाराणस्याः काशे राज्ञः सकाशात् तथा कुरूणां राज्ञः
सकाशाद् अधिकं गाढतरं यथा इति एवं त्रिपुर्याश्चेतिनगर्या राज्ञो
मथुराया राज्ञश्च अम्बुक्षणः प्रवृत्तः ॥

६१. हे प्रभो उअ पश्य राज्ञः । हूणा देशविशेषाः । तेषां राज्ञा

परओ जदूण रण्णो परओ चेदीण राइणो तह य ।
 राइम्मि अराअम्मि अ एगागारं जले कीला ॥ ६२ ॥
 इह वारि-मज्झण-छणे राइणमराइणं च समभावो ।
 रायं अराइणं तह कीलन्तं पिच्छ राइहिं ॥ ६३ ॥
 राइहिन्तो राइसु जन्ति राइण मण-हरा विलया ।
 इण्हि रायाणेहिं उअ जल-कीला-पयइेहिं ॥ ६४ ॥
 रण्णा अराइणा वि हु उच्छालिज्जन्ति नीर-लहरीओ ।
 मगहाण राइणो कोसलाण रण्णो अ सविहम्मि ॥ ६५ ॥

सह इमे पुरोवर्तिनो राजान इह अत्र प्रदेशे रमन्ते । तथा उअ पश्य राक्षः । अङ्गानां राक्षः शकानां राक्षः च सह राजानो रमन्ते ॥

६२. यदूनां यादयानां राक्षः परतः परत्र देशे तथा चेदयो देश-
 विंशेपास्तेषां राक्षः परतश्च राक्षि अराक्षि च तत्पत्न्यादौ एकाकारं
 प्रतिपत्तिभावाशङ्कारहितत्वेन निर्विशेषं जले क्रीडा अनयोरन्योन्यं
 नीरैरभ्युक्षणम् अस्ति । राक्ष इत्यत्र परतस्तत्तत्स्य योगे “ प्रभृत्यन्मार्थ ”
 [६० २. २. ७५] इति दिक्पञ्चमी । अतस्तत्तत्स्य तु योगे “ सिरिद्धात् ”
 [६० २. २. ८२] इति षष्ठी ॥

६३. इह अत्र प्रदेशे वारिणा मज्जनं स्नानं तस्य क्षणः काल-
 म्स्मिन् राक्षाम् अराक्षाम् च पौरजनानां समभाव मिथो जलाघातात्
 तुल्यत्वम् । तथा इह राजानम् अराजानं च राजभिः सह क्रीडन्तं
 पश्य ॥

६४. उअ पश्य इदानीं मांप्रतं जलक्रीडायां प्रवृत्तैर्व्यापृतै राजभिः
 सह राजभ्यः राक्षः मराशाद् राक्षं मनोहरा मनोक्षाश्रितार्जिका वा
 यनिता पारविलामिन्यो राजसु यान्ति । राजमहिता एवान् राक्ष
 उक्षित्या अन्यान् उक्षितुम् उपगच्छन्तीत्यर्थः ॥

६५. मगधानां राक्षः मगधान् कोसलानां राक्षः सविधे समीपे

को वि जुआ सजुआणो अप्पणिआ सह पिअं जले नेउं ।
 रुमविअप्पाणेणं अतोससी अप्पणइआ वि ॥ ६६ ॥
 सव्वे अन्ने वि निवा पिवन्ति धारा-हरम्मि सव्वस्सि ।
 सव्वत्थ त्थी-लोए सव्वम्मि जलं तहन्नम्मि ॥ ६७ ॥
 अन्नत्थ कुन्तला अन्नस्सि कुसुमाइं अन्नहिं हारा ।
 पिच्छ मयच्छि-जणे मव्वहिं पि रहसेण जल-रमिरे ॥ ६८ ॥
 काहिं जाहिं ताहिं इत्थीए रमइ नेस राय-वड्ड ।
 कीए जीए तीए वि विअइआए निहिय-चित्तो ॥ ६९ ॥

कोसलानां राज्ञः सकाशाद् मगधानां राज्ञः सविधे राज्ञा अराज्ञापि
 नु निश्चितं नीरस्य लहर्यः कल्लोला उच्छालयन्ते ।

६६. प्रियाम् अभीष्टां गणिकाम् आत्मना सह जले नीत्वा आत्मना
 रोपयित्वा सकोपां कृत्वा सयुवा तरणमित्रपरिवृत्तः कोपि युवा
 आत्मनैव अतूतुपत् वचनवैचित्र्येण आवर्जयत् । अपि. एवार्थे ॥

६७. सर्वस्मिन् समस्ते धारागृहे सर्वस्मिन् खीलोके तथा सर्व-
 स्मिन् अन्यत्र मित्रादिषु सर्वे अन्येपि पूर्वोक्तिभ्योऽपरेपि नृपा जलं
 क्षिपन्ति उच्छालयन्ति ॥

६८. अन्यस्मिन् स्कन्धादिदेशे । विसंस्थुला इति भावः । कुन्तला-
 केगपाशाः । अन्यस्मिन् कुसुमानि । अन्यस्मिन् हारा । इति
 रमसेन औत्सुक्येन जले रन्तरि रमणशीले सर्वस्मिन्नपि मृगाक्षिजेन
 पश्य । इति श्लेषः ॥

६९ कस्यां यस्या तस्यामेव विदग्धायामेव वटाभ्रादिन्यास-
 निपुणस्त्रियां निहितचित्त न्यस्तमना सन् कस्या यस्या तस्याम् ।
 अविदग्धस्त्रियाम् इत्यर्थः । अपि पुगेवर्ती राजनडु न रमते । अपिः
 एवार्थे ॥

एअस्सि ठाणे जल-छणे इमस्सि हवन्ति नक्खङ्का ।
सच्च्वेसिं अन्नेसिं जुआण जुअईण य पयासा ॥ ७० ॥
सच्च्वाणं अन्नाण वि जुआण जुअईण एत्थ हलवोलो ।
 न हु कास तास रम्मो केसिं तेसिं न देइ दिहिं ॥ ७१ ॥
कास वि ताम सरिच्छा किंनर-नारीइ किंनरस्स तहा ।
 गायन्ति इत्थ रमिरा वारिणि तरुणीउं तरुणा य ॥ ७२ ॥
कस्स वि तस्स जुआणस्स काइ ताए अ एत्थ जुअईए ।
 न हु दीसइ तणु-लट्ठी जा न सरोमञ्च-कञ्चुइआ ॥ ७३ ॥

७०. एतस्मिन् स्थाने यन्त्रगृहरूपे अस्मिन् जलोक्षणे सति सर्वेषां सर्वासां यूनां युवतीनां संबन्धिनो नरराक्षा नररक्षतानि अन्येषाम् अन्यासां यूनां युवतीनां च प्रकाशाः अङ्गरागापगमात् स्वपरप्रकटा भवन्ति ॥

७१. अत्र जलवेलिकाले सर्वेषाम् अन्येषां यूनां सर्वासाम् अन्यासां युवतीनामपि संबन्धी । हलवोलो देश्यः कोलाहलार्थः । ततः कोला-हलः ॥ निश्चितं केषां तेषां न रम्यः काम्यः । किं तु सर्वेषां श्रोत्रपुटैः पेय इत्यर्थः । केषां तेषां यूनां कासां तासां युवतीनां न धृतिं ददाति किं तु सर्वेषां हृदयम् आह्लादयतीति भावः ॥

७२. तथा कस्या अपि तस्याः सर्वोत्कृष्टायाः किंनरनार्याः अमर-रमण्यास्तथा कस्यापि तस्य सर्वप्रसिद्धस्य किंनरस्य देवगायनस्य सद्यः रूपवेपनिनादादिना तुल्याः रन्त्यो रन्तारश्च श्रीडापरा-स्तरण्यमनरणाश्च अत्र धारागृहे वारिणि गायन्ति गानं कुर्वन्ति ॥

७३. कस्यापि तस्य यूनः कस्यास्तस्याश्च युवत्यास्तनुयष्टिः अत्र यन्त्रगृहे तु निश्चितं यत्तदोर्नित्यमंबन्धान् मा न दृश्यते या न रोमाश्चः पुलकः ॥ न प्य तनुच्यापकन्यान् कञ्चुकः मह रोमाश्चकञ्चुकेन

पुं-सदो जास मणं जस्स य जल-केलि-काल-दुल्लिओ ।
किस्सा तिस्सा जिस्सा सो जुवईए अणुसरेण ॥ ७४ ॥
कीसे तीसे जीसे पणालिआए पलुट्टिअं नीरं ।
कीए जीए तीए वि वाहिरं तं न जुअईए ॥ ७५ ॥
काहे वि नाहि-लोए काला वि न वा अमच्च-लोगम्मि ।
कइआ वि न भू-लोए जल-जन्तं एरिसं आसि ॥ ७६ ॥

वर्तते सरोमाञ्चकञ्चुकिना । किं तु सर्वस्य शैत्यहर्षादिना अङ्गयष्टिः
 सपुलका अभूद् इति भावः ॥

७४. यस्य पुमशब्दः घर्मादिपुरुषार्थासाधनात् पुमान् इति नाम-
 मात्रम् यस्य च मनः चित्तम् । सचेतन इत्यर्थः । जलकेलेः कालस्तत्र
 दुर्ललितः भोगषाञ्छातत्परः स कां यां तां युवतिम् अनुसरति ।
 पञ्चशरशराघातभीतः स्त्रीमात्रस्यापि पृष्ठानुयायी भवतीति भावः ।
 " क्वचिद् द्वितीयादेः [३.१३४] इति द्वितीयायाः षष्ठी ॥

७५. कस्या यस्यास्तस्या. प्रणालिकायाः सकाशाद् यद् नीरं
 पर्यस्तं पतितं तत् कस्या यस्यास्तस्या अपि युवत्याः न बहिरभूत् किं
 तु सर्वस्यास्तद् अङ्गसङ्गम् आपेत्यर्थः । " क्वचिद् द्वितीयादेः " [३.१३४]
 इति षष्ठ्याः षष्ठी । पूर्वार्धे यच्छब्दो ज्ञेयः ॥

७६. कस्मिन्नपि काले न अहिलोके नागसद्धानि । कस्मिन्नपि
 काले नैव अमर्त्यलोके त्रिदशालये । कस्मिन्नपि काले न भूलोके पृथ्वी-
 पृष्ठे जलयन्त्रम् ईदृशम् आसीत् । अवलोकनपरनिष्ठलोकालक्षित-
 सततविश्रतोमुत्फोच्छलितशुचिसुरभ्यमृतधारधोरणीवहनाद् नैतत्समं
 बभूव ॥

राया । "राशः" [४९] इति नलोरे अन्त्यस्य सौ आत्वं वा । पठे रायाणो ॥

जाला जलेण पुनं जन्त-हरं जल छणो हुआ जाहे ।

दोवारिण ताहे विन्नत्तमिमं नरिन्दस्स ॥ ७७ ॥

रायाणो । रण्णो । रण्णो । । “जस्ससुहसिडसा णो ” [५०] इति णो ।
पक्षे । राया । रायाउ । रायस्स ॥

राइणा । “ दो णा ” [५१] इति णा । पक्षे रण्णा । राएण ॥

राइणा । राइणो । राइणो । राइम्मि । “इज्जस्य णोणाढी” [५२] इति
जस्य इ । पक्षे रायाणो । राएण । रण्णो । अराअम्मि ।

अराइण । अराइण । “ इणम् अमामा ” [५३] इति जस्य अमाम्या
सह इणम् । पक्षे राइण । राय ॥

राईहिं । राईहिन्तो । राईसु । राईण । “इन्द्रिस्स्यसाम्मुपि” [५४] इति
जस्य ईं । पक्षे रायाणेहिं इत्यादि ॥

रण्णा । रण्णो । “आजस्स” [५५] इति दाप्पिडस्सु णा णो इत्यादेशापत्तेयु
अण् । पक्षे अराइणा । राइणो । सणाणोपु इति व्यावृत्ते रायाउ रायस्स राएण
इति प्राग् [६०, ६१] उक्तोदाहरणानि इह श्रेयानि ॥

सजुआणो । “पुत्थन” [५६] इति अन्नन्तस्य आण । पक्षे यथादर्शनं “राश ”
[३ ४९] इत्यादिभि राजवत् कार्यम् । पक्षे जुआ ॥

अण्णिभा । अण्णइआ । “आत्मन” [५७] इति दाया णिभा णइआ ।
पक्षे । अप्पाजेण ॥

सएो अणे । “ अत सर्गदे ” [५८] इति सर्वादे अदन्ताजस डित्
ए । जय इति किम् । सएस्सि ॥

सएत्थ । सएम्मि । अएम्मि । अएत्थ । अएस्सि । “ट स्सिम्मिन्था ” [५९] ॥
अएहिं । सएहिं । “न वाणिद” [६०] इति हिं या । बाहुकात् कियत्तद्वय

ग्रियामपि । वाहिं । जाहिं । ताहिं । पक्षे मएस्सि । सएत्थ । सएम्मि इत्यादि ।
ग्रिया तु णो वीए । जाए । तीए । इदमतद्वर्त्तनं किम् । इमस्सि । एअस्सि ॥

मएवि । अएवि । “आमो रेसि” [६१] इति रेसि । पक्षे सएयाण । अएयाण ।
बाहुकात् ग्रियामपि । केसि । तसि ॥

जइआ गिम्हो पयड्डओ तइअ च्चिअ किर आसि पाउसो ।

जाए ताला जल-च्छणे पत्तो अच्छि-वहं खणे तहिं ॥ ७८ ॥

कास । तास । “किंतद्धथा डास.” [६२] इति डासः । पक्षे केसिं । तेमिं ॥

कास । तास । जास । “क्रियत्तद्धथो डस.” [६३] इति डासः । पक्षे कस्स ।

तस्स । जस्स । याहुलकात् किंतद्धथाम् आकारान्ताभ्यामपि डासो वा । कास ।

तास । पक्षे काए । ताए ॥

किस्सा । जिस्सा । तिस्सा । कीसे । जीसे । तीसे । “ईद्ध्य स्सा से” [६४]

इति स्सा से । पक्षे कीए । जीए । तीए ॥

७८. तदा प्रीप्सुकाले तस्मिन् क्षणे प्रीप्सुप्रवृत्त्यनन्तरमेव जल-क्षणे नानाजलयन्त्रादिधारासारादिभिर्जलोत्सवे जाते संपन्ने सति । किल इति संभाव्यते । यदा प्रीप्सुः प्रवृत्तस्तदैव प्रावृद्ध अक्षिपथं प्राप्ता समस्तजनप्रत्यक्षासीद् इति । अथ च यौगपद्येन ऋतुसंभवेन प्रीप्सु-काले प्रावृद्ध आसीद् इति भङ्गयोक्तम् । उत्तरसर्गार्थसूचनमपि कृतम् । धैतालीयं छन्दः ॥

काहे । काला । कइआ । जाला । जाहे । ताहे । जइआ । तइआ । ताला ।

“देहहिं” [६५] इति आहे आला इति द्वितौ इआ च । पक्षे तहिं इत्यादि ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्वयाभयमहा-

काव्यवृत्तौ चतुर्थः सर्गः समाप्तः ॥

कम्हा जम्हा तम्हा वि वण-निउञ्जाउ तत्थ महमहिओ ।
काओ जाओ ताओ वि पक्खओ नीव-गन्धो तो ॥ १ ॥
 गायन्ति किणो मोरा कीस पिगी गाइ जम्बु-फल-मत्ता ।
कम्हा वयं जिआमो तत्थ पउत्थेहिं इअ लविअं ॥ २ ॥
इमिणा इमेण एएण एदिणा किण वि जेण तेण किर ।
 सच्च-दिसाण मुहेणं महमहिओ मालई-गन्धो ॥ ३ ॥

१. अथ पञ्चचत्वारिंशता गाथाभिर्ग्रीष्मानन्तरभाविनीं प्रावृषं वर्ण-
 यति । ततो ग्रीष्मानन्तरं कस्माद् यस्मात् तस्मादपि । सर्वस्माद्
 इत्यर्थः । यननिफुञ्जात् कस्माद् यस्मात् तस्मादपि पक्षात् पार्श्वोत्
 समीपदेशात् तत्र प्रावृषि नीपगन्ध. धाराकदम्बरसौरभ्यं प्रसृतः
 उच्छलितः ॥

कम्हा । जम्हा । तम्हा । “दधेर्हा” [६६] । पक्षे काओ । जाओ । ताओ ॥
तो । “तयो टो.” [६७] इति दधेर्हो । पक्षे तम्हा ॥

२. कस्माद् मयूरा गायन्ति केफायन्ते । कस्मात् जम्बुफलैर्मत्ता
 पुष्टा मती पिगी फोविला गायति मधुरं कृजति । अथ यदि एतयो
 शब्दितम् उल्लसति तदा कस्माद् वयं जीवाम. । एवं सति न प्राणितुं
 भयम् इति भावः । इति तत्र प्रावृषि श्रोपितैः पान्थैर्लपित परस्परम्
 उत्तम ॥

किणो । वीस । “विमो विणोटीयो” [६८] इति दधेर्दिणोटीयो । पक्षे कम्हा ॥

३. येन पेनापि तेन लोपप्रसिद्धेन सर्वदिशां मुग्धेन । केन तेने-

वार्यं वाएण तिणा केणावि जिणा खु नेहि पहिएहि ।
 परिमुको नीसासो भरिऊणं दइअ-रइ-केलिं ॥ ४ ॥
 मालइ-लयाइ णाए नेण य पुब्बाणि लेण पहिआण ।
 कत्तो वि को वि कत्थ वि अहव-पुच्चो हुओ मोहो ॥ ५ ॥
 अह विन्नत्तं आरामिणं पेच्चलमु इमं वणोद्देशं ।
 वल्लीहि इमाहि इमो बहल-दलाहिं मणो हरइ ॥ ६ ॥

स्याह । अनेन प्राच्येन अनेन अर्वाच्येन एतेन प्रतीच्येन एतेन उन्नी-
 च्येन कृत्वा । किर इति किरार्ये । स च आप्तवादे । मालतीगन्धो
 जातिपरिमलः प्रसृतः ॥

४. तेन केनापि वातेन घातं परिभ्रान्तम् येन कृत्वा सु निश्चितं
 दयितारतिकेलिं प्रियासुरतत्रीढां स्मृत्वा निचिन्त्य तैः पथिकैः निःश्वासः
 परिमुक्तः । तथाविधपत्रनस्य उद्दीपनविभाजत्वात् । बहिर्मुखाद् उष्ण-
 यातः परित्यक्तः ॥

इमिणा । इमेण । एएण । एदिणा । किण । जेण । तेण । तिणा । केण ।
 जिणा ॥ “इदमेतत्क्रियत्तद्भयशो ढिणा” [६९] इति टाया टित् इणा वा ॥

५. तथा मालतीलतया तेन च पूर्वानिलेन पथिकानां कस्मादपि
 कुतश्चित्कारणात् कुत्रापि उद्यानोद्देशे कोप्यनिर्बचनीयः अभूतपूर्वः अ-
 संजातचरो मोहः चित्तवैकल्यम् अभूत् । अपिः संदेहे ॥

नेहि । णाए । नेण । “तदो ण” [७०] इति स्यादो णो लक्ष्यानुसारेण ।
 कत्तो । को । कत्थ । “किमः कः” [७१] इति स्यादो व्रतगोष्ठ कः ॥

६. अथ प्रावृद्धविजृम्भणानन्तरम् आरामिकेण उद्यानपालनेन रिक्तं
 श्रीकुमारपालभूपालस्य पुरः प्राञ्जलिं प्रतिपादितम् । किं तन् तदेवाह ।
 इमं प्रत्यक्षवर्तितं वनोद्देशं वाननसमीपं पश्य प्रेक्षस्व वा मायधानं
 निलोक्य । सामान्येन वनदर्शनमिष्यं निष्ठाप्य निशेषेण वर्षासंभवि-

इमिआ पाउस-लच्छी कहइ अयं सिरिफैलो वणे अस्सि ।
 समए इमस्सिमलि-किङ्किणी-रवं काम-छेत्तं व ॥ ७ ॥
 उअ अस्स जम्बु-तरुणो इमस्स दाडिभि-दुमस्स य फलाइं ।
 एसु रमिजइ आहिं सुगीहि एहिं सुगेहिं च ॥ ८ ॥
 इह उज्जाणे समए इमम्मि णं पिच्छ विहसियं नीवं ।
 कुडयं च इमं णे अज्जुणे अ ताविच्छए अ इमे ॥ ९ ॥

वृक्षलतापत्रादिसंपदं वनगतां दर्शयन् विज्ञपयति । इमाभिः बहल-
 दलाभिः सान्द्रपत्रपङ्क्तिभिः वल्लीभिः प्रततिभिः कृत्वा अयं वनोद्देशो
 मनो हरति हृदयम् आवर्जयति ॥

इमं । इमाहि । इमो । “इदम इमः” [७२] ॥

७. अस्मिन् समये सांप्रतम् अस्मिन् वने अयं श्रीफलः वित्त्यः
 अलयः सौरभ्यलोभलगा भृङ्गास्त एव तदाकारत्वात् किङ्किण्यः क्षुद्र-
 घण्टिकास्तेषां रवो यत्र तत् तथा एवंविधं कामच्छत्रमिव । तेन कन्द-
 र्पस्य सच्छायत्वात् । इति इयं प्रावृद्धलक्ष्मीः कथयति सामर्थ्यात्स्तन-
 यितुस्तनितैः प्रतिपादयति ॥

इमिआ । अयं । “पुत्रियोः” [७३] । इति न वा अयं इमिआ । पक्षे इमो ॥

८. अस्य जम्बुतरुः अस्य दाडिमीद्रुमस्य च फलानि उअ पश्य ।
 तथा एषु फलेषु आभिः शुकीभिः कीरीभिः एभिः शुक्रैश्च रम्यते पर-
 स्परं प्रीह्यते ॥

अस्सि । अस्स । “सिस्सयोत्” [७४] । इमादेशोपि । इमस्सि । इमस्स ॥
 पाहुलवाद् अन्यत्रापि । एमु । आहि । एहि ॥

९. अग्निन् ममये सांप्रतम् अस्मिन्नुद्याने इमं नीपं धाराकदम्बम्
 इमं च कुटजं च यत्प्रकार्यवृक्षविशेषं विकसितं पुष्पितम् इमान् अर्जु-
 नांश्च यक्षुभान् इमान् तापिच्छांश्च तमालान् । अर्थवशाद् यचनव्यत्ययः ।
 इति विवर्तितान् पश्य ॥

लङ्गलि-वणेण णेणं फुल्लं जूही-वणेण य इमेण ।

कोहलि-वणेहि णेहि इमेहि विम्बी-वणेहि च ॥ १० ॥

भू-भागमिणं तह नह-भागमिमं परिमलेण रुन्धन्तं ।

इदमिणमिणमो अ वणं कोआमइ केअईण उअ ॥ ११ ॥

उअ किं पि हु सुन्देरं पाउस-समयस्म से पयइस्स ।

सिं कुडयज्जुण-सआण परिमलो इत्थ परिमिलिओ ॥ १२ ॥

इह । “डेमेन हः” [७५] । इदमः कृतेमान् देः स्याने मेन सह हः । पठे इमस्मि ।

इह । इमस्मि । “ न त्यः ” [७६] । इदमः देः त्यो न ॥

१०. एतेन लाङ्गलीनां शारदीलतानां वनेन अनेन शूधिकानां माधवीलतानां वनेन च एभिः कूष्माण्डीनाम् ओषधिविशेषाणां वनैः एभिर्विम्बीनां रक्तफलानां वनैश्च फुल्लम् । प्लानि लाङ्गल्यादिवनानि पुष्पितानीत्यर्थः ॥

णं । ने ॥ नेणं । [नेहि] । “ गौन्धम्याभिभि ” [७७] इति ७ः । पठे इमं । इमे । इमेण । इमेहि ॥

११. इमं भूभागं पृथ्वीपृष्ठप्रदेशं तथा इमं नभोभागम् आकाश-देशं परिमलेन मौरभ्येण रुन्धन् व्याघ्रवद् इदम् इदम् इदं च । समस्तमपीति भावः । केतरीनां वनं प्रकसति पुष्पति उअ पश्य ॥

इणं । “ अमेणं ” [७८] । पठे इमं ॥

इदं । इणं । इणमो । “ इीरे त्य ” [७९] इति सिध्दम्यां सह इदं इणमो इणं च ॥

१२. प्रवृत्तस्य प्रमृतस्य । प्रीडि प्राप्स्येत्यर्थः । अस्य प्रावृत्तस्य यस्य तु निश्चितम् आश्रयं वा किमपि लोकोत्तरं मौन्दर्यम् अस्मि

से चन्दणस्स तह मयनाभीए सिं च अगुरु-कलिआण ।
 कप्पूर-पारियाण य अहिअयरो मालई-गन्धो ॥ १३ ॥
 चिञ्चणिअ-तरूणेमाणेआण य कुसुम-दंसणे हरिसो ।
 कह वि न माइ इमस्सेअस्स य आराम-लोअस्स ॥ १४ ॥
 ताण ललिआण ठाणं तस्साणङ्गस्स लङ्गली-कुसुमं ।
 एआओ एत्ताहे एत्तो अ न एत्थ को लेइ ॥ १५ ॥

उअ पइय । तथा अत्र प्रावृषि एषां कुटजार्जुनसर्जानां वत्सककुम्भ-
 शालाख्यद्रुमाणां परिमलः परिमिलितः पिण्डीभूतः । तद्रन्ध्रवैविकृत्यं
 न ज्ञायत इत्यर्थः ॥

किं । “ किमः किं ” [८०] ॥

१३. अस्माद् उपलभ्यमानात् तस्मात् पूर्वम् उपलब्धात् एतस्मात्
 आसन्नोपलभ्यमानाद् वा चन्दनात् । एषाम् अत्यासन्नोपलभ्यमान-
 पत्तनादिनगराणां तेषां लोकदृष्टमलयोदिदेशानां वा चन्दनात् ।
 तथा अस्यास्तस्या एतस्या वा मृगनाभेः आसां तासां वा पुरां मृग-
 नाभेः । आभ्यस्ताभ्य एताभ्यश्च अगुरुकलिकाभ्यः । एभ्यस्तेभ्य
 एतेभ्यश्च कर्पूरपारिजातेभ्यः । सामर्थ्यात् चन्दनादिगन्धेभ्य इत्यर्थः ।
 मालत्या जातेर्गन्धः परिमलः अधिकतरः । प्रावृट्फाले हि मालत्या
 अतिगचिरप्रचुरतरसौरभ्यास्पदत्वात् ॥ से चन्दणस्स इत्यादिषु “ कचिद्
 द्वितीयादेः ” [३.१३४] इति पञ्चम्याः पठ्यते ॥

१४. एषाम् एतेषां च चिञ्चणिकातरूणाम् अम्लिकावृक्षाणां कुसुम-
 दर्शने सति अस्य एतस्य आरामलोकस्य उद्यानजनस्य कथमपि केनापि
 प्रकारेण हर्षो न मानि अतिवर्तते ॥

१५. तस्य अनङ्गस्य तेषां ललितानां विलसितानां स्थानं पदं

१ So BC. २ BD °पारियाण. ३ B wants °मानपत्त° up to
 °गन्धेभ्यः in line 16. ४ CD °मलयआदि°. ५ O अभिवर्तते.

एअम्मि वणोदेसे ईअम्मि तहा अयम्मि ऊसलइ ।

इणमिणमो एस फुडं सालो जूही सिलिन्धं च ॥ १६ ॥

कुडंयं दलइ तमेअं एसा सा जूहिआ महमहेइ ।

एसो सो कन्दलिओ वेणु-कुडङ्गो वि पडिसाहं ॥ १७ ॥

लाङ्गलीकुसुम शारदीलताप्रसूनम् एतस्मात् [एतस्मात्] एतस्माच्च ।
सर्वसमीपवर्तिदेशाद् इत्यर्थः । अत्र उद्याने को न लाति । परिमल-
विकासिसौन्दर्याद्यावर्जितचेता सर्वोपि एतद् गृह्णातीति भावः ॥

से । सि । “वेदतदेत” [८१] इत्यादिना इदमृतदएतदा स्थाने ङस्रभम्भ्यां सह
यथासख्य सेसिमौ । पक्षे इमाण । एआण । इमस्स । एअस्स । ताण । तस्स ॥

एत्ताहे । एत्तो । “वैतदो” [८२] इति एतदो डसे स्थाने तो चाहे । पक्षे
एआओ ॥

एत्ताहे । एत्तो । एत्थ । “त्ये च तस्य लुक्” [८३] एतद त्ये परे तो चाहे
एतयोश्च परयोस्तस्य लुक् ॥

१६ एतस्मिन्नेतस्मिन् एतस्मिन् समीपवर्तिनि वनोदेशे एष साल
अर्जुन । एषा यूथी मागधीलता । एतत् सिलिन्ध्रं च भूमिस्फोट
स्फुटम् उल्लसति पुष्पपत्रप्रवालादिभिर्वर्धते ॥

ईअम्मि । अयम्मि । “एरदी” [८४] इति एतद एकारस्य ड्यादेशे भौ अत्
ईतौ । पक्षे एअम्मि ॥

१७ तद् एतत् पूर्वदृष्टम् अधुना अनुभूयमान कुटज दलति विक
सति । एषा सा यूथिका महमहेइ ईति गन्धेन प्रसरति । सौरभ्येण
सर्वं व्याप्नोतीत्यर्थः । एष स वेणुकुडङ्गोपि वशागहनमपि प्रतिगारं
सर्वशाखासु कन्दलित सजातनवाङ्कुरः ॥

अह लीला-पोक्सरिणी अह नीरं वडुवास-मुकं च ।

अह पण-वेवमाणो नवो अ कलमङ्कुरो ॥ १८ ।

तापिच्छो गहल-दलो अमू अमू कमलिणी अ गय-रुमला ।

मत्तममुं भेग-कुलं अमूसु लीला-तलाईसु ॥ १९ ॥

निचुलाण अयम्मि उणे इअम्मि तह सल्लई-निउल्लम्मि ।

साल उणम्मि अमुम्मि अ परिमल वहलो वहइ पवणो ॥ २० ॥

इण । इणमो । ऐस । “वैसेण°” [८५] इति एतद सिता सह एस इण
इणमो । पथे एअ । एसा । एसो ॥

एसा । सा । एसो । सो । “तदअ त सोऽल्लीने” [८६] अल्लीवे । अल्लीव
इति निम् । त एअ ॥

१८ असौ लीलापुष्करिणी क्रीडावापिका । वडुवास इति देश्यो
मेघार्थे । वडुवासमुक्क मेघमुत्तम् अदो नीर च । पवनेन वेपमान
धम्पमान नव अधुना उद्गत असौ कलमाङ्कुरोत्करश्च सुरभिशालि
विशेषाङ्कुरपूरोत्ति ॥

१९ गहलदल सान्द्रच्छद असौ तापिच्छस्तमाल । तथा अमूपु
लीलावहागिकासु क्रीडाणीर्षिकासु गतानि प्राचृदसद्भावाद नष्टानि
पमलानि यस्या सा तथा असौ कमलिनी च पद्मिनी मत्तम् अदो
भेगकुलं दर्दुरचृन्द चास्ति ॥

अह १ । “वादसोद°” [८७] इति अदसोदस्यसौ होवा । तस्मिन्मध कृते अत
सेहो” [१२] “आत्” [६०२.४] इत्यात् । ह्रीने स्वरा मूले ” [१.२५] इति
मध १ भवति । पठे उत्तरेण सु आदेश ॥

अत् । अत् । अमु । अमूसु । “सु स्यादो” [८८] ॥

२० निचुलाणा यन्नुलानाम् अमुष्मिन् वने तथा अमुष्मिन्

तं तुं तुवं तुहं तुमं आणेह नवाइं नीव-कुमुमाइं ।

मे तुम्मे तुम्होम्हे तुम्हे तुज्झोसणं देह ॥ २१ ॥

सहस्रीनिकुञ्जे गजप्रियागह्वरे अमुष्मिन् सालवने च परिमलवहलः
सौरभनिचितः पवनो वहति वाति ॥

अयम् । इयम् । “भ्मायवेऔ वा” [८९] । अदसः अन्त्यव्यञ्जनदुकि
दकारान्तस्य स्थाने ङयादेशे म्मौ अय इज । पक्षे अनुम् ।

२१.-४५. अथ मालिनीपरस्परोक्तिप्रत्युक्तिनिवेदनेन उद्यानपालः
श्रीकुमारपालमूपालं विज्ञपयति । पञ्चविंशत्या महाकुलरुम् ॥

४५. पद्मावतीदेव्याः पूजने पूजानिमित्तं तिसृभिः द्वाभ्यां द्वाभ्यां
गुणिते ते च ते द्वे च द्विगुणिते च ताभ्याम् । चतसृभिश्चेत्यर्थः ।
सखीभिः सह मालिन्यो मालायुक्ता अन्योन्यम् इति पूर्वोक्तं जल्पन्ति
कथयन्ति ॥

तदेवाह । २१ सखि त्वम् ५ । कोर्यः । सर्वा अपि यूयम् । नवानि
नीपकुमुमानि आनयतेति । अत्र संतुमादिभिः मह सग्निराब्दस्य प्रत्येकं
योगः । एवम् उत्तरत्रापि युष्मदादेशैः मे तुम्मे इत्यादिभिः अम्मदा-
देशैश्च अम्मि म्मीत्यादिभिश्च संबन्धः कार्यः । हे सख्यः यूयम् ६
आमनं पूजाविशोकनार्यागतोपवेगनाथं विष्टरं दत्त वितरत ॥

१ B तुम्होम्हे. २ B तुम्मा°. तुम्म would give us one more
form तुज्झ (III. 104). It would be far-fetched to suppose
that तुम्म is the correct form but that तुज्झ is not to be form-
ed under III. 104 since out of तुम्ह and तुज्झ that are form-
able from तुम्म, तुम्ह is expressly given in III. 91 so as to
indicate that तुज्झ is not to be formed. Neither in the Vrtti
of the Sūtras nor in commentary on our text is there any
indication of such a *Jnūpaka*. ज्झ and म्म closely resemble
in the MSS. ३ BC रुयंति जन्वन्ति.

तुम्हे तुज्जे ण्हायह अहिणव-कल्हार-पत्तिआणयणे ।

तं तुं तुमं तुवं तुह तुमे तुए संपयं भणिमो ॥ २२ ॥

वो तुब्भे तुज्जेण्हे तुम्हे तुज्जे अ भे अ तुय्हे अ ।

भणिमो न किमिह ण्हाएह पल्ले ददुर-भएण ॥ २३ ॥

भे ते दि दे तइ तए तुमाइ तुमए तुमे तुमं तुमइ ।

किं नाणिअइ दुव्वा पउमावइ-देवि-पूयत्थं ॥ २४ ॥

भे तुब्भेहिं अ तुज्जेहिं अ तह तुम्हेहिं तुलसिआ गिज्जा ।

उज्जेहिं अ उम्हेहिं अ तुय्हेहिं तह य उय्हेहिं ॥ २५ ॥

२२. हे हला यूय यूय स्नात स्नानं कुरुत । हे वयस्या त्वाम् ७ अभिनवा नूतना या कल्हारस्य वनस्पतिभेदस्य पत्रिका तस्या आनयने सांप्रत घय भणाम आदिशाम ॥

२३. हे आत्य युष्मान् ८ भणाम यथा इह पल्लवे अल्पसरसि ददुरभयेन किं यूयं न स्नात । भेकभीतिं त्यक्त्वा स्नानम् आधत्तेत्यर्थः ॥

२४. हे सग्रीच्य त्वया ११ पद्मावतीदेव्या पूजार्थम् । किम् इति आश्रेपे । किं दूर्वा नानीयते । अपरव्यापारम् उत्सृज्य आनीयताम् इति भावः ॥

२५. हे सरय युष्माभि ८ तुलसिका । सुरसाख्य प्रसिद्धसुरभि-वनस्पतिभेदः । प्राह्य उच्येया ॥

१ BC are both confused and wanting in this distich B merely has वो तुब्भे तुम्भोम्हे तुज्जे य, C वो तुब्भे तुम्भोम्हे तुम्हे भे अ ते अ तुम्हे य Bm reads the Sutra thus वो तुब्भे उज्जे तुम्हे उय्हे भे दाता (III, 93) where P substitutes तुब्भ for उज्जे. Metro in our text makes उज्जे impossible, and तुब्भ would give two more forms besides the right one, viz, तुज्ज and तुम्ह तुम्ह appears to be the correct reading and the Sutra should therefore read वो तुज्ज तुम्हे तुम्हे उय्हे भे दाता in Jain Mss उम्ह and उम्ह are very similar २ That उज्जे is the correct form and not उम्हे as given by P (III 95) is plain from the fact that we should thereby have one more form उज्जेहिं which the grammar would not recognise See note २ on page 149 above

तुम्भत्तो तुम्हत्तो तुज्जत्तो केअडं तुहत्तो पि ।

आणाएमि तुमत्तो तहा तुत्तो तडत्तो अ ॥ २६ ॥

तुय्ह तहिन्तो तुम्भ य तुम्ह य तुज्ज य सण्णट्ठ पिकाडं ।

देवीइ दोणत्थं तोडामो दाडिमि फलाडं ॥ २७ ॥

तुम्भत्तो तुय्हत्तो उय्हत्तो तह य तह य उम्हत्तो ।

तुम्हत्तो तुज्जत्तो मुत्था धूयं म्माणेमि ॥ २८ ॥

तड ते तुहं तुह तुमे तु तुम्ह तुत्त तुम् तुमो तुमाइ इ ए ।

दे दि तहा निम्हरिअं किमिमं पल्लल-जले ण्हाणं ॥ २९ ॥

२६ हे हला त्वत् ७ भवत्या भवत्या पार्थात् केतकम् आनयामि ॥

२७ हे वयस्या त्वत् ५ भवत्या भवत्या सकाशाद् देव्या पद्मा-
वत्या दौकनार्थं बलिकरणार्थं सवृन्तानि च तानि पक्वानि च तानि
तैषा प्रसववन्धनपरिपाकयुक्तानि दाडिमीफलानि वयं जोटयाम
अवचयाम ॥

२८ हे आल्य युष्मत् ६ भवतीना भवतीना सकाशाद् मुस्ताना
गुन्द्राणा धूपं कारयामि ॥

२९ हे सधीन्य तैव १५ किमि पल्लल-जले ज्ञानं विस्मृतम् ।
येन न कृतम् इति भावः ॥

१ B reads the first halves of the two stanzas 29 and 30 thus:

तड ते तुह तुमे तु तुम्ह तुत्त तुमो तुमाइ ई ए ।

दे दि * * *

तुम्भ (१ तुम्भ) य तुम्ह तुम्भ य तुम्भ य उय्ह तह उय्ह तह तुम्भ

॥ तड ते तुह तुमे तु तुम्ह तुत्त तुम् तुमो तुमाइ ई ए ।

दे दि * * *

तुम्भ य तुम्ह य तुम्भ य तुम्भ य उज्ज तह उम्ह उम्ह ।

२ B यथा ३ B तव ११

उव्वं य तुम्हं तुव्वं य उम्हं य उय्हं तह उज्झं तह तुज्झं ।
पुप्फञ्जलि-दाणं कए नीपाप्रचए किमालस्सं ॥ ३० ॥
भे तुव्वं तु वो तुव्वं तुव्वमाणं तुवाणं तुम्हं तुम्हं च ।
तुम्हाणं य पल्लओ निम्हरिअं किं जलाणयणं ॥ ३१ ॥
तुज्झं तुज्झं तुमाणं तुमाणं उम्हाणं अवि अ उम्हाणं ।
मत्त-जलप्रायमुद्वायेण जल-कलुसणं किमिमं ॥ ३२ ॥
तुव्वमाणं तुज्झाणं तुहाणं तुम्हाणमहं तुवाणं च ।
तुज्झाणं तुहाणमिमं मत्त-बलायासु किं रमणं ॥ ३३ ॥
तुमए तए तइ तुमे तुमाइ तुज्झम्मि तुम्मि तुव्वम्मि ।
तुम्हम्मि तुहम्मि तुयम्मि तुमम्मि भणाम जूहि-कए ॥ ३४ ॥

३०. हे सख्य तव ७ पुष्पाञ्जलिदानकृते कुसुमाञ्जलिविधान-
निमित्तं किं नीपाना धाराकदम्बकुसुमानाम् अवचये चुण्टने आल-
स्यम् । न मन्दादरत्नं कर्तुं युक्तम् इति भावः ॥

३१. हे हँला युष्माक १० पल्लवाञ्जलानयनं किं विस्मृतम् ॥

३२. हे ययम्या युष्माक ६ मत्तजलप्रायसोद्वायेन पुष्टमद्भु-
क्षेपणेन कृत्वा किमिदं जलकलुषणम् । तत्समुर लेष्टक्षेपणादिना
पानीयाविलीकरणं नोचितम् इति भावः ॥

३३. हे आत्य युष्मान् ७ मत्तबलाकासु पुष्टसारिकासु किमिदं
रमणम् । पूनाप्रस्तावे न व्रीडितुं युक्तम् इति भावः ॥

३४. हे मग्गीन्य त्वा १० यूथीकृते मागधीनिमित्तं भणाम
आदिशाम । “द्वितीयावृत्तीश्वरो सप्तमी” [३.१३५] इत्यनेन द्वितीयाया
सप्तमी ॥

तुसु तुज्जेसु तुहेसु अ तुवेसु तुम्हेसु तुवसु तुव्भेसु ।
तुमसु तुमेसु अ तुहसु अ भिसिणि-दलाहरणमादिसिमो ॥ ३५ ॥
तुव्भासु तुव्भसु तहा तुम्हसु तुम्हासु तह य तुज्झासु ।
तुज्झसु अ आइसामो नव-जम्बु-फलोवहारम्मि ॥ ३६ ॥
अम्मि म्मि अम्हि अहयं हमहं मालूर पछवे लेमि ।
अम्हम्हे अम्हो मो भे वयमवि लोद्ध-कुसुमाइं ॥ ३७ ॥
णे णं मि अम्मि अम्ह य मम्ह अहं मं ममं मिमं भणह ।
अम्हे अम्हो णे अम्हामलय-फलेहि जइ कजं ॥ ३८ ॥
मे मि ममं ममए मइ ममाइ णे तह मए मयाइ तहा ।
अम्हाहि अम्ह अम्हे णे अम्हेहि अ जवा गेज्झा ॥ ३९ ॥

३५. हे सख्यः युष्मासु १० विसिनीदलाहरणं पद्मिनीपत्रानयनम्
आदिशामः ॥

३६. हे हला. युष्मासु ६ नवजम्बुफलैः उपहारः पद्मावतीदेव्याः
पूजनं तस्मिन् तन्निमित्तम् आदिशामः ॥

३७. हे वयस्याः अहं ६ मालूरपट्टान् मित्त्वकिसलयान् लामि
गृह्णामि । हे सख्यः वयं ६ लोद्धकुसुमानि मार्जनप्रमूनानि । अर्धनशात्
वचनव्यत्यय इति लामीत्येकवचनान्तमपि बहुवचनान्तम् लामः ॥

३८. हे आत्य. मां १० तथा अस्मान् ४ भणत यदि आमलक-
फलैः कार्यम् । एतद् भवत्प्रयोजनं वयमेव निष्पादयाम इति भावः ।

३९. हे सप्रीन्य. मया ९ तथा अस्माभिः ५ ववा ग्राह्या उपा-
देयाः ॥

मज्झत्तो वि महत्तो तहा मइत्तो तहा ममत्तो वि ।
अम्हत्तो तह गिण्हेह कुडय-तरुणो पसूणाडं ॥ ४० ॥
मे मइ मम मह मज्झं महं तहा मज्झ अम्ह अम्हं च ।
णे णो अम्हे अम्हो चम्पय-कलिआउ गिज्झाओ ॥ ४१ ॥
अम्हाणं मज्झाणं ममाण ममाणं महाण य महाणं ।
अम्हाण य मज्झाणं हत्थे धन-पसव-दामाई ॥ ४२ ॥
मि मइ ममाड मए मि अ अम्हम्मि ममम्मि मे तह महम्मि ।
मज्झम्मि अ थल-नलिणी-कुसुमाहरणे निउत्तव्वं ॥ ४३ ॥
अम्हेसु ममेसु तहा महेसु मज्झेसु तह य अम्हासु ।
आदिसह सल्लई-तरु-नव-कुसुमाहरण-कम्मम्मि ॥ ४४ ॥

४० हे सत्य मत् ४ मम मम सकाशात् । तथा अस्मत् अस्मत् अस्माकम् अस्माक सकाशाच्च कुटजतरो प्रसूनानि यूयं गृहीत अङ्गीकुरुत ॥

४१ हे हला मम ९ तथा अस्माक ७ चम्पककलिका हेमपुष्पक-कोरका प्राप्ताः ॥

४२ हे वयस्या अस्माक ८ हस्ते धनप्रसवदामानि क्षाप्रिविशेष प्रसूनस्रज भन्ति ॥

४३ हे आत्य मयि ९ म्यलनग्निीकुसुमाहरणे स्थलपद्मिनीपद्मानयननिमित्तं नियोज्यम् आप्तेष्ट्यम् ॥

४४ ते मय्य अम्मासु ५ मत्तरीतरुनवकुसुमाहरणकर्मणि

इअ पउमावइ-देवीइ पूअणे मालिणीउ जम्पन्ति ।

तीहिं दोहिं दुगुणिअ-वेहिं च सहीहि अन्नोन्नं ॥ ४५ ॥

सरय-समयम्मि एत्थ य मिहुण-सरूवेण पिच्छ विलसन्ति ।

देव दुवे सारसया दुणिण सुगा वेणिण हंसा य ॥ ४६ ॥

गजप्रियापादपप्रसूनानयनरूपव्यापारनिमित्तं यूयम् आदिशत भणत ।
अत्र च महाकुलके तथाचापिशब्दाः सर्सी सर्सी प्रति समुच्चर्यद्योतक-
त्वेन नियोक्तव्याः ॥

तथा अत्रैव च “गुप्पदस्तु तुवुवं” [९०] इत्यादि “सुपि” [११७] इत्यन्त-
सूत्राणां तं तुं-तुवं इत्यादि-अम्ह मम-मह मज्झ इत्यन्तानि उदाहरणानि गुप्प-
दस्मदोः सर्वविभक्तिसंज्ञके स्पष्टान्येव । नवरं सुपि एत्वविकल्पम् इच्छन्त्येके ।
तन्मते तुवसु तुमसु इत्यादि । तुम्भस्य आत्वमपि इच्छत्यन्यः । तेन तुम्भासु ।
तुम्हासु । तुज्झासु । अम्हस्य आत्वमपीच्छत्यन्यः । तेन अम्हासु इति विशेषः ॥

तीहिं । “नेस्संती तृतीयादौ” [११८] ॥

दोहिं । वेहिं । “द्वेदो वे” [११९] ॥

४६. प्रावृट्पदान्तरं शरत्संपदं दर्शयन् आरामिकः कुमारपालनृपं
विज्ञापयति । हे देव महाराज अत्र च अस्मिन् पुनः शरत्समये द्वौ
सारसश्च सारसी च सारसौ । “पुरुषः स्त्रिया” [३.१] इति पुरुष-
शेषे । सारसौ लक्ष्मणौ । एवम् अप्रेपि । द्वौ शुक्रौ कीरौ द्वौ च हंसौ
सितच्छदौ मिथुनस्वरूपेण स्त्रीपुंसयुग्मरूपेण पश्य विलसतः क्रीडां
कुरुतः । द्वौ इति पश्येत्यपेक्षया द्वितीया । विलसत इत्यपेक्षया च
प्रथमा । एवम् अप्रेपि पश्येत्यपेक्षया द्वितीया भ्राम्यतः उड्डयन्ते
सन्तीति योगे प्रथमा ॥

दो दो कुरुरा वे वे अ खञ्जणा नह-यले उअ भमन्ते ।
 पण्णाई तिवण्णस्स य उअ तिणि वि जुण्ण-नीलाई ॥४७॥
 उअ चउरो चत्तारो चत्तारि इमे नहम्मि उड्डन्ते ।
 दंसेइ सारसे इअ मुद्धा दुण्हं वयंसीणं ॥ ४८ ॥
दुण्ह नयणाण सुहदा उअ माला पङ्कयाण तासुं च ।
कमल-सही हंस-वहू अली-वहू पिच्छ रममाणा ॥ ४९ ॥

४७. द्वौ द्वौ कुरुरौ उत्क्रोशाख्यपक्षिविशेषौ द्वौ द्वौ च खञ्जनौ
 खञ्जरीदौ नभस्तले उअ पश्य भ्रान्त्यतः । त्रिपर्णस्य च पलाशस्य
 त्रीण्यपि पर्णानि जीर्णान्यपि पुरातनप्राचाण्यपि नीलानि । समय-
 माहात्म्यात् हरितानि । सश्रीकाणीति यावत् । उअ पश्य सन्ति ।

दुवे । दोणि । वेणि । दो । दो । वे । वे । “दुवे दोणि वेणि च जस्ससा”
 [१२०] ॥ दुणि । विणि इति पाठे तु “हस्वः सयोगे” [१. ८४] इति हस्वः ॥

तिणि । “त्रिस्तिणि.” [१२१] ॥

४८. मुग्धा अप्रगल्भा द्वयोर्धयस्ययोः सारसान् इति अनेन प्रका-
 रेण दर्शयति । तमेवाह । चतुर इमान् सारसान् नभसि उअ पश्य ।
 उड्डन्ते विचरन्ति ॥

चउरो । चत्तारो । चत्तारि । “चतुरअत्तारो चउरो चत्तारि” [१२२] ॥

४९. द्वयोर्नयनयोः सुगन्धाः पङ्कजानां मालाः मृजः उअ पश्य
 सन्ति । तामु च कमलमग्नयः सहचारित्वाद् वयस्याः । हंसवहूः
 वगटा । अलिषधूः भ्रमरी । रममाणाः पश्य सन्ति ॥

दोण्हं । दोण्ह । “उग्याया आओ ण्ह ण्ह” [१२३] ॥

अखलिअ-परिमल-रिद्धिं पहिआ दड्डूण छत्त-वण्ण-तरुं ।
 वच्चन्ति मोह-निदं मरण-सहिं भरिअ अप्प-वहुं ॥ ५० ॥
 हाहाण समा हेट्ठे तरुण सालीण गोविआ गन्ती ।
 खे जन्तीणं मिलिआण सुर-वहुणं गइं खलइ ॥ ५१ ॥
 अलि-मालाहि सणाहेहिं वाण-कुसुमेहि परिमल-गुरुहिं ।
 दिट्ठेहि वि मुच्छिअइ दुहिणीहिं पन्थिअ-वहुहिं ॥ ५२ ॥
 सारस-मालाहिन्तो सुग-मालाओ अ चडय-मालाउ ।
 अखलिअ-गईउ धेणूउ रक्खिमो सालि-वणमेअं ॥ ५३ ॥

५०. अस्पलितपरिमलश्चट्ठिं निर्गलसौगन्ध्यसमृद्धिं सप्तपर्ण-
 तरुम् अयुक्छद्वृक्षं दृष्ट्वा पथिका आत्मबधूं स्वभार्यां स्मृत्वा मरण-
 सत्तीम् अचैतन्यादितत्कार्यकारित्वाद् वयस्यां मोहनिद्रां तमोगुणमयीं
 मूर्छानिद्रां प्रजन्ति आसादयन्ति ॥

५१. तरुणाम् अधः अधस्तनभागे हाहा देवगायनस्तेन तेषां धा
 समा । निरुपमनिनादोपेतत्वात् । शालीनां गोपिका गायन्ती गानं
 कुर्यती स्ते यान्तीनां प्रजन्तीनां मिलितानां क्रीडार्थं समुदितानां
 सुरबधूनां गतिं स्पलयति निषेधयति । दिवि गच्छन्त्योप्सरसः
 अत्याश्चर्यं गोपीगीतं श्रुत्वा तत्रैव तिष्ठन्तीत्यर्थः ॥

५२. अलिमालाभिः सनायैः युक्तैः परिमलगुरुभिः सौरभाढ्यैः
 इष्टैरपि वाणकुसुमैः असनप्रसूनैर्हेतुभूतैः दुःखिनीभिः स्मरज्वराभि-
 तापात् सकष्टाभिः । पन्थेन चरन्ति पान्थिकाः । पथिवत् पन्थशब्दो-
 प्यस्ति । तेषां वध्यस्ताभिर्मूर्च्छयते मुह्यते ॥

५३. सारसा लदमणास्तेषां मालास्तस्यास्ताभ्यो धा । शुकाः
 फीरास्तेषां मालास्तस्यास्ताभ्यो धा । चटकाः कलविट्कास्तेषां माला-
 स्तस्यास्ताभ्यो धा । अस्पलिता अप्रतिहता । अनिवार्येति यावत् ।

कुङ्कुम-कलिआसुन्तो सुरहिस्स मिउस्स एन्त-पवणस्स ।
 पसरो गिरिम्मि इह तह तरुम्मि सच्चं पि सुरहेइ ॥ ५४ ॥
 फुल्ला मुणी इह तरु न मुणीउ तरुउ दूरगा भमरा ।
 वाइ मुणीण तरुणं नव परिमल-मासलो वाऊ ॥ ५५ ॥
 उदीपिय दढ-मयरद्वयगिणो वाउणो फुरन्ति रया ।
 मुणि-मालत्तो पङ्कय-मालाहिन्तो पराय-कणा ॥ ५६ ॥

एवभूता गतिर्यस्या यासा वा तस्यास्ताभ्यो वा धेनोर्धेनुभ्यश्च शालि
 वनम् एतद् वय रक्षाम तन्निवारणेन पालयाम । अत्र आरामिकेण
 स्वनियोग एव विज्ञप्त ॥

५४ कुङ्कुमकलिकाभ्य केसरकोरकसकाशाद् आयश्चासौ पवनश्च
 तस्य अत एव सुरभे मृदो मुखस्पर्शस्य प्रसर उज्जृम्भणम् इह शरदि
 गिरौ तथा तरौ सर्वमपि उपत्यकाधित्यकाप्रस्थादि मूलपत्रपुष्पादि
 सुरभयति रजगन्धवासेन एकतानता नयति ॥

५५. इह शरदि मुनय अगस्तयस्तरय फुल्ला पुष्पिता । अतो
 न मुनेस्तरो सकाशाद् दूरगा विरला । किं तु मकरन्दलोभात्
 समीपस्था इत्यर्थः । भमरा । तथा मुनीना तरुणा नवपरिमलमासल
 नूतनसौरभसमृद्धो वायुर्वाति ॥

माला वमल छद्दी इत्थ-यद्द इत्यादीनि मुणीउ तरुउ मुणीण तरुण
 इत्यन्ताणि चोदाहरणानि “श्लेषेऽदन्तवत्” [१२४] इत्येतद्वृत्त्यनुसारेण स्वयम्
 उपयुज्य परिभाषीयानि ॥

५६ उदीपित वृद्धिं नीत दढो चल्वान् मकरध्वज एव सताप-
 पत्याद् अग्निर्यस्ते तथा पायय श्रुरन्ति सर्वत परिभ्रमन्ति तथा
 उदीपितमकरध्वजाप्रेर्यायां वायु प्राप्य । वायुयोगाद् इति यावत् ।

चारुमि एत्थ पल्लववारिमि विसट्ट-पोम्म-मालाओ ।
 दोहिं चिअ नयणेहिं होइ न तिती नियन्ताणं ॥ ५७ ॥
 मच्च-गणस्स मुराण य अलं खु कामो हवेइ इह सरए ।
 कामाय पवट्टन्ते थाणं कामस्स य वडन्ते ॥ ५८ ॥

रयाद् वेगेन मुनिमालायाः अगन्निपुष्पपरंपरायाः मुनिमालाभ्यो वा
 सकाशात् [तथा पङ्कजमालायाः पङ्कजमालाभ्यो वा सकाशान्]
 पयराकणा एतद्रजोलवाः स्फुरन्ति इतम्वत् उद्गमन्ति ॥

अगिणो । वाडणो । “ न दीरो णो ” [१२५] ॥

मालत्तो । मालाहिन्तो । “ इवेत्तुं ” [१२६] । भवस्र हिः ” [१२७] । ना ।

५७. अत्र शरदि चान्णि पल्लववारिणि । विमट्ट इति देश्यम् ।
 विकमितानि यानि पद्मानि तेषां मालाः मालाभ्यो वा सकाशाद्
 द्वाभ्यामेव नयनाभ्यां पश्यतां वीक्ष्यमाणानां न वृत्तिर्भवति । न तद्दर्शन-
 चान्छा व्युपरमत इति भावः ॥ मालाओ इति पश्यताम् इति मंत्रन्ध-
 वियश्रया द्वितीया । न भवतीति मंत्रन्धवियश्रया तु पञ्चमी ।

चारुमि । वारिमि । “ देहं ” [१२८] । न ॥

मालत्तो । मालाहिन्तो । मालाओ । “ एत् ” [१२९] । न ॥

दोहिं । नयणेहिं । “ द्विचनस्य वट्टचनम् ” [१३०] ॥

५८. कामाय स्मरार्थं प्रवर्तमानायाम् कामाय थाणः अमनः स
 एव विरहिमनोभेनृत्वाद् थाणः शरः तं घटमानायाम् उत्पादयन्त्याम् ।
 “ प्रावृट्शरत्तरणयः पुंश्चि ” [१. ३१] इति प्रावृते पुंस्त्वम् । इह शरदि
 थाणान्यपुष्पेण कृत्वा मर्त्यगणाय सुरेभ्यश्च निनिर्गं प्राप्नुं समर्थः
 कामो भवति ॥ शरदुपष्टम्भेन स्मरन्तान् स्वयशवर्तिनो विहित-
 चान् इत्यर्थः ॥

मयणम्मि विरहिणीणं वहाइ रुद्धम्मि को व न वहाय ।
 जं ताण वहस्स हुअं फुल्लं सेहालिअ-वणं पि ॥ ५९ ॥
 वन्दे भण्डीरस्स वि चिरस्स फुल्लम्मि जंम्मि अलि-ओली ।
 नील-मणीण न इअरा वण-सिरि-पिट्ठीइ कवरि व्व ॥ ६० ॥
 एइ न पहिओ पासे इमस्स असणेसु भूसिअ-वणस्स ।
 गन्ध-विसेहि व तेहिं वीहन्तो नस्सए दूरे ॥ ६१ ॥

मघ-गणस्स । सुराण । “चतुर्थ्याः पष्ठी” [१३१] ॥

कामाय । कामस्स । “तादर्थ्येदेर्वा” [१३२] ॥

५९. विरहिणीनां प्रोपितभर्तृकाणां वधाय विनाशाय कुपिते सति मदने । वा इवार्ये । स च संभावनायाम् । को वा क इव न वधाय न संभाव्यते । असौ यस्तासां वधाय न भयतीत्यर्थः । यत् तासां वधाय फुल्लं पुष्पितं शेफालिका निर्गुण्डी तस्या वनमपि भूतम् ॥

वहाइ । वहाय । वहस्स । “वधाडाइअ वाँ” [१३३] इति तादर्थ्य-
 देहिन् आइः पष्ठी च वा ॥

६०. भण्डीरमपि घृक्षविशेषमपि विरेण वर्णनीयसौरभादिगुण-
 ग्रामस्य असंख्यत्वाद् बहुकालेन वन्दे वर्णयामि । यस्मिन् फुल्ले पुष्पिते
 सति नीलमणिभ्यो न इतरा । अतिसादृश्यात् ता इवैवेत्यर्थः ।
 अल्पाङ्गी भ्रमरश्रेणिः वनश्रियः पृष्ठे कवरीव वेणिरिवास्ति ॥

मण्डीरस्स । चिरस्स । मणीण । पिट्ठीइ । “क्वचिद् द्वितीयादेः” [१३४]
 इति द्वितीयादीनां विमर्शनां स्थाने पष्ठी ॥

६१. अग्न्य प्रत्यक्षवर्तिनः अमनैः पीजकैः कृत्वा भूषितं च तद्
 यनं च तस्य पार्श्वे न ण्ति नायाति । किं तु गन्ध एव मारणाद्

१ C तंनि, २ D वधाय विनाशनिमित्तं दृष्टे कुपिते, ३ So BC. See P.
 ४ BD दृष्टो, C पुष्टो, ५ D न पार्श्वे ण्ति । किं तु.

इह कणय-पङ्कएहिं रत्तिं विञ्जुजलेहि चउ-वीसं ।

अचिञ्जन्ति जिणा तेण तेण कालेण सयराहं ॥ ६२ ॥

उज्जाण-मण्डवेसुं गरुआअइ लोहिआइ विम्व-फलं ।

गुरुआइ लोहिआअइ एव्वारु-फलं च कच्छेसु ॥ ६३ ॥

विपं चेपां ते तथा विपवृक्षविशेषास्तेभ्य इव दूरं तेभ्योऽसनेभ्यो विभ्यत् त्रस्यन् नश्यति ॥

पाठे । असणेसु । “ द्वितीयातृतीययोः सप्तमी ” [१३५] ॥

विसेहि । तेहिं । दूरे । “ पञ्चम्यास्तृतीया च [१३६] इति तृतीयासप्तम्यौ ॥

६२. इह शरदि विद्युद्वद् वैज्ज्वलैः कर्नकवर्णानि पङ्कजानि ।
“ मयूरग्यंसकेत्यादयः ” [है० ३.१] इतिवर्णशब्दलोरीन् । कनकरूपङ्कजानि तैः
कृत्वा रात्रौ तस्मिन् तस्मिन् काले रात्रेरेव आद्यन्तरूपे । सयराहं
इति देश्यं शीघ्रार्थे । चतुर्विंशतिर्जिना अर्च्यन्ते पूज्यन्ते ॥

रत्तिं । “ सप्तम्या द्वितीया ” [१३७] ॥

प्रथमार्येपि द्वितीया दृश्यते । चउ-वीसं ॥ अपि तृतीयापि दृश्यते । तेण
तेण कालेण ॥

६३. उद्यानमण्डपेषु विम्वारुख्यफलं गुरु इव आचरति । क्यइ ।
गुरुयते । अगुरु गुरुं भवति गुरुयति । अलोहितं लोहितं च भयति
“ ङाच् लोहितादिभ्यः पित् ” [है० ३.४] इति क्यइ वा । गुरुयति ।
लोहितायति । तथा कच्छेषु जलप्रायेषु वाटेषु एव्यारुः कर्कटी तस्याः
फलं च गुरुयते लोहितायते । एतद् एतच्च फलं समप्रस्वकारण-
सामग्रीवशाद् महद् अरुणं च संपद्यत इति भावः ।

गरुआअइ । लोहिआइ । गरुआइ । लोहिआअइ । “ क्यडोर्यडेरु ” [१३८] ॥

१ BC दूरं पथिकः तेभ्यो. २ D उज्ज्वलैः दीपैः. ३ C कंचन for कनक°. ४ D °लोपे. ५ D देश्य भुगपत्. ६ B चउव्यासं. ७ BC गुरुर्म. ८ BC गुरु°. ९ III क्यडोर्यडेरु.

वेवइ हसइ अ कुमुअं पवेवए विहसए अ कासं च ।

देव जलम्मि थलम्मि अ इह पेक्खसि पेक्खसे इत्थ ॥६४॥

न हससि न वोवहससे जइ ता भासेमि किं पि वन्नेमि ।

अमुणा सरेण हंसाण माणसं तं पि विम्हरिअं ॥ ६५ ॥

बहु वन्निअं न सकं जाइं दीसन्ति सरय-चिन्धाइं ।

चरिआइं विप्फुरन्ते इदो अ हेमन्त-सिसिराण ॥ ६६ ॥

६४. देव कुमारपाल भूपाल इह जले कुमुदम् । जातावेकवचनम् । कुमुदानीत्यर्थः । एवम् अन्यत्रापि । वेपते वायुवशाच्चलति । हसति । चन्द्रचन्द्रिकाया विकसतीत्यर्थः । त्वं प्रेक्षसे । तथा देव अत्र स्थले कासं कासकुमुमं च प्रवेपते विहसति च त्वं प्रेक्षसे ॥

वेवइ हसइ । पवेवए विहसए । “त्यादीनाम्०” इति [१३९] इवेवै ॥

६५. हे राजन् यदि त्वं न हससि जल्पाकोयम् इति न हास्यं करोषि । न वा उपहससि अहो अस्य वर्णनाचार्ययम् इति न विप्रवयसि तदा भाषे भणामि किमपि किञ्चिच्च वर्णयामि श्लाघे । वर्णनमेवाह । अमुना परतो वर्तमानेन सरसा सहस्रलिङ्गाख्यसरोवरेण हंमाना तदपि मत्ततस्यविलासास्पदत्वेन श्रेष्ठमपि भानसं देवसरो विस्मृतम् ॥

वेक्खसि वेक्खसे । हससि उपहससे । “द्वितीयस्य सि से ” [१४०] ॥

६६. शरद्वर्णनम् उपसंहरन् हेमन्तशिशिरयोः सार्धैकविंशत्या गाथाभिर्यर्णनम् आह । यानि शरदिहानि घनात्ययलक्षणानि दृश्यन्ते यद्यप्यन्ते तानि यद्वा प्रभूतं वर्णयितुं न शक्नोमि असंग्रह्यत्वात् सामस्येन द्रष्टव्ययितुं न पारयामि । तथा इतश्च अस्मिन् उद्यानप्रदेशे पुनः हेमन्तशिशिरयोश्चरितानि नत्वा लप्रभावप्रभविष्णुकलकण्ठस्वरहास-पुन्दरीकादिप्रमथपुष्पफलादिलक्षणविलम्बितानि विस्मरन्ति उज्जृम्भन्ते ।

विच्छुहिरे कलयण्ठा सूसरे ताण तारिसो कण्ठो ।

दीसन्ते कुन्द-लयाउ विप्फुरन्तीह रोलम्बा ॥ ६७ ॥

इह पेक्खह पेक्खित्था इहेह पासंह इहावि पासित्था ।

लवली-लयाउ फलिणी लयाउ फद्धा इवाफुल्ला ॥ ६८ ॥

नोवदिसामो नो संदिसामु न य आदिसामं किं तु इमा ।

गायन्ति इह सयं चिअ मिलिआ कसणेच्छु गोप्पीओ ॥ ६९ ॥

उभयोरपि लक्षणानाम् उभयत्रापि प्रायो दर्शनात् सममेव हेमन्त
शिशिरयोर्वर्णनम् ॥

भासेमि । वजेमि । “तृतीयस्य मि” [१४१] ॥ बाहुलकाद् मिर्ध
स्थानीयस्य मे इकारलोपश्च । सक ॥

६७. तान्येवाह । कलकण्ठा पुस्कोकिला विक्षुभ्यन्ति मन्दायन्ते ।
तेषां कलकण्ठानां तादृशो मधुरध्वनिधुर्य कण्ठो गलं शुष्यति परुषी-
भयति । कुन्दलतास्तु माध्यशाखा पुनर्दृश्यन्ते सश्रीकतया सतर्प
जनैर्विलोक्यन्ते । इह आसु कुन्दलतासु रोलम्बा भ्रमरा विस्फुरन्ति
मकरन्दपानलोभाद् उपरि स्फुरन्ति ॥

दीसन्ति । विप्फुरन्ते । विच्छुहिरे । दीसन्ते । विप्फुरन्ति । “बहुधाग्रस्य
मि न्ते हरे” [१४२] ॥ कचिद् हरे एकत्वेऽपि । सूसरे ॥

६८ इह अस्मिन् प्रत्यक्षयतिनि प्रदेशे प्रेक्ष्यम् इह प्रेक्ष्यम् इह
पश्यत इहापि यूय पश्यत । लवलीलता फलिनी श्यामा तस्या
लताश्च स्पर्धादिर्व अन्योन्यस्य न्यक्चिकीर्षयेव उत्फुल्ला कुसुमिता ॥

पेक्खह । पेक्खित्था । पासंह । पासेत्था । “मध्यमस्येत्थाहचौ” [१४३] ॥

७०. नोपदिशाम उपचिकीर्षया भणाम । न च सदृशाम अन्य-

१ D पासंह २ BC आदिसामु ३ BC मिध ४ So BC स्पर्धा इव
would probably have explained the text more correctly
Or have we to read फद्धा इवाफुल्ला or फद्धा इवोप्फुल्ला (व=इव)?

५ D पासेह

तुवरामो चणएसुं नव-सरिसव-कन्दलीसु तुवराम ।

तुवरामु मूलएसुं इअ कच्छ-त्थीण संरम्मो ॥ ७० ॥

हसए अ तुवरए तह लेइ अ पुंनामयाइँ एस जणो ।

कीस न हससि न तुवरसि न लेसि विलया इअ लवन्ति ॥७१॥

मुखेन कथयाम । न च आदिशाम नियोगं दद्व. तर्हि कथं गायन्ती-
त्याह । किं तु अपि तु इह अनयोर्हेमन्तशिशिरकालयोः स्वयमेव कथित-
मन्तरेणापि इमा. कृष्णाश्च ते इक्षवश्च कृष्णोक्षवस्तान् गोपायन्त इति
“कर्मणोऽण्” [हे० ५.१] इत्यणि कृष्णोक्षगोप्य. इक्षुवाटरक्षिकाः स्त्रियो
मिलिता एकत्रोपविष्टा गायन्ति मधुरध्वनिगीतं कुर्वन्ति ॥

७०. चणकेषु हरिमन्यैकनिमित्तं वयं त्वरामहे उद्यमं कुर्म. ।
मधसर्पपकन्दलीषु नूत्नसिद्धार्थककिशलयार्थं त्वरामहे । मूलकानि शाक-
विशेषास्तन्निमित्तं च त्वरामहे । इति भणितरीत्या कच्छक्षीणाम्
इक्षुचैणकचिर्भटिकादिवाटरक्षकावलानां संरम्भः उद्यमः ॥

उवदिसामो । उवदिसामु । आदिसाम । तुवरामो । तुवराम । तुवरामु ।

“तृतीयस्य मोमुमा. ” [१४४] ॥

७१. हे सरि एष जन इक्षुगोपिकादिस्त्रीलोकः हसति हस्यं
करोति त्वरते च उद्यच्छते । तथा पुंनागानि सुरपर्णिकापुष्पाणि लाति
च गृह्णाति । अतस्त्वं किं न हससि न त्वरसे न लासि । औप्रीतिकं
भुक्त्वा एतत् कर्तुं तवापि युक्तम् इति भावः । इति एषं वनिता लपन्ति
अन्योन्यम् आभाषन्ते ॥

हसए । तुवरए । ऐस्याने ॥ सेपाटे । हससे तुवरसे । “अत एवैच्छे ”

[१४५] । अत इति किम् । सेइ । सेठि । एवकारः अत् एच् से एवेति
विनयीतावधारणनिवेपार्थः । तेन अकारान्तादपि इच् सिध् सिद्धी । हसठि ।
तुवरठि । इव उदाहरण तु हसए इति शेषम् ॥

तं सि तद्वा एत म्हि अ अम्हत्थि जुव म्ह सम-गुण म्हो अ ।
 गायामो इअ नव-लङ्ग-गोविआणं इदो वत्ता ॥ ७२ ॥
अत्थि अहं तुममेसा दरिसेइ न का वि कुसुम-विन्नाणं ।
 इअ भणिअ का वि कारइ मुचुकुन्दाओ कुसुम-हरणं ॥ ७३ ॥
 अलि-गुञ्जिअं करावइ मालिणि-हल्लप्फलं करावेइ ।
जाणावइ रइ-लीलं भयणं भावेइ पारत्ती ॥ ७४ ॥

७२. हे सखि त्वम् असि तथा एषा अहम् अस्मि वयं च स्मः ।
 तथा युताः स्नेहाद् एकत्र मिलिता वयं स्मः । समगुणाः तारुण्यतार-
 मधुरस्वरत्वादिना तुल्याश्च वयं स्मः । तथा वयं गायामः गीतं कुर्मः ।
 इतः अस्मिन् हेमन्तशिशिरकाले नवलङ्गागोपिकानां नूतनमहारजैत-
 रक्षकस्त्रीणाम् इति एवं वार्ता परस्परम् आलापाः ॥

तं सि । " सिनाऽस्तेः सिः " [१४६] ॥

७३. हे सखि अहम् अस्मि । त्वम् असि । एषास्ति । परं न
 कापि कुसुमविज्ञानम् अद्भुतमाल्यादिप्रथनकलां दर्शयति प्रकटयति ।
 इति एवं भणित्वा उक्त्वा [कापि] मुचुकुन्दात् वृक्षविशेषात् कुसु-
 माहरणं पुष्पमाल्यादिरचनाचातुर्यख्यापनाय पुष्पाद्यवयं कारयति
 सखीपाश्वाद् विधापयति ॥

म्हि । म्ह । म्हो । " यिमोमैम्हिम्होम्हा वा " [१४७] । पथे अम्हत्थि ।

अत्थि । " अत्थिस्त्थादिना " [१४८] इति च अस्तेस्त्थादिभिः सह अत्थि ।

७४. पारत्ती कुसुमविशेषः अलीनां गुञ्जितं कारयति मकरन्दपान-
 दानेन हर्षकारित्वाद् रुतं विधापयति । मालिनीनाम् औत्सुम्यम्
 अपरपुष्पेभ्यः सौरमादिना विशिष्टत्वेन त्वरां कारयति । रतिलीलां

तोसविअ-तरुण-गोवं तोसिअ-हरिणं इंदो अ जव-गोर्षी ।
 खे भामइ गीअ-द्युणिं पउत्थ-सत्थं ममाडेइ ॥ ७५ ॥
 कारिअ-अलि-कुल-रोला मरुवय-माला कराविअच्छि-छणा ।
 उअ कारीअइ जीए जयं करावीअइ अणङ्गो ॥ ७६ ॥
 कुन्देहि कराविअइ तह कारिअइ नवेहि लवलेहि ।
 जं ताण परिमल-वहो गन्धवहो मारइ पउत्थे ॥ ७७ ॥

सुरतक्रीडां ज्ञापयति बोधयति । कामिनः कारयतीत्यर्थः । यतो मदन्तं
 भावयति । कामिषु भवन्तं भावयति प्रवर्तयति ॥

दरिचेइ । कारइ । करावइ । करावेइ । “गेरदेदावावे” [१४९] इति गेः अत्
 एत् आव आवे । बाहुलकात् क्वचित् एत् न । जाणावइ । क्वचित् आवे न । मावेइ ॥

७५. इतश्च एतस्मिन् प्रदेशे तोषिततरुणगोपम् आवर्जितयुवयल्लवं
 माधुर्यातिशयात् तोषितहरिणं गीतध्वनिं गेयस्वरं यवगोपिका खे
 भ्रमयति अतितारत्याद् अम्बरे उल्लासयति प्रोषितसार्धं भ्रमयति च
 उद्दीपनविभावत्याद् मोहयति ॥

तोसविअ । तोसिअ । “गुर्वदितविर्वा” ॥ [१५० ॥

ममाडेइ । भ्रमेराहो या [१५१] । पक्षे भामइ ॥

७६. कारितः विधापितः अलिकुलस्य । रोल इति देश्यः । कोला-
 हलो यया सा तथा कारिनाक्षिछणा हरितवर्णत्वात् जनितनेत्रानन्दा
 मरुयकमान्दा अस्मि उअ पउत्थ । मास्ति यया अनङ्गः कार्यते कामिभिः
 प्रियमाणः अनङ्गो यया प्रयुज्यते । तथा अनङ्गो जयं कार्यते जगन्
 स्वयं शं धुर्यन् प्रयुज्यते ॥

७७. यन् तेषां कुन्दलवलयपुष्पाणां परिमलयद् सौरभधारको
 गन्धवहो पायुः प्रोषितान् पान्थान् मारयति मारणाख्यां दशमीम

कारेइ कं न हरिसं कारावेइ अ न कं रुच्छाहं ।

हासाविअ-जुव-गोवा जुव-गोवी कारिआणझा ॥ ७८ ॥

जाणामि न हि न जाणामि नारङ्ग-फलाइं वन्निउं देव ।

वण-सिरि-वहूँ घट्टंसुआइं सोहन्ति एआइं ॥ ७९ ॥

अवस्थां प्रापयति तत् कुन्दैः पुष्पजातिविशेषैः कार्यते विधाप्यते ।
तथा तत् नयैर्लवणैः लवलीकुसुमैः कार्यते । तत् कुन्दलवलकर्तृकं
विधापनम् इति भावः । यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात् तद् इति पूर्वार्थे
ज्ञेयम् । यत्तदी क्रियाविशेषणे ॥

कारिअ । कराविअ । कारीअइ । करावीअइ । [कराविजइ ।] कारिजइ ।
“ लुगावी कामावकर्मसु ” [१५२] ॥

७८. हासिताः कुतुककुञ्जल्पनेन स्मापिता युवगोपास्तरुणवह्न्या
यथा सा तथा कारितः मनोहरतया जनितः अनङ्गो यथा सा तथा
युवगोपी कं न हर्षं कारयति कं च न रतोत्साहं कारयति । अपि तु
सर्वमपि द्रष्टृलोकं प्रमोदं च मुरतप्रयत्नं च कुर्वन्तं मनोभिप्रेतत्वात्
भयुक्ते इति भावः ॥

कारिजइ । मारइ । कारेइ । कारिआ । “ अदेहुस्पादेरत आ ” [१५३] ।
अदेहुकीति किम् । करावीअइ । आदेरिति किम् । कारिअ । इह अन्त्यस्य मा
भूत् । आवेआम्पादेशयोरपि आदेरत आत्मम् इच्छन्ति । कारावेइ । हासाविअ ॥

७९. हे देव कुमारपाल भूपाल नारङ्गफलानि वर्णयितुं श्लाघितुं
जानामि अवगच्छामि । न हि न पुनर्न जानामि । वर्णनमेवाह ।
वनस्य श्रीरेव रागजननाद् वधूस्तस्या ण्तानि ममीपवर्तिनारङ्ग-
फलानि । घट्टंसुआइं इति देश्यः । प्रान्तस्यूतपट्टांशुरुच्यदीनि कौमुम्भ-
वस्त्राणीव शोभन्ते । उत्प्रेक्षाद्योतक इवशब्दो ज्ञेयः ॥

पउमसिरि तं भणामो भणिमो तं लच्छि भणिमु तं गउरि ।
भणमु तमिले भणाम य तं गङ्गे तं भणामु कमलच्छि ॥ ८० ॥
 तं मिरि भणमो भणिम तमुमे जए तं च भणम कुन्द-वणं ।
 उच्चिणह गहिअ-नामं लवन्ति विलया इअन्नोन्नं ॥ ८१ ॥
 फलिणि-कुसुमं विहसिउं विहसेउं लोद्वेयं पयइइ ।
हसिऊणं विहसेऊण निअ उमं अणहसेअव्वं ॥ ८२ ॥

जाणामि । जाणमि । “मौ वा” [१५४] इति अत आ वा ॥

८०. युग्मम् । वनिता परस्परप्रेमप्रतियुक्ता योषितो गृहीतानाम्
 नामग्रहणपूर्वकम् इति एवम् अन्योन्यं मिथो लपन्ति जल्पन्ति ।
 तदेवाह । हे पद्मध्रीस्त्वा भवन्तीं भणाम. आदिशाम. । हे लक्ष्मि
 त्वां भणामः । हे गौरि त्वा भणाम । हे इले त्वां भणाम । हे गङ्गे
 त्वां भणाम. । हे कमलाक्षि त्वा च भणाम ।

८१. तथा हे श्रीस्त्वा भणाम । हे उमे त्वां भणामः । हे जये
 त्वां च भणाम । किं तद् इत्याह । कुन्दवनम् उच्चिनुत । एतत्कुसु-
 मानि गृहीतेति भावः । अत्र युग्मे आद्या आर्यागीतिः ॥

भणामो । भणिमो । भणिमु । भणाम । भणामु । भणिम । “इच्च मोमुमे वा”
 [१५५] इति अत इत्थं चाद् भाव्य वा । पठे भणमु । भणमो । भणम ॥

गहिअ । “जे” [१५६] ॥

८२. फलिनीकुसुमं प्रियङ्गुलतापुष्पं विहसितुं विहसितुं लोभं
 मार्जनाभ्यद्रुप्रमूनं च विहसितुं प्रयतते । इदम् एतत् अहसनीयं
 आच्यम् । हसिन्वा मषपोलविषाम ग्मिन्वा विहस्य च सशब्दहसनं
 कृत्या हे मन्त्रि पश्य ॥

गन्धेण अहसिअब्बं विहसेहिइ इममिमं च विहसिहिइ ।
विहसेइ इमं विहसइ इमं च वारुणि-वणे पुप्फं ॥ ८३ ॥
 इह हसर पहिअ-लोओ हसेउ उज्जाण-वालिया-लोओ ।
विहसन्त-हिओ विहसेन्त-लोअणो फलिअ-वोरीहि ॥ ८४ ॥
जयइ अणङ्गो कह पहु सुणाउ विहसेज्ज जइ न पुंनागो ।
 न य विहसेज्जा लवली होईअइ न वि अ कुन्देहि ॥ ८५ ॥

८३. गन्धेन अहसितव्यम् अनुपहसनीयम् । ग्राह्यम् इति यावत् ।
 इदम् एतत् प्रत्यक्षवर्ति विहसिष्यति विकचं भविष्यति । इदं च विह-
 सिष्यति । तथा इदं विहसति । इदं च वारुणीवने पुष्पं विहसति ॥

विहसिउं । विहसेउ । हसिऊणं । विहसेऊण । अणहसेअब्बं । अहसिअब्बं ।
विहसेहिइ । विहसिहिइ । “ एच क्त्वातुस्तव्यभविष्यत्सु ” [१५७] इति
 एत् । चकाराद् इत्वं च ॥

८४. फलिताश्च ता वदर्यश्च ताभिर्हेतुभूताभिः विहसद्भृदयः तुष्य-
 येता विहसद्दोचनः विकसन्नयनः इह अस्मिन्नुद्यानप्रदेशे पथिकलोको
 हसतुं स्मितपरो भवतु । वाटिकाऽविनाभूत उद्यानपालिकालोकश्च
 हसतु । यथा एताः संप्रत्युपभोगयोग्या एवं यूयमपि इत्यभिसंधिना
 उद्यानपालिकालोकमुद्दिश्य पथिकलोको हसतु । तदभिप्रायं च शात्वा
 उद्यानपालिकालोको हसतु । हसने प्राप्तावसर इति भावः ॥ हसेउ इति
 “ प्रैपानुज्ञावसरे कृत्यपञ्चम्यौ ” [है० ५४] इत्यनेन अवसरे पञ्चमी ॥

८५. प्रभु कुमारपालस्वामी शृणोतु अवधारयतु । किम् । यदि पुं-
 नागो न विहसेत् विकसेत् न च लवली विहसेत् नापि च कुन्दैर्भूयते

होइअइ फलिणी-कुसुमेहि लहिजेअ केहि नच्छि-सुहं ।

केहि न लहिअ हरिसो जह दीसइ बुचइ तहेअ ॥ ८६ ॥

इअ राया उज्जाणं तं कासी नयण-गोअरं सर्व्व ।

काही सउहे गमणं संझा-कम्मं च काहीअ ॥ ८७ ॥

उत्पद्यते तदा कथम् अनङ्गो जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते । पुंनागपुष्पा
दिभिरेव पुष्पशरः सर्वं स्वयशम् आघत्त इति भावः ॥

विहसेइ । विहमइ । हसउ । हसेउ । विहसन्त । विहसेन्त । “वर्तमानपद्ममी-
शतपु या ” [१५८] इति एवा ॥ कचिअ । जयइ ॥ कचिद् आत्ममपि । सुणाउ ।

विहसेअ । विहसेजा । “आभे ” [१५९] इति ए ॥

८६. भूयते उत्पद्यते फलिनीकुसुमैः । तथा तैः कृत्वा कैर्न अक्षि-
मुलं लभ्येत कैश्च न हर्षो लभ्येत । अपि तु सर्वे. फुल्लदक्षैः स
हर्षैश्च भूयत इति यावत् । ननु न भविष्यत्येवम् इत्याह । यथा दृश्यते
तथैव उच्यते । स्वानुभूतमेव भण्यत इति भावः ॥

होईअइ । होइअइ । लहिजेअ । “ईअ इजौ क्यस्य ” [१६०] ॥
बाहुलकात् कचित् क्योपि विभाषया । लहिअ ॥

दीसइ । बुचइ । “इशिवचेईसइअम् ” [१६१] इति क्यस्य डीसइअौ ।

८७. अथ उद्याननर्णनम् उपसंहर्तुम् आह । इति पूर्वोत्तरीत्या
तन् शासनदेवताप्रसादप्रादुर्भूतसर्वैर्तुङ्गपुष्पादिसमृद्धिसंपन्नम् उद्यानं
राजा श्रीकुमारपालदेव सर्वम् अखिलं नयनगोचरं चकार । ददर्श-
त्यर्थः । ततः सौधे गमनम् अकार्षीत् । तत्र च संध्याकर्म देवपूजा
दिकं च अकार्षीत् ॥

कासी । काही । काहीअ । “मीही दीअ मूतार्थस्य ” [१६२] इति मूतार्थ-
विदिताग्रतन्यादे. सी ही दीअ ॥

अह पठिअं सुएहिं हुवीअ संजा अहेमि अत्यमणं ।

अम्ह खणो आसि तमो हुज्जइ ममि-उग्गमो हुंज ॥ ८८ ॥

होस्मामि दुही होहिमि दीणो होहामि असरणो इण्हि ।

इअ चिन्तन्तो विरहं महइ रहइो गहइीए ॥ ८९ ॥

वायव्व-ण्हाण-ण्हाया होस्मामो होहिमो अणज्जयणा ।

होहामो कय गेइी-खेइा होस्साम विगय-भया ॥ ९० ॥

८८. अथ संध्याकर्मानन्तरं सूनैः मागधैः पठितं राज्ञः पुरः प्रति-
पादितम् । किं तद् इत्याह । हे देव मंध्या अभूत् अभवन् वभूव वा
समपद्यत । अस्तमनं सूर्यस्य अस्ताचलेन तिरोधानम् अभूत् । अस्माकं
क्षणः पठनाय अवसरः असूत् । तथा तमः अन्वकारः अभूत् ।
गश्युद्रमः अभूत् । अधुना एतयोर्भयने प्राप्तः रालः ॥

हुवीअ । “ व्यञ्जनाद् ईअः [१६३] ॥

अहेमि । आसि । “ तेनास्तेरात्यहेसी ” [१६४] ॥

हुज्जइ । हुज्ज । “ जात् सत्तम्पा इवा ” [१६५] इति समम्यादेशात् जान्
पर इवा ॥

८९. अथ मूता एव संध्याद्रिकालभाविचक्रादिचेष्टितं सप्तदश-
भिर्गाथाभी राज्ञे निवेद्यन्ति । इदानीं मांप्रतम् अहं दुःखी मरुष्टो
भविष्यामि भविता वा । एवम् अग्रेपि यत्र भविष्यन्ती दर्शिता तत्र
श्वस्तन्यपि ज्ञेया । दीनः कृष्णापात्रं भविष्यामि । अशरणो निर्नाथो
भविष्यामि इति एवं चिन्तयन् पर्यालोचयन् रयाद्गञ्जराकः रयाद्गया
सह विरहं मिथो वियोगं महते तितित्तने ॥

होहिमि । “ भविष्यति हिरादिः ” [१६६] इति भविष्यदर्थविहिते प्रत्यये परे
तस्मैव आदिर्दिः प्रयोक्तव्यः ॥

९०. त्रिभिर्विनिष्पकम् । गयां घेनूनां मंजुग्गम् आत्मीयात्मीय-

होहाम मुक्-मेरा होहिम गोवाल-गुजरी-गाया ।

होस्सामु मित्त-मिलिआ होहामु तहेअ कय-नट्टा ॥ ९१ ॥

होहिमु रमिरा भमिरा होहिस्सा निब्बुआ य होहित्था ।

इअ मुणि-वडुआ जम्पन्ति गावि-समुहं वणे जन्ता ॥ ९२ ॥

गव्यान्तयनार्थम् अभिमुखं वने यान्तो गच्छन्तः मुनिवटुकास्तापस-
कुमारका इति एवं कथयन्ति। किं तद् इत्याह । “वायव्यं तु गवीरजः”
इति वचनाद् वायव्यस्नानं सुरभिस्सुरोत्पातपवनोल्लासितपांशुस्नानं
तेन स्नाताः शुचयो भविष्यामः संपत्स्यामहे । अनध्ययनाः विकल-
त्वाद् पठनगुणनरहिता भविष्यामः । कृतः । गेड्डीति देश्यः । शङ्क-
लाख्या वक्राग्रा यष्टिः तथा आरामः क्रीडा येषां ते तथा भविष्यामः ।
विगतभयाः पठनगुणनायोग्यकाले रमणाद् उपाध्यायविगोपनोत्पद-
वर्जिता भविष्यामः ॥

९१. मुक्ता निर्जनत्वात् त्यक्त्वा मेरा मर्यादा वैस्ते तथा । निःशङ्का
इत्यर्थः । भविष्यामः ॥ गोपालगूर्जरी भैरवरागाप्रियां भाषाविशेषं
गायन्ति ते गोपालगूर्जरीगायका भविष्यामः । “कचग० [१.१७७]
इति कलुकि षचिद् एकः देवि सद्यो दीर्घत्वे गाया इति रूपम् । मित्रमिलिताः
क्रीडावसरत्वात् सलियुक्ता भविष्यामः । तथैवेति निपातसमुदायः
समुच्चये । कृतनाट्याः रचितनर्तनाश्च भविष्यामः । मित्रैर्मिलित्वा
नाट्यं करिष्याम इत्यर्थः ॥

९२. रन्तारः नानाक्रीडनकैः क्रीडनशीला भविष्यामः । भ्रमि-
तारः इतस्ततः पर्यटनशीला भविष्यामः । एवं च निर्वृताश्च सुखि-
ताश्च भविष्यामः ॥

होस्सामि । होहामि । होस्सामो । होहामो । होस्साम । होहाम । होस्सामु ।
होहामु । “मिमोसुमे स्सा हा न चा” । [१६७] पक्षे होहिमि । होहिमो ।
होहिम । होहिमु ॥

होस्सं कय-नेवच्छा काहिमि कुरले णडालिअं काहं ।
 दाहिमि वासं केसेसु दाहमलिअम्मि तिलयं च ॥ ९३ ॥
 पिअ-संमुहं च गच्छं सोच्छं गीअं च हरिसओ रोच्छं ।
 तारुअ-फलं वेच्छं देच्छं मोच्छं च संतावं ॥ ९४ ॥

होहिस्सा । होहित्था । “मोमुमाना हिस्सा हित्था ” [१६८] । पक्षे
 होस्सामो । होहिमो । होहामो इत्यादि ॥

९३-९७, पञ्चमि, कुलकम् । वासकसज्जा नायिकाविशेषः । तव
 उक्तम्

परिपाट्या फलार्थे वा नवे प्रसव एव वा ।
 दुःखे चैव प्रमोदे च पडेते वासकाः स्मृता ॥ १ ॥
 उचिते वासके स्त्रीणामृतुकालेपि वा बुधै ।
 द्वेष्याणामथ वेष्टानां कर्तव्यमुपसर्पणम् ॥ २ ॥

इति नयेन वासके रतिसंभोगलालसतया अङ्गरागादिना सज्जा वासक-
 सज्जा इति चिन्तयन्ती परिभाषयन्ती प्रियार्थं शय्या प्रियशय्या तां
 सज्जति प्रगुणीकरोति । चिन्तामेवाह । अहं कृतनेपथ्या विरचितवेपा
 भविष्यामि । कुरलान् केशविच्छित्तिविशेषान् करिष्यामि । ललाटिकां
 चन्दनादिभिर्ललाटमण्डनं करिष्यामि । केशेषु आर्द्रालकेषु वासं दन्दह-
 मानकालागुरुकर्पूरादिसुरभिद्रव्यभावना दास्यामि । अलिके ललाटे
 तिलकं च कस्तूर्या विशेषं दास्यामि निवेशयिष्यामि ॥

९४. प्रिये संमुखं गृहं प्रविशति प्रियाभ्युपगमनदानाद्यर्थं तदभि-
 मुखं च गमिष्यामि । गीतं च प्रियेण गीयमानं श्रोष्यामि आकर्णयि-
 ष्यामि । हर्षतो रोदिष्यामि । प्रियप्राप्तेरानन्दाश्रुवर्षं विधास्यामी-

१ BC देछ २ So BC, should we not read फलेथे ? ३ C चे°,
 ४ D विशेषः. ५ B drops from here up to रोदिष्यामि in the
 commentary on the next couplet. ६ C लक्षण for °गमन°.
 ७ C रोदधि°.

छेच्छं भेच्छं नक्खेहि पिअं वोच्छं च तेण भोच्छं च ।
 सोच्छिस्सं पिअयम-चाडुआहं मोहं च गच्छिस्सं ॥ ९५ ॥
 हसउ अरमउ अ तुह सहि-अणो हसामु अरमामु अ अहं पि ।
 हससु अरमसु अ तं पि हु इअ भणिही मह पिओ इण्हि ॥ ९६ ॥
 सहिमेवं च भणिस्सं तम्बोलं देहि देसु पुण्हं च ।

इअ चिन्तन्ती वामय-मज्जा सजेइ पिअ-सेजं ॥ ९७ ॥

त्यर्थः । तारुण्यफलं वेदिष्यामि । प्रियपरिरम्भादि अनुभविष्यामि ।
 द्रक्ष्यामि प्रियं सप्रेम वीक्षिष्ये । संतापं च मनःखेदं मोक्षयामि यौवन-
 माननात् त्यक्ष्यामि ॥

९५. नलै. करजै कृत्वा प्रियं छेत्स्यामि भेत्स्यामि । पाटयिष्या-
 मीत्युभयार्थः । प्रियेण सह वक्ष्यामि रहसि वदिष्यामि । तेन प्रियेण
 सह भोक्ष्ये च संभोगसुरं मानयिष्यामि । प्रियतमस्य वह्नस्य चाडु-
 कानि प्रियवचनानि श्रोष्यामि । मोहं च रतिसातास्वादवशात् किं-
 कर्तव्यतामूढता गमिष्यामि ॥

९६. तव सखीजनः हस्तु च रमतां च । वहिर्गच्छत्वित्यर्थः । अहं-
 मपि हसामि च रमे च । त्वमपि हस रमस्व च । आवां तु इतो
 विजने सहासं रमणं कुर्वे इत्यर्थः । इति एवम् इदानीं मम प्रियो
 भणिष्यति विजैनकरणार्थं विदग्धत्वाद् इत्थं प्रतिपादयिष्यति । अथ
 च प्रियोऽप्यागतो युष्मान् वहिः प्रेषयिष्यति तस्मात् स्वयमेव गच्छतेति
 वैदग्ध्येन सैन सखीर्वसि ॥

९७. ताम्बूलं पूगीफलनागवल्लीदलदिरूपं देहि मह्यं वितर । पुण्यं
 च । जातावेनचनम् । उमुमानि देहि । अहं च एवम् इति सखीं
 स्वपरिचारिकां प्रति भणिष्यामि ॥

१ BG पुण्य. २ D प्रिय वक्ष्यामि वक्षामि वदिष्यामि, ३ BCD om. वि°.
 ४ □ अथ च प्रियोऽप्यागतो युष्मादादि प्रेषयिष्यामि तस्मात्. ५ BOD प्रति for
 °परि°.

तं रमसु तं रमेजसु तुमं रमेजे रमिजहि तुमं पि ।
रम तं पि वयं रमिमो रमन्तु एआ रमह तुव्मे ॥ ९८ ॥
 एआ हसन्तु तुम्हे हसह हसामो वयं पि नीसङ्कं ।
 दइएण रमिज इमा इमा रमेजा इमा रमइ ॥ ९९ ॥

होत्सं । “ मेः स्तं ” [१६९] इति स्तं वा ॥

काहं । दाहं । “ कृदो हं ” [१७०] । पक्षे काहिमि । दाहिमि ॥

गच्छं । सोच्छं । रोच्छं । वेच्छं । दच्छं । मोच्छं । छेच्छं । मेच्छं । वोच्छं ।

भोच्छं । “ भृगभि० [१७१] इत्यादिना भ्रादीना सोच्छमादयः ॥

सोच्छिस्सं । गच्छिस्सं । “ सोच्छादयः ” [१७२] इत्यादिना भ्रादीनं स्थाने,
 इजादिषु भविष्यदादेशेषु यथासंख्यं सोच्छादयः त एव आदेशा अन्यस्वराद्यवयव-
 वर्जा हिङ्गु च वा ॥

हसउ । रमउ । हसामु । रमामु । हससु । रमसु । “ दु सु सु विध्यादिष्वेकस्मि-
 न्नयाणाम् ” [१७३] । विध्याद्यर्थोत्पन्नानाम् एकत्वर्थे वर्तमानानां प्रयाणामपि
 त्रिकाणां यथासंख्यं दु सु सु आदेशाः ॥

देहि । देसु । “ सोर्हिर्वा ” [१७४] इति पूर्वसूत्राविहितस्य सोर्हिर्वा ॥

९८-१०५. अष्टभिः कुलकम् । पांसुलानां स्वैरिणीनाम् इति एवं
 संप्रति आलापो मिथो भाषणम् । कोसावित्याह । हे सरि त्वं रमेस्व ।
 त्वं रमस्व । त्वं रमस्व । त्वमपि रमस्व । वयं रमामहे । एता रमन्ताम् ।
 यूयं रमध्वम् । सांप्रतं स्वेच्छया रमणे प्राप्तोऽवसर इत्यर्थः ॥

९९. हे हले एता हसन्तु । यूयं हसत । वयमपि निःशङ्कं स्वैरि-
 त्वाग्निर्भयं हसामः । तथा दयितेन सह इयं रमते । इयं रमते । इयं
 रमते ॥

एसा रमिहिइ एसा रमिज एसा वि संपइ रमेजा ॥८॥
 एसा रमिज एसा रमउ रमेजा य एसा वि ॥ १०० ॥
 होज्जम्हाणं समओ होज्जा स-च्छन्द-गो जणो एस ॥९॥
 ण हु होज्ज जइ पओसो ता एस जणो कहं होज्जा ॥१०॥
होज्जइ अङ्ग-स्थम्भो सेओ होज्जाइ होज्ज रोमश्चां ।
होज्जा कम्पो होइ अ वेण्णं ऐण्हिमभिसरणे ॥ १०२ ॥

१००. हे वयस्ये संप्रति इदानीम् एषा रमिष्यते स्वेच्छया क्रीडा
 करिष्यति । एषा रमिष्यते । एषापि रमिष्यते । तथा एषा रमताम् ।
 [एषा रमताम् ।] एषापि रमता च ॥

१०१. हे आलि अस्माकं समयः स्वेच्छया विचरणावसरः अभवत् ।
 अभूत् धभूय । जज्ञे । अत एष जनो महक्ष्ण स्वेच्छान्दग स्वेच्छा-
 धारी भवति भवेत् भवतु भूयात् भविता भविष्यति । तथा हु
 निश्चितं यदि प्रदोषो रजनीमुख नाभविष्यत् नर्दा एष जन अस्मै
 लक्षण कथम् अभविष्यत् । प्रदोषाभावे प्रियविरहघट्टिना भस्मसात
 समपत्त्यतेत्यर्थः ॥

१०२. हे सध्रीचि इदानीम् अभिसरणे प्रियसमीपगमने अङ्गस्तम्भ
 हर्षादिपराद् यत्नेपि अङ्गान्निया भवति सपश्यते । स्वेद. श्रमादिना
 रोमजलस्रायो भवति । रोमाश्च. प्रियदर्शनादे रोमहर्ष । कम्प मा मा
 पश्चिद् अभिसरन्ती द्राक्षीद् इति भयादिना गात्रस्पन्दो भवति ।
 वैवर्ण्य सपत्न्यादिछेपादिना छायाविषारश्च भवति । इदानीम् अस्मा
 णम् अभिसरणं कुर्यातीनाम् अङ्गस्तम्भादि वर्तत इत्यर्थः ॥

होजहिड इष्ट-गोष्ठी होजा पिअ-मेलओ दिही होज ।

होहिड परमाणन्दो होजाहिड चित्त-वीसामो ॥ १०३ ॥

होज किलकिंचिअं विव्योओ होजाउ विव्भमो होउ ।

मोट्टाइअं च होजउ होजा ललिअं च अम्हाणं ॥ १०४ ॥

होज न संझा होजा न निसा तिमिरं पि जड न होमाणं ।

ता होन्ता कह अम्हे इअ संपड पंसुलालावो ॥ १०५ ॥

१०३. हे सखि इष्टगोष्ठी प्रेमवैदग्ध्यगर्भपरस्परालापपूर्व प्रियेण सह एकत्र अवस्थानं भविष्यति । प्रियेण सह मेलक संगन्ध । अन्योन्याश्लेष इत्यर्थः । भविष्यति । धृतिः सतोपो भविष्यति । परमानन्द हर्षातिरेको भविष्यति । चित्तविश्राम निपश्चात्तत्त्वतोदाहृत्य च भविष्यति ॥

१०४. हज्जे अस्माकं किलकिंचित् भवतु भवेद् वा संपद्यताम् । विव्योको भवतु । विव्भमो भवतु । मोट्टायितं भवतु । ललित च भवतु । किलकिंचितादिलक्षणानि च अमूनि । स्मितहसितरदितभयरोपदु ल-गर्वश्रमाभिलापसंकर किलकिंचितम् । ईष्टेप्यवशा विव्योष । पागङ्ग-भूषणाना व्यत्यासो विव्भमः । प्रियकथादौ तद्भावनभावनोत्था चेष्टा मोट्टायितम् । मसृणोन्नत्यासो ललितम् ॥

१०५. हे सखि संध्या यदि नाभविष्यत् निशा यदि नाभविष्यन् तिमिरमपि यदि नाभविष्यत् तदा कथं वयमभविष्याम । अभीष्टमेलकः संध्यादिसद्भाव एवास्माकं जीवितप्रदः संपन्न इति भावः ॥

रमेत्रमु । रमेत्रे । रमित्रहि । रम । “अत इत्रस्त्रिजहीत्रे लुको वा” [१७५] ।
पणे रममु ॥

विहसन्त-पहा-हसन्तओ अह उइओ चन्दो कुणन्तओ ।
उवहसमाणि सरोरुहं विहसन्ति हसहं व कुमुइणि ॥१०६॥

रमिमो । रम तु । रमह । हसन्तु । हसह । हसामो । “बहुपु न्तु ह मो”
 [१७६] ॥

रमिन ३ । रमेजा ३ । “वर्तमाना भविष्यन्त्योश्च ज्ञा जा वा” [१७७]
 पक्षे रमइ । रमिहिइ । रमउ ॥ अन्ये त्वन्यासामपीच्छन्ति । होज । होजा ॥

होनइ । होजाइ । होज । होजा । होजाहिइ । होजा । होज । होजाहिइ ।
 हान । होजाउ । होजउ । होजा । “मध्ये च स्वरास्ताद् वा” [१७८] इति
 स्वरा तादातो प्रवृत्तिप्रत्यययोर्मध्ये चकागद् वर्तमानाभविष्यतीविष्यादिप्रत्ययाना
 च ज जा वा । पक्षे होइ । होहिइ । होउ ॥

होन । होजा । “क्रियातिपत्ते” [१७९] ॥

होमाण । होन्ता । “न्त-माणौ” [१८०] इति क्रियातिपत्ते न्तमाणौ ॥

१०६. अथ तिमिरविलसनानन्तर सरोरुह कमलम् उपहसन्तीम् ।
 मध्रीवल्यान् तद् विह्वययन्तीम् इत्यर्थः । विहसन्तीं विकासम् आसाद-
 यन्तीं हसन्तीमिव विकसद्दिशदलत्वात् स्मयमानामिव कुमुदिनीं
 पैरविणीं कुर्यन् । निहसन्ती चासौ प्रभा च तथा समुच्छलच्चन्द्रिकया
 कृत्या हसन्निव हसन् हास्य कुर्याणश्चन्द्र उदित उदयाचलचूलाव-
 लम्निविम्व मधृत्त । अनेन उत्तरसर्गार्थसूचनम् ॥ मागधी छन्दः ।
 तात्क्षण चेदम् । ओजे चौ युजि पचौ लदलदन्तौ मागधी ॥ विपमे
 चौ चतुर्मात्रौ द्वौ गणौ लदलदन्तौ । समे पचौ पण्मात्रचतुर्मात्रौ च
 लदलदन्तौ मागधी ॥

विहसन्त । हसन्तओ । कुणन्तओ । “घञात्” [१८१] इति प्रत्येक
 न्तमाणौ ॥

उवहसमाणि । विहसन्ति । हसं । “ ई च त्रियाम् ” [१८२] इति ई ।
चकापत् न्तमाणौ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रप्राकृतद्वयाश्रये अष्टमास्याध्यायस्य उदाहरणप्रति-
पादनद्वारेण तृतीयः पादः संपूर्णः ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्वयाश्रय-
महाकाव्यवृत्तौ पञ्चमः सर्गः समाप्तः ॥

वज्र थको सि कहिं पज्र कत्तो अ एण्हिमाओ सि ।
जम्पसु विम्हरिआ हं सीससु अणुसासणिजो सि ॥ १ ॥
साहसु कीए रत्तो बोछसु अन्ना वि किं पिआ तुज्झं ।
मङ्गसु किमहं मुका चवसु मए किं कयं विलिअं ॥ २ ॥
पिसुणसु किं जुत्तमिणं उप्पालसु किं चिराउ दिट्ठो सि ।
 इअ भमर-गुञ्जिएहिं ससिणं पुच्छीअ कइरविणी ॥ ३ ॥

१ अयैकविंशत्या गाथाभिश्चन्द्रोदयं वर्णयति । त्रिभिर्विशेषकम् ।
 भ्रमराणां गुञ्जितानि झंकाररवास्तै कृत्वा शशिनम् इति एवम्
 कैरविणी अपृच्छत् । अत्र उत्प्रेषार्थ इवशब्दो ज्ञेयः । ततश्चावार्तय-
 दित्र । पृच्छामेनाह । हे प्रिय कथय प्रतिपादय कस्मिन् कुत्र प्रदेशे
 अस्मि त्वं स्थित उपित । कथय कस्माच्च कुतः प्रदेशाद् इदानीम्
 आगतोमि । कथय विस्मृता गतानन्तं कालं स्मृतिपथं न गताहम् ।
 येन चिरम् अन्यत्रावस्थितोसीति भावः । एतत् सर्वं कथय । येन
 अनुगामनीय इयच्चिरम् अन्यत्रावस्थानेन शिक्षणीयोसि ॥

२. कथय कस्यां कान्ताया रत्तं सानुरागः । किं क्षेपे । कथय
 किम् अन्यापि मद्यतिरिक्तापि तव प्रिया वदन्मा । कथय किम् अहं
 गुप्ता परित्यक्ता । कथय किं मया व्यलीकम् अपराधः कृतम् ॥

३. कथय किमिदं मयदनुष्ठितं युक्तम् । कथय किं चिरात् प्रभूत-
 कालाद् रष्टो पीक्षितोमि ॥

णिच्चरही चक्र-वद् दूरस्थ-पिण्डं जुगुच्छिअंताणा ।

झुणिअ-रवेहि अदुगुच्छिअं पि भिसिणि दुगुञ्छन्ती ॥४॥

न बुहुक्खिओ वि चक्रो निय-छाहिं निअवि णीरवीअं विसं ।

निअ-पक्ख-वीजणेहि वोञ्जन्तो धराणि-सङ्काए ॥ ५ ॥

“इदितो वा” [१] इत्यधिकारसूत्रेण अप्रेतनसूत्रेषु ये इदितो घातवस्तेषां वक्ष्यमाणा आदेशा वा भवन्ति इति एतदुदाहरणानि तत्तत्पूजसंश्लेषाभ्येय ॥

वज्रपज्रेत्यादय आदेशाः “कथेर्वज्र” [२] इत्यादिमूत्रेण भवन्ति ॥

४. जुगुप्सितः प्रियविप्रयोगेपि अवस्थानाद् निन्दितः आत्मा यथा सा । तथा जुगुप्सिताः दैन्यसूचनाद् अप्रगस्यास्ते च ते रवाश्च तैः कृत्वा अजुगुप्सितामपि स्वस्य लीलागृहत्वेन अनिन्द्यामपि विसिनीं पद्मिनीं जुगुप्समाना विकृत्यमाना चक्रवधूश्चक्रयाकवह्ममा दूरस्थः अनिकटवर्ती स चासौ प्रियश्च रथाङ्गस्तस्मिन् दुःखं कथयामास ॥

णिच्चरही । “दुःखे णिच्चरः” [१] दुःखविषयस्य कथेर्णिच्चरो वा ॥

झुणिअ । अदुगुच्छिअं । दुगुञ्छन्ती । जुगुप्सेर्भुण-दुगुच्छ दुगुञ्छाः [४] ।

पथे जुगुच्छिअ ॥

५. निजच्छायां दृष्ट्वा निजच्छायामेव गृहिणीशङ्कया प्रियाभ्रमेण निजपक्षावेव व्यजने संतापापहरणात् तालवृन्ते ताभ्यां कृत्वा वीजयन् सन् बुमुक्षितोपि बुमुक्षाकान्तोपि चक्रः कोकः न विसं भृणालम् अवुमुभ्रत प्रियासंगममुरनिमग्नतया न भोक्तुम् ऐच्छन् । न कवली-चकारेति भावः ॥

बुमुक्षितो । णीरवीअ ॥ वीजणेहि । वोञ्जन्तो । “बुमुक्षि-वीज्योर्णारिव-वोञ्जो” [५] ॥

गायन्ता सज्ज्ञायं ज्ञायन्ता धम्म-ज्ञाणमकलङ्कं ।

जाणन्ता मुणिअब्बं मुणिणो आवस्सए लग्गा ॥ ६ ॥

दिण-ताव-उद्दुमाओ सदहिउं दाह-पसमिणिं जुण्हं ।

को अमय-पिअणिअं अच्छीहि न घोट्टिउं लग्गो ॥ ७ ॥

पट्टीअ चन्दिम-रसं चन्दिम-रस-डल्लिरं चओर-कुलं ।

पिअइ म्ह अलि-कुलमणोरुम्मिअ-सेहालिअ-परायं ॥ ८ ॥

६. स्वाध्यायं गायन्त. मधुरध्वनिना पूर्वपठितस्वाध्यायपरावर्तनं कुर्वन्तः । अकलङ्कम् आर्तैरौद्रपरिणामपरिहारान्निर्दोषं धर्मध्यातं शुभाध्ययसायविशेषं ध्यायन्तः अभ्यस्यन्तः । ज्ञातव्यं जीवाजीवादि-तत्त्वनयकं योद्धव्यं जानन्तः अर्हत्प्रणीतप्रकारेण अवगाच्छन्तः आश्चर्यकम् अश्चर्यकृत्यं सामायिकादिधर्मानुष्ठानं तस्मिन् मुनयः साधवो लप्ताः व्यापृताः ॥

गायन्ता । ज्ञायन्ता । “ ध्या गोर्ज्ञा-गौ ” [६] ॥

जाणन्ता । मुणिअब्बं । “ ज्ञो जाण-मुणौ ” [७] ॥

७. दाहप्रशमिनीं यपुःसंतापनिर्वापजननीम् अमृतवत् पानीयां पानव्यां ज्योत्स्नां श्रद्धाय निश्चित्य । तापः देदीप्यमानमार्तण्डमण्डलो-ष्मा । तेन उद्भूताः संतापिताः सन् फः अग्निभ्यां कृत्वा न पातुं लप्ताः अपि तु सर्वोपि संतापिताः सन् चन्द्रिकां सतर्पम् ईक्षितुं प्रवृत्ता इति भावः ॥

उद्दुमाओ । “ उदो ध्मो धुमा [८] ॥

सदहिउं । “ मदो धो दहः ॥ [९] ॥

८. चन्द्रिकारमं पिबन्तीत्येवंशीलं चन्द्रिकारमपातुं ज्योत्स्नाद्रव-पानशीलं पयोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तेषां कुलं निकुरम्यं कर्तुं चन्द्रिका-

पवणेणोब्बाय-विलेवणाउ वसुअन्त-सम-जला कुलंडा ।

उड्डन्ते ससुर-जणे ओहीरन्ते पिए य गया ॥ ९ ॥

निदायन्तं कमलं भमरो नाइग्घिउं पि ओच्छरिओ ।

अग्घायन्तो कुमुअं अब्भुत्तन्तो व्व मयरन्दे ॥ १० ॥

न्हाउं उदय-त्थिअ-ससि-संखायायक-जुण्ह-जल-वरिसे ।

निअ-ठाणे चिट्ठन्तो वि को न सुहिओ निरप्पीअ ॥ ११ ॥

रसम् अपिबत् । तथा अलिकुलं कर्त्तुं । अनुद्धानः सरसो यः शेफा-
लिकापरागः निर्गुण्डीपुष्परजः तं पिबति स्म ॥

पिजणिजं । षोड्डिउं । पट्टीअ । डल्लिरं । पिअइ । “पिबेः पिज-डल्ल-पट्ट घोडाः ।”

[१०] ॥

९. पयनेन उद्धानं शुष्कं विलेपनं यासां तास्तथा । उद्वात् शुष्यत्
श्रमजलं साशङ्कगमनखेदोद्भवधर्मान्मु यासां तास्तथा कुलडाः स्वै-
रिण्यः श्वशुरजने पतिपित्रादिके निद्राति स्वपति सति प्रिये च निद्राति
सति गताः विटपार्थं प्राप्ताः ॥

अणोवग्भिअ । उब्बाय । वसुअन्त । “उद्वाकेरोग्ग्मा वसुआ” [११] ॥

१०. निद्रात् मुकुलीभवत् कमलम् आघ्रातुमपि आत्मां स्थातुं
शिद्वितुमपि भ्रमरो नावस्तृतः उपस्थितः । अत्रोत्प्रेक्ष्यते । आजिघ्नन्
कुमुदं मकरन्दे तद्रसे स्नात् इय स्नानव्यापृत इय ॥

उड्डन्ते । ओहीरन्ते । निदायन्तं । “निद्राकेरोहीरोहो” [१२] ॥

आइग्घिउं । अग्घायन्तो । “अग्घेइग्घः” [१३] ॥

११. उदयस्थितः उदयशिखरिशिखरारूढः स चासौ शशी च
तस्य संस्त्याना सान्द्रा अस्थिता सर्वत्रप्रसरणशीला यासौ ज्योत्स्ना
चन्द्रिका सैव संतापापहरणाजलं तस्य वर्षो निरन्तरं निपात-

उदयुंद्धिअस्स ससिणो समुहोकुकुरिअ-किंनरीहि कओ ।
 अमिलाण-पारिजायापव्वाइअ-कप्प-कुसुमग्घो ॥ १२ ॥
 वाय-मुह-विहिअ-कमलो निम्मविआझिजमाण-कुमुअ-सिरी ।
 निम्माणिअ-हरिसमणिज्झरन्त-रुइ-णुमिअ-सव्व-दिसो ॥ १३ ॥

स्तस्मिन् स्नात्वा अङ्गं धौत्वा निजस्थाने स्थावासे स्थितोपि सुखसाधन-
 विषयप्रयत्नरहितोपि को न मुञ्चितस्तस्यौ । अपि तु सर्वोपि निर्वृतो
 जात इति भावः ॥

, अमुत्तन्तो । न्हाउ । स्नाकरम्भुत्तः ” [१४]

संखाय । “ समः स्यः खा ” [१५] ॥

अयक् । ठाणे । चिट्ठन्तो । निरप्पीअ । “ स्वप्पा थक्क-चिट्ठ-निरप्पाः ” [१६] ।
 याहुलकात् षाचिन्न । तिअ ॥

१२. उदयोत्थितस्य उदयाचले प्रातोद्गमस्य शशिनः अम्लानानि
 त्रिवसितानि यानि पारिजातानि पारिजातप्रसूनानि अम्लानानि कल्पस्य
 फलाद्रुमस्य कुमुमानि च । तेषाम् अर्थः अञ्जलिना श्लेषः संमुज्जोत्थिता
 भक्तिश्लाद् अभिमुग्धीभूताः या किंनर्यः किंपुरुषाङ्गनास्ताभिः कृतः ॥

उद्धिअस्स । उकुुरिअ । “ उदय-कुुरी [१७] ॥

१३-२१. नवमिः पुरुषम् । मं गगनतलं दृष्टी आरुढः अध्या-
 मीनः । पथंभूत इत्याह । स्थानमुपयानि विच्छायाप्राणि विहितानि
 कमलानि येन स मथा । निर्मिता कलत्रा अक्षीयमाणा अभ्रश्यमाना
 पुमुदभ्रार्पेन स मथा । विर्मितः हर्षो यत्रेति छादनक्रियाविशेषणम् ।
 अभ्रयन्ती हामम अनुपगच्छन्ती या गच्छिष्योत्क्रा तया छादिता
 द्याता दिशो येन स मथा ॥

नूमिअ-गयणो सन्नुमिअ-महि-अलो ढकिओडु-पह-पसरो ।
ओम्वालिअ-दीव-रुई पव्वालिअ-माणिणी-माणो ॥ १४ ॥
छाइअ-जणच्छि-पसरं तम-पुञ्जं सव्वओ णिहोडन्तो ।
अणिवारिअ-पह-पसरो पाडिअ-दूमिअ-पउत्थ-कुलो ॥ १५ ॥
किरणेहिं सं दुमन्तो धवलण-कुचय-सिरिं तुलन्तेहि ।
ओहामन्तो अमओलुण्डिर-नव-रुप्पमय-कुम्भं ॥ १६ ॥
जलमुल्लुण्डायन्तो ससि-कन्ताउ अमयं विरेअन्तो ।
पलहँत्थाविअ-गुज्झो रह-वावड-मिहुण-हिअआओ ॥ १७ ॥

१४. छादितं कान्त्या व्याप्तं गगनं येन स तथा । छादितमही-
 तलः रोचिरावृतपृथ्वीपृष्ठः । छादितोडुप्रभाप्रसरः तिरोहितनक्षत्रद्युति-
 विस्तारः । छादितदीपकचिः अपहृतप्रदीपप्रभः । छादितः रणरणकजन-
 नाद् गोपितः मानिनीमानो येन स तथा ॥

१५. छादितजनाक्षिप्रसरं निरुद्धलोकलोचनव्यापारं तमःपुञ्जं ध्वान्त-
 स्तोमं सर्वतः समन्तात् निवारयन् निषेधन् निपातयन् विनाशयन्
 वा यतोऽनिवारितः मेवादिभिरनिरुद्धः प्रभाप्रसरो यस्य स तथा ।
 पातितं मूर्छाजननाद् अधःक्षिप्तं द्रावितं विरहानलोद्दीपनात् तापितं
 धवलितं वा पाण्डुर्यं कृतं प्रोपिततुलं पान्थसार्धं येन स तथा ॥

१६. धवलनाय अश्रकादिना प्रासादश्वेतीकरणाय कूर्चको मुञ्जादि-
 र्मेयं धवलनोपकरणम् । तस्य अयं तोलयद्भिः अनुकुर्याणः किरणैः
 कृत्वा स व्योमाङ्गणं धवलयन् मण्डयन् । अमृतं विरेचयतीत्येवंशीलः
 अमृतविरेचयिता नवस्तत्कालोद्भवो रूप्यमयो दुर्वर्णनिर्मितो योसौ
 कुम्भस्तं तोलयन् अनुविदधत् ॥

१७. शशिकान्तोत् जलं विरेचयन् धारयन् अमृतं विरेचयन्

आहोडिअ-घणुह-गुणे सर-ताडिअ-तिहुअणम्मि रइ-नाहे ।
 दूर-विहोडिअ-सज्जस-असईणं दइअ-मेलवणो ॥ १८ ॥
 नीहार-मीसिआहि व लुह-रस-वीसालिआहि व पहाहि ।
 तिमिरोदूलिअ-भुवणं गुण्ठन्तो भामिआहि नहे ॥ १९ ॥
 कामि-मण-तालिअण्टिर-वम्मह-आणं जगे तमाइन्तो ।
 नासविअ-भओ अहिसारिआण हारविअ-लजाण ॥ २० ॥

स्रवन् । रतौ संभोगे व्यावृत्तानि यानि मिथुनानि तेषां हृदयेभ्य
 विरेचितगुहाः बहिःकृतान्तरङ्गाभिप्रायः । सर्वत्र रिचिर्बहिर्निःसारणमात्रे ।
 ततश्च णिग्यपि विरेचनार्थं एव भवति । विरेचनं बहिर्निःसारणम् ॥

१८. ताडितः आस्फालितः धनुर्गुणः कोदण्डप्रत्यङ्खा येन स तथा
 तस्मिन् । शरैः मदनोन्मादनमोहनतापनशोपणाख्यबाणैस्ताडितं निधुव-
 नोन्मादादिभावजननाद् उपद्रुतं त्रिभुवनं त्रैलोक्यं येन स तथा तस्मिन्
 रतिनाथे सति दूरादेव ताडितम् अपासं साध्वसं पतिपित्रादिभयं यासा
 तास्तथा ताश्च ता असत्यश्च कुलटास्तासां दयिता नटविटादिफा यङ्मा-
 स्तेषां मिश्रणः संपर्कजनकः । त्रिभुवनास्प्रलितास्ते मन्मथे गृहीतधनुषि
 पित्रादीन् अयगणय्य स्वबलमान् अभिससुरित्यर्थः । राजभये पित्रादि-
 भयं न किञ्चिद् इत्युत्तिलेशः ॥

१९. नीहारमिश्रिताभिरिव शैत्यशैत्याभ्यां प्रालेययुक्ताभिरिव सुधा-
 रममिश्रिताभिरिव अमन्दानन्दजननान् पीयूषद्रवसंप्रसृताभिरिव नभसि
 भ्रमिताभिः व्योमाङ्गणे प्रसारिताभिः प्रभाभिः कृत्वा तिमिरोदूलित-
 भुवनं ध्वान्तायगुण्ठितविश्रम उदूलयन् व्याप्नुवन् ॥

२०. कामिमनो भ्रमयति चालयति इत्येवंशीलः कामिमनोभ्रम-
 यिता म यामौ मन्मथश्च तस्य आह्ला जगति भ्रमयन् विस्तारयन् ।

विउडिअ-चओर-तण्हो जुण्हाए विप्पगालिअ-दिणोम्हो ।

नासिअ-चको विरहिणि-पलावणो खं ससी चडिओ ॥२१॥

नाशिता कामार्तत्वात् त्यक्त्वा लज्जा यकामिस्तास्तथा तासाम् अभि-
सारिकाणां स्वैरिणीनां नाशितं लज्जापनोदाद् अपनीतं भयं येन
स तथा ॥

२१. [ज्योत्स्नया] नाशितचकोरतृष्णः अपनीतज्योत्स्नाप्रिय-
पिपासः । तथैव च नाशितो विद्रावितो दिनोष्मा वासरसंतापो येन स
तथा । नाशितः प्रियतमाया विचटितश्चक्रो येन स तथा । विरहिणीनां
प्रोपितप्रियाणां नाशनः कथाशेषताकारी ॥

अमिलाणं । पब्बाइअ । घाय । “ म्हेयां पब्बायो ” [१८]

निम्मविआ । निम्माणिअ । “ निमो निम्माण-निम्मवो ” [१९]

झिजमाण । अणिज्जरन्त । “ खेणिज्जरो वा ” [२०] ॥

णुमिअ । नूमिअ । ससुमिअ । दकिओ । ओम्पालिअ । पब्बालिअ ।

छाइअ । “ छदेणंणुम-नूम ससुम-दक्कौम्पाल-पब्बालाः ” [२१] ॥

णिहोडन्तो । अणिवारिअ । पाडिअ । “ निमि पत्थोणिहोडः ” [२२] ॥

दूमिअ । “ दूरो दूमः ” [२३] ॥

दुमन्तो । पयलण । “ धवलेदुमः ” [२४] ॥ “ स्वराणां स्वरा. ” [४.२३८]

यदुलम् इति दीर्घत्वमपि । दूमिअ ॥

तुलन्तेहि । ओदामन्तो । “ तुलेरोदामः ” [२५] ॥

ओलुण्ढिअ । उलुण्ढावन्तो । विरेअन्तो । पल्लह्याविअ । “ विरिचेरोलुण्डो-

लुण्ड-पल्लह्या ” [२६] ॥

आदोडिअ । विहोडिअ । [ताडिअ] । “ तदेरादोड-विहोडो ” [२७] ॥

मेलयणो । मीसिआहि । बीसालिआहि । “ मित्रेवीसाल-मेल्हो ” [२८] ॥

अह दोवारिअ-दाविअ-नरवइ-दंसिअ-अणेग-माहुडओ ।
 आभरण-कन्ति-दक्सविअ-सुरघणू दरिसिएभ-गई ॥ २२ ॥
 उदउग्गिअ-रवि-तेओ उग्वाडिअ-ससिह-जण-मणाणन्दो ।
 संभाविओ उविन्दो इन्दो आसंघिओ अह वा ॥ २३ ॥
 उल्लालिअ-णेवस्थणमुत्थंघिअ-कर-पुढं नमन्त-निवे ।
 गुलुगुञ्छिअच्छि उप्पेलिअच्छिणो सणिअमिक्खन्तो ॥ २४ ॥

उद्धलिअ । गुण्ठन्तो । “ उद्धलेगुण्ठः ” [२९] ॥

भामिआहि । ताडिअण्टिर । तमाडन्तो । “ भ्रमेस्तालिअण्ट-तमाडौ ” [३०] ॥

नासविअ । हारविअ । विउडिअ । विप्पगालिअ । नासिअ । पलाबणो ।

“ नरोर्विउड-नासव-हारव-विप्पगाल-पलायाः ” [३१] ॥

२२-२६. पञ्चभिः कुलकम् । [अय] नृपः कुमारपालनरपतिः कनक-
 मण्डपिकां सुवर्णनिर्मितह्रस्वमण्डपम् अधिष्ठितः अध्यासीनः । कथं-
 भूतोसौ इत्याह । दौवारिकेण दर्शिता निवेदिता ये नरपतयस्तेर्गितानि
 पुरो धरणात् प्रत्यग्रीकारितानि [अनेकानि] प्राभूतानि सुवर्णरत्नादि-
 दौकनानि यस्य स तथा । आभरणानाम् उत्तमाङ्गश्रयणमुजादिदेशसं-
 स्थकोटीरकुण्डलकेयूराद्यलंकाराणां कान्त्या दर्शितं जनानां प्रत्यक्षं विधा-
 पितं मुखधनुर्येन ॥ तथा । दर्शिता साश्नात्कारिता इभगतिः गजपद-
 न्यामो येन स तथा । हस्तिलीलया गच्छन्नित्यर्थः ॥

२३. उदये उदटितं निःशेषाणिष्टवैरिवारनिश्रणान् सर्वत्र उल्लासितं
 रयिवन् तेजो येन स तथा । उदटितो विभारितः सस्पृष्टा धनाद्य-
 भिलाषुषा ये जनान्नेषां मनांसि तेषाम् आनन्दः समीहितवमुदानात्
 प्रमोदो येन स तथा । एवंविधः मन् उपेन्द्रः कृष्णः संभावितः उदितः ।
 वेति पश्चान्तरे । इन्द्रो वा संभावितः ॥

२४. दक्षभित्तम् ऊर्ध्वारुह्य एरुपाशान् अपरपाशं नीतम् ।

उन्नामिअ-भुमयाए चण्डारे पाहुडाइं पेण्डविरो ।

नरवइ-पट्टविआइं देवय-पट्टाविआइं च ॥ २५ ॥

वोकन्त-महामच्चो निवो अणुक्कन्त-पणइ-मण्डलिओ ।

विण्णत्ति-दिन्न-कण्णो अहिट्ठिओ कणय-मण्डविअं ॥ २६ ॥

उत्तारितम् इति यावन् । नेवत्यणमिति देश्यः । निर्देष्टव्यं यत्र नमने
तत्तथा । सम्राट्स्वान्ततोपाय विहितोत्तरीयचेलस्फोरणम् इति यावन् ।
उन्नमितकरपुटम् ऊर्ध्वीकृत्य योजितपाणिसंपुटं च यथा भवति एवम्
उन्नमिताङ्गान् भयादरपरीतचेतस्त्वाद् विस्फारितेक्षणान् नमतो नृपान्
उन्नमिताङ्गं तद्भक्त्या प्रसन्नतया कीदृशोयम् इति ज्ञातुं विस्तारितनेत्रं
शनैर्मन्दम् । लीलयेति यावन् । ईक्षमाणः ॥ गुडगुच्छिग्रच्छीत्यत्र
समाप्तान्तविधेरनित्यत्वाद् न समाप्तान्तः ॥

२५. नरपतिभिः कुक्कुणमालवकदेशादिदेशभूपतिभिः प्रस्थापितानि
मनःप्रसादनाय मुत्कलितानि देवताप्रस्थापितानि मन्त्रादियशीकृतदेव-
प्रेषितानि च प्राशृतानि दौकनानि उन्नमितभुवा । भूश्रेपेण कृत्वेत्यर्थः ।
माण्डागारे प्रस्थापयिता न्यसनशीलः ॥

२६. विज्ञपयन्तः कार्यं निवेद्यन्तो महामात्या यस्य स तथा ।
विज्ञपयन्तः प्रणयिनः प्रीतियुक्ता मण्डलिकाः कतिपयदेशस्वामिनृपा
यस्य स तथा । विज्ञप्तौ महामन्त्रिमण्डलिककार्याकर्णने दत्तो वितीर्णः
कर्णो येन स तथा ॥

दाविअ । दंसिअ । दक्खविअ । दसिणिए । “दोदोव-दंस दस्तयाः” [३२] ॥

उणिअ । उण्णादिअ । “उद्धेरुण्णः” [३३] ॥

सविह । “सट्ठः सिहः” [३४] ॥

संभाविओ । आण्डिओ । “संभावेणसदः” [३५] ॥

पणमिर-पणइ-पणामिअ-दिट्ठी सो तत्थ अल्लिविअ हरिसो ।
 अणचच्चुप्पिअ-हिअओ अप्पिअ-निव-सोहमासीणो ॥ २७ ॥
 जाविअ मुहुत्तमेगं पुरोहिओ जविअ-दुट्ठ-कलि-ललिओ ।
 दन्त-रुई ओम्वाल्लिअ-गयणो उच्चारही मन्तं ॥ २८ ॥

उल्लालिअ । उत्थङ्गिअ । गुलगुल्लिअ । उप्पेलिअ । उच्चाभिअ । उन्न
 मेवथद्धोलाल-गुल्लुप्पुल्लोप्पेला " [१६] ॥

पेण्डविरो । पट्टविआइ । पट्टाविआइ । "प्रस्थापे पट्टव पेण्डवौ" [१७] ॥
 वोक्कन्त । अयुक्कन्त । विण्णात्ति । "विश्वेवोक्काडुक्कौ" [१८] ॥

२७ प्रणम्रप्रणतौ सेवार्थसमागतवन्दारुसकलभूपालकृतपादपतने
 प्रणम्रप्रणयिषु ब्रह्मप्रार्थकलोकेषु चा अर्पिता प्रसन्नतासूचनाय मनाग
 न्यस्ता इष्टि चक्षुर्विन्यासो येन स तथा । अर्पितहर्ष स्वदर्शनप्रदान
 सपादितसमाजनसतोष । अनर्पितहृदय गम्भीरत्वाद् अनवतीर्ण
 स्वामिप्राय स कुमारपालावनिष । अर्पितनृपक्षोभ किम् एषोधुना
 नो विधास्यतीति उत्पादितप्रत्यर्थिनृपतिततिचित्तसभ्रम यथा भवति
 एष सत्र कनकमण्डपिकायाम् आसीन उपविष्ट ॥

पणामिअ । अल्लिविअ । अणचच्चुप्पिअ । अप्पिअ । "अपेरल्लिव-चच्चुप्प
 पणामा [१९] ॥

२८ एफ मुहूर्तं यापयित्वा उपवेशानन्तर स्वावसरप्राप्त्यर्थं नृपस्य
 सावधानार्थं च क्षणमात्रं प्रतीक्ष्य यापित स्वमहिम्ना गमित दुष्टस्य
 लोकदुःखदायित्वाद् अप्रियस्य कले कलिकालस्य ललित विलासो
 येन स तथा । दन्तरुचिमि शशधरकरकल्पदशनरश्मिभिः श्रावित
 ध्यातु गगन येन स तथा । पुरोहितं पृथ्वीश्रेयोः मन्त्रम् उदचारीद्
 धमणत् ॥

जाविअ । जविअ । "यावेज्जव" [४०] ॥

हार-प्पह-पञ्चालिअ-हिओ निवो पाविओ च्च अमएण ।
 पक्खोडिअ-चमराहिं विक्कोसिअच्छीहि उवसरिओ ॥ २९ ॥
 ओग्गालिर-वसहाणं वग्गोलिअ-करहयाण वारम्मि ।
 रोमन्थ-भद्ग-जणणो अहासि गम्भीर-त्तूर रवो ॥ ३० ॥
 पुच्चन्तो मिरि-णिट्ठवय-सिरिमुम-कामय-सिरिं पयासन्तो ।
 विच्छोलिअ-भुमयाहिं राया विलयाहि परिअरिओ ॥ ३१ ॥

२९. हाराणां नानाविधमुक्ताकलापानां प्रभामिः प्रभावितं हृदयं
 घञःस्थलं यस्य स तथा । अतः उत्प्रेक्ष्यते । अमृतेन प्रभावित इव
 व्याप्त इव । विक्कोजितानि धारंवारं चालनेन स्फारीकृतानि चामराणि
 यकाभिस्ताम्रतया तामिः । विक्कोजिताश्रीभिः विक्रमित्तनेत्राभिः नृपः
 उपसृतः चामरव्यग्रकरयनिताभिः शोभार्थं पार्श्वतः सेवित इत्यर्थः ॥

ओम्वाल्लिअ । पञ्चालिअ । पाविओ । “अनेरोम्वाल्ल-पञ्चालौ” [४१] ॥
 पक्खोडिअ । विक्कोसिअ । “विक्कोशेः पक्खोडः” [४२] ॥

३०. रोमन्थं कुर्वन्ति “णिज् बहुल नाग्नः” [६० ३.४] इति णिजि
 रोमन्थयन्ति इत्येवंशीला रोमन्थयितारः उद्गीर्य चर्वणकरिष्णयो ये
 घृपभा धलीवर्दास्तेषां रोमन्थयितृकरभाणां च वारे समूहे । रोमन्थयनं
 भावे षणि रोमन्थस्तस्य भङ्गः प्रतिरवसंचलिततादृग्ध्यानश्रवणेन संजात-
 श्रोभत्वाद् विच्छेदस्तस्य जनकसूर्यरयो नान्दीनिनादः अथ स्वर्णमण्ड-
 पिकायां सिंहासनोपनिष्टे नृपे पुरोहितमन्त्रोच्चारणचामरिणीचामर-
 ग्रहणानन्तरम् आसीत् ॥

ओग्गालिर । वग्गोलिर । रोमन्थ । “रोमन्थेरोम्वाल्ल-वग्गोलौ” [४३] ॥

३१. ध्रियं कामयते “जीलिकामि” [६० ५.१] इति जे श्रीकामः स एव

अणकम्पिर-कर-वलिअ-त्थाले आरोविउं अदोलि-सिंहं ।

रहोलि-ताडङ्का वर-विलयारचिअं काही ॥ ३२ ॥

जण-रञ्जणेहि राविउमुञ्चीसं तत्थ पणमिर-निवेहि ।

परिवाडिअञ्जलीहिं खे घडिआ कमल-कोस व्व ॥ ३३ ॥

श्रीकामकस्तस्य श्रियं प्रकाशयन् उमाकामकश्रियं प्रकाशयन् ।
संप्रत्यपि स्वविभूत्या माधयपार्वतीपतिलक्ष्मीं प्रकटयन्नित्यर्थः ।
कम्पिता अभीष्टकामिनाम् अर्धाक्षनिरीक्षणार्थं चालिता भूयो यकाभिस्ता-
स्तथा ताभिर्वनिताभी राजा कुमारपालनृपः परिवृतः स्वस्वकृत्यकरणाय
उपसृतः ॥

णिहुवय । कामय । “ कमेर्णिहुवः ” [४४] ॥

णुव्यन्तो । पयासन्तो । “ प्रकाशेर्णुवः ” [४५] ॥

३२. अकम्प्रौ अकम्पनशीलौ । निश्चलावित्यर्थः । यौ करौ हस्तौ
तयोरारोपितं धृतं यत् स्थालं रत्नरचितकाञ्चनपात्रं तस्मिन् आरोप्य
संस्थाप्य आरत्रिकं नीराजनाय दीपकमण्डलम् । न दोलयतीति गदा-
दिभ्यो णिनि अदोलिनी स्थिरा शिरसा कलिका यस्य तत्तथा तद् दोलिनौ
लीलायशात् चलनशीलौ ताडङ्कौ कुण्डले यस्याः सा तथा । वरवनिता
वारयिलासिनी अकार्पन् । उदतारयदित्यर्थः ॥

विच्छोलिअ । अणकभिर । “ कम्पेर्विच्छोलः ” [४६] ॥

यलिअ । आरोविउं । “ आरोपेर्वलः ” [४७] ॥

अदोलि । रहोलि । “ दोले रहोलः ” [४८] ॥

३३. जनरञ्जनैः नीतिशालितया लोकावर्जकैः प्रणमनृपैः घटिता-
ञ्जलिभिः योजितैः फरसंपुटैः कृत्या तस्यां फनकमण्डपिकायां नृपं
कुमारपालनृनायं रञ्जयितुम् आत्मनि सानुरागं कर्तुं ये शीर्षोपरिदेगे
कमलकोशा इव कमलपुद्मलानीव घटिता विरचिताः ॥

रञ्जणेहि । राविउं । “ रञ्जे रावः ” [४९] ॥

परिवाडिअ । घटिआ । “ घटेः परिवाटः ” [५०] ॥

कणय-परिआलिण्हिं स्यणाहरणेहि वेढिअडुलिआ ।

विकिण्ण-किण्ण-छड्छा पुरो निविट्ठा महाजणिआ ॥ ३४ ॥

विकेन्तोद्धरिआ इव भायन्ता अवि अवीहिरा निचं ।

भीएहि सहचरेहिं निव-दूआ दूरमल्लीणा ॥ ३५ ॥

३४. कनकेन वेष्टितैर्नियमितै रत्नाभरणैर्मरकतपद्मरागादिमुद्रिकाभिः कृत्वा वेष्टिताङ्गुलयः व्याप्तानामिकाद्यङ्गुर्यः । विक्रयणक्रयणयोश्छेकाः महार्घप्रचालमौक्तिकमाणिक्क्यादिवस्तुनो मूल्येन प्रदानोपादानयोर्विचक्षणा महाजनिकाः श्रेष्ठिसार्थवाहप्रमुखपौरलोकाः पुरः युष्मत्प्रसादाद् वयं सुखिन इत्यादिनिजवार्ताप्रतिपादनाय राज्ञोऽग्रे निविष्टा आसीनाः ॥

परिआलिण्हिं । वेढिअ । “वेष्टे. परिआलः” [५१] ॥

३५. नृपदूताः प्रत्यर्थिप्रध्वीशसंदेशहारिणो भीता अपि प्रतापपराभूततपनमण्डलश्रीकुमारपालभूपालालंकृततथाविधसमादर्शनात् चकिता अपि अभीताः स्वप्रभुसामर्थ्यचिन्तनात् सायष्टम्भा भीतैः सहचरैः समादर्शनादेव क्षुब्धैः स्वानुचरैः सह दूरम् आलीनाः । प्रस्तावे सति संदेष्टव्यं विज्ञापयिष्याम इति समाया दूरदेशे स्थिताः । एतंविधाः सन्तो विज्ञायन्ते विक्रीणदुद्धरिता इव विक्रीणत्सु सत्सु उद्धरिताः केनापि अगृहीतास्त इव । यत् किल विक्रीणताम् उद्धरति तत् पृथग् भवति ॥

, विकिण्ण । किण्ण । विकेन्तो । “क्रियः किणो वेस्तु के च” [५२] इति ऋणात्ते. किणो वा वेः परस्य तु द्विरुक्तः के । चकारात् किणअ । णेरिति निवृत्तम् ॥

भायन्ता । अवीहिरा । “भियो मा-वीही” [५३] ॥ बाहुलकात् कचिन्न । भीएहि ॥

अलीणा । “आलीडोऽल्ली” [५४]

१ BC विकिणिण°. २ BC विकृतो°. ३ C विक्रयक्रयण°. ४ B °मदन°. ५ B एव. ६ BC विकिणिण. ७ BC किणिण. ८ BC विकृतो ९ BC शे इति १० BC भाभंता.

भक्ति-गिरिगिअ-हिअआ मउलि-गिलीअन्त-पाणि-संपुडया
 निव-पय-कमले-गिलुकन्त-लोअणा सा सहा आसि ॥ ३६ ॥
 आसि मणि-वेइआसुं लुकन्तो मणि-महीएँ लिक्कन्तो ।
 लिहक्कन्तो मणि-थम्भेसु सय-गुणो पठिकिदीइ जणो ॥ ३७ ॥
 निवइ-निलीइर-नयणा अविराय-सिरी विलीइर-जुआणा ।
 अलि-रुअिअ-जइ-रुण्टिअ-किङ्किणि-नीवीउ आसीणा ॥ ३८ ॥

३६. भक्तौ नृपाराधने निलीनम् आसक्तं हृदयं यस्या. सा तथा ।
 मौलौ मस्तके निलीयमानम् आश्लिष्यत् पाणिसयुटं यस्या सा तथा ।
 राजानम् उद्दिश्य योजितहस्तेत्यर्थः । नृपपदकमले निलीयमानलोचना
 संश्लिष्यन्नयना सा सर्वोत्कृष्टा समा आसीत् । अपरव्यापारं परित्यज्य
 सेवैकताना संघृतेति भावः ॥

३७. मणिवेदिकासु रत्ननिर्मितवितर्दिषु निलीयमानः । मणिमह्या
 निलीयमान मणिस्तम्भेषु च निलीयमानः । प्रतिकृत्या प्रतिबिम्बेन
 तत्र तत्र संज्ञामन् शतगुण प्रभूतो जनः आसीत् संपन्नः ॥

३८. नृपतौ निलेतृ सञ्जनशीलम् । वीक्षणपरम् इति यावत् । नयन
 यासां तास्तथा । अविलीनश्रिय अभ्रष्टशरीरशोभा. विलेतार. धैर्यं
 ध्वंसाद् द्रवणशीला युवानो यकाभ्यस्तास्तथा । अलिरुतजयि रुतं
 यासा तास्तथा एवविधा. किङ्किण्य. क्षुद्रघण्टिका यासु तथाभूता
 नीययो यासा तास्तथा नार्य आसीना. आरत्रिकादि कृत्वा वारचनिता
 कुमारपालनृपपार्थे उपविष्टाः ॥

गिरिगिअ । गिलीअन्त । गिउफन्त । लुकन्तो । लिक्कन्तो । लिहक्कन्तो ।
 निलीइर । “निलीदेगिलीअ गिलुअ-गिरिगि-उफ-लिक्क लिहक्का ” [५५] ॥

अविराय । विलीइर । “विलीदेगिरा ” [५६] ॥

रुअिअ । रुण्टिअ । “रुके रुअ रुण्टो” [५७] ॥

सग्गे वि हणिअ-विहवा असुणिअ-दोसा तिलोअ-सिरि-धुवणी ।
 कुमर-नरिन्द-सहा सा धुणिआरि-मणोरहा हुआ ॥ ३९ ॥
हुन्ताणन्दो अहुवन्त-संसओ निवइमुब्भुअन्त-मई ।
पहवन्तो अपरिहवो विण्णविही संधिविग्गहिओ ॥ ४० ॥
 देव विवक्खीहुन्तो णिच्चाडिअ-वलेण सो पहुप्पन्तो ।
हूओ कुङ्कुण-नाहो जहा तहा कुणसु अवहाणं ॥ ४१ ॥

३९. स्वर्गेऽपि । आस्तां मर्त्यलोके । श्रुतविभवा विख्यातसमृद्धिः ।
 अश्रुतदोषा स्वपरदेशानाकर्णितास्थितिः । त्रैलोक्यश्रीर्धूयते स्यैवमेवैन
 अभिभूयते अनयेति फरणे अनटि त्रैलोक्यश्रीधवनी सा प्राग्व्यावर्णित-
 स्वरूपा “ते छग्ग वा” [ई० १.२.] इति कुमारपालेत्यत्र उत्तरपदलोपे कुमारः ।
 स चासौ नरेन्द्रश्च तस्य समा धुतारिमनोरथा विष्वगवस्थितप्राप्त-
 निस्त्रिंशशक्तिशूलचक्राद्यस्त्रकलितानेकसुभटविसंकटत्यात् परास्तप्रत्यर्थि-
 सार्थविरूपकामिप्राया भूता संजाता ॥

हणिअ । असुणिअ । “धुटेहणः” [५८] ॥

धुवणी । धुणिअ । “धूगेधुवः” [५९] ॥

४०. भयदानन्दः नृपाग्रतोऽभिप्रेतनिवेदनात् संपद्यमानप्रमोदः ।
 अभवत्संशयः विज्ञातस्वपरसैन्यवृत्तान्तत्वाद् अविद्यमानप्रतिपाद्य-
 विषयसंदेहः । उद्भवन्मतिः सप्रतिभत्वाद् उद्वसद्बुद्धिः । प्रभवम् स्व-
 यचनचातुर्येण इतरविज्ञपकेभ्यः समर्थः संजायमानः । अपरिभवः
 कुत्रापि असंपन्नतिरस्कारः । सांधिविग्रहिकः संधानविग्रहविनियुक्त-
 प्रधानपुरुषः व्यजिज्ञपत् वक्ष्यमाणं न्यवीविदत् ॥

हुआ । होन्त । अहुवन्त । अपरिहवो । “धुटेहो हुव-हवाः” [६०] ॥

कचिद् अन्यदपि । उन्मुअन्त ॥

४१. विज्ञाप्तिकामेव गायापट्टपट्या आह । हे देव महाराज

दूर-द्विआहि करिउं णिआरिअं सुर-बहूहि दीसन्ता ।

संदाणन्ता अइनिइहावणा वेरि-सुहडाण ॥ ४२ ॥

वावम्फिरा कलासुं अमोघ-णिज्जोलणं पयासन्ता ।

अपयल्लिर-असि फलया णीलुञ्छन्ता रिउ-दलम्मि ॥ ४३ ॥

पृथग्भूतम् इतरोर्याशसैन्यतो विशिष्टं स्पष्टभूतं सर्वत्र प्रकटं वा यद्
बलं चतुरङ्गवाहनं तेन कृत्वा विपक्षीभवन् बलाबलेपेन संपद्यमानः
प्रभवन् शत्रुतिरस्कारेण समर्थः संजायमानः स लोगविख्यातः
कुङ्कुणानां नाथः कुङ्कुणदेशाधीशः यथा यादृशो भूतः संपन्नस्तथा
अवधानं कुरु । तद्वृत्तान्तनिशमनपरो भवेति भावः ॥

हुन्तो । “अविति हुः” [६१] ॥

[णिज्जडिअ । “पृथक्स्पष्टे णिज्जडः” [६२] ॥]

पहुप्पन्तो । “प्रमौ हुण्यो वा” [६३] । पक्षे पहवन्तो ॥

हुओ । “के हु” [६४] ॥

४२. पङ्क्तिः कुलकम् । हे महाराज तव योधाः कुङ्कुणं प्राप्ताः ।
फीदृशाः । काणेक्षितकृतम् अर्धाक्षनिरीक्षणकरणं कृत्वा दूरस्थिताभिः
गगनाङ्गणगताभिः सुरवधूभिः अप्सरोभिर्दृश्यमानाः एते रणाजिरे
धैरिभिररष्टपृष्ठा वैकुण्ठस्वर्गम् आत्ताद्य नः पतयो भविष्यन्तीति सस्पृहं
विलोक्यमाना अवष्टम्भं कुर्वन्तः चित्तधैर्यम् आदधाना धैरिसुभटानां च
अतिविष्टम्भकरणाः “बहुलम् एतन्निदर्शनम्” इति सुरादिवचनाद् रामो
राज्यम् अक्षरयद् इतिवत् स्वार्थे णिचि निश्चेष्टाजनकाः ॥

४३. पलानु शस्त्रादिशिक्षासु श्रमं करिष्यवः अभ्यासं विधातारः ।
अमोघं धैरिविजयेन सफलं मन्युना ओष्ठमालिन्यकरणं तत्
प्रकाशयन्तः दर्शयन्तः । अशिथिलीभवनम् अलम्बनं च करिष्यवः ।
सप्रयत्नप्रदृष्टाद् निश्चलाः सुस्थानस्वाश्रेत्यर्थः । एषंभूता असयथ

कम्मन्तमेत्तं-मन्निअ-रिउणो गुललन्त-सामिणो विजये ।

दाउं वसुमझरन्ता पडु-आदेसं च झरन्ता ॥ ४४ ॥

जुद्धेण भैरावन्ता राम-कहं भारहं भलावन्ता ।

निअ-कुल-कमं लढन्ता सुमरन्ता खत्तिआचारं ॥ ४५ ॥

वीर-वरणं सरन्ता पयरन्ता सामिणो पसायं च ।

वाचण्ण वीर-कह-विम्हरावणा वडर-पम्हुहणा ॥ ४६ ॥

फलकाः खेटकाश्च येषां ते तथा । दल इति देश्यः सैन्यार्थे । रिपुसैन्ये निःपतनम् आच्छोटनं वा कुर्वन्तः ॥

४४. क्षुरं कुर्वाणा एव क्षुरकुर्वाणमात्राणि । अत्र च क्षुरशब्देन क्षुरविधेयं शिरस्तुण्डमुण्डनादि कर्मोच्यते । अतो नापितमात्राणि मनिता रिपवो यैस्ते तथा । स्वामिनः स्वप्रभोर्विजये विजयनिमित्तं स्वकुलदेवतादि प्रति चाटु कुर्वाणाः । वसु विभूतिं दत्त्वा वर्णनापर-वन्दिजनाय वितीर्य अस्मरन्तः दानशौण्डत्वाद् अजानानाः प्रभ्वादेशं स्वामिप्रदत्तशिखां च स्मरन्तः मनसि धारयन्तः ॥

४५. युद्धेन तादृक्संप्राप्तेन कृत्वा रामकथां रामरावणयुद्धवृत्तान्तं स्मरयन्तो ज्ञापयन्तः । भारतं च कौरवपाण्डवयुद्धप्रतिपादकग्रन्थ-विशेषम् । कौरवपाण्डवयुद्धमित्यर्थः । स्मरयन्तः निजकुलकर्म रणाङ्गण-भङ्गपराङ्मुखस्वपूर्वपुरुषसमाचारं स्मरन्तः । क्षत्रियाचारं नष्टदृष्टानुसरण-पतितप्रहारपरिहाररूपं वीरव्रतं स्मरन्तः ॥

४६. वीरवरणम् अनेन सह मया चोद्धव्यमिति प्राकृतप्रतिमुमट-युद्धाङ्गीकारं स्मरन्तः अवबुध्यमानाः स्वामिनः प्रसादं च स्मरन्तः । द्विपञ्चाशद्वीरकथायाः शूद्रकौदिवीरचरित्रस्य विस्मरणाः तत्कथां विस्म-रतो लोकान् प्रयुञ्जानाः । वीरस्य स्मरणाः एतैः सह अस्मद्भर्तुर्विरोध इति स्मर्तारः ॥

पम्हुसिअ-अन्न-कञ्जा विम्हारिअ-वाणरिन्द-वल-ललिआ ।
वीसारिअ-रिउ-मन्ता तुह जोहा कुडुणं पत्ता ॥ ४७ ॥
सीह-रच-पोक्कणा ते कोक्कन्ता किं पि सच्च-वाहरणा ।
उच्चेछिर-तुरय-पयछिरेभ-चडिआ पसरिआ अ ॥ ४८ ॥

४७. विस्मृतान्यकार्यो. । रणरसिकतया त्यक्तापरप्रयोजना इति भावः । विस्मारितं निजानुपमपराक्रमेण लोकानां स्मृतिपथम् अवतरत् निपिद्धं वानरेन्द्रबलस्य सुग्रीवशौण्डीर्यस्य ललितं स्फूर्तिर्यैस्ते तथा । विस्मारितः विस्मरन् स्मृतिपथाद् उत्तरन् प्रमुक्तः रिपुमन्त्रः अस्माभिरेवमेवं योद्धव्यम् इत्यादिशत्रुपर्यालोचो यैस्ते तथा । अस्मद्भटारब्धानां प्रतिभटानां सर्वं युद्धकरणं विस्मृतम् इति भावः ॥

कुणसु । करिउं । “कृगेः कुणः” [६५] । कृगेरित्यधिकारः उत्तरसूत्राष्टके शेषः ॥

णिआरिअ । “काणेक्षिते णिआरः” [६६] ॥

संदाणन्ता । अइनिट्ठुहावणा । “निष्टम्भावष्टम्भे णिट्ठुह संदाणं” [६७]”

वावम्पिरा । “अमे वावम्पः” [६८] ॥

णिव्वोलण । “मन्युनौष्ठमालिन्ये णिव्वोलः” [६९] ॥

अपयल्लिर । षेयित्पलम्भने पयल्लः” [७०] ॥

णीलुञ्छन्ता । “निष्पाताच्छोटे णीलुञ्छः” [७१] ॥

क्कम्मन्त । “धुरे कम्म” [७२] ॥

गुल्लन्त । “चाटौ गुल्ल” [७३] ॥

अप्परन्ता । झरन्ता । भरायन्ता । मलायन्ता । लढन्ता । मुमरन्ता । सरन्ता ।
पयरन्ता । विम्हराण्णा । पम्हुहणा । “सरेश्वरं झर-भर-मल-लढ विम्हर मुमर-
पयर पम्हुदा” [७४] ॥

पम्हुगिअ । विम्हारिअ । वीगारिआ “विस्सुः पम्हुस विम्हर-वीगराः” [७५] ॥

४८. सिंहरयस्य व्याहरणा. प्रतिभटान् प्रति सिंहनादान्

अह महमहन्त-णीहरिअ-मद-जले सिन्धुरम्मि चडिऊण ।

ठाणाओ नीलिओ कुङ्कुणाहिवो नीसरन्त-बलो ॥ ४९ ॥

वरहाडिआ गढाओ रण-धाडिअ-रक्खणा भडा तस्स ।

जग्गिअ-खग्गा रण-जागरा य आअडिआ तत्तो ॥ ५० ॥

मुञ्चन्तः । किम् अपरे सृता इदानीम् इत्यादि व्याहरन्तो जल्पन्तः ।
सत्यव्याहरणाः स्ववचनप्रतिपन्नार्थनिर्वाहकत्वाद् अवितथभाषकाः ।
प्रसृतवराः सत्वरं गमनशीला ये तुरंगमाः प्रसृमराश्च य इभाः कुञ्जरा-
स्तेषु आरूढाः स्थिताः । प्रसृताः परबलमनु प्रचलिताश्च ॥

पोक्कणा । कोक्कन्ता । वाहरणा । " व्याहृगेः कोक-पोक्कौ " [७६] ॥

उब्बेहिर । पयहिर । पसरिआ । " प्रसरेः पयहोवेहौ " [७७] ॥

४९. अथ युष्मद्योधप्रसरणानन्तरं प्रसरद्गन्धं निःसृतं गण्डादि-
स्थानसप्तकाद् निर्गतं मदजलं यस्य स तथा तस्मिन् सिन्धुरे कुञ्जरे
आरूढ स्थानात् स्वपत्तनमध्याद् निःसरत् पृष्ठतो निर्गच्छद् बलं सैन्यं
यस्य स तथा कुङ्कुणाधिपो मल्लिकार्जुनाख्यनृपः निःसृतः ॥

महमहन्त । " महमहो गन्धे " [७८] ॥

५०. गढेति देशो दुर्गं । तस्माद् निःसृताः । रणाग्निःसृतानां कातर-
तया संप्रामाद्वणाग्निर्गतानां रक्षणाः तद्व्याघातपरापरमुभदनिवारकत्वेन
त्रायकाः । जागरिताः शत्रुप्रहाराय कोशेभ्यो निःकाशिता इत्यर्थः ।
रज्जा यैस्ते तथा । जाग्रतीत्यचि जागराः रणाय जागराः सावधानाश्च
तस्य कुङ्कुणाघातस्य भटास्ततः दुर्गनिर्गमानन्तरं व्यापृताः परस्परं
युद्धाय प्रवृत्ताः ॥

णीहरिअ । नीलिओ । नीसरन्त । वरहाडिआ । धाडिअ । " निःसरे-
णीहर-नील धाट-वरहाटः " [७९] ॥

जग्गिअ । जागरा । " जाग्रैर्जग्माः " [८०] ॥

समरम्मि वावरन्ता साहड्डिअ-पर-धला असंवरीआ ।

अणसाहरिअ-प्पेम्मामरीहि सन्नामिआ वरिउं ॥ ५१ ॥

आदरिअ-वीर-चरणा मारन्ते पहरिउं पयट्ठा व ।

अणओहिअ-भड-माणा ओरसिआ इव सिवस्स गणा ॥ ५२ ॥

ओअरिअ दीहिआओ अचयन्तीकय-तरन्त-सुहडेहिं ।

तीरन्ताण वि पारन्तएहिं तेहिं कयं जुज्झं ॥ ५३ ॥

५१. समरे व्याप्रियमाणाः प्रवर्तमानाः संवृतं युगपद् अभिघात-
प्रवृत्तत्वेन भयजननात् पिण्डीकृतं परवलं यैस्ते तथा । असंवृताः
भयाभावाद् यथेच्छं विचरिताः । असंवृतम् लच्छलत् प्रेम यासां ताः
असंवृतप्रेमाणस्ताश्च ता अमर्यश्च ताभिर्वरितुं वरणं कर्तुम् आस्ताः
अङ्गीकृताः ॥

आअड्डिआ । वावरन्ता । “व्याप्रेराअड्डुः” [८१] ॥

साहड्डिअ । असंवरीआ । अणसाहरिअ । “संवृगेः साहर-साहट्ठौ” [८२] ॥

५२. आहतवीरवरणाः । अनेन परवलवीरेण सहं मया योद्ध-
व्यम् इति कृतप्रतिज्ञा इत्यर्थः । अनयतीर्णः अभ्रष्टः भटमानः सुभटा-
भिमानो येषां ते तथा । प्रहरतेः प्रहारान् ददतः प्रहर्तुं प्रवृत्ताः ।
एवं च मर्त्यासंभाव्यतथाधिधयुद्धविधानाद् मन्यन्ते शिवस्य गणा इव
अयतीर्णाः स्वर्गलोकाद् आयाताः ॥

सन्नामिआ । आदरिअ । “आहगेः मयामः” [८३] ॥

मारन्ते । पहरिउं । “प्रहगेः वारः” [८४] ॥

५३. अशक्नुयत्कृताः असमर्थीकृताः शक्नुयत्सुभटा यैस्ते तथा
तैः शक्नुयतामपि मध्ये शक्नुयद्भिन्तैः कुक्कुणाधिपमटेः दीर्घिकातः

सकन्तो अणथकिअ-सलहिअ-सर-वरिसणो निवो ताण ।
 मणि-खचिअ-कणय-वेअडिअ-माडिओ पहरिउं लग्गो ॥ ५४
 दिन्नमसोल्लिअ-मंसासणाण अणपउलिअं तजो मंसं ।
 अरि-पयण-पयावेणं तेणं सर-मिल्लिरेण रणे ॥ ५५ ॥

अवतीर्य युद्धं कृतम् । समैरतूर्यनिघोपश्रवणप्रचृद्धोत्साहत्वेन तदैव
 खानाद्यपहाय संग्रामः प्रारब्ध इति भावः ॥

अणओहिअ । ओरसिआ । ओअरिअ । “अचतरेरोह ओरसौ” [८५] ॥

५४. शक्नुवन् इतरमुभटापेक्षया समर्थः । अफक्कितम् अनीचै-
 र्गतम् । सर्वोत्कृष्टमित्यर्थः । अत एव श्लाघितं शरवर्षणं यस्य स तथा ।
 मणिभिः रचितः कनकेन खचितो माठिर्यस्य स तथा । मणिस्वर्ण-
 निर्मितसंनाह इत्यर्थः । [नृपः] ताण इति द्वितीयायाः पष्ठी [१.११४]
 इति तान् गूर्जरमुभटान् ग्रहर्तुं लग्नः ॥

अचयन्तीकय । तरन्त । तीरन्ताण । पारन्तएहिं । सकन्तो । “शकेश्वर-
 तर तीर-पाराः” [८६] ॥

अणपकिअ. । “पक्कस्थङ्गः” [८७] ॥

सलहिअ । “श्लाघः सलहः” [८८] ॥

खचिअ । वेअडिअ । “एवेवेअडः” [८९] ॥

५५. अरीणां पचनो दाहकः प्रतापो यस्य स तथा तेन शरमोक्षण-
 शीलेन रणे तेन नृपेण अपकमांसस्य अशनानां मश्रकाणां गृध्रादीनाम्
 अपकं मांसं ततः शरमोक्षणानन्तरं दत्तम् । अनेके मुभटास्तेन व्यापा-
 दिताः सन्तो गृध्रादिभक्ष्या अभूवन्निति भावः ॥

असोल्लिअ । अणपउलिअं । पयण । “पवेः सोल्ल-पउलो” [१.९.३] ॥

उस्सिक्किअ-सङ्केणं पच्छा अवहेडिउं निअं पि दलं ।
 अणउड्डिअ-कुल-धम्मं सीह-सुणी तेण रेअविओ ॥ ५६ ॥
 णिह्हुञ्जिअ-भय-पसरो घंसाडिअ-भयमिमं समारुढो ।
 मुञ्चन्तो वाणे णिचलीअ सो कोह-दुहिअप्पा ॥ ५७ ॥
 जूरवणोहि उमच्छन्तेसुं जय-सिरि-अवञ्चिओ समरे ।
 नाह अवेहविरेहिं पाईकेहिं न वेलविओ ॥ ५८ ॥

५६. मुक्तशङ्केन अवगणितपरपक्षभयेन तेन नृपेण अमुक्तकुल-धर्मम् अत्यक्तक्षत्रियाचारं निजमपि । दलेति देश्यः सैन्ये । तत् पश्चाद् मुक्त्वा । अतिवीर्यात् स्वबलस्य अग्रे भूत्वेत्यर्थः । सिंहध्वनिमुक्तः । अयम् अहं युष्माकं कृतान्त इह आगत इति अस्मद्बलस्य निकटीभूय रणे जगर्जेत्यर्थः ॥

५७. मुक्तभयप्रसरः मुक्तभयं तथाविधानेकारुपातेपि निर्भीकम् इमं समारुढः क्रोधदुःखितात्मा रोषाम्रिसंतप्तगात्रः स नृपः वाणान् मुञ्चन् दुःखम् अमुञ्चत् ॥

मिहिरेण । उस्सिक्किअ । अवहेडिउं । अणउड्डिअ । रेअविओ । णिह्हुञ्जिअ । घंसाडिअ । मुञ्चन्तो । “ मुचेरुड्डावहेड-मेहोस्सिक्क-रेअव-णिह्हुञ्ज-घंसाडाः ” [९१] ॥

णिचलीअ । “ दुःखे णिचलः ” [९२] ॥

५८. त्रिमिर्विशेषकम् । हे नाथ कुमारपाल नृप कुङ्कुणाधीशः रचितव्यूहे विदितरचनाविशेषे गूर्जरसैन्ये प्रदेशम् अरचयत् । प्रति-भटपराक्रमेण आत्मसैन्यस्य अवकाशं चकारेत्यर्थः । तथा निजां यशोलक्ष्मीं ममारचयत् । कीदृशः । यद्ययत्सु विप्रतारकेषु यद्यकैः । अतिच्छलयुद्धबुद्ध्यलैरित्यर्थः । तैः सह समरे सति जयश्रिया

१ B निहुडिअ. २ C पाये°. ३ CD add सत्. ४ B निहुडिअ.
 ५ D °पाल म कु°.

उग्गाहिअ-जय-पह्नो अवहिअ-वूहम्मि गुज्जर-दलम्मि ।

विडविड्डीअ पएसं तत्कालं रइअ-रोमञ्चो ॥ ५९ ॥

सारविए रण-छेत्ते उवहत्थिअ-आउहेहिं जुज्झन्तो ।

केलाइआउहो सो निअं समारीअ जस-लच्छि ॥ ६० ॥

पहु-कज्ज-समारचणेण सिञ्चिओ तुह वलेण वाणेहिं ।

सीभर-सिम्पिअ-वसुहो मय-सेअणओ इभो तस्स ॥ ६१ ॥

अवञ्चितः । अवञ्चयितुमि. अवञ्चनाशीलै पदातिभि. न वञ्चित न विप्रलब्धः । छलयुद्धे प्रकटयुद्धे च अस्यैव जयोभूदित्यर्थः ॥

५९. रचितजयप्रतिज्ञः कृतपरवलभङ्गाङ्गीकारः । तत्कालं युद्धा-
वसरे रचितरोमाञ्चः विहितपुलकः ॥

६०. रणक्षेत्रे समारचिते काष्ठकण्टकपापाणाद्यपनयनेन समी-
कृते समारचितायुधैः उत्तेजितास्त्रैः सह समारचितायुधो युध्यमानः
संप्रहरन् ॥

जूरवणेहि । उमच्छन्तेसु । अयञ्चिओ । अवेहविरेहिं । वेलविओ । “ वञ्चे-
वैहव-वेलव-जूरवोमच्छाः ” [९३] ॥

उग्गाहिअ । अवहिअ । विडविड्डीअ । रइअ । “ रचेरग्गाहावह
विडविड्ढाः ” [९४] ॥

६१. हे महाराज प्रभुकार्यसमारचनेन स्वामिकार्यविधायकेन तव
घलेन धाणैः कृत्वा तस्य कुङ्कुणाधीशस्य शीकरैर्नासाप्रमुक्तपृषत्कैः
सित्ता वसुधा येन स तथा मदेन सप्तस्थानक्षरन्मदजलेन सेचकः
भूतलस्य उक्षकः इभः सिक्तः । प्रोत इति भावः ॥

सारविए । उवहत्थिअ । केलाइअ । समारीअ । समारचणेण । “समारचे-
रवहत्थ-सारव-समार-केलायाः ” [९५] ॥

सिञ्चिओ । सिम्पिअ । सेअणओ । “ सिचेः सिञ्च-सिम्पो ” [९६] ॥

पडिसुहडे पुच्छन्ता गजन्ता टिकमाण-वसह व्य ।
 अह बुकिआ तुह भडा कुङ्कुण-देसाहिं दहुं ॥ ६२ ॥
 अग्गिअ-वम्मा छज्जिअ-सिरैकया मण्डलग्ग-सहिअ-करा ।
 रेहिअ-सेन्ना रीरिअ-रणङ्गणा राइआ ते अ ॥ ६३ ॥
 आउट्ठिअ-रह-चकं खुप्पन्त-हयं णिउट्ठमाणेभं ।
 बुद्धन्त-भडं कस्सि-रुहिर-मज्जणे ताण आसि रणं । ६४ ॥

६२. गर्जद्गुपभा इव सदर्पनिनदद्गुपेन्द्रा यथा गर्जन्तो तिनादं
 कुर्याणाः सन्तः प्रतिसुभटान् पृच्छन् अथ हस्तिनि शरवर्षानन्तरं तव
 भटाः कुङ्कुणदेशाधिपं दृष्ट्वा अयमसाविहास्त इति विज्ञाय गर्जिताः
 हतोयं जितमस्माभिरित्यादि सदपं निनदिताः ॥

पुच्छन्ता । “ प्रच्छः पुच्छः ” [९७] ॥

गजन्ता । बुकिआ । “ गर्जेरुक्कः ” [९८] ॥

टिकमाण । “ वृषे टिक ” [९९] ॥

६३. राजितवर्माणः प्रदीप्तसंनाहा राजितशिरस्काः शोभित-
 शिरस्त्राणा मण्डलाप्रराजितकराः रङ्गविभ्राजितहस्ता राजितं सैन्यं
 येस्ते तथा राजितरणाङ्गणास्ते तव भटा राजितोश्च ॥

अग्गिअ । छज्जिअ । सहिअ । रेहिअ । रीरिअ । राइआ । “ राजेरथ-
 छत्र-सद-रीर रेहाः ” [१००] ॥

६४. मज्ज्यते अस्मिन् इति मज्जनं करिरुधिरं च तद् मज्जनं च
 तस्मिन् । यावति करिरुधिरं मज्ज्यते तावतीत्यर्थः । करिणा रुधि-
 राणि तेषु मज्जने बुद्धने मति वा । मत्परयचक्रं बुद्धितरथपादं मज्जद्वयं
 मज्जदिभं मज्जद्वटं रणं तेषां गूर्जरकुङ्कुणभटानाम् आसीत् जातम् ॥

१ C बुकिआ, २ C छज्जि, ३ D बुदिआ, ४ So BC and A too,
 though the vrtti appears to consider वृषे as the reading.

५ D समिताथ समिताथ, ६ B om. तद् मज्जनं च.

आरोलिअ-सर-माला-वमालणो मल्लिअज्जुणो राया ।

पुञ्जिअ-पहु-लज्जिर-गुजरेहि जीहाविओ तेहि ॥ ६५ ॥

ओसुक्कन्तो तेअण-गिराहि सो एत्त-धम्म-लुहण-भडे ।

उग्घुसिअ-सेल्ल रोसाणिआसिणो के वि सिक्खविही ॥ ६६ ॥

लुञ्छन्ता धम्म-जलं कज्जल-पुञ्जिअ-मुह व्य तेण भडा ।

पर-तेअ पुंसणेणं फुसिअ-जसा हकिआ के वि ॥ ६७ ॥

आउड्डिअ । खुप्पन्त । णिउड्डमाण । युड्डन्त । मज्जणे । “ मस्सेराउड्ड-
णिउड्ड उड्ड-खुप्पाः ” [१०१] ॥

६५. पुञ्जिता राशीकृता या. शरमालास्तासा पुञ्जको विस्तारकः
मल्लिकार्जुनो राजा पुञ्जिता भयैवशात् पिण्डीभूता अत एव प्रभोः
स्वस्वामिनो लज्जितार कथं वयम् एवंविधा भुरगं दर्शयिष्याम इति
लज्जनशीला ये गूर्जरास्तैः लज्जित कथम् एतैर्भृत्यमात्रैर्युध्ये इति लज्ज-
मान. तैस्तथाभूतैर्लज्जितो लज्जां प्रापित. ॥

आरोलिअ । वमालणो । पुञ्जिअ । “ पुञ्जेरारोल वमाली ” [१०२] ॥

लज्जिर । जीहाविओ । “ लस्सेर्जीहः ” [१०३] ॥

६६. तेजन्य. अमर्पजनिका या गिर. उक्तयस्ताभि. रे रे क्षत्रिया
मा पलायध्वम् इत्यादिवाग्भि. । संसृते सनम् अन्तरेण गुप्तिजादीनाम्
अप्रयोग इति ओसुक्कन्तो इत्यस्य धात्वन्तरेण अर्थः कथ्यते । दीपयन् । यन्मते
सनम् अन्तरेणापि प्रयोगस्तन्मते तेजमान इत्यपि भवति । स मल्लिकार्जुननृपो
मृष्टाः उत्तेजिताः । सेल्लेति देश्य. । कुन्ता यैस्ते तथा । ते च मृष्टा-
सयश्च ते तथा तान क्षत्रधर्ममार्जनभटान् क्षत्रियाचारनिर्मलीकारक-
मुभटान् कानपि अशिक्षयत् शस्त्रैरताडयत् ॥

ओसुक्कन्तो । तेअण । “ तिजेरोसुक. ” [१०४] ॥

६७. धर्मजलं स्वेदोदनिन्दून् मृजन्तः वस्त्रादिना उत्पुंसयन्तः ।

१ BC om. “णिउड्ड”, though they give the example
णिउड्डमाण. २ BC भटावशान्. ३ B om. पुञ्जिअ.

पहु-नामापुसणो धम्माहुलणो वेरि-नाम-मज्जणओ ।

तं मूरीअ गइन्दं गुजर-लोओ अवेमइओ ॥ ६८ ॥

सुडिअ-सुहडो सरिअ-तुरंगमो विरिअ-वाण-पसरो य ।

मुसुंमूरिअ-सिरताणो करञ्जिओ कुङ्कुणाहिर्वई ॥ ६९ ॥

पविरञ्जिआतवत्तो नीरञ्जिअ-विजय-वेजयन्तीओ ।

सो लूण-सीस-कमलो कओ तुहामञ्जिअ-भडेहि ॥ ७० ॥

जेप्यत्यधुनास्मान् असाविति विच्छायवदनत्वाद् उत्प्रेक्ष्यन्ते । कज्जल-
मृष्टमुखा इव अस्त्रनलिप्तानना इव । मृष्टयशसः अपासितकीर्तयो
भटाः परतेजोमार्जनेन शत्रुप्रतापविध्वंसकेन तेन मल्लिकार्जुननृपेण
निपिद्धाः अग्रतो विचरन्तः सिंहनादेन निरस्ताः ॥

६८. प्रभुनाम्नः अमार्जनः तादृश्यपि संग्रामे संमुखीनत्वाद् अनु-
त्पंसकः । प्रकटीकारक इत्यर्थः । धर्माभ्यामार्जनः क्षत्रधर्मानपासकः ।
वैरिनाममार्जकः वैरिविनाशेन तन्नाम्नोपि ध्वंसकः । अभग्रो गूर्जर-
लोकः अस्मद्वलवीरजनः तं प्राग्ख्यावर्णितस्वरूपं गजेन्द्रं मल्लिकार्जुन-
नृपहस्तिनम् अभाङ्गीत् शस्त्रैरभैत्सीत् ॥

लुहण । उगुसिअ । रोसाणिअ । लुञ्छन्ता । पुञ्छिअ । पुंसणेण ।
पुसिअ । अपुसणो । अहुलणो । मज्जणओ । “ मूजेरुगुस-लुञ्छ-पुञ्छ-पुंस-
पुस-पुस-ट्ट-हुल-रोसाणाः ” [१०५] ॥

६९. भग्रमुभटः रणाङ्गणनष्टपदातिवर्गो भग्रतुरंगः ध्वस्तहयो भग-
याणप्रसरः टण्डितशरमपञ्चो भग्रशिरस्त्राणः लूनशिरस्कश्च कुङ्कुणाधि-
पतिर्भग्नः शस्त्रैर्भिन्नः ॥

७०. भग्रातपत्रः छिन्नच्छत्रो भग्नविजयवैजयन्तीकः छिन्नविजय-
मुवागोर्ध्वीकृतपताकः स मल्लिकार्जुननृपः लूनशीर्षकमलः तव

१ BC °पुसणो though they have °पुसणो in the commentary.

१ B मुगम्. १ BD °गुवापो, □ °गुवापो°.

नय-पडिअग्गिर अणुवच्चिओ सि दाहिण-दिसाइ तुममिण्हि ।

विदविअ-कुङ्कुण-सत्तङ्ग-संपओ अज्झिअ-जसोह ॥ ७१ ॥

पहु सिरि-नयर-सिरीए जुज्झसि जुप्पसि तिलङ्ग-लच्छीए ।

जुज्झसि कच्चि-सिरीए भुज्झन्तो दाहिणिं इण्हि ॥ ७२ ॥

सिन्धु-वई तुह चमढण-वेलिछो तुमइ दिन्न-चट्ठणओ ।

न जिमइ दिवसे जेमइ निसाइ पच्छिम-दिसाइ तह ॥ ७३ ॥

अभमभट्टैः महासंभ्रामविमर्देपि अपराङ्मुखैर्वीरैः कृतः विहितः । व्यापा-
दित इत्यर्थः ॥

मूरीअ । अवेमइओ । सुट्ठिअ । सुरिअ । विरिअ । मुसुमूरिअ । करज्झिओ ।

पविरज्झिअ । नीराज्झिअ । अमज्झिअ । “ मज्जेवैमय-मुसुमूर-मूर-सूर-सूड विर-
पविरज्झ-करज्झ-नीरज्झाः ” [१०६] ॥

७१. हे नयानुव्रजितः नीत्यनुगमनशील अर्जिता आत्मसात्कृता
कुङ्कुणानां सप्ताङ्गसंपत् स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गवलरूपलक्ष्मीर्येन स
तथा । अत एव अर्जितयशओघ, असि त्वं दक्षिणदिशा अनुव्रजितः
अनुगतः । दक्षिणादिस्वामी संवृत्त इत्यर्थः ॥

पडिअग्गिर । अणुवच्चिओ । “ अनुव्रजेः पडिअग्गः ” [१०७] ॥

विदविअ । अज्झिअ । “ अज्जेविदवः ” [१०८] ॥

७२. हे प्रभो कुमारपालनृप दक्षिणाम् अवार्ची दिशम् इदानीं
भुञ्जानः उपभोगयन् श्रीनगरश्रिया युनक्षि युक्तो वर्तसे । तिलङ्गलक्ष्म्या
युनक्षि । काञ्चीश्रिया च युनक्षि । दक्षिणदिग्विजयात् तदन्तर्घर्तिदेश-
स्वामित्वम् आप्नोसीति भावः ॥

जुज्झसि । जुप्पसि । जुज्झसि । “ युज्जो जुज्झ-जुप्प-जुप्पाः ” [१०९] ॥

७३. तथा तव भोजनस्य वेला विद्यते यस्य स भोजनवेलावान् ।

तम्बूलं न समाणइ कम्मण-काले वि नण्हए जवणो ।
 विसए अ नोचमुञ्जइ भएण तुह वसुह-कम्मवण ॥ ७४ ॥
 मणि-गढिअ-कणय-घडिआहरणे लब्धेसरो वर-तुरङ्गे ।
 संगलिअ लम्स-सहे पेसइ तुह रिउ-असंघडिओ ॥ ७५ ॥
 हरिस पुरिआणणो सो महि-मण्डण कासि-रीडणो राया ।
 टिपिडिक्कइ तुह वारं हय-चिञ्चिअ-हत्थि-चिञ्चइअं ॥ ७६ ॥

भवतो वेलाधर इत्यर्थः । त्वया दत्तभोजनः जीवत्वसौ वराफ इत्यनु-
 कम्पया वितीर्णप्राप्तमाश्रयजनकदेशः पश्चिमदिशः सिन्धुपतिः प्रसीची-
 दिक्संनन्धिस्वामी दिवसे न भुङ्क्ते निशायां भुङ्क्ते । स्वाम्यसाक्षात्कारे
 वेलाधरा रात्रौ भुञ्जत इति स्थितिः ॥

७४. हे वसुधोपभोजक पृथ्वीपालक तव भयेन हेतुना जवनः
 जवनदेशाधीशः ताम्बूलं न भुङ्क्ते । भोजनकालेपि न भुङ्क्ते । विषयांश्च
 शब्दादीन् देशान् वा नोपभुङ्क्ते । सर्वं ताम्बूलास्यादनादि मुक्त्वा केवल-
 त्वशराधनोपायान् अधीत इत्यर्थः ॥

मुञ्जन्तो । चमदण । चट्टणओ । जिमइ । जेमइ । समाणइ । कम्मण ।
 अण्हए । “ भुजो भुञ्ज-जिम जेम-कम्माण-समाण-चमद-चट्टाः ” [११०] ॥

उपमुञ्जइ । कम्मवण । “ वोपेन कम्मवः ” [१११] ॥

७५. रिपभिः असंघटितः भवद्विपक्षेपृथग्भूतः सन् उल्लेख्यः
 मणिघटितकैनकघटिताभरणानि संघट्य मेलयित्वा लक्षसंख्यान् । प्रभू-
 तान् इत्यर्थः । वरतुरंगमांश्च तव प्रेषयति भवन्निमित्तम् उपदौक्यति ॥

गढिअ । णटिअ । “ यटेगेद. ” [११२] ॥

संगलिअ । असंघटिओ । “ समो यलः ” [११३] ॥

७६. हे महीमण्डन धरित्रीभूषक हर्षेण प्रसन्नो मयि महाराज

१ C उपेगरो. २ B om. °द°. ३ B om. from भुङ्क्ते to रात्रौ. ४ C °लारे वेला°. ५ C °विपक्षे. ६ C उल्लेख्यः. ७ B °वर्द्धन°.

चिञ्चिलिओ अखुडिअ-भत्तीइ तुमम्मि मगह-देस-निवो ।
उखुडिअ-पुव्व-गव्वो अतुडिअं पाहुडं देइ ॥ ७७ ॥
अखुडिअ-गमणमतोडिअ-मदमतुडिअ-लक्खणं महेभ-कुलं ।
अणिलुक्कन्त सिणेहो गउडो पेसीअ तुज्झ कए ॥ ७८ ॥
लुकिअ-जसमुद्धुरिअ-पयावमुल्लुकिअ-मेइणि काही ।
घोलन्ती तुह सेणा भय-घुलिअं कन्नउजेसं ॥ ७९ ॥

इति प्रमोदेन स्फुटिताननः विकसितमुखः काशेर्मण्डनः शोभाजनकः ।
 धाराणसीस्वामीत्यर्थः । स सर्वप्रसिद्धः तव हयैर्मण्डितं शोभितं तत्तथा
 तच्च तद्धस्तिमण्डितं च तत्तथाभूतं द्वारं मण्डयति । मध्यम् आविशन्
 प्रत्यहं दौधारिकेण निपिद्धः प्रायः सिंहद्वारमेव अलंकरोतीत्यर्थः ॥

सुरिअ । “ हासेन स्फुटेर्मुखः ” [११४] ॥

७७. त्वयि अतुडितभक्त्या अखण्डितवहुमानेन मण्डितो भूपितः
 तुडितपूर्वगर्भः गलितप्राच्याभिमानो मगधदेशनृपः अतुडितं निरन्तरं
 प्राभृतं रत्नादिढौकनं ददाति तुभ्यं प्रयच्छति ॥

मण्डण । रीडणो । टिविडिक्कइ । चिञ्चिअ । चिञ्चइअं । चिञ्चिलिओ ।
 “ मण्डेच्चिञ्च-चिञ्चअ-चिञ्चिल-रीड टिविडिकाः ” [११५] ॥

७८. अतुडितस्नेहः अनपगतप्रीतिः गौडः गौडदेशाधिपतिस्तव
 कृते अतुडितगमनम् अखण्डितपादन्यासम् अतुडितमदं निरन्तरा-
 निवृत्तदानप्रवाहम् अतुडितलक्षणं संपूर्णलक्षणोपेतं महेभकुलं प्रैषीत्
 प्रादिणोत् ॥

७९. हे नृप तव सेना घूर्णमाना चलन्ती सती तुडितयशसं
 विगलितफीर्ति तुडितप्रतापं गततेजसं तुडितमेदिनीकं मप्रावनिम् ।

तुङ्ग पहल्लिर-सिविरे घुम्माविअ ढंसमाण-कुम्मम्मि ।
 दिट्ठे वि दसण्ण-वई विवट्टमाणो भए मरही ॥ ८० ॥
अणकट्ठिअ-दुद्ध सुइ-जस पयाव-घम्मट्टिआरि-जस-कुसुम ।
 तुह गण्ठिअ-बूहेण विरोलिओ तस्स पुर-जलही ॥ ८१ ॥

गडुल्लमाद् अत्र कप्रत्ययभावः । भयघूर्णितं साध्वसचकितं कन्यकुब्जे
 शम् अरुप्यते ॥

अखुट्ठिअ । उक्खुडिअ । अतुट्ठिअ । अखुडिअ । अतोडिअ । अतुडिअ ।
अणिलक-त । लुकिअ । उल्लूरिअ । उल्लुकिअ । “ तुडेस्तोड-तुट्ट-खुट्ट खुडो-
वखुडोदुक्-णिलक लुकोल्लूरा ” [११६] ॥

८० हे भूपते तव घूर्णितश्चलितो विवर्तमान धराधस्तिष्ठन् कूर्मो
 येन स तथा तस्मिन् घूर्णयितुं विचरणशीलं यच्छिबिरं स्कन्धावारं
 स्तस्मिन् दृष्टेऽपि । आस्ता युध्यमाने । दशार्णपति भवे विवर्तमानं सन्
 अभ्रियत प्राणान् अमुचत् ॥

घोलन्ती । घुलिअ । पहल्लिर । घुम्माविअ । “ वूणो घुल घोल घुम्म-पहल्ला ”
[११७] ॥

दसमाण । विवट्टमाणो । “ विवृतेदेस ” [११८] ॥

८१ हे अबधितदुग्धशुचियक्ष्ण अग्न्यनावर्तितक्षीरनिर्मलकीर्तं
 प्रतापघर्मपथितारियक्ष्ण कुसुम तेजस्तापग्लापितरिपुकीर्तिपुष्पं तव प्रधित-
 व्यूहेन द्यूहेन सेनानिवेशेन कर्त्रा तस्य दशार्णपते पुरमेव अति
 त्रिस्तीर्णत्वात् जलधि मयित रत्नाश्वगजादिलिप्सया विलोडित ।
 तत्रगरं विटुण्डितम् इत्यर्थः ॥

अणकटिअ । अट्टिअ । “ वयेरह ” [११९] ॥

गण्ठिअ । “ गण्ठो गण्ठ ” [१२०] ॥

मन्थिअ-दहिणो तुप्पं व पुसलिआ तस्म नगरओ कणयं ।
 गिण्हन्तेहिं तुह सेणिएहिं अवअच्छिआ अम्हे ॥ ८२ ॥
 तस्स चमूवा समरे गुमज्जिआ तुह भडेहि गिण्वरिआ ।
 गिज्झोडणेहि गिद्धूणा वि अणलुरिअ-ययावा ॥ ८३ ॥
 छिन्दिअ-उत्त-दुहाविअ-सिगैक-णिच्छल्लिउत्तमद्धान ।
 उद्दालिआ दसण्णाण सिरी चालुक-सुहडेहिं ॥ ८४ ॥

८२. हे धराधीश मथितदध्नः तुप्प इति देश्यत्वाद् नवनीतं तद्विष-
 तस्य दशार्णपतेः मथिताद् नगरात् कनकं तत्र मैनिकैस्तैः प्रसिद्धैर्गृह्णद्भिः
 आवदानैर्वयं ह्यदिता हर्षिताः ॥

विरोलिओ । मन्थिअ । पुसलिओ । “ मन्थेरुमल विरोली ” [१२१] ॥

अवअच्छिओ । “ हादेरवअच्छः ” [१२२] ॥

८३. हे महाराज तस्य दशार्णपतेः छेदना. ग्रन्थे प्रतिभटानां निश-
 रकाः अत एव अच्छिन्नप्रतापा अरणिडततेजसोपि । चमूपा सैनिका-
 स्तत्र छेदनैर्विदारकैर्भटैश्छिन्नाः सन्तः समरे निपण्णा. स्थिताः । मृता
 इत्यर्थः । ये छेदना अच्छिन्नप्रतापाश्च ते कथं छिन्ना इति निरोधाभासः
 अपिशब्दार्थः ॥

गुमज्जिआ । “ नेः सदो मजः ” [१२३] ॥

८४. छिन्नानि विदारितानि च्छत्राणि येषां ते च छिन्नाः शिरस्का
 येषां ते च छिन्नानि उत्तमाङ्गानि येषां ते च तथा । तेषां दशार्णानां
 दशार्णदेशक्षत्रियाणां श्रीः सम्प्राप्तमपन् चौलुक्यमुभटं. आच्छिन्ना
 गृहीता ॥

गिण्वरिआ । गिज्झोडणेहि । गिद्धूणा । अणलुरिअ । छिन्दिअ । दुहाविअ ।
 गिच्छल्लिअ । “ छिन्देदुहाव गिच्छल्ल गिज्झोड गिण्वर गिद्धू-दूराः ” [१२४] ॥

१ O मिणिएहि. २ BCD मिच्छो. ३ BC छदिअ. ४ BCD °मि१. ५ BC पुमज्जिअ. ६ BCD अवअच्छद.

तिहुअण-जस-ओअन्दण-रिउ-अच्छेदण-चमूइ पहु तुज्झ ।
मलिऊण बेलं तिउरीसरस्स परिहट्ठिओ माणो ॥ ८५ ॥
चड्डिअ-नका मड्डिअ-महा-तडा खड्डिआयिलारामा ।
पन्नाडिअ-द्रह-पङ्का तुज्झ चमूए कया रेवा ॥ ८६ ॥
पय-मडिअ-पंसु-मसिणे बुलुबुलमाणानिलेण कय-फन्दे ।
रेवा-तड-लय-गहणे निव्वलिओ तुह बल-निवेसो ॥ ८७ ॥

८५. हे प्रभो तव । त्रिभुवनयशस आच्छेदना शत्रुभ्यो दृढाद्
 प्रादिका अत एव रिपूणाम् आच्छेदना ध्वंसिका या चमू सेना
 तथा त्रिपुरीश्वरस्य चेदिनगरीशस्य बलं सैन्यं मृदित्या मानो मृदित
 भग्नः ॥

उडालिआ । ओअन्दण । अ-छेदण । “आढा ओअन्दोहालो” [१२५] ॥

८६. मृदितनका पिष्टजलधरजीवविशेषा मृदितमहातडा विदारित-
 बृहत्कूला मृदितायिलारामा भग्नानेकोद्याना मृदितद्वदपङ्का विलोडितान्त-
 स्थितनदकर्ममा रेवा नर्मदा तव चम्व्या कृता ॥

८७. पादाभ्या मृदितो य पासुस्तद्वद् मसृणे कोमले स्पन्दमाना
 निलेन किञ्चिद्ब्रह्मतेन कृत्वा कृतस्पन्दे विहितमनाकम्पे रेवातट-
 लतागहने तव बलनिवेशे स्वन्धवारो निष्पन्नः संजातः ॥

मलिऊण । परिहट्ठिओ । चड्डिअ । मड्डिअ । खड्डिअ । पन्नाडिअ । मडिअ ।
 “मूदो मल मद-परिहट्ट खड् चड् मड्-पन्नादा.” [१२६] ॥

बुलुबुलमाण । फन्दे । “स्पन्देधुलुबुल ” [१२७] ॥

नीपाइअ-जय-कजं अविअट्टिअ-विक्रमं बलं तुज्झ ।

अविलोट्टिअ-जय-महुराहिवस्स फंसावेही विजयं ॥ ८८ ॥

अविसंवाइ-परिक्खा तणु-पक्खोडण-झडन्त-पंसु-कणा ।

णीहरिअ-नक्क-चक्कं तुह तुरया जँउणँमुत्तिन्ना ॥ ८९ ॥

रिउ-अकन्दावणयं अखिजमाणँ-हयमजूरिअ-भकुलं ।

अविस्रन्त-चमूवं पत्तं महुराइ तुह सेजं ॥ ९० ॥

८८. निष्पादितजयकार्यं प्रसाधितप्रत्यर्थिभङ्गप्रयोजनम् । अविसं-
वदितः समरसंमर्देऽपि निर्भयूढो विक्रमः शौर्यं यस्य तत् तथा [तव]
बलम् । अविसंवदितः अतिपराक्रमित्वाद् निश्चितो जयो यस्य स
तथा । स चासौ मधुराधिपश्च तस्य विजयं विसमवादयत् । त्वत्सैन्यं
सं जिगायेत्यर्थः ॥

निम्बलिओ । नीपाइअ । “ निरः पदेवँलः ” [१२८] ॥

८९. हे नृप तव अविसंवादिनी अविघटनशीला परीक्षा एते
शस्त्रैर्भिन्ना अपि सुभटान् रणाङ्गणे न पातयन्तीति विचारो येषां ते
तथा । तनुशदनेन धपुर्धूननेन शीयमानाः पतन्तः पांसुकणा येभ्यस्ते
तथा तुरगाः । आक्रन्दितम् उपरिष्ठात् तुरगगमनेन सफरुणं शब्दितं
नक्राणां चक्रं समूहो यस्यां सा तथा यमुनां कालिन्दीम् उत्तीर्णाः परं
पारं प्राप्ताः ॥

अविअट्टिअ । अविलोट्टिअ । फंसावेही । अविसंवाइ । “ विसंघदेर्विअट्ट-
विलोट्टकंसाः ” [१२९] ॥

पक्खोडण । झडन्त । “ शदो झड-पक्खोडो ” [१३०] ॥

९०. हे क्षोणीपते तव रिपूणाम् आक्रन्दनकम् आक्रन्दविधायकम्

१ BD °जइ°. २ BC फंसाविही. ३ BC जउण°. ४ B अखिजमाहय-
मजूरि; □ अखिजमणेहयमजूरि°; it would be admissible to read
अखिजमाणहयमजूरि° (= अखिजमाणहय + अजूरि°.) ५ C निम्बुदो. ६ B
मधुरा°. ७ BCD फंसाविही.

सग्गल्लिअन्त-जस-भर जङ्गल-वड्ढणोवसप्पिउं दिण्णा ।

तुह रिउ-सङ्गावण-घण-पयाव-संतप्पिएण गया ॥ ९४ ॥

जस-ओअग्गिअ-तिहुअण तेण कया भत्ति-वाविअ-मणेण ।

असमाणिअ-गुण वड्ढं समाविउं तुज्झ विन्नत्ती ॥ ९५ ॥

ततं तव सैन्यं तृप्त्वा संतोष्य मथुरेशस्ततश्चरति. विहितचित्तसौस्थ्यः
सन् निजां पुरीं मथुराम् अरक्षत् ॥

तड्डिअ । तड्डुविअ । तड्डिअ । विरल्लिअ । तणिअ । “तनेस्तड-तड्डु-
तड्डुव-विरल्लाः” [१३७] ॥

थिप्पिअण । “तृपस्थिप्यः” [१३८] ॥

९४. हे स्वर्गोपसर्पद्यशोभर त्रिदिवोल्लसत्कीर्तिनिकर उपसर्पितुं त्वाम्
आश्रयितुं जङ्गलपतिना म्पादलश्राधिपेन रिपूणां संतापको यो घन-
प्रतापः प्राज्यं त्वदाक्षार्णङ्गीकारेण विरोधकं यत् तेजस्तेन संतप्तेन सता
तव गजा दत्ताः ॥

अल्लिअन्त । उवसप्पिउं । “उपसर्पोरल्लिअः” [१३९]

सङ्गावण । संतप्पिएण । “संतपेर्झङ्गः” [१४०] ॥

९५. हे यशोव्याप्तत्रिभुवन असमाप्ताः अनिष्टिताः । असंख्याता
इत्यर्थः । गुणा यस्य स तथा तस्य संशोधनम् । तव वैरं समाप्य
त्वदाक्षार्णङ्गीकारेण विरोधं निघ्नां नीत्वा वैरं समाप्तुं निघ्नां नेतुं वा भक्ति-
व्याप्तमनसा तेन जङ्गलपतिना विज्ञप्तिः कृता ॥

ओअग्गिअ । वाविअ । “द्वारेरोअग्गः” [१४१] ॥

असमाणिअ । समाविउं । “समापे. समाणः” [१४२] ॥

१ BOD तं for तत. २ B मथु°. ३ BOD om. °न°. ४ BC विरोध.
५ So emended from सतपे झंख. of B, and संतपे झंख. of C, A
संतापेर्झङ्गः; See Pischel, foot-note ad loc.

तद् पेच्छिओ तुरुष्को दिह्णी-नाहो गलत्थिओ तद् य ।
 अङ्गुक्खिओ अ कासी रिउ-घत्तण छुह महाएसं ॥ ९६ ॥
 सोल्लिअइ जह लुद्धो तद् म णोल्लेसु रिउ हुलण-कजे ।
 क कं परीसि न तुमं किणा त्रि सिविआ न तुज्झाणा ॥ ९७ ॥
 गुलंगुञ्छिऊण हत्थं उत्थङ्गिअ तज्जणिं भणामि इम ।
 हक्खुविअ तुमए च्चिअ मह दुग्गं वेरि-उक्खिवण ॥ ९८ ॥

९६ एकादशभिर्गाथाभिर्विशप्तिकामेवाह । हे रिपुक्षेपण बैरिनिरा-
 सक त्वया तुरुष्को म्लेच्छाधिपति क्षिप्त । तथा दिह्णीनाथ योगिनी-
 पुरेश्वरश्च क्षिप्त । काशि वाराणसीशश्च क्षिप्त । य कश्चिद् आत्ममानी
 नृप स सर्वस्त्वया तिरस्कृत इत्यर्थ । मम जङ्गलपतेरादेश क्षिप
 विसृज । मम निरोप ददस्वेत्यर्थ ॥

९७ हे क्षोणीपते यथा लुब्ध स्वसेवक क्षिप्यते सर्वस्मिन् कार्ये
 नियुज्यते तथा रिपुक्षेपणकार्ये स्वशत्रुतिरस्कारप्रयोजने मा क्षिप
 नियुद्स्व । तथा क क त्व न क्षिपसि । अपि तु सर्वमपि शत्रुवर्गं
 निरस्यसि । अत एव केनापि तवाज्ञा न क्षिप्ता । सर्वोपि त्वन्निरोपपर
 सपृप्त इत्यर्थ ॥

पेच्छिओ । गलत्थिओ । अङ्गुक्खिओ । घत्तण । छुह । सोल्लिअइ ।
 णोल्लेसु । हुलण । परीसि । त्रिविआ । “ भिरेगलत्थाङ्गुत्त-सोल्ल पेत्त णोल्ल
 छुह-हुल-परी-घत्ता ” [१४३] ॥

९८ हे पैरुक्षेपण अरातिनिरासक त्वयैव मम दुर्गं कोट्ट उत्क्षिप्तम्
 उत्पान्तिम् । नान्योस्य ममुग्रमपि निरीक्षितु क्षम इत्यर्थ । इदम्
 एतत् दस्तम् उत्क्षिप्य ऊर्ध्वीकृत्य तर्जनीं प्रदेशिन्यङ्गुरीं च उत्क्षिप्य
 भणामि मकरभूपालमण्डलप्रत्यक्ष प्रतिपादयामि ॥

अल्लत्थिअ-विजय-धजा उब्भुत्तिअ-गुरु करा तुहं करिणो ।
 उस्सिकन्ति गिरिं पि हु रिउ-णीरवै कं न अक्खिवसि ॥९८॥
 कमवसइ जुण्ण-कोलो लुट्ठइ सेसो सुअन्ति दिक्करिणो ।
 कुम्मो वि लिसैइ अणवेविरम्मि तइ पट्टु मही-घरणे ॥१००॥
 आयम्भमाण-हिअया आयज्जन्तीउ विलविरा रण्णे ।
 अह्वन्त-सिम्भ तुह रिउ-वट्टउ दइए वट्टवडन्ति ॥ १०१ ॥

९९. रिपून् आक्षिपति तिरस्करोति । “ कर्मभोऽण् ” [६० ५.१]
 इत्यणि रिप्वाक्षेपस्तत्संज्ञोधनम् । तव उत्क्षिप्तविजयध्वजाः ऊर्ध्वीकृत-
 विजयवैजयन्तीकाः । उत्क्षिप्तगुरुकराः उद्दालितवृद्धच्छुण्डादण्टाः करिणः ।
 हु इति संभावयामि । गिरिमपि उत्क्षिपन्ति उत्पाटयन्ति । अतस्त्वं कं
 नाक्षिपसि । यस्य तव एवंविधा दन्तिनः स त्वं सर्वमपि विजयसे
 इत्यर्थः ॥

गुल्लगुच्छिऊण । उत्पत्तिअ । इक्खुविअं । अक्खिवण । अल्लत्थिअ ।
 उब्भुत्तिअ । उस्सिकन्ति । “ उत्क्षिपेर्गुल्लगुच्छोत्पत्तात्पोन्मुचोत्सिक इक्खुवाः ”
 [१४४] ॥

णीरव । अक्खिवसि । “ आक्षिपेर्णीरवः ” [१४५] ॥

१००. हे प्रभो अवेपितरि अकम्पे निञ्चले महीघरणे पृथ्वीप्राग्मार-
 धारके त्वयि सति जीर्णकोलः आश्वराहः स्वपिति । श्रेयः फणिपतिः
 स्वपिति । दिक्करिणो दिग्गजाः स्वपन्ति । कुर्मः कमठः स्वपिति ।
 एतत्कार्यस्य भयता करणाद् एते निञ्चिन्ताः संवृत्ता इत्यर्थः ॥

कमवसइ । लोट्ठइ । सुअन्ति । लिसइ । “ स्वयेः कमवस लिस लोट्ठाः ”
 [१४६] ॥

१०१. हे नरेन्द्र तव वेपमानहृदयाः साध्वसज्जान् कम्पमानमानसाः ।

मय-लिम्पिअ-वसुहा तुह न णढन्ति गया विरन्ति नय तुरया
 अणगुप्पन्त-पग्गम अवहावसु को तुह दुइजो ॥ १०२ ॥
 संदुमइ घरं संधुकइ पुरमब्भुत्तए तहोज्ञाणं ।
 तुज्झ पयावग्गि-पलीविआण सन्नं पि तेअविअं ॥ १०३ ॥

वेपमाना कायेपि वेपथुभूत । विलपिन्त्यो विलपनशीला । विलप
 च्छिद्रशब्दो रुदद्वालका रिपुबध्व अरण्ये दयिते विलपन्ति । हा नाया
 युष्मान् विना कथं वयं प्राणान् धरिष्याम इति दयितविषयान् विहापान्
 कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

अणवेविरम्भि । आयम्बमाण । आयज्जन्तीड । “ वेपेरायम्भायम्भो ”
 [१४७] ॥

विलविरा । झङ्गन्ति । बडवडन्ति । “ विलपेसंझं-बडवडो ” [१४८] ॥

१०२. हे अगुप्यत्पराक्रम स्थिरशौर्ण्डीर्यं तव मदलिप्तवसुधा दान-
 सिक्तभूमयो गजा न गुप्यन्ति प्रधानत्याद् रणसंमर्देषु न व्याकुली-
 भवन्ति । तुरगाश्च न गुप्यन्ति अतः रूपस्व । मयि प्रसीदेत्यर्थः ।
 यस्मात् फस्तय द्वितीयः । न कश्चिन् तव प्रतिपक्षभूतोस्तीति भावः ॥

लिम्पिअ । “ लिपो लिप्प ” [१४९]

णढन्ति । विरन्ति । अणगुप्पन्त । “ गुप्पेर्विर-णडो ” [१५०]

अवहावसु । “ वयोऽवहो वि ” [१५१]

१०३. हे महीश तव प्रतापामिना प्रदीप्तानां प्रज्जलितानां गृहं
 प्रदीप्यते तथा पुरं प्रदीप्यते तथा उद्यानं प्रदीप्यते । किं बहुना । सर्व-
 मपि प्रदीप्तम् । त्वच्छत्रुणा चन्दनविलेपनचन्द्रिकाद्यपि संतापहेतुं सं-
 गृह्यत इत्यर्थः ॥

मय-लिम्पिअ-वसुहा तुह न णडन्ति गया विरन्ति न य तुरया
 अणगुप्पन्त-परक्कम अवहावसु को तुह दुइजो ॥ १०२ ॥
 संदुमइ घरं संधुकइ पुरमब्भुत्तए तहोज्ञाणं ।
 तुज्झ पयावग्गि-पलीविआण सव्वं पि तेअविअं ॥ १०३ ॥

वेपमानाः कायेपि वेपथुभृतः । विलपिञ्च्यो विलपनशीलाः । विलप
 च्छिदशवो रुदद्वालाका रिपुवध्वः अरण्ये दयिते विलपन्ति । हा नाथा
 युष्मान् विना कथं वयं प्राणान् धरिष्याम इति दयितविषयान् विलापान्
 कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

अणवेविरम्मि । आयम्भमाण । आयज्जन्तीउ । “ वेपेरायम्भोयज्जो ”
 [१४७] ॥

विलविरा । सङ्गन्त । वडवडन्ति । “ विलपेसङ्ग-वडवडो ” [१४८] ॥

१०२. हे अगुप्यत्पराक्रम स्थिरशौर्ण्डीर्यं तव मदलिप्तवसुधाः दान-
 सिक्तभूमयो गजा न गुप्यन्ति प्रधानत्वाद् रणसंमर्देषु न व्याकुली-
 भवन्ति । तुरगाश्च न गुप्यन्ति अतः रूपस्व । मयि प्रसीदेत्यर्थः ।
 यस्मान् फस्तव द्वितीयः । न कश्चित् तव प्रतिपक्षभूतोस्तीति भावः ॥

लिम्पिअ । “ लिपो लिम्प ” [१४९]

णडन्ति । विरन्ति । अणगुप्पन्त । “ गुप्पेर्विर-णडो ” [१५०]

अवहावसु । “ करोऽवहो णिः ” [१५१]

१०३. हे महीश तव प्रतापान्निना प्रदीप्ताना प्रज्जलिताना गृहं
 प्रदीप्यते तथा पुरं प्रदीप्यते तथा उद्यानं प्रदीप्यते । किं घनुना । सर्व-
 मपि प्रदीप्तम् । त्वच्छूनां चन्दनविलेपनचन्द्रिकाद्यपि संतापहेतुः सं-
 गृह्यत इत्यर्थः ॥

मय-लिम्पिअ-वसुहा तुह न णडन्ति गया विरन्ति न य तुरया
 अणगुप्पन्त-पग्गम अवहावसु को तुह दुइओ ॥ १०२ ॥
 मंदुमइ घरं संधुकइ पुरमब्भुत्तए नहोजाणं ।
 तुज्झ पयावग्गि-पलीविआण सव्वं पि तेअविअं ॥ १०३ ॥

वेपमाना. कायेपि वेपधुभृत. । विलपिज्यो विलपनशीलाः । विलप-
 च्छिदशवो रुदद्वालका रिपुबध्वः अरण्ये दयिते विलपन्ति । हा नाया
 युष्मान् विना कथं वयं प्राणान् धरिष्याम इति दयितव्यस्थानं विलापान्
 कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

अणवेविरम्मि । आयम्भमाण । आयज्जन्तीउ । “ वेपेरायन्नायज्जौ ”
 [१४७] ॥

विलविरा । सङ्गन्त । बडवडन्ति । “ विलपेसङ्ग-बडवडो ” [१४८] ॥

१०२. हे अगुप्यत्पराक्रम स्थिरशीर्षेणैडीर्यं तव मङ्गलिप्रवसुधा. दान-
 सिक्तभूमयो गजा न गुप्यन्ति प्रधानत्वाद् रणसंमर्देषु न व्याकुली-
 भवन्ति । तुरगाश्च न गुप्यन्ति अतः क्रपस्य । मयि प्रसीदैत्यर्थः ।
 यम्मान् कस्तव्य द्वितीय. । न कश्चिन् तव प्रतिपक्षभूतोस्तीति भाव. ॥

लिम्पिअ । “ लिपो लिम्प ” [१४९]

णडन्ति । विरन्ति । अणगुप्पन्त । “ गुप्येविरण्णो ” [१५०]

अवहावसु । “ वयोऽवहो मि ” [१५१]

१०३. हे महीना तव प्रतापामिना प्रदीप्तानां प्रज्वलितानां गृहं
 प्रदीप्यते तथा पुरं प्रदीप्यते तथा उद्यानं प्रदीप्यते । किं बहुना । सर्व-
 मपि प्रदीप्तम् । त्विच्छकृष्णां चन्दनविलेपनचन्द्रिकाद्यपि संतापहेतु. सं-
 गृह्यत इत्यर्थः ॥

जइ संभावसि सग्गे लुब्भसि अह वा अहिन्द-लोगम्मि ।
 खउरइ इन्दो पडुहइ वासुगी ता खु अक्खोह ॥ १०४ ॥
 आरभिअ मए भत्ति आढविअं पडु तुमम्मि दासत्तं ।
 आरम्मिअं खु निव्वाहिस्सं कत्तो उवालम्भो ॥ १०५ ॥
 पचारन्ति न गरुआ झङ्गण-जोग्गो वि मारिसम्मि जणे ।
 जइ कह वि अभत्तो हं वेलयणिज्जो तुह अहं ता ॥ १०६ ॥

संदुमह । संधुकह । अम्भुत्तए । पलीविमाण । तेअविअ । “प्रदीपे-
 स्तेअव-संदुम-संधुकाभ्भुत्ताः” [१५२] ॥

१०४. हे अक्षोभ निःप्रकम्प यदि त्वं स्वर्गे स्वर्गनिमित्तं लुभ्यसि
 गार्ह्यं करोषि । अथवा अहीन्द्रलोके नागलोकनिमित्तं लुभ्यसि तदा ।
 खु इति संभावयामि । इन्द्रः क्षुभ्यति । वासुकिः शेषः क्षुभ्यति ।
 किमयम् अत्रापि न स्थातुं दास्यतीत्यसावसौ भोमं बहतीत्यर्थः ॥

संभावसि । लुब्भसि । “क्षुभेः संभावः” [१५३] ॥

खउरइ । पडुहइ । अक्खोह । “क्षुभेः खउर-पडुहो” [१५४] ॥

१०५. हे प्रभो भक्तिं सेवाम् आरभ्य त्वयि दासत्वम् आरब्धम् ।
 ननु आरब्धमपि न निर्वाहयिष्यसीत्याह । आरब्धम् अङ्गीकृतं च दास-
 त्वम् । खु इति निश्चितम् । निर्वाहयिष्यामि । ततः कुत उपालम्भः ।
 न कथमपि एवं मम वचनीयता भविष्यतीति भावः ॥

आरभिअ । आढविअं । आरम्मिअ । “आद्यो रभे रम्म-द्वौ” [१५५]

१०६. किंच हे नराधिप गुरुका युष्मत्सदृशा महीयांसः उपालम्भ-

इअ विन्नत्ति सोउं राया जम्मायन्त-जणम्मि निसीहे ।

लच्छि-विअम्भिअ-णिमुदिर-सयणे णिव्वाओ लोअण-वीसामे ॥

योग्येपि निर्मर्त्सनाहंपि मादृशे जने नोपालम्बन्ते न विरूपकं प्रतिपादयन्ति । परं यद्यहं तव कथमपि अभक्तः अवज्ञापरस्तदा उपालम्बनीयः शिक्षणीयः ॥

उवालम्भो । पवारन्ति । झङ्खण । वेलवणिजो । “ उपालम्भेर्झङ्ख-पवार-वेलवाः ” [१५६] ॥

१०७. इति पूर्वोक्तप्रकारेण विशप्तिं सांधिविग्रहिकोक्तविज्ञापनं श्रुत्वा निशम्य जृम्भमाणः निद्रालुंकामत्वात् जृम्भां गृह्णन् जनो यत्र तस्मिन् निशीथे अर्धरात्रे लक्ष्म्या विजृम्भितं यत्र सत्तथा । महार्घम् इत्यर्थः । तच्च तन्नम्रं च निम्नमध्यं यच्छयनं शय्या तस्मिन् राजा कुमारपालभूपो लोचनयोर्विश्रामे सेदापनोदनिमित्तं विश्रान्तः । सुष्यापेत्यर्थः । पादाकुलकं छन्दः ॥

जम्मायन्त । “ अवेर्जृम्भो जम्मा ” [१५७] ॥ अवेरिति किम् । विअम्भिअ ।

णिमुदिर । “ भाराकान्ते नमेणिमुदः ” [१५८] ॥

णिव्वाओ । वीसामे । “ विग्रमेणिव्वा ” [१५९] ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्रपाश्रय-
महाकाव्यवृत्तौ षष्ठः सर्गः समाप्तः ॥

— —

ओहाविअ-सयल-बलो उत्थारिअ-अन्तरङ्ग-रिउ-वग्गो ।
धुंदिअ-करणो गया निदन्ते चिन्तमिअ काही ॥ १ ॥
अकमिआ विसएहिं टिरिटिछ्छन्ता पुरन्वि-सेवाए ।
ही दुण्डुल्लन्ति मवे चकम्मविआ कुकम्मेहिं ॥ २ ॥

१. अथ प्रबोधकाले परमप्रावक्तसमुचितां श्रीविरक्तव्यासच्छुग्ग-
 दोपस्त्रीजुगुप्तास्थूलमद्रादिनहर्षिजिनवचनतदुक्तानुष्ठाननिरतप्रशंसापञ्च-
 परमेष्ठित्वबभूवदेवताप्रभावव्यावर्गनरूपां चिन्तामेव चतुरशीला गाया-
 मिराह । आक्रान्तानि स्वबलेन परामृतानि सकलबलानि समस्तप्रत्य-
 र्थिपार्थिवसैन्यानि येन न तथा । आक्रान्तान्तरङ्गरिपुवर्गः विजितमद-
 मानमनोमवसंमदक्रोधलोमरूपान्तरागवित्तनूहः । आक्रान्तकरणः वशी-
 कृतेन्द्रियो राजा कुमारपालभूषो निद्रान्ते न्वापविरागे इति वक्ष्यमानां
 चिन्ताम् अकार्पां ॥

२. कथंकथं चिन्ताम् अकरोद् इत्याह । विषयैः शब्दरूपरसगन्ध-
 स्पर्शरङ्गान्ताः वर्गीकृताः पुरंघ्रांसेवया सीमन्तिनीसंभोगेन हेतुना
 भ्रान्त्यन्तः पर्यटन्तः कुकर्मभिः शानावरणीयादिभिर्भ्रमिताः भ्रमं
 प्रापिता जीवाः । हीति स्तेडे । मवे चातुर्गतिक्वसंतारे भ्रमन्ति
 विचरन्ति ॥

ओहाविअ । उत्थारिअ । धुंदिअ । अकमिआ । “ आक्रमेणेदशचेत्पार-
त्त्यन्दाः ” [१६०] ॥

काम-गह-भमडिण्हिं भमाडिओ भम्मडेइ को न भवे ।
 गय-काम-झण्टणो पुण तलअण्टइ सिद्ध-भूमीसु ॥ ३ ॥
 ढण्डल्लिअ-भुमयं भुमिअ-घणू जग-झम्पणो गुमिअ-आणो ।
 जं न फुमावड मयणो अफुसिअ-बुद्धी खु सो घन्नो ॥ ४ ॥
 दुमड पुरे दुसइ वणे परइ थलीसुं परीइ जल-मज्जे ।
 अभमिअ-चित्तो इत्थीहि णीइ घन्नो पसम-रज्जं ॥ ५ ॥

३. कामग्रहेण भ्रान्तैः भ्रान्तिम् आग्नेर्नीलपटादिदर्शनिकैः कृत्या
 भ्रान्तः मोहम् उपगतः को भवे न भ्राम्यति अपि तु तादृशः प्राणी
 सर्वोपि संसारे सरतीत्यर्थः । गतं कामभ्रमणं मन्मथमोहो यस्य स
 तथाविधः पुनः सिद्धभूमिषु सिद्धक्षेत्रेषु भ्रमति गच्छति ॥

४. भ्रान्तभ्रु चलितनेत्रोर्ध्वरोमपद्धति यथा भवति एवं भ्रमितं
 विश्ववशीकरणाय चलितं धनुर्येन स तथा । अत एव जगद्धमणः
 भुवनभ्रान्तिकारको भ्रमिताहश्च सर्वत्र विलसितशासनो मदनो यं
 कमपि पुरुषं न भ्रमयति न चालयति स. अभ्रमितबुद्धि निश्चलमतिः
 खु निश्चितं धन्यः प्रशस्यः ॥

५. स्त्रीभिरभ्रान्तचित्त. अमूढमनाः सन् पुरे भ्राम्यति वने भ्राम्यति
 स्थलीषु भ्राम्यति जलमध्ये च भ्राम्यति । शीलप्रभावाद् कापि देवता
 दिव्यं स्खलितं संपद्यत इत्यर्थः । किं बहुना । सकलानर्थहेतुस्त्री-
 व्यावृत्तमनस्त्वाद् वनं परमपटं लब्ध्वा धन्यः प्रशमराज्यं गच्छति ।
 निरुपमसुराहेतूपशमैकतानः संपद्यत इति भावः ॥

टिरिटिलन्ता । दुण्डुलन्ति । चक्कम्मविआ । भमडिण्हिं । भमाडिओ । भम्मडेइ ।
 झण्टणो । तलअण्टइ । ढण्डल्लिअ । भुमिअ । झम्पणो । गुमिअ । फुमावड ।

१ B तण^०, C तणअतइ, D तणअटइ. २ C अच्छीहि. ३ D मसारे
 गसर^०. ४ II om. स्थलीषु भ्राम्यति.

सो चिअ सोक्खमइच्छइ पसमं उक्कसइ अक्कसइ सग्गं ।
 मोक्खं पि हु अणुवज्जइ अईइ न हु जो जुवइ-सङ्गं ॥ ६ ॥
 तारुण्ये णिम्महिण् अवज्जसन्तेसु हाणिमक्खेसु ।
 ही पच्चइइ वुड्ढो वि न पसमं काम-पच्छन्दी ॥ ७ ॥
 णीणन्ति मित्त-भलं रम्मन्ति सुअं वहुं पि पदअन्ति ।
 णीलुक्कन्ति च गुरु-गेहिणिं पि काम-वस-परिअलिआ ॥ ८ ॥

अफुसिअ । दुमइ । दुसइ । परइ । परीइ । अममिअ । “ भ्रमेष्टिटिल-
 दण्डुल-दण्डल-चक्रमै-मम्मइ-ममइ ममाइ-तलअण्ट-अण्ट-अण्ट-भुम-गुम-
 पुम-सुस-दुम दुस-परी-पराः ” [१६१] ॥

६. हु इति निश्चितं यो युवतिसङ्गं न गच्छति । रमणीं न सेवत
 इत्यर्थः । स एव सौख्यं गच्छति । प्रशमं गच्छति । स्वर्गं गच्छति ।
 किं बहुना । मोक्षं चिदानन्दरूपपरमपदमपि गच्छति ॥

७. तारुण्ये यौवने गते गलिते सति अश्रेषु इन्द्रियेषु च हानिं
 हासं गच्छसु प्राप्नुवत्सु सत्सु । हीति खेदे । वृद्धोपि जराजर्जरितवनुः
 पुरुषोपि कामं विषयाभिलाषं गच्छति याति इत्येवंशीलः कामगामी
 सन् न प्रशमं गच्छति । तादृशोपि कामविह्वलो न परत्र हितम्
 आचरतीत्यर्थः ॥

८. कामवशागताः मन्मथपारतन्त्र्यप्राप्ता मित्रभार्या गच्छन्ति ।
 मुतां स्वपुत्रिकां गच्छन्ति । वधूं स्तुपामपि गच्छन्ति । किं बहुना ।
 गुरोः पितृकल्पस्यात्मोपाध्यायस्य गेहिनीं कलत्रमपि गच्छन्ति
 च । लोकधर्मविरुद्धं तस्यास्तस्याः सीमन्तिन्याः सेवनं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

१ B सोक्ख. २ B° चइम्ममम्मइतलअण्ट°, omitting ममइ and ममाइ;
 C° चइममम्मइममाइतलअण्ट° omitting ममइ. ३ C परदिन. ४ B तस्या
 for तस्यास्मिन्ना°.

महिलाण वसे परिअल्लिऊण बोलन्त-हरिअमिह पावा ।
 अवसेहन्ति तिरिच्छीउ वि अवहरिउज्जल-विवेआ ॥ ९ ॥
 जे णिरिणासिअ-मेरा वम्मह-वस-गा समं न णिवहन्ति ।
अहिपचुइआ नूणं ते मुहिआ कम्म-भूमिम्मि ॥ १० ॥
 महिलाण पेम्म-संगयमागच्छन्तीण जो न अविमडइ ।
उम्मत्थइ नाण-सिरी तस्सव्भागच्छइ विवेओ ॥ ११ ॥

९. महिलानां वसे गत्वा । तत्परतन्त्रीभूयेत्यर्थः । गच्छद्भीकं
 भ्रश्यल्लज्जं यथा भवति एवं गतोज्ज्वलविवेकाः नष्टयिशदकृत्याकृत्य-
 विचाराः । अत एव पापाः कुत्सितकर्माचरणाद् अधर्माणः इह जगति
 तिरस्त्रीः गौगर्दभ्यादिका अपि । आस्ताम् उभयलोकविरुद्धा मानुषीः ।
 गच्छन्ति कामयन्ते ॥

१०. गतमेराः नष्टमर्यादा मन्मथवशगाः स्त्रीसंभोगपरा ये शमं
 रागाद्यभावं न गच्छन्ति कर्मभूमौ आर्यक्षेत्रे नूनं तिःसंदेहं ते मुधा
 आर्यक्षेत्रोत्पत्त्येकसाध्यस्य शमस्य असाधनात्रिरर्यकम् आगता उत्पन्नाः ॥

णीइ । अइच्छइ । उकसइ । अकसइ । अनुवजइ । अईइ । णिम्महिइ ।
 अवजसन्तेसु । पच्चइइ । पच्छन्दी । णीणन्ति । रम्भन्ति । पदअन्ति ।
 णीलुक्कन्ति । परिअलिआ । परिअल्लिऊण । बोलन्त । अवसेहन्ति । अवहरिउ ।
 णिरिणासिअ । णिवहन्ति । “ गमेरई-अइच्छाणुवजावजसोर्कसाकस पच्चइ-
 पच्छन्द-णिम्मह-णी-णीण-णीलुक्क पदअ-रम्भ-परिअल्ल-बोल-परिअल-णिरिणास-
 णिवहावसेहावहाः ” [१६२] ॥

११. प्रेम्णा संगतं सप्रेम यथा भवति एवम् आगच्छन्तीनां रन्तुं

१ ॥ °विवेय, २ B °पचुइआ, ३ C आर्या, ४ B °वजसोदुसाकस°;
 C °वजसोदुसाकुसु; A °वजसोदुसपचइ° omitting two letters.
 In the text and the examples both B and C have उकसइ
 and अकसइ.

न भवे पद्मागच्छद् अपलोद्विज-माणसो जुवद्-सङ्गे ।

पडिसाय-मणो परिसामिण्हि कहियोवसम-मग्गो ॥ १२ ॥

संखुड्डण-कुसलाणं उब्भावन्तीण के वि रमणीण ।

किलंकिचिज-मोद्वाइज-कोट्टमिण्हि न खेहन्ति ॥ १३ ॥

दौकमानानां महिलानां यो न संगच्छते न संयुक्तो भवति । महिलामु न रज्यतीत्यर्थः । तस्य ज्ञानश्रीः अभ्यागच्छति संमुखम् आट्टीकते । विवेकश्च अभ्यागच्छति । सकलसमीहितपदविज्ञानप्रेक्षापूर्वकारिता-पात्रम् असौ संजायत इत्यर्थः ॥

अहिपञ्चुइआ । आगच्छन्तीण । “आटा अहिपञ्चुअः” [१६३] ॥

संगय । अग्निइ । “समा अग्निइः” [१६४] ”

उब्भत्थइ । अब्भागच्छद् । “अब्भाडोब्भत्थः” [१६५] ॥

१२. युयतिसङ्गे अप्रत्यागतमानसः प्रतिनिवृत्तचित्तः शान्तमनाः कपायाजुपधुतस्वान्तः शान्तैः शमयुक्तैश्च रुधितोपशममार्गः उपदिष्ट-प्रशमवर्त्मा न भवे प्रत्यागच्छति । रागद्वेषाद्यनर्थहेतुवामाभिप्यङ्ग-निवृत्तत्याज्जरामरणाविर्षयपरमपदम् आसादयतीत्यर्थः ॥

पद्मागच्छद् । अपलोद्विज । “प्रत्याटा पलोद्वः” [१६६] ॥

पडिसाय । परिसामिण्हि । उवसम । शमेः पडिसा परिसामौ” [१६७] ।

१३. रमणकुशलानां सुरतक्रीडानिपुणानां रममाणानां भोगिभिः सह क्रीडन्तीनां रमणीनाम् “निर्विशेषं न सामान्यम्” इति रमिः क्रीडामात्रेष्वुक्तो विशेषक्रीडने वर्तते । अतो रतरतरैरिति । कोर्थः । किलं-किंचितमोद्वायितकुट्टमितैः कृत्वा केपि नीरागाः केचन महा

१ BC किलि°. २ C कोट्ट°. ३ BD °प्रद°. ४ D विषय परम°. ५ BC किलि°.

रममाणीओ रामा णीसरणिजं अवेछणिजं च ।

अग्घविअ-वम्महाओ की अग्घाडइ सिणेहेण ॥ १४ ॥

मायाड उडुमाया अहिरोमेअ-तुच्छयाइ अडुमिआ ।

चवलत्त-पूरिआओ को तुवरइ दडुमित्थीओ ॥ १५ ॥

त्मानो न रमन्ते । नानाकामचेष्टाविशिष्टास्ता न सेवन्त इत्यर्थः । तत्र स्मितहसितरुदितभयरोपगर्वदुःखश्रमाभिलापसंकरः किलैकचित्तम् । प्रियकथादौ तद्भावभावनोत्था चेष्टा मोट्टायितम् । अधरादिप्रहाद् दुःखेपि हर्षः कुट्टमित्तम् । संस्कृतैरेव किलैकचित्तादिशब्दैः किलैकित्तेत्यादिसिद्धौ रमेरेतदादेशविधानम् अनेकधा शब्दव्युत्पत्तिरिति न्यायप्रदर्शनार्थम् । प्राकृते रमणमात्रेपि च एते प्रयुज्यन्त इति ज्ञापनार्थं वेति ॥

१४. रमयतीति “ प्रवचनीयादयः ” इति [दि० ५.१] कर्तरि अनीये रमणीयं कमनीयरूपपुरुषम् अरमणीयं जराकुष्ठाद्यभिभूतपुरुषं च रममाणाः सेवमानाः पूर्णमन्मथाः आद्विकसात्त्विकविकारकरणाविचक्षणत्वाद् अन्यूनमनसिजा रामाः कः स्नेहेन पूरयति । गम्यागम्यविचारविकलासु तासु न कोपि विचक्षणोऽनुरागम् आधत्त इति भावः ॥

सखुदुण । उग्मावन्तीण । किलैकचित्तम् । मोट्टाइअ । कोडुमिप्पहि । खेडुन्ति । रममाणीओ । णीसरणिजं । अवेछणिजम् । “ रमे संखुदु-खेडुग्माव किलैकचित्तम् मोट्टाय-णीसर-वेत्ताः ” [१६८] ॥

१५. मायया पूर्णो भूताः । पूर्णतुच्छतया समप्रागान्भीर्येण पूर्णोः । पण्डित्यपूर्णो, अरवैर्यव्याप्ताः स्त्रीर्द्रष्टुं कस्त्वरते । न कोपि विद्वान् मरुद्गम् अवलोकितुम् उद्यच्छत इत्यर्थः ॥

तूरन्ति अतूरन्तं पि हु जअडावन्ति तुरिअ-मयणाओ ।

अहह हलिदी-राया खिरन्त-सेएहिं अङ्गेहिं ॥ १६ ॥

पच्चडमाण-सरीरा झरन्त-खाल व्व पज्झरिअ-रमणा ।

धीरा अणिडुअन्ते वि णिच्चलावेइ ही महिला ॥ १७ ॥

अग्घविअ । अग्घाडइ । उड्डुमाया । अहिरोमेअ । अड्डुमिआ । पृग्गिआओ ।

“ पुरेरग्घाडोअग्घवोड्डुमाड्डुमाहिरेमाः ” [१६९] ॥

१६. त्वरितमदनाः उल्लसितमनोमवा हरिद्रावद् रागो यासां तास्तथा । अस्थिरप्रेमानुबन्धाः । अहहेति रेदे । तादृशोपि कष्टं क्षरत्स्वेदैः सात्त्विकविकारवशात् स्विन्नैरङ्गैः कृत्वा त्वरन्ते स्वयं भोगि-संभोगाय उत्सहन्ते । अत्वरमाणं संभोगानुद्यतं पुमांसं त्वरयन्ति तथा-विधविलासकरणेन प्रेरयन्ति ॥

तुवरइ । जअडावन्ति । “ त्वरस्तुवर जअडौ ” [१७०] ॥

तूरन्ति । अतूरन्तं । “ त्यादिशत्रोस्तूरः ” [१७१] ॥

तुरिअ । “ तुरोऽत्यादौ ” [१७२] ॥

१७. क्षरच्छरीरा निर्गच्छत्स्वेदोदबिन्दुप्रवाहतनुः । क्षरत् बहद् यत् । खालेति देश्यः । अशुचिजलनिर्गमस्थानम् ; तदिष क्षरितं रमणं स्मरकूपिका यस्याः सा तथा । महिला अक्षरतः अनार्द्रहृदयानपि धीरान् । हीति स्वेदे । क्षारयति आर्द्रहृदयान् करोति । सत्त्वाच्चालयतीति यावत् ॥

खिरन्त । पच्चडमाण । झरन्त । पज्झरिअ । अणिडुअन्ते । णिच्चलावेइ ।

“ क्षरः खिर-झर-पज्झर-पच्चड-णिच्चल-णिडुआः ” [१७३] ॥

उत्थाह्लिअ-परिफाडिअ-भेगोवम-रमणि-रमण-रमिराण ।

सत्ती विअलइ थिप्पइ कन्ती बुद्धी अ णिहुहइ ॥ १८ ॥

तस्स विसइउ हिअयं सयहुत्तं दलउ बुद्धि-कोसहं ।

जो लिहइ वलिअ भत्तं व वम्फि-लालं रमणि-अहरं ॥ १९ ॥

१८. पूर्वम् उच्छलितः परिवृत्तः पश्चात् परिस्फाटितः । विदारितो-
दरदेश इत्यर्थः । यो भेको मण्डूकस्तेन उपमा सादृश्यं यस्य तत् तथा ।
एवंविधं यद् रमणीरमणं तद्रन्तारो रमणशीलास्तेषाम् । तादृशैवराज्ञ-
सत्त्वानाम् इत्यर्थः । शक्तिर्बलं विलगति भ्रश्यति । कान्तिर्विगलति
बुद्धिश्च विगलति । उपलक्षणमात्रम् एतत् । अन्यदपि कम्पादि रुयादि-
सत्त्वानां संजायते । यदुक्तम् ।

कम्पः स्वेदः श्रमो मूर्छा भ्रमिर्ग्लानिर्बलक्षयः ।

राजयक्ष्मादिरोगाश्च भवेयुर्मैथुनोत्थिताः ॥

उत्थाह्लिअ । “ उच्छल उत्थलः ” [१७४] ॥

विअलइ । थिप्पइ । णिहुहइ । “ विगलेस् थिप्प-णिहुहो ” [१७५] ॥

१९. वलितभक्तमिय वान्तभोजनमिष । बलिन्यः अधःपतनशीला
लाला यत्र तत् तथाविधं रमण्यधरं सुन्दरीदशनच्छदं यो लेढि पिबति ।
तस्य पुरुषस्य शतकृत्वः शत वारान् हृदयं दलतु भेदम् आप्नोतु ।
बुद्धिकौशलं च दलतु- । तथाविधाकार्यनिरतस्य चैतन्यपाण्डित्यादि
विकलम् इत्यर्थः ॥

विसइउ । दलउ । वम्फि । वलिअ । “ दलि-वत्थोर्विसइ वम्फो ” [१७६] ॥

अणफुडिअ-इन्द्रवारण-रम्मा रामा अफिट्ट-कडुअत्ता ।

रे हिअय फुट्ट चुकमि किं मग्गा ताहि मुल्लविअं ॥ २० ॥

अब्भंसि-दूसिअच्छं अफिट्टिअ-कंहमाणणं महेलाण ।

रच्चइ तत्थ वि मूढो नसिअ-मई णिवहिअ-विवेओ ॥ २१ ॥

सेहइ सीलं पडिसन्ति घी-गुणा संजमो वि अवहरइ ।

णिरणासइ सुअमवसेहइ सच्चं जुवइ-सत्ताण ॥ २२ ॥

२०. अभ्रष्टम् अविद्वेष्टं यद् इन्द्रवारणं विमालाफलं तद्वद् रम्या वहिर्मनोहराः । अभ्रष्टं कर्तुं कत्वम् अन्तरमधुरपरिणामो यासां तास्तया रामाः । तस्मात् हे हृदय भ्रष्ट दुःशीलस्वभाव तामिभ्रष्टितं सत् किं मार्गाद् भ्रष्टयसि । तथाभूतासु तासु अनुरागम् उत्सृज्य धर्मध्यानैक-तानं हे मनो भवेत्यर्थः ।

२१. अभ्रष्टदूषिकाक्षम् अनपगतमलनेत्रम् अभ्रष्टकफम् अप्रच्युत-श्लेष्म महेलानाम् आननम् । परं तत्रापि तादृशेऽपि आनने नष्टमतिर्नष्ट-विवेको मूढो रजति । तदवलोकनचुर्म्बने रागम् आधत्त इत्यर्थः ॥

अणफुडिअ । अफिट्ट । फुट्ट । चुकमि । मुल्लविअ । अब्भंसि । अफिट्टिअ ।

" भ्रंशोः फिट्ट-फिट्ट-फुट्ट-फुट्ट-चुक्-मुल्लोः " [१७७] ॥

२२. युवतिसत्तानां स्त्रीलम्पटानां शीलं सदाचारो नश्यति प्रयाति ।

शुश्रूषा श्रवणं चैव ग्रहणं धारणं तथा ।

ऊर्हपिहोर्थविज्ञानं तत्त्वज्ञानं च धीगुणाः ॥ इति ।

१ CD °बहु°. २ C रयइ. ३ C °चीर्ण°. ४ C °हु°. ५ B °ति. ६ BC °बुवन. ७ B om. this example. ८ BC om. फुट्ट. ९ B मुञ्ज. १० D ऊर्होपोहो.

ओवासइ न विवेओ थी-सङ्गे इअ गुरुहि संदिसिअं ।
अप्पाहामो ता तत्त-पिच्छिरो ताउ को निअइ ॥ २३ ॥
 जे भावि-पुलंअणा भूअ-देक्खणा वट्टमाण-सच्चवणा ।
 तेहि निअच्छिअ भणिअं मा इत्थीओ पुलोएह ॥ २४ ॥

ते नश्यन्ति । संयम शुभानुष्ठानमपि नश्यति । श्रुतं सिद्धान्तो
 नश्यति । सत्यं च नश्यति । न किञ्चिदपि परत्र परित्राणहेतुः शुभं
 तेषां संभवतीति भावः ॥

नसिअ । गिवहिअ । सेहइ । पडिसन्ति । अवहरइ । गिरणासइ । अवसेहइ ।
 “ नशेर्णिरणास गिवहावसेह-पडिसा-सेहावहराः ” [१७८] ॥

२३. स्त्रीसङ्गे योपित्संपर्के विवेकः युक्तायुक्तविचारो नावकाशते
 नावकाशं लभते इति गुरुभिः अस्मत्पूर्वाचार्यैः संदिष्टम् अस्माकं पुरः
 प्रतिपादितम् । तस्मात् तत्त्वद्रष्टा विज्ञातपरमार्थः कस्ताः स्त्रीः पश्यतीति
 वयमपि संदिशामः मुक्त्यर्थिनं प्रतिपादयामः ॥

ओवासइ । “ अवात् काशो वासः ” [१७९] ॥

सदिसिअ । अप्पाहामो । “ सदिशेरप्पाहः ” [१८०] ॥

२४. भाविनो भविष्यदर्थस्य दर्शनाः द्रष्टारः । भूतदर्शनाः अतीता-
 र्थवीक्षणम् । वर्तमानदर्शनाः विद्यमानार्थविलोकयितारः त्रिकाल-
 रेदिन इत्यर्थः । एतैर्महात्मभिर्दृष्ट्वा सकलाकुशलकारणं स्त्रिय इति
 विज्ञाय भणितम् । निम् । स्त्रीमां पश्यत । यदि स्वस्य क्षेमम्
 अभिलषेत तदा स्त्रीणां विलोकनमपि मा कुरुतेत्यर्थः ॥

अवयच्छन्तो वि जणो नोअक्खइ कामिणि अवक्खन्तो ।

न गुरुं चअइ नन्नं पासइ जं तीइ पासत्थो ॥ २५ ॥

असरीरिणमवअक्खइ अवआसइ सील-जाइ-रहिअं पि ।

अवयज्झिऊण तं पि हु जो इत्थि छिवइ तस्स नमो ॥२६॥

२५. कामिनीं पश्यन् सस्पृहं योऽभैमाणो जनः पश्यन्नपि

यकृच्छकृन्मलश्लेष्मज्जास्थिपरिपूरिताः ।

स्नायुस्यूता वहीरम्याः त्रियश्चर्मप्रसेविका ॥

इत्यादिकामिनीस्वरूपं जानन्नपि न पश्यति न मनस्यवधारयति । यस्मात्
तस्याः कामिन्याः पार्श्वस्थः संभोगाय समीपवर्ती न गुरुं पश्यति ।
नान्यं मातापित्रादिकं पश्यति । तदेकतानो न गुर्वादिकं गुरुत्वादिना
मन्यत इत्यर्थः । यदुक्तम्

न देवान् न गुरुन् नापि

इत्यादि ॥

२६. अशरीरिणं गलितान्द्रोपाङ्गं पश्यति सानुरागदृष्ट्या विलीकते ।
शीलजातिरहितमपि पश्यति । तदपि एवंविधमपि योऽपिदसञ्चेष्टितम् हु
इति निःसंदेहम् दृष्ट्वा यः स्त्रियं स्पृशति आलिङ्गति तस्मै नमः । उप-
हासपरोयं नमस्कारः । तेन निर्विवेकचूडामणेस्तस्य धिकारोस्त्वित्यर्थः ॥

पिच्छिरो । निअइ । पुलअणा । दक्खणा । सच्चवणा । निअण्डिअ ।
पुलोएइ । अवयच्छन्तो । उअक्खइ । अवक्खन्तो । चअइ । पासइ । अव
अक्खइ । अवआसइ । अवयज्झिऊण । “ दृशो निअच्छ-पेच्छायच्छान-
यज्जचअ-सच्चव देक्खोअक्खावक्खावयक्ख-पुलोअ-पुलअ-निआवआस-पासाः ”
[१८१] ॥

फांसिज्जइ कविकच्छू फांसिज्जइ अहव कुविअ-वग्घी वि ।
फरिसिज्जइ न उणेत्थी धम्म सरीरं हणड छिहिआ ॥ २७ ॥
आलिहइ नरमणालुह्वाणिज्जमवि नीअ-रच्चणी नारी ।
मूढाण रिअइ सा वि हु हिअए पविसन्त-कामम्मि ॥ २८ ॥
नारीउ हिअय पम्हुस मा ताओ पम्हुसन्ति पर-लोअं ।
रोअँन्ति धम्म-वीजं न य रोहइ चट्ठिअं तं च ॥ २९ ॥

२७ कविकच्छू स्पृश्यते । अथवा कुपिता व्याघ्री अपि स्पृश्यते ।
 शरीरमात्रानर्थकारिण्योरेतयो स्पर्शो धरम् इत्यर्थः । न पुन स्त्री
 स्पृश्यते । यतो धर्मशरीरम् अत्रामुत्र अनेककल्याणप्रदसुकृततनु स्पृष्टा
 सती हन्ति विनाशयति ॥

२८ नीचरर्क्षिणी हीनकृतप्रेमानुबन्धा सती नारी अस्पर्शनीय
 न्यग्जातीयमपि नर स्पृशति । पर मूढानाम् प्रविशन् स्थितिम् आसाद-
 यन् कामो यत्र तस्मिन् । कामोद्रेकयुक्त इत्यर्थः । हृदये सापि अगम्य
 गामुकापि प्रविशति पदम् आदधाति । रच्चणीत्यत्र “ व्रज-नृत मदा ध्वं ”
 [४ २१५] इति बहुवचनाद् रञ्जेर्जस्य ध्वत्वम् ॥

छिवइ । फांसिज्जइ । फसिअइ । फरिसिज्जइ । छिहिआ । आलिहइ ।
अणालुह्वाणि । “ स्पृश फास पस फरिस छिव-छिहालुह्वालिहा ” [१८२]
रिअइ । पविसत्त । “ प्राविशे रिअ ” [१८३] ॥

२९. रे हृदय स्वान्त नारीर्मा स्पृश मा स्पर्शम् अभिलष । यतस्ता
 नार्य परलोक प्रमुष्णन्ति । स्पर्शमात्रेण परभवहित पुसा निघ्नन्तीत्यर्थः ।
 तथा ता धर्मवीज पिपन्ति चूर्णयन्ति । तच्च धर्मवीज पिष्ट सत् न
 प्ररोहति । न स्वर्गापवर्गफलदायि भवतीत्यर्थः ॥

पम्हुस । पम्हुसन्ति । “ प्रा-मृश मुषोमृस ” [१८४] ॥

१ B फा° २ BC प° ३ C उण° ४ BC रोच° ५ C छिष्टा, D स्पृष्टा
 छिष्टा ६ C °रञ्जी ७ B च, C य ८ BC चत्वम् ९ B °म्ह°

गिरिणासिअ-मेरं गिरिणज्जिअ-हिरिअं च णिवहिअ-गुणं च ।
पीसिअ-सीलं नारिं भुक्किर-मुणइं च को सिहइ ॥ ३० ॥
विलंयाहि असाअट्ठिअं-हिअओ अणकट्ठिओ अ विसएहिं ।
अञ्चिअ-निज्वाण सिरी सो घन्नो धूलमद-मुणी ॥ ३१ ॥
कामेण करिसिअ-सरेणावि अणाइञ्चिओ अणच्छेइ ।
मह मणमयञ्चिरेहिं गुणेहिं सिरि-धूलमद-मुणी ॥ ३२ ॥

३०. पिष्टमेरां ध्वस्तमर्यादां पिष्टहीनां परास्तलज्जां च । पिष्टा गुणा गान्भीर्यादौ यथा सा तथा ताम् । पिष्टग्रीलां विदारितसदा-चारां च नारीं भपित्री भयणशीला यां शुनकी कुर्कुरी तामिव कः काङ्क्षति । न कोपे विवेकी तदङ्गसङ्गम् अभिलषतीति भावः ॥

रोञ्चन्ति । चट्ठिअं । गिरिणासिअ । गिरिणज्जिअ । णिवहिअ । पीसिअ ।
 “पियेर्णिवह-गिरिणास गिरिणज्ज-रोञ्च-चट्ठाः” [१८५] ॥

भुक्किर । “यपेर्मुक्कः” [१८६] ॥

३१. घनिताभिर्कृष्टहृदयः अनावर्जितचित्तः । विपयैश्च शब्दादिभिरकृष्टः । तद्वज्रं न गत इति यावत् । कृष्टनिर्वाणश्रीः समीपीकृतमोक्षलक्ष्मीः स तथाविद्याहारनिवासवेद्यासंप्राप्तावपि मथित-मन्मथमौनत्वेन प्रसिद्धः स्थूलभद्रमुनिर्धनं धर्मरूपं लब्ध्वां धन्यः ॥

३२ कृष्टशरेणापि मनोभेदाय आकर्णनीतेषुणापि कामेर्ने नाकृष्टः न वशीकृतः श्रीस्थूलभद्रमुनिः कर्षृभिः कर्षणशीलैः । आवर्जकैरिति यावत् । गुणैः कृत्वा मम मनः कर्षति आवर्जयति ॥

१ C सिरि°. २ B वलआ°. ३ B °ट्ठिअ°; C °ठिअ°. ४ C °ट्ठि°. ५ B om.
 या. ६ ॥ कुङ्करी. ७ BC रोच°. ८ BC अणकट्ट°. ९ C °नि. १० C °ञ्चा.
 ११ B कामेनाट्ट°; C कामेनाट्ट°.

अक्खोडिआसि-तिक्खं धन्नो बम्हं चरिमु वहर-रिसी ।

दुण्डुल्लण-कुसला जस्स तुल्लमज्ज वि गमेसन्ति ॥ ३३ ॥

दण्डोलिआगमत्थं घत्तिअ तत्तं गवेसिअप्पाणं ।

एक्को चिअ वहर-रिसी परिअन्तिअ-परम-बम्ह-सिरी ॥ ३४ ॥

बम्ह-सिरीइ सिलिसिअं तव-सिरि-सामग्गिअं च अजम्मं ।

नाण-सिरीए अवयासिअं च वहरं नमंसामो ॥ ३५ ॥

असाअड्डिअ । भणकड्डिओ । अज्जिअ । करिसिअ । अणाइन्डिओ । अणच्छेइ ।

अयन्डिरेहि । " कृपेः कट्ट-साअड्डोच्चाणच्छायन्डाइन्डा. " [१८७] ॥

३३. कोशात् कृष्टासिषत् तीक्ष्णं ब्रह्मचर्यं चरितवान् अनुष्ठितवान् वज्रपिर्धन्य । यस्य तुल्यं गवेपणकुशला अद्यापि गवेपयन्ति गवेपणेन अदर्शनं गम्यते । ततश्च अद्यायावत् वृत्तदृशं न पश्यन्तीत्यर्थः । चरिमु इत्यत्र आर्पत्वात् चवतु* स्थाने इमुः ॥

अक्खोडिअ । " असावक्खोड* " [१८८] ॥

३४. आगमार्थं गवेपयित्वा निभाल्य तत्त्वम् आगमार्थरहस्यं गवेपयित्वा आत्मानं स्वस्वरूपं च गवेपयित्वा एक एव वज्रपिं श्रिष्टपरम-ब्रह्मश्री. अङ्गीकृतसर्वोत्कृष्टब्रह्मचर्यलक्ष्मीक* । यथा आनात्यतो वज्रपिं. श्रामण्यं प्रपेदे तथा नान्य इत्यर्थः ॥

दुण्डुल्लण । गमेसन्ति । दण्डोलिअ । घत्तिअ । गवेसिअ । " गवेपेदुण्डुल्ल

दण्डोल-नामेस घत्ता* " [१८९] ॥

३५. आजन्म ब्रह्मश्रिया श्रिष्टं तप श्रिया श्रिष्टं च ज्ञानश्रिया श्रिष्टं च वैर्णाम्यटनैकादशाङ्गीपाठात् । वज्रं वज्रस्वामिनं नमस्यामः ॥

मक्खन्तं व सुहाए चोप्पटमाणं व चन्दण-रसेण ।

के मुक्खं आहन्ता गजसुकुमालं न वम्फन्ति ॥ ३६ ॥

जो अहिलङ्गइ धम्मं मुक्खं अहिलङ्गए महइ सुक्खं ।

सो वच्चउ सिहणिज्जं सिरि-गोअम-सामिणो मग्गं ॥ ३७ ॥

अविलुम्पिअ-भव-सुक्खो जीव-दयं जम्मओ वि कङ्कन्तो ।

अज्ज वि सामइअ-जम्भो भवाविहीरो जयइ अमओ ॥ ३८ ॥

परिअन्तिअ । चिल्लिचिअं । सामग्गिअं । अय्याचिअं । " क्लिपेः सामग्गा-
वयासपरिअन्ताः " [१९०] ॥

३६. सुधया अन्नयन्तम् इव चन्दनरसेन अन्नयन्तम् इव स्व-
चरितावदातेन परमनिर्वृत्तिजननात् तद्विलेपनं कुर्वन्तम् इव मोक्षं
काङ्क्षन्तः के गजसुकुमालं न काङ्क्षन्ति अपि तु सर्वेपि तत्सद्वर्गीभवि-
तुम् अभिलपन्तीत्यर्थः ॥

मक्खन्तं । चोप्पटमाणं । " मग्गेश्चोप्पटः " [१९१] ॥

३७. यो धर्मं काङ्क्षति मोक्षं काङ्क्षति मौत्स्यं च काङ्क्षति स
धर्माद्यर्थी पुरुषः काङ्क्षणीयम् आत्मनिस्ताराय मज्झैरभिलपणीयं श्री-
गौतमस्वामिनो मार्गं धर्माचारं काङ्क्षतु इच्छतु । अनेनैवै तट्टामान् ।

३८. न काङ्क्षितं भवसौख्यं येन न यथा । जन्मतोपि जन्म-
प्रभृत्यपि जीवदयां दीनानायजन्तुजातप्राणरक्षां काङ्क्षन् अद्यापि
सर्वार्थसिद्धिप्राप्तेः पश्चादपि । संप्रत्यपीति यावन् । प्रतीक्षितं जगत्य-
वस्थितं यशो यस्य स तथा । भवे न प्रतीक्षते भवाप्रतीक्षः संसारोद्विग्न
इत्यर्थः । अमयकुमारमुनिर्जयति ॥

आहन्ता । वम्फन्ति । अहिलङ्गइ । अहिलङ्गए । महइ । वच्चउ । सिहणिज्जं ।
अविलुम्पिअ । कङ्कन्तो । " काङ्केश्चोप्पटः " [१९२] ॥

१ B अनेव. २ BD अविमवाप्रतीक्ष; C भवने प्रतीक्षते अविमावप्रतीक्ष.

३ BC सिहि. ४ B काङ्केश्चोप्पटः अहिलङ्गइ.

विरमालिअ संसारे जेण पडिक्खाविआ समय-मत्था ।
 जयइ सुधम्मो तच्छिअ-कम्मो चच्छिअ-कुतितिय-मओ ॥ ३९ ॥
 सिवै रम्पण-मिच्छा दिट्ठि-रम्फणो तक्खिउण अत्रमग्गे ।
विअसाविअ सिद्धन्तो भयं जम्भू-मुणी जयइ ॥ ४० ॥
कोआसिअ-गहिअ वओ दर-वोसट्ठिअ-सरोज-हसिर-मुहो ।
अणंगुआविअ-स-कुलो भयवं पहन-प्पहू जयइ ॥ ४१ ॥

३९ ससारे प्रतीक्ष्य स्थित्वा येन समयशास्त्राणि सिद्धान्तग्रन्था ।
 द्वादशाङ्गानीत्यर्थ । प्रतीक्षितानि स्थापितानि । कृतानीत्यर्थ । यत्त-
 दोर्नित्याभिसवन्धात् स तष्टानि चूर्णितानि कर्माणि येन स तथा ।
 तष्टकुतीर्थिमद मृदितकुमताभिमान सुधर्मा सुधर्मस्वामिगणभृत्
 जयति । सत्या इत्यत्र “ वाश्यर्थवचनाद्या ” [१३३] इति पुस्त्यम् ॥

सामइअ । अविहीरो । विरमालिअ । पडिक्खाविआ । “ प्रतीक्षे समय-
 विहीर विरमाला ” [१९३] ॥

४० शिवस्य तक्षणा विनाशका ये मिथ्यादृष्ट्यस्तेषा तक्षणो
 विनासक अपकृष्टा मार्गा कुमतानि तान् तक्षित्वा उपमृद्य विका-
 शितसिद्धान्त प्रकटितागमो भगवान् पूज्यो जम्बूमूनि जम्भू
 स्वामिमहर्षिर्जयति ॥

तच्छिअ । चच्छिअ । रम्पण । रम्फणो । तक्खिउण । “ तक्षेस्तच्छ
 चच्छ रम्प-रणा ” [१९४] ।

४१ विकसितो दीप्त सन् गृहीतव्रत अङ्गीकृतचारित्र । वि-
 कामित चा अनेकजिज्यकरणेन विस्तारित गृहीत व्रत येन स तथा ।
 दरम् ईपद् विकसित स्फुटित यत् सरोज तद्वत् हसित स्मेर मुख

१ C वि० २ BC वि० ३ BC अणु ४ CD insert अपामार्गो
 (= अपमार्गो ?) after मार्गो ५ B drops the example.

अण्डिम्भन्त-लहसाविअ-कुतित्थिअं थिरमसंसि जिण-वयणं ।

जर-मरण-वोजिराणं भव-डरिआणं हरउ तासं ॥ ४२ ॥

सो वज्जइ न भवाओ गुरूहिं साहूहिं णुमिअ-सम्मत्तो ।

णिमिअ-मणो जिण-समए कया वि जो न हु पलोद्देइ ॥ ४३ ॥

यस्य स तथा । अहासितस्वकुलः अलज्जितनिजक्षत्रियवंशस्तादृग्भीरुघ्नतेन तत्त्वं विज्ञाय प्रव्रज्याङ्गीकारात् भगवान् प्रभवप्रभुः प्रभवसूरिर्जयति ॥

विअसाविअ । कोआसिअ । वोसट्ठिअ । “ विकसे-कोआस-वोसट्ठौ ”

[१९५] ॥

हसिर । अणगुज्जाविअ । “ हसेगुज्जः ” [१९६] ॥

४२ अस्रस्ताः स्वमतौद् अभ्रष्टाः सन्तः संसिता भ्रंशम् आपिताः कुतरीयिका येन तर्तुं तथा । स्थिरं ध्रुवं महाविदेहादिक्षेत्रेषु सर्वदा सद्भावात् अतएव असंसि न कथमपि संसते जिनवचनं जरामरणत्रस्तानां भवत्रस्तानां त्रासं भयं हरतु ॥

अण्डिम्भन्त । लहसाविअ । असंसि । “ ससेल्लस डिम्मौ ” [१९७] ॥

४३. गुरुभिः धर्माचार्यैः । कैर्गुरुभिः । साधुभिः । न्यस्तसम्यक्त्वः आरोपितसम्यक्त्वः न्यस्तमनाश्च सन् जिनसमये ॥ निश्चितं यः कदापि न पर्यस्यति न विपरीतो भवति स भवाद् न विभेति । परमपदप्राप्तिहेतुसम्यक्त्वार्हत्समयनिश्चलमनस्त्वाद् न भीतिं करोतीत्यर्थः ॥

वोजिराणं । डरिआणं । तासं । वज्जइ । “ त्रसेट्ठर-वोज-वज्जाः ”

[१९८] ॥

णुमिअ । णिमिअ । “ न्यसो णिम णुमौ ” [१९९] ॥

११ पल्लट्टिअ-पावा पल्लट्ठिअ-कलिणो अ नीससण-जोग्गे ।
 विग्घे वि अल्लहिरया णिल्लसिअ-जिणागमा हुन्ति ॥४४॥
 ऊसलिअ-गुणोसुम्भिअ-संजम-पुलआअमाण-हिअयस्स ।
 गुओल्लिअ-जिण-वयणस्सारोअइ कस्स नो नाणं ॥ ४५ ॥
 उल्लसिअ-भिसन्त-सिरी भासिर-नाणेण गसिअ-मिच्छतो ।
 मोहोघिसिअ-विवेओ जिण-मयमोवोहए धन्नो ॥ ४६ ॥

४४. पर्यस्तपापाः क्षिप्ताशुभप्रकृतयः । पर्यस्तकलयश्च परास्तपर-
 स्परविरोधाः । निःश्वसनयोग्येपि दुःखदायित्वात् कदुष्णवाप्यजननार्हेपि
 विघ्ने अनिःश्वसितारः अनिःश्वसनशीलाः । धीरा इति यावत् । उल्लसित-
 जिनागमाः स्यान्तोद्विद्धार्हत्समया भवन्ति ॥

पलोट्टेई । पल्लट्टिअ । पल्लट्ठिअ । “ पर्यसः पलोट्ट पल्लट्ट-पल्लट्ठ्या. ”
 [२००] ॥

नीससण । अल्लहिरया । “ निःश्वसेर्लङ्घः ” [२०१] ॥

४५. उल्लसिता उद्भूता गुणाः क्षान्त्यादयो यस्य स तथा । स चासौ
 उल्लसितसंयमश्च प्रकटीभूतचारित्रः स तथा । स चासौ उल्लसद्बुद्धयश्च
 धर्मोत्साहमानमनाश्च स तथा । तस्य उल्लसितजिनसमयस्य अन्तःपरिस्फु-
 रितार्हत्सिद्धान्तस्य कस्य न ज्ञानम् उल्लसति । अपि तु तादृक्षस्य सर्वस्य
 सम्यगवयोधः प्रादुर्भवतीति भावः ॥

४६. उल्लसिता प्रादुर्भूता भासमाना दीप्यमाना श्रीः धर्मसाधनसंपद-
 यस्य स तथा । भाग्यरक्षानेन दीप्रमग्न्यगवयोधेन प्रस्तमिष्यात्यः मथित-
 मिष्यादर्शनः मोदेन अक्षानेन अंग्रस्तः विवेको युक्तकारिता यस्य स
 तथा । धन्यः पुण्यवान् जिनमतम् अवगाह्यते परिभाषयति ॥

ओगाहिअ-जिण-वयणो गुण-ठाण-वलग्गिओ चडइ मुखं ।

भव-सुह-अणगुम्मडिओ अगुम्मिओ मोहणिजेहिं ॥ ४७ ॥

अहिऊलइ कम्म-गणं आलुहइ इन्धणं जहा उहणो ॥

वलणिज्ज-हरण-सुद्धी गिण्हन्तो भयवओ वयणं ॥ ४८ ॥

णिहसिअ । ऊसलिअ । ऊसुम्मिअ । पुलआअमाण । गुञ्जोहिअ । अरोअइ ।

उहसिअ । उहसेरुसलोमुम्म-णिहस-पुलआअ-गुञ्जोलारोआः ” [२०२] ॥

मिसन्त । मासिर । “ मासेर्मिसः ” [२०३] ॥

गसिअ । अपिसिअ ॥ “ ग्रसेर्मिसः ” [२०४] ॥

४७. अवगाहितजिनवचनः परिभाविताईद्वापितः गुणस्थानानि मिथ्यात्वादीनि तेषु आरूढः । आद्ये सर्वदायस्थानाद् आरोहो न घटत इति उत्तरोत्तरगुणस्थानेषु कृतावस्थान इत्यर्थः । भवसुखेन अमुग्धः अमोहितो वा । मोहयन्तीति मोहनीयाः स्यादिविषयास्तैरमोहितः अमूर्छितो मोक्षम् आरोहति अध्यास्ते ॥

ओगाहए । ओगाहिअ । “ अवाद्राहेर्वाहः ” [२०५] ॥

वलग्गिओ । चडइ । “ आरुहेश्चड वलगौ ” [२०६] ॥

अणगुम्मडिओ । अगुम्मिओ । मोहणिजेहिं । “ मुहेर्गुम्म-गुम्महौ ” [२०७] ॥

४८. प्राह्यमहणशुद्धिः उपादेयार्थोपादानमतिः अत एव भगवतः अर्हतो वचनं सकलोपादेयमूर्धमुकुटं भगवत्सिद्धान्तं गृह्यन् अङ्गी-कुर्वन् । तदुपनिष्टं समाचरन्नित्यर्थः । कर्मगणं ज्ञानावरणादित्रातं दहति भस्मसात् करोति । विनाशयतीति यावत् । इन्धनं यथा दहनो दहति ॥

पेङ्गिअ-संजम-भारा निरुवारिअ-पवयणे अणुसरन्ता ॥

अहिपञ्चुअन्ति मुत्ति जोअं घेत्तूण सील घणा ॥ ४९ ॥

गेण्हिअ वयाई घेत्तुं घेत्तव्यं घोत्तुमवि अ घोत्तव्यं ॥

जे उज्जआ गु ताणं घोत्तूण गुणे कयत्थु म्हि ॥ ५० ॥

अदिजलइ । आड्ढइ । इहणो । “ दहेरदिजलाड्ढो ” [२०८] ॥

४७. गृहीतसंयमभारान् अङ्गीकृतप्रतभरान् गृहीतप्रयचनान् सूत्रतोर्यतश्च विज्ञातद्वादशाङ्गान् अनुस्मरन्तः । सफलजन्मान एत इति भावनया पूर्वमहर्षीन् ध्यायन्त इत्यर्थः । शीलं चारित्र्यं धनं येषां ते शीलधना मुनयो योगं परमसमार्थिं गृहीत्वा आसाद्य मुक्तिं निर्धृतिं गच्छन्ति ॥

वलणिज । हरण । गिण्हन्तो । पेङ्गिअ । निरुवारिअ । अहिपञ्चुअन्ति ।
• “ महो वल-नोह-हर-पेङ्ग-निरुवाराहिपञ्चा . ” ॥ [२०९] ॥

५०. प्रतानि गृहीत्वा प्रहीतव्यम् अर्हत्प्रणीतोपादेयतत्त्वं प्रहीतुं ज्ञातुं यत्तव्यं सदुपदेशादिप्रतिपाद्यमपि च वक्तुं भणितुं ये निश्चितम् उद्यताः । स्वपरोपकारकरणतत्परा इति यावत् । तेषां गुणान् क्षान्त्यादीन् उक्त्वा कृतार्थः कृतकृत्योऽस्मि ॥

घेत्तूण । घेत्तु । घेत्तव्यं । “ क्त्वातुमृतव्येषु घेत् ” [२१०] ॥ घनिअ
भवति । गेण्हिअ ॥

घोत्तुं । घोत्तव्यं । घोत्तूण । “ वचो योत् ” [२११] ॥

भोक्तृणं भोक्तव्यं भोक्तुं निवृद्ध-मुहाङ्गं भोक्तु-मणा ।
भोक्तव्यारम्भं भोक्तृण महन्ता तवस्सन्ति ॥ ५१ ॥
सोऽत्र-वसा रोक्तृण वि रोक्तु-मणा विम्हरन्ति रोक्तव्यं ।
ददृण जाण मुक्तिं अग्रहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५२ ॥
जे ददृव्ये ददुं इन्द्रो काहीअ लोअण-सहस्सं ।
दंसण-तत्ति काउं अग्रहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५३ ॥

५१. भोक्तव्यं शुभाशुभम् अनुभवनीयं मुक्त्वा संवेद्य । निर्वृति-
 मुखानि भोक्तुं संवेद्यितुम् । भोक्तव्यारम्भं हेयव्यापारं मुक्त्वा परि-
 त्यज्य । भोक्तुमनसो निर्धरीतुकामा महान्तः महामुनयस्तपस्यन्ति ।
 बाह्याभ्यन्तरभेदभिन्नं द्वादशविधं तपः कुर्वन्ति ॥

५२. शोकवशान् मय्यन्धुवियोगसमुद्भवदुःखपरतन्त्रत्वाद् रुदि-
 त्वापि रोदनं कृत्वापि रोदितुमनमः रोदनपरायणचेतमः प्राणिनः
 येषां मूर्तिं वपुर्दृष्ट्वा रोदितव्यं विपन्नस्वयान्धरादिकं विस्मरन्ति न
 स्मृतिपथम् आनयन्ति तेभ्योऽर्हद्भ्यो नमः नमस्कारोस्तु ॥

भोक्तृणं । भोक्तव्यं । भोक्तुं । भोक्तुं । भोक्तव्या । भोक्तृण । रोक्तृण । रोक्तुं ।
रोक्तव्यं । “ दद-मुज-मुचा तोम्यस्य ” [२१२] ॥

५३. यान् द्रष्टव्यान् लोकातीतमौभाग्यादियुक्तत्वाद् वीक्षणायान्
 द्रष्टुं दर्शनाय लोचनमहम्भम् इन्द्रः अकरोन् अकार्पीन् चकार वा ।
 दर्शनमपि किमर्थम् इत्याह । दर्शनेन निर्निमेषवीक्षणेन तृप्तिम् आत्मनः
 संतोषं कर्तुम् । तेभ्योऽर्हद्भ्यो नमः ॥

ददृण । ददृव्ये । ददुं । “ दृष्ट्यनेन दृः ” [२१३] ॥

काऊणं कायव्वं कम्मं काहन्ति जे ण पुणरुत्तं ।

जग-बोहमिच्छिराणं अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५४ ॥

जो अणुगच्छइ जच्छइ छिन्दिउमच्छइ तणुं च तेसिं पि ।

अणभिन्दिअ-भावाणं अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५५ ॥

सविहे न जाण कुज्झइ जुज्झइ मुज्झइ भवे अगिज्झन्तो ।

देही बुज्झइ सिज्झइ अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५६ ॥

५४. कर्तव्यं सकलकर्मक्षयं कृत्वा ये पुनरुत्तम् इति भूयोपि न कर्म करिष्यन्ति कर्तारो वा । वीतरागत्वात् न मुक्तिम् अपहाय बुद्ध धत् स्वदर्शनतिरस्कारनिवारणाय इह जन्म आसाद्य पुनरपि कर्म भन्त्यन्तीत्यर्थः । तेभ्यो जगद्बोधम् एषितुभ्यः अभिलाषुकेभ्योर्हङ्गयो नमः ॥

काहीअ । काउ । काऊण । कायव्वं काहन्ति । “आ वृगो भूतमविध्यतोअ” [२१४] ॥

५५ योनुगच्छति भक्त्या पृष्ठलग्नं प्रयाति । तथा यो यच्छति सादरं स्वयस्तु ददाति । यस्तु तनुं छेत्तुम् आस्ते । तेष्वपि अभिन्न भावेभ्यो निर्विशेषमनस्केभ्यस्तेभ्यो जगत्प्रसिद्धेभ्योर्हङ्गयो नमः ॥

छिच्छिराण । अणुगच्छइ । जच्छइ । अच्छइ । “गमिध्यमासा छ ” [२१५] ॥

छिन्दिउ । अणभिन्दिअ । “ छिदि-भिदो न्द ” [२१६] ॥

५६. येषां सविधे समीपे भवे अगृध्यन् गार्ध्यम् अगच्छन् । संमार्गविरतो भवन्निति यावत् । देही जन्तुर्न कृष्यति न कोपं

रुन्धिअ-करणं रुम्भिअ-पवणं रुज्झिअ-मणं अपडिएहिं ।

झायव्याण मुणीहिं अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५७ ॥

सडिअ-रयार कदिअ-मला वड्ढिअ-तव-त्तेअ-वेदिअ-झा य ।

जाणञ्ज वि वर-मुणिणो अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५८ ॥

गच्छति । तथा न युध्यते न युद्धं करोति यतो न मुह्यति न मोहम
उपगच्छति । मोहमूलत्वात् क्रोधयुद्धयोः । किंतु बुध्यते^१ अवगततत्त्वो
भवति । तथा च सति सिध्यति सिद्धो भवति । तेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

कुज्झइ । जुज्झइ । मुज्झइ । अगिज्झन्तो । वुज्झइ । सिज्झइ । “ युध
बुध एध कुध सिध-मुहा ज्ञः ” [२१७] ॥

५७. रुद्धकरणम् । रुद्धपवनम् । रुद्धमनः कृतेन्द्रियोच्छ्वासनिः-
श्वासचित्तनिरोधं यथा भवति एवम् अपतितैः ध्यानाद् अस्सलितैर्मुनि-
भिर्ध्यातव्येभ्यस्तेभ्यः प्रसिद्धेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

रन्धिअ । रुम्भिअ । रुज्झिअ । “ रुधो न्व-ग्मौ च ” [२१८] ॥

५८. सन्नरजसः गलितबध्यमानकर्माणः । कथितमलाः भस्मीकृत-
धद्धकर्माणः । यतो वृद्धं वृद्धिं गतं यत् तपस्तेजस्तेन वेष्टितं व्याप्तम्
अङ्गं येषां ते तथा च वरमुनयः अद्यापि दुष्पमाकालेपि वर्तन्ते येषाम्
अर्हताम् । यन्मतसंस्थिता इत्यर्थः । तेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

अपडिएहिं । सँडिअ । “ सद-पतोर्डः ” [२१९] ॥

कदिअ । वड्ढिअ । “ कथ-वधो ढः ” [२२०] ॥

वेदिअ । “ वेष्टः ” [२२१] ॥

दुक्कड-संवेष्टिअओ भव-पासोव्वेदणोअओ लोओ ।

उव्वेष्टिअइ जेहि अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५९ ॥

जे झाउं मंपअइ अणखिअिर-सिअिराण सा सिद्धी ।

ते वचामो सरणं नचिर-मचिर-मणा सिद्धे ॥ ६० ॥

आणन्द-रोचिराणं जेसु नवन्ताण होइ नोव्वेवो ।

घाइ समुहं च मुत्ती ताण नमो सब्ब-सिद्धाणं ॥ ६१ ॥

५९. दुष्कृतेन अशुभकर्मणा संवेष्टितो व्याप्तः । परं भवपाशोद्धेष्टने संसारबन्धनमोक्षणे उद्यतः कृतप्रयत्नो लोको यैरुद्धेष्टयते बन्धनमुक्तः क्रियते तेभ्योर्द्वन्द्वयो नमः ॥ दुक्कड इत्यत्र आर्पत्वात् वरय डः ॥

संवेष्टिअओ । “ समो हः ” [२२२] ॥

उव्वेदण । उव्वेष्टिअइ । “ वोदः ” [२२३] ॥

६०. यान् ध्यात्वा स्मृत्वा असेचुस्वेतृणाम् असेदनसेदनशीलानाम् सेदस्वेदरहितानाम् इति यावन् । अस्माकं सा सिद्धिः सत् सिद्धत्वं संपद्यते । तान् सिद्धान् नर्तितुं नर्तनशीलम् । भक्तियशाद् उत्कलिकारुलितम् इत्यर्थः । तथा मदितुं तोषणशीलं मनो येषां ते तथाभूता वयं शरणं प्रजामः ॥ झाउं इत्यत्र सेषनक्रियापेक्षया प्राक्काल्यम् न संपद्यते इत्यपेक्षया । तद्य भाषितमेवेति ॥

संअइ । अणखिअिर । सिअिराण । “ सिद्धा अः ” [२२४] ॥

वचामो । नचिर । मचिर । “ मत्र-नृत-मदां चः ” [२२५] ॥

६१. यान् आनन्दरोद्रिणूणां हर्षाशुभोचनशीलानां सतां नमतां नमस्तुर्यतां न उद्देगो भवति । किन्तु यान् नमतां मुक्तिः संमुखम्

कुपहे धावन्ति अखादिमं च खादन्ति तेहि वि समं जो ।
धावइ खाइ अ तं पि हु चोहन्ते ज्ञामि आयरिए ॥ ६२ ॥
 कम्माइँ योसिरन्ता अतुडिरेणं तवेण सक्कन्ता ।
अफुडिअ-अचलिअ-महिमा आयरिआ दिन्तु ते वोहिं ॥ ६३ ॥

अभिमुखं च धावति सत्वरम् आयाति । तेभ्यः सर्वसिद्धेभ्यो नमः ॥
 जेषु इति “ द्वितीयातृतीययोः सप्तमी ” [३.१३५] इति सप्तमी ॥

रोविराणं । नवन्ताण । “ रुद-नमोर्वः ” [२२६] ॥

उब्बेवो । “ उद्विजः ” [२२७]

६२. ये कुपथे अमार्गे । अनीतायिति यावत् । धावन्ति । तथा ये
 खाद्यते यत् तत् खादं तस्य भावः खादत्वं न विद्यते खादत्वं यस्य
 तत् तथा अखाद्यं यस्तु खादन्ति । तैरपि समं यो धावति कुपथे
 गच्छति खादति अभक्षणीयं भक्षयति च । हु इति निश्चितम् । तमपि
 तादृशमपि प्राणिनं स्वयम् अधर्मम् अधर्मविप्रलब्धं च । अस्मादृशम्
 इत्यर्थः । बोधयतो धर्मदेशनया सन्मार्गे प्रवर्तयत आचार्यान् ध्यायामि
 संस्मरामि ॥

धाइ।खाइ। “खाद-धावोर्लुक्” [२२८] ॥ बहुलाधिकाराद् वर्तमानामभिष्य-
 द्विष्याद्येकवचन एव । तेनेह न । धावन्ति । अखादिमं । खादन्ति ॥ कचिज ।
धावइ ॥

६३. कर्माणि व्युत्सृजन्तः आत्मनो दूरीकुर्वन्तः । ननु अनादि-
 कालालीनकर्मणां कथं व्युत्सर्ग इत्याह । अत्रोटिर्ना अच्छिदुरेण ।
 संपूर्णेनेति यावत् । तपसा शक्नुवन्तः सामर्थ्यं विभ्रतः । अस्फुटितः
 अन्यौजसा अरुण्डितः अत एव अचलितः अकम्पितः । स्थिर
 इत्यर्थः । महिमा माहात्म्यं येषां ते तथा । ते सर्वप्रसिद्धा आचार्या
 योषिं जिनधर्मानां ददतु प्रयच्छन्तु ॥

फुट्टिअ-मोहो लोओ चल्लइ अपमिल्लिअ-व्वओ मोक्खे ।
 जेहिं अपमीलिअच्छं पेच्छामो ते उवज्झाए ॥ ६४ ॥
 अणउम्मिल्लिअ-नाणोम्मीलणओ हरिस-पसविरा लोए ।
 सुअ-जलमोज्झाया पपरिसन्तु नित्थरिअ गुण-भरिआ ॥ ६५ ॥

योसिरन्ता । “सृजो र ” [२२९] ॥

अतुट्ठिरेण । सक्कन्ता । “शकादीना द्वित्वम् ” [२३०] ॥

६४. ये कृत्वा स्फुटित विदारितो मोहो येन स तथा । अपमी-
 लितत्रत उद्बुद्धचारित्र लोको मोक्षे चलति गच्छति । तान् उपा-
 ध्यायान् अपमीलिताक्ष निर्निमेषनयन यथा भवति एव पश्याम ।
 उपाध्यायदर्शने वय सतृष्णा इत्यर्थ ॥

अफुट्टिअ । अचलिअ । फुट्टिअ । चल्लइ । “स्फुटि चले ” [२३१] ॥

६५ अनुन्मीलितम् अनुद्धत यज्ज्ञान तस्य उन्मीलना व्यञ्जका ।
 हर्षं प्राणिप्रमोद प्रसवितार जननशीला । विस्तृता सर्वत्र प्रसृता
 ये गुणास्तैर्भृता निचिता उपाध्याया लोके जनमध्ये श्रुतमेव निर्मल-
 पावित्र्यहेतुत्वात् जल प्रवर्पन्तु । निर्गुतिफलोत्पत्तये अस्मभ्यं प्रयच्छ-
 न्त्वित्यर्थ ॥

अपमिल्लिअ । अपमीलि । अणउम्मिल्लिअ । उम्मीलणओ । “प्रोदेमीले ”
 [२३२] ॥

पसविरा । “उवर्णस्याव ” [२३३] ॥

वित्थरिअ । भरिआ । “अवर्णस्याव ” [२३४] ॥

पपरिअउ । “शृपादीनामरि ” [२३५] ॥

१ BC °जो २ B om this and the following example
 ३ BC om this example ४ C °णओ, B उम्मी for उम्मीलणआ
 ५ C प्रादेम° ,

नो रूसइ नो तूसइ जेऊण मणं लयम्मि जो नेन्तो ।
मोचुं भवं विणीअं तं साहु-जणं नमंसामि ॥ ६६ ॥
उप्पाइअ-सद्दहणो असद्दहाणे वि देइ जो बोहिं ।
संसार-नासिरो हं तं साहुं चिय विहेमि गुरुं ॥ ६७ ॥
 पञ्च वि अरहन्ताइं परमेद्धी झाह झाअह किमन्नं ।
होऊण निब्बिकप्पा पसम-रया होअऊण तद्दा ॥ ६८ ॥

६६. यो भवं मोचुं त्यक्तुं मनो जित्वा वशीकृत्य लये साम्यावस्थायां
 नयन् सन् नो रुष्यति अमित्रे रोषं न करोति । नो तुष्यति मित्रे तोषं
 न करोति । तं विनीतं जित्तेन्द्रियं साधुजनं नमस्यामि ॥

रूसइ । तूसइ । “रूपादीना दीर्घः” [२३६] ॥

जेऊण । नेन्तो । मोचुं । “युवर्णस्य गुणः” [२३७] ॥ कचिन्न ।
विणीअं ॥

६७. अश्रद्धाने जिनप्रणीतजीवादिपदार्थे तथेति प्रत्ययरहितेपि
 उत्पादितश्रद्धानः जनितास्तिक्यबुद्धिर्यो बोधिं ददाति । संसाराद्
 नशिता नशनशीलोहं तमेव साधुं गुरुं विदवामि ॥

सद्दहणो । असद्दहाणे । “स्वराणां स्वराः” [२३७] ॥ कचिन्नित्यम् ।
देइ । नासिरो । विहेमि ॥

रूसइ । तूसइ । “व्यञ्जनाद् अद् अन्ते” [२३९] ॥

६८. भो मव्याः निर्विकल्पाः एते ध्येया नवेति संशयरहिता भूत्वा
 तथा प्रशमरता उपशमपरा भूत्वा पञ्चापि अर्हदादीन् ध्यायत । किमन्यं

१ B om. असद्दहाणे°. २ BC होइऊण. ३ BO pvt रूसइ । तूसइ ।
 “व्यञ्जनाद् अद् अन्ते” after विणीअ । and before सदहणो &c; A,
 Pischel and the Bombay edition all read स्वराणां स्वराः ।
 व्यञ्जनाददन्ते ॥

जिणउ कलिं अघ चिणिअं धुणिअ-सिरं सुणिअ-गुण-गणा युंणिआ
इन्देहि वि जग-पुणणी सुअ-देवी सयल-अघ-लुणणी ॥ ६९ ॥

सो हुणइ भप्पै-मज्झे ख-पुप्फमुच्चेइ पङ्कयाई थले । .

तह उच्चिणेइ मोचुं सुअ-देविं महइ जो अन्नं ॥ ७० ॥

हरिहरादिकं ध्यायत । हरिहरादिध्यानम् अपहाय अर्हद्भयानपरा
भवतेति भावः ॥

ज्ञाह । ज्ञाअह । होऊण । होअऊँण । “स्वराद् अनतो वा” [२४०] ॥

६९. श्रुतगुणगणा सकलजनश्रवणगोचरप्राप्तवरप्रदानादिगुणनिचया
इन्द्रैरपि आस्ताम् अन्यैः धृतशिरो यथेत्येवं स्तुता श्लाघिता जगतः
पथनी पावित्र्यजनिका सकलाघस्य लवनी विच्छेदिका श्रुतदेवी अघेन
चितं स्फीतं कलिं कलहं जयतु । आश्रितम् अस्मादृशं निर्मत्सरं विद-
धात्वित्यर्थः ॥

७०. स पुरुषो भग्ममध्ये जुहोति हवनं करोति । खपुष्पम् उचि-
नोति । तथा पङ्कजानि स्थले उचिनोति । यः श्रुतदेवीं मुक्त्या अन्यां
महति पूजयति काङ्क्षति वा । श्रुतदेवीतो न्यासां देवतानाम् आराधनं
भग्महुतादिकल्पम् इत्यर्थः ।

जिणउ । चिणिअं । धुणिअ । सुणिअ । युंणिआ । पुणणी । लुणणी ।
हुणइ । “चि-जि-धु-हु-न्नु-ल्-पू धूगा णो हस्वश्च” [२४१] ॥ बाहुलकात्
वचिर् वा । उच्चेइ उच्चिणेइ ॥

१ B धुरिय. २ BC °पुलणी. ३ C भग्म°. ४ D अर्हदादिध्यान°. ५ BC
होइऊण; The *Dhunihikā* has: एष वत्सानुमून्य° [III. 157] । अत् ।
६ । होऊण । होइऊण ।

लक्ष्मिहिं पि हुणिज्जइ हुच्चइ कोडीहिं अहव मन्ताणं ।
 सुअ-देवया धुणिज्जइ न जा न ता चिच्चए नाणं ॥ ७१ ॥
 तेण चिणिज्जइ नाणं जिच्चइ मोहो जिणिज्जए कालो ।
 सुअ-देवी अन्नेहि वि धुच्चन्ता मुच्चए जेण ॥ ७२ ॥
 स-जसं सयं सुणिज्जइ लुच्चइ कम्मं लुणिज्जए पावं ।
पुच्चइ अप्पप्प-कुलं पुणिज्जए महिअ सुअ-देविं ॥ ७३ ॥
 भव-भय-धुच्चन्तेहिं पवण-धुणिज्जन्त-तूल-तरलस्स ।
 कलमाउअस्स चिम्मइ सुअ-देवीए पसाण्ण ॥ ७४ ॥

७१. मन्त्राणां लक्ष्मिर्द्रव्यते । अथ वा कोटिभिर्द्रव्यते । कामपि देव-
 ताम् उद्दिश्य होमः क्रियते । परं न यावच्छ्रुतदेवता स्मृत्यते न तावत्
 ज्ञानं चीयते वृद्धिम् उपैति । अत्र कर्मकर्तरि क्यात्मनेपदे ॥

७२. येन आस्तां यन् स्वयं स्मृत्यते अन्यैरपि स्मृत्यमाना श्रुतदेवी
 श्रूयते तेन पुरुषेण ज्ञानं चीयते स्फीतीक्रियते । मोहः अज्ञानं जीयते
 पराभूयते तथा कालो मृत्युश्च जीयते अचिराद् मोक्षप्राप्तेः ॥

७३. महित्वा पूजयित्वा श्रुतदेवीम् स्वयज्ञः स्वयं श्रूयते । स्वय
 श्रोतव्यतया श्लाघ्यं यज्ञस्तेन लभ्यत इत्यर्थः । कर्म लूयते । पापं
 लूयते । आत्मा पूयते । पवित्रः क्रियते । आत्मकुलं पूयते । अर्चक-
 पुरुषेणेति शेषः ॥

७४. भवमयेन धूयमानैः कम्पमानपुरुषैः पवनेन धूयमानं यन् नूलं
 रूतं तद्वन् तरलं चञ्चलं तस्य आयुषः फलं श्रुतदेव्याः प्रसादेन चीयते
 उपचितं क्रियते । परमपुरुषार्थमहानन्दः प्राप्यत इत्यर्थः ॥

चिञ्चइ अह न चिणिञ्जइ जिञ्चइ अहवा जिणिञ्जए नाचि ।
सुञ्चइ अह न सुणिञ्जइ हुञ्चइ न हुणिञ्जए अहवा । ७५ ॥
धुञ्चइ अह न धुणिञ्जइ पुञ्चइ णाई पुणिञ्जए अहवा ।
लुञ्चइ अह न लुणिञ्जइ धुञ्चइ न धुणिञ्जए अहवा ॥७६॥
सम्भइ अह न सणिञ्जइ हम्भइ नो वा हणिञ्जए जेण ।
 सच्चं पि तस्स सहलं सुअ-देवि-विहण्ण पुण्णस्स ॥ ७७ ॥

७५ त्रिभिर्विशेषकम् । येन चीयते अभ्यात्मादिषु उपचितेन भूयते । अथ वा न चीयते । जीयते । इन्द्रियादिषु वशिना भूयत इत्यर्थः । अथ वा नापि जीयते । श्रूयते गुरुमुखात् सर्वशास्त्रेषु श्रवण क्रियते । अथ न श्रूयते । हूयते हवन क्रियते अथ वा न हूयते ।

७६ स्तूयते देवतादिषु स्तवन क्रियते । अथ न स्तूयते । पूयते जलादिना पवित्रेण भूयते । अथ वा न पूयते । लूयते अशुभलवन क्रियते । अथ न लूयते । धूयते पापरज प्रकम्पनपरेण भूयते । अथवा न धूयते ॥

७७ सन्यते निध्यादिनिमित्त भूय्यादिरसनन क्रियते । अथ न सन्यते । हन्यते शठविनाशन क्रियते नो वा हन्यते । पर श्रुतदेवी-यितीर्णपुण्यस्य तस्य । अपिरेवार्थः । सर्वमेव सफलम् । यत् किञ्चित् श्रुतदेवीप्रसादात् सर्वं समीहित तस्य सजायत इत्यर्थः ॥

हुणिञ्जइ हुञ्चइ । धुणिञ्जइ धुञ्चइ ता । जिञ्चइ चिणिञ्जइ । जिञ्चइ जिणिञ्जइ ।
सुञ्चइ सुणिञ्जइ । सुञ्चइ सुणिञ्जइ । पुञ्चइ पुणिञ्जइ । पुञ्चइ तेहि पुणिञ्जइ । चिञ्चइ
चिणिञ्जइ । जिञ्चइ जिणिञ्जइ । सुञ्चइ सुणिञ्जइ । हुञ्चइ हुणिञ्जइ । धुञ्चइ

१ B om °इ जिञ्चइ अहवा जिणिञ्ज° २ O नु ३ B हणञ्जइ ४ B
 om अथ न to क्रियते ५ B om सुणिञ्जइ ६ BC put सुञ्चइता before
 पुञ्चइ ७ B om जिञ्चइ जिणिञ्जइ ८ B om सुञ्चइ

खम्मइ कुचोह-सेलो खणिज्जए मूलओ वि पाव-तरु ।

हम्मइ कली हणिज्जइ कम्मं सुअ-देवि-ज्ञाणेण ॥ ७८ ॥

सुअ-देविं ज्ञाअन्तो अव्वाहय-भत्ति-निचल-मणेण ।

हम्मइ संसार-दुहं मोहं हन्तूण हन्तव्यं ॥ ७९ ॥

दुब्भउ गार्हं पुब्भउ भारो लिब्भउ खडं च तेणं खु ।

पवयण-गार्ह-बोहि-क्षीरं न दुहिज्जए जेण ॥ ८० ॥

पुणिज्जइ । पुब्बइ । पुणिज्जए । लुब्बइ लुणिज्जइ । धुव्वइ धुणिज्जए । “ न व ।
कर्ममावे ध्वः कयस्य च लुक् ” [२४२] ॥

चिम्मइ चिब्बइ चिणिज्जइ । “ म्भक्षेः ” [२४३] ॥

७८. श्रुतदेवीध्यानेन कृत्वा पुरुषेण कुरोध एव सन्मार्गरोधकत्वात्
 शैलः सन्यते विदार्यते । पापमेव अशुभफलदायित्वात् तरुः मूलतोपि
 सन्यते । कलिः राटिर्हन्यते क्षिप्यते । कर्म ज्ञानावरणादि हन्यते ॥

७९. अव्याहता अरुण्डिता या भक्तिस्तस्यां निश्चलं यद् मनस्तेन
 कृत्वा श्रुतदेवीं ध्यायन् सन् हन्तव्यम् अपायजनकत्वाद् ध्वंसनीयं
 मोहम् अज्ञानं हत्वा संसारदुःखं हन्ति मोहमूलत्वात् संसारदुःखस्य ॥

खम्मइ । खणिज्जइ । हम्मइ । हणिज्जए । खम्मइ । खणिज्जए । हम्मइ ।
हणिज्जइ । “ हन्त्यनोऽन्यस्य ” [२४४] ॥ ग्राह्यत्वात् हन्ते. कर्तर्यपि ।
हम्मइ ॥ कचिप् । हन्तूण । हन्तव्यं ॥

८०. येन प्रवचनरूपा गौरेवै गौः बोधिमेव क्षीरं न दुहते क्षार्यते ।
 तेन पुरुषेण सु इति निश्चितम् गौर्दुह्यताम् । मार उह्यतात् । गटस्त्वृणानि
 लिह्यताम् । कर्तव्यकरणविकलस्य तस्य आभीरभारवाहकनलीविर्दभाव
 एव परमार्थत इति भावः ॥

जेण वहिज्झइ हिअए सुअ-देवी तेण रुग्गए कम्मं ।

रुन्धिज्झइ कलि-ललिअं लिहिज्झए अमयमाकण्ठं ॥ ८१ ॥

उज्झइ भवो उहिज्झइ पावं ताणं सु वज्झइ न धम्मो ।

वन्धिज्झइ जेहि थुई पवयण-देवीइ भावेणं ॥ ८२ ॥

भावाउ जाणुरुज्झइ अणुरुन्धिज्झइ थवाउ पूआए ।

उवरुज्झइ उवरुन्धिज्झइ तवगो सा जयउ वाणी ॥ ८३ ॥

८१. येन हृदये श्रुतदेवी उद्यते धार्यते तेन पुरुषेण कर्म रुध्यते निधार्यते । कलिललितं कलिकालविजृम्भितं रुध्यते । असृतम् आ-कण्ठं लिह्यते आस्वाद्यते । निर्वृतेन भूयत इत्यर्थः ॥

दुग्गउ दुहिज्झए । वुग्गउ वहिज्झइ । रुग्गए रुन्धिज्झइ । लिग्गउ लिहिज्झए । “ ग्गो दुह-लिह वह-रुधामुच्चात ” [२४५] ॥

८२. यैर्भावेन प्रवचनदेव्या. स्तुतिर्धध्यते ग्रध्यते । सु इति निश्चितम् । तै पुरुषैर्भवो दह्यते भस्मसात् क्रियते । विनाशयत इति यावन् । पापं दह्यते तथा धर्मो न ग्रध्यते कर्मान्तरेण नावष्टभ्यते ॥ ताणं इति तृतीयाया. षष्ठी ॥

उज्झइ उहिज्झइ । “ दहो ज्ञ ” [२४६] ॥

वज्झइ वन्धिज्झइ । “ वन्धो न्यः ” [२४७] ॥

८३. सा वाणी वाग्देवता जयतु सर्वोत्कर्षेण वर्तताम् । या भावाद् अन्तर्द्धनदृमानतः अनुग्रह्यते प्रसाद्यते । सुप्रसन्ना क्रियत इति यावन् । स्तवाद् अनुग्रह्यते । पूजाया अर्चनाद् उपग्रह्यते अनु-पूज्यते । तपसो द्वादशविधतपश्चरणाद् उपग्रह्यते ॥

भक्ती-संरुज्झन्ता संरुन्धिज्जन्तआण मोहेण ।

न कह वि अवगम्मन्ती सुअ-देवी देउ मह बोहिं ॥ ८४ ॥

भण्णन्ती सुअ-देवि चि भणिज्जन्ती ति-लोअ-माअ चि ।

कम्मेण च भावेणाणुगम्ममाणा दिसउ कजं ॥ ८५ ॥

भक्तीए कीरन्तीइ अहीरन्तीइ सइ हरिज्जन्ती ।

वेडी-करिज्जमाणा तीरन्ते मोह-जलहिम्मि ॥ ८६ ॥

८४. भक्त्या संरुध्यमाना आत्मायत्तीक्रियमाणा । तथा मोहेन संरुध्यमानैर्न कथमपि अवगम्यमाना ज्ञायमाना श्रुतदेवी मह्यं बोधं सर्वपदार्थविषयविज्ञानं ददातु ॥

अणुरुज्झइ अणुरन्धिजइ । उवरुज्झइ उवरन्धिजइ । सरुज्झन्ता सरन्धिजन्तआण । “ समनूपाद् रुधेः ” ॥ [२४८]

८५. श्रुतदेवतेति भण्यमाना उत्कीर्त्यमाना त्रिलोकमातेति भण्यमाना । वेति चार्थे । कर्मणा पूजादिक्रियया भावेन अन्तरङ्ग-बहुमानेन अनुगम्यमाना आश्रीयमाणा भगवती सरस्वती कार्यं प्रस्ता वाद् मम कुमारपालस्य विधेय दिशतु आज्ञापयतु ॥

अवगम्मन्ती । भण्णन्ती । भणिज्जन्ती । अणुगम्ममाणा । “ गमादीनां द्वित्वम् ” [२४९] ॥

८६. अथ कुमारपालभूपस्य कर्तव्यम् उपदिशत्विति मनोरथानन्तरोपस्थितश्रुतदेवतादर्शनं गाथापदकेनाह । पद्भिः कुलकम् । अथ प्रयोजनपृच्छानन्तरं प्रशमाक्रान्तस्य उपशमव्याप्तस्य नृपोत्कृष्टस्य भूपुंगवस्य कुमारपालस्य श्रुतदेवी प्रत्यक्षा दृष्टिगोचरासीत्

अजरिजन्त-मयं पि हु जीरन्त-मयं जयं पि प्रकुणन्ती ।
 पतरिजन्त-भवोदहि-सेऊवम-चरण-रेणु-कणा ॥ ८७ ॥
 जेहि विढप्पइ किची विढविज्जइ जेहि उज्जलं नाणं ।
 अज्जिज्जइ जेहि सिरी सव्वेहि वि तेहि ज्ञायन्वा ॥ ८८ ॥
 सव्वं णव्वइ जेहिं अणज्जमाणा बुहेहि तेहिं पि ।
 अमुणिजन्त-सरूवा 'सिद्धेहि वि वाहरिजन्ती ॥ ८९ ॥

किंभूता । अद्वियमाणया अन्येनानपास्यमानया । निश्चलयेति यावत् ।
 क्रियमाणया विधीयमानया भक्त्या अन्तरङ्गबहुमानेन कृत्वा सदा
 द्वियमाणा आवर्ज्यमाना । आत्मसात् क्रियमाणेत्यर्थः । मोहोऽज्ञानम्
 तदेव जलधिस्तस्मिंस्तीर्यमाणे लङ्घ्यमाने वेढा प्रवहणं क्रियमाणा ।
 संसाराद् उत्तितीर्णुभिराश्रीयमाणेत्यर्थः ॥

८७. हु इति निश्चितम् । जगदपि न जनमात्रम् अजीर्यमाणमद-
 मपि अध्रश्यमानाभिमानमपि जीर्यमाणमदम् । विनयपरम् इत्यर्थः ।
 प्रकुर्वती विदधाना प्रतीर्यमाण आराधकैर्विलङ्घ्यमानो यो भवो-
 दधिस्तत्र निस्तारकत्वात् सेतूपमाश्चरणरेणुकणा यस्या सा तथा ॥

८८. यैः कीर्तिरर्ज्यते आसाद्यते यैरुज्ज्वलं निर्मलं ज्ञानम् अर्ज्यते
 यैः श्रीरर्ज्यते तैः पुरुषैः सर्वैरपि ध्यातव्या ॥

८९. यैः सर्वमपि ज्ञायते तैरपि बुधैरज्ञायमाना एवंस्वरूपेण-
 बुध्यमाना । सिद्धैरपि अणिमाद्यैश्चर्यसंपन्नपुरुषैरपि अज्ञायमानस्वरूपा
 व्याद्वियमाणा मण्यमाना । श्रुतदेवताध्यानेनैव कीर्तिज्ञाने संपश्यते
 इत्यर्थः ॥

१ BD तथेहि वि, O एदेहि वि २ B अद्वियमाणयाऽन्येनानपा; O अ-
 द्वियमाणयोऽन्योनानपा, D अणद्विय. ३ BC 'एत. ४ O 'इत्वात्.

वाहिष्यन्तादप्यन्त-मङ्गले गिण्हणिञ्ज-अभिहाणा ।

आदविञ्ज-थुईहि सया सिष्यन्ती भत्ति-धिष्यन्ती ॥ ९० ॥

सुर-यहु-छिष्यन्त-पया छिविज्जमाणा थुईहि सुअ-देवी ।

पसमाप्फुणस्स निवोकुसस्स अह आसि पच्चक्खा ॥ ९१ ॥

९० व्याह्रियमाणं नैमित्तिकादिना भण्यमानम् आरभ्यमाणं बन्ध्वा-
दिना क्रियमाणं च यन्मङ्गलं शुभकार्यं तस्मिन् गृह्यमाणामिधाना
त्वत्प्रसादान्निर्वित्रं भवत्विति उत्कीर्त्यमाननामा । आरब्धस्तुतिभिः
भक्तजनकृतस्तवनैः कृत्वा सदा स्निह्यमाना निदेरन्तर्भूतं प्ययत्वात् स्नेहवती
क्रियमाणा । सिच्यमाना स्तौवकेन आत्मनि आर्द्रहृदया क्रियमाणा ।
भक्त्या गृह्यमाणा आत्मसात् क्रियमाणा । न दुराराधेत्यर्थः ॥

९१. सुरबधूभिः स्पृश्यमानौ प्रणामावसरे भालेन घृष्यमाणौ पादौ
यस्याः सा । तथा स्तुतिभिः कविस्तोत्रैश्च स्पृश्यमाना विपर्ययक्रियमाणा ॥

कीरन्तीइ । अहीरन्तीइ । हरिजन्ती । करिजमाणा । तीरन्ते । अजरिजन्त ।
जीरन्त । पतिरिजन्त । “ हृ-कृ-तृ-जामीरः ” [२५०] ॥

विदप्यइ विदमिजइ अजिमिजइ । “ अर्जेर्विदप्यः ” [२५१] ॥

णव्वइ । अणजमाणा । अमुणिजन्त । “ शो णव्व णजो ” [२५२] ॥

वाहरिजन्ती वादिष्यन्त । “ व्याहुरेवाहिष्यः ” [२५३] ॥

आदप्यन्त आदमिञ्ज । “ आरमेरादप्यः ” [२५४] ॥

मिष्यन्ती । “ स्नेह-सिचोः सिष्यः ” [२५५] ॥

गेहणिज्ज धेप्यन्ती । “ प्रदेधेप्यः ” [२५६] ॥

अणथकन्त-गिराए अमयासागणुहारिणीइ तदो ।

उअ उत्तं देवीए वच्छल्लेणं महन्देणं ॥ ९२ ॥

तइ इन्दो निचिन्दो विहरदु अन्देउरम्मि सो दाव ।

इन्दस्स ताव मिचं हवेसि महि-मामिआ तुमयं ॥ ९३ ॥

छिप्पन्त छिविज्जमाणा । “सृग्गेदिठप्प” [२५७] ॥

अप्पुण्ण । उकुसस्स । “तेनाप्पुण्णादय” [२५८] ॥

९० ततो नृपप्रत्यक्षानान्तर महता वात्सल्येन अनुकूलतया न्रेव्या श्रुतदेवतया । अमृतस्य आमार वेगजद्वर्पस्तम् अनुहरति स्तद्वशीकरोतीत्येवंशीला गिनि व्रियाम् अनुहारिणी तया अर्पयन्ती अन्तरा अनुद्वयन्ती या गार्वाक् तया कृत्वा इति वक्ष्यमाणम् उक्तम् ॥

अणथकन्त । “घातत्रोर्यान्तरेपि” [२५९] ॥ केचित् कैश्चिद् उपसर्ग-निर्त्यम् । अणुहारिणीइ ॥

[इति] प्राकृतभाषा समाप्ता ॥

तदो । “तो द्दोऽनाशौ शौरसेन्याम् अयुक्तस्य” [२६०] ॥ अयुक्तस्येति फिम । उत्त ॥

९३. उक्तमेव गाथाष्टमेनाह । तया कृत्वा । तावद् इति अभ्युप

१ BCD मृश^०. २ B आपुन । उपगेस्म । तेनापुनदय. ।, C अपुन । उपगेस्म । तेन पुनदय । A reads the sūtra thus तेनापुनदय ।
३ B “देव्या. ४ BC क्षय” ५ BC उपमग ६ After उपसर्ग which it reads for उपसर्ग, C differs from B up to the end of the Sarga, giving a different commentary from the latter See Note at the end of the Sarga.

हंहो मणस्सि रायं जं अव भयवं ति विन्नवेदि भवं ।

रक्खिज्जसु तेण तुमं जिण-वड्ढा मेइणी-मघवं ॥ ९४ ॥

अग्यावत्ते सयले कद-कज्जो तं सु थाम-सिरि-णाह ।

जिण-नाध-सुमरणे इधमज्जिद-इह-लोअ-पर-लोअ ॥ ९५ ॥

गमे । ततश्च अभ्युपगतम् एतत् । स विश्वप्रसिद्ध इन्द्रो निश्चिन्तः । एतदरातीनां सकलदानवानां त्वया हननाद् निःशङ्कः सन् अन्तःपुरे विहरतु रमताम् । तथा तुमयं इति अयं त्वम् । अथ वा युष्मदः सिना सह तुमयं इति कश्चित् तदा तुमयं इति त्वम् । हे महीस्वामिन् पृथ्वीपते इन्द्रस्य तावद् मित्रं यान्धवो भवसि संजातः । भवसीति सैत्सामीप्ये [हे०. ५. ४] इत्यादिना वर्तमाना ॥

महन्देणं । निधिन्दो । अन्देउरग्गि । “अथ. कश्चित्” [२६१] ॥

दाव तान । “वादेस्तावति ।” [२६२] ॥

९४. मनस्विन् अभिमानिन् हंहो राजन् भवान्, अव भगवन् इति, यं विक्षपयति भक्तिपूर्वं वदति । तेन जिनपतिना मेदिनीमघवन् त्वं रक्ष्यस्व त्रायस्व । तेन तव पालनं क्रियताम् इति यावन् ॥

महिन्सामिआ । मणस्सि । “आ आमन्थ्ये सौ वेनो नः” [२६३] ॥

रायं । “मो वा” [२६४] ॥

भयवं । भवं । “भवद्भगवतोः” [२६५] ॥ कश्चिद् अन्यत्रादि । मघवं ॥

९५. स्थामश्रीः पराक्रमलक्ष्मीः तस्या नाथ इह अस्मिन् जगति जिननाथस्मरणे सति अर्जितेहलोकपरलोक सफलीकृतेहपरभव गु निश्चितं सकले आर्यावर्ते समस्तार्यजनपदेषु त्वं कृतकृत्यः निष्पन्नप्रयोजनः ॥

तायध समग्ग-पुहविं तायह सग्गं पि भोदु तुह भदं ।
होदु जयस्सोत्तंसो तुह किच्चीए अपुरवाए ॥ ९६ ॥
 सत्तीइ अपुच्चाए होदूण हरि ज्व हविय सैसो ज्व ।
होत्ता भरहो ज्व तुमं एग-ज्जत्तं कुणसु रज्जं ॥ ९७ ॥
करियावणि-उद्धारं गुरु-भावं गडुय कडुय वलि-वन्धं ।
गच्छिय लच्छियुविन्दो भोदि भवं भोदु इन्द-समो ॥ ९८ ॥

अय्यावत्ते कज्जो । “ न वा यो य्यः ” [२६६] ॥

सिरि णाह जिण-नाथ । “ यो घः ” [२६७] । अप्रदादावित्येव । याम ॥

९६. हे नरेन्द्र समप्रपृथिर्षी त्रायस्व पालय । स्वर्गं दिवमपि त्रायस्व ।
 तथा तव भद्रं भवतु । तव अपूर्वया लोकोत्तरया कीर्त्या कृत्वा जगत
 उत्तंसः शिरःशेखरश्च भवतु ॥

इध इह । तायध तायह । “ इह-इचोर्हस्य ” [२६८] ॥

भोदु होदु । “ भुवो मः ” [२६९] ॥

९७. अपूर्वया शक्त्या पराक्रमेण कृत्वा हरिः इन्द्रः कुण्णो वा स
 इव भूत्या संपद्य शेषः अनन्तः स इव भूत्वा भरतः आद्यचक्री स इव
 भूत्या च त्वम् एकच्छत्रं राज्यम् आधिपत्यं कुरु ॥

अपुरवाए अपुच्चाए । “ पूर्वस्य पुरवः ” [२७०] ॥

होदूण । हविय । होत्ता । “ क्तव इय-दूणौ ” [२७१] ॥

९८. अग्नेः उद्धारं द्विषद्विषद्भ्यो रक्षणं कृत्वा गुरुभावं गत्वा
 वलिनां बन्धं कृत्वा लक्ष्मीं गत्वा आसाद्य च भवान् उपेन्द्रो भवति ।
 यतः सोऽपि पृथग्रलयकालसमुद्रमप्रपृथिच्युद्धारः चलिबन्धने संज्ञात-
 महाप्रमाणः विहितजलिदानबन्धः समासादितलक्ष्मीकश्चेति । तथा
 भवतु भवान् इन्द्रममः । परमैश्वर्येण अधुना शत्रुकल्पः संजायताम्
 इति भावः ॥

अम्हेहि तुह पसंसा किञ्जदि अन्नेहि किञ्जदे न कहं ।

किन्ती रमिस्सिदि तुहा सग्गादु रसातलादो वि ॥ ९९ ॥

दाणिं तुह तुट्ठा ता देमि वरं इअ-तुमम्मि जुत्तमिमं ।

जुत्तं णिमं गु मग्गसु इह किं णेदं ति मा चिन्त ॥ १०० ॥

भणिओ निवो किमेदं तिहुयण-रजं पि तुमइ तुट्ठाए ।

तुज्झ ग्येव पसाया सुरीओ हजे त्ति भणन्ति ॥ १०१ ॥

करिअ । गड्डअ । कड्डअ । गच्छिअ । “वृ-गमो उट्ठअः ” [२७२] ॥

मोदि । “ शिरिचेवोः ” [२७३] ॥

९९. हे महाराज अस्माभिः । सकललोकनमस्करणीयाभिरित्यर्थः । तव प्रशंसा श्लाघा क्रियते अतः कथम् अन्यैर्विबुधैः न क्रियते । अपि तु विधीयत एव । तथा तव कीर्तिः आ स्वर्गाद् आ रसातलादपि स्वर्गं रसातलं च व्याप्य रमिष्यते विचरिष्यति ॥

किञ्जदि । किञ्जदे । “ अनो देश ” [२७४] ॥ अत इति किम् । मोदि ॥

रमिस्सिदि । “ मविष्यति स्थिः ” [२७५] ॥

सग्गादु । रसातलादो । “ अतो दधेर्डादो-टादू ” [२७६] ॥

१००. हे नृप इदानीं तव तुष्ट्या । तस्मात् त्वयि वरं ददामीति युक्तम् इदम् । युक्तं भगवत्या वरवितरणम् । परम् अहं कथं याच्छां करोमी-त्याह । गु इति निश्चितम् युक्तम् इदम् । मम पार्श्वार्धं याचनं ममुचि-तम् इति भावः । अतो मार्गय वरं याचस्व । इह मयि विषये किम् एतद् इति मा चिन्तय । अस्याः मरुद्गान किं वरमार्गणेन इतीदं मा पर्यालोचयेति भावः ॥

दाणिं । “ इदानीमो दाणिं ” [२७७] ॥

ता । “ तस्मात् ताः ” [२७८] ॥

१०१. हे भगवन् त्वया तुष्ट्या किम् एतद् वरप्रदानमात्रम् । न किञ्चिद् इत्यर्थः । यतन्निमुनराज्यमपि । आम्नां पृथिवीपतित्वमात्रम् इति

हीमाणहे देवि तुमं सि दिद्धा हीमाणहे हं चकिदो भवादो ।
 णं अम्महे किं पि भणोवएसं हीही भणन्ता वि समन्ति जेण ॥

नृपो भणितः विद्वपयितुम् आरब्धवान् । तथा तवैव प्रसादात् सुयों
 देव्यः हञ्जे सि चेटिका इति मण्यन्ते चेटिकावद् आहूयन्त इत्यर्थः ॥

जुत्तमिं जुत्तं णिम । किं जेद किमेद । "मोत्त्याणो वेदेतोः" [२७९] ॥

तुज्जं य्येव । "एवायं य्येव" [२८०] ॥

हञ्जे सि । "हञ्जे चेत्त्याहाने" [२८१] ॥

१०२. हीमाणहे इति आश्चर्ये । देवि^१ श्रुतदेवते त्वं इष्टा विलोकि
 ता असि भवसि । हीमाणहे इति निर्वेदे । अतः निर्विण्णत्वाद् अहं
 भवात् चकितस्मस्तः । णमिति नन्वर्थे । अम्महे इति हर्षे । ततः हे
 भगवति ननु सहर्षं कमपि कंचन उपदेशं भण आदिश । येन उपदेशेन
 कृत्वा । हीहीति विदूषकाणां हर्षद्योतने । ततो हीही भणन्तः हर्षेण
 हीहीशब्दं कुर्यन्तः निरन्तरं हसनशीला विदूषका अपीत्यर्थः । शान्म्यन्ति
 उपशमिनो भवन्ति । भण उपदेशम् इत्यनेन उत्तरसर्गार्थसूचनम् ।
 इन्द्रवज्रा छन्दः ॥

हीमाणहे । हीमाणहे । "हीमाणहे विस्मय-निर्वेदे" [२८२] ॥

ण । "ण नन्वर्थे" [२८३] ॥

अम्महे । "अम्महे हर्षे" [२८४] ॥

हीही ॥ "हीही विदूषकस्य" [२८५] ॥

"शेष प्राकृतवत्" [२८६] । शौरसेन्या यत् कार्यम् उक्तं ततोन्वत्
 प्राकृतवदिति । अतः जेणेति "टा आमोर्णे" [३.६] "टा-ण द्यस्येत्"
 [३.१४] च प्रवर्तते ॥

[इति] शौरसेनी भाषा समाप्ता ॥

इत्याचार्यभ्रीहमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतव्याभय-

महाकाव्यवृत्तौ उत्तमः सर्गः समाप्तः ॥

१ BD दि वि. २ C भणोवएसं. ३ BD आध्वर्य, ४ D हे देवि, ५ BC
 *वरिदि, D *वरिव. ६ BCD टामोर्णे .

कधिदे शुभोपदेशे शलशदीए तदो अपस्खलिदे ।

भव-कस्ट-गिम्ह-पदहण-विघस्टणे शुस्टु-मेघे व ॥ १ ॥

अदिशुस्तिदं निविस्ते चदुस्त-वग्गं विवय्यिद-कशाए ।

शावय्य-योग-लहिदे शाहू शाहदि अणञ्ज-मणे ॥ २ ॥

१. ततः नृपविज्ञप्तिकानन्तरं भवकष्टमेव ग्रीष्मप्रदहनं निदाघ-
संतापस्तस्य विघट्टणे अपनयने सुष्ठुमेघ इव वर्षुकजलद इव । अप्र-
स्खलितः अबाधितः शुभोपदेशः सरस्वत्या कथितः प्रतिपादितः ॥

कधिदे । शुभोपदेशे । “ अत एत्तु सौ पुंषि मागय्याम् ” [२८७] ॥

शलशदीए । “ १-सोर्ल-सौ ” [२८८] ॥

अपस्खलिदे । कस्ट । “ स-योः सयोगे सोऽग्रीप्मे ” [२८९] ॥

अग्रीप्म इति किम् । गिम्ह ।

विघस्टणे । शुस्टु । “ दृष्टयोः स्तः ” [२९०] ॥

२. उपदेशमेव एकाशीत्या गाथाभिराह । अतिसुस्थितम् अति-
समाहितं यथा भवति एवं निविष्टः धर्मध्याननिरतः अत एव वि-
घर्जितकपायः श्लोकादिरहितः । सावय्ययोगरहितः सपापव्यापारवर्जितः ।
अनन्यमनाः मोक्षैकतानमानसः साधुः संयतः चतुर्यवर्गं निर्वाणं
साधयति निष्पादयति । आत्मार्षीनम् आधत्त इति यावन् ॥

अदिशुस्तिदं । चदुस्त । “ स्थ-ययोः स्तः ” [२९१] ॥

विवय्यिद । शावय्य-योग । “ ज-य-यां यः ” [२९२] ॥

पुञ्जे निशाद-पञ्जे सुपञ्जले यदि-पथेण वञ्जन्ते ।
 शयल-यय-वञ्चलत्तं गञ्जन्ते लहदि पलम-पदं ॥ ३ ॥
 श-पल-पिर-का-लहिदे पेस्कन्ते सव्वमोह-दिस्तीए ।
 मिद पिपमाचस्कन्ते चिष्ठदि मग्गम्मि मो-कस्स ॥ ४ ॥
 एदस्स वधं कलिमो भत्ति एदाह इदि मदी जाँह ।
 ताणं दोण्हं पि हगे हिदे त्ति बुद्धी पउदव्वा ॥ ५ ॥

३. पुण्य मुकृती निशातप्रज्ञ कुशाग्रीयबुद्धि सुप्राञ्जल. कौटिल्य-
 रहित यतिपथेन साधुमार्गेण प्रजन् प्रयान् सकलजगद्वत्सलत्वं
 त्रिजगदानुकूल्यं च गच्छन् समाचरन् सन् पुरुष परमपदं मुक्तिं
 लभते प्राप्नोति ॥

अणञ्ज-मणे । पुञ्जे । पन्ने । सुपञ्जले । “न्य ण्य-ञ्ज ज्ञा ञ्ज ” [२९३] ॥

वञ्जन्ते । “ वजो ज ” [२९४] ॥

गञ्जन्ते । “ छस्य क्षोनादौ ” [२९५] ॥ लाक्षणिकस्यापि । वञ्चलत्तं ॥

४. स्वपरविवक्षारहित शत्रौ मित्रे च समभाव । अत एव सर्व
 समस्तलोकम् आर्द्रदृष्ट्या सकृन्णदृशा प्रेक्षमाण विलोकयन् मितं प्रिय
 च आचक्ष्ण्य यदन् मोक्षम्य मार्गे पदव्या तिष्ठति ॥

विवक्षा । मो-कस्स । “ मम्य ञ्क ” [२९६] ॥

पेस्कन्ते । आचस्कन्ते । “ स्फ प्रेक्षाचक्षो ” [२९७] ॥

चिष्ठदि । “ तिष्ठश्चिष्ठ ” [२९८] ॥

५. एतस्य यद्य कुर्म भक्तिम् एतस्य कुर्म इति मति आत्मान
 प्रति ण्य बुद्धिर्ययो । ताण दुण्हमिति पप्पीसप्लम्यो अर्थ प्रत्यभे
 दान् तयोर्द्वयोरपि विषये अह यय वा इति हिता बुद्धि प्रयोजनव्या ।

१ None of the three MSS have taken care to distin-
 guish all cases of *anunajala* by the particular concave
 mark १ BD पउदव्वा

पञ्जान राचित्रा गुण-निधिना रञ्जा अनञ्ज-पुञ्जेन ।

चिन्तेतव्यं मतनाति-वेरिनो किल विजेतव्या ॥ ६ ॥

मुद्राकसाय-हितपक-जित-करन-कुतुम्ब-चेसटो योगो ।

मुक्क-कुतुम्ब-सिनेहो न बलति गन्तून मुक्ख-पतं ॥ ७ ॥

अहमेवायं वयमेव एते इत्यनुकूलः अमेदभावः करणीय इत्यर्थः । अत्र भक्ति-करणमतौ इति उपमानार्थः । अन्यथा भक्तिं चिकीर्षी सर्वस्यापि आत्मभावो भवत्येव । ततश्च यथा भक्तिं चिकीर्षी आत्मभावस्तथा जिघांसावपि कर्तव्य इति भावः ॥

एदस्स एदाह । “ अवर्णाद्वा दसो डाहः ” [२९९] ॥

जाहँ । ताणं । “ आमो डाहँ वा ” [३००] ॥

हणे । “ अहं-वयमोहणे ” [३०१] ॥

“शेपं शौरसेनीवत्” [३०२] । मागध्या यदुक्तं तनोन्यन् शौरसेनीयद् द्रष्टव्यम् । अतः हिदे ति । “तो दोऽनादौ०” [४.२६०] इति तस्य दः ॥ पयोहवा

“अघः क्विद्” [४.२६१] इति तस्य दः ॥

[इति] मागधी भाषा समाप्ता ॥

६. प्राज्ञानां राज्ञा विचक्षणधीमेन गुणनिधिना गाम्भीर्यैर्दार्यधैर्या-दिशेषधिना । न अन्यः पुण्यो यस्मान् स तथा । तेन राज्ञा नृपेण मदनादिवैरिणः आन्तराः पद-शत्रवः किल इति प्रसिद्धौ विजेतव्याः अभिमवनीया इति चिन्तयितव्यं पर्यालोच्यम् ॥

पञ्जा । “ ओ ञ्जः पैशब्बाम् ” [३०३] ॥

राचित्रा । [रञ्जा ।] ‘ राज्ञो वा चिन् ’ [३०४] ॥

अनञ्ज पुञ्जेन । “ न्य-ण्योऽञ्जः ” ॥ [३०५]

गुन । वेरिनो । “ णो नः ” [३०६] ॥

मतनाति । विजेतव्या । “ त-दोस्तः ” [३०७] ॥

किल । “ लो लः ” [३०८] ॥

७. शुद्धं निर्मलम् अकपायं क्रोधादिरहितं हृदयं यस्य । अत एव

यन्ति कमाया नत्थून यन्ति नद्धून सव्व-कम्माइं ।

सम-सलिल-सिनातानं उज्झित-कत-कपट-भरियान् ॥ ८ ॥

यति अरिह-परम-मन्तो पेढिय्यते कीरते न जीव-वधो ।

यातिस-तातिस-जाती ततो जनो निव्वुत्तिं याति ॥ ९ ॥

करणानि इन्द्रियाणि तान्येव आत्मनो मोहजननात् कुटुम्बं तस्य चेष्टा स्वस्वविषये व्यापारः । जिता परास्ता करणकुटुम्बचेष्टा च येन स तथा मुक्तकुटुम्बस्नेहः परित्यक्तगन्धुवर्गानुरागः योगी शुभध्यानैकतानः संयमी मोक्षपदं गत्वा प्राप्य न चलते न संसारे समायाति ॥

मुद्राकषाय । “ दान्योः स. ” [३०९] ॥

हितपक् । “ हृदये यस्य प. ” [३१०] ॥

कुटुम्ब कुटुम्ब । “ दोस्तुर्वा ” [३११] ॥

गन्तून । “ क्वस्तून. ” [३१२] ॥

८. शम एव कोपसंतापहारफत्वात् सलिलम् । तेन स्नातानाम् । निर्धूतान्तरकुयासनामलानाम् इत्यर्थः । उज्झिता स्यक्ता कृतकपटा दर्शितालीकन्नेहत्वाद् रचितनिवृत्तिः भार्या यैस्तेषां पुरपाणां कपाया नष्टा तान् मुक्त्या यान्ति गच्छन्ति सर्वकर्माणि च नष्टा यान्ति ॥

नत्थून । नद्धून । “ दून त्थूनी धुः ” [३१३] ॥

चेसटो । विनेहो । सिनातान । भरियान् । “ य-अ-ष्टा रिय विन-सटाः कथित्वा ।

[३१४] ॥

९. यदि अर्हताम् इत्युपलक्षणम् । अर्हदार्ढानाम् इत्यर्थः । परममन्त्रः । पञ्चपरमेष्ठिनमस्कार इति भावः । पश्यते परावर्त्यते । जीवयधश्च न त्रियते । ततः अर्हदादिमन्त्रगुणनान् जीवयधविरतेर्धा यादृशतादृशजातिः दर्शितमवृत्त्योपि जनो निर्वृत्तिं याति ॥

पेढिय्यते । “ वयस्तेय. ” [३१५] ॥

वंधू सठासठेसु वि आलम्पित-उपसमो अनालम्पो ।
 सव्वञ्ज-लाच-चलने अनुझायन्तो हवति योगी ॥ १२ ॥
 झँच्छर-डमरुक-भेरी-ढक्का-जीमूत गफिर-घोसा वि ।
 गम्ह-नियोजितमप्यं जस्स न दोलन्ति सो धँञ्जो ॥ १३ ॥

१२. सर्वज्ञराजचरणान् अनुध्यायन् योगी अशठेषु अमायाविषु
 शठेष्वपि वन्धु. हितपरत्वाद् दान्धवकल्प आलम्बितोपशम आश्रित-
 शान्तभाव । अनारम्भ विवर्जितसावद्यव्यापार. अनालम्भो वा परित्यक्त-
 जीववधो भवति ॥

उक्त्योक्तमानेन । वन्धू । आलम्पित । अनालम्पो । सव्वञ्ज लाच ।
 “चूलिकापैशाचिके तृतीय-तुर्ययोराद्य द्वितीयौ ” [३२५] ॥
 छञ्ज लाच चलने । “ रस्य लो वा ” [३२६] ॥

१३. झँच्छरश्च अहाउजेति प्रसिद्ध. । डमरुकश्च भेरी च दुन्दुभि
 ढक्का च पटह. । तेषां जीमूतवद् ये गम्भीरा मन्त्रा घोषा. शब्दा अपि ।
 आस्तां रूपादय. । नह्यनियोजितम् आत्मानं यस्य न दोलयन्ति न
 चालयन्ति । शब्दादिविषया यदात्मानं परमतत्त्वलीनं न क्षोभयन्तीति
 यावन् । स धन्य. ॥

झँच्छर । डमरुक । भेरी । ढक्का । जीमूत । गफिर । घोसा । नियोजित ।
 “नादियुगोन्त्येवाम् ” [३२७] ॥
 “ जेष प्राग्गदिनि ” [३२८] ॥ धँञ्जो इत्यत्र “न्यण्योऽर्त्र ” [४. ३०५] ॥

[इति] चूलिकापैशाचिकभाषा समाप्ता ॥

उटिभय वाह असारउ सञ्जु वि
 म भमि कु-तित्थिअ-पेट्ठे मुहिआ ।
 परिहरि तृणु जिम्मे सञ्जु वि भव-सुहु
 पुत्ता तुह मइ एउ कहिआ ॥ १४ ॥
 गङ्गहो जेम्हुणहो भीतरु मेछइ
 सरसइ-मज्झि हंसु जइ झिछइ ।
 तय सो केत्थु वि रमइ पहुत्तउ
 जित्थु ठाँइ सो मोक्खु निरुत्तउ ॥ १५ ॥

१४. हे पुत्र त्वं मया ऊर्ध्वयाहु यथा भवति एवमीदृक् एवंविधं
 कथितः । किं तत् तद् आह । सर्वमपि पुत्रमित्रकलत्रादिकम् असारं
 संसारदुःखात्राणतया तुच्छम् । तथा कुतीर्थिकपृष्टेन मुधा मा भ्रम ।
 परमपुरुषार्थलिप्सुः पापण्ड्याश्रितो मा भूः इति भावः । तथा तृणमिव
 सर्वमपि भवसुरां सक्चन्दनवनिताविषयशर्म परिहर । मा अत्र इच्छां
 कृथा इत्यर्थः । वदनकं छन्दः ॥

वाह । पेट्ठे । “हराणा स्वराः प्रायोग्भ्रंशे ” [३२९] ॥

पुत्ता । कहिआ । “स्यादौ दीर्घ-ह्रस्वौ ” [३३०] ॥

असारउ । सञ्जु । तृणु । सञ्जु । भव-सुहु । “स्यमोरस्योत् ” [३३१] ॥

१५. गङ्गायाः इहाया यमुनायाः पिङ्गलाया भीतरु इति शीघ्रादि-
 त्वाद् अभ्यन्तरं हंसः आत्मा मुञ्चति । ततः सरस्वत्यां सुपुण्यायाम् ।
 मध्यमायाम् इति यावन् । हंसो यदा झिछइ इति वशादित्वाद् स्नाति ।
 तदा स हंसः कुत्रापि कस्मिन्नपि स्थाने प्रभूतः प्राप्तः सन् रमते क्रीडति ।
 यत्र सः अनारयेयः मोक्षः महानन्दः । निरुत्तउ इति शीघ्रादित्वाद्
 निश्चिन्तस्तिष्ठति । यदुत्तम्

केण वि जोग-पओगेण कह वि हु

घरि रुद्धे सन्वेहिं नि चारिहिं ।

जोअन्तहें वि निहेलण नाहहु

घर-सन्व-स्सु वि निजइ चोरेंहिं ॥ १६ ॥

मध्यमा सुपुम्णारयाता सिद्धिनिर्वाणकारणम् इति ।

इडापिङ्गलामध्यम् अपास्य यदा आत्मा सुपुम्णाभ्यन्तरम् आसादयति
तदा सर्वत्र समभावत्वाद् मुक्तिम् आप्नोतीत्यर्थः ॥

इडा गङ्गेति त्रिज्ञेया पिङ्गला यमुना नदी ।

मध्ये सरस्वतीं विद्यात् प्रयागः सगमो मतः ॥

इति वाक्याद् गङ्गादीनाम् इडादिपर्यायत्वं नोद्भव्यम् ॥

हसु। सो। सो। मोक्षु । “सौ पुत्सोद्वा” [३३२] ॥ पुसीति किम् । मीतव ॥

१६. केनापि अनाख्येयेन योगप्रयोगेण बाह्यविनिवृत्तिरूपसमाधि-
विधानेन हेतुना कथमपि महता प्रयत्नेन सर्वरूपि आत्मनो बाह्यार्थं
प्रति प्रवृत्तिहेतुत्वाद् द्वारैरिव द्वारैः । करणैरित्यर्थः । कृत्वा गृहे शरीरे
रुद्धे नियन्त्रितेऽपि परं द्योतमानादपि जाग्रतोऽपि । सावधानादपीत्यर्थः ।
निहेलणेति देशयोः गृहे । तस्य नाथ आत्मा तस्माद् गृहस्य शरीरस्य
सर्वस्वमपि तत्तत्तत्त्वमगततमस्तद्ज्ञानादिकमपि न तु स्तोकरत्र चौरैः
रागादिभिर्नीयते गृह्यते । रागादियुक्तस्य तादृशमपि ध्यानं न स्वार्थं
ससिद्धये अलभ्यतीति भावः । यत्र षिड् गृहे द्वाराणि स्थगितानि
भजन्ति गृहपतिश्च जाग्रद् भवति तत्र नान्यचौरावकाशः । रागद्वेषादि-
चौरास्तु ण्यमपि प्रभजन्तीति ज्ञानादिरक्षणाय रागद्वेषादय एव हन्तव्या
इति भावार्थः ॥

केण । पओगेण । “एट्ठि” [३३३] ॥

घरि । रुद्धे । “दिनेव” [३३४] ॥

करणाभासहुँ मणु उत्तारहुँ
 करणाभासेहिँ मुखु न कसु हि वि ।
 आसणु सयणु वि सव्वहोँ करणेहिँ
 करणहुँ मुखु तों निरु सव्वस्सु वि ॥ १७ ॥
 विसयहँ पर-वस मच्छहु मूढा
 वन्धुहुँ सहिहुँ वि घड्ढलि छुटा ।
 दुहुँ ससि-भूरिहिँ मणु संचारहु
 वन्धुहँ सहिहँ व वढ विणु सारहु ॥ १८ ॥

सव्वेहिँ । वारिहिँ । “ भित्थेद् वा ” [३३५] ॥

जोअन्तहे । निहेलण-नाहहु । दसेहँ-दू ” [३३६] ॥

१७. भो लोकाः करणाभासेभ्यः यथोक्तपद्मासनादिविपरीता-
 सनेभ्यः मनः उत्तारयत व्यावर्तयत । तानि मा कुरुतेत्यर्थः । हि
 यस्मात् कारणात् करणाभासैः कृत्वा न कस्यापि मोक्षः निर्धृति-
 र्भवति । तथा सर्वस्य योगिनः करणैः प्रशस्तपद्मासनादिभिः कृत्वा
 आसनं लग्गंदादिभिश्च कृत्वा शयनं निद्रा भवति । ततः तस्मात्
 करणेभ्यः सर्वस्यापि निरु इति निश्चितम् मोक्षः । निपिद्मासनपरि-
 हारेण कर्मक्षपणार्थं पद्मासनादीनि कुर्वन् मुक्तिम् आप्नोतीत्यर्थः ॥

करणाभासहुँ । “ म्यसो हुँ ” [३३७] ॥

कसु । सव्वहोँ । सव्वस्सु । “ दसः सु-हो-स्सवः ” [३३८] ॥

१८. भो मूढाः विषयाणां परवशाः वन्धूनां वान्धवानां सरसीनां
 मित्राणामपि । घड्ढलेति खीप्रादित्वात् झगटके । मोहे इत्यर्थः । क्षिप्ताश्च
 पतिता माध्वम् । तर्हि किं कुर्म इत्याह । द्वयोः शशिसूरयोः इडापिङ्ग-
 लयोः मनः संचारयत शुभमावाय तदन्तर्निवेशयत । तथा तृतीयायाः

गिरिहें वि आणित पाणित पिजइ
तरुहें वि निवडित फलु भक्षिअइ ।
गिरिहुं व तरुहुं व पडिअउ अच्छइ
निसयहिं तह वि विराउ न गच्छइ ॥ १९ ॥
जइ हिम-गिरिहि चडेविणु निवडइ
अह पयाय-तरुहि वि इक्क-मणु ।
निकइअवे विणु समयाचारें
विणु मण-सुद्धिएँ लहइ न सिवु जणु ॥ २० ॥

यद्वा [३.१३४] इति तृतीयाया यद्वा । अतो बन्धुभि सरिभिश्च विना ।
 यदेति शीघ्रादिन्यात् मूढा सारयत । भान्नाम् अनेकार्थेन्यात् तिष्ठत ॥

विसयइ । “आमो ह ” [३३९] ॥

बन्धुहु । सहिह । बन्धुह । सहिह । “हु चेदुद्धयाम्” [३४०] ॥ प्रायोधिकारान्
 षचित् सुपोपि ह । दुहु ॥

१९ गिरेरपि आनीतं पानीय पीयते तरोरपि निपतित फल भक्ष्यते ।
 तथा गिरिभ्यस्तरुभ्यो वा पतित्वा आस्ते तथापि विषयेषु न विरागं
 गच्छति । यनयास कालिजरगिर्यादिप्रयागवदवृक्षादिपातोपि च सुफर ।
 विरगयासना पुनर्दुःखेति भाव ॥

२०. यदि हिमगिरौ आग्रा अथ प्रयागतौ प्रयागवदेपि आग्रा
 एवमना. । पतने कृत्ननिश्चय इत्यर्थ । निपतति तथापि निर्णैतत्वेन सम-
 याचारें विना मन शुद्धया च विना न शिरं जनोन्मते । गिरितरुभ्य
 पात केवलम् अङ्गभङ्गाय । गिष्ठान्तोक्तानुष्ठानरागद्वेषादित्ये च मुच्ये
 शेये इति भावार्थः ॥

गिरिरे । तरुह गिरिहु । तरुहु । हिम-गिरिहि । पयाय तरुहि । “हमि
पय्यातां रे-दु-दय. ” [३४१] ॥

निकइअवे । समयाचारें । “आहा पापुरवारी ” [३४२] ॥

विणसइ माणुसु विसयासत्ति
डज्झइ तरु-गण जिम्हं दावग्गिण ।
विमु जिम्हं विसय पमिछिउ दूरं
अच्छहु चित्तं जोअ-विलग्गेण ॥ २१ ॥
विसय म पसरु निरङ्कुमु दिज्जउ
लोअहो विसएँहिं मणु कट्ठिज्जइ ।
मणु थम्भेविणु पवणि निजोजहु
मण-पवणिहिं रुद्धहिं सिज्झिज्जइ ॥ २२ ॥

२१. यथा दावाग्निना तरुगणा दहन्ते विनाश्यन्ते तथा विषयासक्त्या मनोऽशब्दादिलम्पट्येन कृत्वा मानुषो विनश्यति । तथा विपं यथा विषयान् दूरेण प्रमुच्य योगविलम्बेन समाधिलीनेन चित्तेन आध्वं तिष्ठत ॥

मण-सुद्धिँ । विसयासत्ति । दावग्गिण । “ एं चेदुतः ” [३४३] ॥
एवम् उत्तोपि हृदयाः ॥

माणुसु । तरु गण । विमु । विसय । “त्यम्-जग्गसा लुक्” [३४४] ॥

२२. भो लोकाः निरङ्कुशं निरर्गलं यथा भवत्येवं विषयाणां प्रमदः युष्माभिः मा दायि । विषया निरुध्यन्ताम् इत्यर्थः । ननु विषयप्रसरदाने किं भविष्यति इत्याह । विषयैर्मनः कृष्यते । स्वस्मिन् सत्पुष्पं क्रियत इत्यर्थः । तर्हि किं कुर्म इत्याह । मनः स्तम्भित्वा नियम्य पवने इहापि दलान्तर्यहमानवायौ नियुद्ध्यम् । मनसा पवनम् अवप्रवृत्तीत्यर्थः । यतः मनःपवनयो रुद्धयोः मिथः अवप्रवृत्तयोः सिध्यते मुर्च्छाभूयते ॥

विसय । “ पठचाः ” [३४५] ॥

लोअहो । “ आमन्ये जगो होः ” [३४६] ॥

विगएँहि । मण पवणिहिं । रुद्धहिं । “ मिस्सुगोहि ” [३४७] ॥

नाडिउ इड-पिङ्गल-पमुहाओ

जाणेवाओ पवणेण रुद्धा ।

ताउ न जाणइ जो सव्वाओ

जोगिअ-चरिअएँ चरइ सु मुद्धा ॥ २३ ॥

गयण-ढलन्त-मुघा-रस-निकहँ

अमिअ पिअन्तिहु जोगिअ-पन्तिहु ।

ससहरु वम्भि धरन्तिहु कत्य वि

भउ नोप्पअइ जर-मरणत्तिहु ॥ २४ ॥

२३. इडापिङ्गलाप्रमुखा नाड्यः शरीरे अनेकशिरासद्भावेपि त्रि-
कालज्ञानहेतुत्वेन प्रधानत्वाद् वामदक्षिणमध्यमा धमनयः पवनेन
पार्थिवादिवायुपञ्चकेन रुद्धाः प्रत्येकं सार्धघटिकाद्वयं यावद् अवष्टब्धा
ज्ञातव्याः । तथा चोक्तम् ।

नाडीमध्ये तथा मुक्तिः सार्धं तु घटिकाद्वयम् ।

घटिकार्धेन भवेद् भूतम् एवं वा लक्षयेद् युध. ॥

एकैका नाडी सार्धं घटिकाद्वयं संततं वहति । तत्रापि पञ्चापि
पार्थिवादिवायवः स्वस्वमुक्तिं भुञ्जते । सा च कियती भवति । पञ्चा-
नामपि प्रत्येकं घटिकार्धं मुक्तिर्भवति । भवन्ति च पञ्च घटिकार्थानि
सार्धघटिकाद्वये इति अस्यार्थः । ता इडाया नाडीः सर्वाः समस्ता यो
न जानाति स पुरुषो योगिकचर्यया योगिनाम् आचारेण मुधा निरर्थकं
चरति । नाडीपवनसंयोगपरिज्ञानविकलेन बहु छिश्यतापि योगः साध-
यितुं न शक्यते इति भावः ॥

नाडिउ । पमुहाओ । जाणेवाओ । ताउ । सव्वाओ । “स्त्रिया जशसोऽदोत्”
[१४८] ॥

जोगिअ-चरिअए । “ ट ए ” [१४९] ॥

२४. गगनं ध्वजरन्ध्रम् दशमद्वारम् इति यावत् । तस्मात् ढलन्तेति
तद्यादित्वात् [४.१९५] क्षरन् घटन् मुधारसो यस्यां सा तथा । सा चासौ

वज्रं वीणं अदिट्टिहि तन्तिहि

उट्टं रणिउं हणन्तं ठाणं ।

जहि वीमाम्भुं लहं तं आयहु

मुत्तिहं कारणि चप्फलं अन्नं ॥ २५ ॥

नीला च इडाख्या वामनासिका । तस्याः सकाशात् तत्संयन्त्रि वा
अमृतं पिबन्तीनाम् आस्यादयन्तीनां शशधरम् इडाख्यां नासिकां
ब्रह्मणि दशमद्वारे धरन्तीनाम् अमृतशरणाय निवेद्यन्तीनां योगि-
पङ्क्तीनां कापि कस्मिन्नपि स्थाने जरामरणातिभ्यो भयं न भवति ।
उक्तीत्या अमृतपानं योगिनां मुक्तये संपद्यते इति भावः ॥

निकहे । इत्तं-इत्तोहं ” [३५०] ॥

पिअन्तिहु । जोगिअ-पन्तिहु । धरन्तिहु । जर-भरणत्तिहु । “मपमोहं”

[३५१] ॥

२५. अष्टप्रायाम् इन्द्रियाविषयभूतायां तन्त्र्यां नाडीलक्षणे गुणे
वीणा शरीरलक्षणा वज्रक्री वाद्यति । परमबलीनस्य योगिनः स्वय-
मेव अभिहन्यत इति भावः । ततः स्थानानि उरःकण्ठप्रभृतीनि भ्रत्
ताडयत् रणितम् उत्तिष्ठते प्रयत्नम् अन्तरेण उद्गसति । अनाहतो
ध्वनिः उत्पद्यत इति यावन् । तथा तदेव रणितं यत्र यस्मिन् स्थाने
विश्रामं लभते तद् ध्यायत ब्रह्मरन्त्रे मनो नियुह्यम् इत्यर्थः । कि-
मित्येवं कार्यत इत्याह । मुक्तेः कारणे अन्यानि तपउपसर्गमहन-
प्रभृतीनि कर्मांशुशानानि चप्फलेति शीघ्रादित्यान् चाटुफलानि उपचार-
चाक्यानि असत्यानि चाकूटानि । सिद्धिसाधने असमर्थानिति भावः ॥

अदिट्टिहि । तन्तिहि । “देहि [३५२] ॥

ठाणं । अन्नं । “हीरे जस्यसोहि” [३५३] ॥

हणन्तं । “कान्तस्यात उं स्यमोः” [३५४] ॥

जो जहाँ होंतउ सो तहाँ होंतउ
 सचु वि मिचु वि किहँ वि हुँ आवउ ।
 जहिँ वि हु तहिँ वि हु मग्गे लीणा
 एकएँ दिडिहि दोन्नि वि जोअहु ॥ २६ ॥
 कासु वि जासु वि तासु वि पुरिसहों
 कहें वि हु जहें वि हु तहें वि हु नारिहें ।
 तं हितु वयणु चविअइ थोवउँ ।
 धुँ पेरिणँम्यँइ समत्त-पयारेंहि ॥ २७ ॥

२६. य यस्मात् भवन् जायमान स तस्मात् कस्मादपि । किंचिदपि कारणम् आश्रित्येति भाव । शत्रुरपि मित्रमपि भवन् संपद्यमान । हीति स्फुटम् । आवतु प्रतिकूलम् अनुकूलं प्रकर्तुं समीपम् आगच्छतु । परं यस्मिन्नपि तस्मिन्नपि मार्गे लीना यदपि तदपि जिनशिवादिदर्शनम् आश्रिता इत्यर्थः । एकया दृष्ट्या समभावेन द्वे अपि शत्रुमित्रे द्योतयतेति । घातनाम् अनेकार्यत्वात् पश्यत । हुशब्दौ पादपूरणे । एवम् अग्रगाथायामपि हुशब्दा ॥

जहा । तहा “ सर्वादिर्देहेर्हा ” [३५५] ॥

किहे । “ किमो दिहे वा ” [३५६] ॥

जहिँ । तहिँ । “ देहि ” [३५७] ॥

२७. कस्यापि यस्यापि तस्यापि पुरुषस्य अयम् आत्मीय अयम् अन्यः इत्यभिप्रायपरिहारेण मनुष्यमात्रस्य । सर्वस्येत्यर्थः । कस्या

१ The Commentator's text reads हि for हु २ CD परिणमइ
 The nasal mark (~) is not intended to make the vowel
 a nasal but is intended to affect the consonant व् and
 to produce the nasal व् which is known in Grammar in
 the vārtika यवल्परं यवत्त वा and in the example किव् इलमति
 (See हे० ८. ४. ३१७)

तं बोद्धिअइ जु सच्चु पर इमु धम्मवत्तरु जाणि ।

एँहो परमत्था एहु सिवु एँह सुह-रयणहँ खाणि ॥ २८ ॥

एइ सुसावग ओइ मुणि पिच्छह तवहिँ तवाइँ ।

आयहोँ जम्महोँ एहु फलु नायइँ विसय-सुहाइँ ॥ २९ ॥

अपि यस्या अपि तस्या अपि नार्याः तद् हितं वचनम् अहिंसा-
प्रधानो धर्मः क्रियताम् इत्युपदेशः स्तोत्रं मितं कथ्यते यत् समस्त-
प्रकारैः करणकारणानुमितिरूपैः परिणमति रोचते ॥

कासु । जासु । तासु । “ यत्तत्किम्पो डसो डासुर्न वा ” [३५८] ॥

कहे । जहे । तहे । “ खिया डहे ” [३५९] ॥

२८. यद् वच. अहिंसादिकं सत्यम् अविशंयादि तत् परं केवलं
केध्यते । इति इदं धर्माभ्रं धर्मरहस्यं जानीहि अवगच्छ । तथा एष
परमार्थः उत्तमार्थः । एतत् शिवं मङ्गलम् । एषा च सुखान्येय कान्य-
त्याद् रत्नानि तेषां रत्नानि आकरः । यत् सत्यम् उच्यते इति सर्वत्रापि
संन्यः ॥

अं । हुं । त । तु । “ यत्तदः स्यमोर्षु अं ” [३६०] ॥

इमु । “ इदम इमुः ह्रीने ” [३६१] ॥

एहो । एहु । एह । “ एतदः खीपुंकीवे एह एहो एहु ” [३६२] ॥

२९. एतान् सुश्रावकान् अमून् मुनीन् पश्यत । किं पश्याम
इत्याह । एते सुश्रावकाः अमी मुनयस्तपांसि एकासनकनिर्विकृति-
काचाम्लोपवासरूपाणि तप्यन्ते कुर्वन्ति । अथवा युक्तमेतद् यद् एते
एवम् अनुतिष्ठन्ति । यतः अस्य जन्मनः परमपुरुषार्थसाधकस्य मानुष-
त्वस्य एतत्तपस्तपनरूपं फलं साध्यम् एतत्फलपरमपुरुषार्थहेतुत्वात् ।
न इमानि विषयसुखानि फलम् । परमपुरुषार्थविधातकत्वात् ॥

साहु वि लोउ तडप्फडइ सव्णु वि पण्डित जाणु ।

कण्णु वि एहु न चिन्तवइ काई वि जं निव्वाणु ॥ ३० ॥

सव्वहों कासु वि उअरि तुहुँ एहु चिन्तसु निम्मोह ।

तुम्हें म निगडहुं भव-गहणि तुम्हई सुहिआ होह ॥ ३१ ॥

तुम्हें निरिक्खेउ अप्पु जिम्बें तुम्हई जिम्बें अप्पाणु ।

पई अणुसासउं पससु करि तई नेउं अक्खउ ठाणु ॥ ३२ ॥

एह । “ एहजंज्ञासो ” [३६३] ॥

ओइ । “ अदस ओइ ” [३६४] ॥

आपडो । आयई । “ इदम आय ” [३६५] ॥

३० सर्वोपि लोक तडप्फडइ इति तद्वादित्वात् चपलायते मोक्ष निमित्त प्रयतते । तथा सर्वोपि पण्डित विचक्षणोस्तीति त्व हे नृप जानीहि । पर कोपि एतद् न चिन्तयति न विचारयति । यत् किं मिति किंस्वरूप निर्वाणम् ।

साहु । सव्णु । “ सर्वस्य साहो वा ” [३६६] ॥

कण्णु । काइ । “ किम् काइ क्वणौ वा ” [३६७] ॥

३१. पद्मि कुलकम् । श्रुतदेवी कुमारपाल प्रति प्राह । हे महा राज अहं युष्माकं धान्धव स्वजन इति भणित्वा एतद् वक्ष्यमाण सर्वेषु कथयत यूयम् उपदिशत । किं तद् इत्याह । हे निर्मोह अज्ञान रहित भव्यलोक त्वम् एतद् इदं सर्वस्य कस्यापि उपरि । स्वपक्षे परपक्षे चेत्यर्थः । चिन्तय परिभाषय । किं तद् इत्याह । यूयं भवगहने ससार-कान्तारे मा निपतत निमज्जत । तथा यूयं मुरित्ता कर्माष्टककृतकष्ट-रहिता भवत ॥

३२. तथा अहम् आत्मानं यथा युष्मान् निरीक्ष्य, युष्मान् यथा आत्मानं निरीक्ष्य । आत्मपरो समभावेन द्रष्टेत्यर्थः । त्वाम् अक्षर्यं स्थानं परमपदं नेतुं त्वामेष अनुशास्मि शिक्षयामि । किं तद् इत्याह । प्रशमं मयं न समभावं कुरु ॥

पइँ करिअब्बी जीव-दय तइँ बोलेवउ सच्चु ।

पइँ सुहु तइँ कल्लाण तउ तउ होहिसि कय-किञ्चु ॥३३॥

सेवेअब्बा साहु पर तुम्हेहिँ इह जम्मम्मि ।

तुज्झु समत्तणु तुध्र खम तउ संजमु चिन्तेमि ॥ ३४ ॥

कलि-मलु तुज्झु पेणंसिही तउ वचेही पावु ।

मुक्खु वि तुध्र न दूरि ठिउ करि धम्मक्खरि ढावु ॥३५॥

तुम्हहँ मुक्खु न दूरि ठिउ जइ संजमु तुम्हासु ।

हुँ तुम्ह वन्धवु इअ भणिवि ऐहु जम्पहु सव्वेसु ॥ ३६ ॥

३३. तथा त्वया जीवदया कर्तव्या । त्वया सत्यं च कथयितव्यं वक्तव्यम् । ततो जीवदयादेः त्वयि सुरं त्वयि कल्याणं शिवं भविष्यति । ततः कृतकृत्यः विहितपरमपुरुषार्थः भविष्यसि ॥

३४. तथा इह जन्मनि युष्माभिः परं केवलं साधवः महर्षयः सेवितव्याः पर्युपास्याः । तथा तव सम्यक्त्वं तव क्षमां तव संयमं च चिन्तयामि सुसाधुसेवया अहं परिभावयामि ॥

३५. तथा धर्माक्षरे धर्मप्रतिपादके सिद्धान्ते ढावु इति शीघ्रादि-त्वात् ग्रहं प्रतिग्रन्धं कुरु । एवं च त्वत् भगवतः सकाशात् कलिमलम् इहजन्मभयं पापं प्रण (न ?) इक्ष्यति । तथा त्वत् पापम् अनन्त-पूर्वभवकृतं दुष्कृतं प्रजिप्यति । ततश्च त्वत् मोक्षोपि न दूरे स्थितः । अपि तु समासन्न एव आस्ते । धर्मप्रभाषादेव कलिमलनाशः परम-पदधीप्राप्तिश्च जायत इत्यर्थः ॥

३६. तथा यदि युष्मासु संयमश्चारित्रं तदा युष्मत् युष्माके वा मोक्षो न दूरे [स्थितः] ॥

तुहु = युष्मदः सौ तुहुँ [३६८] ॥

तुम्हे । तुम्हहँ । तुम्हे । तुम्हहँ । "जइसोसुम्हे तुम्हह" [३६९] ॥

पइँ । तइँ । पइँ । तइँ । पइँ । तइँ । "अ-अयमा पइँ तइँ" [३७०] ॥

अम्हे निन्दउ को वि जणु अम्हँ वण्णउ को वि ।

अम्हे निन्दहुँ कं पि न वि नम्हँ वण्णहुँ कं वि ॥ ३७ ॥

मँ मिल्हेना भव गहणु मँ थिर एही बुद्धि ।

मत्था हत्थउ सु गुरु मँ पाउँ अप्पहों सुद्धि ॥ ३८ ॥

अम्हेहिं केण नि विहि वसिण एँहु मणुअत्तणु पत्तु ।

मज्जु अदूरे होउ सिबु महु वच्चउ मिच्छत्तु ॥ ३९ ॥

तुम्हेहि । " भिसा तुम्हेहि " [३७१] ॥

तुज्झ । तुध्र । तउ । तुज्झ । तउ । तुध्र । " डसि चस्म्या

तउ तुज्झ-तुधा ' [३७२] ॥

तुग्गह । " भ्यसाम्म्या तुग्गह ' [३७३] ॥

तुग्गहासु । " तुग्गहासु सुपा " [३७४] ॥

हउ । " सावस्मदो हउ " [३७५] ॥

३७ पद्मि कुलकम् । हे कुमारपाल नृप इणपरीति शीघ्रादित्वात् अनया रीत्या अनेन भण्यमानप्रकारेण आत्मानं शिक्षय सबोधय । रीतिमेव आह । अस्मान् कोपि जनं निन्दतु जुगुप्सताम् । अस्मान् कोपि जनं घर्णयतु श्लाघताम् । परं घयं नापि कमपि निन्दाम् नापि कमपि घर्णयाम् । निन्तितरि द्वेषं स्तोतरि रागं च न कुर्म इत्यर्थः ॥

३८ मया भवगहनं मोक्षव्ययम् इत्येषा मयि स्थिरा अविनश्वरा बुद्धिः । तथा मुगुरं मां मस्तके हस्तयतु प्रसन्नमनसा मच्छिरसि हस्तं निदधातु । ततश्च अहम् आत्मनः शुद्धिं नैर्मल्यं प्राप्नोमि ॥

३९ अस्माभिः केनापि विधिधर्मेण शुभकर्मयोगेन एतद् मनुजत्वं प्राप्तम् । तथा मत् मत्प्रकाशाद् मम वा शिष्यम् अदूरे निपटे एष भवतु । मत् मम वा मिथ्यात्वं व्रनतु । मिथ्यात्वविनाशेन नि ध्येयसं सजायताम् इत्यर्थः ॥

अम्हहँ मोह-परोहु गउ संजमु हुउ अम्हासु ।

विसय न लोलिम महु करहिँ म करहि इअ वीसासु ॥४०॥

रे मण करसि कि आलडी विसया अच्छहु दूरि ।

करणईँ अच्छह रुन्धिअईँ कहुँ सिव-फलु भूरि ॥ ४१ ॥

इणपरि अप्पउ सिक्खविसु तुह अक्खहुँ परमत्थु ।

सुमरि जिणागम धम्म करेँ संजमु वञ्चु पसत्थु ॥ ४२ ॥

४०. अस्मत् अस्मत्सकाशात् अस्माकं वा मोहप्ररोहः अज्ञानोद्भवो गतः विनष्टः । अस्मासु संयमः भूतः संजातः । विषयाश्च न लोलत्वं मम कुर्वन्तीति विश्वासं विश्रम्भं मा कार्षीः । विचित्रा हि कर्मणां गतिः इति चतुर्यपुरुषार्थं साधयिष्यता विषयाणाम् अवकाशः कथंचिदपि न देय इति भावः ॥

४१. रे मनः किं किमर्थम् आलिं परस्वयादिप्रार्थनरूपानर्थं करोषि । आलिं मा कार्षीरित्यर्थः । तथा रे विषयाः यूयं दूरे आध्वं मद्गोचरे मा आगमत । रे करणानि च रुद्धानि नियन्त्रितानि यूयम् आध्वम् । किमित्येवं नियोग इत्याह । अहं भूरि प्रभूतं शिवफलं कर्षामि आत्मसात् करोमि ॥

४२. तथा जिनागमान् स्मर धर्म धर्मानुष्ठानं कुरु कुरुष्व वा । प्रशस्तं संयमं च सर्वविरतिं व्रजेति च तव वयं परमार्थम् आचक्ष्महे ।

अम्हे । अम्हहँ । अम्हे । अम्हहँ । “जइशसोरम्हे अम्हहँ” [३७६] ॥

महँ । महँ । महँ । “य-इयमा महँ” [३७७] ॥

अम्हेहिँ । “अम्हेहिँ मिठा” [३७८] ॥

मग्गु । महु । “महु मग्गु दसिदस्साम्” [३७९] ॥

अम्हहँ । अम्हहँ । “अम्हहँ म्यसाम्म्याम्” [३८०] ॥

अम्हासु । “सुपा अम्हासु” [३८१] ॥

संजम लीर्णहों मोक्षसुहु निच्छई होसइ तासु ।

पिय रलि कीसु मणन्तिअउ णाई पहुचई जासु ॥ ४३ ॥

सच्चई वयणई जो नुनइ उवसमु चुनइ पहाणु ।

प्रस्सदि सत्तु नि मित्तु जिम्बे सो गृण्हइ निब्बाणु ॥ ४४ ॥

करहि । “ त्यादेराचयस्य बहुत्वे हि न वा ” [३८२] ॥

करहि । “ मध्यनयस्याद्यस्य हि ” [३८३] । पछे करति ॥

अच्छहु । “ बहुत्वे हु [३८४] । पछे अच्छइ ॥

कहुउ । “ अन्यनयस्याद्यस्य उ ” [३८५] ॥

अकखहु । “ बहुत्वे हु [३८६] ॥

सुमरि । करे । वच्च । “ हि-स्वयोरिदुदेत् [३८७] ॥

४३ हे कुमारपाल नृप । इति सजोधनपदम् अग्रेपि आसर्गान्तं योननीयम् । हे प्रिय रलि क्रिये हे बल्लभ तव अहम् अवतारणक विधीये इति मणन्त्य रागवृद्धये प्रतिपादयन्त्यो वनिता यस्य न प्रभवन्ति समाधिष्यसनाय न समर्था सजायन्ते । सयमलीनस्य व्रतपरस्य तस्य निश्चयेन नि सदेह मोक्षसुख भविष्यति ॥

होसइ । “ चत्तर्यति स्यस्य ॥ ” [३८८] ॥

कीसु । “ क्रिये कीसु [३८९] ॥

पहुचई । “ भुव पर्याप्तो हुच ” [३९०] ॥

४४ सत्यानि वचनानि यो मृते प्रधानम् उपशमं च यो व्रतति शत्रुमपि मित्रं यथा य पश्यति स निर्माणं गृह्णाति आत्मसात् करोति ॥

सुनइ । “ मृण सुवो वा [३९१] ॥

सुनइ । “ मज्झिम्म ” [३९२] ॥

तथ-ह्ये छोछुहु अप्पणा कम्म मुदुक्कन्ताइं ।

माहुहुं पासहु सुद्धि-गर मुधे गृण्हिअ वचनाइं ॥ ४५ ॥

स-मला जीविदु किं न करहा मन वचह अकयत्य ।

पुलय-पफुल्लिअ मणि वरह गुरु-अण-कधिद-मुअत्य ॥ ४६ ॥

प्रसदि । " ह्येः प्रसः " [३९३] ॥

गृहद । " प्रदेहेन्दः " [३९४] ॥

४५. मातृनां पार्श्वान् । माधुम्य इत्यर्थः । शुद्धिकराणि ।

पुल्लि दुषिन्नाणं दुपटिक्कन्नाणं कम्माणं वेडत्ता ।

मुग्गो नत्थि अवेइत्ता तवमा वा होसट्ता वा ।

इत्यादिकर्ममलापामनोपायप्रतिपादकमदुपदेशान् सुम्येन गृहीत्वा प्राप्य
आन्मीयानि नुदुक्कन्ताइं इति अवतरन्ति स्थलन्ति श्रुत्यायमानानि वा ।
आन्मनि अगम्यति धमन्ति धावां कुर्वन्ति महाव्ययाजननाद् अन्तः-
प्रविष्टतोमरादिकल्प्यानीति क्रमेण तात्पर्यार्थः । कर्माणि तपःक्षुरेण यूयं
तक्ष्णुव तनृत्तुन । विनाशयतेति यावन् ॥

छोहदु । " तथादीना छोत्तादयः " [३९५] । आदिग्रहणाद् देशीयु
ये क्रियामचना ह्यन्ते ते उदाहरायाः । यथा मुदुक्कन्ताइं । इत्यादि ॥

४६. यूयं मफलं जीवितं किं न कुर्वन् । अपि तु विद्यतेत्यर्थः ।
तथा अकृतार्थाः अमाचिनचर्मार्थाः । मन इति द्वेष्ट्यः निषेधार्थः ।
तथा च प्रयोगः ॥

मन विरमट तुह गुण-गदगि मज्झ जीह मय काल ॥

ततो मा प्रजत संमारं पर्यटत । कथं जीवितं मफलं मयतीत्याह ।
पुल्लेः रोमात्रैः प्रफुल्लिताः संजानपुष्पोद्भवा इव गुरुजनकधितान् धर्मा-
चार्योक्तान् श्रुतार्थान् आगमोक्तजीयाजीयादिपदार्थान् मनमि घरत
वदत चित्ताद् मा विन्मारयतेति भावः ॥

गुरु-वय-अम्बैलई निवु छिवह भत्ति सिर-कमलेण ।

प्रिउ बोछैहु पिउ आचरहु तासु जि उवएसेण ॥ ४७ ॥

वाया-संपय व्रास जिम्बै घरहिं जि संपइ-लुद्ध ।

ते गुरु परिहरि विवइ-गर आवइ-डरिआ मुद्ध ॥ ४८ ॥

४७. यूयं शिर कमलेन भक्त्या गुरुपदकमलानि नित्यं स्पृशत ।
प्रणामं कुरुतेत्यर्थः । तथा तस्यैव गुरोरेव उपदेशेन शिक्षया प्रियं सर्व-
स्यापि अनुकूलं कथयत । प्रियं च आचरत अनुतिष्ठत ॥

मुद्धि गर । सुबै । समल । जीविहु । कधिद । गुरु वय । “अनादौ
स्वरादसप्तताना क-स्व-त य प-प्ता ग-घ-न्द य व भा. ” [३९६] ॥ अनादा-
विति किम् । कि । करहा । पुल्य । असयुक्तानामिति किम् । अकयत्य ।
मुअत्य । भत्ति ॥ प्रायोधिकारात् कचिन्न । पकुल्लिअ ।

अम्बैलइ । कमलेण । “मोनुनासिको वो वा ” [३९७] ॥

प्रिउ । पिउ । “वाघो रो छुक् ” [३९८] ॥

४८. संपहुज्यो व्यासो यथा [ये] वाक्सपदं व्याख्याने वाग्मिता
धरन्ति । धनलिप्सया जनरञ्जनाय व्याख्यान्तीत्यर्थः । तान् विपत्करान्
असद्व्युपदेशदानेन संसारदुःखजननान् भुग्धान् मुक्तिप्रतिकूलाचरणान्
मूर्खान् गुरुन् हे आपत्त्रस्त जन्मजरामरणादिविपत्तिभीत परिहर मा
अग्नीशुर् ॥

व्रास । “अभूतोपि पचित् ” [३९९] ॥

सपइ । विकइ । आवइ । “आपद्विपत्तपदा द इ. ” [४००] ॥
प्रायोधिकारात् सवय ॥

जेम्हँ इ तेम्हँ इ करुण करि जिम्हँ तिम्हँ आचरि धम्म ।
जिह वि हु तिह वि हु पसमु धरि जिध तिध तोहहि कम्म ४९
किम्हँ जम्मणु केम्हँ य मरणु किह भवु किध निव्वाणु ।
एहउ तेण परिजाणियइ जमु जिण-वयण पैम्हँणु ॥ ५० ॥
जेहउ केहउ होइ तरु तेहउ फल-परिणामु ।
कइसउ जइसउ तइसउ वि मन करि मिच्छा-धम्म ॥ ५१ ॥

४९. यथा तथा येन तेन प्रकारेण करुणां प्राणिषु दयां कुरु । यथा तथा धर्मम् आचर अनुतिष्ठ । यथापि तथापि प्रशमं धर । यथा तथा कर्म शोढय छिन्द्व । दृग्ज्यौ पादपूरणे ॥

५०. कथं केन प्रकारेण जन्म भवति । कथं मरणम् । कथं भव-
 आनुर्गतिरुन्मारः । कथं निर्वाणं च ईदृक् एवंविधं जन्मादि तेन परि-
 ज्ञायते यस्य जिनवचनं समस्तार्थप्रतिपादकः अर्हस्मिद्वान्तः प्रमाणं
 तथेति प्रतीतो भवति ॥

जेम्हँ इ । तेम्हँ इ । जिम्हँ । तिम्हँ । जिह । तिह । जिध । तिध । किम्हँ ।
केम्हँ य । किह । किध । "कथं-यथा-तथा यादेरेमेभेदेया इतिः" [४०१] ॥

५१. यादृक् कीदृक् तदुभयवति तादृक् फलपरिणामः फलनिष्पत्ति-
 र्भवति । अतः कीदृशं यादृशं तादृशमपि मिथ्याधर्मम् । मन इति निषेधे ।
 मा कुरु । यथा कटुकवृक्षस्य कटुकं फलं मधुरवृक्षस्य मधुरं फलम्
 तथा मिथ्याधर्मस्य दुर्गतिरूपं कटुकं फलं सुधर्मस्य सुगतिरूपं च फलम्
 इति मिथ्याधर्मम् अपहृत्य सद्धर्मम् आचरेति भावः ॥

एहउ । जेहउ । केहउ । तेहउ । "यादृक्तादृकीदृगीदृशा दादेहेहः"
 [४०२] ॥

अइसउ भणामि समत्तु करि थका जेत्थु वि तेत्थु ।

जत्तु पि तत्तु पि रउ करसु सुह-गर परइ तहेत्थु ॥ ५२ ॥

जाम्बँ न इन्दिअ पसि ठगइ ताम्बँ न जिणइ कसाय ।

जाउँ कमायहँ न फिउ राउ ताउँ न कम्म-विधाय ॥ ५३ ॥

ताम्बँहिँ कम्मई दुद्धरई जाम्बँहिँ तनु न पि होइ ।

जेनहु फलु तपिँ साहिअइ तेनहु मुणइ न कोइ ॥ ५४ ॥

५२ अहम् ईदम् भणामि । किं तद् इत्याह । यत्र तत्रापि देशे काले वा स्थित सम्यक्त्वं कुरु । तथा परस्मिन् अन्यजन्मनि तथा अत्र इह जन्मनि शुभकरा पुण्यचनिका रतिम् । तीर्थकरादिषु अनु रागम् इत्यर्थः । यत्र तत्रापि स्थित कुरुष्व ॥

कइसउ । जइसउ । तइसउ । अइसउ । “ अता इइस ” [४०३] ॥

जेत्थु । तेत्थु । जत्तु । तत्तु । “ यत्र तत्रयोश्चस्य ङिदेत्त्वत्तु ” [४०४] ॥

एत्थु । “ एत्थु कुत्राने ” [४०५] ॥ केत्थु । इति प्राक्पुरोष्युदाहृतम्

आस्ते ॥

५३ यावद् इन्द्रियाणि वशे स्वतन्त्रताया प्राणी न स्थापयति धरति तावत् कपायान् श्रोधादीन् न जयति परामवति । ध्वंसयतीति यावत् । यावच्च कपायाणां क्षयो न कृतस्तावन् न कर्मविधात । इन्द्रियनयपूर्वक कपायनय । तत्पूर्वकश्च कर्मक्षय इति भावः ॥

५४ तावन् कर्माणि दुर्घराणि दुर्जयानि यावन् तपो नापि नैव भवति । यावच्च यत्परिमाणं फलं तपसा माध्यते जन्यते तावत् तत्परिमाणं वोपि न जानाति । सर्वज्ञं विना न वोप्यपरमं फलं मामस्त्येन शानुम ईग इति भावः ॥

जाम्बँ । ताम्बँ । जाउ । ताउ । ताम्बँहिँ । जाम्बँहिँ । “ यावत्तावतोवादेर्म उ मई ” [४०६] ॥

जेतुलु मोक्षे सोक्षलडा तेतुलु केत्थु वि णाइं ।

एतुलु केतुलु देवहँ वि अवरुप्परहु सुहाइं ॥ ५५ ॥

तसु केवडउ विवेगु भणि जसु मणि एवहु ढावु ।

न करावउं न करउं कमवि सुवँ अच्छउं नीराउ ॥ ५६ ॥

अक्खहुँ तसु नमि गुरु-जणहँ तव-तेएँहिँ दुसहस्सु ।

बहुहुँ वि मिच्छा-ढंसणहँ जो मउ ढलइ अवस्सु ॥ ५७ ॥

५५. यावद् मोक्षे सौख्यं तावत् कुत्रापि नास्ति । तत् किं संसारे सौख्यं कापि नास्तीत्याह देवानामपीति । देवानां देवीनां च परस्परस्य मिथ इयत् कियत् । स्तोत्रकालम् इत्यर्थः । मुत्तानि । देवानामपि मुत्तानि परिमितकालक्षयीणि मुत्तिमुत्तं तु शाश्वतम् इति भावः ॥

जेवहु । तेवहु । “ वा यत्तदोतोहँवडः ” [४०७] ॥ पदे । जेतुलु । तेतुलु ॥

अवरुप्परहु । “ परस्परस्यादिरः ” [४०८] ॥

५६. कमपि कंचिदपि सावद्यव्यापारं न कारयामि नान्येन विधापयामि । न करोमि नात्मना नितनोमि । करणकारणयोरुपलक्षणत्वाद् नान्यमपि सावद्यं व्यापारं कुर्वन्तम् अनुजानामि । अतएव सुखेन नीरागः सन् आसे वर्ते इति यस्य मनसि इयान् एतावन्मात्रं ढावु इति आप्रहो निर्नन्व, तस्य पुरुषस्य भण कियान् किंपरिमाणो विवेकः । न तद्विवेकस्य मितिरस्तीति भावः ॥

एतुलु । केतुलु । केवडउ । एवहु । “ वेदं-निमोयंदिः ” [४०९] ॥

५७. बहूनामपि मिथ्यादर्शनानां बौद्धादिषु मतानां मदम् अजड्यं यो दलयति राजसभाया विदग्धसम्यक्समं दर्पम् अपनयति । [तसु]

वम्भु अणन्नाइसु चरड जों अणवराइस चित्तु ।

प्राइव प्राणइ तहिं जि भवि सो निव्वाणु पणित्तु ॥ ५८ ॥

प्राडम्ब भवि सुहु दुल्लहउँ पगिगम्ब जण सुह-लुद्ध ।

तं संतोसामएण विणु प्राउ प्रमग्गहिं मुद्ध ॥ ५९ ॥

" द्वितीयाया पद्यी " (११३४) इति पद्यी । अतः त तपस्तेनसा
दुस्सहम् अजय्य गुरुजन नमः प्रणिपत इति आचक्ष्महे वयः भवन्तः
प्रविपादयामः ॥

सुयें । जणहों । " कादित्थेदोतोक्खारलायवम् " [४१०] ॥

अच्छउँ । अक्खउँ । तेएहिं । वहुहुं । दसणहें । " पदान्ते उडु हिन्द
काराणाम् " [४११] ॥

५८ अनन्यादश रागाद्यकलुषितत्वाद् अनन्यसमं चित्तं यस्य स
तथाभूतो यः अनन्यादश लोकोत्तरं ब्रह्म शीलं चरति अनुतिष्ठति प्रायः
बाहुल्येन स जन्तुस्तस्मिन्नेव भवे पवित्रं निर्वाणं प्राप्नोति ॥

वम्भु । " ग्हो ग्भो या " [४१२] ॥

अणन्नाइसु । अणवराइस । " अन्यादशोत्ताइसावराइसो " [४१३] ॥

५९ प्रायः बाहुल्येन भवे सुखं दुर्लभम् । जनाश्च प्रायः सुखलुब्धाः ।
तेषु सुखं सतोपामृतेन विना प्रायो मुग्धा हेयोपादेयपरिज्ञानविवला
मार्गयन्ति गयेपयन्ति । अनुत्तरमुखः १३ स्वमुखसमानमहामुनिः सतोपा-
माममुत्तरयर्थीतिरार्थान्तरयः ३ व्युत्तामार्थं प्रायः शब्दाः ॥

प्राइव । प्राइम्ब । पगिगम्ब । प्राउ । " प्रायसः प्राउ-प्राइव प्राइम्ब-पगिगम्बा " [४१४] ॥

रयण-त्तउ फुडु अणुसरहु अन्नह मुत्ति कहं ति ।

मण्डइ लब्भहिं पउर घण अनु किं नहउ पढन्ति ॥ ६० ॥

कउ वढ भमिअइ भव-गहणि मुक्ख कहन्तिहु होइ ।

एहु जाणेवउँ जइ मणसि तो जिण-आगम जोइ ॥ ६१ ॥

चञ्चल संपय ध्रुवु मरणु सव्वु वि एम्ह मणेइ ।

मिलिवि समाणु महामुणिहिं पर संजमु न करेइ ॥ ६२ ॥

६०. रत्नत्रयं ज्ञानदर्शनचारित्राणि स्फुटम् अनुसरत धूयम् आश्रयत । अन्यथा रत्नत्रयं विना कथं मुक्तिरिति । इतिः वाक्यपरिसमाप्तौ । अत्रार्थे युक्तिं दर्शयन् आह । भाण्डेन क्रयाणकेन कृत्वा प्रचुराणि घनानि केतव्यकर्पूरकस्तूरिकामुयर्णादिवस्तूनि लभ्यन्ते पुंसा आसाद्यन्ते । अन्यथा किं नभसः पतन्ति । भाण्डं विना न तानि संपद्यन्त इति भावः ॥

अन्नह । अनु । “वाऽन्यथोनुः” [४१५] ॥

६१. कुतः कस्मात् कर्मणः भवगहने भ्रम्यते पर्यट्यते । कुतश्च मोक्षो भवति । इति एतद् ज्ञातुं वदेति शीघ्रादित्वात् मूढ यदि मन्यसे ततस्तदा वा जिनागमान् द्योतय इति धातूनाम् अनेकार्थत्वाद् गवेपय । अर्हत्समयं विना भयहानोपायः शिवसंप्राप्त्युपायश्च न शायत इति भावः ॥

कउ । कहन्तिहु । “कुतसः कउ कहन्तिहु” [४१६] ॥

तो । “ततस्तदोस्तोः” [४१७] ॥

६२. संपत् चञ्चला । मरणं ध्रुवं निश्चितम् । एवं सर्वोपि भणति । परं महामुनिभिः समं मिलित्वा संबन्धम् अवाप्य संयमं न करोति ॥

म करि मणाउ वि मणु विवसु मं करि दुक्कय-कम्म ।
 वायारम्भु वि मा करहि जइ किर इच्छसि सम्मु ॥६३॥
 तिरिथि वि अच्छउ अहव वणि अहवइ निअ-गेहे वि ।
 दिवेदिवे करइ जु जीव-दय सो सिज्झइ सव्वो वि ॥६४॥
 तवै सहुं संजमु नाहिं जसु एम्बइ गॅम्बइ जु दीह ।
 पच्छइ-तावु न जो करइ तासु फुसिज्झइ लीह ॥ ६५ ॥

६३. मनागपि विवशं विषयलाम्पट्यपरं मनः मा कुरु । दुष्कृत-
 कर्म सपापव्यापारं च मा कुरु । वागारम्भमपि साधव्यवचनप्रतिपा-
 दनमपि मा कार्षीः यदि किल इति प्रसिद्धौ शर्म मुक्तिसुखम् इच्छसि ॥

धुवु । एम्ब । समाणु । पर । मणाउ । मं । “ एवं-परं-समं-धुवं-मा-मनाक
 एम्ब-पर-समाणु-धुवु-मं-मणाउ ” [४१८] ॥ प्रायोगहणात् म मा ॥

६४. तीर्थेऽपि आस्तां प्रयागादौ वसतु । अथवा वने सर्वसङ्गं मुक्त्वा
 घनस्थस्तपस्तप्यताम् । अथवा निजगेहेऽपि आस्ताम् । परं दिवादिवा
 प्रतिदिनं यो दयां करोति स सर्वेऽपि सिध्यति मुक्तो भवति । मुक्तिं
 प्रति जीवदयैव कारणं न तीर्थाद्यवस्थानम् इत्यर्थः ॥

६५. यस्य तपसा सह संयमो न हि अस्ति । तथा एवमेव संयम-
 रहितः यो दिवसानि गमयति । तथा यः पश्चात्तार्प धिङ् मां धर्म-
 रहितम् इत्यात्मनिन्दां ॥ करोति तस्य जन्तोः रेखा साधुमध्ये गणना
 मृज्यते । तादृशः साधुमध्ये न गण्यत इति भावः ॥

किर । अहवइ । दिवेदिवे । सहुं । नाहिं । “ किलाथवा दिवा-सह-नहेः किरा-
 हवइ-दिवे-सहुं-नाहिं [४१९] ॥ प्रायोगिकारात् अहव ॥

सिद्धउ सो नरु एम्बहिं जि एत्तहि माणुस-जम्मि ।

जो पडिहूलिवि कृव करइ पच्चल्लिउं गय-धम्मि ॥ ६६ ॥

जइ संसारहों विचि ठिउ बुन्नउ बुत्तु सों एहु ।

पवण-वहिह्लुउं अप्पणउ मणु वढ मुथिरु करेहु ॥ ६७ ॥

निअम-विहूणा रत्तिंहि वि खार्हि जि कसरक्केहिं ।

हुहुरु पडन्ति ति पार्वे-द्रहि भमडहिं भय-लक्खेहिं ॥ ६८ ॥

६६. यः प्रत्युत किंतु गतवर्मे निःपुण्ये प्रतिकूलेपि धैरिण्यपि कृपां करोति स नरः इतः अस्मिन् मानुषजन्मनि इदानीमेव सिध्यतु सिद्धिम् आप्नोतु । तेन सिद्धिः प्राप्तैवेत्यर्थः ॥

एम्बइ । पच्छइ । एम्बहिं । जि । एत्तहि । पच्चल्लिउ । “पश्चादेवमेवैवेदानी-प्रत्युतेतसः पच्छइ-एम्बइ-जि-एम्बहिं-पच्चल्लिउ इत्तहे” [४२०] ॥

६७. यदि संसारस्य वर्त्मनि स्थितः प्राणी विपण्णः जन्मजरामरणा-दिव्यसनैर्निर्वेदम् आपन्नस्तदा सत्यम् एतद् उक्तः मया इदं प्रतिपादितः । किं तद् इत्याह । हे मूढ पवनवत् शीघ्रम् आत्मीयं मनः सुस्थिरं नु इति निश्चितम् कुर्याः । मनसि नियन्त्रिते सति महानन्दसंपत् संपत्स्यत इति भावः ॥

विचि । बुन्नउ । बुत्तु । “विपण्णोक्त-वर्त्मनो बुन्न-बुत्त-विचं” [४२१] ॥

वहिह्लुउं । अप्पणउ । वढ । “क्षीघ्रादीना वहिह्लादयः” [४२२] ॥

६८. नियमविहीना अभिग्रहरहिता ये राज्ञावपि कसरत्कैः सादन्ति कसरत्कशब्दं कुर्वाणा मक्षयन्ति ते पापमेव दुरवगाहत्वात् हृदः तस्मिन् हुहुरु इति हुहुरुशब्दपूर्वं पतन्ति निमज्जन्ति । मवलक्षेपुं भ्राम्यन्ति च । रात्रिमोजनात् पापं ततश्चातुर्गतिकसंसारे परिभ्रमणं भवतीति भावः ॥

तत्र-परिपालणि जसु मणु वि मक्कड-घुग्घिउ देइ ।

आहर-जाहर भत्र-गहणि सो घई न हँ ग्राम्वेइ ॥ ६९ ॥

सग्गहों कैहिं करि जीउ-दय दसु करि मोक्खहों रेसि ।

कहि कसु रेसिं तुहुं अवर कम्मरम्म करेसि ॥ ७० ॥

रसु तेहिं परिगहु अलिउ कासु तणेण कहेसु ।

जसु निणु पुणु अवसैं न सिनु अवस तमिक्कसि लेसु ॥ ७१ ॥

६९. यस्य मन तत्र परिपालने मर्कटस्य घुग्घिकाम् इति तथेष्टाम् । औत्सुक्यम् इति यावत् । ददाति वितरति । स पुरुष । घइ इति पादपूरणे । भत्रगहने हु इति निश्चितम् एहि रे याहि रे इति गमना-गमनन्त्या न प्राप्नोति । मुक्के भवतीत्यर्थ ॥

हुहुइ । घुग्घिउ । “हुहु उग्यादय शब्दचेष्टानुकरणयो ” [४२३] । आदि-प्रवृत्त्यात् आहर । जाहर ॥

घइ । “घइमादयानर्थका ” [४२४] ॥

७०. स्वर्गस्यार्थं तत्र जीवन्त्या कुरु । मोक्षस्यार्थं च दमम् उपशमं कुरु । तथा त्व वस्य अर्थे किंनिमित्तम् अपरान् कर्मारम्भान् करोषीति वक्ष्य । न कोपि अन्योर्थ आत्मन मुखायेत्यर्थ ॥

७१. वस्यार्थे परिग्रह इत्यश्वरथपादातधनधान्यादिरूपमग्रह । अर्थाय घटभाषण च वस्यार्थे इति वक्ष्य । दुर्गतिहेतुत्वात् गते मुखाय त्रियमाणे अपि आत्मनो दुर्गत्यर्थे इत्यर्थ । नहि किं गृह्णामीत्याह । जसु इति द्वितीयाया पद्या [३१३४] इति पद्या । अत य विना पुन अथन्य निश्चित शिव मुक्ति न भवति । अवश्यं त मुक्तिसाधनम् उपशमादिवय गच्छन्त्यादि । गच्छात्तमपि चेन् त भव्यान् गृहीतया भवता मुक्ति म्यार्थानेति भाष्य ॥

काय-कुडुल्ली निरु अथिर जीवियडंड चलु एहु ।

ए जाणिवि भव-दोसडा असुहउ भावु चएहु ॥ ७२ ॥

ते घन्ना कन्नुल्लडा हिअउल्ला ति कयत्थ ।

जे खाणि सणि वि नवुल्लडअ घुण्टहिं धरहिं सुअत्थ ॥ ७३ ॥

केहिं । रेसि । रेसिं । तेहिं । तणेण । “तादप्ये केहिं तेहिं रेसि रेसिं-तणेणाः”

[४२५] इति तादप्ये पञ्च निपाताः ॥

विणु । पुणु । “पुनर्विनः स्वार्थे डुः” [४२६] ॥

अवसें । अवस । “अवस्यमो ङ-डौ” [४२७] ॥

एकसि । “एकशतो ङिः” [४२८] ॥

७२. कायकुटीरं निरु निश्चितम् अस्थिरं विनश्वरम् । जीवि-
तर्कं प्राणधारणं च एतत् चलम् । एते कायजीवितचापल्यरूपे भव-
दोषौ ज्ञात्वा अशुभं भावं त्यज । अशुभभावत्यागे न एते भविष्यत
इत्यर्थः ॥

कुडुल्ली । जीवियडंड । दोसडा । “अ डड-डुल्लाः स्वार्थिरुकलुक्च” [४२९] ॥

७३. ये कर्णकाः क्षणे क्षणे । अपीति पादपूरणे । नवान् श्रुतार्थान्
पियन्ति सुगुरुसमीपे शृण्वन्ति । यानि च हृदयकानि धरन्ति श्रवणा-
नन्तरं स्थिरीकुर्वन्ति ते कर्णका घन्याः । तानि च हृदयकानि कृता-
र्थानि । विधेयविधानात् ते कृतकृत्या इत्यर्थः ॥

कन्नुल्लडा । हिअउल्ला । नवुल्लडअ । “योगजाश्चैषाम्” [४३०] इति अड-
डुल्लाना योगभेदेभ्यो ये स्युस्ते डडअइत्यादयः स्वार्थे भवन्ति ॥

१ C जीवियड, D जीवियडठ. २ BOD कन्नुल्लडा. ३ II यवियडड, C जीवि-
यडठ, D जवियडठ. ४ B कन्नुल्लडा, BC कन्नुल्लडा.

पईंठी कन्नि जिणागमहों वत्तडिआ वि हु जांसु ।
 अम्हारउं तुम्हारउं वि एहु ममत्तु न तासु ॥ ७४ ॥
 जीयु जित्तुलु जिअइ जिय-लोह जइ तित्तुलु दमु करइ ।
 गणइ विहवु एत्तुलु न केत्तुलु तो इत्तहे नाणु लहि जाइ
 लांइ तेत्तहि निरुत्तउ ॥ ७५ ॥

७४. यस्य कर्णे जिनागमस्य धार्तिकापि यचनमात्रमपि प्रविष्टा श्रुता
 तस्य पुरुषस्य एतत् इदं यस्तु अस्मदीयम् एतद् युष्मदीयमपि । अपिः
 स्यार्थे । एवं न ममत्वं प्रतियन्वो भवति ॥

पईंठी। "त्रिया तदन्ताड्डीः" [४३१] इति प्राक्तनसूत्रद्वयोक्तप्रत्ययान्तेभ्यो ङीः॥

वत्तडिआ । "आन्तान्ताड्डीः" [४३२] इति ङीः । "अस्येदे" [४३३] इति
 अस्य इः ॥

अम्हारउं । तुम्हारउं । "युष्मदादेरीयस्य डारः" [४३४] ॥

७५. जीयो यावन्तं कालं जीयति जीवलोके यदि तावन्तं कालं दमं
 करोति विभयं च एतावत् कियत् न गणयति । तृणायापि न मन्यत इति
 भावः । तदा अत्रैव ज्ञानं लब्ध्वा तत्र लोके सिद्धलोके निरुत्तउ इति
 निश्चितम् याति । निर्युतो भवतीत्यर्थः । मात्रानामकं छन्दः ॥

जिगुलु । तेत्तुलु । एत्तुलु । केत्तुलु । "अतोहेत्तुलः" [४३५] ॥

एत्तहे । तेत्तहे । "अस्य हेत्तहे" [४३६] ॥

भल्लत्तणु जइ महसि भल्लप्पणु पसमेण ।

जइ करिएव्वउं पसमु विजउ तो करेव्वउं करणेहं ।

जइ अ करेवा करण-विजउ तो मणु निच्चलु धरहु ।

निच्चलु मणु पुणु धरहु करिउ जउ राग-दोसहं ।

तह विजउ करहि रागाइअहं अविचलु सामाइउँ करिवि ।

अविचलु सामाइउँ करहि निम्ममत्तु निम्मलु करवि ॥७६॥

७६. भल्लेति शीघ्रादित्वात् भद्रम् तस्य भावो भद्रत्वम् भद्रता वा । यदि त्वं काङ्क्षसि तदा भद्रत्वं प्रशमेन लभसे । ननु स एष नास्ति अतस्तदुपायो वाच्य इत्याह । यदि प्रशमः कर्तव्यस्तदा करणानां विजयः कर्तव्यः । ननु तद्विजयेष्युपायं न विद्म इत्याह । यदि च करण-विजयः कर्तव्यस्तदा मनो निश्चलं त्रिपयेषु अगामुकं यूयं धरत विभृत । ननु तत् स्थिरं कथं विभृत इत्याह । रागद्वेषयोर्जयं कृत्वा मनः पुनः निश्चलं धरत । रागद्वेषजय एव मनोनिश्चलताकारणम् इत्यर्थः । ननु तद्विजयमपि कथं करोमीत्याह । तथा अविचलं सामायिकं कृत्वा रागादीनां विजयं कुरु । ननु तदपि कथं रचयामीत्याह । निर्ममत्वं निर्मलं कृत्वा अविचलं सामायिकं कुरु । एकस्मिन्नपि वृत्ते हेतुहेतुमद्भूतानि बहूनि वाक्यानि । तेषु च संबोध्यस्य सामान्यविवक्षया एकत्वं विशेष-विवक्षया च बहुत्वम् इति तत्क्रियायामपि काङ्क्षसि धरतेत्यादौ एक-वचनबहुवचनानि न विरुद्धानीति । वस्तुवदनक्रुर्पूरयोर्गौ सौर्धं छन्दः॥

भल्लप्पणु । “ त्व-तलोः प्पणः ” [४३७]॥ प्रायोधिकारात् भल्लत्तणु ॥

करिएव्वउं । करेव्वउं । करेवा । “ तव्यस्य इएव्वउ-एव्वउं एवाः ”

[४३८] ॥

लहि । करिउ । करिवि । करवि । “ त्व इ-इउ-इवि अवयः ” [४३९]॥

अन्तु करेपि निरानिड कोहहों

अन्तु करेपिणु सव्वह माणहों ।

अन्तु करेविणु माया-जालहों

अन्तु करेवि नियत्तसु लोहहों ॥ ७७ ॥

जड चएवं मणसि संसारु सिउ-सुक्ख भुञ्जण तुरिड ।

तो किर सहु मुञ्चणहिं करि मणु ।

तह सुह गुरु सेवणहं निम्ममत्तु अड-दहु करेविणु ॥ ७८ ॥

चित्तु करेवि अणाउलउं वयणु करेपि अचप्पलउं ।

कम्म करेपिणु निम्मलउं ज्ञाणु पजुअसु निचलउं ॥ ७९ ॥

७७ निरानिड इति निश्चितम् क्रोधस्य अन्तं विनाशं कृत्वा सर्वस्य मानस्य अन्तं कृत्वा मायैव जाल मुगतिगमननिरोधकत्वात् आनाय तस्य अन्तं कृत्वा लोभस्य अन्तं कृत्वा निवर्तस्व तिष्ठ । कपायरहितो भवेति भावः । वदनकं छन्दः ॥

करेपि । करेपिणु । करेविणु । करेवि । “एप्पेपिण्वेप्पेविणवः” [४४०] ॥

७८. यदि समारं त्यक्तु मन्यसे अभिलपसि शिवसील्यं च भोक्तुं संवेदयितु त्वरित उत्तमुरु तदा किल इति आप्तवादे । सङ्गं पुत्रमित्रफलरादिस्वजनसमग्र्यं भोक्तुं तथा शुभं गुरु सेवितुं निर्ममत्वं च कर्तुं मन अतिदृढम् अतिनिश्चलं कुरु । निर्ममत्वं वा अतिदृढम् अतिनिश्चलं कर्तुं मन कुरु । अभिलपस्वेत्यर्थः । एवं मनसि कृते संमारेच्छेदो मुक्तिप्राप्तिश्च ध्रुव भविष्यतीति भावः । माया छन्दः ॥

७९. चित्तम् अनाकुल विषये अनुपहृतं कर्तुं वचनम् अचप्पलउं इति मयं कर्तुम् कर्म वायव्यापारं निर्मलं निष्पापं कर्तुम् ध्यानं निश्चलं

जमुण गमेप्पि गमेप्पिणु जन्हवि

गम्पि मरस्सइ गम्पिणु नर्मद ।

लोउ अजाणउ जं जलि बुडइ

नं पसु किं नीरइं सिव-सर्मद ॥ ८० ॥

नाइ निवेसिउ नउ लिहिउ नावइ टङ्कुकिणु ।

जणि पडिगिम्बिउ जणु सहजु करि जिणु मणि ओइणु ॥ ८१ ॥

प्रयुङ्क्ष्व । धर्मध्याने निश्चले मति मनोवाङ्मयमयमो भविष्यतीति
भाषः । शब्दकं छन्दः ॥

चएवं । मुञ्जण । मुञ्जगहिं । सेगणं । करेविणु । करेपि । करेपि । करेपिणु ।

“तुम एवमणाणहमणहिं च” [४४१] । चकाराद् एपि-एपिणु एपि एपिणः ॥

८०. यमुनां गत्वा जाह्नवीं गत्वा मरुस्वतीं गत्वा नर्मदां च गत्वा
यत् अग्राता युक्तायुक्ताप्रियेचनग्रीलो लोकः पशुरिव महिपादिनिर्यगिव
जले बुडति निमज्जति तन् किं नीराणि त्रिवर्गमन्त्रानि । न तत्रलानि
स्वमध्यपातिभ्यः सदास्वान्तःस्थितेभ्यो मन्त्रादिभ्य इव मुक्तिर्गमं
प्रयच्छन्तीति भाषः । वदनकं छन्दः ॥

[गमेपि । गमेपिणु । गम्पि । गम्पिणु । “गमेरेपि गमेरेपिणु” [४४२] ॥

अजाणउ । “तुनोणजः” [४४३] । नृप्रपत्य अणप्रः ॥]

८१. निवेशितः स्थापितः तम् इव । लिङ्गितः कुड्यादौ चित्रितः
तम् इव । टङ्कामिः दत्कीर्णः प्रम्वरे विलिङ्गितः तम् इव । प्रतिविम्बितः
दर्पणादौ लब्धप्रतिविम्बः तम् इव । सहजः स्वभावः तम् इव च जिनं
मनसि अवतीर्णं कुरु । दोहकं छन्दः ॥

नं । नाइ । नउ । नावइ । जणि । जणु । “इयार्ये नं नउ नाउ-नावइ-जणि-

जणवः” [४४४] ॥

लिङ्गु अतत्रउँ जइ नो कृपा ।

लहइ कृवाल् निव्वुदि नृवा ॥ ८२ ॥

इअ सव्व-भास-विनिमय परिहिं

परम तत्तु सव्वु वि कहिवि ।

निअ-ऊण्ठ-माल ठवि नृव-उरसि

गइअ देवि मङ्गलु भणिवि ॥ ८३ ॥

८२. हे नृप यदि कृपा प्राणिषु दया नास्ति तदा लिङ्गं दर्शनेना
वेषधारणम् अतन्त्रम् अप्रधानम् । दुर्गतौ पतत कृपां विना न तेन
परित्राण किमपि भवतीति भाव । ननु कृपापरस्यापि समीहित
सिद्धिर्न भविष्यतीत्याह । कृपालु निर्वृतिं लभते समासादयति । सु-
मनोरमा छन्द ॥

इह अपभ्रंशोदाहरणेषु कापि कापि पूर्वं लिङ्गव्यभिचारे दर्शितोस्ति अतस्त-
त्तिद्वयर्थम् अत्र “लिङ्गम् अतन्त्रम्” [४४५] इति लक्षण वचोभङ्गचन्तरेण
उक्तम् ॥

निव्वुदि । “शौरसेनीवत्” [४४६] इत्यनेन अपभ्रंशे शौरसेनीवत् कार्यम् ।
अत्र “तो दोऽनादौ शौरसेन्याम्” [४.२६०] इत्यादिना तस्य द । एवम्
अन्यदपि उक्तम् ॥

अपभ्रंशभाषा समाप्ता ॥

८३. अधुना श्रुतदेयताया उपदेश समर्थयन् स्थानगमनपूर्वं च
तस्या परमार्हतर्थाकुमारपालभूपतिं प्रति प्रसादाविशयं प्रकटयन्
तदुदीरितमङ्गलव्याजेन च महावाक्यपरिसमाप्तौ ग्रन्थपारो मङ्गलम्
आह । इति पूर्वोक्तयुक्त्या सर्वभाषाणां प्राकृतादिभाषाणां विनिमया
व्यत्यया । परिहिं इति गीतादिस्थात् गीतयस्तामि कृत्वा सर्वमपि परम

तत्त्वं कथयित्वा निजरुण्ठमालां च नृपोरसि श्रीकुमारपालभूपकण्ठ-
कन्दले स्थापयित्वा विन्यस्य देवी श्रुतदेवता मङ्गलं त्वं जिनप्रवचनप्रोत्सर्पणां
कुर्याच्चिरं नन्द्या इत्यादि श्रेयोभिषायकं वाक्यं भाणित्वा निजमुवनं
संप्राप्ता ॥

प्राकृतादिभाषाकार्याणाम् अन्योन्य तेषु तेषु प्रागुदाहरणेषु विनिमयो दर्शितः ।
स च न सूत्रं विना सिध्यति । अतः विनिमयेतिगदेन पर्यायान्तरेण
“ व्यत्ययश्च ” [४४७] इति सूत्रं विनिमयार्थम् उक्तम् ॥

उरसि । “शेषं संस्कृतवत् सिद्धम् ” [४४८] । शेषं यद् अत्र प्राकृतादि-
भाषासु अष्टमाध्याये नोक्तं तत् सताध्यायीनिबद्धसंस्कृतवदेव सिद्धम् । अतः
यया उरस्यब्दस्य दृष्ट्याम् उरे उरस्मि मवतः तथा क्वचिद् एतदपीति । एवम्
अन्योदाहरणेष्वपि रूपविशेषो ज्ञेयः ॥

अष्टमस्याध्यायस्य उदाहरणप्रतिपादनद्वारेण चतुर्थः पादः संपूर्णः ॥
एवं च व्याकरणाष्टमाध्यायलक्ष्यभूताः प्राकृतादिभाषाः समर्थिताः ॥

इति शुभम् ॥

इत्याचार्यभीहमेचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्व्याश्रयमहाकाव्यवृत्तौ

अष्टमः सर्गः समाप्तः ॥

तत्समाप्तौ च समाप्तं चेदं धृतितः प्राकृतद्व्याश्रयमहाकाव्यम् ॥

संतापापहृद्दर्शनं शिवरुलादानोदिताशंसनं
विश्वार्घ्यामृतदायिपादभजनं रत्नाकरानन्दनम् ।
श्रीकल्पद्रुमसोदरं कुवलयामोदप्रमोदोदुरं
कामोद्भासि कुरङ्गहारि सकलं मात्यत्र चान्द्रं कुलम् ॥ १ ॥
तस्मिन् सोमयदेवसूरिरभयत् क्लृप्ताङ्गवृत्तिस्ततः
संविमो जिनवह्मो युगवरो विद्यालिताराम्बरम् ।
तत्पट्टे जिनदत्तयोगितिलकः सन्मार्गपद्धार्यमा
स्यातः श्रीजिनचन्द्रसद्गुरुतः सौभाग्यमङ्गधेकभूः ॥ २ ॥

विज्ञाः केचन लक्षणेय कतिचित् तर्कपरंप्यागमे
 काव्येन्ये च समग्रशास्त्रचतुराः प्रायेण नामून् विना ।
 व्यक्तुं नूनमिदं निधिर्वहुविधैः शास्त्रैर्विजाप्यसमान्
 प्राज्ञान् राजसभास्वलम्भयदतो यान् जैत्रपत्राण्यरम् ॥ ३ ॥

शृङ्गायमाणपदपुष्करराजहंसा
 वर्णप्रतापजितपुष्करराजहंसाः ।
 श्रीजैनचन्द्रपदपङ्कजराजहंसा-
 स्ते जज्ञिरे जिनपतिप्रभवोत्थहंसाः ॥ ४ ॥

चातुर्विधक्रमाद्व्या विजिततदमृतश्रीर्बभूवीरहस्यो-
 त्सर्गाख्यद्वन्द्वशृङ्गा स्तनितधरतपोभावना दानशीलाः ।
 दुःप्रापाः स्वल्पपुण्यैः स्थगितपरगवीस्फूर्तिकीर्तिप्रपञ्चा
 येषां पादप्रसादाद्भवति सुरगवी कामितार्थाय पुंसाम् ॥ ५ ॥

विष्वग्भ्यतिष्ठितजिनालयदम्भद्वय-
 प्रालेयशैलजनितोत्तरदिग्वितर्काः ।
 संधौषट् दधति संप्रति जैनपत्यं
 ते श्रीजिनेश्वरयुगप्रवरा मुनीशाः ॥ ६ ॥

तेषामादेशमासाद्य कामकल्पद्रुमोपमम् ।
 मूर्च्छाच्छेदमुधासारं श्रेयः श्रेयोद्वन्द्वनम् ॥ ७ ॥

नामिदं न विपश्चरामि च नवा नैकान्तिकं माधनं
 येषां सत्प्रतिपक्षकं न विषयेर्मावेपि नो बाधितम् ।
 जात्युद्भावननिग्रहच्छलपरव्याघातविश्राणकं
 रघु यानपरे श्रयन्ति समिनौ धीरा वृत्ताज्ञापराः ॥ ८ ॥

दनो मुदा तैर्जिनरत्नमूरि
 क्षमाधिपैर्वोधमणिप्रदीपः ।
 श्रीप्रावृत्तद्व्याधयगेदग्भ-
 निधनं यदादर्शयदर्शजानम् ॥ ९ ॥

श्रीमन्निनेश्वरयतीश्वरदत्तदीक्षा-

शिक्षोत्र पूर्णकलशो गणिरल्पबुद्धिः ।

अन्योपकारिषु पदं परिलब्धुकामो

धृत्त्यानया किमपि तन् प्रकटीचकार ॥ १० ॥

साहित्यतर्कागमग्रन्थविद्या-

शाणानिशातीकृतबुद्धिधारः ।

चिच्छेद लक्ष्मीतिलको गणिर्मे

सत्रक्षचारी म्प्रलितोत्तिवर्ही ॥ ११ ॥

यदत्र वितथं किञ्चिन् बुद्धिमान्द्यान् प्रजान्पितम् ।

प्राज्ञैर्मयि कृपां कृत्वा तच्छोष्यं शुद्धमानसै ॥ १२ ॥

नीराज्यार्केण पूर्वं मरकतचटिते भाजने व्योम्नि धृत्वा

पुष्पाण्युन्नाणि सार्चिं कुमुदवनमुहन्माङ्गलिक्यप्रदीपम् ।

धाता शान्त्यै मिधत्ते सकलदिग्धिर्मानत्वं यावदेषा

स्तात्तावन्मौक्तिकमग्ं उद्यद्वि विवृति प्राकृतव्याश्रयस्य ॥ १३ ॥

समर्पिता विक्रमराजवर्षे

हयान्तरिक्षज्वलनेन्दुसंस्थे ।

पुष्पार्कशस्यामलफाल्गुनैरा

दशीतिर्धा व्याश्रयवृत्तिरेषा ॥ १४ ॥

मानं त्रिंशदधिकद्विचत्वारिंशच्छतान्यभून् ।

प्रत्यश्वरं गणनयामुष्या वृत्तेरनुष्टुभाम् ॥ १५ ॥

॥ प्र० ५२१ ॥ निगिलग्रन्थाग्रं ४०३० ॥

अक्षरानुक्रमविशिष्टा शब्दसूची ।

अ

- अ ङ. च.
 अइ (संभावने) ४. १६.
 अइन्नेअरा (अनिखेवरा) ४. ४६.
 ✓अइच्छ P. (गम्)
 अइच्छइ (गच्छति) ७. ६.
 अइदद (अनिदद) ८. ७८.
 अइदुलह (अनिदुलम) ३. ५४.
 अइनिधल (अतिनिधल) २. ९१.
 अइनिदुहायण (अतिविदुम्मकरण)
 ६. ४२.
 अइमलय (अनिमलय) ४. ३४.
 अइमुंतय (अतिमुक्तक) २. २६.
 अइमुत्तय (अतिमुक्तक) २. २६.
 १ अइसथ (अनिशय) १. ५.
 २ अइसथ (इङ्क्) ८. ५२.
 अइसीधल (अनिधीनल) ४. ४१.
 ✓अई P. (गम्)
 अईइ (गच्छति) ७. ६.
 अंग (अङ्ग) १. १९.
 अंमु (अंशु) १. १६; २. ४५.
 अंमुअ (अशु) १. ५५.
 अकम (अक्रम) १. १४.
 अकम्मस (अकल्प) ३. ३५.
 अकय (अकृत) २. ८८; ८. ४६.
 अकयन्ध (अकबन्ध) २. ५७.
 अकरणीय (अकरणीय) २. ६०.
 अकलङ्क (अक) १. १६; ६. ६.

- अकमाय (अकपाय) ८. ७.
 अकाली (अकाल) ४. ४६.
 अकान्न (अकृष्ट) १. ७८.
 अकिलिन्न (अकृष्ट) २. १.
 अकुण्ड (अकुण्ड) १. १९.
 अकूर (अनीयन्) ३. ६५.
 अक (अक) २. २३.
 अकन्दायणय (अकन्दकारक)
 ६. ९०.
 ✓अकस P. (गम्)
 अकसइ (गच्छति) ७. ६.
 अकस (अक) ७. ७.
 अकखय (अकथ) ८. ३२.
 अकसय (अकीय) १. २७.
 अकसर (अकसर) ८. २८, ३५.
 अकसलिय (अकसलिय) ३. ३२.
 अकसाण (अकसाण) ३. ४०.
 अकसीय (अकीय) १. २७.
 ✓अकसोड P. (इप्)
 अकसोडिअ (इट) ७. ३३.
 अकसोह (अकसोम) ६. १०४.
 अकम (अकम) २. ८१.
 अकलिय (अकलिय) ३. २१;
 ४. ३९; ५. ५०, ५३.
 अकाणु (अकाणु) २. ८६.
 अकादिम (अकाय) ७. ६२.
 अविज्जमाण (अविज्जमान) ६. ९०.
 अखिल (अखिल) २. ९१; ६. ८६.

- अरणी (अरणी) २ ८४
 अरुज (अरुज) २. २७.
 अरुडिअ (अरुडित) ६. ७७
 अरुडिअ (अरुडित) १ ३८,
 ६ ७८
 अगणन्त (अगणयत्) १ ५२
 अगणि (अग्नि) ३. ४८
 अगणिअ (अगणयित्वा) ३ ३६,
 ४ ४२.
 अगर् (अग) २ २१, ४५, ५ १३
 अगिज्झन्त (अगृह्यत्) ७. ५६.
 अगुमिअ (अमोहित) ७. ४७.
 अगेज्झा (अगृहा) ३ ५७.
 अगा (अग्र) २. ४७, ८७
 अगाओ (अग्रत) १ ३८.
 अग्नि (अग्नि) ३. ४८, ५१, ४
 ३४, ३५, ५ ५६, ६ १०३.
 १ √ अग्य P (राज्)
 अग्निअ (राजित) ६. ६३.
 २ अग्य (अर्घ्य) १. ४९, ६५, ६. १०.
 √ अग्यव F (पृ)
 अग्यविअ (पूर्ण) ७. १४.
 अग्याड (पृ)
 अग्याडइ (प्रयति) ७ १४
 अघ (अघ) ७ ६९.
 अधिसिअ (अग्रस्त) ७ ४६
 √ अद्
 अद्दिअ (अद्दिन) २ ५१
 १ अद् (अद्=उत्सन्न) १ ५५
 २ अद् (अद्=विह) १ ५५, ४ ७०.
 अद्दु (अद्) २. ४६, ७७, ५ १८
 अद्दुअ (अद्दुअ) २ ३८.
 अद्दोह (अद्दोह=वृक्षविशेष) २ ३७.

- अद्दोहतेह (अद्दोहतैल) ३. ७९.
 १ अद्द (अद्) १. ६०, २. ११,
 ३४, ५९, ८५, ४ १६, ५.
 १०२, ७ १६, ५८.
 २ अद्द (अद्=देश) ४. ६१
 अद्दण (अद्) ६. ६३.
 १ अद्दय (अद्) ४ २७
 २ अद्दय (अद्द) १ ७६.
 अद्दार (अद्) १. ३५.
 अद्दुअ (अद्दुअ) १ ६०.
 √ अद्दुम P (पृ)
 अद्दुमिअ (पूर्ण) ७ १५
 अद्दुलि (अद्) ६ ३४.
 अचप्पलअ (सत्य) ८ ७९.
 अचयन्तीकिय (अशक्नुवत्कृत) ६. ५३.
 अचल (अच) ३ ११.
 अचलिअ (अचलित) ७. ६३.
 अचुच्छ (अचुच्छ) २. ३८
 १ अच्छ (अच) २ २७.
 २ अच्छ (अच्छि=अक्षि) २ ८६,
 ७ २१, ६४
 अच्छमर (आधर्य) ३. १५
 अच्छर^० (अप्सरस्) १ १०, ४. ४३.
 अच्छरस (अप्सरस्) १. १०.
 अच्छरा (अप्सरस्) ४ १३.
 अच्छरिअ (आधर्य) १ २४.
 अच्छरिअ (आधर्य) ३. २५
 अच्छरीअ (आधर्य) ३ २५.
 अच्छि (अक्षि) १. २४, २. ७१,
 १०, ३. ४१, ७४, ८३, ४.
 ३०, ४९, ७८, ५. ७६, ८९,
 ६ ७, १५, २४, २९.

- अच्छीविस (अक्षिविष) २. ८९.
 अच्छेर (आश्चर्य) १. ४१; ३. २४.
 अच्छम्म (अच्छन्न) ३. ५७.
 अच्छीण (अक्षीण) २. ८४.
 अछुच्छ (अतुच्छ) २. ३८.
 अज (SK) ४. ४७.
 अजडा (SK) ३. ७५.
 अजडिल (अजदिल) २. ३५.
 अजरिज्जन्त (अजीर्यमाण) ७. ८७.
 अजलचर (SK) २. २४.
 अजा (SK) ४. ४७.
 अजाणअ (अजात) ८. ८०.
 अजुण्ण (अजीर्ण) १. ६५.
 अजूरिअ (अखिन्न) ६. ९०.
 १ अज्ज (अर्थ आर्य वा) ४. ५१
 २ अज्ज (अद्य) ४. ११, ७. ३३,
 ३८, ५८.
 अज्जुण (अर्जुन) ५. ९, १२.
 अज्जु (आर्य) १. ५२.
 अज्जो (अर्थ आर्य वा) ४. ५१.
 अझहिरय (अनि शसनशील) ७. ४४.
 अझरन्त (अस्मरत्) ६. ४४.
 अझिज्जमाण (अक्षीयमाण) ६. १३.
 अझीण (अक्षीण) २. ८४.
 ✓अञ्च P. (इप्)
 अञ्चिअ (इष्ट) ७. ३१.
 अञ्चल (SK) ३. ८८.
 ✓अञ्ज
 +वि, वज्जिअ (व्यञ्जित) १. १८.
 -वज्जिअ ,, २. ६९.
 अञ्जलि (SK) १. २७, ५. ३०,
 ६. ३३.

- ✓अट्
 अटइ (अटति) २. ३५.
 १ ✓अट्ट P. (कप्)
 अट्ठिअ (कथित) ६. ८१
 २ अट्ट (SK.) २. ८६.
 अट्ट (अर्थ=प्रयोजन) ३. ७.
 अट्टम (अष्टम) ३. ६८.
 अट्ठि (अस्थि) ३. ७.
 अड (अवट) २. ८१
 ✓अडुक्ख P. (क्षिप्)
 अडुक्खिअ (क्षित) ६. ९६.
 अडु (अर्थ) ३. १३.
 अण (कण) १. ८९.
 अणउच्छन्न (अनुत्सन्न) १. ७१.
 अणउम्मिहिअ (अनुन्मीलित) ७.
 ६५.
 अणओहिअ (अनवतीर्ण) ६. ५२.
 अणकट्ठिअ (अकृष्ट) ७. ३१.
 अणकट्ठिअ (अकथित) ६. ८१.
 अणकम्पिर (अकम्पनशील) ६. ३२.
 अणखिज्जिर (अखेदनशील) ७. ६०.
 अणगुञ्जाविअ (अहासित) ७. ४१
 अणगुप्पन्त (अव्याकुलीभवत्)
 ६. १०२.
 अणगुम्मडिअ (अमोहित) ७. ४७
 अणङ्ग (अनङ्ग) ५. १५, ७६, ७८, ८५.
 अणचञ्चुप्पिअ (अनर्पित) ६. २७.
 अणचुक्क (अम्रष्ट) २. ५.
 ✓अणच्छ P. (कप्)
 अणच्छेइ (वर्षति) ७. ३२
 अणछट्ठिअ (अमुक्त) ६. ५६.
 अणज्जमाणा (अज्ञायमाना) ७. ८९

अणञ्जयण (अनध्ययन) ५ ९०
 अणञ्जिअ (अनञ्जित) १. १८.
 अणञ्ज (अनञ्ज) ८ २
 अणञ्जिम्भन्त (अञ्जस्त) ७. ४२.
 अणतुच्छ (अतुच्छ) २ ३९.
 अणथक्कन्त (अनुत्थत) ७ ९२
 अणथक्किअ (अफक्कित=अनञ्जित) ६. ५४
 अणद्विअ (अदयित) ४ ८
 अणद्वाइस्स (अनन्यादरा) ८. ५८
 अणपडलिअ (अपङ्ग) ६. ५५
 अणफुडिअ (अस्फुटित) ७ २०.
 अणभिन्दिअ (अभिन्न) ७. ५५
 अणभुज्जन्त (अभुज्जान) १. १५
 अणरह (अनर्ह) ३. ५६.
 अणरुह (अनर्ह) ३ ५६.
 अणनृरिअ (अच्छिन्न) ६ ८३
 अणवन्त्त (अवन्ध्य) ३ ३
 अणवराइस्स (अनन्यादरा) ८. ५८
 अणयेविर (अक्कम्प) ६ १००.
 अणमाहरिअ (असकृत्) ६ ५१
 अणसिरोपिअण (अशिरोवेदन) २. ८.
 अणमुक्क (अनुष्क) २. ८५
 अणहसेअर (अहमनीय) ५ ८२
 अणहिअ (अणहिल) १ २.
 अणह्मिअ (अमाहृष्ट) ७. ३२.
 अणउल्ल (अनाकुल) ८ ७९.
 अणानुज्जिअ (असर्जनीय) ७ २८
 अणिउँचय (अनिमुण्क) ७ २५,
 ४०.
 अणिअन्त (अनीयमाण) ६. १३.
 अणिट्ट (अनिट्ट) ३. ३२.

अणिडुअन्त (अक्षरत्) ७. १७.
 अणिट्ठि (अट्ठि) ३. १२.
 अणिम्मल्ल (अनिर्मात्य) १ २९.
 अणिल (अनिल) ६. ८७.
 अणिलुक्कन्त (अट्ठित) ६. ७८.
 अणिचारिअ (अनिवारि) ६. १५
 अणकंप (अनुकम्पा) १ २०.
 अणलिण (अनुजिन) २. ६६
 अणत्थारय (अनुत्साह) ३ १५
 अणद्ध (अनूध्व) ३ २२.
 अणराइल्ल (अनुरागशील) ३ ८७
 अणुराग (अनुराग) १. ४८.
 √अणुवज्ज P. (गम्)
 अणुवज्ज (अच्युति) ७. ६.
 अणुवित्ति (अनुरति) ३ ८२.
 अणुसासणिज्ज (अनुरासनीय) ६. १
 अणुहारिणी (अनुकारिणी) ७. ९२
 अणूण (अन्यून) ४ २५.
 अणेग (अनेक) १ ४, ६. २२.
 अणोरुम्मिअ (अनुदान=अनुष्क) ६. ८.
 √अण्ह P. (भुह)
 अण्ह (भुह) ६. ७४. -
 अतत्थ (अप्रत्य) ३. ६८.
 अतन्त्रअ (अतन्त्र) ८. ८२.
 अतम (अतमस) १. ५८.
 अतव (अस्तव) ३. १५.
 अतिण्ह (अतीक्ष्ण) ३ ३७.
 अतुट्ठिअ (अट्ठित) ६ ७७
 अतुट्ठिर (अट्ठिदुर) ७ १२.
 अतुडिअ (अट्ठित) ६. ७८.
 अतुण्ड (अट्ठ) २. ५१.
 अतूणन्त (अक्षरत्) ७ १६.
 अतोडिअ (अट्ठित) ६. ७८.

अक्ष (अक्ष) १. ९, ८९; २. ३७
४६, ७०.

अक्षि (अक्षि) ८. २४.

१ अक्ष (अर्थ=अभिधेय) ७. ३४.

२ अक्ष (अर्थ=घन) ३. ७.

३ अक्ष (अर्थ=वस्तु) १. ७२; ८. ४६,
७३.

४ अक्ष (अर्थ=प्रयोजन) २. २१, ६५;
५. २४, २७; ७. ५०.

अक्षमण (अक्षमन) ५. ८८.

अक्ष्याणी (आक्ष्यानी) १. ७३.

अक्षर (प्रसरणशील) ६. ११.

अक्षिर (अक्षिर) १. ४०; २. ३१,
८. ७२.

अक्षेर (अक्षेर) २. १२.

अक्षेय (अक्षेय) ३. ६२.

अक्षोभ (अक्षोभ) ३. ६३.

अक्षोका (अक्षोक) ३. ६२.

अक्षोघ (अक्षोघ) ३. ६२.

अक्ष

अक्ष (अक्ष) ५. १८.

अक्ष (अक्ष) ५. १८.

अक्ष (अक्ष) ५. १८.

अक्ष (अक्ष) ५. १९.

अक्ष (अक्ष) ५. १९.

अक्ष (अक्ष) ८. २९.

अक्ष (अक्ष) ५. ६५.

अक्ष (अक्ष) ५. २०.

अक्ष (अक्ष) ५. २०.

अक्ष (अक्ष) ५. २०.

अक्ष (अक्ष) ५. १९.

अक्ष (अक्ष) २. ८.

अक्षि (अक्षि) ८. २५.

अक्षिगुप्ति (अक्षिगुप्ति) ८. २.

अक्षि (अक्षि) १. १०.

अक्षि (अक्षि) १. ६२.

अक्षिगुप्ति (अक्षिगुप्ति) ६. ४.

अक्ष (अक्ष) ८. ३९.

अक्षि (अक्षि) ६. ३०.

अक्षि (अक्षि) २. ४७.

अक्ष (अक्ष) १. ५५.

अक्षि (अक्षि) ३. १३.

अक्ष (अक्ष) २. ४३.

अक्ष (अक्ष) १. ८२.

अक्ष (अक्ष) ८. ६.

अक्ष (अक्ष) २. ५१.

अक्ष (अक्ष) (अक्ष) ८. १२.

अक्ष (अक्ष) २. ५१; ५. ५.

अक्ष (अक्ष) ८. ६०.

अक्ष (अक्ष) ७. १, ८. ७७.

अक्ष (अक्ष) १. ४२.

अक्ष (अक्ष) ३. ३२

अक्ष (अक्ष) ४. ५२.

अक्ष (अक्ष) ७. १.

अक्ष (अक्ष) १. ७.

अक्ष (अक्ष) १. २.

अक्ष (अक्ष) १. ४२.

अक्ष (अक्ष) १. ८.

अक्ष (अक्ष) ७. १३.

अक्ष (अक्ष) ३. १८.

अक्ष (अक्ष) ३. ९०.

अक्ष (अक्ष) १. ५७.

अक्ष (अक्ष) ३. ९०.

अघ्न (अन्य) १ २४, २६, ६६,
२. ४९, ३ ७१, ७४, ८६,
८८, ४. ११, १४, ५३, ५५,
५८, ६७, ६८, ७०, ७१, ६.
२, ४७, ७ २५, ६८, ७०,
७२, ९९, ८ २५

अघ्नतो (अन्यत) ३ ८१
अघ्नत्थ (अन्यत्र) १ ४४, ३. ८५
अघ्नदो (अन्यत) ३ ८५
अघ्नन्न (अन्योन्य) २ ६
अघ्नह (अन्यथा) ८ ६०
अघ्नहि (अन्यत्र) ३ ८५
अघ्नान (अज्ञान) ३ ३७
अघ्नोत्थ (अन्योन्य) २. ६ ४५०.
५ ४४, ८१

अपटायाणिय (अपर्याणित) २ ६३
अपडिअ (अपनिन) ७. ५७
अपम्भुत्त (अपभुत्त) ३ ४१
अपयहिर (अपेयिभ्यहृन् अलम्बन-
हृन् वा) ६ ४३.

अपरिमृत्त (अपरिमुक्त) २ ८२.
अपरिहृत् (अपरिभृत्) ६. ४०.
अपरिहृत् (अपरिभृत्) २. ४८.
अपलेट्टिअ (अपलवागत) ७. १२.
अपलट्ट (अपलस्य) ३ १५.
अपल्य (अपल्य) १ १४
अपल्यारुअ (अपल्यारु) ६. १२.
अपल्यारुदि (अपल्यारुदि) ८ १
अपिञ्ज (अपिञ्ज) २. ६०
अपिहृत् (अपिहृत्) २ १२.
अपुल्लनय (अपुल्लनय) २ ६५
अपुल्लय (अपुल्लय) ४ ५५ ७. १६.
अपुल्लय (अपुल्लय) ३ ६७, ७ ०७

अपुसण (अपुसण) ६. ६८.
अप्पणअ (आत्मीय) ८. ६७.
अप्पणय (आत्मीय) ३. ७८.
अप्पणा (आत्मीय) ८ ४५.
अप्पणो (स्वयम्) ४ १७.

√अप्पाह P. (सम्-दिश्)
अप्पाहामो (सदिशाम) ७ २१.
अप्पुल्ल (आत्मीय) ३. ८६.
अफरुत्त (अफरुत्त) २. ५३
अफिट्ट (अफिट्ट) ७ २०.
अफिट्टिअ ,, ७ २१.
अफुट्टिअ (अफुट्टित) ७ ६३.
अफुत्तिअ (अफुत्ति) ७ ४.
अवाहिर (अवाहिस) ३ ७२
अर्थाहिर (अर्थाहिर) ६ ३५
अघ्नोत्ति (अघ्नोत्ति) ७ २१.
अघ्नोत्त (अघ्नोत्त) २ ११

√अग्निड P. (सम्-गम्)
अग्निड्ड (अग्निड्ड) ७. ११.

१ √अग्भुत्त P. (अग्-दीप्)
अग्भुत्त (अग्भुत्त) ६. १०३.

२ √अग्भुत्त P. (अग्)
अग्भुत्त (अग्भुत्त) ६ १०.

अमथ (अमथ=अमथकुमारमुनि)
७ ३८.

अमज्जिअ (अमज्जिअ) ६. ७०.
अमत्त (अमत्त) ६. १०६.

अममिअ (अममिअ) ७. ५.
अमय (अमय) १. ४५.

अभिपट्टाणिअ (अभिपट्टाणिअ)
३. २५

अभिसरण (अभिसरण) ५. १०२.

अभिधान (अभिधान) ७. ९०.

अभेद (अभेद=अकाल) २. ६२.

अमय (अमृत) ६. १६, २९, ८. ५९

अमय २. ७२; ६. ७, १७,

७. ८१, ९२.

अमल (अमलिन) ३. ६९.

अमल (अमृत) १. ७९.

अमल (अमृत) ४. ७६.

अमल (अमृत) ४. ३०.

अमल (SK.) ४. ३२.

अमय S. अमय.

अमयमई (अमृतमयी) १. ३७.

अमयमय (अमृतमय) १. ३७.

अमरित (अमर) ३. ५०.

अमरी (SK.) ६. ५१.

अमल (SK.) १. ७३, २. ३०.

अमिष (अमृत) ८. २४.

अमिलाण (अमलान) ६. १२.

अमिलाय (अमिलानक=पुष्पविशेष)
३. ६१.

अमुग (अनुक) २. २५.

अमुणिज्जन्त (अनायमान) ७. ८९.

अमुसायाइ (अमृषावादिन्) ३. ८५

अमृत (अमृत) १. ८५.

अमोक्ष (SK.) ६. ४१.

अमोक्षा (अमृषा) १. ८५.

अम्य (आम) ३. १०, ४. ७२.

अम्यु (SK.) ३. ८, ४. ६०.

अम्युज (SK.) २. ५४.

अम्मह Inter (हय) ७. १०२.

१ अम्मो Inter (आधर्य) ४. १७.

२ अम्मो (हे आम) ४. ५३.

अम्हारय (अम्लीय) ८. ७४.

अम्हेचया (आत्माकी) ३. ७७.

अयच्छिर (कर्षणशील) ७. ३२.

अय्यावत्त (आद्यावत्) ७. ९५.

अरणसाण (अरण्यवन) १. ४६.

अरहन्त (अहन्) ७. ५२, ५३, ५४,

५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६८.

अराय (अराजन्) ४. ६२.

१ अराइ (अरानि) २. ७३.

२ अराइ (अरानि) ३. ३९.

१ अराइणं (अराजान्) ४. ६३.

२ अराइणं (अराजानम्) ४. ६३.

अराइणा (अराजा) ४. ६५.

अरि (SK.) १. ४६, ६९, २. ३६;

६. ३९, ५५, ८१.

१ अरिह (अरि) ३. ४९, ५५.

२ अरिह (अरि) ८. ९.

अरण (SK.) १. ५७.

अर Inter (रिक्त) ४. ११:

(सम्पदने) ४. ५१.

√अगेथ P. (उद्-रस्)

अरो-इ (उद्गसनि) ७. ४५.

√अचं

अचलि (अचलि) २. ५६.

अचिज्जलि (अचलि) ५. ६२.

अचिअ (अचिन्) २. ६३.

अचिअ (अचिन्) १. ८१.

√अज्

अजिज्जइ (अज्जने) ७. ८८.

अजिअ (अजिन्) ६. ७१.

अजिअ ,, ७. ९५.

अलं (SK.) ५. ५८.

अलंय (अलंय) १. १७.

- १ √ अवसेह ॥ (नश्)
 अवसेहइ (नश्यति) ७. २२.
- २ √ अवसेह P. (गम्)
 अवसेहन्ति (गच्छन्ति) ७. ९.
 अवस्स (अवश्य) ८. ५७.
- १ √ अवह P. (रच्)
 अवहिल (रचित) ६. ५९.
- २ अवह (उभय) ३. ६९.
- १ √ अवहर P. (गम्)
 अवहरिल (गत) ७. ९.
- २ √ अवहर P. (नश्)
 अवहरइ (नश्यति) ७. २०
 अवहरण (अपहरण) २. ४०
 अवहाण (अवधान) ६. ४९.
- √ अवहाय P. (क्प्)
 अवहावसु (रूपस्व) ६. १००.
- √ अवहेड P. (मुच्)
 अवहेडिड (मुस्ता) ६. ५६.
- अचाडल (अवातूल) १. ७४.
- अचि (अपि) १. १७, २५, ३०, २. ९०, ३. ७६; ४. २३, ५. ४, ३२, ३७, ६८; ६. २५; ७. २८, ३२, ५०, ७५, ८. ५६.
- अचिअट्टिअ (अविमवदिन) ६. ८८.
- अचिअड्ड (अविदग्ध) ३. १२.
- अचिअ (अवित्र) ३. ४०.
- अचिचल (अक.) ८. ७२.
- अचिरहि (अकिरहिन्) ३. १७
- अचिराय (अविलीन) ६. ३८.
- अचिउमिअ (अकाइक्षिन) ७. ३८.
- अचिलोट्टिअ (अविमंरदिन) ६. ८८
- अचिसंवाइ (अविसंवादिनी) ६. १०

- अविसम (अविषम) २. ५७
- अविसूरन्त (अभियमान) ६. ९०
- अविहीर (अप्रतीक्ष) ७. ३८.
- अविहूण (अविहीन) १. ६६
- अवीअ (आद्वितीय) २. ७३.
- अवीय ,, १. ४.
- √ अबुऊ P. (वि जप्)
 अबुऊन्त (विजपयत्) ६. २६.
- अबुड्ड (अमृद) ३. ४१.
- अयेअण (अवेदन) २. २.
- अयेमइअ (अमम) ६. ६८.
- अयेल्लणिज्ज (अरमणीय) ७. १४.
- अयेहधिर (अवयनाशील) ६. ५८.
- अव्याहय (अव्याहत) ७. ७९.
- अव्यो Inter (सूचने) ४. १४, (दु खे) ४. १४, (मभापणे) ४. १४, (अपराधे आखये च) ४. १४, (भये) ४. १५, (अदरे) ४. १५, (आनन्दे) ४. १५; (पद्यात्तापे) ४. १५, (सेवे विपादे च) ४. १५
- १ √ अस
 अत्थि (अग्नि) १. २, ५, ६०.
 अत्थि (अस्ति अमि अहिन् वा) १. ७३
 अत्थि (स्म-) ५. ७०.
 अमि ४. १०, १३.
 मि (अमि) ३. ७२, ८१, ८५, ४. ११, १३, १६, १९, ५६, ५. ७०, ६. १, ३, ७१, ७. १००.
 मिह (अग्नि) ५. ७०, ७. ५०.
 म्हा (स्म) ५. ७०.
 म्हा ,, ५. ७०.
 असि (आसीन्) १. २८, ४०, ४०,

अम्ह	॥	५. ३८.
अम्हि	॥	५. ३८.
अहं	॥	५. ३८.
णं	॥	५. ३८.
णे	॥	५. ३८.
मं	॥	३. ८७; ४. ५८; ५. ३८; ६. ९७.
महं	॥	८. ३८.
ममं	॥	५. ३८.
मम्ह	॥	५. ३८.
मि	॥	५. ३८.
मिमं	॥	५. ३८.
अम्ह(अस्मान्)	५. ३८.	
अम्हइं	॥	८. ३७.
अम्हे	॥	५. ३८; ८. ३७.
अम्हो	॥	५. ३८.
णे	॥	५. ३८.
णे (मया)	५. ३९.	
मह	॥	२. ७९; ५. ३९; ८. १४.
महं	॥	८. ३८.
मए	॥	३. ३०. ४. १२, १५, ५७; ५. ३९; ६. २, १०५.
ममए	॥	५. ३९.
ममं	॥	५. ३९.
ममाइ	॥	५. ३९.
मयाइ	॥	५. ३९.
मि	॥	५. ३९.
मे	॥	५. ३९.
अम्ह(अस्माभिः)	५. ३९.	
अम्हाहि(अस्माभिः)	५. ३९.	
अम्हे	॥	५. ३९.

अम्हेहि (अस्माभिः)	५. ३९.
	७. ९९.
अम्हेहि	,, ८. ३९.
णे	,, ५. ३९.
मइत्तो (मन्)	५. ४०.
मज्जत्तो	,, ५. ४०.
मनत्तो	,, ५. ४०.
महतो	,, ५. ४०.
मज्जु	,, ८. ३९.
महु	,, ८. ३९.
अम्हत्तो (अस्मन्)	५. ४०.
अम्हह	,, ८. ४०.
ममत्तो	,, ५. ४०.
अम्ह (मम अस्माकं वा)	५. ४१.
अम्हं	,, ५. ४१.
मइ (मम)	५. ४१.
मज्ज (मम अस्माकं वा)	५. ४१.
मज्जु (मम)	८. ३९.
मज्ज	,, ५. ४१.
मम	,, ५. ४१.
मह	,, ४. १३; ५. ४१, ९६, ६. ९६, ९८, ७. ३२, ८४.
महं	,, ५. ४१.
महु	,, ८. ३९, ४०.
मे	,, २. ७९; ५. ४१.
अम्ह (अस्माकम्)	५. ८८.
अम्हह	,, ८. ४०.
अम्हाण	,, ४. ५६; ५. ४२.
अम्हाण	,, ५. ४२, १०१, १०४.
अम्हे	,, ५. ४१.
अम्हो	,, ५. ४१.

णे (अस्माकम्)	७ ४१
णो	७ ४१.
मज्जाण	७ ४२
मज्जाण	५. ४२
ममाण	५ ४२
ममाण	५ ४२
महाण	७ ४२
महाण	७ ४२.
अम्हम्मि (मयि)	५. ४३
मह	५ ४३
मह	८ ३८
मए	५. ४३.
मज्झम्मि	७ ४३.
ममम्मि	५. ४३.
महम्मि	५ ४३.
ममाइ	७. ४३.
मि	७ ४३
मे	७ ४३
अम्हामु (अस्मासु)	७ ४४, ८ ४०
अम्हेसु	७ ४४
मज्जेसु	७ ४४
ममेसु	७ ४४.
महेसु	७ ४४.
अह (अय)	१, ३७, ४८, ५१, ८१, २. १०, २१, ३२, ६२, ८०, ८२, ३ २०, ८९ ८ १२, १५, ५ ६, १३ ८८ १०८ ६. २३, २३, १०, ४९, ६२, १०४, ७ २७, ७१, ७०, ७६, ७७, ११, ८ २०, ६४
अह S धदम्.	

अहसाय (यथाख्यात)	२. ५९
अहजाय (यथाजात)	२ ५९.
अहर (अघर)	२, ४७, ७, १९
अहरिअ (अघरित)	१ ४१, २. ५८, ३. ६०.
अहरेम P (पृ)	
अहरोमेय (पूर्ण)	७ १५.
अहलिहा (अहरिहा)	१. ५९.
अहवइ (अयका)	८. ६४.
अहसिअन्व (अहसितव्य)	५ ८१.
अहह Inter (अह)	७. १६
अहि (अह)	१. ६२, २ ४५, ४ ४५, ६०.
अहिअ (अधिक)	२ ७५, ३ ३, ४ ४५, ७६
अहिअयर (अधिकतर)	५ १३.
अहिऊल P (दह)	
अहिऊलइ (दहति)	७. ४८
अहिणव (अभिभव)	५ २२
अहिणु (अभिणु)	१. १९.
अहिन्द (अहीन्द)	६ १०४
१ /अहिपद्युअ P (ग्रह)	
अहिपद्युअन्ति (गृह्णन्ति)	७. ४९.
२ /अहिपद्युअ P. (आ-गम्)	
अहिपद्युअ (आगत)	७ १०
अहिमज्जु (अभिमन्जु)	३. १.
अहिमज्जु	३ १.
अहिमज्जु	२. ५८, ३ १
अहित्त P. (कादल)	
अहित्तइ (कादलनि)	७. १७
अहित्तइ P. (कादल)	
अहित्तइ (कादलनि)	७ १७

अहिच (अधिष) १. ८, ६. ४९,
६०.

अहिचइ (अधिषनि) ४. ४०,
६. ६९.

अहिचघ्न (अभिघ्न्यु) २. ५८.

अहिचिन्त्रिअ (अहिचिक्रि) २. ८९.

अहिमारिआ (अभिमारिका) १. १२; ६. २०.

अहीरन्ती (अहियमाणा) ७. ८६.

अहुलण (अमार्जक) ६. ६८.

अहुल्ला (अपुग) ४. ५.

अहुयन्त (अभवन्) ६. ४०.

अहूण (अविहीन) १. ६६.

अहय-पुह्य (अभूतपूर्व) ५. ५.

आ

आ (अ) ७. ९९.

आअ S. गम्.

√आअट्ट P. (आ-ट्ट)

आअट्टिअ (आअट्टन) ६. ५०.

आइ (आदि) १. २, ४८, ६९, २.
५०, ६२, ६७, ८४. ८. ७६.

√आइग्घ P. (आ-प्रा)

आइग्घिअ (अप्राट्टम्) ६. १०.

आइग्घिअ (आचार्य) १. ५०.

१. आउ (आयुग्) १. १०.

२. आउ (अय्) ३. ९०.

आउल्ल (आलोय) २. ८.

आउल्लिअ (अलोयिक) २. ७४

√आउट्ट P. (मस्त्)

आउट्टिअ (मस्) ६. ६८.

आउण्टण (आकुण्ठ) २. २५.

आउल (आकुल) १. ४६.

आउस (आयुष्) ७. ७४.

आउम-माणी (आयुर्मानिन्) १. १०.

आउह (आयुध) ३. ११, ६. ६०

आएम् (आदेम) ६. ९६.

आरुण्ड (अ) ७. ८१.

आरु (अ) ३. ५९.

आकार (अ) २. ११.

आकिट्टि (आकृति) २. ९१.

आगम (अ) ७. ३४, ४४,
८. ६१, ७४.

आघाअ (आघात) ३. ८.

आचार (अ) ६. ४५; ८. २०.

आच्छेदण (आच्छेदन) ६. ८५.

आजम्म (आजन्म) ७. ३५.

आजि (अ) ६. ९२.

√आण्ण P. (आ-रम्)

आण्णन्त (आरम्भमाग) ७. ९०

आणण (आनन) ६. ७६, ७. २१

आणन्द् (आनन्द) २. ४३, ५.
१०३; ६. २३, ४०, ७. ६१.

आणयण (आनयन) ५. २२; ११.

आणा (आजा) १. २९; ३. १३;
६. २०, ९७, ७. ४.

आणाल (आलान) ३. ६०.

आनयत्त (आनयत्र) ६. ७०.

आति (आदि) ८. ६.

आन्मन्

अमा (अमा) ३. १७.

अमाग्घा ६. ४.

अमाग्घ ३. १७; ४. ५६; ५.
७०; ७. ७३.

अप्पा (आत्मा) ६ ५७, ७. ७३

अप्पाण^० ३ १७.

अप्पञ्ज (आत्मानम्) ८ ४२.

अप्प " ८ १३

अप्पाण " ७ ३४.

अप्पाणु " ८ ३२

अप्पु " ८ ३२

अप्पणइआ (आत्मना) ४ ६६

अप्पणिआ ,, ४ ६६.

अप्पाणेण ,, ४. ६६

अप्पहो (आत्मन) ८ ३८.

आदरिस (आदर्श) २ ५२.

आदरिसीहय (आदर्शभूत) १ ३.

आदेस (आदेश) ६ ४४

✓आप्

+प्र प्रावह (प्राप्नोति) ८ ५८.

-प्राप्नेइ ,, ८ ६९

-प्रावड (प्राप्नोमि) ८ ३८

-पत्त (प्राप्त) १ ७३ ७ ९,

३१, ३९ ३ १३, ४ १७,

४९, ७८ ६ ४७, ९० ८

३९.

+ वि वाविअ (व्याप्त) ६ ९५

+मम् समाविड (समाप्य समाप्ति

का) ६. ९५

+मप्र सप्त (सप्राप्त) १ ८४.

आयह (आवाहय) ३ ३५.

आभरण (अक) ४ ३७, ६ २०

आमा (अक) १. ५९, ६७, ३ ५९

आभाम (अक) ८ १७

आम (अभ्युपगमे) ४ १.

आमह (आमर्द) १ ४३.

आमलय (आमक) ७. ३८

आ मूल सिर (आमूलशिर) ४. २७

आमेल (आपीड) १ ६७, २ ५५,

३ ६७

आमोअ (आमोद) ३ ४२.

✓आयज्ज P (वेप्)

आयज्जन्ती (वेपमाना) ६. १०१

१ ✓आयम्न P. (वेप्)

आयम्नमाण (वपमान) ६ १०१

२ आयम्न (आताम) १. ५७

आयरिम (आचार्य) १. ५०,

७ ६२, ६३.

आरत्तिअ (आरात्रिक) ६ ३२

आरत्तिअ ,, २. ७८, ८२

आरम्भ (अक) ७. ५१, ८ ६३,

७०.

आराम (अक) ७ १४, ६. ८६.

आरामिअ (आरात्रिक) ५ ६

आरिस (अर्थ) १ १.

✓आरोल P (पुव)

आरोलिअ (पुविन) ६ ६५

आलडी (आत्रि) ८ ४१

आलस्स (आलस्य) ७ ३०

आलाय (आगप) १ ५५,

७ १०५.

✓आलिह P (सृश)

आलिहइ (सृशति) ७ २८.

✓आलुह P (दह)

आलुहइ (दहति) ७ ४८

आवइ (आपन) ८ ८८

आवलिअ (आतोशिक) २ ८

आवत्त (आवर्त) ७ ८४

आयम्सअ (आवश्यक) ६ ६

आवेड्य (आपीड) २ ५४.

√आम्

अ-उड (आम्ने) ७. ५५, ८. १९.

अच्छति ,, ८. १०

अच्छने ,, ८. १०.

अच्छठ (आम्ने) ८. ५६.

अच्छउ (आस्ताम्) ८. ६४.

अच्छइ (आभ्वम्) ८. ४१.

अच्छहु ,, ८. १८, २१, ४१.

आसीण (आसीन) १. ७९,

६. २७, ३८.

+समुपा. समुपासित्र (समुपास्य)

२. ८३.

आस (अध) १. ३४, २. ९०.

√आसङ्ग P. (सभाव्य)

आसङ्गिज (सभावित) ६. २३.

आसण (आसन) १. ७९, २. ३२,

३. ७४, ५. २५, ८. १७.

आसन्ति (आसति) ८. २१.

आसत्थाम (अश्वत्थामन्) १. ३१

आसय (आशय) २. ५२

आसय (अक) ३. ६४

आसार (अक) १. ५२, ७. ९२

आसीमय (आशिप्) १. ८५

√आह P. (आह्व)

आहन्त (आह्वन्) ३. ३६,

आहर् (आह्वरे) ८. ६९

१ आहरण (आमरण) १. ४३, २. ८,

३४, ४०, ६. ३४, ७. २०

२ आहरण (अक) ५. ३५, ४३, ४४

√आहोद P. (तट्)

आहोदिग (ताडित) ६. १८.

इ

१ √इ

इइ (इति) ४. १५, १८, ५. ६१.

इन्ति (यन्ति) १. ६९.

जन्ति ,, १. ७.

इसि (इषि) ३. ८५, ४. १६, ५१.

इमु (इहि) ४. ५१

इध (इत) ४. ८.

इन्त (आयन्) ७. ५४.

इन्ती (यन्ती) ४. ४४.

+उद् उइअ (उदित) ७. १०६

+उप. उवेन्ति (उपयन्ति) ४. ४.

२ इ (पादपूरणे) ४. २१

इअ (इति) १. २९, ४८, ६१, २

१७, २३, ५३, ३. ५६, ७२,

७५, ७६, ७७, ७८, ८७, ४.

२. ८, १०, २१, ३३, ४१, ४५.

५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५८,

७. २, ४५, ४८, ७०, ७१, ७२,

७३, ८१, ८७, ८९, ९०, ९६,

९७, १०५, ६. ३, १०, ७. १,

२३, ९२, १००, ८. ३६, ४०,

८३ इय २. ६२.

इअर (इतर) ७. ६०.

इअरहा (इतरय) ४. १९.

इक (एक) १. ७४.

इक मण (एकमनस्) ८. २०.

इकमि (एकय) ८. ७१.

इकाल (अक्षर) १. ३५.

इकुअ (इकुद) १. ६०.

इच्छिअर (छिन्ति) ७. ५४.

इच्छु (इय) ५. ६९.

इट्ट (इष्ट) ३. ८.

इट्ट " ५. १०३.

इड्ड^० (इडा) ८. २३.

इण परि (अनया रीत्या) ८. ४७.

इण्हि ३ एण्हि

इत्तहे (अत्र) ८. ७५

इत्ति (इति) ३. ७९, ८६.

इत्तिअ (एतावत्) ३. ७९

इत्थ ३. एतद्.

इत्थं (अत्र) ३. ८२.

इत्थी (स्त्री) २. ६६., ३. ६५, ४
५७, ६९, ७. ५, १५, २४,
२६, २७

इदम्

अय (अयम्) ५. ७; ७. ९३.

इमो " २. २६, २७, ५. ६,

इमे " ४. ६१.

इमा (इयम्) १. ३०, ५. ९९.

इमिआ " ५. ७.

इमा (इमाः) ५. ६९.

इण (इदम्) ५. ११, ६. ३

इणमो " ५. ११.

इद " ५. ११

इम " २. ७९, ३. ६१, ८०,

४. ३, १९, २७, २३, ७७,

५. २९, ३२, ३३, ८२,

८३; ६. ९८, ७. १००.

इम् " ८. २८

आयद (इमाभि) ८. २९.

इम (इयम्) ३. ७०; ४. १९,

१०, ५४; ५. ६९, ११

६ " ५. ९,

इमे (इमान्) ५. ९, ४८.

णे " ५. ९.

इमिणा (अनेन) ५. ३.

इमेण " ५. ३, १०

णेण " ५. १०.

इमेहि (एभिः) ५. १०.

एहि " ५. ८.

णेहि " ५. १०.

इमाइ (अनया) ४. ५४.

इमाए " ३. ६७, ४. ४७.

इमीए " ४. ४७.

आहि (आभि) ५. ८.

इमाहि " ५. ६.

अस्त (अस्य) ५. ८.

आयहो " ८. २९.

इमस्त " ५. ८, १४, ६१.

से " ५. १२, १३.

इमाण (एणाम्) ५. १४.

सि " ५. ११.

इमाइ (अस्या) ४. १३.

मि (आगाम्) ५. १२.

आस्मि (आस्मिन्) ५. ७.

इमस्मि " ४. १२, ५. ९.

इमस्मि " ४. ७०, ५. ७.

एमु (एणु) ५. ८

इदो (इत्) ५. ६६, ७२, ७५

इह ५. २. २९, ३१, ५५, ३

६२, ४. १, ८, ५४, ५९, ६१,

६३, ५. ९, २३, ५४, ५५,

७८, ६२, ६८, ६७, ६८, ६९,

८८, ७. १, १००; ८. २४.

इद (इह) १. ६९; २. १७.

इधं (इह) ७. ९५.

इदि (इति) ८. ५.

इन्द्र (इन्द्र) २. ३२, ३४, ६. २३,
१०४; ७. ५३, ६९, ९३, ९८.

इन्द्रवारण (इन्द्रवारण) ७. २०.

इन्द्रिय (इन्द्रिय) ८. ५३.

√इन्ध

+ सम्. समिन्धन्त (समिन्धान)
३. ४

°इन्ध (चिह्न) २. २८

इन्धण (इन्धन) ७. ४८.

इभ (इभ) १. ७९, २. ३८, ६.
२२, ८८, ५७, ६९, ६६, ९०.

इय ९. इय.

इर (किल) ४. ६

इला (स्त्रीनिरोध) ५. ८०.

इय (इय) १. २२, ३०, ४३, २.

५०, ३. ८०, ४. ३, ५४, ५

६८, ६. ३५, ५२, ८. १.

√इप्

इच्छसि ८. ६३.

+ प्र. वेगइ (प्रेषयति) ६. ७५.

- वेगीअ (प्रेषात्) ६. ७८.

१ इह = इदम्.

२ इह (इम) २. २४.

इहं = इदम्

इहरा (हरया) ४. १९.

इह-लोअ (इहलोक) ४. ९५

ई

√ईध्

इयगन्त (ईशमाण) ६. २४.

+ निर् निरिष्यत् (निरिष्यन्)

४. ५३.

-निरिष्यत् (निरिष्य) ८. ३२.

+ प्र. वेमससि (प्रेषसे) ५. ६४.

-वेमससे " ५. ६४.

-वेमिगन्था (प्रेषध्वम्) ५. ६८.

-वेमसह " ५. ६८.

विमिगन्तइ (प्रेष्यते) २. २८.

वेमन्त (प्रेषमाण) ८. ४.

विमिगळण (प्रेष्य) १. ५६.

+ प्रति. पडिग्याविअ (प्रतीक्षित)

७. ३९.

ईरिम (ईरिम) ४. १४.

ईम (ईम) १. २, ६, ६, ८३; २.

७६, ८५, ८९, ६. ८९.

ईमर (ईमर) २. १७, ६. ८५.

ईसि (ईपत्) ३. ६५.

उ

१ उअ (उत) २. १७, १९.

२ उअ (उय) १. ६७, ४. १८,

५५, ५९, ६१, ६४; ५. ८,

११, १२, ४७, ८८, ४९, ७६.

√उअक्ख P (उय्)

उअक्खइ (उयति) ७. २५.

उअर (उदर) ४. २८.

उउ (उय) १. ८३, ९०; ३. १,

२, ४; ४. ५.

उउअर (उदुअर) २. ७७.

उउअल (उदुअल) २. १६.

उअम (उदम) २. ६७.

उअर (उदर) १. ४१.

√उअम P. (गम्)

उअमइ (गच्छति) ७. ६.

उअम (उदुय) ७. ११.

- उक्तेर (उत्कर) १. ४१; ५. १८.
 उक्लिष्यण (उत्लेषण) ६. ९८.
 ✓उक्कल्लुड P. (वृद्ध)
 उक्कल्लुडिअ (वृद्धित) ६. ७७.
 ✓उग्ग P. (उद्-घट्ट)
 उग्गिअ (उद्धटित) ६. २३.
 उग्गाम (उद्गम) ५. ८८.
 ✓उग्गाह P. (रत्न)
 उग्गाहिअ (रचित) ६. ५९.
 उग्गीव (उद्ग्रीव) ३. ३२.
 ✓उग्गुस P. (मृज्)
 उग्गुसिअ (मृष्ट) ६. ६६.
 ✓उह P. (निन्दा)
 उहन्त (निन्दात्) ६. ९.
 उचिअ (उचित) १. ४८.
 उच्च (BK) ३. ९.
 उच्चअ (उच्चैत्) २. ५.
 उच्चिणिरी (उच्चैत्री) ४. ९.
 ✓उच्छल P. (उद्-शल)
 उच्छलिअ (उच्छलित) ७. १८.
 उच्छर (उत्तर) ३. १.
 उच्छाह (उक्ताह) १. ७१; ५. ७८.
 उच्छाहकर (उक्ताहकर) ३. १५.
 उच्छु (इत्तु) १. ६३.
 उच्छुअ (उत्तुअ) ३. १.
 उच्चल (उत्तल) १. १६; ३.
 ७१; ५. ६२; ७. ९, ८८.
 उच्च्राण (उत्तान) २. ८१, ३
 १, ९, ७१, ४. २३, ३०, ५.
 १, ६३, ८८, ८७, ६. १०३.
 उच्चुअ (उत्तुअ) १. ८९.
 ✓उज्ज
 उज्जिअ (उज्ज) ८. ८.
 उट्टिअअ (आट्टिक) ३. ८.
 उट्टिसिअ ४. घुप्.
 उट्ट (BK) ६. १४.
 उट्टावण (उट्टायन) ५. ३२.
 उण ४. पुण.
 उणा ४. पुण.
 उणाइ ४. पुण.
 उणो ४. पुण.
 उण्हा (उण्णा) ४. १.
 उत्तंस (BK) ३. २०, ७०; ७. ९६.
 उत्तमङ्ग (उत्तमाङ्ग) ६. ८४.
 उत्तरङ्ग (BK) ४. २७.
 उत्तरिज्ज (उत्तराय) २. ६१.
 उत्तरीअ (") २. ६१.
 उत्तावण (उत्तावन) ३. ६४.
 १ ✓उत्थङ्ग P. (उद्-नमय)
 उत्थङ्गिअ (उत्थमिन) ६. २४.
 २ ✓उत्थङ्ग P. (उद्-क्षिप)
 उत्थङ्गिअ (उत्थिप्प) ६. १८.
 १ ✓उत्थङ्ग P. (उद्-क्षिप)
 उत्थङ्गिअ (उत्थ) ६. ९१.
 उत्थार P. (आ-कम्)
 उत्थारिअ (आकान्त) ७. १.
 उदअ (उदय) ६. २३. उदय ६.
 ११, १२.
 उदक्षिरी (उदक्षिरी) ४. ४४.
 उदहि (उदधि) ७. ८७.
 उदंठ (उदण्ट) १. १९.
 उदण्ट (BK) २. ८४.
 ✓उद्दाल P. (आ-विद्)
 उद्दालिअ (आविप्प) ६. ८८.
 उद्दम (उदम) ५. ९, १६.
 उद्धार (उद्धार) ७. ९८.

√उद्भम P. (पृ)

उद्भमाय (पूर्ण) ७. १५.

√उद्भल्य

उद्भलिभ (उद्भलित) ६. १९.

उपदेस (उपदेश) ७. १०२.

उपसम (उपशम) ८. १२.

उप्पल (उत्पल) १. ५६

उप्पाय (उत्पाद) ३. ३२.

√उप्पाल P. (वध्)

उप्पालत्तु (वधय) ६. ३.

√उप्पेल P. (उद्-नम्)

उप्पेलिभ (उन्नमित) ६. २४

उष्म (ऊर्ध्व) २. ७७, ३. २०.

√उष्माय P (रम्)

उष्मावन्ती (रममाणा) ७. १३.

उष्मिय (ऊर्ध्व) ८. १४.

√उष्मुत्त P (उद्-क्षिप्)

उष्मुत्तिभ (उक्षिप्त) ६. ९९.

उभय (ऋ) ३. ६९.

उम° (उमा) ३. २८.

उम कामय (उमाकामक) ६. ३१

√उमच्छ P. (वप्स्)

उमच्छन्त (वधयत्) ६. ५८.

उमा (स्त्रीविशेष) ५. ८१.

उमीस (उन्मिभ) २. ४१.

उम्बर (उद्भुम्बर) २. ७७.

√उम्भत्य P. (अम्भा-गम्)

उम्भात्पद (अम्भागच्छति) ७. ११

उम्भि (ऊर्मि) ४. ४९.

उम्मीलणय (उन्मीलन) ७. ६५

उम्मुद्द (उन्मुत्त) २. ५२.

उम्ह (उम्भन) ६. २१.

उम्ह-कर (उम्भकर) ३. ३०.

उर (उरस्) १. ४०.

उरग (ऋ) २. ८३.

उरस् (ऋ) ८. ८३.

उरु (ऋ) ४. ३२.

उल्लूखलय (उल्लूखल) २. १६.

√उल्ल (आर्द्रय्)

उल्लन्ति (आर्द्रयन्ति) १. ५५.

उल्ल (आर्द्र) २. ३, ३. २७.

√उल्लाल P. (उद्-नम्)

उल्लालिभ (उन्नमित) ६. २४.

उल्लाव (उत्पा) १. ५६.

√उल्लूक P (वृद्)

उल्लूकिभ (वृद्धित) ६. ७९.

√उल्लुण्ड P. (वि रेचय्)

उल्लुण्डावन्त (विरेचयत्) ६. १७

√उल्लूर P. (वृद्)

उल्लूरिभ (वृद्धित) ६. ७९.

उल्लोभ (उल्लोच) १. ७३.

उवपस (उपदेश) ८. ४७.

उवज्ज्राभ (उपाध्याय) ७. ६४.

उवदेश (उपदेश) ८. १.

उवमा (उपमा) २. ७२; ३. ४३;

७. १८, ८७.

उवरि (उपरि) ३. ८८; ८. ३१.

उवरि (उपरि) १. ६८.

उवसम (उपशम) ७. १२; ८. ४४.

उवह (उभय) ३. ६९.

√उवहत्य P. (समा रय्)

उवहत्तिभ (समारचित) ६. ६०.

उवहार (उपहार) ५. ३६.

उवाल्म (उपालम्भ) ६. १०५.

- उविन्द (उपेन्द्र) ६ २३, ७ १८
 उव्योस (उर्वाश) ६ ३३
 उव्येदण (उद्वेष्टन) ७ ५९
 उव्येय करी (उद्वेगकरा) ३ ३५
 उव्येलु (उद्वेणु) २ ३८
 उव्येल्लिजइ ऽ चेष्ट
 उव्येत्तिर (सत्वरगमनशील) ६ ४८
 उव्येय (उद्वेग) ७ ६१
 उव्येसर (उव्येश्वर=राजाविशेष)
 ६ ७५
 १ उसह (वृषभ) १ ८४
 २ उसह (ऋषभ) १ ८९
 १ √उस्सिक्क P (उद् क्षिप्)
 उस्सिक्कन्ति (उत्क्षिपन्ति) ६ ९९
 २ √उस्मिक्क P (मुच्)
 उस्मिक्किअ (मुक्त) ६ ५६
 उहय (उभय) २ ६
 ऊ
 ऊ (गर्हायाम) ४ १०, (आक्षेपे) ४
 १२, (सूचन) ४ १२, (विहमये)
 ४ १३
 ऊर (BR) १ ७७, ३ २५
 ऊस मालि (उसमालिन्) १ ३२
 √ऊसल P (उद्-लस्)
 ऊसल्लइ (उलसति) ५ १६
 ऊसलिअ (उलसित) ७ ४५
 ऊसय (उलसय) ३ १, १९
 ऊसारि (आसारिन्) १ ५०
 ऊसुअ (उसुव) १ ७०, ३ २.
 √ऊसुम्म P (उद्-लस्)
 ऊसुम्भिअ (उलसित) ७ ४५
 फ
 √फ
 अप्पिअ (अर्पित) १ ४४, ६ २७.

ओप्पिअ (अर्पित) १ ४३

ए

- एअ (एव) ५ ८६, ९१
 एउ (एवम्) ८ १४
 एरुइआ (एकदा) ३ ८६.
 एरुल्ल (एक) ३ ८७
 एक्क ,, ३ ८७, ७ ३४, ८
 २६
 एक्कमेक्क (एकैक) ४ २२
 एकसरिअ (सगिति सप्रतिवा) ४ १९
 एक्कसि (एकत्र) ३ ८५
 एक्कसिअ (एकदा) ३ ८६
 एक्कारअ (अयस्कार) ७ १२
 एक्केक्क (एकैक) ४ २२
 एण (एक) १ ११ ३ ७७,
 ६ २८, ७ ९७.
 एणागार (एकाकार) ४ ६२
 एण्हि (इदानीम्) १. ५१ ३ ६७,
 ५ १०२, ६ १ इण्हि १. ५३,
 ४ ६४, ५ ८९, ९६,
 ६ ७१, ७२
 एतद्
 इणम् (एव.) ५ १६.
 एस ,, १ ६०, २ १०, १७,
 २६, २८ ३०, ४ २२,
 ६९; ५ ७१, १०१
 एतो ,, २ ३१, ४ १२,
 १४, १५, १८, १९,
 २२, ५ १७
 एहो ,, ८. २१.
 इणमो (एषा) ७ १६
 एसा ,, ४ ३३, ५ १७,
 ७२, ७३ १००

एह (एया) ८. २८.
 एही ,, ८. ३८.
 एआ (एताः) ४. २१; ५. ९८,
 १९.
 एअ (एतत्) ३. ७३; ५. १७, ५३.
 एद ,, ७. १०१.
 एस ,, ५. १६.
 एहु ,, ८. २८, २९, ३०, ३१,
 ३६, ३९, ६१, ६७, ७२, ७४.
 ए (एते) ८. ७२.
 एआह (एतानि) ५. ७९.
 एह (एतान्) ८. २९.
 एएण (एतेन) ५. ३.
 एदिणा ,, ५. ३.
 एयाए (एतया) १. २६.
 एआओ (एतस्मात्) ५. १५.
 एत्ताहे ,, ५. १५.
 एत्तौ ,, ५. १५.
 एअस्स (एतस्य) ५. १४.
 एदस्स ८. ५.
 एदाह ,, ८. ५.
 एआण (एनेयान्) ५. १४.
 अयम्मि (एतस्मिन्) ५. १६.
 ईअम्मि ,, ५. १६.
 एअम्मि ,, ५. १६.
 एअस्सि ,, ४. ७०.
 एत्थ (एतस्मिन्) १. २९; ४.
 ७१, ७३; ५. १५, ४६, ५७.
 इत्थ ४. ७२; ५. १२, ६४.

एत्तहि (इतः) ८. ६६.

एत्तहे ३ इत्तहे.

एत्ताहे (इदानीम्) ३. ६७.

II [कुमारपालचरित]

एत्तिअ (इयत् एतावद्वा) ३. ८०.

एत्तिल ,, ३. ८०.

१ एत्तलु (इयत्) ८. ५५.

२ एत्तलु (एतावत्) ८. ७५

एत्थु (अन) ८. ५२.

एहह (इयत् एतावद्वा) ३. ८०.

एमेअ (एवमेव) २. ८०.

एम्ब (एवम्) ८. ६२.

एम्बह (एवमेव) ८. ६५.

एम्बहि (इदानीम्) ८. ६६.

एरिस्स (ईदृश) ४. ७६.

एरिस्सअ ,, २. २४.

एरिस्सिआ (ईदृशी) १. ६७.

एव (इह) २. ८०.

एवं (इह) २. ८०. ५. ९७

एवड (इयन्) ८. ५६.

एव्वारु (एवाह) ५. ६३.

एहउ (ईदृक्) ८. ५०.

ऐ

ऐ-अइ (अयिमयि) २. १३.

ओ

१ ओ (सूचने) ४. १३; (पश्चात्तापे)
 ४. १३.

२ ओ (उत्त) २. १७.

✓ ओअग्ग P (वि-आप्)

ओअग्गिअ (व्याप्त) ६. ९५.

ओअन्दण (अच्छेदन) ६. ८०.

ओआर (अपकार) २. १८.

ओआस (अवकाश) २. १८

ओअल्ल (उत्तल) २. १६.

ओग्गान्तिर (रोमन्यकरणशील)

६. ३०.

ओघ (इह) ४. २६.

- ओज्झर (निर्झर) १. ६४
 ओज्झाय (उपाध्याय) ७ ६५.
 ओट्ट (ओष्ठ) ४ २०
 ओमाल (निर्माल्य) १ २९
 ✓ ओम्पाल P (आदय्)
 ओम्पालिअ (आदित) ६ १४.
 ✓ ओम्पाल P (अवय्)
 ओम्पालिअ (अवतिन) ६ २८.
 ✓ ओरस P (अवतृ)
 ओरमिअ (अवतीर्ण) ६ ५२
 ओली (आलि-पङ्क्ति) १ ५५;
 ३ ३३ ५. ६०
 ओल्लुपिडर (विरोधनशील) ६ १६
 ओल्ल (आर्द्र) १ ५५ ८ ४
 ओयण (उपयन) ३ ९०
 ओमन्दिअ (अपधिक) २ ५०
 ओसह (अपय) ७ ५०
 ✓ ओमुञ्ज P (तिप्)
 ओमयन्त (तेजमान) ६ ६६
 ओह (ओष) १ ६३, ४ २३, ६ ७१
 ओहाठ (उल्लगल) २ १६
 ✓ ओहाम P (नोलय्)
 ओहामन्त (नोलयन्) ६ १६
 ✓ ओहाय P (अवय्)
 ओहाविअ (आवन्त) ७ १
 ✓ ओहीर P (निद्रा)
 ओहीरन्त (निद्रा) ६ ९
 क
 कइअय (कणिअय) ७ १.
 कइम (कम्म) १ ३६
 काया ४ किम

- कइरविणी (कैरविणी) ६. ३.
 कइलास-सअ (कैलासशय) २ १
 कइवाह (कनिअय) २. ६२.
 कइसअ (कम्म) ८. ५१
 कउ (उत्त) ८. ६१.
 कउच्छेअय (कौशेयक) २ १०
 कउसल (कौशल) २. १०
 कउह (ककुद) २. ५०.
 कउहा (ककुम्) १. ११.
 कए (कृते) ५. ३०, ३४; ६. ७८.
 कंटइल्ल (कण्टकवान्) १. १२.
 कंत (कान्त) १. १९.
 कडिलि (कडिलि) ३. १७.
 कडेल्लि (कड) ३. ४.
 कच्छ (कक्षा) २. ३८.
 कच्छ (कड) ५ ६३, ७०.
 कज्ज (कार्य) ५. ३८; ६. ४७, ६१,
 ८८, ९७; ७. ८५, ९५
 कज्जल (कड) ३. ५५, ४. ४९,
 ६ ६७.
 कञ्जण-केअर (कायनकेतही) ४. ४
 कञ्जणार (कायनार) ४. ३.
 कज्जि (कायी) ६. ७२.
 कञ्जइआ (कञ्जिता) ४. ७३.
 ✓ कट्ट
 +प्र पयडिअ (प्रकटित) ३. ९.
 -पायडिम " ४. ३९.
 १ कट्ट (कट्ट) ४. १५.
 २ कट्ट (कट्ट) ४. ५१.
 कट्टमहु (कट्टमय्) ३. ४०.
 कट्टण (कट्टन) २. ४९
 कट्टि (कट्टे) ३. २५.
 कट्टिअय (कट्टय) ४. ५२.

कहुअ (कहुक) २. ३१.
 कहुअत्त (कहुकत्त) ७ २०.
 कटिण (कटिन) ३. ५१.
 कण (क) २. ८३, ५. ५६, ६.
 ८९; ७. ८७.

कणय (कनक) १. २७, ७५; ४.
 १०; ६. २६, ३४, ५४, ७५,
 ८२, ९३.

कणय-पङ्कज (कनकपङ्कज) १. २७.
 कणवीर (करवीर) २. ६३.
 कणिआर (कर्णिकार) ३. ४४.
 कणेरु (करेणु) ३. ६०.
 कण्टइअ (कण्टकिन) २. ४९.
 कण्ट (क) ३. २०, ५. ६७, ८.
 ८३.

कण्डलिआ (कन्दरिका) ३. ११.

✓कण्डूय

कण्डुअमाण (कण्डूयमाण) १. ७४.
 कण्डूल (सर्जूल) १. ३८.
 कण (कर्ण) २. ७, २२, ३७, ६.
 २६.

कणिआर (कर्णिकार) ३. ४४.
 कणिआरय ,, २. १३.

१कणह (कण=हरि) २. १७, ३. ५५.

२कणह (कण=वर्णविशेष) ३. ५५.

कत्ता (कर्त) ४. ५८.

कत्तार ,, ४. ५३, ५८.

कत्तो (कृत) ५. ५, ६ १, १०५.

कत्तय (क) १. ६२, ४. १०, ५. ५,
 ८. २४.

✓कय

कहइ (कययति) ४. १६, ५. ७.

कहेसु (कयय) ८. ७१.

कहि ,, ८. ७०.

कहिअ (कयिन) ७. १२, ८. १४.

कयिद ,, ८. १, ४६.

कहिवि (कययित्वा) ८. ८३.

कट ६. ६८.

कटण (कटन) २. ४६.

कन्त (कान्त) १. १९.

कन्ति (कान्ति) १. ७८, २. १, ४९,

३. ४७, ६. २३, ७. १८

कन्तिह्वा कन्तिमर्ता) ३. ७९

१कन्द (क) १. ३७, ५०

२कन्द (कन्द) २. ८५

कन्दप्प (कन्दर्प) ३. ३३.

कन्दलिअ (कन्दलिन) ५. १७

कन्दली (क) ५. ३०

कन्न (कर्ण) ४. २८, ८. ७४

कन्नउज्ज (कान्मरुज्ज) ६. ७९.

कन्नह्वा (कर्णक) ८. ७३.

कन्नरय (कर्णिकार) ३. १०

कण्ट (क) ८. ८.

१कण्य (कण्य=कालविशेष) १. ६१.

२कण्य (कण्य=द्रुमविशेष) ६. १०.

कण्पूर (कर्पूर) २. ३९, ५. १३.

कयरी (क) १. ७६, ४. ४४.

१कम (कम) १. १४, ७. ६७, ६.

४५.

२कम (कम) ३. ५०.

कमन्ध (कमन्ध) ७. ७७

कमल (क) १. ७०, ७. १०, ४९;

६. १८, १३, ३३, ३६, ७०,

८. ८७.

कमलच्छी (कमलाक्षी) ५ ८०
 कमलिणी (कमलिनी) ७ १९
 ✓कमचस P (स्वप्)
 कमवसः (स्वपिति) ६ १००
 ✓कम्प
 कापिथ (कम्पित) १ २०, ३ १३
 कम्प (BK) ५ १०२
 कम्मारजम्म (कश्मीरजन्म) ३ २२
 कम्म (कर्म) ५ ४४, ८७, ७ १०,
 ३९, ४८, ५४, ६३, ७३, ७८,
 ८१, ८५ ८ ८, ४५, ४९, ५३,
 ५४, ६३, ७०, ७९
 कम्मण (भोजन) ६ ७४
 कम्मन्तमत्त (नापितमान) ६ ४४
 कम्मश्रण (उपभोजक) ६ ७४
 कम्हार (कश्मीर) १ ६५, ३ २२
 कम्हारज (कश्मीरज) ३ २९
 रकय ३ कु
 रकय (क्व) २. २७
 कय-युग (कृतयुग) १ १५
 कयल (कदल) २ १३.
 कयलि (कदली) २ ४८, ४ १, ५०
 कया (कदा) ७ ४३
 रकर (BK=किरण) १ ५८, ५९,
 ६०, ६३.
 रकर (BK=हस्त) १ ७३, ८६, २
 ३, ७, १९, ३९, ३ २२, २८,
 ६ २४, ३२, ६३
 रेकर (BK=राजप्राद) १ ३४
 प्रकर (BK=गुण्डा) २ २५, २६,
 ६ ९९
 वग्ध (वरक) ४ ३१.

✓करस P. (भञ्ज)
 करञ्जि (भञ्ज) ६, ६९.
 रकरण (BK=कर्तृ) २ ८१, ३ ७
 रेकरण (BK=अधिकरण) २. ८७
 रेकरण (BK=इन्द्रिय) ७. १, ५७,
 ८ ४१, ७६.
 रकरण (BK=पदासनादि) ८. १७
 करणिञ्ज (करणीय) २. ६०
 करुन (करण=इन्द्रिय) ८. ७
 करलिहूअ (कदलीभूत) २. ४८
 करहय (करमक) ६. ३०.
 करि (करिन्) २ ४८, ६ ६४, ९९
 करिअव्वी (कर्तव्या) ८ ३३
 करिअव्वउं (कर्तव्य) ८. ७६
 करुण (करुणा) ८ ४९
 करुणा (BK) २ ६५
 करेवा (कर्तव्य) ८ ७६
 करेव्वउं ,, ८ ७६
 ✓कल
 कलिअ (कलित) २ ७७, ३. २.
 कलङ्क (BK) १ ६०
 कलम (BK) ५ १८
 कलयण्ठ (कलकण्ठ) ५ ६७
 कलस (कलश) २ ६३, ६४
 कलह (BK) ४ १३
 कला (BK) १. ३३, २९, २. १८,
 २०, २३, ३७, ४१, ३ २६,
 ४९, ६ ४३.
 कलाव (कलाप) १ ३९.
 रकलि (BK=कलियुग) १. १५, ८३;
 २ ४३, ५३, ८३, ६. २८,
 ७. ७८, ८१; ८. ३५.

- २ कलि (BK=कलह) ७. ४४, ६९.
 कलिद्या (कलिका) ३. ५८; ५.
 १३, ४१, ५४.
 कलुसण (कलुषण) ५. ३२.
 कल्लाण (कल्याण) ८. ३३.
 कल्हार (कहार) ५. २२.
 कचट्टिय (कदरित) २. ४९, ३. ५
 कचट्टि (कर्पाईर) ३. १०.
 कचण (किम्) ८. ३०.
 कचरी (कबरी) ३. ५५; ५. ६०.
 कचलण (कवलन) २. २२.
 कपाढ (कपाट) २. ४५.
 कचिकच्छू (कचिकच्छू) ७. ३७.
 कशाअ (कषाय) ८. २.

√कस्

- + वि. विअसन्ति (विकसन्ति)
 १. २४.
 -विअसिय (विकसित) ३. ३१,
 ४. २०.
 -विअसाविअ (विकासिन) ७. ४०.
 कसण (कृष्ण) ३. ३१, ५५; ५. ६९.
 कसरअ (कसरत्क) ८. ६८.
 कसाय (कषाय) ८. ८, ५३.
 १ कसिण (कृत्स्न) ३. ३१, ३९, ४९.
 २ कमिण (कृष्ण=वर्णविशेष) ३. ५५.
 कस्ट (कष्ट) ८. १.
 १ कह (कह) ७. २१.
 २ कह (कपन्) ५. १४, ८५, १०५;
 ६. १०६; ७. ८४; ८. १६.
 कहं ॥ ४. १९; ५. १०१; ७.
 १९; ८. ६०.
 कहन्तिट्ट (कुतः) ८. ६१.
 कहा (कषा) ६. ४९, ४६.

- वहावण (कार्पण) ३. २७.
 कहि (कुत) ६. १.
 काई (किम्) ८. ३०.
 काउँअ (कामुअ) २. २७.

√काळञ्ज

- कखन्त (काट्टञ्ज) ७. ३८.
 १ काम (BK=मदन) १. ७६; ३. ७,
 २८, ९०; ५. ७, ५८; ७. ३,
 २८, ३२.
 २ काम (BK=विषयामिलाय) ७. ७.
 कामकर (BK) ३. ४३.
 काम-अम् (कामवत्) ७. ८.
 कामि (कामिन्) ३. ४२, ६. २०.
 कामिणी (कामिनी) ३. ६; ७. २५.
 कामुअ (कामुक) १. ५९.
 काय (BK) ८. ७२.
 कायअ (कर्तव्य) ७. ५४.
 कारण (BK) ८. २५.
 काल (BK) १. १५, २. १३, ४.
 ७८, ५. ६३; ६. ७४, ७. ७२.
 काला (निरस्कारपरा) ४. १७.
 कालाम् (कालायम्) २. १५.
 कालायम् (BK) २. ७२.

√काशय

- + अ. पयागन्त (प्रकाशयन्) ६.
 ३१, ४३.

√काम

- नामिअ (कामिन) २. ३८.
 काम ५. ६८.
 कामवि (काश्यवी) १. ३१.
 कामि (कामि) ६. ७६, ९६.
 काहल (कातर) २. १३.

काहावण (कार्यावण) ३ २०
कि ३. किम्

किंसुख (किंसुक) १ ५७, ३
६५ ९० ४ ४

किङ्किणी (SK) ५ ७, ६ ३८

किञ्च (कृञ्च) १ ३३.

किञ्चि (कृञ्चि) २ ८७.

किञ्ची-पाउरण (कृञ्चिप्रावरण =
पाउरण) २ २०

किटि (किरि) २ ६० ३ ७१.

किणण (कृणण) ६ ३४

किणो (कृणो) ४ २०

कित्तणय (कीर्तन) २ ५१.

कित्ति (कीर्ति) १ ३०, २ २०,
७ ८८, ९६, ९९

किष् (कृष्) ८ ५०

किन्तर (कृन्तर) ४ ८५, ७१.

किन्तरी (कृन्तरी) ६ १२.

किम्

का (क.) २ १०, ७३ ३ ५६,
७९, ८६, ४ २३, ८६, ५०,
८६, ५ ५, १५, १० ६ ७
११, १०० ७ १ १६, १५,
१२, ३०, ८. ३० ४
६ ४ १० ४ ८६ ८० ७
११ ३६

का ३ ७९, ७३, ५३, ४ ८०,
८० ७९, ७३, ५३, ५ ७३
हिम) १ ३६, ३०, ८१ ७
८० ३ ७६ ८०, ४ २,
१०, ११, ३१, १३, १४, १५,

२४, ३३, ५१, ५३, ५६, ५७,
५ १२, २३, २४, २९, ३०,
३१, ३२, ३३, ६५, ६९, ६
२, ३, ४८, ७. २०, ६८,
१०१, १०२ ८. ६०, ८०.

कि ८. ४१, ४६.

क (कम्) ५. ७८, ६. ९७, ९९,
८. ३७, ५६.

क (काम्) ४. ४९.

किणा (केन) ५. ३; ६. ९७.

केण " १. १७, ३. ५१,
५५, ५७, ७५, ७६, ७७,
७८, ८०, ५. ४; ८. १६,
३६.

केहि (के) ५. ८६.

केहि " ३. ७२.

काह (कया) ४. ४७.

कीह " ३. ५२, ५४, ८१,
८२, ८३, ८५, ८७, ८९, ४
८७.

कीह " ३. ५८, ८४, ४
५२, ५८.

कादि (कानि) ४. ५५.

काहा (करमात्) ५. १, २.

काधो " ५. १.

किणो " ५. २.

बिहे " ८. २६.

बैम " ४. ११, ५. २, ७१

काग (करय) ४. ७३, ७ ४५.

कम " ८. १७, ७०, ७१.

काग " १. ३२.

कामु (कस्य) ८. २७, ३१, ७१.

काम (केषाम्) ४. ७१.

केसि (केषा कासा वा) ४. ७१.

काम (कस्याः) ४. ७२.

काइ ,, ४. ७३.

कहे ,, ८. २७.

किस्सा ,, ४. ७४.

कीए ,, ४. ७५.

कीसे ,, ४. ७५.

काण (कासाम्) ४. ४९.

कइआ (कस्मिन् काले) ४. ७६.

कइया ,, १. ४८.

काजा ,, ४. ७६.

काहे ,, ४. ७६.

काहि (कस्याम्) ४. ६९.

कीए ,, ४. ६९; ६. २.

किं णेदं (किमेतन्) ७. १००.

किं पि (किमपि) १. ३०

किर (किल) २. ६३, ३. १६, ५०,

४. ६, १९, ७८, ५. ३; ८.

६३, ७८.

किरण (सक) ६. १६.

किराय (किरात) २. २९.

किरिया (क्रिया) ३. ४९. किरिया

८. ११.

किल (सक) ४. ७, ८. ६.

√किलकिच P. (रम्)

किलकिचिअ (किलकिचिन) ५

१०४, ७. १३.

किर्ये (रयम्) ८. ५०.

किघालु (कघालु) १. ८०.

किस (कण) २. ५९.

किसझी (कझाझी) १. ७८.

किमल (किमल्य) २. ७१, ३. २९.

किमलय (सक) २. ७१

किह (रयम्) ८. ५०

कील (कीडा) ४. ३०

कीला ,, २. ३७, ४. ३६, १८,

६२, ६६.

कुऊदल (कुतूदल) १. ३०

कुंड (कुण्ड) १. १९

कुसुम (कुसुमन्) ७. १

√कुल P. (उद्स्था)

+उद् उकुलुरिअ (उत्थिन) ६.

१२.

कुङ्कुण (सक) ६. ४१, ४७, ४९,

६२, ६९, ७१.

कुङ्कुम (सक) ५. ५४.

कुच (सक) ३. ६९.

कुचय (कृचय) ६. १६.

कुचैअय (कौक्षेयक) २. १०.

कुलप (कुलप=वनपरिका, २. १८

√कुञ्ज

+आ. आकुञ्ज (आकुञ्जिन) २. १

कुङ्कुम (सक) ८. ७.

कुङ्कुम (सक) १. ५३.

कुटङ्ग (सक) ५. १७.

कुट्टय (कुट्टय) ५. ९, १०, १७, १०.

कुट्टी (कुट्टी) ८. ७२.

√कुण P. (ट)

कुण्ड (कुण्डिन) ७. ७८.

कुण्ठि (कुण्ठि) १. १६, ५३.

कुण्ठु (कुण्ठु) ६. ४१, ७. १७.

कुण्ठु ,, ३. ६७.

कुण्ठन्त (कुण्ठन्त) ५. १०६.

+प्र पकुण्ठती(प्रकुर्वती) ७ ८७

कुतिलिपि (कुतिलिपि) ७ ३९

कुतिलिपिअ(कुतिलिपि) ७ ४२, ८

१४

कुतुम्ब (कुतुम्ब) ८. ७.

कुदिष्टि (कुदिष्टि) २. ५९.

कुन्तल (SK) ४ ६८.

कुन्द (SK) ५. ६७, ७७, ८९, ८७.

✓कुप

कुप (कुप) ३. ७५, ७९.

कुपिअ (कुपित) ७. २७.

कुपह (कुपह) ७. ६२.

कुयोह (कुयोह) ७ ७८.

कुमर (कुमार) २ ३९, ६. ३९

कुमरवाल (कुमारपाल) १ २८.

कुमुअ (कुमुद) ७. ६४, ६. १०, १३.

कुमुदणी (कुमुदिनी) ५. १०६.

कुम्पल (कुम्पल) ३. १७, ४३.

१ कुम्भ (SK=गण्डस्थल) २. २७, ३६.

२ कुम्भ (SK=पात्र) ६. ११.

कुम्भ (कुम्भ) ६. ८०. १००.

कुरल (SK) ५. ९३.

कुरवय (कुरवक) ३. ३१, ६०.

कुरा (SK) ४. ६०.

कुरर (SK) ५. ४७.

कुल (SK) १. ८७, २. ३, ७३,

३. ४५, ५९, ६८, ५. १९, ७६,

६. ८, १५, ४५, ५६, ७८,

१०; ७. ४१, ७३.

कुलढा (कुलढा) ६. ९.

कुल^० (कुल्या) ४. ४१.

कुला " १. ४६.

कुसल (कुशल) १. ७२, ४. ८; ७.

१३, ३३.

कुमुम (SK) १. २२, ५७, ७६,

८८, २. ८, २८, ४१, ५५, ५६,

७९, ८१, ८५, ३. ५, २९,

४४, ४५, ४७, ४९, ५४, ५९,

६३, ७०, ७१, ४. ३७, ६८,

५. १४, १५, २१, ३७, ४३,

४४, ५२, ७३, ८२, ८६; ६.

१२, ८१.

कुसुम-ज्झअ (कुसुमज्झ) ३. ४.

कुसुम-धणु (कुसुमधन्व) १. ११.

कुसुम-सर (कुसुमशर) ३. ३.

°कुसुमोद्दी (°कुसुमोद्दी) ४. २०.

✓कुज

कुजिअ (कुजित) ३. ३७.

✓कूर्पास

कुपिसन्त (कूर्पासवदाचरत्) १.

५०

कूय (कूप) ४. २९.

✓क

करइ (करोति) ८. ६४, ६५,

६६, ७५.

करेइ " १. ४१, ८ ६२.

करहि (कुर्वन्ति) ८. ४०

करसि(करोषि) ३. ५६, ८. ४१.

करोषि " ८. ७०.

करउ (करोषि) ८. ५६.

कलिमो (कुर्म-) ८. ५.

काङ्क्षन्ति (करिष्यन्ति कर्गारो वा)

७. ५४.

काहं (करिष्यामि) ५. ९६.

काङ्क्षि ॥ ५. ९३.

करसु (कुरु) ८. ५२.

करि ॥ ८. ४०, ६३, ७६.

करि ॥ ८. ३२, ३५, ४९, ५१,

५२, ६३, ७०, ७८, ८१,

करे ॥ ८. ४२.

करहा (कुरुत) ८. ४६.

कोहु (कुर्याः) ८. ६७.

अकारि (अकार्यान्) १. ८१;

२. ९, ५३, ३. ५३.

कासी ॥ ५. ८७.

काही ॥ १. ८८, २. २; ५.

८७; ६. ३२, ७९;

७. १.

काहीअ ॥ ५. ८७; ७. ५३.

किञ्चिदि (किञ्चि) ७. ९९.

किञ्चिदे ॥ ७. ९९.

कीरते ॥ ८. ९.

कांसु (किये) ८. ४३.

अकारि (अकार्यते) २. ६६.

करावइ (कारयति) ५. ७४.

करावेइ ॥ ५. ७४.

कारइ ॥ ५. ७३.

कारावेइ ॥ ५. ७८.

कारेइ ॥ ५. ७८.

करावटं (कारयामि) ८. ५६.

करावेमि ॥ ५. २८.

कारीअइ (कार्यते) ५. ७६.

करावीअइ ॥ ५. ७६.

कराविअइ ॥ ५. ७७.

कारिअइ (कार्यते) ५. ७७.

कअ (कृत) ३. १; ६. १२, ७०.

कत ॥ ८. ८.

कद ॥ ७. ९५.

कय ॥ १. ४६, ५८; २. ४,

८, ३७, ४१, ४६, ५५,

६१, ७४, ७८, ८१; ३.

१, १८, २३, २४, २५,

३०, ४०, ६५, ४. ५३;

५. ९०, ९१, ९३; ६.

२, ५३, ८६, ८७, ९५,

७. ५०; ८. ३३, ७३.

किअ ॥ ८. ५३.

कराविअ (कारित) ५. ७६.

कारिअ ॥ ५. ७६, ७८;

कीरन्ती (कियमाणा) ७. ८६.

काव(कर्तुम्) १. ५८; २. १, ७. ५३.

करोष्यि ॥ ८. ७९.

करोष्यिषु ॥ ८. ७९.

करोवि ॥ ८. ७९.

करोविषु ॥ ८. ७८.

काठ (कृत्वा) २. ५०, ६२, ८२;

४. ३७; ८. २.

काऊण ॥ १. १४.

काऊण ॥ १. १४; ७. ५४.

कहुय ॥ ७. ९८.

करवि ॥ ८. ७६.

करिड ॥ ८. ७६.

करिडं ॥ ६. ४२.

करिय ॥ ७. ९८.

करोवि ॥ ८. ७६.

करेणि (कृत्वा) ८. ७७.
 करेणिणु " ८. ७७.
 कोवि " ८. ७७.
 करेणिणु " ८. ७७.
 +अनु. अणुकाही (अन्वकार्पात)
 २. २०.

+दुर्. दुषय (दुष्कृत) ८. ६३.
 कृष° (कृषा) ८. ६६.
 कृषा " ८. ८२.
 कृषालु (कृषालु) ८. ८२.

✓ कृष्

कटुर्ष (कर्षामि) ८. ४१.
 कट्टिजइ (कृष्यते) ८. २२.
 कट्टिभ (कृष्ट) ४. ५२.
 करिसिभ " ७. ३२.

✓ कृ

+उद्. उक्किण्ण (उत्कर्षा) ८. ८१.
 केअई (केतका) ५. ११, २६.
 केसुअ (केसुक) १. ५७.
 केडय (केटम) २. ३६.
 केडय-रिउ (केटमरिपु) २. ५७.
 केत्तिअ (कियन्मान) ३. ८२.
 केत्तिला (कियती) ३. ८२.
 केत्तुल (कियत्) ८. ५५, ७५.
 केरयु (कुन) ८. १५, ५५.
 केहह (कियत्) ३. ८२.
 केरिस (कीदृश) १. ६७.
 केल (कदल) २. १२.

✓ केलाय P (समा-रच्)

केलाइअ (समारचित) ६. ६०.
 केलास (केलास) २. ४.
 १ केलि (कदली) २. ७५.

२ केलि (कक=क्रीडा) ३. ७१; ४.
 ४१, ७४; ५. ४.

केवँ (कथम) ८. ५०.

केवडअ (कियत्) ८. ५६.

केस (केश) १. ५१; ५. १३.

केसर (कक) २. १.

केहअ (कीटक्) ८. ५१.

केहि (नादर्थ्य) ८. ७०.

✓ कोआस P (वि-कम्)

कोआसइ (विकसति) ५. ११.

कोआसिभ (विक्रमित) ७. ४१.

कोउहल (कुतूहल) २. १७; ३. ३६.

कोउहली (कुतूहलिन्) १. ७२.

कोऊहल (कुतूहल) १. ७२.

✓ कोऊ P (व्या-ह)

कोऊन्त (व्याहरत्) ६. ४८.

कोच्छेअय (कौशेयक) २. १०.

कोञ्चरिउ (कौञ्चरिपु) २. ९.

कोडि (कोटि) ७. ७१.

✓ कोडुम P (रम्)

कोडुमिअ (कुटुमिन) ७. १३.

कोप्परय (कूर्पर) १. ७६.

कोमल (कक) २. ७५.

कोल (कक) ६. १००.

कोल्ला (कुल्या) ३. ४६.

कोस (कोश) ६. ३३.

१ कोसल (कक=देशविशेष) ४. ६५

२ कोसल (कोशल) ३. २६.

कोसल्ल (कोशल्य) ७. १९.

कोह (कोष) २. ४८; ६. ५७, ८.

७७.

कोहण्डी (कृष्माण्डी) १. ७६;

३. २९.

कोहल (कुहल) २. १७.

कोहलि' (कम्पाणी) ३. २९; ५.

१०.

°कखण ४. खण.

°कखन्द ४. खन्द.

°कखम (क्षम) २. १८.

°कखीर (क्षीर) ७. ८०.

✓क्रम्

+आ. भक्रमिभ (आक्रान्त) ७. २.

-अप्फुण ७. ९१.

+व्युद्. बोक्कन्त (व्युत्क्रान्त) १.

७१.

✓क्री

+वि. विक्रेन्त (विक्रीणत्) ६. ३५.

✓क्रीड्

कीलन्त (क्रीडत्) ४. ६३.

✓कुध्

कुज्जइ (कुध्यति) ७. ५६.

कुज्जन्त (कुध्यत्) ६. ९१.

✓क्लम्

किलन्त (क्लान्त) १. ९; ३. ५०.

✓क्लप्

किलित (क्लप्त) २. १.

✓क्वथ

कठिभ (क्वथित) ७. ५८.

✓क्षिप्

खिबन्ति (क्षिपन्ति) १. ६४; ४.

६७.

खित्त (क्षित) ३. ५८, ६४.

खिविआ (क्षिता) ६. ९७.

छड (क्षित) १. ८; ३. ६४; ८.

१८.

+आ. भाक्खिवासि (भाक्षिपासि)

६. ९९

✓क्षुम्

+वि. विच्छुहिरे विक्षुभ्यान्ति) ५.

६७.

ख

ख (४४.) २. ८०; ४. ४६; ५.

५१, ७५; ६. १६, २१, २३.

खम (क्षय) ८. ५३.

खइर (खादिर) २. १६.

✓खउर P. (क्षुम्)

खउरइ (क्षुभ्यति) ६. १०४.

खग्ग (यत्त) ६. ५०.

खग्गि (खातिर) १. ८१; ३. ३३.

✓खच्

खइअ (खाचित) २. ३४.

खचिअ ७. ५४.

खसिम २. ३४.

खज्जूर (खर्जूर) ४. २३.

खज्जण (खजन) ५. ४७.

खट्ठक (खट्ठाक) २. ३५.

खड (तृण) ७. ८०.

✓खट्ठ P. (मृद्)

खट्ठिअ (मृदित) ६. ८६.

१खण (क्षण=उत्सव) ४. ७८

२खण (क्षण=कालविशेष) ३. २४;

५. ८८.

°कखण १. ८३.

खाणि-खाणि (क्षणे क्षणे) ८. ७३.

✓खण्ड

खण्डिअ (खण्डित) १. ३८; २.

४४.

खण्ड (४४.) २. ६६.

खत्त(क्षत्र) ६. ६६

खत्तिअ (क्षत्रिय) ६. ४५

✓खन्

खम्मइ (खन्यते) ७. ७७, ७८.

खणिज्जइ , ७. ७७.

खणिज्जए ,, ७. ७८.

+उद्. उक्खय (उत्खात) १. ४७

-उक्खाय ,, १. ४७

खन्द (स्कन्द) २. ८५, ३. ४४.

°कखन् ३. ४४

१ खन्ध (स्कन्ध=शरीरावयव) २. ३८, ८४.

२ खन्ध (स्कन्ध=प्रकाण्डमस्तक) ४. २९

ख पुप्फ (खपुष्प) ७. ७०.

खप्पर (कर्पर) २. २८.

खम (क्षमा) ८. १४.

खम्म (स्तम्भ) २. २८, ४. २७

खल (खल) २. ३१.

खलपु (खलपू) ४. ५४

खल्लीड (खल्लाड) १. ५१

✓खा P. (सम् स्तै)

+सम् सप्पाय (सस्त्वान) ६

११.

खाणि (यानि) ८. १८.

✓खाद्

खाइ (खादति) ७. ६२.

ग्गाए ,, १. ३५.

खादन्ति ७. ६२.

ग्गाहि (मशयन्ति) ८. ६८.

खाला (अनुविजलनिर्गमस्थान) ७.

१७

✓गिर P. (क्षर)

खिरन्त (क्षरन्) ७. १६.

खील्य (कीलक) २. २८.

गु (निश्चये) १. ९; २. २६; ३.

८५, ४. ११, ५. ४, ५८,

६. १०५, ७. ४, ५०, ८०,

८२, ९५, १००, (ऊहे) ४. ११,

६. १०४, (सभावने) ४. ११,

(विस्मये) ४. १२, १७, ५५,

(सशये) ४. १७

✓खुडुक P (अवतृ स्खल् शल्या वा)

खुडुकन्त (अवतरत् स्खलत् शल्या

यमान वा) ८. ४५.

✓खुप्प P. (मस्ज)

खुप्पन्त (मज्जत्) ६. ६४

खुर (खर.) २. ८९.

खेअ (खेद) ४. ९

खेअण (खेदन) ३. ९०

खेअर (खेवर) २. ३४

खेअरी (खेवरी) ४. ४६

खेडअ (खेटक=नाशक) २. ८५.

खेडय (खेटक=ज्वरविशेष) २. ८५

✓खेड P. (रम्)

खेडन्ति (रमन्ते) ७. १३

खेड्ढा (कीडा) ५. ९०.

✓खेल

खेलन्ति (कीडन्ति) ४. ४४.

खोह (क्षोम) ६. २७.

खोहयर (क्षोमकर) ३. ३९.

ग

गअ (गज) १. ३६. गय २. २७;

६. ९४, १०२.

१गइ ४. गम्.

२गइ (गति) २. २३; ४. ३२, ३९,

५. ५१, ५३; ६. २२.

गइन्द (गंजन्द) ६. ६८.

गउअ (गवय) १. ३८.

गउअपुच्छ (गोपुच्छ=शरविशेष)
२. ९.

गउह (गौह) ६. ७८.

गउरय (गौरय) २. ११.

गउरी (गौरी=श्रीविशेष) ५. ८०.

गम्मार (गम्ह) २. ४८.

१ गङ्गा (श्रीविशेष) ५. ८०.

२ गङ्गा (गङ्ग) २. ३०; ८. १०.

गङ्गि (गङ्गि=गृहित) २. २३.

गङ्ग (गङ्ग) ३. ९.

गङ्ग-घाहण (गङ्गमवाहन=रावण)
३. १०.

√गढ P. (घट्)

गढिअ (घटित) ६. ७७.

गढा (दुर्ग) ६. ७०.

√गण

गणइ (गणयति) ८. ७५.

१ गण (गङ्ग=नन्दिप्रसृति) २. ७६,
६. ५२.२ गण (गङ्ग=समुदाय) ५. ५८; ७.
४८, ६९; ८. २१.

√गण्ट P. (ग्रन्थ्)

गण्टिअ (ग्रथित) ६. ८१.

गण्ट (गङ्ग) २. २९.

गण्ट्म (गण्ट्म) ३. ६४. ४. ४६.

गन्व (गङ्ग) २. ४५, ८४; ३.
४१, ५५, ९०; ४. २८; ५.

१, ३, १३, ६१, ८३.

गन्वचह (गङ्ग) ५. ७७.

गन्वच्य (गङ्गर्व) २. ७६.

गफिर (गम्भीर) ८. १३.

गच्छिणय (गर्भित) २. ४०.

√गम्

गच्छइ (गच्छति) ८. १९.

गच्छ (गमिष्यामि) ५. ९४.

गच्छिस्वं " ५. ९५.

गमिही (अगमत्) ३. ५०.

गम्बइ (गमयति) ८. ६५.

गञ (गत) १. २२, ९०; २.

८३; ३. १, ५०; ४. २५,

३०, ८. ४०.

गय " १. ३०, ५१; २. २२;

३. ४, ४१; ५. १९; ६. ९;

७. ३; ८. ६६.

गइ (गता) ८. ८३

गधन्त (गच्छत) ८. ३.

गन्तु (गन्ता) ४. ८.

गच्छिय " ७. ९८.

गहुय " ७. ९१.

गन्तुन " ८. ७.

गमेपि " ८. ८०.

गमेपिणु " ८. ८०.

गम्पि " ८. ८०.

गम्पिणु " ८. ८०.

+अनु. अनुगच्छइ (अनुगच्छति)

७. ५५.

-अनुगमिअ (अनुगम) २. ७२.

-अनुगम्ममाअ (अनुगम्यमान)

७. ८५.

+अभ्या. अभ्यागच्छइ (अभ्या-

गच्छति) ७. ११.

+अव. अवगञ (अवगम) २. १९.

-अवगम्मन्ती (अवगम्यमाना)

७. ८४.

गिरा (गीः) १. ९, ७५, ७९;
२. ४८, ५२, ५३; ६. ६६; ७.
९२.

गिरि(स्र)३. ३०, ३२, ३६, ३७,
३८, ३९; ५. ५४; ६. ९९; ८.
१९.

गुरुष्ठ (स्र) २. २९; ३. ३८.
गुञ्जर (गूर्जर) ६. ५९, ६५, ६८.
गुञ्ज (गुण) ६ १७

√गुञ्ज
गुञ्जिअ (गुञ्जित) ५ ७४, ६. ३

√गुञ्जोह P. (उद्-लस)
गुञ्जोहिय (उल्लसित) ७. ४५.

१ गुण (स्र=तौ यौदि) १. ४, १९,
२०, ३३, ४०; २. ६०, ७०,
७२, ८०; ३. १८, ४०, ५.
७२; ६. ९५, ७. २२, ३०,
३९, ४५, ४७, ५०, ६५, ६९.

२ गुण (स्र=प्रत्यया) ६. १८.

३ गुण (आहृत) १. १५; २. ११;
३. १४; ६. ३७.

गुणि (गुणित) १. ३३, २ ७४,
८९.

√गुण्ट P. (उद्भूतय)
गुणन्त (उद्भूतयत्) ६. १९
गुन (गुण) ८. ६.

√गुप्
गोविअ (गोपित) २. ११.
गुप्फत्थ (गुल्फत्थ) ३. ४१.

√गुम P. (भ्रम)
गुमिअ (भ्रमित) ७. ४.

√गुम्फ
गुम्फन्ती (प्रमती) ३. ५३.
+परि. परिगुम्फिअ (परिगुम्फित)
३. ६९.

१ गुरु (स्र=वृत्तानि) १. ४, २५.

२ गुरु (स्र=उपदेशकर्तृ) १. ४२, ८७;
२. २, ७७, ८२; ७. ८, २३,
२५, ४३, ६७; ८. ४८, ७८.

३ गुरु (स्र=महत्) ३. २४; ४.
३८, ३९, ५. ५२, ६. ९९.

गुरुअ (गुरुक) १. ६९.

गुरु-अण (गुरुअण) ८. ४६.

गुरु-जन (स्र) ८. ५७.

गुरु-चय (गुरुचय) ८. ४७.

गुरु-भाष (स्र) ७. ९८.

√गुरुय
गुरुआमइ (गुरुयते) ५. ६३.
गुरुआइ (गुरुयति) ५. ६३.

√गुलगुरुउ P. (उव्-शिप्)
गुलगुञ्जिकण (उल्लिप्प) ६. ९८.

√गुलल P. (चाटौ कृ)
गुललन्त (चाटुकुर्वाण) ६. ४४.

√गुलुगुञ्ज P. (उद्-नमस्)
गुलुगुञ्जिअ (उल्लनित) ६. २४.

√गुह
+अव. अवगूड (आलक्षित) ३.
८८.

गृह्ण ३. ग्रह्.
गेज्ज (माश) १. ५२; ३. ६२; ५.
३९. गिज्ज ५. २५, ४१.

गेड्डी (चाहुलख्या वकामा यटिः) ५.
९०.

+आ.आअ (आगत) २. ६३, ७३;
४. ११; ६. १.

-आगय " १. ८४; २. ७५.

-आगय " १. ४८, ५३.

-आगमिअ (आगमित) २. २३.

-आगच्छन्ती ७. ११.

+उद्. उगय (उद्गत) १. ७८

३. ४२.

+प्रत्या पश्चागच्छइ (प्रत्यागच्छति)
७. १२.

+वि. विगम (विगत) १. ५७; ३.

२०; ५. ९०.

+सम्. सगय (सगत) ७. ११.

गमण (गमन) १. ७९; २. ८४, ५.
८७; ६. ७८.

√गमेस् P. (गवेष्)

गमेसन्ति (गवेषयन्ति) ७. ३३.

गम्भीर (गम्ह.) ६. ३०.

गय ३. गअ.

गयण (गगन) १. ५२, ६२. ३.

५२; ६. १४, २८; ८. २४.

गय-घर (गतवर) २. २६.

गयसुकुमाल (गयसुकुमार) ७. ३६

गरुअ (गुरुव) १. ६९; ६. १०६

गरुधी (गुर्व) ३. ५८.

√गर्ज

गअन्त (गर्जन्) ६. ६२.

√गर्धम्

गरुहिअ (गर्धमवदाचरन्) ३. १०.

√गल

गलिअ (गलित) ४. ४०.

+वि. विअलइ (विगलति) ७.
१८.

√गल P. (सम्-घट्)

सगलिअ (सघट्य) ६. ७५.

√गलत्थ P. (क्षिप्)

गलत्थिअ (क्षिप्त) ६. ९६.

गलोइ° (गुडूची) १. ७७.

√गवेप

गवेसिअ (गवेपित) ७. ३४.

गव्य (गर्व) ३. ८४; ६. ७७

गवियर (गर्विन्) ३. ८४.

गह (ग्रह) १. ८१; ७. ३.

गहण (ग्रहन) ६. ८७; ८. ३१,

३८, ६१, ६९.

गह धइ (ग्रहपति) ३. ७४.

गाअङ्क (गवाङ्क=हर) २. ९

गाई (गौ) ७. ८०.

गाण (गान) २. ७२.

गाम (ग्राम) ४. २४.

गामणि (ग्रामणी) ४. ५४.

गामिल्ली (ग्राम्या) ३. ८९.

गाय (गायक) ५. ९१.

गायणी (गायनी) २. ७१.

गारव (गौरव) २. ११.

गावी (गौः) ५. ९२.

√गाह

+अव. ओगाहिअ (अवगाहित)

७. ४७

गिज्ज ३. गेज्ज

गिम्ह (ग्रीष्म) १. १०, ३. ९०

४. १, २, ३, ५, ७, २१, ७८

८. १.

गिरा (गीः) १. ९, ७५, ७९;
२. ४८, ५२, ५३; ६. ६६; ७.
९२.

गिरि(स्क) ३. ३०, ३२, ३६, ३७,
३८, ३९; ५. ५४; ६. ९९; ८.
१९.

गुच्छ (स्क) २. २९; ३. ३८.

गुञ्जर (गूर्जर) ६. ५९, ६५, ६८.

गुञ्ज (गुण) ६. १७.

✓गुञ्ज

गुञ्जिअ (गुञ्जित) ५. ७४; ६. ३

✓गुञ्जोह P. (उद्-लस्)

गुञ्जोहिअ (उल्लसित) ७. ४५.

१ गुण (स्क=चौर्वादि) १. ४, १९,
२५, ३३, ४०; २. ६०, ७०,
७२. ८७; ३. १८, ४०, ५.
७२; ६. ९५, ७. २२, ३०,
३२, ४५, ४७, ५०, ६५, ६९.

२ गुण (स्क=प्रत्यया) ६. १८.

३ गुण (आवृत्त) १. १५; २. ११;
३. १४; ६. ३७.

गुणि (गुणिन्) १. ३३; २. ७४,
८१.

✓गुण्ठ P. (उद्दल्य)

गुण्ठन्त (उद्दलयन्) ६. १९

गुण (गुण) ८. ६.

✓गुप्

गोविअ (गोपित) २. ११.

गुप्फत्थ (गुल्फत्थ) ३. ४१.

✓गुम P. (अम्)

गुमिअ (अमित) ७. ४.

✓गुम्फ

गुम्फन्ती (अपनी) ३. ५३.

+परि. परिगुम्फिअ (परिगुम्फित)

३. ६९.

१ गुरु (स्क=वृद्धाति) १. ४, २५.

२ गुरु (स्क=उपदेशकर्तृ) १. ४२, ८७;

२. २, ७७, ८२; ७. ८, २३,

२५, ४३, ६७; ८. ४८, ७८.

३ गुरु (स्क=महत्) ३. २४; ४.

३८, ३९, ५. ५२; ६. ९९.

गुरुअ (गुरुक) १. ६९.

गुरु-अण (गुरुजन) ८. ४६.

गुरु-जन (स्क) ८. ५७.

गुरु-चय (गुरुपद) ८. ४७.

गुरु-भाव (स्क) ७. ९८.

✓गुरूय

गरभाइ (गुरूयते) ५. ६३.

गरभाइ (गुरूयति) ५. ६३.

✓गुलगुच्छ P. (उद्-क्षिप्)

गुलगुच्छिअ (उत्क्षिप्य) ६. ९८.

✓गुलल P. (चाटौ क)

गुललन्त (चाटुकुर्वाण) ६. ४४.

✓गुलुगुच्छ P. (उद्-नमय)

गुलुगुच्छिअ (उत्तमित) ६. २४.

✓गुह

+अव. अवगूढ (आलिङ्गित) ३.

८८.

गृह ४. अह.

गेह्र (आश्र) १. ५२; ३. ६२; ५.

३९. गिह्र ५. २५, ४१.

गेह्री (शकुलाख्या वक्राया यतिः) ५.

९०.

गेण्ड ४ ग्रह

गेन्दुश (कन्दुक) २ २१

गेण्ड (ग्राह) ३ ६२

गेह (गृह) ८. ६४

गेहिणी (गेहिनी) ७ ८

√गे

गाभइ (गायति) ४ ७

गाह ॥ ५ २

गायन्ति ४. ७२, ५. २, ६९

गायामो (गायाम) ५. ७२.

गीअ (गीत) १ ३७, ८६, २
६७, ७३, ७४, ७६, ३ ७०,
५. ७५, ९४.

गायन्त (गायत) ६. ६.

गान्ती (गायन्ती) ५ ७१

गाठ (गाठम्) २. ७०.

+सम्, सगीय (सगीत) २. ६६.

गोअम (गीतम) ७. ३७

गोअर (गोचर) ५. ८७.

गोह्री (गोष्टी) ५. १०३

गोण (गौ) ३. ९०.

गोर (गौर) १. १३, २. २६, ६३.

१ गोरी (गौरी=गौरवर्णी) १. ७५ २.
७१, ३. ६१, ४. ५०

२ गोरी (गौरी=वर्णी) ४. ५६.

गोह (गोह्य) १. ३५

गोय (गोय) ५. ७५, ७८

गोपाल गुञ्जरी (गोपालगुञ्जरी) १.
११.

गोविआ (गोविदा) ५ ७१, ७२.

गोर्वा (गोर्वा) ५ ६९, ७५, ७८.

*गाहण (गाहण) १. ४२.

√ग्रस्

गसिअ (ग्रस्त) ७. ४६.

√ग्रह

ग्रहद (ग्रहाति) ८ ४४.

ग्रिहसु (ग्रहाण) ३. ६७, ४
१०.

ग्रिहेह (ग्रहीत) ५. ४०.

ग्रिहीअ (अग्रहीत) २. ४.

घेप्पति (ग्रहणे) ८. ११.

गहिअ (ग्रहीत) १. ७६, ३ ११,
७७, ८८, ५. ८१,
७. ४१.

गहिय ॥ १. ६५

ग्रिहन्त (ग्रहन्त) ६ ८२, ७
४८.

ग्रिहणिअ (ग्रहणीय) ७. ९०

घिप्पन्ती (ग्रहमाण) ७ ९०.

घेत्तु (ग्रहात्तम्) ७ ५०

ग्रिहिउ (ग्रहीत्वा) २. ७१

घित्तण ॥ ७. ४९

ग्रिहिअ ॥ ७ ५०.

ग्रिहिअ ॥ ८. ४५

घ

घहं (पादपूरणे) ८. ९९

घहल (मोह) ८. १८.

√घट

घटिअ (घटित) २. १२, ६. २१,
७५.

घटन्त (घटमान) ५ ५८

+उद् उगघाटिअ (उदघटित) ६
२३.

घट्टंशुभ (घट्टंशुभ) ५. ७१.

१ घण (घन=मेघ) १. ८६; २. ३०.

२ घण (घन=मान्) २. ६१, ४. ५०;
६. ९४.

घण्ट^० (घण्टा) २. ३५, ६४.

√घत्त P (गवेर)

घत्तिअ (गवेरपिन्ना) ७. ३८.

घत्तण (क्षेपण) ६. ९६.

घम्म (घनं) २. ३; ३. ८६; ६.
६७, ८१.

घर (गृह) १. ८, ४०, ६८; ३.
७३; ४. १६; ६. १०३, ८. १६.

°हर १. ३, ४६, ९०, २. ४०.

°हरअ १. ५०, °हरय १.
२, ८४.

घरट्ट (घर) २. २१.

घरणी (गृहिणी) ६. ५.

घरिणी ,, ३. ७४.

घरिल्ला ,, ३. ६८.

घिण (घेण) ४ ग्रह.

घुमिअ (घुमिअ=मरुटवेडा) .
६९.

√घुण्ट P (पा)

घुण्टहि (विबन्ति) ८. ७३.

√घुम्म P (घूर्ण)

घुम्माविअ (घूर्मिन) ६. ८०.

घुम्मण (घूर्मन) ३. २८.

√घुल P (घूर्ण)

घुलिअ (घूर्मिन) ६. ७९.

√घुप्

+उद्. उक्खोसमान (उद्धोसन्)
८. ११.

-उट्ठिअ (उद्धुयित) ४. ८६.

घुमण (घुमण) २. ४१.

√घुमल P (मन्थ)

घुमलिअ (मथित) ६. ८२.

घुसिणल (घुमणवन्) ४. ३८.

घेत्तव्व (प्रहीतव्य) ७. ५०.

√घोट्ट P (पा)

घोट्टिउ (पातुम्) ६. ७

√घोल P (घूर्ण)

घोलन्ती (घूर्मिना) ६. १९.

घोम (घोर) ८. १३.

√घ्रा

+आ. भग्घायन्त (आभिप्रन्)
६. १०.

च

च (च) १. १३, ६८, २. २०,

५६, ७२, ७६, ९०, ३. १६,

२२, ८१, ८९, ४. ५, १८, २३,

३०, ६३, ५. ८, ९, १०, १३,

१६, १८, २१, ३३, ४१, ६५,

६९, ६३, ६८, ८१, ८३, ८७,

९३, ९४, ९५, ९७, १०६, ६.

२५, ६६, ६२, ७. ८, १६,

२९, ३०, ३५, ५५, ६१, ६७,

८०. अ १. ५, ६, ३५, ३९,

२. २०, २३, ३५, ६९, ७०,

३. २९, ३५, ३७, ८९, ४.

२३, ३३, ६३, ६७, ६५, ३३,

५५, १३, १५, १८, १९, २०,

२२, २५, २६, ३२, ३५, ३८,

३९, ६३, ४७, ५३, ६८, ६६,

७१, ७२, ७५, ७८, ८५, ९६.

१०२, ६. १, ४८, ६३, ७४,
१६, ७. १८, ३१, ४४, ५०,
६२, ८. ७६, ८३. य १ २५,
२९, ३४, ३९, ४१, ७५, ९०,
२ २४, ३५, ५८, ३ ५७,
७७, ८२, ८६, ४. २४, ६०,
६३ ७०, ७२, ७४, ५ ५८,
१०, १३, १४, २५, २७, २८,
३०, ३१, ३६, ३८, ४२, ४४,
४६, ४७, ५८, ६९, ८०, ८५,
९२, १००, ६ ९, ५०, ५२,
६९, ९६, १०२, ७ २९, ५८,
८. ५०

चञ (चय) ६. ९३

चञ्जल (चैत्य) २ ८७

चञ्ज-कट्ट (चतु काष्ठ) ३ ४०

चञ्जगुणञ (चतुर्गुण) २. १५

चञ्जट्ट (चतुर्थ) ३ ७

चञ्जत्य ,, ३. ७.

चञ्जत्यञ ,, २ १५.

चञ्जहृय (चतुर्दशक) २ १५.

चञ-चार (चतुर्द्वार) १. ५३.

चञ चीस (चतुर्विंशति) ५ ६२.

चञप्यार (चतुर्वार) २. १६.

चञोर (चकोर) ६. ८, २१.

चञुञ (कुमुद) १ २०.

चञिद (चकित) ७ १०२

१ चण (चञ=रणाञ) ६ ६४.

२ चण (चञ=आमुषविशेष) २. १६.

३ चण (चञ=चञशक) ६. ४, ५, २१,

४ चण (चञ=तमूह) ६ ८९.

✓चक्कम्म P (धम्म)

चक्कम्मविञ (धम्मित) ७. १

चक्कचट्टि (चक्रवर्तिन) २. १७

✓चक्ष

+आ. अक्खहु (आचक्ष्महे) ८

४२, ५७.

-आचक्षन्त (आचक्ष्णन्त) ८ ४.

चक्षिम (अक्ष=प्रधानत्व) ४ १९

चचर (चत्तर) २. ८७.

✓चच्छ P (तक्ष)

चच्छिञ (तष्ट) ७. १९.

✓चज्ज P (दृश्)

चज्जइ (पश्यति) ७. २५

चञ्जल (अक्ष) ८. ६२.

✓चह P (आ रुह)

चहइ (आरोहति) ७ ४७

चडिञ (आरुढ) ६. २१. ४८

चडिऊण (आरुग्रा) ६. ४९

चडेविणु ,, ८. २०.

चहय (चटक) ५ ५३

१ ✓चडु P (मृद्)

चडुय (मृदित) ६. ८९

२ ✓चडु P (पिप्)

चडुञ (पिष्ट) ७. २९.

चडुण (भोजन) ६ ७३.

चणञ (चणक) ५. ७०.

चण्ट (अक्ष) १. ३८.

चण्डार (माण्डागार) ६ २५

चतुर

चतुरो (चत्वार) ५. ४८

चत्तारि ,, ५. ४८, ८. ११

चत्तारो ,, ५. ४८.

चउहि (चतुर्भिः) ४. ३१.

चऊहि ,, ४. ३१

अउओ (अतुर्भ्यः) ४. ३०

अऊओ " ४ ३०

अउसु (अतुर्भ्यः) ४. ३१.

अऊसु " ४ ३१

अदुस्त-वर्ग (अतुर्भ्यः=निर्वाण)
८. २.

अब्द (अब्द) १. ११, २०, ६३,
२. ३४; ३. ८३; ५. १०६.

अब्दण (अब्दन) १. ८१; ४. ३८;
५. १३; ७. ३६.

अब्दिमं (अब्दिका) २. ३०; ६. ८.

अब्दफल (अब्दफल) ८. २५.

अब्दण (अब्दन) ६. ७३.

अब्दर (अब्दर) ६. २९.

अब्द (अब्द) ६. ८५, ८६

अब्दूच (अब्दूच) ६. ८३. ९०.

अब्दम (अब्दम) ३. ९०. अब्दम
२. ५६; ५. ४९.

अब्द (अब्द) १. २४.

अब्द (अब्द) २. २२.

अब्द

अब्द (अब्द) ७. ६४.

अब्द (अब्द) १. ८९.

अब्द (अब्द) १. ९; ३. २३; ८. ७०

अब्द (अब्द) ३. ६९.

अब्द " ८. १२.

अब्दमेत (अब्दमेत) १. ५१.

अब्द P. (अब्द)

अब्द (अब्द) ६. २.

अब्द (अब्द) ८. २७.

अब्द (अब्द) ७. १५.

अब्द (अब्द) २. ३६.

अब्द " २. १, ३६.

अब्द " २. १

अब्द (अब्द) २. ११.

अब्द (अब्द) ५. ९५.

अब्द (अब्द) १. ७८.

अब्द (अब्द) ५. १७.

अब्द (अब्द) ६. ८१.

अब्द

अब्द (अब्द) ८. २३, ५८.

अब्द (अब्द) ५. ६६.

+भा. आब्द (आब्द) ८. ४९.

-आब्द (आब्द) ८. ४७

+ उद्. उच्चारही (उच्चारही)
६. २८.

+ सम. सच्चारन्ति ४. ४३

-सच्चारहु (सच्चारयत) ८. १८.

अब्द (अब्द) २. ८३, ३. २२;
४. २८; ७. ८७.

अब्द (अब्द) ७. ३३.

अब्द (अब्द) ७. ७२, ७५.

अब्द " ७. ७४.

अब्द " ७. ७५.

अब्द " ७. ७९.

अब्द (अब्द) ७. ७९.

+ उद्. उच्चारिड (उच्चारिड) ७.

७०.

-उच्चार " ७. ७०.

-उच्चारिड (उच्चारिड) ३. ७१.

-उच्चारिड " ३. ७०.

-उच्चारिड " ३. ६९.

-उचिणह (उचिनुत) ५ ८१.
 -उचिणिअ (उचित) ३ ५५
 -उचिणिअ (उचित्य) ४ ३७
 +नि निचिअ (निचित) १ २
 +समुद् समुचिणमु (समुचिनु)
 ३ ६४

चिअ (एव) १ ७७, ३ ८६, ८७,
 ५ ५७, ६९ चिय ७ ६७
 चिअ ३ ३, ४ ६, १७, ७८
 ६ ९८, ७ ६, ३४

चिउअ (चिउक) २ २७
 चिकिण (चिकण) १ ६५

✓चिञ्च P (मण्ड)

चिञ्चिअ (मण्डित) ६ ७६

✓चिञ्चअ° (मण्ड)

चिञ्चिअ (मण्डित) ६ ७६

चिञ्चिणिअ° (चिञ्चा) ५ १४

चिञ्चिल्ल P (मण्ड)

चिञ्चिल्लिय (मण्डित) ६ ७७

✓चिट्ठ P (स्था)

चिट्ठमु (तिष्ठ) ४ १०

चिट्ठन्त (तिष्ठत्) ६ ११

चिण्ह (चिह्न) ३ १६

चित्त (अक) ४ ६९, ५ १०३,
 ७ ५ ८ २१, ५८, ७९;

✓चिन्त

चिन्तइ (चिन्तयति) ८ ३०

चिन्तेमि (चिन्तयामि) ८ ३४

चिन्त (चिन्तय) ७ १००

चित्तमु ' ८ ३१

चिन्तन्त (चिन्तयत्) ७ ८९.

चित्ता (चिन्तयन्ती) ५ ९७

चिन्ता (अक) १ ५६, २ ८१,
 ७ १.

चिन्तेतय (चिन्तयितव्य) ८ ६

चिन्ध (चिह्न) ५. ६६

चिउअ (चिउक) २. ९

चिय अ चिय.

चिर (अक) ४ ३४

चिरस्स (चिरस्य) ५ ६०

चिराउ (चिरात्) ६ ३

चिल्लाअ (चिरात्) २ २९

✓चिष्ठ P (स्था)

चिष्ठिदि (तिष्ठति) ८. ४

चिहुर (चिकुर) २ ३०

चीरी (अक) ४ ७, ८.

चुफ्फ P (भ्रश)

चुफ्फि (भ्रशयसि) ७ २०

चुड (चण्ड) १. ३८.

चुन्न (चूर्ण) ३. १६.

✓चुम्भ

चुम्भिअ (चुम्भित्वा) ३ ७४

चुम्भणअ (चुम्भन) ३. ८.

चुलुक (चौलुक्य) १. २२.

चुलुग ,, २ ९१

चुलुचुल P. (स्पन्द)

चुलुचुलमाण (स्पन्दमान) ६. ८७

चूअ (चूत) ३. २, ५, ५० चुअ

३. ८.

चेअ (अवधारणे) ४. ५, १७

चेइअ (चेत्य) ३. ५३.

चेदि (अक) ४. ६२.

चेसटा (चेष्टा) ८. ७.

चोग्गणअ (चतुर्गुण) २ १५

जेत्थ (चतुर्थ) २. १५.

चोथी (चतुर्थी) २. ३१.

चोदह (चतुर्दश) २. १५.

✓चोप्पड P. (मधु)

चोप्पडमाण (मधुयत) ७. ३६.

चोर (छ) ८. १६.

चोरिअ (चौर्य) ३. ५३.

चोव्वार (चतुर्वार) २. १६.

च (अवधारणे) ४. ६.

चिअ ४. चिअ.

✓च्यु

चविअ (च्युत) २. २६.

छ

छइल्ल (विदग्ध) १. १२; ६. ३४.

छउम (छद्य) ३. ५७.

छच्चरण (पदचरण) ३. ३०.

✓छज्ज P. (राज्)

छजिअ (राजित) ६. ६३.

छट्ठी (षष्ठी) २. ७१.

छट्ठण (मोचन) १. ७७.

१ छण (क्षण=कालविशेष) ४. ६३.

२ छण (क्षण=उत्सव) ४. ३०, ४१,

६०, ७०, ७७, ७८; ५. ७६.

छण्ठण (उक्षण) ४. ५८.

छत्त (छत्र) १. ११; २. ६१, ५.

७, ६. ८४; ७. ९७.

छत्तयण (सप्तपर्णी) १. ३६, ५. ५०.

छत्तियण ,, १. ३६, २. ७१.

छमरह (क्षमारह) ३. ४७.

छमा (क्षमा) २. ८९.

छमि° (क्षमी) २. ७१.

✓छर्द

छर्दिअ (छर्दिन) ३. ९.

छवि (छ) २. ८५, ८७.

✓छादय

छादअ (छादित) ६. १५.

छाया (छ) २. ६१, ४. ५०.

छालङ्क (छालङ्क=अग्नि) २. ३३.

छाव (छाव) २. ७१.

छाहि° (छाया) ४. ५०.

छाही ,, २. ६१, ६. ५.

छिअ (छुन) २. २८.

✓छिद्

छेच्छ (छेक्ष्यामि) ५. ९५.

छिन्दिअ (छिन्न) ६. ८४.

छिन्दिउ (छिनुम) ७. ५५.

✓छिण्ण P. (सृष्ट्)

छिण्णन्त (सृष्टयमान) ७. ९१.

छिरा (शिरा) २. ७०.

✓छिव P. (सृष्ट्)

छिवइ (सृष्टति) ७. २६.

छिवह (सृष्टत) ८. ४७.

छिविअमाणा (सृष्टयमाना) ७

९१.

✓छिह P. (सृष्ट्)

छिहिआ (सृष्टा) ७. २७.

छिह° (सृष्टा) ३. २.

छिहा ,, ३. ११.

छीअ (छुन) १. ६९.

✓छुप्

छिअ (छुन) ३. ७०.

छुत्त ,, ३. ७०.

छुर (छुर) ८. ४५.

छुरिया (छुरिका) १. ३९.

✓छुह (छिप्)

छुह (छिप्) ६. ९६.

छुह° (सुधा=अमृत) ६. १९.

छुह° (सुधा=ममोल) २. ७०.

छुहा (सुधा) १. ९

छूढ ९ क्षिप

१ छेत्त (क्षेत्र=भूमि) ६ ६०.

१ छेत्त (क्षेत्र=शरीर) २. ८९

✓छोल्ल P (तक्ष)

छोळहु (तक्षुत) ८ ४५

ज

ज (यत्)

जी (य) १. २९, ३१, ३३, ३९,

४१ ४४, २. ७५, ३

७०, ४. ७, ७ ६,

११, १९, २६, ३७,

४३, ५५, ६२, ६६,

६७, ७०, ८. २३, २६,

४४, ५७, ५८, ६५, ६६

जु ,, ८. ६४ ६५.

जे (ये) २. ५६, ६० ७ १०,

२४, ५०, ५४, ८ ७३.

जि ,, ८. ६८

जा (या) ४ ६, ४९, ७३ ७

८३.

जाओ (या) ४ ४८.

जीओ ,, ४ ८८

ज (यत्) १. २३, ४ १६, ७१,

७ ७९, ७३ ७ ७५

८ ३०, ८०

जु ,, ८. ८८.

झु ,, ८. १७.

जाई (यानि) ५. ६६

१ (यग) ७ ४, ७४.

ज (यत्) ७ ५३, ६०.

ज (याम्) ४. ४९.

जिणा (येन) ५ ४

जेण ,, १. ४७, २ ५८,

७ ३, ७. ३९, ७३, ७७,

८०, ८१, १०२.

जेहि (ये) ७ ३४, ७ ८२, ८८.

जेहि ,, ७ ५९, ६४, ८९

जीए (यया) ५ ७६.

जम्हा (यस्मात्) ५ १.

जहा ,, ८. २६.

जाओ ,, ५ १

जस्स (यस्य) १. ५, ३०, ३२,

३३, ३४, ३५, ३६.

३७, ३८, ४०, ४१,

४३, ४५, ४६, २

२४, २८, ४. ७४,

७. ३३, ८. १३

जसु ,, ८ ५०, ५६, ६५,

६९, ७१.

जास ,, ४. ७४.

जासु ,, ८. २७, ४३, ७४

जाण (येषाम्) १. २४, ७ ५२,

५६, ५८

जाह ,, ८. ५

जिस्सा (यस्या) ४ ७४

जीए ,, ४. ७५.

जीमे ,, ४ ७५

जहे ,, ८ २७

जाण (यासाम्) ४ ४८, ५७

जम्मि (यम्मिन) ५ ६०

जरिम ,, १ ३, ४, ६,

१६, १७, १९,

२०, २५

जहिं (यस्मिन्) ८. २५, २६.
 जइआ (यस्मिन् काले) ४. ७८.
 जाला ,, ४. ७७.
 जाहे ,, ४. ७७.
 जेसु (येसु) ७. ६१.
 जीए (यस्याम्) ४. ६९.
 जाहिं ,, ४. ६९.

जभ (जय) ८. ७६.

√जभड P. (स्वर)

जभडावन्ति (स्वरयन्ति) ७. १६.

जभा (जया=त्रीविशेष) ५. ८१.

१ जइ (जयिन्) ६. ३८.

२ जइ (यदि) १. ३०, ४५; २. २४,
 ७९; ४. ३३; ५. ३८, ६५,
 ८५, १०१, १०५, ६. १०४,
 १०६; ८. १५, २०, २६, ६९,
 ६३, ६७, ७५, ७६, ७८, ८२.

जइमा (जइ इना=यदि इयम्) १.
 ३०.

जइसभ (यादक्) ८. ५१.

जउँण° (यमुना) २. २५.

जउँणा ,, ६. ८९.

जभो (यतः) ४. ३६.

जंपण (जल्पन) १. १२.

जफत्त (यक्ष) ४. ४५.

जग (जगत्) २. २३. ५४, ३. ११,
 ४. ५६; ६. २०; ७. ४, ५४,
 ६९. जय ७ ८७, ९६.

√जगा P (जाण)

जगिअ (जागरित) ६. ५०.

जङ्गल-चइ (जङ्गलपति) ६ १४.

जढर (जठर) २. ३७.

जण (जन) १. २, ९, १०, १३,
 १४, १८, २०, २७; २. ४१,
 ४३, ४७, ७७, ८६; ३. ४८,
 ५९; ४. ७, ३०, ४९, ६८;
 ५. ७१, १०१; ६. ९, १५,
 २३, ३३, ३७, १०६, १०७; ७.
 २५, ६६; ८. २०, ३७, ५९.

जणइ (जनिका) ३. ६५.

जणण (जनन) ६. ३०.

जणणी (जननी) २. ६९; ४. ४.

जणय (जनक) ३. ३.

जणि (इवार्ये) ८. ८१.

जणु ,, ८. ८१.

जण्हवि° (जाहवी) ३. ३१; ८.
 ८०.

जत्तु (यत्र) ८. ५२.

जत्थ (यत्र) १. ७, ८, १०, ११,
 १२, १३, १४, १५, १८, २१,
 २२, २४, २६, २७, ४४.

जडु (यडु) ४. ६२.

√जन्

जगिअ (जनित) ४. ५७.

जगिय ,, ३. ४८.

जन (जन्) ८. ९.

जन्त-हर (मन्त्रग्रहम्) ४. ७७.

जम (यम) ४. २.

जमुण (यमुना) ८. ८०.

√जम्प P. (कप्)

जम्पन्ति (कपयन्ति) १. ४५, १२.

जम्पु (कपय) ६. १.

जम्पु (कपयन) ८. ३६.

जम्पिऊण (कपयित्वा) ३. ७७.

जम्बु° (जम्बू) ७ २, ८, ३६

जम्बू मुणि (जम्बूमणि) ७ ४०

√जम्भा P (जम्भ)

जम्भायन्त (जम्भमाण) ६ १०७

१ √जम्भ (जम्भ)

जम्भन्त (जायमान) ६ ९७

० जम्भ (जम्भ) १ २ ७६,

८ १९, २४, ६६

जम्भण ,, ८ ५०

जम्भो (जम्भ) ७ ३८

१ जय ० जग

२ जय (जय) ३ १, ११, २३, ४

३९, ७ ७६, ६ ५८, ५९, ८८

१जर (जर) २ ८५

२जर (जर) ३ ६६

जर° (जरा) ७ ४२ ८ १४.

जरई (जरा) १ ८७

जरठ (जरठ) १ ६३

जल (जल) ० ३, ५, ८१, ५४,

८६, ८९, ३ ३१, ६१; ४ २६,

२८, २९, ३०, ३३, ४ ३५,

३६, ३८, ३९, ४१, ४२, ४३,

४४, ४८, ५०, ५१, ५२, ६०,

६४, ६६, ६७, ६८, ७०, ७८,

७७, ७८ ७ १९, ३१, ३,

१४, ६ ९, ११, १२, ४९,

१३, ७ १, ६०, ८ ८०

जल-वेत्ति (जल) ८ ८१

जल-वन्त (जलयन्त) ४ ७६

जलण (जलण) ० १०

जलपरा (जलपरा) ० १४

जलपायस (जल) ७ ३०

जलहि (जलधि) ६ ८१, ७ ८६

१ √जव (यापय)

जविअ (यापित) ६ २८

० जव (जव) ४. २६.

३ जव (यव) ५ ३९, ७५.

जव° (जवा) ३ ५३

जवण (जवन) ६ ७४

जवा (जवा) ३ ७०, ४ ६

जवुण (यमुना) ८ १५.

जस (यशस्) १ १२, ३१, ३७,

४१, ५०, २ ८०, ६ १०, १७,

७१, ७९, ८१, ८५, ९४, ९५,

७ ३८, ७३

जह (यथा) १ ४९, ५०, २ ३५,

५६, ५ ८६, ६ ९७.

जहण (जघन) २ ३१, ३. ६२, ७८

जहा (यथा) १ ९, २९, ६. ४१,

७ ४८

जहिट्टिल (मुधिष्ठिर) १. ९४

जहुट्टिल ,, १. ९३.

१ √जा P. (जन्)

जाअ (जात) ३ ५, ४४,

८०, ४ ७८

जाय ,, १. ३४, २ ३ ३

४६, ४८, ४. ३६, ३८.

जायन्त (जायमान) ६. ९२

० जा (यावत्) २. ७८, ७ ७१

१ जाइ (जाति=पुणर्विशेष) १. २१

० जाइ (जाति=जात) ७. २६

जाउ (यावत्) ८. ५३.

जागर (जग) ६ ५०

√जाण P (रा)

जाणइ (जाणति) ८. २१.

जागन्नि (जानन्ति) २. ५.
 जागमि (जानमि) ५. ३९
 जागामि ॥ ५. ३९.
 जाणि (जानीति) ८. २८.
 जाणु ॥ ८. ३०.
 जागावट (जागरति) ५. ३१
 जागन्त (जानन्त) ६. ६.
 जाणेवड (जातुम्) ८. ६१.
 जागिवि (जान्वा) ८. ३२.
 +परि. परिजागियह (परिजायने)
 ८. ५०.

जाणि (जानिन) ३. ३७.
 जाणेवध (जावध्) ८. २३.
 जाति (SK) ८. ९.
 जामाडणो (जामाता) ४. ५७
 जाल (५५) ८. ७७.
 जाय (यावत्) १. २५; २. ७८.
 जायें ॥ ८. ५३.
 जायेंहि ॥ ८. ५४.
 जाहर (याहि रे) ८. ६९.

१. √जि

जयड (जयति) २. २९, ५. ८५,
 ७. ३८, ३९, ६०,
 ११.

जिणट ॥ ८. ५३.
 जयड (जयतु) ७. ८३.
 जिणट ॥ ७. ६९.
 जयमु (जय) १. ६१.
 जिण्ड (जियने) ७. ७२, ५७.
 जिण्डण ॥ ७. ३२, ५७.
 जिअ (जित) २. ३०.
 जिन ८. ७.

जोऊण (जिन्वा) ७. ६६.
 +वि. विजिय (विजिन) ३. २२.

२ जि (एव) ८. ६७, ६८, ५८, ६६.
 जिण (जिन) २. ६२, ६६, ५३.
 ६२, ६६, ६७, ७०, ७२, ७३;
 ५. ६२; ७. ६२, ६३, ४६,
 ६५, ६६, ६७; ८. ६२, ५०,
 ६१, ७४, ८१.

जिण-नाथ (जिननाथ) ७. ९५.
 जिण-वट (जिनपति) ७. ९६.
 जित्तिअमत्त (यावन्मात्र) ३. ८०.
 जित्तुलु (यावत्) ८. ३५.
 जित्तु (यत्) ८. १५.
 जिघ (यथा) ८. ६९.
 जिन्मा (जिन्वा) ३. २१.

√जिम P. (मुद्)

जिमह (मुद्के) ६. ७३.
 जिय (जीव) ८. ७४.
 जियें (यथा) ८. १६, २१, ३२, ४४,
 ६८, ४९.

जिह ॥ ८. ६९.
 जीआ (ज्या) ३. ५९.
 जीमून (SK.) ८. १३.

√जीव

जिअट (जीवति) ८. ७५.
 जीवट ॥ ४. २.
 जिअमो (जीवामः) ५. २.
 जीअ (जीवित) २. ७९.
 जीविअ ॥ २. ५६, ७९; ३.
 ३८.
 जीविद ॥ ८. ४६.

+उद्. उज्जीविअ (उज्जीवित) ३.
१२.

जीव (अक) २. ८३, ७. ३८; ८.
१, ३३, ६४, ७०, ७५.

जीवाउ (जीवातु) २. ८३, ३. १६.
जीवियद्धउ (जीवितक) ८. ७७.

✓जीह P. (लस्ज्)

जीहाविअ (लज्जित) ६ ६५

जीहा (जिहा) ३ २१

जुअ (युवन) ४. ६६, ७०, ७१.

जुअ ३. २, ३८, ४८, ६६, ५
७८.

जुअइ (युवति) ४ ७०, ७१, ७३,
७५. जुअइ १ २, ७८, ३
५३, ६०; ४ ७४; ७ ६,
१२, २२

जुआण (युवन) ३. १८; ४. ७३,
६ ३८, जुआणय ३. ५२.

जुग (युग) २ १५.

✓जुगुप्स

जुगुप्सिअ (जुगुप्सित) ६ ४.

जुगा (योग्य) २ ८५; ३ ४४,
४६, ६८; ४. ११.

जुगाय (युगम) ३. २४.

✓जुज P. (युज्)

जुजगि (युज्जि) ६. ७०

जुज्ज (मुद्) ६. ५३

✓जुज्ज P. (युज्)

जुज्जगि (युज्जि) ६ ७०

+य पज्जगु (प्रयुद्धस्व) ८ ७९.

जुज्जहा (ज्योष्ठा) ३ ३१, ५०; ६

५, ११, २१.

जुत्तं णिमं (युक्तमिदम्) ७. १००

जुद्ध (युद्ध) ६ ४५

✓जुप्प = (युज्)

जुप्पसि (युज्जि) ६. ७२.

जुम्म (युग्म) ३ २०

जुव ३ जुअ

जुवइ = जुअइ.

जुवाणय ३ जुआण.

१ ✓जूर P. (सिद्)

जूर (खियस्व) २. ८०.

२ ✓जूर P. (कुध्)

जूराविअ (क्रोधित) ६. ९१.

जूरवण (वधक) ६ ५८.

जूहि° (यूथी) ५ ३४.

जूहिआ (यूथिका) ५. १७.

जूही (यूथी) ५ १०, १६.

✓जृम्भ

+वि विअग्भन्ति (विजृम्भन्ते)

१ ५८

-विअग्भिम (विजृम्भित) ६. १०७

✓जू

जिण (जीर्ण) १. ६५.

जुण " ५. ४७; ६ १००.

जीरन्त (जीर्यमाण) ७. ८७.

जे (पादपूणे) ४ २१

जेण (लक्षणे) ४ ५.

जेत्तिअ (यावत्) ३. ८१

जेत्तिल " ३ ८१.

जेत्तुत्तु " ८ ५५

जेत्थु (यत्त) ८ ५२

जेहह (यावत्) ३ ८१

✓जेम P. (मृत्)

जेमइ (मुद्जे) ६. ७३.

जेवई (यथा) ८. ४९.
जेवडु (यावत्) ८. ५४.
जेहड (यादृक्) ८. ५९.
जोअ (योग) ७. ४९, ८. २१.
जोग ,, ८. १.
जोगिअ (योगिक) ८. ४४.
जोगिअ-चरिअ (योगिकचर्या)
८. २३

जोगा (योग्य) २. ३१, ६. १०१,
७. ४४.

जोणहा (जोत्ना) १. ४१
जोणहाल (जोत्नावत्) ३. ८३.
जोव्वण (यौवन) ३. १८
जोह (योध) २. ६, १३, १८, ६
४७.

✓जपय्
+वि. विज्ञवेदि (विज्ञपयति) ७
९४.
-विज्ञवेमि (विज्ञपयामि) ४. ५९.
-विज्ञविही (व्यजिज्ञपन्) ६. ४०.
-विज्ञत्त (विज्ञत्त) ४. ७७, ५. ६

✓ज्वल्
जलिअ (ज्वलित) ४. ३५.
+प्र.पज्जलेअ (प्रज्वलित) २. ५१
झ

✓झह् P (जि लप्)
झहन्त (जिलपन्) ६. १०१
झहण (उपालम्भ) ६. १०.
झहावण (सतापक) ६. ९४
झच्छर (अडाउज=बाधविशेष)
८. १३

✓झड P (शङ्)
झडन्त (शीयम न) ६. ८९
झडिल (जटिल) २. ३५

झण्टण (भ्रमण) ७. ३.

झ त्ति (झटिति) ३. ५०.

✓झम्प P. (भ्रम्)

झम्पिऊण (पिधाय) ३. ७४.

झम्पण (भ्रमण) ७. ४.

✓झर P. (शर्)

झरन्त (शरत्) ७. १७.

झसचिन्धय (शयचिहक=काम)
३. १६.

झसिन्ध (शयचिह) ३. १६.

✓झा P. (घ्ये)

झामि (घ्यायामि) ७. ६२.

झायह (घ्यायत) ७. ६८.

झाह ,, ७. ६८

झायहु ,, ८. २५

झायन्त (घ्यायत्) ७. ७९

झायन्त ,, ६. ६

झाउ (घ्यात्वा) ७. ६०

+ अनु. अणुझायन्त (अनुष्मा
यत्) ८. १२.

झाण (घ्यान) २. ५७, ६. ६१, ७
७८, ८. ७९

झायव्य (घ्यातव्य) ७. ५७, ८८.

✓झिल्ह P (झा)

झिल्ह (झाति) ८. १५.

✓झुण P (जुगुप्स)

झुणिअ (जुगुप्सित) ६. ४.

झुणि (घ्वनि) १. ३७, ७. ७५,
६. ५६.

✓झूर P. (स्मृ)

झूरन्त (स्मरन्) ६. ४४.

ट

- टङ्क (SK) ८ ८१
 टयर(तगर) २ ३९
 टसर (नसर) २ ३९
 ✓टिरिटिह P (भ्रम्)
 तिरिटिहन्त (भ्राम्यत्) ७ २
 ✓टिविडिह P (मण्ड)
 टिविडिह (मण्डयति) ६ ७६
 टूयर (तूवर) २ ३९
 °ट्टाण ■ ठाण

ठ

- ठग (ठक) ३ ५९
 ठा ४ स्था
 ठाण (स्थान) १ ५, ५६ ४ ४३,
 ७०, ५ १५ ६ ११, ४९
 ७ ४७ ८ ३२ °ट्टाण ८ २०
 ठीण ४ स्तथै

ड

- डण्ड (दण्ड) २ ४४
 डम् (दर्भ) २ ४६
 डमरुक (SK) ८ १३
 डम्मिभ (दाम्मिक) २ ४४
 ✓डर P (प्रस्)
 डरिभ (प्रस्) ७ ४० ८ १
 डडिर (पानशीर) ६ ८
 डमण (दगन) २ ४
 डहण (दहन) ७ ४८
 डाह (गह) २ ४६
 ✓डी
 +उद उडुति(उडुयति) १ ६८
 -उडुते (उडुयत) ५ ४८
 डोलि (दोहाव) २ ४७
 डोहण्य (दोह) २ ४६

ढ

- ✓ढस P (वि ङ्)
 ढसमाण (विवर्तमान) ६ ८०
 ✓ढक P (उद्)
 ढकिअ (छादित) ६ १४
 ढका (SK) ८ १३
 ✓ढण्डल P (भ्रम्)
 ढण्डलिअ (भ्रात) ७ ४
 ✓ढण्डोल P (गवेप)
 ढण्डोलिअ (गवपयित्वा) ७ ३४
 ✓ढल P (श्रद्)
 ढलन्त (श्रत्) ८ २४
 ✓ढव P (आ रभ)
 +आ आढविअ (भारन्ध) ६
 १०५, ७ ९०
 ढाधु (भाम्द) ८ ३५, ५६
 ✓ढिऊ P (गर्ज)
 ढिऊमाण (गर्जन्) ६ ६२
 ढिल्ली नाह (ढिल्लीनाथ) ६ ९६
 ✓ढुण्डुल P (भ्रम्)
 ढण्डुलति (भ्रमति) ७ २
 ढुण्डुलण (गवेषण) ७ ३३
 ✓ढुम P (भ्रम्)
 ढुमइ (भ्राम्यति) ७ ५
 ✓ढुस । (भ्रम्)
 ढुसइ (भ्राम्यति) ७ ५
 ढेवण (दोमन) ७ १७
 ण
 ण (न) ५ १०१ ७ ५६
 णइ (अवधारणे) ४ ५
 ण (न-वर्थे) ७ १०२
 णङ्गि (लाङ्गिन्) २ ६४
 णङ्गि (लाङ्गिन्) २ ६५

- णञ्च (ज्ञत्व) २. ८८.
 ✓णङ P. (गुप्)
 णङन्ति (गुप्यन्ति) ६. १०२
 णङ्गाल (ललाट) २. ५३, ६६; ३
 ६२.
 णङ्गालिआ (ललाटिका) ५. ९३.
 णङ्गाल (ललाट) ३. ६२.
 णङ्गाल-तघ (ललाटतप) १. ३५.
 णयर (कवले) ४. ७.
 णयरि (आनन्तर्ये) ४. ७.
 णयि (वैपरीत्ये) ४. १.
 ✓णव्व P. (हा)
 णव्वइ (जायते) ७. ७९.
 णाई (नजर्ये) ४. ८; ७. ७६; ८
 ४३, ५५.
 णाण (ज्ञान) १. २४.
 णाह (नाथ) ७. ९५
 णाहलत्तण (लाहलत्व) २. ६५
 णिअ (निज) २. ५१.
 णिअय (निजक) ३. ७०.
 ✓णिमार P. (काणेशिते कृ)
 णिमारिअ (काणेशितकृत) ६. ४२.
 ✓णिउड्ड P. (मस्ज्)
 णिउड्डमाण (मज्जत्) ६. ६४.
 १ णिच्चल P. (मुच्)
 णिचलीअ (अमुञ्चत्) ६. ५७
 २ ✓णिच्चल P. (क्षर्)
 णिचलावेइ (क्षारयति) ७. १
 ✓णिच्छल्ल P. (छिद्)
 णिच्छल्लिअ (छिन्न) ६. ८४.
 णिउज्झोहण (छेदन) ६. ८३.
 ✓णिड्डह P. (विनाल)
 णिड्डहइ (विगलनि) ७. १८.

- ✓णिम P. (नि-अस्)
 णिमिअ (न्यस्त) ७. ४३.
 ✓णिम्मह P. (गम्)
 णिम्महिअ (गत) ७. ७.
 ✓णिरिग्घ P. (नि ली)
 णिरिग्घिअ (निलीन) ६. ३६.
 ✓णिरिणञ्ज P. (पिप्)
 णिरिणञ्जिअ (पिष्ट) ७. १०.
 १ ✓णिरिणास P. (गम्)
 णिरिणासिअ (गत) ७. १०.
 २ ✓णिरिणास P. (नश्)
 णिरिणासइ (नश्यति) ७. २२.
 ३ ✓णिरिणास P. (पिप्)
 णिरिणासिअ (पिष्ट) ७. ३०.
 ✓णिलीअ P. (नि-ली)
 निलीअन्त (निलीयमान) ६. ३६.
 ✓णिलुक्क P. (नि ली)
 णिलुक्कन्त (निलीयमान) ६. ३६.
 ✓णिलुस P. (उद् लस्)
 णिलुसिअ (उलसित) ७. ४४
 ✓णिलुड्ड P. (मुच्)
 णिलुड्डिअ (मुक्त) ६. ५७.
 णिलुण (छेदन) ६. ८३.
 १ ✓णियह P. (गम्)
 णियहन्ति (गच्छन्ति) ७. १०.
 २ ✓णिवह P. (नश्)
 णिवहिअ (नष्ट) ७. २१.
 ३ ✓णिवह P. (पिप्)
 णिवहिअ (पिष्ट) ७. ३०.
 ✓णिव्वह P. (पृथक्स्पष्टे भू)
 णिव्वहिअ (पृथग्भूत स्पष्टभूत वा)
 ६. ४१.

- १ √णिव्वर P (दु खे कय)
णिव्वराही (दु ख कययामास) ६
४
- २ √णिव्वर P (छिद)
णिव्वरिअ (छिन्न) ६ ८३
- √णिव्वा P (वि श्रम)
णिव्वाअ (विधान्त) ६ १०७
- णिव्वेअ (निर्वेद) २ ८८
- णिहरोलण (मयुना आछमालिन्य
करण) ६ ४३
- णिसीहिणी नाह (निशीयिनीनाय)
२ ४४
- णिसुद्धिर (नम) ६ १०७
- णिह (निम) ३ ४८
- √णिहोड P (नि वारय)
णिहोडन्त (निवारयत्) ६ १५
- √णी P (गम)
णीह (गच्छति) ७ ५
- √णरिण P (गम)
णीणन्ति (गच्छन्ति) ७ ८
- १ √णीरय P (युमुक्ष)
णीरवीअ (अयुमुक्षत) ६ ५
- २णीरय (अक्षेपक) ६ ९९
- √णीलुक्क P (गम)
णीलुकान्त (गच्छन्ति) ७ ८
- √णीलुज्ज P (निष्पत्ताच्छोट कृ)
णीलुज्जन्त (नि पनन आच्छेदन
वा कुर्वन्) ६ ४३
- णीसगणिज्ज (रमणीय) ७ १४
- १ √णीहर P (निगृह्य)
णीहरिअ (नि गृह्य) ४ २७ ६
८९

- २ √णीहर P (आ क्रन्द)
णीहरिअ (आक्रन्दित) ६ ८९
- १ √णुम P (छादय)
णुमिअ (छादित) ६ १३
- २ √णुम P (नि अस्)
णुमिअ (यस्त) ७ ४१
- √णुव्व P (प्र काशय)
णुव्वत्त (प्रकाशयत्) ६ ३१
- णेगया (अनेकदा) ३ ८६
- णेषत्थण (निहञ्चन) ६ २४
- णेह (स्नेह) ३ ४८
- णेहालु P (मेहवता) ३ ८३
- √णोल्ल P (क्षिप)
णोल्लेसु (क्षिप) ६ ९७
- णहवण (स्रपन) २ ४१
- णहाण (ज्ञान) ५ २९, ९०
- णहाविअ (नापित) २ ५२
- त
- त (तत्)
- त (स) २ ४, १५ ५०, ६३,
४ १७, २२
- हु , ८ २३
- सो , १ ७३, ८७, ८८
९० २ १, २, ९,
१०, ११ २०, २२
२४, २६, ३२ ५१,
५३, ६२, ७५ ३
१९, ५० ४ ११,
१५, २२, ७४ ५
१७ ६ २७, ४१,
१७, ६०, ६६, ७०,
७६ ७ ४, ६, ३१,

३७, ४३, ७०, ९३;
 ८. १३, १५, २६,
 ४४, ५८, ६४, ६६,
 ६७, ६९.
 ते (ते) २. ६०; ४. ६; ६.
 ४८, ६३; ७. १०, ६३;
 ८. ७३.
 ति ,, ८. ६८, ७३.
 सा(सा) २. १३; ४. ११, ४९;
 ५. १७, ६. ३६, ३९;
 ७. २८, ६०, ८३.
 ता (ताः) २. ६८; ४. ४९.
 ताओ ,, ४. ४८; ७. २९.
 ताउ ,, ७. २३; ८. २३.
 तीओ ,, ४. ४८.
 तं (तन्) १. ११; २. ७६; ३.
 ८२; ४. १६, २१, ७५,
 ५. १७, ६५, ८७; ७.
 २६, २९; ८. २५, २८,
 ५९.
 त्र ,, ८. २७.
 तै (तम्) १. १; २. ३२, ८३;
 ४. ३०; ६. ६८; ७.
 ६२, ६६, ६७; ८. ७१.
 ते (तान्) ७. ६०, ६४; ८. ४८.
 तं (ताम्) ४. ४९.
 तेण (तेन) ५. ५.
 निगा ,, ५. ४.
 नेग ,, १. ८२, ८६, २. १६,
 १८, ५८, ६४; ४.
 ११; ५. ३, ६२, ९५;
 ६. ५६, ६७, ९५;

७. ७२, ८१, ९४;
 ८. ५०.
 तेणं (तेन) ६. ५५; ७. ८०.
 नेन ,, ८. ११.
 नेहि (तेः) ५. ४.
 तेहि ,, ६. ६५; ७. २४, ६२.
 तेहि ,, ५. ६१; ६. ५३; ७.
 ८८, ८९.
 नाए (तया) ५. ५.
 नाह ,, ८. ११.
 ताहि (तामिः) ७. २०.
 तम्हा (तस्मात्) ५. १.
 तदां ,, ८. २६.
 ता ,, ७. २३, १००.
 ताओ ,, ५. १.
 तो ,, २. ७२; ५. १.
 तस्म (तस्य) १. ४८, ७४, ७५;
 २. ३, १४, १९;
 ४. ७, ११, ७३;
 ५. १५, ६. ५०,
 ६१, ८१, ८२, ८३;
 ७. ११, १९, २६,
 ७७.
 तमु ,, ८. ५६, ५७.
 तामु ,, ८. २७, ४३, ४७,
 ६५, ७४.
 ताण (तेषाम्) १. २४; २. ५६;
 ४. १८, ४८, ५७;
 ५. १५, ५९, ६७,
 ७७, ६. ५४, ६४;
 ७. ६१.
 लगं ,, ७. ५०, ५२, ५३,
 ५४, ५५, ५६,

५७, ५८, ५९

८२, ८५

तास (तेपाम्) ४ ७१

तेसि ,, ४ ७१, ७ ५५

तहे (तस्या) ८ २७

तास ,, ४ ७२

ताए ,, ४ ७३

निस्सा ,, ४ ७४

तीइ ,, २ ७३, ७ २५

तीए ,, ४ ७५

तीसे ,, ४ ७५

तेसि (तासाम्) ४ ७१

तस्सि (तस्मिन्) १ ७९, २ ३४,

५२ ३, १८

तहि ,, ४ ७८, ८ २६,

५८

तइआ (तस्मिन्काले) २ ३४ ६८

४ ४०, ७८

ताला ,, ४ ७८.

ताहे ,, ४ ७७

ताहि (तस्याम्) ४ ६९.

तीए ,, ४ ६९.

तामु (तामु) ५. ४९

तइसउ (ताइक्) ८ ५१

तउ (तत) ८ ३३, ३५

तथो ,, २ ५१, ३ २, ४.

२५, २६, ६ ५५

त (दाययोपग्यासे) ४. १

तम् (ज्यथ) ३. ४३.

तफाल (तफात्) २ ६७, ६ ५९

तफण (तफण) २. ९१.

√तथ

तक्किड्डण (तक्कि) ७. ८०

तच्च (तच्च) २ ९१

√तच्छ P (तश्च)

तच्छिअ (तच्छ) ७ ३९.

तज्जणी (तर्जनी) ६ ९८

तट्ट (तस्त) ३ ६८.

√तट्

ताडिअ (ताडित) ६ १८

ताडिय ,, १ ८६.

१ √तड P (तन्)

ताडिअ (तत) ६ ९२

२तड (तट) १ ६५, ६ ८७

तडत्थ (तटस्थ) ४ ४५

√तडप्फड P (चपलाम्)

तडप्फडइ (चपलायते) ८ ३०

√तट्ट P (तन्)

ताडिअ (तत) ६ ९३

√तड्डय । (तन्)

तडुवीअ (अतनिष्ठ) ६ ९२

तणया (तनया) ३ ७३

तणु (तनु) २ ८४, ८६, ३ ६९,

७७, ४ ७३, ६ ८९, ७ ५५

तणुधी (तन्वी) ३ ५७

तणुवीआ ,, ४ ४३

तणेण (तादर्थ्ये) ८ ७१

तण्हा (वृणा) ६ २१

ततो (तत) ८ ९

तत्त (तत्त्व) ७. २३, ३४, ८ ८३

तत्ति (तृप्ति) ७ ५३

तत्तु (तत) ८ ५२

नत्तो (तन) १ ८४ ६ १०, ११

नत्थ (तत्र) १ २८, ४४, २ ४

७७, ७७, ३ १९, २१, ४

३०, ५ १, ८, ६ २७ ३३,

७ २१

- १६, २६, २९, ३६, ३९, ४०,
४१, ४४, ७२, ६.४१, ७.६८.
१ ता (तदा) १. ३०, ५.६५, १०१,
१०५, ६. १०४, १०६.
२ ता (तावत्) २. ७८, ७. ७१
ताडं ,, ८. ५३.
ताडङ्क (शङ्क) ६ ३२.
ताडण (ताडन) २. ८९.
तातिस (ताडण) ८ ९.
ताटा (शङ्क) १. ६७.
तारिस (ताडण) ५ ६७.
ताडण्य (ताडण्य) ७ ७.
ताडन = ५ ९४
ताल (शङ्क) २ ७१.
तालिअण्टिर (अमयितृ) ६ २०.
१ ताघ (ताप) ६. ७.
२ ताव (तावत्) १ २५, २ ७९ ७.
९३, ८. १०
तार्ये ,, ८. ५३.
तार्येहि ८ ५४.
ताविच्छ (तापिच्छ) ५ १९
ताविच्छभ ,, ५ ९.
तास (नास) ७. ४२.
°ति ४ °सि.
ति (नि) २. १५, ५. ४५.
तिअस (निदश) १. ३, २. २६,
८५, ३. १९, तियस १ ६
तिउरी (निपुरी) ४ ६०, ६ ८५.
तिअण (तीक्ष्ण) १. ८८, ७ ३३.
तिअणण (तीक्ष्णन) ३ ३७.
तिणिण (ग्रीणि) ५ ४७.
तिसि (तृप्ति) ५. ५७.

- तिसिअ (तावत्) ३. ७९
तिसिर (तिसिदि) १. ६०.
तिचुलु (तावत्) ८. ७५.
नित्य (तीर्थ) १. ६६, २. ४३
८. ६४
तितियअ (तीर्थिक) ३ २८.
तिघ (तथा) ८ ४९
तिमिर (शङ्क) १. ५१, ६५, ५
१०५, ६ १९
तियस = तिअस
तिरिच्छि (तिर्यङ्क) ३ ७३
तिरिच्छी (तिर्यङ्गी) ७ ९
तिलअ (तिलक=ललाटस्थविह)
१ १२
तिलङ्क (शङ्क) ६ ७२
१ तिलय (तिलक=ललाटस्थविह) १ ८१,
८३, ३ ६२, ५ ९३
२ तिलय (तिलक=पृष्ठविशेष) ३ २७
२ तिलय (तिलक=पुष्पविशेष) ३ ६२
तिलेलु (तिलतैल) ३ ७९
तिलोअ (त्रिलोक) ६. ३९, ७ ८५
तिवण्ण (त्रिपर्ण=पलाशवृक्ष) ५ ४७
तिव्व (तीव्र) १ ९०
तिह (तथा) ८ ४९
तिहि (तियि) १ ८३
तिहुअण (त्रिभुवन) ६ १८, ८५
९५ तिहुयण ७ १०१
✓तीर = (शक्)
तीरन्त (शक्नुवत्) ६ ५३
तीस (निशत्) १ १५, ६१
तु (शङ्क) ५ ६९
तुच्छया (दृच्छता) ७ १५
तुट्ट (श्रुति) १ ४३.

√तुड

- तोडहि (तोड) ८. ४९.
तोडामो (तोडाम्.) ५. ७७
तुण्हिका (तूणीका) ३. ८०.
तुप्प (पृत) ६. ८२.
तुम्हकेर (त्वदीय) २. ५९, ३. ७५.
तुम्हारउं (युष्मदीय) ८. ७४.
तुम्हेच्या (यौष्माकी) ३. ७७.
तुर ४ त्वर.
तुरङ्ग (४क) ६. ७५.
तुरङ्गम (४क) ६. ६९.
तुरय (वृण) ६. ४८, ८९, १०२.
तुरळ (तुरळ्) ६. ९६.

√तुल

- तुलन्त (तोलयन्) ६. १६.
तुलसिभा (तुलसिका) ५. २५.
तुल (तुल्य) ४. ३१, ७. ३३.
तुवर ४ त्वर.

√तुप

- तुसइ (तुष्यनि) ७. ६६.
अतोसमी (अनूषयन्) ४. ६६.
तुट्ट (तुष्ट) २. २७; ७. १००,
१०१.
तोसविअ (तोषित) ५. ७५.
तोसिअ ,, ३. ५१, ७८,
५९, ७९.
तुसार (वृषार) ४. २९.
तुहिण (वृद्धिन्) १. ५२.
तूण (४क) १. ७७.
तूर ४ त्वर.
१ तूर (तूर्य) ३. २३; ६. ३०.
२ तूर (दूर) ८. १०, ११.

तूल (४क) ७. ७४.

तूह (तीर्थ) १. ६६, ३. २८.

तूण (४क) ८. १४.

√तृप्

तृप्पिऊण (तर्पयित्वा) १. ८४.

√तृ

- तर (अतिक्रमय) ४. ५१.
तीरन्त (तीर्यमाण) ७. ८६.
+अव. उइण्णु (अवतीर्णं कुरु)
८. ८१.
-ओअरिअ (अवतीर्य) ६. ५३.
+उद्. उत्तारओ (उत्तारयत)
८. १७.
-उत्तिअ (उत्तीर्णं) ६. ८९.
+प्र. पतरिजन्त (प्रतीर्यमाण) ७
८७.
+वि. विइण्णु (वितीर्णं) ३. १०;
७. ७७

तेअ (तेजस्) १. ८, ३२, ६६, ९०,
२. ३३, ४८, ५१, ६१, ८४,
६. २३, ६७, ७. ५८, ८. ५७.

तेअण (तेजन) ६. ६६.

√तेअय P (प्र दीप्)

- तेअविअ (प्रदीप्त) ६. १०३.
तेण (लक्षणे) ४. ५.
तेतीस (प्रयश्चिन्त) २. १.
तेत्तहि (तत्र) ८. ७५.
तेत्तिअ (तावन्) ३. ८१.
तेत्तिअमत्त (तावन्मात्र) १. ५४.
तेत्तिअमेत्त ,, ३. ५४.
तेत्तिल (तावन्) ३. ८२.
तेत्तुलु ,, ८. ५९.

तेत्यु (तत्र) ८ ५२
 तेहहा (तावता) ३ ८२
 तेरह (त्रयोदश) २ ११
 तेलुक्क (त्रैलोक्य) १ ८
 तेल्ल (तैल) २ ३७ ३ ४५
 तेय्ये (तथा) ८ ६९
 तेचडु (तावत) ८ ५४
 तेहड (ताम्ब) ८ ५१
 तेहि (तादर्थ्ये) ८ ७१

१ तो (तत) २ ७२ ८ १७ ६१
 २ तो (तदा) ८ ६१ ७५, ७८ ७८
 तोणीर (तुणार) १ ७
 तोणीहत्रिअ (तुर्णभय) १ ७७
 तोरण (त) १ २१
 ०त्तअ (तत्) ८ ०
 ०त्ति (तति) १ ० २ १० १२
 १९ ८८ ३ ८१ ८५ ८
 ९, ४७ ७ ८ १०१ ८
 ०त्त १ ३० ७ ८८ ३ ८४
 ४ १ १९ ७ ०८ १०० ८
 ६०, ६८ ७३

०त्थम्म ८ थम्म

०त्थाल (स्था) ६ ३२

०त्थिर ८ थिर

०त्थी ८ थी

√त्युन्द १ (आ वम)

य दअ (धाकान्त) ७ १

√त्यज

ययम (यत्र) ४ ४८

यय १ ७७

यय १ (यय) ३ ४९

यय १ ३ ३९, २ ८६

चएव (त्यक्तम्) ८ ७८
 चइअ (त्यन्ता) २. ७७.
 चइउ १ २. ५०
 चतूण १ १. ६८.

√त्रे

तायध (त्रायस्व) ७ ९६
 तायह १ ७ ९६.

√त्वर

तुवरइ (त्वरते) ७ १५
 तुवरए १ ५ ७१.
 तुरन्ति (त्वरन्ते) ७ १६
 तुवरसि (त्वरसे) ५ ७१
 तुवराम (त्वरामहे) ५ ७०
 तुवरामो १ ५ ७०.
 तुवरिअ (त्वरित) ७ १६, ८ ७६

थ

√थक् P (स्था)

थक् (स्थित) ६. १

थक् १ ८ ५२

थण (स्तन) १ ७ ३ ७८

थम्म (स्तम्भ) ४. २७, ३२, ६
 ३७ ०त्थम्म २ ६८, ५ १०१

थम्मय (स्तम्भक) २ ८६.

थल (स्थल) ५. ६४, ७ ७०

थल नलिणी (स्थलनलिनी) १ ४३

थली (स्थली) ७ ५

थय (स्तव) ३ १५, ७ ८३.

थाणु (स्थाणु) २ ८६

थाम (स्थामन्=राजम) २. ५१,

७ ९५

१ √यिष्प F (वि-गल्)

यिणद् (विगलति) ७. १८.

२ √यिष्प F (तृप्)

यिणिकण (तृप्त्वा) ६. ९३.

थिर (स्थिर) १. ४०; ७. ४७; ८.

३८. ०थिर ३. ८५.

थी (स्त्री) ७. २३. ०थी ३. ६५;

४. ६७; ५. ७०.

थीण ॥ स्त्र्यै.

थुह (स्त्वनि) २. ५३, ६७; ७. ८७,

९०, ९१.

थुणिर (स्तोत्र) २. ४८.

थुयञ्ज (लावक) १. ५१.

थू (कुत्तायाम्) ४. १३.

थूण (स्तेन) २. २.

थूणा (स्थूणा) १. ७७.

थूलभट्ट (स्थूलभट्ट) ७. ११, १२.

थेण (स्तेन) २. २.

थेरिअ (स्त्र्यै) ३. ५३.

थोणा (स्थूणा) १. ७७.

थोर (स्थूल) १. ७६; २. ६४.

थोयञ्ज (स्तोत्र) ८. २७.

द

दइअ (दयित) ३. ८३, ८४; ४.

१६, १९; ५. ९९; ६. १८,

१०१.

दइआ (दयिआ) ३. ७७; ४. १८,

४५; ५. ४.

दइअ (देव) २. ४.

दइय (देव) २. ५.

दइयय (देव) २. ४.

दइव्य (देव) २. ५.

√दंश

डङ्ग (दण्ड) २. ८३

डङ्ग ,, २. ४५.

दङ्ग ,, २. ४५, ८३.

डमन्त (दणन्त) २. ४७.

+सम्. मङ्ग (संदण्ड) ३. ८.

√दंस् F (दर्शय्)

दंमड (दर्शयति) १. ५७.

दमेइ ,, १. ४८.

दसिअ (दर्शित) ३. ४९, ४. २३.

६. २२.

दंमण (दर्शन) १. ७; ५. १४; ७.

५३.

दम्प (दण्ड) २. १७.

दम्प (शिक्षा) ४. २१.

दम्पण (दर्शन) ७. २४.

√दक्षय F (दर्शय्)

दक्षविअ (दर्शित) ६. २२.

दक्षिण (शक्ति) ३. २८.

दक्षिणण (शक्ति) १. १३.

दद्वय (दद्वय) ७. ५३.

दद्व (दद्व) २. १८; ५. ५६; ८

१०.

दद्वय (दद्वय) ३. ६०.

दणु (दनुत) २. ७३.

दणुअ ,, २. ७३.

दण्ड (दण्ड) १. १९, ८७; ३. ५१.

दण्ड (दण्डित) १. ७३.

दद्व (दद्व) ५. २३.

दन्त (दण्ड) ६. २८.

दन्तअ (दन्त) २. २६.

दन्द (दद्व) ४. ४८.

दाण (दान) १. ४५, ८४; २. ७२;
५. ३०.

दाणि (इदानीम्) ७. १००.

दाम (४४=माला) १. २२; २. १;
३. ५१, ५३, ५६; ५. ४२.

दामवन्त (दामवत्) २. ३३.

दार (द्वार) ३. ३५; ४. ३१.

१ √दाघ P (दर्शय्)

दाविअ (दर्शित) ६. २२.

२ √दाघ (तावत्) ७. ९३.

दायगि (दावामि) ८. २१.

दास (४४) ३. ८८, ४. १३, १७.

दासत्त (दासत्व) ६. १०५.

दाह (४४) २. ४६, ७०; ६. ७.

दाहिण (दक्षिण) १. ३३; ३. २८;
४. २६.

दाहिणी (दक्षिणा) ६. ७१, ७२.

दिअ (द्विज) १. ६१, ६६, ८०,

३. ३५ दिय १. ८४.

दिअर (देवर) २. २.

दिअरि (दिअरिन्) ६. १००.

दिअळा (दीक्षा) १. ५०.

दिग्य (दीर्घ) ३. ४२.

दिज (द्विज) १. ८२.

दिट्टि (दृष्टि) २. ८७; ४. ५९; ६.
२७, ८. २६.

दिट्टिआ (दिष्ट्या) ३. ४९, ६३.

दिण (दिन) ६. ७, २१.

दिप्पिर (दीप्त्र) २. ४९.

दिय = दिअ.

दियस (४४) २. ६९; ६. ७३.

दिवह (दिवस) २. ६९.

दिया-मुह (दिवामुख) १. ४८.

दिवेदिवे (दिवादिवा) ८. ६४.

√दिग्

दिसउ (दिशतु) ७. ८५.

+आ. आदिसह (आदिशत) ५.
४४.

-आइसामो (आदिशाम.) ५. ३६.

-आदिसाम ,, ५. ६९.

-आदिसिमो ,, ५. ३५.

-आदिट्ट (आदिष्ट) १. ८६.

+उप. उवदिसामो (उपदिशामः)
५. ६९.

+सम्. सदिसामु (संदिशामः)

५. ६९.

-सदिसिअ (संदिष्ट) ७. २३.

दिस^० (दिक्) १. २२, ४१, ५०,
६७.

दिसा ,, १. ९; ५. ३; ६.
१३, ७१, ७३.

दिस्टि (दृष्टि) ८. ४.

दिहि (धृति) ४. ७१, ५. १०३;
६. ९३.

दिहिमई (धृतिमती) ३. ६५.

दीण (दीन) ५. ८९.

√दीप्

+उद्. उदीविय (उदीपित) ५.
५६.

+प्र. पलीविअ (प्रदीप्त) ६. १०३.

दीव (दीप) ६. १४.

दीवअ (दीपक) १. ५९, २. ९१.

१ दीह (दिवस) ८. ६५.

२ दीह (दीर्घ) १. १०; ३. ४२, ९०.

दीहर (दीर्घ) २. ५३, ३; २५, ९०.

दीहिआ (दीर्घिका) ६ ५३
 दुअल्ल (दुल्ल) १ ७३
 दुइअ (द्वितीय) ३ ४
 दुइअ ,, २ ६०, ६ १०२
 दुउणिअ (द्विगुणित) २ ४९
 दुऊल (दुल) १ ७३
 दुऊड (दुष्ट) ७ ५९
 दुऊय ,, ८ ६३
 दुऊल (दुल) ३ २८, ३२

✓दुगुल्ल P (जुगुल्ल)

दुगुल्लन्ती (जुगुल्लमाना) ६ ४
 दुगुणिअ (द्विगुणित) ५ ८५
 दुगुल्ल (दुल्ल) १. ७३
 दुगुल्ल ,, २. ६१.
 दुग्ग (दुर्ग) ६ ९८
 दुग्गा एधी (दुर्गादेवी) २ ७६.
 दुग्गाधी ,, २ ७६
 दुच्चज्ज (दुस्त्यज) २ ८७
 दुर्जहि (द्विजिह) १. ६९.
 दुज्जअ (दुर्जय) २ २२
 दुज्जण (दुर्जन) २ ८.
 दुट्ट (दुष्ट) ६. २८
 दुट्ट (दुग्ध) ६ ८१.
 दुट्टर (दुर्धर) ८ ५४

✓दुम । (धुम्य)

दुमन्त (धुमन्त्यन्) ६. १६
 दमण (धुमन्ति) ६. १७

२ दुम (दुम) २. २८ ५ ८.
 दुमालेअ (दुमालेअ) १. ८.
 दुमिअ (दुमीअ) ३ १०.

/दुल

१ १०१ (दालदालि) ८ १३.

दुलह (दुल्लम) २. ६६.
 दुल्लह ,, २ ७३
 दुल्लहअ ,, ८. ५९.
 दुवार (द्वार) ३ ५७.
 दुवाल्लस (द्वाल्लस) २. ६४
 दुव्वहा (दुर्वहा) २ १२.
 दुव्वा (दुर्वा) ५ २४.
 दुसह (दुसह) १. ७, ७१, ८. ५७.
 दुस्सह (दुस्सह) १. ७.

✓दुह

दुहिअ (दुष्टते) ७ ८०
 दुम्भ (दुष्टताम्) ७ ८०.
 दुह (दु ख) २. ८१, ९१, ७. ७९
 दुहअ (दुर्भग) २. ३४.
 दुहा (द्विधा) १. ६४.
 दुहाइअ (द्विधाकृत) १. ६३.

✓दुहाय P (छिद्)

दुहानिअ (छिन्) ६. ८४
 दुहि (दु खिन्) ५. ८९.
 दुहिअ (दु खित) ३ २८, ६. ५७.
 दुहिआ (दुहिता) ३ ६३. ४ ५०.
 दुहिणी (दुःखिनी) ५. ५२.
 दुअ (दुष्ट) ६. ३५.

✓दूम P (दुह)

दूमिअ (दावित) ६. १५.
 दूर (दुह) १ ३०; २. ४७। ४.
 २३, ५ ६१, ६. १८, ३५.
 ४२, ८ २१, ३५, ३६, ४१.

दूरग (दुह) ५ ५५.
 दूरन्थ (दूरन्थ) ६. ४.
 दूमह (दुमह) १. ७१.
 दूमामण (दुमामण) १. ३१.

दूसिआ (दुषिका) ७ २१.

दूसिमिण (दु.म्बत्र) २. ६६.

दूहव (दुर्भग) २ ३४.

√ह

+आ- आडिअ (आद्रत) १. ९०

-आदरिअ ,, ६. ५२.

√हप्

हरिअ (हृत्) १. ९०, ३. ०४.

√हश

दण्ड (दक्षयामि) ५. ९४.

दीमइ (दृश्यते) १. २१; ४. ७३.

५. ८६.

दीसन्ति (दृश्यन्ते) ५. ६६.

दीसन्ते ,, ५. ६७.

दरिसेइ (दर्शयति) ५. ७३.

दिट्ठ (दृष्ट) १. १३; २. १०, ३४,

५२, ६०, ६३, ६८; ३. २६,

६६, ९०; ४. १३, ५. ५२;

६. ३, ८०, ७. १००.

दरिमिअ (दर्शिन) ३. ५०; ६.

२२.

दीसन्त (दृश्यमान) २. ८६; ६

४२.

दहु (दृष्टुम्) ३. १, १९; ७

११, ५३.

दहु (दृष्ट्वा) १. ७०, ४. १९,

३०; ६. ६२.

दहूण ,, ३. १७; ५. ५०,

७. ५२.

√हृ

दरिअ (भीत) २ ४५.

दारन्ती (दारयन्ती) ३. ३५.

दे (समुन्मीकरणे सख्या आमन्त्रणे च)

४. १०, ५९.

देअर. (देवर) २. २.

देउल (देवकुल) २, ७९.

√देअर P (दृग्)

देअर (पश्य) ४. १९.

देर (द्वार) १. ५३.

देय (अक) १. १३, २६, ८०,

८६; २. २२, ३३, ४८, ५६;

४. ५८ ५. ४६, ६४, ७९; ६.

४१; ८. ५५.

देच-उल (देवकुल) २. ७८.

देयय° (देवता) १. ५०; २. ९१;

६ २५,

देयी (अक) १. ८६; ५. २४, २७;

४५; ७. ८२, ९२, १०२; ८.

८३.

देयेसर (देवेधर) ४. २५.

देव (देव) २. ५.

देस (देश) ४. २४; ६. ९०, ७७,

देहि (देहिन) ७. ५६.

दोला (अक) ३. १९, २२.

दोलिर (दोलयितृ) ३. १०.

दो-वयण (द्विवचन) १. ६०.

दोवारिअ (दौवारिक) ४. १, ७७;

६. २२.

दोम (दोष) २. ६०; ६. ३९, ८.

७६.

दोसडा (दोष) ८. ७२.

दोहल (दोहद) २. ४९.

दोहलय ,, २. ४६.

दोहाइअ (दिघाह्ण) १. ६४.

√शुत्

जोइ (शोतय) ८. ६१

जोअहु (शोतयत) ८. २६.

जोअन्त (शोतमान) ८. १६.

√द्रढय

दढिअ (द्रढित) २. ६७.

द्रह (रुद) ३. ६१; ६. ८६; ८. ६८

√द्रा

+नि. निहायन्त (निद्रात्) ६. १०.

√द्रु

+वि. विहाय (विद्रुत) १. ६८.

ठि.

ठुणि (ठौ) ५. ४६,

ठोनि ,, ८. २६..

ठुवे ,, ५. ४६.

ठो ,, ५. ४७.

ठे ,, ५. ४७.

ठेणि ,, ५. ४६.

ठोहि (ठाभ्याम्) ५. ८५, ५७.

ठेहि ,, ५. ८५.

ठुण्ह (ठयो) ५. ८९.

ठुण्ह ,, ५. ८८.

ठोण्ह ,, ८. ५.

ठुइ ,, ८. १८.

ध

√धंगराड १ (मुञ्)

धंगराडिअ (मुञ्ज) ६. ५७.

धज (धज) ६. ९९.

धञ्ज (धञ्ज) ८. ११.

धट्टण (धट्टण) ३. ८१.

धण (धन) १. ८५; ७. ८९; ८.

१०.

धणु (धनुस्) २. ४; ७. ४.

धणुह ,, २. ९; ६. १८

धणुह-घर (धनुर्घर) १. ११;

धणुह-वेअ (धनुर्वेद) १. ८९.

धत्ती (धार्ती) ३. ३६.

धनु (धनुस्) १. ३९.

धन्न (धन्य) ४. ५७, ७. ४, ५,

३१, ३३, ४६; ८. ७३.

धम्म (धर्म) १. २०, ६४; २. १२,

४८, ५०, ५२; ६. ६, ५६,

६६, ६८; ७. १७, २९, ३७,

८२; ८. २८, ३५, ४२, ४९,

५१, ६६.

घरण (घारक) ६. १००.

घरणि (घर) १. ८७, ३. २६.

घरा (घर) १. २८.

धव (घर) ५. ४२.

धवल (घर) २. ६१, ७०.

धवल-गेह (घर) २. ९१.

धवलण (धवलन) ६. १६.

√धा

+आ. आहिअ (आहित) ३. २३.

+अपि. पिहिअ (पिहित) २. ९१

+नि. निहिअ (निहित) ३. ८८.

-निहिय ,, ४. ९९

-निहिता (निहिता) २. १३.

+वि. विहेमि (विदधामि) ७. ९७.

-विहिअ (विहित) ६. ११.

धार्द (धार्ति) ३. ३६.

धाउ (धान) २. ४२, ९९;

√धाड १ (निह-ण)

धाडिअ (नि गृण) ६. ५०.

धारा (५४) २ ८८, ४ २७
 धाराकयम्ब (धारादम्ब) २. ६९.
 धारा-हर (धाराग्रह) ४ २७, ६७.
 १धारी (धारी) ३ ३६.
 २धारी (धारा) ४. २१.

✓धाव

धाव (धावति) ७ ६१.
 धावह् ,, ७ ६१.
 धावन्ति ७ ६२.
 धाविभ (धाविन) ३ ३६.
 धिह (धृति) ३. ६७.
 धिज्ज (धैर्य) ३. २४.
 धिप्पिर (दीप्ति) २. ४९.
 धी (४४) ७. २२.
 १धीर (४४) ७ १७.
 २धीर (धैर्य) ३. २३.
 धीर-हर (धैर्यहर) २ ५.
 धीघर (५५) ४. १२.

✓धुअ

+गम. मधुविभ (मधुधिन) ४.
 ३६.
 धुत्त (धूर्त) ४. २०, ७६
 धुत्तिम (धूर्तम) ३. ६.

✓धुमा । (उद्-धमा)

+उद् उद्दमाअ (उद्दमान) ६ ७.
 धुय (धुवनामक अभ्यसरोवर) २. ८४
 धुवर्णि (कण्ठादिनी) ६. ३९

✓ध

धुवर् (धूयने) ७ ७७.
 धुविमण् ,, ७. ७८.
 धुविभ (धूल) ६. ३९, ७ ६९.
 धुवन्त (धूयमान) ७. ७८.
 धुविमन्त ,, ७ ७८.

धुआ (दुहिता) ३ ६३, ७२, ४ ४
 धूलिकम्ब (धूलिकदम्ब) ४. ५.
 धूलिकलम्ब ,, २. ४९.
 धूव (धूप) २. ३९, ४१, ५ २८.
 धूसर (५४) ३. ६०.

✓धृ

धरहि (धरन्ति) ८. ६८, ७३.
 धरिमो (धराम) १. २९.
 धरि (धर) ८. ४९.
 धरह (धरन) ८. ४६.
 धरहु ,, ८ ७६.
 धरिभ (धत) ३. २८; २. २२.
 धरन्ती (निवेशयन्ती) ८. २४.

✓धृम्

धिठ (धृष्ट) १. ८२, ४. ५२.
 धेणु (धेनु) ५. ७३.
 धै ४ झा.
 धुय (५५) ८ २२.

न

न (५५) १ ५, १७, २१, २४,
 २७, ३२, ३६, ४१, ४४, ४७,
 ६०, ७ ३२, ५७, ५९, ६०,
 ७३, ७८, ७९, ८०, ८१, ८२,
 ८६, ८७, ८८, ८९, ९०, ९१,
 ११, १६, १७, १९, २३, २४,
 ३२, ४९, ५१, ६९, ७१, ७३,
 ७५, ७७, ७ १८, १९, २३,
 २४, ५७, ५८, ५९, ६०, ६१,
 ६५, ६६, ६९, ७१, ७३, ७८,
 ७९, ८०, ८६, १०५, ६. ५,

७, १०, ११, ५८, ७३, ७४,
 ९२, ९७, ९९, १०२, १०६,
 ७३, ४६, ७, १०, ११,
 १२, १३, २३, २५, २७, २९,
 ३६, ४३, ५६, ६१, ७१, ७५,
 ७६, ७७, ८०, ८२, ८४, ९९,
 ८, ७, ९, १०, १३, १७, १९,
 २०, २३, २४, २९, ३०, ३५,
 ३६, ३७, ४०, ४६, ५३, ५४,
 ५६, ६२, ६१, ६९, ७१, ७४,
 ७५

नउ (हवार्ये) ८. ८१

नं ,, ८ ८०.

नका (नक) ६. ८६, ८९.

नम्र (नल) १. ५५, ४. ७०, ५
 ९५.

नफर धाउह (नसायुध=सिंह) ३
 ४७

नगर (BK) १. २

नद्यणी (नर्नी) ७ ६७

नधिर (नर्नदील) ७ ६०

नट्ट (नाटय) ५ ९१

नट्टई (नर्नदी) ३ ६

नड (न) ३. ६.

नत्तंयर (नत्तय) ७ २२

नत्तिथ (नत्तृक) १. ८७

नत्ती (नत्ती) ४. ४

नत्तुध (नत्तृक) १. ८७

नन्दण (नन्दन) ३ ४९.

नभ (नभ) ७. १२.

नम

नम (नम) ८ ५७

नम (नम) १. २९, ४ १४

नमन्त (नमत) १. ६, ६. २४

नवन्त ,, ७. ६१.

+उद् उजय (उजत) १ ॥

-उजामिअ (उजमित) ६. २५

+उप. उवणय (उपनत) ३. २६

+परि परिणवह (परिमति) ८,
 २७

+प्र. पणअ (प्रणत) २. ८२

+समुद् समुजय (समुजत) ३
 २४.

नमस्य

नमसामि (नमस्यामि) ७ ६६.

नमसामो (नमस्याम) १ १, ७
 ३५,

नमिर (नम) १. ७४.

नमो (नम) ७. २६, ५२, ५३,
 ५४, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९,
 ६१.

नमोकार (नमस्कार) १ ४३

नम्म (नर्म) ४ ३३

नय (BK) १. १९; ६. ७१.

नयण (नयन) १. ७४, ७०, २
 २७, ३ १, ७०, ४. ४९, ५
 ४९, ५७, ८७, ६. ३८.

नयर (नगर) १. २३, २. ४३, ४
 २४, ६. ८२.

१ नर (BK) १ ७, ८९; ७ २८, ८
 ६६.

७ नर (BK=अर्जुन) १. ४५

नर-यह (नरपति) २ ७, ६ १२, १५

नर सिद्ध (नरसिंह) २. ७०.

नरिन्द (नरेन्द्र) छ. ७७; द. ३९.

नर्मद (नर्मदा) ट. ८०.

नव (SK) १. ३६, ५९; २. ५; ३.

३०. ३६, ४४, ५०, ८७, ९०.

छ. ४, ५. १८, २१, ३६, ४४,

५५, ७०, ७२, ७७; द. १६.

नवहृय (नव) ३. ८७.

नवुल्लडभ ,, ट. ७३.

√नञ्

नस्सए (नश्यति) ५. ६१.

नसिअ (नष्ट) ७. २१.

नासिअ (नाशित) द. २१.

नथून (नष्टा) ट. ८.

नथून ,, ट. ८.

+ प्र. पणसिही (प्रनश्यति) ट. ३५.

-पणट्ट (प्रनष्ट) २. ७५.

+ वि. विणसह (विनश्यति) ट. २१.

१ नह (नख) १. ५५; २. २७, ३०; ३. ४७.

२ नह (नभस्) १. २२, ५१, ६७, २. ३६, ५. ११, ४८; द. १९; ट. ६०.

नह-थल (नभस्तल) ५. ४७.

नाअ (नाग) २. २१.

नाइ (इवार्ये) ट. ८१.

नाग (SK) १. १३, ८०; ३. ६५.

१ नाडि (SK=वर्या) २. ३८.

२ नाडि (SK=शरीरमवाधिर्ना) ट. २३.

नाण (ज्ञान) १. ३८, ७. ११, ३५,

४५, ४६, ६५, ७१, ७२, ८८,

ट. ७५.

नाम (SK) २. ५१; ३. २१; ५. ८१; द. ६८.

नारङ्ग (SK) ५. ७९.

नारायण (SK) १. ४५.

नारी (SK) छ ७२; ७. २८, २९, ३०; ट. २७.

नाल (SK) २. ७.

नालि (नाडि) २. ३८.

नाचइ (इवार्ये) ट. ८१.

नायिअ (नापित) २. ५२.

√नासथ P (नश्)

नासविअ (नाशित) द. २०.

नासिर (नशितृ) ७. ६७.

नासीकय (न्यासीकृत) ३. ३३.

नाह (नाथ) द. ४१, ५८; ट. ११.

नाहि (नाभि) ३. ६१.

नाहि (नहि) ट. ६५.

१ √निअ P (दृश्)

निअइ (पश्यति) १. २५; ७. २३.

निअ (पश्य) ५. ८२.

नियन्त (पश्यन्) ५. ५७.

निअवि (दृष्टा) द. ५.

२ निअ (निज) १. ४७, ५६; २. ५१;

३. ७३; द. ५, ११, ४५, ५६,

६०, ९३; ट. ६४, ८३. निय

द. ५.

√निअच्छ P (दृश्)

निअच्छिअ (दृष्टा) ७. २४.

निअम (नियम) ट. ६८.

निअम्भ (नितम्भ) ३. ७९.

निउञ्ज (निकुञ्ज) ३. ३७; ५. १,

२०.

निउणा (निपुणा) ४. १७.
 निउत्तव्य (नियोक्तव्य) ५. ४३.
 निउर (नूपुर) १. ७५; ३. ४१.
 निक्क (नीका) ८. २४.
 निक्कइअघ (निकैतव) ८. २०.
 निक्किट्ट (निकृष्ट) ४. १३.
 निग्घणय (निर्घण) ४. ५२.
 निचुल (४४) ५. २०.
 निच्च (निर्य) ३. ८७; ६. ३५.
 निच्चल (निचल) ३. ३२; ७.
 ७९; ८. ७६.
 निच्चलअ १३ ८. ७९.
 निच्चिन्द (निधिन्त) ७. ९३.
 निच्चुइ (निधयेन) ८. ४३.
 निउत्तर (निर्तर) ३. ४०; ४. ३८,
 ३९.
 निज्झरिणी (निर्झरिणी) १. ६४.
 निहा (निद्रा) १. ६८, ७१; ७. १.
 निधि (४४) ८. ६.

✓निन्द

निन्दउ (निन्दतु) ८. ३७.
 निन्दहु (निन्दामः) ८. ३७.
 निप्पिह (निस्पृह) ३. २.
 निधिड (४४) २. ३८.
 निग्घर (निर्भर) ३. ४१.
 निमित्त (४४) ३. ५३.
 निग्घ (४४) २. ५२.
 निम्ममत्त (निर्ममत्व) ८. ७६, ७८.
 निम्मल (निर्मल) १. ८६; ८. ७६.
 निम्मलय ११ ८. ७९.
 ✓निग्घय P (निर्-मा)
 निग्घविअ (निर्घित) ६. १३.

निग्घविअ (निर्मापित) २. ७९.
 ✓निग्घाण P (निर्-मा)
 निग्घाणिअ (निर्मित) ६. १३.
 निग्घोह (निर्मूल्य) १. ७६.
 निग्घोह (निर्मोह) ८. ३१.
 निय ४ निअ.
 निरङ्कुस (निरङ्कुश) ८. २२.
 ✓निरप्प P (स्था)
 निरप्पीअ (तस्थौ) ६. ११.
 निरयसेस (निरवशेष) १. ८.
 निरानिउ (निधित) ८. ७७.
 निरीह (४४) १. ४१.
 निरु (निधित) ८. १७, ७२.
 १निरुत्तउ (निधिन्त) ८. १५.
 २निरुत्तउ (निधित) ८. ७५.
 ✓निरुयार P (ग्रह)
 निरुवारिअ (गृहीत) ७. ४९.
 निलाड (ललाट) १. ३५.
 निलीइर (निलेतु) ६. ३८.
 निव (नृप) १. २, ४, १८, २२,
 २९, ३४, ४३, ४७, ७०, ७४,
 ८४; २. १, २९, ३१, ३२,
 ३३, ५०, ५७, ६५, ६८, ७८;
 ३. १, १८; ४. १, २५, ६७;
 ६. २४, २६, २७, २९, ३३,
 ३५, ३६, ५४, ७७; ७. ९१,
 १०१; ८. ४७.
 निवइ (नृपति) १. ८९; ६. ३८,
 ४०.
 निवत्तण (निर्वर्तन) ३. ६.
 निवह (४४) १. ४.
 निघाम (४४) १. ६२.

निवेश (निवेश) ६. ८७.
निव्याण (निर्वाण) ७. ३१; ८.

३०, ४४, ५०, ५८.

निचिक्कप्प (निर्विकल्प) ७. ८.

निचुइ (निर्दृति) ७. ५१.

निच्युति ,, ८. ९.

निच्युदि ,, ८. ८२.

निस^० (निशा) १. ६३.

निसह (निषध) २. ५०.

निसा (निशा) ५. १०५; ६. ७३.

निसीह (निशीष) २. ४४.

१ निसाह ,, ६. १०७.

२ नि-सीह (वृत्तिह) १. ६१.

निसीहिअ (नैषेधिका) २. ५०.

निसीहिणी नाह (निशीषिनीनाय)
२. ४४.

निस्सह (अक) १. ७.

निह (निम) १. ३३, ७७, ८१; ३.
६१.

निहस (निकप) २. ३०.

निहि (निधि) १. २७, ३३; २.
८२; ३. ७९.

निहेलण (गृह) ८. १६.

√नी

निअइ (नीयते) ८. १६.

नेन्त (जयत्) ७. ६६.

नेउं (नेत्तम्) ८. ३२.

नेउं (नीत्वा) ४. ६६.

+अनु. अणुणाअ (अनुनीन) ३.
७५.

+आ. आपेद (आनयति) ४. २४.

-आनएमि (आनयामि) ५. २६.

-आणेह (आनयत) ५. २१.

-आणिअइ (आनीयते) ५. २४.

-आणिअ (आनीत) ८. १९.

-आणाइअ (आनायित) २. २१.

+वि. विणीअ (विनीत) ७. ६६.

नीअ (नीच) ७. २८.

नीक^० (नीका) ४. ३६.

नीचअ (नीचैः) २. ५.

नीह (अक) १. ६८.

नीम (नीप) २. ५४.

नीमी (नीवि) २. ६७.

नीर (अक) ४. ६५, ७५; ५. १८;
८. ८०.

√नीरअ P (भञ्ज)

नीराअ (भम) ६. ७०.

नीराअ (नीरात) ८. ५६.

१ √नील P (निस्-शु)

नीलिअ (नि सृत) ६. ४९.

२ नील (अक) २. ४०, ४६, ८७;
५. ४७, ६०.

नीलमणि (अक) २. ४६; ३. ४१.

नीलुप्पल (नीलोत्पल) १. ५६.

नीव (नीप) २. ५४; ५. १, ९.
२१, ३०.

नीवी (अक) ६. १८.

नीसइ (निःसह) १. ६१; ५. ९९.

नीसत्त (निःसत्त्व) १. ३२.

नीममण (निःश्वसन) ७. ४४.

नीसह (निःसह) १. ७.

नीमहत्त (निःसत्त्व) १. ३२.

नीसाम (निःश्राव) ३. १२, ४०;
५. ४.

नीहार (४६) ६ १९
 नूउर (नूपुर) १ ७५
 नूण (नूनम्) १ १५
 नूणं ॥ १ १५, ७. १०

√नूम P (छादय्)

नूमिभ (छादित) ६. १४
 नृच (चप) ८ ८२, ८३
 नेउर (नूपुर) १ ७५, ३ २३
 नेड (नीड) १. ६८.
 नेवन्छ (नेपथ्य) २. ३६, ७ ९३
 नो (४६) १ ६३, २ ७९, ७
 ६९, ७. ४५, ६६, ७७, ८ ८७
 नोमालिअ (नवमालिका) २ १४.
 नोमालिआ ,, ४ ६
 नोहलिआ^० (नवमालिका) २ १४
 नौ (५६) २. ११
 न्हवण (झपन) २ ६१, ६२, ६५.

प

पअ (पाद) २ ५४, ३ ६४ पय
 १ ४३, ७ ५८, ३ २४, ७८,
 ६ ३६, ८७, ७ ९१
 पइ (पति) १. २, ४२ ३ ७१,
 ८१, ४ ५१ °वइ १ ३, २
 १५, २४.
 पइघ्रा (प्रतिज्ञा) ६ ५९
 पउट्ट (प्रकोष्ठ) २ ७.
 पउइव्य (प्रयोज्य) ८. ५.
 पउम (पद्म) १ ४३, ३ ५६
 पउमसिरि (पद्मश्री=स्त्रीविशेष) ७
 ८०.
 पउमाचइ^० (पद्मावती) ५ २४, ४५.
 पउउर (प्रचुर) ८. ६०

पउउर (पौर) ७ १०
 पउरी (पौरी) २. ३३
 पपस (प्रदेश) ३ ५९, ६ ५९
 पओम (प्रयोग) ८ १६.
 पओस (प्रदेश) ७ १०१
 पय (पायन) १ १९
 पसु (पासु) ६ ८७, ८९
 पंसुला (पामुला) १ ४९, ५ १०५
 पम्पल (पक्ष=मासार्ध) ३ ५३
 रपम्पल (पक्ष=पार्श्व) ४ ३१, ७ १
 रपम्पल (पक्ष=पतन) ६ ५
 √पम्प्लोड P (विकोशय्)
 पम्प्लोडिअ (विकोशित) ६ ७९
 पम्प्लोडण (सदन) ६ ८९
 पमिगम्य (प्रायस्) ८ ५९
 पङ्क (४६) ६ ८६
 पङ्कअ (पङ्कज) २ ५८ पङ्कय ७
 १, ५ ४९, ५६, ७ ७०
 पङ्कुरण (प्रावरण) २ २०

√पच

पक्क (पक्व) १ ३५
 पिक्क ,, १ ३५, ६०, ४ २१,
 ५ २७
 पचक्कर (प्रत्यक्ष) ४ ४६
 पचक्कल (प्रत्यक्षा) ७ ९१
 √पचड ॥ (क्षर्)
 पचडमाण (क्षरत) ७ १७.
 √पचड P (गम्)
 पचडइ (गच्छति) ७. ७
 पचलिअ (प्रत्युत) ८. ६६
 √पचोर ॥ (उपा-लम्भ्)
 पचोरन्ति (उपात्मन्ते) ६ १०६

- पचूस (ग्रन्थ) १. ४९; २. ८८.
 पचूह ,, २ ८८.
 पच्छ (पथ्य) २. ९०.
 पच्छइ-ताव (पश्चात्ताप) ८. ६५.
 पच्छन्दी (गमनशील) ७. ७.
 पच्छा (पश्चान्) ६ ५६.
 पच्छिम (पश्चिम) ४. २६; ६. ७३.
 पञ्चन्त (पर्यन्त) १. ४९, ३. २४.
 ✓पञ्जर P (कथ)
 पञ्जर (कथय) ६. १.
 पञ्जुण (पशुम) ३. १३.
 ✓पञ्जर P (क्षर)
 पञ्जराक्ष (क्षरन्) ७ १७
 पञ्च (BK) २. ८८; ७. ६८.
 पञ्चवाण (BK) २. ७१.
 पञ्चालिआ (पञ्चालिका) ४. २८.
 पञ्ज (प्राज्ञ) ८. ६.
 पञ्जा (प्राज्ञा) ८. ३.
 पटल (BK) १. ६४.
 ✓पट्ट P (पा)
 पटीअ (अपिबत्) ६. ८.
 पट्टण (पत्तन) ३. ५.
 पट्ट (पृष्ठ) ८. १४.
 पट्ट-चर (पृष्ठचर) १. ८०.
 ✓पट्टय P (प्रस्था)
 पट्टविअ (प्रस्थायित) ६. २५.
 पट्टाविअ ,, ६. २५.
 ✓पट्ट
 पट्टिप्यते (पठ्यते) ८. ९.
 पट्टिअ (पठित) १. ४८.५. ८८.
 पट्टिड (पठितुम्) ३. ३४.
 पट्टमुआ (प्रतिभ्रुन्) १. ५८.
 ✓पटल (पटल) ३. ३१.
 24 [कुमारपालचरित]

- पट्टिअगिर (अनुव्रजनशील) ६.
 ७१.
 पट्टिकिदि (प्रतिद्वि) ६. ३७.
 पट्टिकूल (प्रतिकूल) ८. ६६.
 पट्टिस्वण (प्रतीक्षण) ३. ४१.
 पट्टिच्छन्दीकय (प्रतिच्छन्दीकृत)
 ३. ४६.
 पट्टिविम्बिअ (प्रतिविम्बित) ८.
 ८१.
 पट्टियार (प्रतीकार) २. ३७.
 पट्टिरी (पतिनी) ४. ४४.
 पट्टिवत्ति (प्रतिपत्ति) १. १४.
 १ ✓पट्टिसा P (नद्)
 पट्टिसन्ति (नश्यन्ति) ७. २२.
 २ ✓पट्टिसा P (शम्)
 पट्टिसाय (शान्त) ७ १२.
 पट्टिसाह (प्रतिशाल) ५. १७.
 पट्टिमुहड (प्रतिमुमट) ६. ६२.
 पट्टिहा (प्रतिभा) १. ३८. °पट्टिहा
 १. ३८.
 पट्टिहार (प्रतीहार) २. ३९.
 पड (पटु) ४. ३३.
 ✓पट्टुह P (शुम्)
 पट्टुह (शुम्बति) ६. १०४.
 पट्टम (प्रथम) १. ३९; २. ४३.
 पट्टुम ,, १. ३९.
 १ पणइ (प्रपत्ति) ६. २७.
 २ पणइ (प्रणाथित) ६. २६. °पणइ
 २. ७८.
 पणमिर (प्रणम) ६. २७, ३३.
 ✓पणाम P (अर्थ)
 पणामिअ (अर्थित) ६. २७.
 पणालिआ (प्रणालिका) ४. ७५.
 पणिअ (पणित) ८. ३०.

पण्ण (पर्ण) ५. ४७.
 पण्णरह (पयदश) ३. १४.
 पण्णास (पयाशत) ३. १४.
 पण्ह (प्रश्न) ३. ३०.

√पत्

पटन्ति (पतन्ति) ८. ६०, ६८.
 पडसु (पत) २. ८१.
 पाडिअ (पातित) ६. १५.
 पडन्त (पतत्) १. ५२.
 पडिअउ (पतित्वा) ८. १९.
 +नि. निवडइ (निपतति) १. ६०;
 ८. २०
 -निवडहु (निपतत) ८. ३१.
 -निवडिअ (निपातित) ८. १९.
 -निवडन्त (निपतत्) ४. ४२.
 -निवडिअ (निपाय) ४. ३८.

१पत्त (पात्र) १. ८१; ३. १५, ४७.
 २पत्त (पत्र) ३. ९०.
 पत्तल (पत्र) ३. ९०.
 पत्तिआ (पत्रिका) ५. २२.
 पत्तेअं (प्रत्येकम्) ४. १८.
 पत्थ (पार्थ) ४. २५.
 पत्थय (प्रस्ताव) १. ४८.
 पत्थाय „ १. ४८.

√पद्

+उद्. उप्पजइ (उत्पद्यते) ८. २४.
 -उप्पाइअ (उत्पादित) ७. ६७.
 +निस्. नीपाइअ (निष्पादित) ६.
 ८८.
 +पम्. उपजइ (संपद्यते) ७. ६०.

√पदश्च १ (गम्)

पदभन्ति (गच्छन्ति) ७. ८.

पदहण (प्रदहन) ८. १.

°पघ (पयित्) ८. ३.

पन्ति (पङ्क्ति) ४. ३३; ८. २४.

पन्थिअ (पान्थ) १. १९; ३. ९०,
 ५. ५२.

√पन्नाड = (मृद्)

पन्नाडिअ (मृदित) ६. ८९.

पन्नास (पयाशत) २. १९.

पवल (प्रबल) ४. ४०.

पभुति (प्रभृति) ८. ११.

पमा (प्रमा) २. ४२.

पमुह (प्रमुख) २. ९, ५५, ३ ३,
 ८. २३.

पम्हलच्छी (पद्मलाक्षी) ३. १९.

√पम्हुस = (विस्मृ)

पम्हुसिअ (विस्मृत) ६. ४७.

पम्हुहणो (स्मर्तु) ६. ४६.

पय ४ पअ.

पयड (प्रकट) १. ३३.

पयण (पवन) ६. ५५.

१√पयर P (स्मृ)

पयरन्त (स्मरत) ६. ४६.

२पयर (प्रकर) ३. ४५ °पयर ३
 ४५.

पयल्लिर (प्रचमर) ६. ४८.

पयाईकय (पदातीकृत) ३. ७१.

पयाय (प्रयाग) ८. २०.

पयार (प्रकार) ८. २७.

पयाय (प्रताप) ३. ४, ४८; ६. ५५,
 ७९, ८१, ८३, ९४, १०३

°पयाव १. ७१.

पयास (प्रकाश) ४. ७०.

१. √पर P (अम्)

परह (आम्यति) ७. ५.

२पर (अक=तत्पर) १. ५६.

३पर (अक=दात्रु) २. ३, २२, २७,
२९; ६. ५१, ६७.४पर (परम्=केवलम्) ८. २८, ३४,
६२.

परह (परम्) ८. ५२.

परयो (परतः) ४. ६२.

परकम् (पराकम्) ६. १०२.

परम् (अक) ५. १०३; ७. ३४;
८. ९, ८३.

परमत्य (परमार्थ) ८. २८, ६२.

परमप्या (परमात्मा) १. ७७.

परमेष्टी (परमेष्ठिन्) ७. ६८.

पर-लोभ (परलोक) ७. २९, ९५.

पर-वस (परवश) ८. १८.

परसुराम (परशुराम) २. १९.

पराभ (पराग) ३. १६. पराय ५.
५६; ६. ८.

परि (गीति) ८. ८३.

परिधन (परिजन) २. ६२.

√परिभन्त = (छिप्)

परिभन्ति (छिप्) ७. ३४.

√परिधल P (गम्)

परिभलि (गन्) ७. ८.

√परिधल P (गम्)

परिभलि (गन्) ७. ९.

√परिभाल P (वेष्ट्य)

परिभालि (वेष्टित) ६. ३४.

परिफया (परीश) ६. ८९.

परिगह (परिग्रह) ८. ७१.

परिणाम (अक) ८. ५१.

परिपालण (परिपालन) ८. ६९.

परिमल (अक) १. २२, ३६, ३.

५४, ६२, ७१; ४. ३; ५. ११,

१७, २०, ५०, ५२, ५५.

परिमल-वह (अक) ५. ७७

√परिवाह P (घट्य)

परिवाहि (घटित) ६. ३३.

परिवार (अक) १. ८५.

√परिषाम P (घम्)

परिषामि (घान्त) ७. १७.

√परिहृष्ट P (मृद्)

परिहृष्टि (मृदित) ६. ८५.

परिहय (परिमह) ६. ९७.

१. √परी P (क्षिप्)

परीषे (क्षिपि) ६. ९७.

२. √परी P (अम्)

परीष्ट (आम्यति) ७. ५

परीक्षम् (अक) १. ५३.

परीवार (अक) १. २८.

परोक्ष (परम्पर) १. ४३; ३. १८

परोह (प्ररोह) ८. ४०.

√पर्याणय

पर्याणि (पर्याणि) २. ६३.

१. पल (अक=मानविशेष) २. १९.

२. पल (अक=मास) ३. ६९

३. पल (पर) ८. ४.

पलकम् (अक) ३. ८८.

पलम-पद् (परमपद्) ८. ३.

पलम्ब (प्रलम्ब) ३. ८४.

पलायण (नान्न) ६. २१.

पलाय (पलाय) ३. ३९, ४३.

पल्लि (पल्लि) २. ८१.

पल्लि ,, २. ४१.

√पलोद P (परि-अस्)

+परि. पलोद्वि(पर्यस्यति) ७. ४३.

पलोद (पर्यस्त) ४. २६.

-पलोद्वि २. ६४;

१. ३९.

-पलुद्वि ४. ७५.

√पल्लट P (परि-अस्)

पल्लटिअ (पर्यस्त) ७. ४४.

पल्लट्य ३. अस्.

पल्लल (पल्लल) ५. २३, २९, ३९,
५७.

पल्लव (अस्) ३. ४, ४८; ५. ३७.

१ √पल्लट्य P (परि अस्)

पल्लट्यिअ (पर्यस्त) ७. ४४.

२ √पल्लट्य P (वि रिच)

पल्लट्याविअ (विरोचित) ६. १७.

पल्लाय (प्रहाद) ३. ३९.

पव (अस्) ३. ५२

पवङ्ग (अवङ्ग) २. ८९.

पवट्ट (प्रकोष्ठ) २. ६.

पवण (पवन) १. ३३; ३. ५,

५. १८, २०, ५४, ६. ९; ७.

५७, ७४; ८. २२, २३, ६७.

पवयण (प्रवचन) ७. ४९, ८०, ८२.

पवह (प्रवाह) १. ६४. °पवह ४.
३४.

पर्याण (प्रमाण) ८. ५०.

पयाह (प्रवाह) ४. ३६.

पयि (अस्) २. १९.

पयिस्त (पवित्र) ८. ५८.

√पयिरञ्ज P (अस्)

पयिरञ्जिअ (अस्) ६. ७०.

पवेस (अवेस) ६. ९२.

पव्य (पर्व) १. १४.

१ √पव्याल P (छादय)

पव्यालिअ (छादित) ६. १४.

२ √पव्याल P (प्रावय)

पव्यालिअ (प्रावित) ६. २९.

पसंसा (प्रशंसा) ७. ९९.

पसत्थ (प्रशस्त) ३. ४७; ८. ४२.

पसम (प्रशम) ७. ५, ६, ७, ६८,

९१; ८. ३२, ४९, ७६.

पसमणी (प्रशमनी) ६. ७

पसर (प्रसर) १. ३१, ३८, ४९,

७१; ५. ५४; ६. १४, १५,

५७, ६९; ८. २२.

पसव (प्रसव) ५. ४२.

पसवि (प्रसवितृ) ७. ६५.

पसाअ (प्रसाद) ७. ७४, पसाय

६. ४६, ७. १०१.

पसु (पशु) ८. ८०.

पसूण (प्रसून) ३. ३०; ५. ४०.

पह (पथिन्) १. ५७, ६६; ३. ७८.

पहल्लिर (पूर्णयितृ) ६. ८०.

पहव-प्यहु (प्रभवप्रसु) ७. ४१.

पहा (प्रभा) २. ४९; ५. १०६,

६. १४, १५, १९. °पहा २.

३०; ६. २९.

पहाण (प्रधान) ८. ४४.

पहिअ (पान्य) ३. १७, ३९, ४३,

६८, ७८; ४. २, ८, २२; ५.

४, ५, ५०, ६१, ८४.

पहु (प्रसु) २. ५९, ४. ४०, ६१,

५. ८५; ६. ४४, ६१, ६५,

६८, ७२, ८५, १००, १०५.

√पा

पिअइ (पिबति) ६. ८.
पियइ ,, २. २७.
पिअन्ति (पिबन्ति) ४. २१; ८.
२४.

पिज्जइ (पीयते) ८. १९.
पिज्जन्त (पीयमान) ३. ९.

पाइअ (प्राह्यत) १. १; २. ७४. पाइय
१. ६२.

पाइअ (पदाति) ३. ७०; ६. ५८.
पाउस (प्रावृष) १. ९, २१; २. ३३;
४. ७८; ५. ७, १२.

√पाटय्

फालिअ (पाटित) २. ३६, ५३.
फाडन्त (पाटयत्) २. ३६.

पाडण (पातन) २. ३७.

पाडल (पाटल) ३. ३१.

पाडिअ (प्रत्येकम्) ४. १८.

पाडिअ ,, ४. १८.

पाण (पान) ३. ४०; ४. ३३.

पाणि (अङ्ग) ६. ३६.

पाणिअ (पानीय) ८. १९.

पाणिणीअ (पाणिनीय) ३. ७५.

पाणिय (पानीय) १. ६५.

पाणीय ,, १. ६५.

पाय (पाद) ३. २९, ५६.

पायड (प्रकट) १. ३३.

पाय-अडण (पादपतन) २. ७७.

पाय-धीड (पादपीठ) २. ७६.

पायार (प्राकार) १. ३; २. ७४.

१ पाट P (शङ्क)

पारन्तअ (शङ्कुवन्) ६. ५३.

२ पाट (प्राकार) २. ७४.

पारकेरा (परकीया) ३. ७६.

पारक (परकीय) ३. ७६.

पारत्ती (अङ्ग=कुमुदविशेष) ५. ७४.

पारद्धि (पापद्धि) २. ५५.

पारय (प्रावारक) २. ८१.

पारावय (पारावत) १. ५३.

पारिजाय (पारिजान) ३. ५९, ६.
१२.

पारिय (पारिजातक) ५. १३.

पारेवय (पारावत) १. ५४.

पाय (पाप) २. २२, ५२, ५५; ७.

९, ४४, ७३, ७८, ८२; ८.

३५, ६८.

पा-अडण (पादपतन) २. ७७.

पायारय (प्रावारक) २. ८१.

पायासुअ (प्रासिन्) १. ६३.

पा-धीड (पादपीठ) २. ७६.

१ √पास P (दृष्ट)

पासइ (पश्यति) ७. २५.

पासइ (पश्यत) ५. ६८.

पासित्था ,, ५. ६८.

२ पास (पाश) ७. ५९.

३ पास (पार्श्व) १. ७५; ५. ६१; ८.

४५.

पासत्थ (पार्श्वत्थ) ७. २५.

पासाण (पाषाण) २. ६८.

पाहाण ,, २. ६८.

पाहुड (प्रावृत्त) ६. २५, ७७.

पाहुडअ (प्रावृत्तक) ६. २२.

पि (अपि) १. ५, २५; २. ३; ३.

७, १२, ३५, ६७, ७२, ४. २१,

४९, ५५, ६८, ५. १२, ५४,

५९, ६५, ९६, ९८, ९९, १०५;

६. ४, १०, ४८, ५६, ९९,
१०३; ७. ६, ८, १६, २६,
५५, ६२, ७१, ७७, ८७, ८९,
९६, १०१, ८. ५.

१ पिअ(प्रिय=कान्त) १. ५३; ३. २५,
५०, ५६, ८५, ८८, ८९; ४
११, १४, १५, १७, ४७, ५२,
५३; ५. ९४, ९५, ९६, ९७,
१०३; ६ ४, ९ पिय १. ५०,
८. ४३.

२ पिअ(प्रिय=इष्ट) ३. २५, ३३, ४५,
८. ४७, पिय २. ७३, ८. ४

पिअ° (प्रिया) १. ६३.

पिअअम (प्रियतम) ४. ५८.

पिअयम " ५. ९५.

पिअयमा (प्रियतमा) ३. ५५.

पिआ ४ पितृ.

पिआ (प्रिया) १. ३०, ३७; ३.

१७, ५१, ७५, ४. २, ६६, ६०

२. पिया २. ८६; ३. ५०, ७९

८६. °पिआ ३. ६३.

पिआल (प्रियाल) ४. २३

पिउ-कम (पितृकम) १. ८४.

पिउच्छ° (पितृष्वसृ) ३. ७३.

पिउसिआ (पितु-स्वसृ) ३. ७३

पिग (पितर) २. ८७

पिगी (पिकी) ३. ३४, ३७, ५. २.

१ √पिह् १ (प्रह)

पिहिअ (गृहीत) ७. ४९.

२ पिह् (अह) २. २७.

पिह्णल (अह) २. २७, ८. २३.

पिच्छिअ (प्रेक्षणशील) ३. ७३; ७.

२३.

पिच्छी (पृष्ठी) २. ८८.

पिज्जणिज्ज (पानीय) ६. ७.

पिट्ट-चर (पृष्ठचर) १. ८०.

पिट्ठि (पृष्ठ) ५. ६०.

पिट्ठर (पिठर) २. ३७.

√पिण्हय

पिण्डकण (पिण्डयित्वा) १. ५६.

पितृ

पिआ (पिता) २. ५८, ४. ५६.

पिअ (पितर) ४. ५२.

पिअरं " ४. ५२.

पिअरा (पितरौ) ४. ५६.

पिअरा (पितरः) ४. ५८.

पिअं (पितरम्) ४. ५२.

पिअरं " ४. ५६.

पिउणो (पितुः) २. ३.

पिउ° (पितृ) २. ८५.

पिघं (पृषक्) २. ३२.

पिव (इवायें) ४. ४.

√पिप्

पीसिअ (पिष्ट) ७. ३०.

पिसिह्णअ (पिशाची) २. ३५.

पिसाअ " २. ३५.

पिसाजी (पिशाच) २. २४.

√पिसुण १ (कय्)

पिसुणसु (कयय) ६. ३.

पिह्ण (पिठर) २. ३७

पिह्णय (पृषक्) १. ८९.

पिट्टु (पृष्ठ) २. ३१; ३. ७०.

पिट्टुल (पृष्ठुल) २. ८४.

पीअ (पीत) ३. ९०.

पीअल (पीत) २. ४२. पीअल २.

४१; ३. २२, ९०.

पीअसी (प्रेयसी) ३. ७२.

पीठ (पीठ) १. ६८.

पीणत्त (पीणत्त) ३. ७९.

पीणत्तण ३. ७८.

पीणिम ३. ७८.

पीचल ३ पीअल.

पुंसण (मार्जन) ६. ६७.

पुंसह (पुंसह) ४. ७४.

√पुच्छ P (प्रच्छ)

पुच्छीअ (अपुच्छत्) ६. ३.

पुच्छिअ (पुच्छ) ३. २१; ४. १.

पुच्छन्त (पुच्छत्) ६. ६२.

√पुञ्ज P (मृज्)

पुञ्जिअ (मृज्) ६. ६७.

पुञ्ज (अक) ६. १५.

पुञ्जिय (पुञ्जित) ६. ६५.

पुञ्ज (पुञ्ज) ८. ३, ६.

पुञ्ज (पुञ्ज) २. ८; ६. २४.

पुढम (प्रथम) १. ३९.

पुढवी (पुढवी) २. ४३.

पुढुम (प्रथम) १. ३९.

पुण (पुनः) १. २४; २. १६, ७४;

७. ३. उण १. ४५; २. २४;

७. २७. उणा १. ४४. उणाइ

१. ४४. उणो १. ४५.

पुणणी (पवनी) ७. ६९.

पुणरत्तं (पुणरत्तं) ४. १; ७. ५४.

पुणाइ-पुणाइ (पुन.पुनः) १. ४५.

पुणु (पुनः) ८. ७१, ७६.

पुणो-पुणो (पुनःपुनः) १. ७०.

पुण्ण (पुण्ण) २. ८६; ७. ७७.

पुत्त (पुत्त) ३. ३८; ८. १४.

पुत्तिआ (पुत्तिआ) २. ६८.

पुत्त (पुत्त) १. ४९.

पुत्ताग (अक) ५. ८५.

पुत्ताम (पुत्ताग) २. ३३; ३. ६८.

पुत्तामय ५. ७१.

पुत्त (पुत्त) ३. ३८, ८२, ६४;

५. ३०, ८३, ९७.

पुत्तिअ (पुत्तित) ३. १८, २४, ४६.

पुत्त (अक) १. ५; ३. १०; ६. ८१,

१०३; ७. ५.

पुत्तो (पुत्तः) १. ८७.

पुत्तिअ (पुत्तिअ) ७. २.

पुत्तिम (पूर्व) ३. ६७.

पुत्तिस् (पुत्तस्) १. १९, ६९; २.

१५; ८. २७.

पुत्तिस्त्तयग (पुत्तयग) ३. ७.

पुत्ती (अक) ६. ९३.

पुत्तो (पुत्तः) १. ५२, ७४; २. ३५;

६. ३४.

पुत्तोहिअ (पुत्तोहित) ६. २८.

पुत्तय (पुत्तय) ४. २९. पुत्तय २.

७७; ८. ४६.

पुत्तयण (पुत्तय) ७. २४.

पुत्तयआ (उत्तयत्)

पुत्तयआमाण (उत्तयत्) ७. ४५.

पुत्तइआ (पुत्तित) ४. १९.

√पुत्तो P (पुत्त)

पुत्तोएह (पुत्तयत्) ७. २४.

पुत्त (पूर्व) ५. ५; ६. ७७.

पुत्त (पूर्व) १. ५९.

पुत्तइ (पुत्तइ) १. ३, २३; २. २१.

पुत्तइ १. ४, ५७, ८३; २. ४६.

७. ९६.

पुत्तय (पुत्तय) १. ८६.

√पू

पुणिज्जए (पूयते) ७. ७३, ७६,

पुव्वइ " ७ ७३, ७६

पूअण (पूतन) ७ ८५

पूआ (पूजा) १ ८८, २ ७८, ७९,

७ ८३ पूया ५ २४

पुर (सक) ४ ३०

√पृ

+इया वावड (व्यापृत) ६ १७

-वावरन्त (व्याप्रियमाण) ६ ५१

√पृ

पुण्ण (पूर्ण) २ ८४

पुज्ज " २ ४६, ४ ७७

पूरिअ,, ३ ४५, ७ १५

पूरन्त (पूरयत्) ४. २९

पेअ (पेय) २ ६०

पेअसासण (पीयूषाशन) १ ६७

√पेच्छ २ (दृष्ट)

पेच्छामो (पश्याम) ७ ६४.

पिच्छ (पश्य) ३ ६५, ६७, ४

६३, ६८, ७ ९,

८६, ४९

पेच्छा,, ४. १, ४१, ४३

पेच्छमु,, ५. ६

पिच्छइ (पश्यन्) ४ ८८, ८ २०

पेदिअ (प्रेक्षित) २ ९०

पिच्छन्त (प्रेक्षमाण) १ ३८

पेठ (पीठ) १ ६७.

पेण्ड (पिण्ड) १ ५६

पेण्डधिर (प्रधापयितु) ६. २५

पेम्म (प्रेमन्) ३ ७२, ८२, ७ ११

°पेम्म ६. ५१

पेरन्त (पर्यन्त) १ ४०, ३ २४

√पेह् २ (क्षिप्)

पिहिअ (क्षिप्त) ६ ९६

पेहन्त (क्षिपत्) २ ३८

पेसण (प्रेषण) १. ७४.

पोऊण (व्याहरण) ६ ४८

पोक्खर (पुष्कर) २ ८४

पोम्खरिणी (पुष्करिणी) ५ १८

पोप्फल (पूगफल) २ १३

पोप्फलि° (पूगफली) ३ ६९

पोम्म (पद्म) ५ ५७.

पोम्मळ्ठी (पद्माक्षी) १ ४२, ३

५६.

°पोरमन्न (पूतमन्य) २. १३

पोरिस्स (पौरुष) १ ६९

पपडिहा = पडिहा

पपणइ = पणइ

°पपण्णा (प्रज्ञा) १ ८८

पपयर = पयर.

पपयाय = पयाय.

पपयह = पयह

पपहा = पहा

पिपथा = पिथा

पेम्म = पेम्म

°फद्धा (स्पर्धा) ३ १८

फुट्ट = फुट्ट.

√प्रकटय्

पयहन्त (प्रकटयत्) ३ १४

√प्रस्म २ (दृष्ट)

प्रगदि (पश्यति) ८ ४६

प्राइय (प्राय) ८ ५८

प्राइय्य " ८ ५९

प्राउ " ८ ५९

प्रिअ (प्रिय) ८. ४७.

√प्राचय्

पाविअ (प्रावित) ६. २९.

+ उद्. उप्पाविअ (उल्लावित)

३. ५०.

फ

१ √फंस P (विसम्-वद्)

फंसाविही (विसमवादयत्) ६ ८८.

२ √फंस P (स्पृश)

फसिज्जइ (स्पृश्यते) ७. २७.

फणस (पनस) २. ५३; ४. २३.

फणि-चिन्ध (फणिविह) २. ५६.

फणी (फणिन्) १. ४४.

फद्ध (स्पर्ध) ५. ६८.

फन्द (स्पन्द) ६. ८७.

√फरिस P (स्पृश)

फरिसिज्जइ (स्पृश्यते) ७ २७.

√फल

फलिअ (फलित) ५. ८४.

फल (षक) १. ८८, ४. २३, ५.

७, ८, २७, ३६, ३८, ६३,

७९, ९४, ७. ७४, ८. १९,

२९, ४९, ५९, ५४.

फलअ (फलक) २. ११ फलअ

६. ४३.

फलिणि^० (फलिनी) ५. ८७.

फलिणी ,, ५. ६८, ८६.

१ फलिह (परिध) २. ५३

२ फलिह (स्फटिक) १. ३; २. ३०,

३६, ४. २७.

फलिहा (परिखा) २. ५४, ४. ५१.

फालिहद्वय (पारिमद) २. ५३.

√फास P (स्पृश)

फासिज्जइ (स्पृश्यते) ७. २७.

√फुट्ट P (भ्रश्)

फुट्ट (भ्रष्ट) ७ २०

फुड (स्फुट) १. २१, ७९; ३.

२८, ७२, ४. ५, ५ १६, ८.

६०. फुड १. ६०.

√कुम P (भ्रम्)

कुमावइ (भ्रमयति) ७. ४

√कुल्ल

+प्र. पकुल्लिअ (प्रकुल्लित) ८ ४६.

१ कुल्ल (पुष्प) १. ८८, २. ४०; ३.

२७, २८, ७९, ४ ५.

२ कुल्ल (पुष्पिन) ५ १०, ५५,

५९, ६०

कुल्लन्धुअ (भ्रमर) ३ ३६.

कुल्ला (पुष्पिता) ४. ६, ५. ६८.

√कुस P (मृज्)

कुसिज्जइ (मृज्यते) ८ ६५.

कुसिअ (मृष्ट) ६. ६७

व

वडल (वकुल) ३. ५१, ५७, ४. २४.

वंधु (वन्धु) १ २०.

√वन्ध

वज्जइ (वण्यते) ७ ८२.

वन्धिज्जइ ,, ७. ८२.

वन्ध (षक) ७ ९८.

वन्धव (वान्धव) १ २०, ८ ३६

वन्धु (षक) ८. १८.

वन्धुर्जावि (षक) ४. २०.

वप्फ (बाण्य) ३. २७.

वम्म (ब्रह्मन्) ८. २४, ५८.

बम्भचेर (बम्भचर्य) ३. २३

बम्ह (बम्हन्) ७. ३३, ३४, ३५,
८. १३

बम्ह-तर (बम्हत) ३. ३०

१ बल (BK=सामर्थ्य) १. ७४, २.
२, ६. ४७

२ बल (BK=सैन्य) १. ३४, ६. ४१,
४१, ५१, ६१. ८७, ८८, ७१.

बलि (BK) ७. ९८

बले (निधये) ४. ६, (निर्धारणे) ४.
६.

बहप्फइ (बृहस्पति) १. ८८, ३. २६.

बहल (BK) ३. ७१, ५. ६, १९,
२०

बहस्सइ (बृहस्पति) ३. २६, ६८

बहिणी (भगिनी) ३. ६३

बहु (BK) १. ६९, ४. ३७, ५.
६६, ८. ५७.

बहुअ (बहु) २. १२

बहुअरय (बहुतरक) ७. २३

बहुतर (BK) २. २३

१ बहल (BK=बहु) १. १.

२ बहल (BK=वृणायण) २. २७

बहु-विहा (बहुविधा) ४. ४३.

बहल्लय (विभीनक) १. ५८, ६७.

१ बाण (BK=नाभ) ३. १७, ४. ६,
५. ५८, ६. ५७, ६१, ६९

७ बाण (BK=वृषाविशेष) ५. ५२

बाणइ (बाणत) ७. ४८

बाण (BK) ७. २३, ४०

बाण (BK) ३. ३६

बाणण (विषयागत) ६. ४६.

बाह (बाण) ३. २७

बाहत्तरि (द्विसप्तति) २. ४९

बाहा (BK) १. २८, ८. १४

बाहिं (बहि,) ३. ७२.

बाहु (BK) १. १९, ७०.

बाहुल (बाणवत) ३. ८३

१ बिन्दु (BK) २. २६, ३. ८

बिम्ब (BK=प्रतिमा) २. ४४.

२ बिम्ब (BK=बिम्बाख्यफल) ५. ६३.

बिम्बा (BK) ५. १०.

बिम्बोटी (बिम्बोष्ठी) ३. ६३

बिस (BK) ६. ५.

बिहप्फइ (बृहस्पति) १. ८७

बीज (BK) ७. २९.

✓ बीह P (भी)

बीहन्त (बिभ्यन्त) ५. ६१

✓ बुक्क B (गर्ज)

बुक्क (गर्जित) ६. ६२.

बुद्ध P (मस्त्)

बुद्ध (मज्जति) ८. ८०

बुद्धन्त (मज्जन्त) ६. ६४.

+नि नियुद्ध (निमम) ३. ९

बुद्धि (BK) ७. ४, १८, १९, ४८,
८. ५, २८

बुध

बुधइ (बुध्यते) ७. ५६.

बोहन्त (बोधयन्त) ७. ६२

बुद्धा (बुद्ध्या) २. ८८.

✓ बुमुद्ध

बुद्धविशय (बुभुक्षित) ६. ५

बुद्ध (बुध) १. ४, २५, ३८, २. ६१
७. ८९.

बुहप्यह (बृहस्पति) ३. १९.

बुहप्यह ,, १. ८७; ३. १९.

बोह (बहर) २. १३.

बोहो (बहो) ५. ८८.

√बोह् (कृ)

बोह्मु (कृय) ६. २.

बोह्दु (कृयन्) ८. ४७.

बोह्भिद् (कृयन्ते) ८. २८.

बोह्येय (कृयमित्य) ८. ३३.

बोह (बोध) ७. ५४.

बोहि (बोधि) ७. ६३, ६७,
८०, ८४.

√बृ

बृह (ब्रूते) ८. ४४.

ब्राह् ३. ७९; ४. २२.

म

मम (मय) ४. ९; ५. २३; ६.

२०, ७४, ८०, ९२; ८. २४. मय

१. ३४; ५. ९०; ६. ५७, ७९;

७. ७४.

महर्षी (मणिनी) ३. ३३.

मङ्गी (मङ्गी) १. १६.

√मझ्

मझिञ्जह (मझन्ते) ८. १९.

मझ (मज्ज) १. १६; ३. २३,

७१; ६. ३०.

√मज्

मज्ज (मज्जति) १. ५९.

मज्जा (मार्या) ७. ८.

√मड्

मड (मड) २. १८.

मडण (मड) १. ८२.

मड (मड) ३. ११; ६. ५०, ५२,

६२, ६४, ६६, ६७, ७०, ८३.

√मण्

मण्ड (मणति) ४. ९; ८. ६२.

मणामि ६. ९८.

मणामि (मणामि) ८. ५२.

मणम (मणामः) ५. ८१.

मणमु ,, ५. ८०.

मणमो ,, ५. ८१.

मणाम ,, ५. ३६, ८०.

मणानु ,, ५. ८०.

मणामो ,, ५. ८०.

मणिम ,, ५. ८१.

मणिनु ,, ५. ८०.

मणिमो ,, ४. १९; ५. २२,

२३, ८०.

मर्णात्र (वमात्र) ४. ५९, ५२.

मणिर्ही (मणिष्यति) ५. ९६.

मणिम्भं (मणिष्यामि) ५. ९७.

मण ७. १०२.

मणि (मण) ८. ५६.

मणह (मणन) ५. ३८.

मणान्ति (मण्यन्ते) ७. १०१.

मणिव (मणित) २. ८०; ३.

७६, ८१, ८२, ८६; ४. १,

१२, ८५, ५५; ७. २४, १०१.

मणिव (मणिव्वा) ३. ८४; ५.

७३.

मणिट ,, १. २९; ३. ४९,

५६; ४. ९, ४७.

मणिवि ,, ८. ३६, ८३.

भणन्त (भणत्) ७ १०२,
भणन्तिअउ (भणन्त्य.) ८ ४३
भणिज्जन्ती (भण्यमाना) ७ ८५.
भणन्ती , ७ ८५

भणिर (भणितृ) २. १३, ४. ३

भणिरा (भणित्री) ४ ४१

भण्ड (भाण्ड) ८ ६०

भण्डीर (४K) ५ ६०

भक्त (भक्त) ७ १९

भक्तार (भर्तृ) ४. ५६, ५७

भक्ति (भक्ति) २ ४८, ५१, ६

३६, ७७, ९५, १०५, ७

७९, ८४, ८६, ९०, ८ ५,

४७

भद्र (भद्र) ३ ३४, ७ ९६.

भद्र (४K) ३ ३४

भद्र (भद्रम्) ३ १६, ७ ७०.

भम (भ्रम) ३ ६६

√भमड P (भ्रम)

भमडहि (भ्राम्यन्ति) ८ ६८

भमडिअ (भ्रान्त, ७ ३

भमया (भ्रू) ३ ८८.

भमर (भ्रमर) ३ १६, ३३, ७०,

४ ९ ५ ५५, ६ ३, १०

√भमाड P (भ्रम)

भमाडिअ (भ्रान्त) ७ ३.

भमिर (भ्रमणशील) ५ ९२

√भम्मड ॥ (भ्रम्)

भम्मडेइ (भ्राम्यन्ति) ७ ३

भय ४ भय

भयव (भयान्) ७ ४०, ४१,

४८, ९४

भयस्तइ (शृङ्खलानि) ३ ६८

१ √भर P (स्मृ)

भरिय (स्मृत) ३ १७.

भरावन्त (स्मरयत्) ६ ४५

भरिअ (स्मृत्वा) ५ ५०

भरिऊण ,, ५ ४

+सम् समरिउ (सस्मृत्य) १. ३६

७ भर (४K) १ ५०, २ ४४,

६. ९४

भरह (भरत) २ १७, ४२, ७. ९७

भरिया (भार्या) ८. ८

√भर्त्स

भर्त्सिअ (भर्त्सित) ३. ८६

√भल P (स्मृ)

भलावन्त (स्मरयत्) ६. ४५

भलत्तण (भद्रत्व) ८. ७६.

भल्लप्पण ॥ ८. ७६

भल्लि (४K) २. ७१, ३. ३३

१भव (४K=ससार) २. ८३, ७ १,

३, १२, ३८, ४२, ४३, ४७,

५६, ५९, ६६, ७४, ८२, ८७,

१०२, ८. १, १४, ३१, ३८,

५०, ५८, ५९ ६१, ६८, ६९,

७२.

२ भव (भवत्) ७. ९४, ९८.

भवण (भवन) १ १३, १६, २ ४२

भविअ (भव्य) ३. ५३.

भव ,, २ ४३, ३. ३४

भसल (४K) १ ५६, २ ५८, ३

४२, ६९, ४. ३.

भस्सिय (भस्मित) ३ १६.

१ √भा

+निष्प्र निष्पाहिअ (निष्प्रभित) ३

१९.

२. √भा P (मी)

भायन्त (विभ्यत्) ६. ३५.

३ भा (ऽक) १. ६०.

भाउ° (भ्रातृ) ३. ४३.

भाग (ऽक) ४. २६; ५. ११.

भाण (भाजन) २. ७०.

भामिणी (भागिनी) २. ३६.

भाय° (भ्रातृ) ३. ३

भायण (भाजन) २. ७०.

भायणय ॥ ४. १०.

भायर (भ्रातृ) २. ६४.

भार (ऽक) १. ४४, ७. ४९, ८०.

भारह (भारत) ६. ४०.

भाल (ऽक) ३. ८८.

भाध (ऽक) ७. ५०, ८२, ८३,
८५; ८. ७२.

भाधि (ऽक) ७. २४.

√भाप्

भाषेमि (भाषे) ५. ६५.

भाषन्तो (भाषनाग) ४. १८.

भास° (भाषा) ८. ८३.

भासा ॥ १. १; २. ६६.

भासिर (भास्वर) ७. ४६.

भिउडी (भुकुटि) १. ६९.

भिम्बु (भिम्बु) १. ६.

भिण्डवाल (भिन्दिपाल) ३. ११.

मिति (ऽक) २. ४०.

√भिद्

भेउ (भेत्स्यामि) ५. १५.

भिष्क (भाष्क) ३. २०.

भिष्मल (विद्वल) ३. २१.

भिष्मलण (विद्वलन) ३. ४०.

√भिस P (भाप्)

भिसन्त (भाषनान) ७. ४६.

भिसअ (भिरक्) १. ९.

भिसिणी (भिसिनी) २. ५६, ५
३५; ६. ४.

√भी

भीम (भीम) ६. ३५.

भीतर (भिम्यन्तर) ८. १५.

भुअ (भुज) १. ७४, २. ५१.

भुय १. ४७.

भुयद्व (भुजद्व) १. ५४

भुयण (भुजन) ४. ५८. भुजण
१. ४५, २. १५; ६. १९.

भुकिर (भपायल) ७. ३०

√भुञ्

भोन्ठ (भेक्ष्यमि) ५. १५.

भुत्त (भुज्ज) ३. ३०.

भुज्जन (भोत्तम्) ८. ७८.

भोत्त ॥ ७. ५१

भोत्तान (भुज्जान) ७. ५१.

√भुज P (भुज्)

भुजन्त (भुजान) ६. ७२.

+उअ, उअभुजद्व (उअभुज्ज) ६.
७४.

—उअभुजण (उअभुजन्ति) १. ११.

√भुम P (भ्रम्)

भुमिअ (भ्रमिअ) ७. ४.

भुमया (भ्र) १. ७४, ३. ८८;
६. २५, ३१; ७. ४.

भुय ऽभुय.

√भुह P (भ्रह्)

भुहविअ (भ्रहिविअ) ७. २०.

भुवण ४ भुवण.

१ √भू

हवइ (भवति)	३. २९
हवति	८. १२.
हवेइ	५. ५८.
होइ	५. ५७, १०२,
उ ६१; ८ ५१, ५४, ९६.	
भोदि	७. ९८.
होअ	५. १०२
होअइ	५ १०२.
होआ	५. १०२.
होआइ	५. १०२.
हवन्ति (भवन्ति)	१. ५१; २. ५५;
	४. ७०.
हन्ति	२. ६०, ४. ३५;
	७ ४४.
हवसि (भवसि)	३. ७६.
हवेसि	७ ९३.
होमि	३. ८१.
होअ (भविष्यति)	५. १०३.
होआ	५. १०३.
होअदिइ,	५. १०३.
होआदिइ,	५. १०३.
होमइ	८. ४३.
होदिइ	५. १०३.
होदी	२. ८१.
होदिमि (भविष्यमि)	८. ३३.
होदीमि (भविष्यामि)	५. ०३.
होम्यामि	५. ८९.
होदीमि	५. ८९.
होदिमि	५. ८९.

होस्साम (भविष्यामः) ५. ९०.

होस्सामु ,, ५. ९१.

होस्सामो ,, ५. ९०.

होहाम ,, ५. ९१.

होहामु ,, ५. ९१.

होहामो ,, ५. ९०.

होहिम ,, ५. ९१.

होहिमु ,, ५. ९२.

होहिमो ,, ५. ९०.

होहित्या ,, ५. ९२.

होहिस्सा ,, ५. ९२.

होउ (भवतु) ३. ७७; ५. १०४;

८. ३९.

भोदु ,, ७. ९६, ९८.

होदु ,, ७. ९६.

होअ ,, ५. १०४.

होअउ ,, ५. १०४.

होआ ,, ५. १०४.

होआउ ,, ५. १०४.

हवन्तु (भवन्तु) १. ८०.

हवेदि (भव) १. ८०.

होह (भवत) ८. ३१.

हुवीअ (अभूत अभवत अभूषा)

५. ८८.

होअ ,, ५. १०१.

हुअ (भवेत्) ५. ८८.

हुअइ ,, ५. ८८.

होआ (भवति भवेत् भवतु भूयात्

भविता भविष्यति) ५. १०१.

होअ (अभविष्यत्) ५. १०१,

१०५.

होआ ,, ५. १०१,

१०५.

होमार्ण (अमविष्यत्) ५. १०. ५.

होन्ता (अमविष्याम) ५. १०. ५.

मावेइ (मावयति) ५. ७४.

होइजइ (भूयते) ५. ८६.

होईअइ ,, ५. ८५.

हुअ (भूत) ४. ७७; ५. ५,

५९; ८. ४०.

हूअ ,, १. ५; ४. ३४;

६. ३९, ४१.

हूय ,, २. ५२.

भूत ,, ७. २४.

हुन्त (भवन्) ६. ४०.

होन्तव ,, ८. २६.

होइऊण (भूत्वा) ७. ६८.

होऊण ,, ७. ६८.

होइण ,, ७. ९७.

हविय ,, ७. ९७.

होता ,, ७. ९७.

+उद. उब्भुअन्त (उद्भवन्) ६.

४०.

+प्र. पटुअहिं (प्रभवन्ति) ८. ४३.

-पटुवन्त (प्रभवन्) ६. ८०.

-पटुप्पन्त ,, ६. ४१.

-पटुत्तअ (प्रात) २. ९१. ८. १५.

-वटुत्त (प्रभूत) २. ५४.

+सन् संभाविअ (समावित) ६.

२३.

२भू (४४) १. ४४, ६३; २. १२;

४. ७६; ५. ११.

३भू (भू) १. ४०.

भूमि (४४) ४. ३०; ७. ३, १०.

भूरि (४४) ८. ४१.

√भूय्

भूयेमि (भूययामि) ३. ६९.

भूसिअ (भूयित) १. २, ५. ६१.

भूमण (भूयण) ३. ६६.

भूसा (भूया) २. ३५.

√भृ

भरिअ (भृत्) ७. ६५.

भेग (भेक) ५. १९, ७. १८.

भेरी (४४) ८. १३.

भोत्तव्य (भोक्तव्य) ७. ५१.

√भ्रम्

भमन्ते (भ्राम्यतः) ५. ४७.

भमि (भ्रम) ८. १४.

भामइ (भ्रमयति) ५. ७७.

भमाइइ ,, ५. ७५.

भमिअइ (भ्रम्यते) ८. ६१.

भामिअ (भ्रमिन्) ६. १९.

भामिय (भ्रमयिषा) २. १०. १.

+उद. उब्भमिअ (उद्भमिन्) २.

१४.

√भ्रमराय्

भमराइअ (भ्रमरायित) २. ५८.

म

म (मा) ८. १४, १८, २२, ३१,

४०, ६३.

१मअ (मद=मदजन) १. ३६; २.

२१. मय २. २५, ३१, ६.

६१, १०२.

२मअ (मद=अभिमान) ७. ३९; ८.

५७. मय ३. २१, ७, ८७.

मइ (मति) २. ४६, ८७; ६. ४०;

७. २१.

मङ्गल (मलिन) १. ६०.
 मङ्गला (मदीया) ३. ७५.
 मउअ (मृदुक) १. ७९.
 मउअत्तया (मृदुत्व) ३. ९०.
 मउड (मुकुट) १. ६८; ४. ३.
 मउर (मुकुर=वालपुण) ३. ६९.
 मउलि (मौलि) २. ८५; ६. ३६.
 मउलिअ (मुकुलित) १. ६८.
 मउवी (मृद्धी) १. ७६; ४. ४३.
 मऊह (मयूख) २. १४.
 मं (मा) ८. ६३.
 मंस (मास) १. १५, ६. ५५.
 मंसल (मासल) १. ४९.
 मंसासन (मासाशन) ६. ५५.
 मंसु (इमश्रु) ३. ३८.
 मऊड (मर्कट) ८. ६९.
 मगह (मगध) ४. ६५; ६. ७७.
 मग (मार्ग) ६. ९१, ७. १२,
 १०, ३७, ८. ४, २६
 मङ्गल (BK) २. ४२, ७८; ७
 ९०, ८. ११, ८३.
 मण (मर्ल) ५. ५८.
 मणिर (मदित्) ७. ६०.

✓मज्ज P. (नि-सद्)

+नि. गुमञ्जिम(निपण्ण)६. ८३.

मज्जण (मज्जन) ४. ६३; ६. ६४.

मज्जणअ (मार्जेक) ६. ३८.

मज्जार (मार्जार) ३. ६६.

मज्ज (मध्य) ३. ४१. ४. २५,

४४, ५१; ७. ५, ७०; ८. १५.

मज्जणग (मध्यग) ३. ३८.

मज्जणइतर (मध्यातर) ३. ३८.

मज्जिम (मध्यम) १. २३, ३६.

मज्जर (मार्जार) ३. ६६.

मज्जरिआ (मज्जरिका) ३. ६५.

मज्जिआ (मृत्तिका) ३. ५.

✓मट्ट P (मृद)

मट्ठिअ (मृदिन) ६. ८६.

✓मट्ट P. (मृद)

मट्ठिअ (मृदिन) ६. ८७.

मण (मनस्) १. २०; २. २, ७९,

८०; ३. ३७, ३८, ५३, ८७,

९०, ४. ४०, ७४; ५. ६, ६.

२०, २३ ९५; ७. १२, ३२,

४३, ५७, ६०, ६६, ७९; ८.

२, १७, १८, २०, २२, ४१,

४६, ५६, ६३, ६७, ६९, ७६,

७८, ८१.

मणंसिल^०(मनःशिला) १. १२

मणयं (मनाक्) ३. ८९.

मणंसिल^०(मनःशिला) १. १३.

मणस्सि (मनस्विन) ७. ९४.

मणहर (मनोहर) १. १०; २. ९।

४. ६४.

मणा (मनाक्) ३. ८९.

मणाउ ,, ८. ६३.

मणि (BK) १. ७५; २. ३४; ५.

६०; ६. ३७, ५४, ७५.

मणिअं (मणित) १. ५४.

मणिअं (मनाक्) ३. ८९.

मणु (मनु) २. १५.

मणुअत्तण (मनुजत्व) ८. १९.

मणै (विमर्श) ४. १७.

मणोरह (मनोरथ) ६. १९.

मणोसिल^० (मन.शिला) १. १३.

मणोहर (मनोहर) २. ७.

✓मण्ड

मण्डिअ (मण्डित) १. ७६.

मण्डण (मण्डन) १. ११. ६. ७६.

मण्डल (ऽऽ) ३. ५, ६१.

मण्डलगा (मण्डलाग) ६. ६३.

मण्डलिअ (मण्डलिक) ६. २६.

मण्डव (मण्डप) ५. ६३.

मण्डविआ (मण्डपिका) ६. २६.

मतन (मदन) ८. ६.

मत्या (मस्तक) ८. ३८.

✓मद्

मत्त १. ७९; ३. ३७; ५. २,

१९, ३२, ३३.

मद् (ऽऽ) ६. ४९, ७८.

मदि (मति) ८. ५.

✓मन्

मणसि (मन्थसे) ८. ६१, ७८.

मय (मत) ७. ४६.

मज्झिअ (मज्झित) ६. ४४.

मन (निवेधे) ८. ४६, ५१.

१ मन्त (मन्त्र=तप्य) ६. २८; ७. ७१;

८. ९, ११.

२ मन्त (मन्त्र=तुतविचार) ६. ४७.

मन्तुमइ (मन्युमती) ३. १४.

✓मन्य

मन्यिअ (मन्यित) ६. ८२.

मन्नु (मन्यु) ३. १४.

ममत्त (ममन्त्य) ८. ७४.

१ मय ४ मम.

२ मय (मृग) २. ७१.

25 [कुनाफलचरित]

मय-गल (मदकल) २. २८.

मयङ्क (मृगाङ्क) १. ८१; २. २७.

मयच्छी (मृगाक्षी) १. १३; ३. ४६;

४. ४२, ६८.

मयण (मदन) १. ७; ३. २, ३,

१०, १२, १४, ४८, ५१, ४.

६, ३४, ५. ५९, ७४, ७. ४,

१६.

मयनाभि (मृगनाभि) ५. १३.

मयरङ्गय (मकरङ्गय) ३. ४; ५.

५६.

मयरन्द (मकरन्द) ३. ५४; ६. १०.

मयर-मुह (मकरमुह) ४. २७.

मय-लञ्जुण (मृगलान्जन) १. ७८.

मरगय (मरकत) २. २९.

मरण (ऽऽ) ४. २, ५. ५०, ७.

४३, ८. ३४, ५०, ६२.

मरहट्ट (महाराष्ट्र) १. ४८, ३. ६०.

मरुणय (मरुवक) २. ७८, ५. ७६.

१ ✓मल P (मृद्)

मलिङ्ग (मृदित्वा) ६. ८५.

२ मल (ऽऽ) १. ६४, ६६, २. ५५,

८२, ७. ५८; ८. ३५.

मलअ (मलय) ३. ९.

मलय (ऽऽ) ३. ११.

मलयापिल (मलयानिल) ३. १५.

मलिण (मलिन) ३. ६९.

मल्ल (ऽऽ) २. २, ३.

मल्लिअञ्जुण (मल्लिअञ्जुन) ६. ६५.

मल्लिआ (मल्लिआ) ३. ५२; ४. ९.

मल्ली (ऽऽ) ४. ६.

ममण (ममृग) १. ८१.

मसाण (स्मशान) ३. ३९.

मसिण (ममृण) १. ८१, ६. ८७.

✓मस्तृ

+नि. णुमन्न (निमग्न) १. ६२.

✓मह

महइ (पूजयति) ७. ७०.

महिअ (महिन) २. ३, १३; ४.

७.

महिअ (महित्वा) ७. ७३.

✓मह P (काइअ)

महइ (काक्षति) ७. ३७.

महासि (काक्षसि) ८. ७६.

महाद्धि (महाद्धि) ३. ४१.

महन्त (महन्) ७. ७१.

महन्द् ,, ७. ९०.

✓महमह P (प्रमृ)

महमहेट (प्रसरति) ७. १७.

महमहिअ (प्रमृत) २. ३९, ५.

१, ३.

महमहन्त (प्रसरन्) ६. ४९.

महमहिअ (प्रमृत्य) ४. २४.

महय (मघयन्) ७. ९४.

महाजणिअ (महाजनिक) ६. ३४.

महानठ (महानट) ६. ८९.

महापरमु (महापरन्तु) २. १९.

महामय (महामाय) ६. २६.

महामुणि (महामुनि) ८. ६२.

महाधिअ (मह बित) १. ७८.

महि° (मही) ३. ५, ६. ७६.

महि-भन्त (महीभन्त) १. ३२, २. ७.

७. ६. १४.

महिमा (महेश्व) १. २६; ७. ९३.

महिला (BK) ४. ४१; ७. ९, ११,
१७.

महि-चट्ट (महीचट्ट) १. ८०.

महि-सामिआ (महीस्वामिन्) ७
९३.

मही (BK) १. ६८; २. ५४; ६
३७, १००.

१ महु (मधु=सन्त) ३. ७, ८, ११, १४,
३०, ३४, ३८, ४७, ५२, ७०.

२ महु (मधु=सौद्र) २. २७; ३. ८,
४. ३, ३३, ३८, ४०.

३ महु (मधु=मधूक) ४. २२.

महुअ (मधूक) १. ७५; ३. २८.

महुर (मधुर) १. ९, ७५, ९०, २.
७२.

महुरा (मधुरा) ४. ९०; ६. ९०.
९३.

महुराहिअ (मधुराधिप) ६. ८८.

महुरेस (मधुरेश) ६. ९२, ९३.

महुअ (मधूक) १. ७५.

महेअ (BK) ६. ७८.

महेला (BK) ७. २१.

१ ✓मा

माइ (माति) ५. १४.

मिद (मित) ८. ४.

+विनिर्. विणिम्मिअ (विनिर्मित)
२. ४२.

२ मा (BK) २. ८०, ८१; ३. ७५
७९; ४. २०, ५१, ५६; ७
२४, २९, १००; ८. ९३.

माधरा (मातृ) ४. ५७.

माथा " ४. ५७; ७. ८५.

माइ° " १. ८४, ८५.

माई (मायें) ४. ८.

माउ° (मातृ) ३. ३.

१ माउक (मृदुक) १. ७९.

२ माउक (मृदुत्व) १. ७९; २. ८२.

माउच्छ (मातृध्वस्य) ३. ७२.

माउत्त (मृदुत्व) २. ८२.

माउसिआ (मातुःस्वस्य) ३. ७३.

माउ-हर (मातृहृह) १. ८४.

मादिअ (माठी=सनाह) ६. ५४.

माण (मान) ३. १३, ५१; ४. १४;

६. १४, ५२, ८५; ८. ७७.

माणइत्ता (मानवती) ३. ८४; ४.

११.

१ माणस (मानस=देवसरम्) ५. ६५.

२ माणस (मनस्) ७. १२.

माणिणी (मानिनी) ३. १३, ८०;

६. १४.

माणुस (मानुष) ८. २१, ६६.

√मान्

माणन्ति (मानयन्ति) २. ६१.

माणिउं (मानयितु) ४. २१.

मामि (सख्या आमन्त्रणे) ४. १०.

मायन्द (माकन्द) ३. ३७.

माया (ऽह) ७. १५; ८. ७७.

मारिस (मादृश) ६. १०६.

√मार्ग

मगन्ति (मार्गयन्ति) १. ५४.

मगसु (मार्गय) ७. १००.

+प्र.प्रमगहि(मार्गयन्ति) ८. ५९.

माल (माला) ८. ८३.

मालइ° (मालती) ५. ५.

मालई " ५. ३, १३.

माला (ऽह) ३. ५२, ५४, ५.

४९, ५२, ५३, ५६. ५७, ७६;

६. ६५.

मालारी (मालाकारी) ४. ४.

°मालि (°मालिन) २. १४.

मालिणी (मालिनी) ५. ४५, ७४.

मालूर (ऽह) ५. ३७.

मास (मास) १. १५.

मासल (मामल) ५. ५५.

माहण्य (माहात्म्य) १. २५.

माहुलिह (माहुलिह) २. ४२.

मिअङ्क (मुण्ड) १. ८१.

मिइङ्क (मुदङ्क) १. ८६.

मिउ (मृदु) १. ५६, २. ४८; ५.

५४.

मिञ्जु (मृत्यु) १. ८२.

मिच्छत्त (मिष्यात्त्व) ७. ४६; ८.

३९.

मिच्छ-दिट्ठि (मिष्यादृष्टि) २. ४७.

मिच्छा (मिष्या) ८. ५१.

मिच्छा-दंस्सण (मिष्यादर्शन) ८. ५७.

मिच्छा-दिट्ठि (मिष्यादृष्टि) ७. ४०.

मित्त (मित्र) ४. १८; ५. ९१; ७.

८, ९३; ८. २६, ४४.

√मिल्

मिलिअ (मिलित) ५. ५१, ६९,

९१.

मिलिअ (मेलित) ४. ८०.

मिलिबि (मिलित्ता) ८. ६२.

+पारे. परिमिलिअ (परिमिलित)

५. १२.

मिलाणा (म्लाना) ४. १६.

मिहिर (मोचनशील) ६. ५५.
मिह्रवा (मोक्तव्य) ८. ३८.
मिव (इवार्थे) ४. ४.

✓मिथ्र

मीतिअ (मिथित) ६. १९.
मिस (मिष) ३. ४; ४. ७, २९.
मिहुण (मिधुन) ३. ७३; ४. ३,
४०; ५. ४६; ६. १७.

✓मिल्

+अप. अपमिलिअ (अपमीलित)
७. ६४.
-अपमीलिअ " ७. ६४.

मीलण (मीलन) १. ५६.
मीसा (मिथा) ३. ८९.
मीसालिअ (मिथ्र) ३. ८९.
मुइकि (मृदकिन्) १. ८६.
मुःक (मोक्ष) ८. १०.
१ मुफ्ख (मूर्ख) ३. ५६.
२ मुफ्ख (मोक्ष) ७. ३६, ३७, ४७;
८. १५, १७, ३५, ३६, ६१.
मुफ्ख-पत (मोक्षपद) ८. ७.

✓मुच्

मुचसि ३. ८७.
मोच्छं (मोक्षयामि) ५. ९४.
मुष ४. ५२.
मुषद (मुच्यते) ४. १७.
मुषन्त (मुषन्) ६. ५७.
मुफ (मुफ) २. ८२; ३. १७,
१०; ४. २, २८; ५. १८,
११; ६. २; ८. ७.
मोचुं (मोचुम्) ७. ६६.
मुषणहि ,, ८. ७८.

मोचुं (मुक्त्वा) २. ७६; ३. ७४;
७. ७०.

मोचूण ,, ७. ५१.
+परि. परिमुक्क (परिमुक्क) ५. ४.
+प्र. प्रमुक्क (प्रमुक्क) ३. ४५.

मुचुकुन्द (सू) ५. ७३.

१ मुच्छिर (मूर्छित=वर्धनशील) ३. ४०.
२ मुच्छिर (मूर्छित) ३. ८९.
मुड्ड (मूर्धन्य) ३. ११.

✓मुण P (ज्ञा)

मुणइ (जानाति) ८. ५४.
मुणन्ति (जानन्ति) २. ६०.
मुणिमो (जानीमः) ४. १६.
मुणिअ (ज्ञात) ४. १९.

१ मुणि (मुणि=साधु) १. १४, २४;
५. ९२; ६. ६; ७. ३१, ३२,
५७, ५८; ८. २९.

२ मुणि (मुनि=बुद्धविशेष) ५. ५५,
५६.

मुणिअव्य (ज्ञातव्य) ६. ९.

मुत्ता (मुक्ता) ४. ४२.

मुत्ताहल (मुक्ताफल) २. ५५.

१ मुत्ति (मूर्ति) २. ३५; ७. ५२.
२ मुत्ति (मुक्ति) १. ३३; ७. ४९,
६१; ८. ११, २५, ६०.

मुत्तिअ (मौक्तिक) १. २, ४१.

मुत्था (मुक्ता) ५. २८.

✓मुद

मुदअ (मृदित) ३. ७४.

मुद (मुग्ध) ८. ४८, ५९.

मुदअ (मूर्धन्य) २. ५५; ३. ११.

मुदय (मुग्धक) ३. १३.

१ मुद्धा (मुग्धा) ३. ५८; ४. ४८;
५. ४८.

२ मुद्धा (मुग्धा) ८. २३.

√मुर P (सुद्ध)

मुल्लि (सुद्धित) ६. ७६.

मुल्लेय (मुल्लेय) २. ४.

मुल्लेय (मुल्लेय) ३. ५६.

√मुच्छ

मुच्छिन्न (मुच्छित) ५. ५२.

मुल्ल (मुल्ल) ३. २७.

√मुमुमूर (मङ्ग)

मुमुमूरि (मङ्ग) ६. ६९.

मुल्ल-धर (मङ्ग) १. ७०.

√मुह

मुह (मुह) ७. ५६.

मुह ७. २१, २८; ८. १८.

मुह (मुह) १. ३, ४, ११, ७०;

२. २३, ३१, ६१; ३. ९; ४.

२८, ३२; ५. ३; ६. १३,

६७; ७. ४१.

मुह (मुह) २. ७१.

मुह " २. ६४.

मुहिआ (मुह) ७. १०; ८. १४.

मुहुत्त (मुहुत्त) ६. २८.

√मूर P (मङ्ग)

मूरि (मङ्ग) ६. ६८.

मूल (मूल) ५. ७०.

मूल (मूल) ७. ७८.

मूल (मूल) १. ५८.

मूल (मूल) १. ७०.

√मृ

मृ (मृ) ६. ८०.

मृ (मृ) ५. ७७.

√मृ

मृ (मृ) ३. ९.

मृ (मृ) १. ३०; ६. ७९;

७. ९४.

मृ (मृ) १. ७७; ८. १.

मृ (मृ) २. ४३.

मृ (मृ) १. ५७; ३. ४५;

५. ९१; ७. १०, ३०.

मृ (मृ) ५. १०३.

मृ (मृ) ६. १८.

√मृ P (मृ)

मृ (मृ) ८. १५.

+२. पृथिवी (मृ) ८. २१.

मृ (मृ) ८. ४.

मृ " ७. ६, ६४; ८.

४३, ५५, ७०.

मृ (मृ) (मृ)

मृ (मृ) ५. १०४;

७. १३.

मृ (मृ) ७. ५१.

मृ (मृ) ७. ५१.

मृ (मृ) ५. २.

मृ (मृ) ४. २०.

१मृ (मृ) २. १४.

२मृ (मृ) २. ५३; ५. ५, ९५;

७. ४६, ६४, ७२, ७९, ८४,

८६; ८. ४०.

मृ (मृ) ७. ४७.

मृ (मृ) ५. ५०.

√मृ

मृ (मृ) ७. ३६

मृ (मृ) ३. २९; ४. ३३; ६. ८.

१ √मृस १ (मृष)

+प्र पमृसन्ति (प्रमुष्णन्ति) ७

२९

२ √मृस १ (मृश)

+प्र पमृस (मृश) ७ २९

य

य ३ च

यति (यदि) ८ ९.

यदि (यति) ८ ३

√यम्

जच्छइ (यच्छति) ७ ५५

+उद् उज्ज (उद्यत) ७. ५०,

५९

यय (जगत्) ८ ३

√या

याति ८ ९.

जाइ (याति) ८ ७५

जन्ति (यान्ति) ४ ६४

यन्ति " ८ ८

जासि (यासि) ३ ८५ द १०

जन्त (यान्) ७ ९०

जन्ती (यान्ती) ७ ५१

जाविभ (यावयित्वा) ६ २८

यातिस (यादृश) ८ ९.

याय (यावत्) ८ १०

√यु

जुअ (युत) ५ ७०

√युज

जुत्त (युज) ६ ३, ७ १००

जोडिअ (योजित) २ ५३

+नि निप्रोचह (नियुह् यम्) ८

२२

-नियोजित ८. १३.

+प्र पउत्त (प्रयुक्त) २ ७४

√युघ

जुज्झइ (युध्यते) ७ ५६

जुज्झन्न (युध्यमान) ६ ६०

युष्मद्

त (त्वम्) १ ४९, ४ ११,

५६, ५ २१ ७२,

९६, ९८, ७ ९५

छ " ५. २१, ७ ९३

छम " २ ८०, ४ ५६,

५ २१, ७३, ९८,

६ ७१, ९७, ७

९४, ९७, १०२

छमय " ४ ११, ७ ९३

छव " ५ २१

छह " ५ २१, ८ १४

छहु " ८ ३१, ७०

उद्दे (यूयम्) ५. २१.

तुज्ज " ५ २१

तुज्जे " ५ २२

तुब्भ " ५ २१, ९८

तुम्ह " ५. २१

तुम्हइ " ८ ३१

तुम्हे " ५ २२, ९९, ८

३१

तुम्हे " ५ २१.

भे " ५ २१.

न (त्वाम्) १ ६६, २ ५६, ५

२२, ८०, ८१

तइ " ८ ३२

छए " ५ २२.

तुं (त्वाम्)	५. २२.
तुमं	" १. ५०; ५. २२.
तुमे	" ५. २२.
तुवं	" ५. २२.
तुह	" ५. २२.
पहं	" ८. ३२.
उष्हे (युष्मान्)	५. २३.
तुज्ज	" ५. २३.
तुज्जे	" ५. २३.
तुच्चे	" ५. २३.
तुम्हई	" ८. ३२.
तुम्हे	" ५. २३; ८. ३२.
तुम्हे	" ५. २३.
मे	" ५. २३.
वो	" ५. २३.
तद् (तया)	५. २४; ६. ९६; ७. ९३.
तद्	" ८. ३३.
तए	" ३. ६३; ४. १७; ५. २४.
तुमद्	" ५. २४; ६. ७३; ७. १०१.
तुमए	" ५. २४; ६. ९८.
तुमं	" ५. २४.
तुमाद्	" ५. २४.
तुमे	" ५. २४.
ते	" ५. २४.
दि	" ५. २४.
दे	" ५. २४.
पहं	" ८. ३३.
मे	" ५. २४.
उज्जेहि (युष्माभिः)	५. २५.
उम्हेहि	" ५. २५.

उम्हेहि (युष्माभिः)	५. २५.
उज्जेहि	" ५. २५.
उच्चेहि	" ५. २५.
उम्हेहि	" ५. २५, ८. ३६.
उम्हेहि	" ५. २५.
मे	" ५. २५.
तद्गतो (तन्)	५. २६.
तड	" ८. ३५.
तद्दिनो	" ५. २७.
तुज्ज	" ५. २७.
तुज्जतो	" ५. २६.
तुज्जु	" ८. ३५.
तुघ्न	" ८. ३५.
तुष्म	" ५. २७.
तुष्मतो	" ५. २६.
तुमतो	" ५. २६.
तुम्ह	" ५. २७.
तुम्हतो	" ५. २६.
तुम्ह	" ५. २७.
तुवतो	" ५. २६.
तुहतो	" ५. २६.
उम्हतो (युष्मन्)	५. २८.
उम्हतो	" ५. २८.
तुम्हतो	" ५. २८.
तुष्मतो	" ५. २८.
तुम्हतो	" ५. २८.
तुम्हई	" ८. ३६.
तुम्हतो	" ५. २८.
उ (तव)	५. २९.
उज्ज	" ५. ३०.
उज्म	" ५. ३०.

उम्ह (तव) ५ ३०.

उम्ह ,, ५. ३०.

ए ,, ५. २९.

तइ ,, ५. २९.

तउ ,, ८. ३४

उ ,, ५ २९

उ ,, ५ २९.

उज्जुत ,, १. ६१ ७०, २

५७, ३. ६९, ४

१२, १४, १७ ५.

३०, ६. २, ७८,

८०, ८५, ८६, ८८,

९५, ९७, १३०,

७ १०१

उज्जुत ,, ८. ३४.

उज्जुत ,, ८. ३४.

उज्जुत ,, ५ ३०.

उज्जुत ,, ५. २९.

उज्जुत ,, ७ २९

उज्जुत ,, ७. २९.

उज्जुत ,, ७. २९

उज्जुत ,, ५. २९.

उज्जुत ,, ५. ३०.

उज्जुत ,, ७. २९.

उज्जुत ,, १. २९, ३०, ८०,

२. ५४, ५५, ५८,

६१, ८१, ३, ६३,

६८, ७६, ७८, ८२,

४ ११, १४, १९,

५ २९, ९६, ६

८७, ९१, ९२, ७०,

७३, ७४, ७५, ७६,

७९, ८१, ८२, ८३,

८७, ८९, ९०, ९१,

९२, ९३, ९४,

१०१, १०२, १०६,

७. ९६, ९९, १००,

८. ४२.

शुभ (तव) ५ २९, ६. ९९.

ते ,, ५ २९.

दि ,, ५. २९.

दे ,, ५ २९.

उज्जुत (शुभदकम्) ५. ३३

उज्जुत ,, ५. ३३

उज्जुत ,, ५. ३३

उ ,, ५. ३१.

उज्जुत ,, ५ ३३

उज्जुत ,, ५. ३३

उज्जुत ,, ५ ३३

उज्जुत ,, ५ ३३

उज्जुत ,, ५. ३१.

उज्जुत ,, ५. ३१.

उज्जुत ,, ५. ३१.

उज्जुत ,, ५. ३३.

उज्जुत ,, ५. ३३.

उज्जुत ,, ५. ३३

उज्जुत ,, ५. ३३

उज्जुत ,, ५. ३१, ८.

३६.

उज्जुत ,, ५. ३१

उज्जुत ,, ८. ३६

उज्जुत ,, ५. ३१.

उज्जुत ,, ५. ३३.

उज्जुत ,, ५. ३१

उज्जुत ,, ५ ३३.

तुहाण (युष्माकम्) ५. ३३.
तुहाणं " ५. ३३.
भे " ५. ३१.
बो " ५. ३१.
तइ (त्वयि) ५. ३४, ६. १००.
तइ " २. ६०; ८. ३३.
तए " ५. ३४.
तुज्जस्मि, ५. ३४.
तुब्भस्मि, ५. ३४.
तुमए " ५. ३४.
तुमस्मि " ५. ३४; ६. ७७, १०५; ७. १००.
तुमाइ " ५. ३४.
तुमे " ५. ३४.
तुम्भि " ५. ३४.
तुम्हस्मि, ५. ३४.
तुवस्मि " ५. ३४.
तुहस्मि " ५. ३४.
पइ " ८. ३३.
तुज्जसु (युष्मासु) ५. ३६.
तुज्जासु " ५. ३६.
तुज्जेसु " ५. ३५.
तुब्भसु " ५. ३६.
तुब्भासु " ५. ३६.
तुब्भेसु " ५. ३५.
तुमसु " ५. ३५.
तुमेसु " ५. ३५.
तुम्हसु " ५. ३६.
तुम्हासु " ५. ३६, ८. ३६.
तुम्हेसु " ५. ३५.
तुवसु " ५. ३५.
तुवेसु " ५. ३५.
तुसु " ५. ३५.

तुहसु (युष्मासु) ५. ३५.
तुहेसु " ५. ३५.
योग (SK) ८. २, ११.
योगि (योगिन्) ८. ७, १२
य्येव (एव) ७. १०१.

र

र (पादपूरणे) ४. २१
१ रइ (रति=कामप्रिया) ३. ७, ७२, ४. ४०.
२ रइ (रति=मुरत) ३. १२, ८९, ४. १६; ५. ४, ७४, ६. १७.
३ रइ (रति=प्रीति) ४. ३३, ८. ५२.
रइ-णाह (रतिनाथ) ३. ७.
रइ-नाह " ६. १८.
रइ-पहु (रतिप्रसु) ४. ३९.
रइ वइ (रतिपति) १. ७७.
रइ-सुहव (रतिमुभग) १. ७०; २. ३३.
रईसर (रतीश्वर) ३. ४२.
रंमा (रम्मा) १. २१.
रक्खण (रक्षण) ६. ५०.

√रक्ष

रक्खिमो (रक्षाम) ५. ५३
रक्खीम (अरक्षन्) ६. ९३.
रक्खिज्जसु (रक्षस्व) ७. ९४.
रक्खिअ (रक्षेत) २. ४.
रहोळिर (बलनशील) ६. ३२.
रह्म (SK) २. ७४.

√रच्

रइम (रक्षित) २. १७; ३. ३१, ५४; ४. ३७, ६. ५९.
+वि. विरइअ (विरक्षित) १. ५९.

रञ्जणी (रञ्जनी) ७ २८
 रञ्जिर (रागपर) ३ ८७
 रञ्ज (रञ्ज) २ ८५ ३ ५ रञ्ज
 ५ ५६ ७ ५८
 रञ्ज (राज्य) १ ११, ३२ ७ ५
 १७ १०१

✓रञ्ज

रञ्ज (रञ्जने) ७ २१
 रञ्ज (रञ्जस्व) ३ ८०
 रञ्जिभ (रञ्जित २ ७० ३ ४४
 रञ्ज (रञ्ज) २ ८७
 रञ्ज ,, १ ५८, ५९ २
 ८७ ३ ८०, ६ २
 +वि विरञ्ज (विरञ्ज) ३ ३५
 रञ्जण (रञ्जण) ६ ३३

✓रण्

रणिभ (रणित) ८ २५
 रण (भङ्ग) ४ ४८ ६ ५०, ५७,
 ६०, ६३, ६४
 रण (अरण्य) १ ४, ४६ ६
 १०१
 रञ्जि (रात्रि) ३ ३९ ७ ६० ८
 ६८
 रञ्ज (अरण्य) ८ १०

✓रम्

+आ आरम्भ (आरण्य) ३ ७०
 -आरम्भ ,, ३ ७१
 -आरम्भ (आरण्य) ६ १०७

✓रम्

रम्भ (रम्भ) १ १३ ४ ६९,
 ५ ९९, ८ १७
 रम्भ ,, ४ ५३

रमिञ्ज (रमते) ५ ९९
 रमेञ्जा ,, ५ ९९
 रमते ४ ५५, ५९, ६१
 रमसे ४ ४७
 रमामु (रम) ५ ९६
 रमिमो (रमामहे) ७ ९८
 रमिञ्जिह (रम्यते) ५ ८
 रमिञ्ज (रमिञ्ज्यत) ५ १००
 रमिस्सदि ,, ७ ९९
 रमिहिह ,, ७ १००
 रमेञ्जा ,, ५ १००
 रमठ (रमताम्) ५ ९६, १००
 रमठ्ठ (रमन्ताम्) ५ ९८
 रम (रमस्व) ४ १०, ५ ९८
 रमसु ,, ५ ९६, ९८
 रमिञ्जिहि, ,, ५ ९८
 रमेञ्जसु ,, ५ ९८
 रमेञ्ज ,, ५ ९८
 रमह (रमध्वम्) ७ ९८
 रमेसु (अरसिषत) १ ५४
 रभ (रत) २ ३२ ४ ११, ५
 ७८
 रय ,, ३ १०, ४६, ७ ६८
 रमिभ, ३ ७३ ४ ५०
 रमिभ (रमित) ३ ८९
 रममाणा (वीडन्ती) ४ ४७, ५
 ४९
 रममाणी ,, ४ ४६, ७
 १४

१ रमण (भङ्ग=कात्) १ १६, ३
 ८७, ४ १२, २०
 २ रमण (भङ्ग=वीडन्ती) १ ३३

- ३ रमण (SK. स्मरकूपिका) ७. १७, १८.
 रमणि^० (रमणी) ७. १८, १९.
 रमणी (SK) १. २२, ५३; ३.
 ७८; ७. १३.
 रमिर (रमणशील) १. १०; ४. ५४.
 ६८, ७२; ५. ९२; ७. १८.
 रम्पण (तक्षण) ७. ४०.
 रम्फण = ७. ४०.
 १ √रम् P (गम्)
 रम्भन्ति (यच्छन्ति) ७. ८.
 २ √रम् P (रम्)
 +भा. आरम्भिभ (आरब्ध) ६.
 १०५.
 -आरम्भिभ " १. २१.
 रम्भा (SK) १. ७७; ३. ६७.
 रम्म (रम्य) २. २५; ४. ७१.
 रम्मा (रम्या) ४. ६, ४३; ७. २०.
 १ रय S रज.
 २ रय (SK=वैग) ५. ५६.
 रयण (रल) १. ८, २७, ८५; ३.
 ४७; ६. ३४; ८. ७८, ६०.
 रयणी (रजनी) १. १६.
 रय (SK) २. ६४; ३. ३०; ४.
 २०; ५. ७; ६. ४, ३०, ४८.
 रयि (SK) १. ६२, ६६, ६७; २.
 १९, ४८, ६४, ८७; ३. ३०;
 ६. २३.
 रस (SK) ४. ४१, ६. ८, १९;
 ७. ३६; ८. २४.
 रसातल (SK) ७. ९९.
 रस्ति (रश्मि) ३. ३०.

√रह

- राहिअ (राहित) १. ५. २ १८;
 ७. २६.
 लहिद " ८. २, ४.
 +वि. विराहिअ (विराहित) ३. २०.
 रह (रथ) ६. ६४.
 रहङ्ग (रथाङ्ग) ५. ८९.
 रहङ्गी (रथाङ्गी) ५. ८९.
 रहस (रमस) ४. ६८
 १ राअ (राग) १. ५९. राय ३. ७०,
 ७. १६.
 २ राअ (राजन्)
 राय^० १. ८१, ४. ६९.
 राया (राजा) १. ७१, ८५; २.
 १७, ८३; ५. ८७; ६. ३१,
 ६५, ७६, १०७, ७. १.
 राइणो (राजान. राजो वा) ४. ६१.
 राया (राजानः) ४. ५९.
 रायाणो " ४. ५९, ६१,
 राय (हे राजन्) ७. ९४.
 राया " ४. ५९.
 रायाणो " ४. ५९.
 रायं (राजानम्) ४. ६३.
 राइणा (राज्ञा) ४. ६१.
 राएण " ४. ६१.
 रण्णा " ४. ६१, ६५.
 राचिन्ना " ८. ६.
 रब्बा " ८. ६.
 राईहि (राजभिः) ४. ६३.
 ० राएहि " २. ६३.
 रायाणेहि " ४. ६४.
 रण्णो (राज्ञः) ४. ६०.
 रायाउ " ४. ६०.

राईहिन्तो (राजभ्य) ४. ६४
 राइणो (राज्ञ) ४ ६२, ६५
 रणो , ४ ६०, ६२, ६५
 रायस्स , ४ ६०
 राईण (राज्ञाम्) ४ ६४.
 राईण , ४ ६३
 राइमि (राज्ञि) ४ ६०
 राईसु (राजसु) ४ ६४
 लाच^० ८ १२

राइक (राजकीय) ३. ७६.
 राइन्द (राजेन्द्र) १. २८.
 रा-उल (राजकुल) २. ७३
 राग (BK) ८ ७६.

✓राज

राइअ (राजित) ६. ६३.
 राम (BK) १. ३१, ४ २५, ६.
 ४५

राम इसि (रामर्षि) १ ८९.
 रामा (BK) ७. १४, २०.
 राय B राअ.

राय-उल (राजकुल) २ ७३
 रायकेर (राजकीय) ३ ७६.
 राय रिसि (राजर्षि) १. ८९.

राय वाहिधा (राजपाटिका=चतु-
 रङ्गसैन्यप्रथमकरण) २ २१

१. ✓राय P (रञ्ज)

राविउ (राजवितुम्) ६ ३३.

० राय (BK) १ ५३

रासि (राशि) ४ ३७

✓रिध P (प्र विन्)

रिअइ (प्रविशति) ७. २८

१ रिउ (रुतु) १ ९०; २. ७९, ८१
 ३ ५९

२ रिउ (रिपु) १ ३१, ३४, ३५, ३६,
 ४०, ७१, ८२, २ २१, ५२,
 ५७, ६. ४३, ४४, ४७, ७५,
 ८५, ९०, ९१, ९४, ९६, ९७,
 ९९, १०१, ७. १.

रिक्क (रुक्क) २ ८९

रिच्

+वि विरेअन्त (विरेचयत्) ६
 १७

रिच्छ (रुक्क) २. ९०

रिच्छु (रुक्कु) १. ८९

रिण (रुण) १ ८९.

रिद्धि (रुद्धि) १. ८९; ३. १३, ५
 ५०

रिसह (रुक्कम=श्रेष्ठ) १. ८९

रिसि (रुक्कि) ७. ३३, ३४

रीडण (मण्डन) ६. ७६

रीर P (राज्)

रीरिअ (राजित) ६ ६३

रुइ (रुक्कि) १. ६३, ६. १३, १४,
 २८

रुक्क (रुक्क) १. ६८, ३. ६४

रुक्कि (रुक्किमन्) ३. १८.

रुज

रुक्क (रुक्क) २ ८३

रुक्क , २ ८३

रुक्क P (रुक्क)

रुक्किअ (रुक्क) ६. ३८

रुण्ट B (रुक्क)

रुण्टिअ (रुक्क) ६. ३८

✓रुद्

रुअन्ति (रुदन्ति) १. ५६.
 रोच्छं (रोदिष्यामि) ५. ९४.
 रुण (रुदित) २. ४०; ४. ५८.
 रुज " १. ४६; ३. ८७;
 ४. ५३.
 रोसूण (रुदित्वा) ७. ५२.

✓रुध्

रुन्धिज्जइ (रुध्यते) ७. ८१.
 रुम्मए " ७. ८१.
 रुज्जिअ (रुद्ध) ७. ५७.
 रुद्ध " १. ६९; ८. १६,
 २२, २३.
 रुन्धिअ " २. २८; ६. ९१;
 ७. ५७; ८. ४१.
 रुम्भिअ " ७. ५७.
 रुन्धन्त (रुन्धत्) ५. ११.
 +अनु. अणुरुज्जइ (अनुरुध्यते)
 ७. ८३.
 -अणुरुन्धिज्जइ " ७. ८३.
 +उप. उवरुज्जइ (उपरुध्यते) ७.
 ८३.
 -उवरुन्धिज्जइ " ७. ८३.
 +नि. निरुद्ध १. २१, ६९.
 +सम्. सरुज्जन्त (सरुध्यमान)
 ७. ८४.
 -सरुन्धिज्जन्तम् " ७. ८४.
 रुप्पमय (रुप्यमय) ६. १६.
 रुप्पि (रुक्मिन्) ३. ३९.
 रुप्पिणी^० (रुक्मिणी) ३. १७.
 ✓रुप्

रुसइ (रुषति) ७. ६६.

रुट्ट (रुट्) ४. १०; ५. ५९

रुसाविअ (रोषयित्वा) ४. ६६.

रुसा (रोषेण) १. ३०.

रुसा (रोष) २. २४.

✓रुह्

रोहइ (रोहति) ७. २९.

+आ. आरुह २. २९, ९०.

-आरोविड (आरोप्य) ६. ३२.

+समा. समारुह २. ३२; ६.
 ५७.

रुहिर (रुधिर) ६. ६४.

रुव (रूप) ३. ६८; ४. ४५.

रुसण (रोषण) ४. १५.

रे (समापणे) ३. ५६; ४. १३, ४७,
 ५६; ७. २०; ८. ४१.

✓रेअव P (मुच्)

रेअविअ (मुक्त) ६. ५६.

रेणु (SK) २. ८३; ७. ८७.

रेभ (रेफ) २. ५५

✓रेल्ल P (प्रावय्)

रेल्लन्त (प्रावयत्) ४. २६.

रेवइ^० (रेवती) २. २.

रेवा (SK) ६. ८६, ८७.

रेसि (तादर्थ्ये) ८. ७०.

रेसि " ८. ७०.

✓रिह P (राज्)

रिहअ (राजित) ६. ६३.

✓रोञ्ज P (पिप्)

रोजन्ति (पिपन्ति) ७. २९.

रोत्तव्य (रोदितव्य) ७. ५२.

रोत्तु मण (रोदितुमनस्) ७. ५२.

रोम (SK) २. ८५.

रोमंच (रोमाच) १. १२.

रोमञ्च " ५. १०२; ६. ५९.

रोमन्य (SK) ६. ३०.

रोल (केलाइल) ५. ७६

रोलम्ब (SK) ३. ३०; ५. ६७.

रोचिर (हर्षभ्रुमोचनशील) ७. ६१

✓रोसाण ॥ (मृत्)

रोसाणिअ (मृष्ट) ६. ६६

ल

१ लम्बल (लक्ष=सख्याविशेष) ६. ७५.

७. ७१, ८. ६८

२ लम्प (लक्ष्य=वेद्य) २. ५

लम्बल° (लाक्षा) १. ५८.

लम्बलण (लक्षण) २. ८४, ६. ७८

✓लम्ब

अलम्बिअ (अलक्षि) ३. ३०,

३३.

लम्बिअ (लक्षित) २. १७

✓लग

लग (लग्न) २. ६८, ७८, ३.

३३, ३४, ६. ६, ७, ५४.

+वि विलग्न (विउग्न) ८. २१

लङ्गलि (लाङ्गलिन्=बलभद्र) २. ६४

लङ्गलि° (लाङ्गली=मारदीलता) ५.

१०.

लङ्गली " ५. १७

लङ्गल (लाङ्गल) ३. ८६.

लङ्गलि (लाङ्गलिन्) २. ६५.

✓लह

लह्तिउग्न (लह्यते) १. १७

लह्तिअ (लह्यते) ३. १०

लह्तिउ° (लह्यती) ६. १०७

लह्ति " १. ८९, ७, ८८.

४. ३, ५, ५. ७, ८०, ६

६०, ७२, ७. ९८

लज्जा (SK) ६. २०

लज्जिर (लज्जनशील) ६. ६५

लट्ट (लट्टा=केशरवृक्ष) ५. ७२

लट्टि (यष्टि) २. ५९, ३. ८, २१

७७, ८४, ४. ७३.

लडह (प्रधान) ४. ५७

लडहत्त (सौन्दर्य) ४. ५५

✓लढ P (स्मृ)

लढन्त (स्मरन्त) ६. ४७

✓लप्

लवइ (लपति) ४. ३३

लवन्ति (लपन्ति) ४. २१५ ७१

८१

लवसि (लपसि) ४. ५१.

लवमु (लप) ४. ५१.

लविअ (लपित) ७. २.

+आ. आलविअ (आलपित) ३.

७२.

+उद्. उलविअ (उलपित) ४. ८.

✓लस

लहइ (लभते) ८. २०, २५, ८३.

लहदि " ८. ३

लभेय्य (लभ्यते) ८. १०.

लभ्मइ (लभ्यते) २. २५

लभ्महि (लभ्यन्ते) ८. ६०.

लहिअ (लभ्यते) ५. ८९.

लहिजेअ " ५. ८९.

लहिअ (लभ्या) ४. ४६.

लहि " ८. ७७

+उपा. उवालद्ध (उपालब्ध) ३.

८१, ८५.

√लम्ब

लवत (लम्बमान) १. २१.

+आ. आलम्बित (आलम्बित)

८. १२.

लम्बिर (लम्बमान) २. ७.

लय (लम्बमानः साम्यावस्था) ७.

६६.

लया (लता) १. ४६; ३. १४, १५,

४. ६, ५. ५, ६७, ६८, ६

८७.

√लल

ललिअ (ललित) १. ४५, ५. १५,

१०४, ६. २८, ४७, ७.

८१.

+दुर्. दुर्ललिअ (दुर्ललित) ४

७४.

लघण (लघ) २. १४.

लघणिअ (लघण्य) ३. ६१.

लघल (लघ=पुष्पविशेष) ५. ७७.

लघली (लघ) ३. १३, ३६, ४६,

५५, ५८, ६३, ४. ५, ५. ६८,

८५.

लघिरा (लघिनी) ४. २१.

√लस

+उद्. उल्लसिअ (उल्लसित) ३

२७, ६५, ७. ४६.

+वि विलसद् (विलसति) १. १२

-विलसन्ति ५. ४६.

लहरी (लस) ४. ४४, ६५.

लहिद् ४ रह.

लहु (लघु) २. २७.

लहुअ (लघुक) ३. ६१.

√ला

लेद् (लाति) ५. १५, ७१, ८०.

लेसि (लासि) ५. ७६.

लेमि (लामि) ५. ३७

लेसु (लाहि) ३. ६६; ८. ७१.

लाऊ (भलाऊ) १. ४६.

लाच ४ राअ

लायणा (लायण्य) २. २७

लाला (लल) ७. १९.

लास (लास्य) २. ६९.

लाहल (लल=भलेच्छविशेष) २. ६५.

√लिक F (नि ली)

लिहन्त (निलीयमान) ६. ३७.

√लिख

लिहिअ (लिखित) ८. ८१.

लिङ्ग (लल) ८. ८२.

लिच्छु (लिप्) २. १०.

√लिप्

लित्त (लित) १. १३.

√लिम्प F (लिप्)

लिम्पिअ (लित) ६. १०२

लिम्प (लिम्प) २. ५२.

√लिस F (स्वप्)

लिसद् (स्वपिति) ६. १००.

√लिह

लिहद् (लेहि) ७. १९

लिहिअ (लिहते) ७. ८१.

लिन्मउ (लिहताम्) ७. ८०.

√ली

लीण (लीन) ४. २२; ८. २६,
४३.लीला (SR) १. ९०, ३. १९; ४
३९, ४३, ५. १८, १९ ७४

लीह (रेसा) ८. ६५.

लुंटाय (लुण्टाक) १. १८.

१ √लुङ्ग P (नि ली)

लुङ्गन्त (निलीयमान) ६. ३७.

२ √लुङ्ग P (लुङ्ग)

लुङ्गिअ (लुङ्गित) ६. ७९.

√लुङ्गञ्ज ४ (मृज्)

लुङ्गन्त (मृजत्) ६. ६७.

लुणणी (लवनी) ७. ६९.

लुण्टण (लुण्टन) १. १८.

√लुम्

लुम्भसि (लुम्भसि) ६. १०४.

लुम्भ (लुम्भ) ६. ९७; ८. ४८,
५९.

लुम्भि° (लुम्भी) १. २१.

√लुल्

लुलिआ (लुलिता) ४. ४४.

+वि, विलुलिआ (विलुलिता) ४.
४२.

लुहण (मार्जन) ६. ६६.

√लृ

लृणिमइ (लृयते) ७. ७६.

लृणिमए ,, ७. ७३.

लृयइ ,, ७. ७३, ७६.

लृण (लृन) ६. ७०.

लोम (लोम) १. ५, १२, १५, १८,

१६, ४२, ५१, ६२; २. ९०,

३. १, १०; ४. १२, २२, ३३,

४५, ६७, ७६; ५. १४, ८४;

६. ६८; ७. ५९, ६४, ६५;

८. २२, ३०, ७५, ८०, लोम

४. ७६. ६. १०४.

लोअण (लोचन) ५. ८४; ६. ३६,

१०७; ७. ५३.

लाअ-माआ (लोकमातृ) ७. ८५

√लोह

+प्र. पुलोइय (प्रलोहित) २. ३३.

लोम ३ लोअ.

√लोह P (स्वप्)

लुहइ (स्वपिति) ६. १००

लोइय (लोभ) ५. ८२.

लोइ ,, ५. ५७.

°लोयणीकय (°लोचनीकृत्) ३. १७

लोलिम (लोलत्व) ८. ४०.

१ लोह (लृह) २. १६.

२ लोह (लोम) ८. ७७

√लोहितय

लोहिआइ (लोहितायति) ५. ६३.

लोहिआअइ (लोहिआयते) ५. ६३

√लृहस P (यस्)

लृहसाविअ (यसित) ७. ४२.

√लृहक P (नि-ली)

लृहकन्त (निलीयमान) ६. ३७.

य

१ य (इय) १. १५, २०, २१, २३,

३८, ४१, ४९, ६०, ६२, ६३

२. ३, १२, २७, ३२, ३६,

४३, ६८, ७७, ८७; ३. १,

१७, ३४, ३९, ४. ४, ४०,

५०; ६. ७, ६१, १०६; ६

१९, ८२; ७. १९, ३०, ३६;
८. १.

२ व (चार्थे) ७. ८५; ८. १८.

३ व (वार्थे) ४. ५१; ७. २७, ७१,
८. १९, ६४.

४ व (घा) (इवार्थे) ५. ५९.

वध (मत) ७. ४१. वय ७. ५०.

°व्यधं ७. ६४.

वह ४ पद

१ वहर (वैर) २. ४, ६. ४६, ९५.

२ वहर (वज्र=हीरक) १. ७७.

३ वहर (वज्र=विद्युत्) ३. ५१.

४ वहर (वज्र=वज्रविं) ७. ३३, ३४,
३५.

वडल (वकुल) ३. ४१, ६४.

वंक (वक्र) १. १०.

वंस (वन्ध्य) १. १८.

वंस (वश) २. ७०, ९१.

वंसिध (वाधिक) २. ७०.

वकलि (वल्कलिन) ३. ३५.

वग्ग (वर्ग) ७. १.

वग्गोलिर (रोमन्धशालि) ६. ३०.

वग्धी (व्याघ्री) ७. २७.

✓वच्

वोच्छ (वक्ष्यामि) ५. ९५.

वुचइ (उच्यते) ५. ८६.

उत्त (उक्त) ३. ८०, ७. ९२.

उत्त ,, ८. ६७.

वोत्तु (वक्तुम्) ७. ५०.

वोत्तुण (उक्त्वा) ७. ५०.

✓वच्च P (कादस्)

वचड (कादस्) ७. ३७.

26 [कुमारपालचरित]

१ वच्छ (वक्ष) ३. ६४.

२ वच्छ (वक्षस्) ४. २८.

वच्छ-त्थल (वक्षःस्थल) १. ४७.

वच्छल (वत्सल) २. ९१.

वच्छल (वात्सल्य) ७. ९२.

१ ✓वज्ज P (त्रस)

वज्जइ (त्रसति) ७. ४३.

२ वज्ज (वज्र) ३. ५१.

✓वज्जर P (कथ)

वज्जर (कथय) ६. १.

✓वज्ज

वमिजइ (वन्ध्यते) १. १७.

वज्जर (मार्जार) ३. ६६.

वज्ज (वन्ध्य) १. १८.

°वट्ट (पट्ट=प्रवाह) २. २५

वट्टा (वार्ता) ३. ६.

✓वडवड P (वि-ल्प)

वडवडन्ति (विलपन्ति) ६. १०१.

वडु (वटु) ४. ६९.

वडुअ (वटुक) ५. ९०.

वडुयास (मेघ) ५. १८.

वड (मूढ) ८. १८, ६१; ६७.

वण (वन) १. ३३, ३६; २. ५४;

३. २६, ३४, ३९, ४१, ६२;

४. १, २२, २६; ५. १, ६, ७,

१०, ११, १६, २०, ५३, ५९,

६०, ६१, ७९, ८१, ८३, ९२;

७. ५; ८. ६४.

वणप्फइ (वनस्पति) ३. ६८.

वणस्सइ " ३. २६.

वणिअ (वाणिज) २. ६८.

वणिआ (वनिता) ३. ६५.

वणे (निक्षेपे) छ. १६; (समावने)

छ. १६, (विकल्पे) छ. १६,

(अनुक्रम्ये) छ. १७

वत्तडिभा (वार्तिका) ८. ७४.

वत्ता (वार्ता) ३ ६, ५ ७२.

वत्थ (वत्स) २. ३९; ३. ४७, ५८.

✓वद्

वज्रइ (वाद्यति) ८ २५

वाइअ (वादित) २. ८, ६९, ७०.

वज्रन्त (वदत्) १ ७५.

वज्रमाण (वर्धमान) १. १.

वध (वध) ८ ५, ९

वध (वध) ५ ७९, ९२

वन्धु (वन्धु) ८ १७

✓वन्द

वन्दे ५ ६०.

वन्दारय (वन्दारक) १. ८३.

वन्द्र (वन्द) ३ ३४.

वन्नय (वर्णक) ३. ६१

वमालण (पुजक) ६. ६५

✓वम्फ ॥ (काइअ)

वम्फए (काइक्षन्ति) १ २०

वम्फन्ति (काइक्षित) १ २०.

वम्फिअ (काइक्षित) १ २०.

वम्फि (वलिन्) ७ १९

वम्मचेर (वम्मचर्य) १ ४२, ३ २३.

वम्म (वर्म्मन्) ६. ६३.

वम्मह (वम्मय) २ ५८, ३ १,

६, ८, ४३, ८९, ६. २०, ७.

१०, १४.

वम्हाण (वम्मण) १. ६४.

१° वय (वयस्) १. ४९

२ वय ३ वय.

३ वय (वयस्) १. २३.

वयंसा (वयस्या) छ ९, ५३

वयंसी " छ. १८, ५ ४८.

१ वयण (वदन) १. ७८; ३ २७

२ वयण (वचन) १. २५, ७ ४२,

४५, ४७, ४८; ८. २७, ४४,

४५, ५०, ७९.

१ घर (वध=देवादिकाद् वृत्) २ ११।

३. १, ७. १००.

२ घर (वध=ग्रेष्ठ) २. ७१, ३ ९०,

६२, ६४; छ. ५४, ६ ७५,

७. ५८.

घरण (वध) ६. ४६, ५२

घर-विलया (वारवनिता) ६ ३१

✓घरहाड ॥ (निस्-स)

घरहाडिअ (नि वृत्) ६. ५०

१ घरिस (वर्ष=सवत्सर) ३ ५०.

२ घरिस (वर्ष=वृष्टि) ६. ११.

घरिसण (वर्षण) ६. ५४.

✓वर्ष

वर्षेमि (वर्णयामि) ५. ६५

वर्षणहु (वर्णयाम) ८. ३७

वर्षणउ (वर्णयद्) ८. ३७

वर्षिअ (वर्णित) २. ८८

वर्षिउ (वर्णयितुम्) ५. ६६, ७९.

✓वर्ध

वर्द्धिअ (वृद्ध) ७. ५८.

✓वल

वलि (वलि) ८. ७

वलिअ (वलित) २. ७, ९, ७

१९.

१ √वल P (निर्-यद्)
+निर्. निव्वलिअ (निमल) ६.
८७.

२ √वल P (आरोयद्)
वलिअ (आरोयित) ६. ३२.

√वम्लग ॥ (आ-रद्)
वम्लगिअ (आरुड) ७. ४७.
वम्लगिअ (महनीय) ७. ४८.

√वलयाय
वलययाअ (वलययित) ३. ५.
वलाया (वलाया) ५. ३३.
वलि (इड) ८. ४३.
वल्लहा (वडमा) २. ६८.
वलि (वली) १. ४०; ३. ६.
वली (इड) ५. ६.
वलयर (वलय) ४. १२.
वलयलत्त (वलयलत्त) ८. ३.

√वस्
वसन्ति १. २६.
+वि निवसन्ति १. ४.
+प्र. पडन्त्य (प्रेषित) ३. २७,
३४, ४८; ५. २, ७५, ७७,
६. १५.

वस (वस) ३. ५०; ४. ५७, ७.
९, ५२; ८. ३९, ५३.

वसर (वसति) २. ४२.
वसग (वसग) १. ७४, ७. १०.
वसन्त (इड) १. ८३, ९०; ३. ३,
१३; ४. ५, ७.
वसह (वसन) १. ८४, ६. ३०, ६७.
वसहि (वसति) २. ४२.
वसु (इड) १. ८७; ६. ४४.

√वसुवा P (उद् वा)
वसुअन्त (उद्वात) ६. ९.
वसुह (वसुया) ६. ८४.
वसुहा " ६. ६१, १०२.

√वह
वह (वहति) ५. २०.
वहिन (उद्वात) ७. ८१.
वुम्नड (उद्वात) ७. ८०.
+उद्वा. उद्वात (उद्वात) १. ७३.
+उद्वा. " १. ७३.
+निर्. निव्वहिम्स (निव्वहिदिप्प-
नि) ६. १०५.
+प्र. प्रवहन्ति (प्रवहन्ति) ४. ४१.

१ √वह (वहति) ४. ७८.
२ वह (वह) ५. ५९.
वहिलअ (वाग) ८. ९७.
वहु (वहु) १. ३, ७, ३. ५, ३४.
वहुत्त ३ भू.
वहु (वहु) १. ३, १०, ४६, ५२;
२. ३४; ४. ४०, ४६, ५४;
५. ४९, ५०, ५१, ५२, ७९;
६. ४, १०१; ७. ८.

१ √वा P (लै)
वअ (लान) ६. ११.

२ √वा
वह (वहति) ५. ५५.
वह (वह) ५. ४.
+उद्वा. उद्वात (उद्वात) ६. ९.
३ वा (इड) १. ३२, ३७; ४. ३३,
३५, ३६, ७६; ५. ८५, ६.
३३, १०४, ७. ७५, ७६, ७७.
४ वा (वहति) २. १०.

वाञ् (वात) ५. ४

वाउ (वायु) ३. १५; ४. ३५, ५.
५५, ५६. वायु. ४. ३४.

√वाञ्छ

वञ्छिज्जइ (वाञ्छयते) १. १७.

वाणारसी (वाराणसी) ३. ५९, ४.
६०

वाणी (वाक्) ७. ८३

वानरिन्द (वानरेन्द्र) ६. ४७.

१ वाम (वाक्=प्रतिकूल) १. ४९, ४.
३५.

२ वाम (वाक्=सम्य) ४. २६.

० वाय (पात) २. ८६.

वायरण (व्याकरण) २. ७४.

वायव्य (वायव्य) ५. ९०.

वाया (वाक्) ८. ४८, ६३.

वायु ३ वाउ.

१ वार (वाक्=समूह) ६. ३०.

२ वार (द्वार) ३. ३४, ५७, ४. २७,
६. ७६, ९१, ८. १६.

वार-जुवइ (वारयुवति) १. ७८.

१ वारण (वाक्=गज) १. ३४; २.
२२.

२ वारण (वाक्=निवारण) ४. ९.

३ वारण (व्याकरण) २. ७४.

वार-वाल (द्वारपाल) १. ६९.

वार-विलया (वारवनिता) ३. ७६;
४. २१.

वारि (वाक्) ४. २७, ३१, ५४,
५५, ६३, ७२, ५. ५७.

वारणी (वाक्) ५. ८३.

० वालिआ (वालिआ) ५. ८४.

वावम्फिर (करिण्णु) ६. ४३.

१ √वास (अव-काश्)

+अव. ओवासइ (अवकाशते) ७
२३.

२ वास (वर्ष) ३. ५०.

३ वास (वाक्=सुगन्ध) ५. ९३.

वासन्तिआ (वासन्तिका) ३. ६, ५४.

वासय-सज्जा (वासकसज्जा) ५. ९७.

वासा (वर्षा) १. ३२.

वासुगि (वासुकि) ६. १०४.

√वाह P (अव-गाह)

+अव. ओवाहए (अवगाहते) ७
४६.

वाहरण (व्याहरण) ६. ४८

√वाहिण्य P (व्या-द्विग)

वाहिण्यन्त (व्याद्विगमाण) ७. ९०.

वाहिर (वाहिस्) ४. ७५.

१ वि (अपि) १. ५, ६, १०, १६, १७,
२१, २४, २६, २७, २८, ३२,
३३, ३७, ४०, ४१, ४४, ४५,
४७, ४८, ६२, ६४, ६९, ७२,
७९, ८०; २. ५, १५, २४,
२९, ३४, ४०, ५२, ५९, ६०,
६५, ६६, ६९, ८८; ३. १९,
२४, ३५, ३९, ४३, ५०, ५१,
५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७,
५८, ७५, ७७, ७८, ७९, ८०,
८१, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६,
८७, ८९; ४. २१, २३, २३,
२४, २५, ३४, ३५, ३६, ४३, ४६,
४७, ४८, ५१, ५२, ५३, ५४,

५८, ५९, ६५, ६६, ६७, ६९,
 ७१, ७२, ७३, ७५, ७६; ५१,
 ३, ५, १४, १७, २६, ४०, ४३,
 ४७, ५२, ६०, ७३, ८५, १००;
 ६. २, ५, ११, ३९, ५३, ६६,
 ९७, ७४, ८०, ८३, ९७,
 १००, १०६, ७. ७, ९, १३,
 १७, २१, २२, २५, २७, ३३,
 ३८, ४३, ४४, ५२, ५८, ६०,
 ६७, ६८, ६९, ७२, ७८, ८६,
 ८८, ८९, ९९, १०२; ८. १०,
 १२, १३, १४, १५, १६,
 १७, १८, १९, २०, २६, २६,
 २७, ३०, ३१, ३५, ३७, ३९,
 ४४, ४९, ५१, ५२, ५५, ५७,
 ६२, ६३, ६४, ६६, ६८, ६९,
 ७३, ७४, ८३. १६८. ५४.

२धि (एव) २. ६०; ४. ६६; ८. ५४

धिअ (हार्थे) ४. ४.

धिअहृद् (विचकिल) २. १३.

धिअहि (विनर्दि) ३. ९.

धिअह्ना (विदग्धा) ४. ४८, ६९.

धिअणा (वेदना) २. २, ८.

धिअम (द्वितीय) १. ६०. विदग्
 १. ४.

√धिउट् ऋ (नाशय्)

धिउटिअ (नागिन) ६. २१.

धिओअ (वियोग) १. ४०, ३. ००.

धिकिणण (विक्रयण) ६. ३४.

√विकोशय

विकोसिअ (स्फारीकृत) ८. २९.

विक्रम (विक्रम) २. ३६, ८. ८८.

विक्रमि (विक्रमिन्) ३. ३३.

विक्रय (विक्रय) ३. ३४.

विग्र (विग्र) ७. ४४.

विघस्टण (विघटन) ८. १.

विघाय (विघात) ८. ५३.

विश्व (वर्त्मन्) ८. ६७

विच्छिद् (विस्तार) ३. ९.

√विच्छोळ ऋ (कम्प)

विच्छोलिअ (कम्पित) ६. ३१.

विजय (विजय) ८. ७६.

विजण (विजन) २. २०.

विजय (वज्र) ६. ४४, ७०, ८८, ९९.

विजेतव्य (विजेतव्य) ८. ६.

विज्जं (विद्वान्) २. ८८.

विज्जा (विद्या) ३. २०.

विज्जु (विद्युन्) १. ९ ३. ९०;
 ५. ६०.

विज्जुलिआ,, ३. ९०.

विज्जुअ (वृद्धि) २. ८३, ८९.

विट्ठि (वृष्टि) १. ८५.

विट (विट) ४. ३३.

√विट्ठिद् ऋ (रक्)

विट्ठिद्दिअ (अरचयन्) ६. ५९,

√विट्ठिअ ऋ (अज्यं)

विट्ठिअ (अज्यन्ते) ७. ८८.

√विट्ठिअ ऋ (अज्यं)

विट्ठिअ (अज्यन्ते) ७. ८८.

विट्ठिअ (अज्यन्ते) ६. ७१.

विणहृद् (विनयवन्) ३. ८३.

विणय (विनय) १. ५२.

विणु (विना) ८. १८, २०, ५९, ७१

विण्ट (वृन्त) १. ८८.

विण्णस्ति (विज्ञप्ति) ६. २६.

विण्णणिर्णी (विज्ञानिनी) ३. ३७.

विस्थरण (विस्तरण) ३. १४.

✓चिद्

चेच्छ(वेदिष्यामि) ५. ९४.

चिदुर (अह) २. २२.

चिदेस (विदेश) ४. २

चिनिमय (अह) ८. ८३.

चिन्नास्ति (विज्ञप्ति) १. ८२; ६. ९५,
१०७.

चिन्नाण (विज्ञान) ५. ७३.

चिपिण (विपिन) ३. १८.

चिप्प (विप्र) १. ६५.

✓चिप्पगाल = (नाशय)

चिप्पगालिअ (नाशित) ६. २१.

चिप्पव (विह्व) ३. ५२.

चिष्मम (विष्मम) १. ७७; ५. १०४.

चिमल (अह) २. ३६, ५५; ४
४१.

चिम्हय (विस्मय) १. १३

✓चिम्हर = (वि-स्मृ)

चिम्हरन्ति (विस्मरन्ति) ७. ५२.

चिम्हारिअ (विस्मृत) ५. २९, ३१,
६५; ६. १.

चिम्हारिअ (विस्मारित) ६. ४७.

चिम्हरायण (विस्मारण) ६. ४६.

१ ✓चिर P (गुप्)

विरन्ति (गुप्यन्ति) ६. १०२.

२ ✓चिर P (मञ्ज)

विरिअ (मञ्ज) ६. ६९.

✓चिरमाल P (प्रति-ईश)

चिरमालिअ (प्रतीक्ष्य) ७. १९.

✓चिरह P (तन्)

चिरहिअ (तत) ६. ९१.

चिरह (अह) ३. ४८; ४. १४, ५
८९.

चिरही (चिरहिन्) ३. १५; ४. ३५.

चिरहिणी^० (चिरहिणी) ३. ७, १२,
३२; ६. २१.

चिरहिणी (अह) ५. ५९.

चिराअ (चिराग) ८. १९.

✓चिरोल P (मन्य)

चिरोलिअ (मयित) ६. ८१.

चिलया (वनिता) १. ५५; ३. २६,
६०, ६४, ४. ५०, ६४; ५
७१, ८१; ६. ३१; ७. ३१.

चिलचिर (चिलपनशील) ६. १०१.

चिलास (अह) १. ९०.

चिलिअ (म्यलीक) ६. २.

चिलीइर (द्रवणशील) ६. ३८.

चिलेचण (चिलेपन) ६. ९.

चिव (इवार्ये) ४. ४.

चिवइ-गर (विपत्कर) ८. ४८

चिवः का (विपत्ता) ८. ४.

चिवप्पवीहुन्त विपत्तीभवत्) ६. ४१

चिवस (विपश) ८. ९३.

चिवेअ (विवेक) ७. ९, ११, २१,
२३, ४६

चिवेइ (विवेकिन्) १. १०.

चिवेग (विवेक) ८. ५६.

चिव्वोअ (विष्वोक) ५. १०४.

✓विश्व

+नि. निविष्ट (निविष्ट) १. ७४,
६. ३४.

-निविष्ट ,, ८. २.

-निवेशित (निवेशित) ८. ८१.

+प्र. पङ्कट (प्रविष्ट) २. ५१.

-पङ्कटी (प्रविष्टा) ८. ७४.

-पविसन्त (प्रविशन्त) ७. २८.

विस (विष) २. ८९; ५. ६१, ८.
२१.

विसञ (विषय) ६. ७४, ७. २, ३१;
८. २२. विसय ८. १०, १८,
१९, २१, २२, २९, ४०, ४१.

१ ✓विसदृ P (दल्)

विसदृ (दल्ल) ७. १९.

२ विसदृ (विकसित) ५. ५७.

विसद (विषय) २. ५७.

विसण्डुल (विसण्डुल) ३. ७.

विसम (विषय) ४. २९.

विसय ४ विसञ.

विहतिथि (वितति) २. ४२.

विहला (विहला) ३. २१.

विहय (विहय) ६. ३९; ८. ७५.

विहयि (विहयि) १. २०.

विहसिरा (विहसिरी) ३. ५८.

विहार (वह) २. ३९, ७३.

१ विहि (विधि=प्रसन्नदेव) १. २६.

२ विहि (विधि=देव) ४. ३५, ८. ३९.

विहीण (विहीन) १. ६६.

विहुर (विपुर) १. ४२.

विहुरीकय (विपुलीकन) ३. ९०.

विहण (विहीन) ८. ६८.

✓विहोड P (ताड्य)

विहोडिअ (ताडित) ६. १८

वीअ (द्वितीय) २. ६०.

वीजण (व्यजन) ६. ५.

वीणा (वह) २. ६९; ८. २५.

वीर (वह) २. २९; ३. ३३; ६.
४६, ५२.

वीस (विशति) १. १५, ६१; २.
३०, ३. २७.

वीसाम (विश्राम) ५. १०३, ६.
१०७.

✓वीसार P (वि-स्म)

वीसारिअ (विस्मारित) ६. ४७.

✓वीसाल P (मिश्रय)

वीसालिय (मिश्रित) ६. १९.

वीसायें (विश्राम) ८. २५.

वीसास (विश्रास) ८. ४०.

वीसुं (विषय) १. ३२, ३७.

✓वुअ P (मज्ज)

वुअ (मज्जति) ८. ४४.

वुट्टि (वृद्धि) १. ८५.

वुट्ट (वृद्ध) ३. ११, ७. ७.

वुट्टि (वृद्धि) ३. १२.

वुन्दारय (वृन्दारक) १. ८३.

वुअय (विषय) ८. ६७.

वुह (व्यूह) ६. ५९, ८१.

✓वृ

वरिअ (वृत्त) ४. १५.

वरितं (वरिनुम्) ६. ५१.

+आ. आवरिअ (आवृत्त) २. ३८.

+नि. निवारिअ (निवारित) २.

+निर् निव्युअ (निर्वृत) ५ ९२

+परि परिवारिअ (परिवृत) ६

३१

✓वृज्

+वि विवग्धिद (विवर्जित) ८ २

✓वृत्

वट्ट (वृत्त) ३ ५

वट्टमाण (वर्तमान) ७ २४.

+आ अत्तमाण (आवर्तमान) २

८०.

-आवत्तमाण ,, २ ८०

+नि नियत्तसु (निवर्तस्व) ८.

७७

-निअत्त (निवृत्त) १. ८३

-निवृत्त ,, १. ८३

+प्र पयट्ठेह (प्रवर्तते) ५ ८२

-पयट्ठ (प्रवृत्त) १. ४९, ८३, २

१, ६२, ६७, ७२,

३ २, ५, ४

२१, ४१, ४८,

६०, ६४, ५

१०, ६. ५२

-पयट्ठअ ,, ४ ७८

-पयट्ठन्त (प्रवर्तमान) ५ ५८.

+वि विवट्ठमाण (विवर्तमान) ६

८०.

+मम्, सवुत्त (मवृत्त) १ ५१

✓वृध्

+पार परिविद (परिवृद्ध) ३ १०

✓वृप्

विट्ठ (वृष्ट) १ ८६.

वुट्ठ ,, १ ८५, ७ ६

+प्र पवरिण्ठ (प्रवर्ष ४) ७ ६५

वेअ (वेग) ४ २९

✓वेअड १ (खच्चु)

वेअडिअ (खचित) ६ ५४

वेइ (वेदि) ४ ३२

वेइआ (वेदिका) ४ २७, ६ ३७

वेइल्ल (वेचकिल) २ १२, ३ ९,

४५, ७१

वेकफस्स (वैकक्ष्य) २. ६१

वेग (४४) २. ८९

वेजयन्ती (वैजयन्ती) ४ १९ ६

७०

वेडिस्स (वेतस) २ ४०

वेडीकरिज्जमाणा (प्रवहणत्वेना

श्रीयमाणा) ७ ८६.

वेडुज्ज (वैदूर्य) ३ ६६

१वेणु (४४=कीचक) ५ १७

२वेणु (४४=राजविशेष) २ ३८

वेण्ट (वृन्त) १ ८८, ३ ६

✓वेप्

वेवइ (वेपते) ५. ६४

वेवमाण (वेपमान) ५. १८

+प्र पवेवए (प्रवेपते) ५ ६४

वेरि (वैरिन्) ६ ४२, ६८, ९८,

८. ६.

वेरुलिअ वेस्ती (वैदूर्यवेशी) ३ ६६

✓वेलय १ (वम्)

वेलविअ (वमित) ६ ५८

वेलयणिज्ज (उपालम्भनाय) ६ १०६

वेलिह्ठ (वेगवत्) ६ ७३

वेल्लि (वली) १ ४०.

वेधण्ण (वैधर्म्य) ५ १०२

वेधिर (वेपाशील) ३. ८९.

वेद्य (आमन्त्रणे) छ. १०.

वेद्ये ,, छ. ९. (भय-
वारणविपादे) छ. ९.

✓वेष्ट

वेष्टिअ (वेष्टित) छ. ३४; ७.५८.

+उद्. उव्वेल्लिज्जइ (उद्वेष्टयते)
७. ५९.

+सम्. सविष्टिअअ (सवेष्टित)
७. ५९.

वेस (वेप) २. ३५.

वेसा (वेश्या) १. ५४.

✓वोक्क P (विज्ञपय्)

वोक्कन्त (विज्ञपयत्) छ. २६.

✓वोज्ज P (वीज्)

वोज्जन्त (वीजयन्) छ. ५.

वोज्जिर (व्रस्त) ७. ४२.

वोत्तव्व (वक्तव्य) ७. ५०.

✓वोल P (गम्)

वोलन्त (गच्छन्) ७. ९.

वोलीणा (अतिक्रान्ता) छ. ५.

✓वोसट्ट P (वि क्त्)

वोसट्ठिअ (विकसित) ७. ४१.

✓वज्ज

वज्जन्ति (व्रजन्ति) ५. ५०.

वज्जामो (व्रजामः) ७. ६०.

वज्जेही (व्रजिष्यति) ८. ३५.

वज्जउ (व्रजतु) ८. ३९.

वज्ज (व्रज) ३. ८६.

वज्जु ,, ८. ४२.

वज्जह (व्रजत) ८. ४६.

वज्जन्त (व्रजन्) ८. ३.

+अनु. अणुवाचिअ (अनुव्रजित)
६. ७१.

व्रास (व्यास) ८. ४८.

१ व्व (वत्) २. ५५; ३. ७७.

२ व्व (इव) १. ८, ३७, ३९, ५६,

५८, ५९, ६३, ८८; २. ३, ४,

७, ११, २९, ३२, ३३, ५१,

५७, ६२, ७१; ३. ११, २८,

३३, ३७, ४०, ४७, ५२, ५९,

६०, ६३, ६८, ७२, ७३, ८८;

४. ३, ८, २९, ३४, ३५, ३७;

५. ६०; ६. १०, २९, ३३,

६२, ६७; ७. १७, ९७.

व्वअ ४ व्वअ.

श

श (स्व) ८. ४.

✓शंस

+ आ. आसंसन्ति (आशंसन्ति)

१ ६१.

-आसंसिअ (आशंसित) १. ८०.

+प्र. पसत्थ (प्रशस्त) ३. ४२.

✓शक्

मक्कं (शक्नोमि) ५. ६६.

सक्क (शक्) २. ८२.

सत्त ,, २. ८२.

सक्कन्त (शक्नुवन्) ६. ५४; ७.
६३.

✓शप्

सविमो (शपामहे) छ. ५६.

सवमु (शपस्व) छ. ५६.

✓शब्

सहिअ (शब्दित) ३. ३४.

✓शम्

समन्ति (शाम्यन्ति) ७. १०२.

+नि णिसामिअ (निशामित) १

८२

शमि (शमी) २ ७१

शयल (सकल) ८ ३

√शल्

+उद् उच्छालिज्जाति (उच्छा
ल्यन्ते) ४ ६५

शालदशदी (सरस्वती) ८ १

शाधय्य (सावय) ८ ०

√शास्

+अनु अनुसासठ (अनुशास्मि)
८ ३२

शाहु (साधु) ८. २

√शिक्ष

सिक्ख वेसु (शिक्षय) ८ ४२

सिक्खविही (अशिक्षयत्) ६ ६६

सिक्खविअ (शिक्षित) ४ ५४

√शुच

+अनु अनुसोचसि (अनुसोचसि)
४ २०

-अनुसोइठ (अनुसोचिठम्) २
७८

√शुभ

सोहन्ति (शोभन्ते) ५ ७९

शुभ (शुभ) ८ १

√शुप्

सूसहरे (शुध्यति) ५ ६७

शुद्ध (शुद्ध) ८ १

√शो

+नि निशद (निशान) ८ ३

√श्रम्

+वि वीगामिअ (मित्रमित्र) १

११

√श्रु

सोच्छ (श्रोष्यामि) ५ ९४

सोच्छिस्स " ४ ९५

मुणाठ (शृणोतु) ५ ८५

मुणसु (शृणु) ४ ५३

मुणिज्जइ (श्रूयते) ७ ७३ ७५

मुवइ " ७ ७७

मुव्वए ' १ ३७ ४७

७ ७२

मुअ (श्रुत) ७ २२ ६५ ८

४६, ७३

मुणिअ " ७ ६९

सोउ (श्रोतुम्) १ ८३ २, ७३,

७६

सोउआण (श्रुत्वा) ३ ७५

सोउ " ६ १०७

√श्लाघ

सलाहिअ (श्लाघित) २ ६

√श्लिप्

सिलिहिअ (श्लिष्ट) ७ ३५

+आ आलिद्ध (आश्लिष्ट) ३

१६ ४२

+समा समालिद्ध (समाश्लिष्ट)

३ ६०

√श्वस्

× उद् ऊससन्ति (उच्छ्वसन्ति)

१ ७०

-ऊससिअ (उच्छ्वसित) ३ ४

स

१ स (सत्) १ ६

२ स (स्व) १ १५ ३१ २ ३३

५९ ७ ४१, ७३, ८ १६

सह (सदा) १. १०, ४०, ४९; २.

८१, ७. ८६.

सहस्र (सैन्य) २. ४.

सहस्र (शचीश) २. २१.

सहस्र (सौध) ५. ८७.

सहस्र (शक्र) ४ ५६.

संघ (शङ्ख) १. १६.

संगीय (संगीत) २. ६६.

संजम (सयम) २. ५९; ७. २२,

४५, ४९; ८ ३४, ३६, ४०,

४२, ४३, ६२, ६५

संज्ञ^० (सध्या) ३. ७०.

संज्ञा ,, १. १२; ३. ४३;

५. ८७, ८८, १०५.

संठ (शठ) १. १८.

संताप (सनाप) ५. ९४.

संतोष (सतोष) ८ ५९.

✓संज्ञाण २ (अवष्टम्भे क)

संज्ञाणन्त (अवष्टम्भ कुर्वन्) ६. ४२.

संधाण (सधान) २. ७.

संधिविगहिअ (साधिविगहिअ)

६. ४०.

संपथा (सपन्) ६. ७१.

१ संपद् ,, ८. ४८.

२ संपद् (सप्रति) ७ १००, १०५.

संपय (सपन्) ८. ४८, ६२.

संपयं (माप्रतम्) ७. २२.

संपया (सपन्) १. ८.

संपुडय (सपुट) ६. ३६.

✓संभाव २ (लुम्)

संभावमि (लुम्भमि) ६. १०४.

संमद् (समर्द) ३. १०.

संमुह (समुह) ५. ९४.

संरम्म (SK) १. २१; ५. ७०,

६ ९२.

संवेष्टिबभ ३ वेष्ट.

संसभ (ससाय) ६. ४०. संसय १. १.

संसार (SK) ७ ३९, ६७, ७९,

८. ६७, ७८.

सकलंक (सकलंक) १. १६.

सकिसर (सकेसर) २. १.

सकुप्पास (सकुपास) १. ५०.

सक (शक्र) १. ४५.

सकय (सकल) २. ७४.

सग (शक्र) ४ ६१.

सगा (सर्ग) १. ६३, ६. ३९, ९४,

१०४, ७. ६, ९६, ९९; ८. ७०.

सद्गा (शद्गा) ३. ७४, ६. ५, ५६.

सहधर (शहधर) १. १६.

सह्वा (सह्वा) ६. ७५.

सह्नुदण (संकीडन) ७. १३.

१ सह (श्रुत=उत्कर्ष) १. ८२.

२ सह (SK) ७. ६, १२, २३; ८

७८.

✓सह ३ (कय)

सहनु (कयय) ६ २.

सचमर (SK) २. २२.

सच (सच) १. ६३; ६. ४८; ७.

२२, ८. २८, ३३, ४४.

सचयण (दर्शन) ७ २४.

सच्छण (सज्ञा) २. ९०.

सच्छन्दग (सच्छन्दग) ५. १०१.

सच्छाय (शोभनकान्ति) २. ६२.

सजुआण (सजुवन) ४. ९९.

१ सज्ज (पद्म) २ ६७

२ सज्ज (सर्ज=वृक्षविशेष) ५ १२

सज्जण (सज्जन) १ ६

सज्जस (साध्वस) ३ ४ ६ १८

सज्जाय (स्वाध्याय) ६ ६

✓सज्ज

सत्त (सक्त) ७ २२

+आ आसत्त (आसक्त) ४ १४

सठ (शठ) ८ १२

सद ,, ३ ७४, ८२, ४ १३,
५२

सढाल (सढाल) २ ३६

सढिल (शिथिल) १. ६०

सणाह (सनाय) ५ ५२

सणिअ (शनैस्) ३ ८८, ६ २४

सणिच्छय (सनिश्चय) २ १०.

सणिच्छर (शनैश्चर) २. ३

सणिद्ध (सिन्ध) ३ ४५

सणेह (झेह) ३ ४८

सण्ठ (शठ) १ १८

१ सण्ह (गूश्म) १ ७२ ३ ३०

२ सण्ह (स्नान) ३ ३०

सतिण्ह (सतृष्णा) १ ५३

सत्त (सत्त) २ ८४.

सत्तङ्ग (सत्ताङ्ग) ६ ७१

सत्तापीयवह (गतविर्गति) १ ३

१ सत्ति (सत्ति गामर्थ्य) १. १८ ७
१८, १७

२ सत्ति (सत्ति-आयुषविशेष) ७ १२

सत्तु (सत्तु) ८ २६ ४४.

१ सत्थ (सत्थ) ३ १७, ५ ७७

२ सत्थ (सत्थ) ७ ३०

✓सद्

सडिअ (सज्ज) ७ ५८

+नि निसीद (निपीद) ४ १०

-णिसण्ण (निपण्ण) २ २०

-णुमण्ण २ २०

+प्र पसिअ (प्रसीद) ४ १०

-पसाइअ (प्रसादित) ३ ५७

सद्द (सन्द) २ ६७, ७४ ४ ७

सद्दहण (अर्हण) ७ ६७

सद्धा (अद्धा) १ ६, ३ १२

✓सन्दुम P (प्र दीप्)

सन्दुमइ (प्रदीप्यते) ६ १०३

✓सन्धुक् P (प्र-दीप्)

सन्धुक्कइ (प्रदीप्यते) ६ १०३

✓सन्धाम P (आ-दृ)

सन्धामिअ (आदृत) ६. ५१

✓सन्धुम : (छादय्)

सन्धुमिअ (छादित) ६ १४

✓सफराय

सभराइअ (सफरायित) ४ ४४

सयम्हचरिअ (गमद्रार्थ) ३ ३३

सम्माय (गद्गाय) ३ ४४

समज्ज (समार्थ) ३ ३

समल (सफल) २ ५६, ८ ४६

१ सम (सह-सुख्य) १ ५, १०, ६१

२, २८, ४१, ५९, ७५, ८९

३ ४३, ८८, ४ २९ ५ ५१

७२ ७ ९८.

२ सम (सम) ७ १०, ८ ८.

३ सम (सम) १ १०, २ १, ६९

१ समथ (समथ-चाल) ४ १५ ५.

७, १०१ समथ ५ ११ ४६

२ समअ (समय=सिद्धान्त) ७. ४३.

समय ७. ३९; ८. २०.

समं (समम्) ७. ६२.

समगा (समग्र) ७. ९६.

१ समत्त (समस्त) ३. १४; ८. २७.

२ समत्त (सम्यक्त्व) ८. ५२.

समत्तण ,, ८. ३४.

समभाव (सक) ४. ६३.

समय ४ समअ.

समर (सक) २. ५७; ६. ५१, ५८, ८३.

समरी (शबरी) २. ६६.

सम-हर (अमहर) ३. १०.

समहिअ (समधिक) १. ३७.

✓समाण P (भुज्)

समाणह (भुह्क्ते) ६. ७४.

समाणु (समम्) ८. ६२.

✓समार P (समा-रच्)

समारीअ (समारचयत्) ६. ६०.

समारचण (समारचन) ६. ६१.

समिद्धि (समृद्धि) १. ३३.

समुह (संमुख) ४. ९, २६; ५. ९२; ६. १२; ७. ६१.

सम्मली (संमली) ४. ५५.

सम्म (शर्मन्) १. २३; ८. ६३.

सम्मत्त (सम्यक्त्व) ७. ४३.

सय (शत) ६. ३७.

सयं (स्वयम्) १. १९, ७७; २. २; ४. १७; ५. ६९; ७. ७३.

सयट (शकट) २. ३६.

सयण (शयन) १. ७१; ६. १०७; ८. १७.

सयराहं (शीघ्र) ५. ६२.

सयल (सकल) १. ३९; २. ३७; ३. २६; ७. १, ६९, ९५.

सयहुत्तं (शतकृत्वः) ३. ८३; ७. १९.

सया (सदा) १. ४९; ७. ९०.

सयालुअ (शयालु) १. ४४.

१ सर (शर) २. ६; ३. ३, ३७, ४३; ६. १८, ५४, ५५, ६५; ७. ३२.

२ सर (स्वर) २. ७२, ८७; ३. ३४, ४०.

३ सर (स्मर) ३. २३, ३०, ३७, ५९.

४ सर (सरस्) ५. ६५.

सरअ (शरद्) १. ९. २१, ७८; ५. ५८. सरय ५. ४६, ६६.

सरण (शरण) २. ४५; ४. ५८; ७. ६०.

सररुह (सरोरुह) २. ७.

सरल (सक) ४. २०.

सरलिअ (सरलित) २. ६.

सरसइ° (सरस्वती) ८. १५.

सरस्सइ ,, ८. ८०.

सरि (सदृक्) १. ९०.

सरिआ (सरित्) १. ८; ३. १०.

सरिच्छ (सदृश) १. ७८, ८७; २. ९०; ३. ३८; ४. ४३, ७२.

सरिस (सदृश) १. ९०; २. २९, ४२, ४४, ६४, ८५; ३. १८, ३९.

सरिसव (सर्षप) २. ३१; ५. ७०.

सरीर (शरीर) ७. १७, २७.

सरुव (स्वरूप) ५ ४६; ७ ८९.

सरोज (BK) ७ ४१

सरोमञ्च (सरोमाञ्च) ४ ७३.

सरोरुह (BK) २ ७, ५ १०६

सर्मद (शर्मद) ८ ८०

✓सलह P (श्लाघ)

सलहिअ (श्लाघित) ६. ५४

सलहिज्ज (श्लाघ्य) १. ४

सलाह^० (श्लाघा) ३ ४७.

सलिल (BK) २. ३१, ६५, ३.

१०, ४६, ८. ८.

सलोण (सलावण्य) २. १४, ४.

३६.

सल्लई (सल्लकी) ५. २०, ४४

सयल (शयल) २. ५६

सविसेस (सविशेष) २. ६७

सविह (सविध) ४ ६५, ७ ५६

सयैण्ट (सट्टन्त) ५. २७.

सयोण्ट ,, १ ८८

सय्य (सर्व) १. २२, २३, २ ११,

७५, ८१, ३ ३५, ४. ६७,

६८, ७०, ७१; ५ ३, ५४,

८७, ६. १३, १०३; ७ ६१,

७७, ८८, ८९, ८ ४, ८,

१४, १६, १७, २३, ३०, ३१,

३६, ६७, ६४, ७७, ८३.

मय्यओ (सर्वत) १. २८, ४ ५९;

६. १५.

सय्यद्धिअ (सर्वाङ्ग) ३ ७७

सय्यन्न (सर्वज्ञ) ८. १२.

सय्यण्णु ,, १. ३९, ७०.

मसहर (समाधर) ८ ४.

ससा (सस) ४ ५०.

ससि (शशिन) १. ६०, २ ६६,

३ ३१, ५ ८८, ६ ३, ११

१०, २१, ८. १८

ससि-कन्त (शशिकान्त) ६. १७

ससिह (ससृह) ६ २३

ससुर (शशुर) ६ ९.

✓सस्ज

सजेइ (सजति) ५ ९७

सजिअ (सजित) ४ २५

✓सह

सहइ (सहते) ५ ८९

सहन्ति (सहन्ते) ३ ८४

१ ✓सह P (राज्)

सहइ (राजने) १ ३, ६१, २

५४, ४. ३.

सहिअ (राजित) ४ ३९, ६ ६३

२ सह (BK) १. ५०, ८८, ८९, ४

६६.

सह^० (समा) १ ४.

महचर (BK) ६ ३५.

सहज (BK) ८ ८१

सहल (सफल) २ ५६, ७५, ७

७७.

सहस्स (सहस्र) ७ ५३

सहा (समा) १. ४३, ६. ३६, ३९

सहाय (सहाय) ४. २०.

महिअ (साहित) १ ८७

महिअण (महीजन) ५ ९६.

मही (मही) ४ ४, १०, १३,

१३, १५, ४४, ५. ४५, ४९,

५०, ५५, ८. १८

सहं (सह) ८. ६५.
 साउ (सुडु) ४. ३३.
 साग (शाक) २. १६.
 मागय (स्वागन) ३. ३०.

✓साध

साहदि (साधयनि) ८. २.
 साहिसइ (साध्यते) ८. ५४.
 १साम (श्याम) २. ५८.
 १साम (सह) ३. ५७.

✓सामग्न = (सिद्ध)

सामगिअ (सिद्ध) ७. ३५.
 सामच्छ (सामर्थ्य) ३. १.
 सामर्थ्य " ३. १.
 १✓सामय = (प्रति-इक्षु)
 सामदल (प्रतीक्षित) ७. ३८.
 १सामय (श्यामाक) १. ४९.
 सामल (श्यामल) १. ५७.
 सामा (श्यामा) ३. २९.
 सामाद्वय (गामाधिक) ८. ७६.
 सामि (सामिन) १. १; ६. ४४,
 ४६; ७. ३७.
 सामिदि (मनुदे) १. ३३.
 सामिद (सामिन) १. ६७.

✓सार = (प्र-इ)

सारन (प्रशस्त) ६. ५२.
 सारङ्गि (गार्गिन) ३. ४७.
 ✓मारय = (समा रचु)
 सारविअ (ममारयिन) ६. ६०.
 सारम (सह) ५. ४८. ५३.
 सारमय (मारम) ५. ४६.
 सारिच्छ (गर्ह) १. ४५.
 साल (सह) ५. १६, २०.

सालमञ्जी (शालमाञ्जिका) ४. ३१.
 साला (शाला) ३. ११.
 सालाहण (सातवाहन) १. ५; २.
 ४१.

सालि (शालि) ५. ५१, ५३.
 °सालि (°शालिन) ३. ७८.
 साध (शाप) २. १६.
 सासन-देवी (शासनदेवी) २. ८०.

१✓साह = (कृष्)

साहमु (कृषय) ६. २.

२✓साह (मर्ब) ८. ३०.

✓साहद = (सम्पत्ति)

साहद्विअ (संवृत्त) ६. ५१.
 साहण (साधन) १. ३४.
 साहु (साधु) २. ३१, ५९; ४.
 ३५, ३६; ७. ४३, ६६, ६७;
 ८. ३४, ४५.

सिआयाइ (साक्षादिन) ३. ५३.

सिह-पावरण (शिनिपावरण=

बलराम) २. २०.

सिहदत्त (सह) १. ६१.

सिफय (शिशा) २. ८८.

सिफया " १. ५०; २. ५०.

सिद्ध (श्रद्ध) १. ८१.

✓सिक्

सित (सिक्त) २. ६५.

+अमि. अद्विषित (आभिषिक्त)

३. ८३.

+निर्. नीमिन(निःविद्ध) १. ३२.

सिञ्जिर (स्नेह) ७. ६०.

✓मिञ्ज = (सिन्)

मिञ्जिअ (मणिञ्ज) ४. ३२.

मिञ्जिअ (मिञ्ज) ६. ६१.

सिद्धिल (शिथिल) १ ६०

सिद्धिलिख (शिथिलित) २ ४३

३ ६

सिणेह (झेह) ४ ४, ६ ७८ ७

१४

सिद्धन्त (सिद्धात) ७ ४०

सिद्धि (सिद्धि) ७ ६०

√सिध

सिज्जह (सिध्यति) ७ ५६, ८

६० ६१ ८९

सिज्जठ (सिध्यतु) ८ ६६

सिज्जिज्जह (सिध्यत) ८ २२

सिद्ध २ १०, ७ ३,

६०, ६०, ८९

सिनेह (झेह) ८ ७

सिन्धुवार (सिद्ध) ३ १६

सिन्धव (सिन्धव) २ ३

सिन्धुर (सिद्ध) ६ ४९

सिन्धु-यह (सिन्धुपति) ६ ७३

सिद्ध ४ सेध

√सिष्य १ (सिद्ध वा गिर वा)

मिष्यती (सिध्यमाना वा

सिध्यमाना वा) ७ ९०

सिष्य (सिद्धि) ३ ७०

√मिष्य १ (मिष्य)

मिष्यिभ (मिष्य) ६ ६१

मिर (मिर) १ २०, २२, ५१,

२ ८, ४९, ५७ ३ १०, ७

६९, ८ ४७

मिरण (मिरण) ६ ६३, ८४

मिरमाण (मिरमाण) ६ ६०

सिरा (शिरा) २ ७२

सिरि^० (श्री) १ १, २८ २ ५४

३ ४०, ४१, ४९, ६२ ५,

६०, ७९, ६ ३१, ३९, ५८

७२ ७ ३२, ३५ ३७ ९५

सिरिकण्ठ (श्रीकण्ठ) २ २९

सिरि गिहुयय (श्रीकाम) ६ ३१

सिरि नयर (श्रीनगर) ६ ७२

सिरिफल (श्रीफल) ५ ४

सिरिमन्त (श्रीमन्त) ३ ८३

सिरिस (श्रीरीप) ३ ४२ ४ २४

सिरि हर (श्रीहर=श्रीहरणकर्तृ) ४

३८

१सिरी (श्री) १ ४० २ ४२ ३

३०, ३४, ४५ ४ १ ५, ७

४९ ६ १३, १६, ३१, ३८

७२, ८४, ७ ११, ३१, ३५,

३५, ४६, ८८, ८ ११

२सिरी (श्री-श्रीविद्युप) ५ ८१

सिरीस (श्रीरीप) ३ १३

सिरि^० (गिरा) १ ३

सिरा ,, २ १६

मिरिन्ध (मिरीन्ध) ५ १६

१मिष्य (शिव सदाशिव) ६ ७२

२मिष्य (शिव=हत्याण) ७ ६० ८

२०, २८, ३९, ४१, ७१ ७६,

८०.

मिषिण (स्वप्न) १ ३१ २ ६६

३ ५४

मिषिर (मिषिर) ६ ८०

मिषिर (मिषिर) ३ ४० ४ ६६

मिषु (मिषु) ३ ६६, ६ १०१

१ √ सिंह P (सृह)

सिंहद (सृहयति) ४. २३.

सिंहिअ (सृहित) ३. ८१.

२ √ सिंह II (काह्म)

सिंहद(काह्मसति) ४. ४९, ७ ३०

सिंहणिज्ज (काह्मक्षणीय) ७. ३७.

सिंहर (शिखर) १. ३; ४. ३०.

सिंहा (शिखा) ६. ३०.

सीअ° (सीता) २. २.

सीअर (शीकर) २. ३०.

सीअल (शीनल) ३. ८; ४. १.

सीयल ३. ३१.

सीअलअ ,, ३. १०.

सीअर (शीकर) २. ३०; ६ ६१.

सीर (सि) २. २०.

सील (शील) ४. १३, ७. २०, २६,

३०, ४९.

१ √ सीस P (कथ)

सीसमु (कथय) ६. १.

२ सीस (शिष्य) १. ३१, ८७, ३.

१९, २६.

३ सीस (शिरस्) १. ६, २. ४७, ६.

७०.

सीह (सिह) २. ७०, ६. ४८, ५६.

सीहर (शीकर) २ ३०.

मुअ (मुत) ३. १७.

मुअ ६ थु.

मुअ-देवआ (धृतदेवता) ७ ७१.

मुअ-देवी (धृतदेवी) ७. ६९, ७०.

७२, ७३, ७४, ७७, ७८, ७९,

८१, ८४, ८५, ९१.

मुआ (मुता) ३. ३६; ७. ८.

२७ [कुमारपालचरित]

१ मुइ (शुचि) २. ३९, ६. ८१.

२ मुइ (श्रुति) १. ७९.

मुउमाल (मुकुमार) २. १४.

मुउगिस (मुपुष्य) १. ५.

मुकुसुम (SK) २. २१.

१ मुक (शुक्) ३. ५२.

२ मुक (शुक्) २. ८७.

मुन्ख (मुख) ७. ३७, ३८, ८.

७८.

मुग (शुक) ५. ८, ४६, ५३.

मुगन्ध (SK) ४ ६.

मुगी (शुकी) ५ ८.

मुगुरु (SK) ८. ३८.

मुघ (मुख) ८. ४५, ५६.

मुङ्ग (शुक्) २. ८७.

मुणई (मुनई) ७. ३०.

मुण्ड (शौण्ड) २ ९.

मुणहयर (मुमनर) १. ७२.

मुणहा (मुपा) २ ६८.

मुणहाल-चिन्ध (साम्नालचिह=

शृपमचिह) १. ५१.

मुतारा (५K=भामरनविद्येय) २.

२१.

मुत्ति (शुक्ति) ३. ७१.

मुयिर (मुत्पर) ८. ६७.

मुदढ (मुट्ट) ३. ७१.

मुद (मुद) ८. ७.

मुदि (मुदि) ८. २०, ३८.

मुदि-गार (मुदिगर) ८. ४५.

मुधम्म (मुधम्म=मुग्धस्वामिन्)

७. ३९.

मुघा (-K) ८. २४.

मुनीविद्या (मुनीविद्या) २ ६७.

सुन्देर (सौन्दर्य) १. ४०, २. ९,
३. २३, ४३, ४४; ५. १२.

सुपइट्ट (सुप्रतिष्ठ) १. २८, २. ४०.

सुपञ्जल (सुप्राचल) ८. ३.

सुपडाय (सुपताक) २. ४०.

सुपरिट्ट (सुप्रतिष्ठ) १. २८.

सुमण (सुमनस्) १. २३

√सुमर P (स्मृ)

सुमरन्त (स्मरन्त) ६. ४५

सुमरण (स्मरण) ७. ९५

सुमिण (स्वप्न) १. ३४

सुर (BK) २. २४, ३. ६५, ४.
४५, ५. ५१, ५८

सुर-घण्टु (सुरधनुष) ६. २२

सुर पुरी (BK) १. २६

√सुरमय

सुरहेह (सुरमयति) १. २२, ५.
५४

सुर घट्ट (सुरवधू) ७. ९९.

सुर घट्ट „ ६. ४२.

सुरहि (सुरभि) २. २१, २५, ३.
५, ५. ५४.

सुरी (BK) ७. १०१.

सुरग्यज (सुप्रज) ३. ५८.

सुर (स्व) ३. ५९

सुघणमय (सुवर्णमय) २. ४४

सुघन (सुवर्ण) २. ४९.

सुघयन्ता (सुवयस्या) ४. ५३

सुघे (यम्) ३. ५८.

सुग्ना (सुग्ना) २. ६८

सुग्नायग (सुग्नावक) ८. २९.

सुग्नीध (सुग्नीध) ७. १०

१सुह (मुख) ४. २१, ५. ८६, ७.
४७, ५१; ८. १४, २८, ३१,
३३, ४३, ५५, ५९

२सुह (शुभ) २. ४५, ८. ७८

१सुहब (शुभद) २. २४

२सुहब (शुभग) २. ३३. सुहय १. ५०

३सुहब (सुखद) ३. ७.

सुह-कर (मुखकर शुभकरवा) २.
२३.

सुह गर (शुभकर) ८. ५२

सुहड (सुमट) ६. ४२, ५३, ६९,
८४.

१सुहद (शुभद) २. २४.

२सुहद (सुखद) ५. ४९

सुहय ४ सुहय

सुहयर (शुभतर) २. २३

सुह यरी (सुखकरी) २. १९

सुहा (सुधा) ७. ३६

सुहिथ (सुधित) ६. ११; ८. ११

सुहुम (सूक्ष्म) ३. ५८

सूथ (सूत) १. ४८; ५. ८८.

√सुड P (भङ्ग)

सूडिथ (भाम) ६. ६९

१. √सुर P (भण)

सूरिथ (भाम) ६. ६९

२सूर (BK) १. ५८, ५९, ६१,
६५; ८. १८.

सूड (श्ल) ७. २०.

सूमास (सोच्छ्मास) २. ९.

√सृ

सारह (सारथ्य) ८. १८

+अनु. अनुसारेद (अनुगारति) ४.
७४.

-अणुसरहु (अनुसरत) ८. ६०.

-अणुसरिअ (अनुसृत) ३. ३६.

+अप. ओसर (अपसर) ४. ५२.

+उद्. ऊसरिअ (उत्सारिन)

२. ९९.

+उप. उवसरिअ (उपसृत) ६. २९.

+निस्. नीसरन्त (नि.सरत्) ६.

४९.

+प्र. पसरिअ (प्रसृत) ६. ४८.

✓छज्

+अ्युद्. वोसिरन्त (व्युत्सृजन्)

७. ६३.

+वि. विसज्जिअ (विसृज्य) १.

८२.

✓छृप्

+उप. उवसप्पन्ति (उपसर्पन्ति)

१. ५०.

-उवसप्पिड (उपसर्पितुम्) ६.

९४.

सेअ (स्वेद) २. ८९, ५ १०२;

७. १६.

सेअणअ (सेचनक) ६. ६१

सेउ (सिद्ध) ७. ८७.

सेज्ज° (शय्या) ३. २.

सेज्जा " १. ४०, ५ ९७

सेणा (सेना) ६. ७९.

सेणिअ (सैनिक) ६. ८२, ९१.

मेन्त्र (सैन्य) २. ३, ६. ६३, ९०,

९३; मित्र २. ३; ६. ९२.

मेफ (स्लेप्मन्) ३. २०.

मेय (श्रेयस्) १. २३.

मेर (स्मेर) ३. ३३.

सेल (शैल) २. २, २८; ७. ७८;

८. १०.

सेल्ल (कुन्त) १. ३९; २. १८;

६. ६६.

✓सेव्

सेवणह (सेवितुम्) ८. ७८.

सेवा (श्र) ३. ४६, ७. २.

सेवेअद्व (मेवितव्य) ८. ३४.

सेव्व° (सेवा) ३. ४६.

सेस (शेष) ६. १००, ७. ९७.

✓सेह P (नश)

सेहइ (नश्यति) ७ २२.

सेहर (शेखर) ३. ६३.

सेहालिआ (शेफालिका) ५. ५९;

६. ८.

सोअ (शोक) ७. ५२.

सोअमल्ल (सौकुमार्य) ३ २५.

सोअरा (सोदरा) ७. ४.

सोअर (सौख्य) ७. ६.

सोअप्पडा " ८. ५५.

सोअर (शौदीर्य) ३. २३.

सोत्त (स्रोतम्) ३. ४६.

सोमाल (शुकुमार) २. १४.

✓सोह P (शिष्)

सोहइअ (शिष्यते) ६. ९७.

सोवयोग (सोपयोग) २ ५९.

सोहा (शोभा) २. ४१.

सोहिल्ल (शोभावत्) १. ७३.

✓स्सन्त्र

सलइ (स्वलति) ५. ५१.

गलिअ (स्यलिन) ३. २१.

+प्रति. पाडिगलिअन्त (प्रतिस्त-

स्यमान) १. ६९. '

√स्तम्भ

- ठठ्ठ (स्तम्भ) ३. ११.
 ठम्मिअ (स्तम्भित) २. ८६.
 यम्मिअ " २. ८६.
 यम्मेविणु (स्तम्भित्वा) ८. २२.
 +प्रति. पडिस्साम्भिय (प्रतिस्तम्भित)
 २. ८६.

√स्तु

- धुणइ (स्तौति) १. ६.
 धुणन्ति (स्तुवन्ति) १. ६६.
 धुणिज्जइ (स्तुयते) ७. ७१, ७६.
 धुव्वइ " ७. ७६.
 धविअ (स्तुत) ३. ८१.
 धुणिअ " २. २३, ७. ६९.
 धुव्वन्त (स्तुयमान) ७. ७२.
 धुणिय (स्तुत्वा) १. ७०.

√स्तु

- +अव. आच्छरिअ (अवस्तुत)
 ३. १९; ६. १०.
 -ओच्छरिय (अवस्तुत) २. ७६.
 +वि. विट्परिअ (विस्तुत) ७. ६५.

√स्तै

- ठीण (स्त्यान) ३. ८.
 थीण " १. ५५; ३. ८.

√स्था

- टाइ (निष्ठति) ८. १५.
 टवइ (स्थापयति) ८. ५३.
 ठिअ (स्थित) १. ७५; २. ८७;
 ३. २२, ७६; ८.
 ३५, ३६, ६७.
 *ट्टिअ " ३. ९; ६. ४२.
 *थिअ " ६. ११.

- ठवि (स्थापयित्वा) ८. ८३
 +अधि. अहिट्ठिअ (अधिष्ठे)
 ६. २६.
 +उद्. उट्ठइ (उत्तिष्ठते) ८. २५.
 -उट्ठन्ति (उत्तिष्ठन्ति) १. ५२.
 -उट्ठिअ (उत्थित) १. ५३, ४.
 १, ६, १२.
 -ओट्ठिअ " १. ७१
 +सम्. संठविअ (सत्थापित)
 १. ४७.
 -सठाविय " १. ४७.

√स्त्रा

- ण्हाएह (स्त्रात) ५. २३
 ण्हायह " ५. २३
 ण्हाय (स्त्रातान) ५. ९०.
 सिनात " ८. ८.
 ण्हाऊण (स्त्रात्वा) १. ६४.
 न्हाउ " ६. ११.

√स्त्रिह

- णिद (स्त्रिग) २. ३७, ३५४
 सणिद " ३. ५४.
 निणिद " ३. ५४.

√स्फाटय

- +परि. परिकाटिअ (परिस्फाटित)
 ७. १८.

√स्फुट

- फुट्ठिअ (स्फुटित) ७. ६४.
 फुडिअ " ३. १२

√स्फुर

- फुरन्ति (स्फुरन्ति) ५. ५६
 +वि. विप्पुरन्ति (विस्फुरन्ति)
 ५. ६७.
 -विप्पुरन्ते " ५. ६६

√स्मृ

- सुमरि (स्मर) ८. ४२.
 सरन्त (स्मरत्) ६. ४६.
 सुमरिअ (स्मृत्वा) ३. ५५.
 +अनु. अणुसरन्त (अनुस्मरत्)
 ७. ४९.

√स्वप्

- सुवह (स्वपिति) १. ४४.
 सोवह ,, १. ४४.
 सुभन्ति (स्वपन्ति) ६. १००.
 सुत्त (सुप्त) ३. ३२; ४. ७.

ह

- १हंस (BK) ५. ४६, ४९, ६५.
 २हंस (BK=आत्मा) ८. १५.
 हंहो (BK=सबोधने) ७. ९४.

√हज् P (नि-सिष्)

- हजिअ (निषिद्ध) ६. ६७.
 हजमाण (निषेधन्) ६. ९१.

√हफ् लुच P (वद्-शिप्)

- हक्खुविअ (वस्तिअ) ६. ९८.
 हल्ले (चेद्व्याह्वाने) ७. १०१.

√हण P (ध्रु)

- हणिअ (ध्रुत) ६. ३९.
 हणुमन्त (हनुमत्) १. ७४.
 हणुमा ,, ३. ८४.
 हत्य (हस्त) १. ७८, २. १०, ३.
 ६९; ४. २८; ५. ४२; ६. ९८.
 हत्थि (हस्तिन्) ६. ७६.
 हद्दी (निर्वेदे) ४. ८.

√हन्

- हणइ (हन्ति) ७. २७.
 हम्मइ ,, ७. ७९.

- हणीअ (जघन) ४. ४७.
 हणिही (हनिष्यति) ४. २२.
 हणिजइ (हन्यते) ७. ७८.
 हणिजए ,, ७. ७७.
 हम्मइ ,, ७. ७७, ७८.
 हणिअ (हत) ३. २४, ५६, ८४.
 हय ,, १. ७, ४९, ६५,
 ८९, २. ३, ४. ४२.
 हणन्तअ (प्रत) ८. २५.
 हन्तूण (हत्वा) ७. ७९.
 +आ. आहअ (आहत) ३. २९.
 -आहय ,, ४. ४२.

- हन्तव्व (हन्तव्य) ७. ७९.
 हन्द (गृहाणार्थे) ४. ३.
 हन्दि (विकल्पे) ४. २; (सत्ये) ४. २;
 (पश्चात्तापे) ४. २, (निश्चये) ४. २.
 (विपादे) ४. २, (गृहाणार्थे)
 ४. ३.

- हय (BK) २. ६३, ८७; ६. ६४,
 ७६, ९०.

- १हर (BK) १. ७६, ३७; ३. ४४.
 २^०हर S घर.

- ^०हरअ S घर.
 हरडई (हरीतकी) १. ६५.

- १हरण (BK) १. ८२; २. ४५, ४६,
 ६६, ७०, ८९; ३. २८, ३७,
 ३८, ५२; ५. ७३.

- २हरण (ग्रहण) ७. ४८.
^०हरय S घर.

- १हरि (BK=विष्णु) १. २६, ३०,
 ४०, ४४, ४७.
 २हरि (BK=इन्द्र) ७. ९७.

३ हरि (SK=सिंह) २. १.
 हरिअन्द (हरियन्द्र) ३. ३९.
 हरिआ (हीका) ७. ९.
 हरिआल (हरिताल) ३. ६१.
 हरिण (SK) ५. ७५.
 हरिणच्छी (हरिणाक्षी) ३. ६७.
 हरिस (हर्ष) १. १४; ३. ५०, ६५;
 ४. ७३; ५. १४, ७८, ८६;
 ६. १३, ७७, ७६; ७. ६५.
 हरिसओ (हर्षतः) ५. ९४.
 हरे (संभाषणे रतिकलहे क्षेपे च) ४.
 १३.

हलह° (हरिद्रा) १. ५८; ४. ५०.
 हलहि° „ १. ५९; ४. ५०.
 हलथोल (कोलाहल) ४. ७१.
 हला (BK) ४. १०.
 हलिआर (हरिताल) ३. ६१.
 हलिह° (हरिद्रा) २. ६३.
 हलिहि° „ १. ५९.
 हलिही „ ७. १६.
 हलुअ (लघुक) ३. ६१.
 हले (मान्या आम-त्रणे) ४. १०.
 हलुप्फल (औमुक्क) ५. ७४.
 हय ४ भू.

✓हम्

हगद (हगदि) ५. ८८.
 हगा „ ५. ३१.
 हगेद „ ४. १०.
 हगदि ५. ६५, ७१.
 हगमु (हगमि) ५. ९८.
 हगमो (हगमः) ५. ९९.

हसउ (हसतु) ५. ८४, ९६.
 हसेउ „ ५. ८४.
 हसन्तु ५. ९९.
 हसमु (हस) ५. ९६.
 हसह (हसत) ५. ९९.
 हासाविअ (हासित) ५. ७८.
 हसन्तअ (हसत) ५. १०६.
 हसई (हसन्ती) ५. १०६.
 हसन्तीआ „ ४. ४२.
 हसिऊणं (हसित्वा) ५. ८२.
 +उप. उपहससे (उपहसति) ५.
 ६५.
 -उपहसिअ (उपहसित) २. १९.
 -ऊहसिअ „ २. १९.
 -ओहसिअ „ २. १९.
 -उपहसमाणी (उपहसन्ती) ५.
 १०६.
 +वि. विहसइ (विहसति) ५. ८१.
 -विहसए „ ५. ८४.
 -विहसेइ „ ५. ८१.
 -विहसेहिइ (विहसिष्यति) ५. ८१.
 -विहसेहिइ „ ५. ८१.
 -विहसेअ (विहसेत) ५. ८५.
 -विहमेअ „ ५. ८५.
 -विहसिम (विहसित) ५. ९.
 -विहसन्त (विहसत) ३. ८६;
 ८४, १०६.

-विहमेन्त „ ५. ८४.
 विहसन्ती ५. १०६.
 विहसिउ (विहसितुम्) ५. ८१.
 विहमेउ „ ५. ८१.
 -विहमेऊण (विहस) ५. ८२.

हमिर (हसनशैल) ३. ७४, ८९;
७. ४१.

√हस्तम्

हस्त (हस्तपत्र) ८. ३८.

√हा

हान (हान) १. ६६.

हाणि (हानि) ७. ७.

हार (शङ्ख) १. ४३; २. ३८; ४.
६८; ६. २९.

√हारव F (नागम्)

हारविभ्र (नागेश्वर) ६. २०.

हाराघटि (शङ्ख) ४. १२.

°हारि (हारि) ३. ४३.

हाहा (शङ्ख) ५. ५१.

हि (शङ्ख) ५. ७९; ८. १७.

हिम (हृदय) २. ७९; ५. ८४;
६. २९.

हिमम् ,, १. ८०; २. ४७,
७७; ६. १७, २७, ३६; ७.

२८, ३१, ८१. हिमम् ३. ५१;

६. १०१; ७. १९, २०, २९,

४७. हिमम् ३. ३५.

हिमउल्ल (हृदयक) ८. ७३.

हित (शङ्ख) ८. २७.

हितपक (हृदय) ८. ७.

हिग्य (ग्रन्थ) ३. ६७, ७२.

हिदा (हिन्) ८. ५.

हिन्नाल (शङ्ख) ३. ६५.

हिम-गिरि (शङ्ख) ८. २०.

हियय ५ हिमम्.

हिर (विलास) ४. ७.

हिरिआ (हंका) ३. १९; ७. ३०.

ही (विदे) ७. २, ३, १३.

हीमाणहे (निर्वेदे) ७. १०२,

(नाथ्ये) ७. १०२.

हीर (हर) १. ३७.

हीही (विद्वत्कान्त हृदयेनने) ७.

१०२.

१ √हु

हुन्द (हुदोने) ७. ७०.

हुनिजइ (हृदये) ७. ७१.

हुनिजइ ,, ७. ७५.

हुमइ ,, ७. ७१, ७५.

२ हु (निधये) १. ५, ६, १६, १७;

२. ५९, ६०, ६५; ३. ५८, ७६,

८१, ८२; ४. ११, ६५, ७१,

७३; ५. १२, १६, १०१; ७.

६, १६, २६, २८, ४३, ६२,

८७, ८. १६, २४, ६९, ७४,

(ऊहे) ४. ११; (संभवने) ४.

११, २२; ६. ९९; (मृगये) ४.

१२; (विस्मये) ४. १२, ८९.

३ हु (पदसूत्रे) ८. २६, २७, ४९.

हुं (दने) ४. १०, (वृद्धयन्त्र) ४.

११; (निवरणे) ४. ११.

हुय ५ मू.

हुय ५ मू.

हुलप (शेन) ६. ९७.

हुय ५ मू.

हुदुग (एन्दुगन्ध) ८. ६८.

हुप (शङ्ख) ४. ६१.

√ह

हरइ (हरति) ७. ६
 हरउ (हरतु) ७ ४०.
 हरिअ (हृत्) १. २६
 हरिजर्त (हियमाणा) ७ ८.
 + अप अवहरमाण (अपहरमाण)
 १. १
 + उद् उद्धरिअ (उद्धरित) ६ २५
 + परि. परिहरि (परिहर) ८
 १८, ४८.
 + प्र. पहरिउ (प्रहर्तुम्) ६
 २०, ५४

+ वि विहरदु (विहरतु) ७ १३
 + व्या बाहरिजन्ती (व्याहिय
 माणा) ७ ८९.

+ सम् सहर ४. ५८

हेट्ट (अघ स्थल) ३ ७२, ५ ५१

हेमन्त (अघ) ५. ६६.

हो ४ भू

√हल

+ वि. विहल्लिआ (विहल्ल) ३
 २१.

-विहल्लिअ (विहल्लित) ३ ४१.

APPENDIX

BEING

THE EIGHTH ADHYĀYA (Chapter)

OF

SIDDHA-HEMA-ŚABDĀNUŚĀSANA

(HEMACANDRA'S PRAKRIT GRAMMAR)

WITH

HIS OWN COMMENTARY, PRĀKĀRIKĀ

परिशिष्टम् ।

आचार्यश्रीहेमचन्द्रनिगमितस्य

सिद्धहेमचन्द्राभिधस्य शब्दानुशासनस्य

प्रकाशिकानामन्यांपत्रनिमदिनस्याष्टमोऽध्यायः ॥

✓ह

हरइ (हरति) ५ ८
 हरउ (हरतु) ७ ४०
 हरिअ (हति) १ २६
 हरिजन्त (हियमाणा) ७ ८६
 + अप अवहरमाण (अपहरमाण)
 १ १
 + उद् उद्धरिअ (उद्धरित) ६ २५
 + परि परिहरि (परिहर) ८
 १४, ८८
 + प्र पहरिउ (ग्रहर्तम्) ६
 ५०, ५४

+ वि विहरदु (विहरतु) ७ ९३

+ व्या वाहरिजन्ती (व्याहरि
 माणा) ७ ८९

+ सम् सहर ४ ५८

हेट्ट (अथ स्थल) ३ ७२ ५ ५१

हेमन्त (अह) ५ ६६

हो ३ भू

✓हल

+ वि विहलिआ (विहलि) ३
 २१

-विहलिअ (विहलित) ३ ४१

APPENDIX
BEING
THE EIGHTH ADHYĀYA (Chapter)
OF
SIDDHA-HEMA-ŚABDĀNUŚĀSANA
(HEMACANDRA'S PRAKRIT GRAMMAR)
WITH
HIS OWN COMMENTARY, PRAKĀŚIKĀ

परिशिष्टम् ।

आचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितस्य
सिद्धहेमचन्द्राभिधस्य शब्दानुशासनस्य
प्रकाशिकानामस्वोपज्ञवृत्तिमहितस्याष्टमोऽध्यायः ॥

ॐ ॥ अथ प्राकृतम् ॥ १ ॥

अथशब्द आनन्तर्याधीकारार्थश्च ॥ प्रकृतिः संस्कृतम् । तत्र भवं
तत आगतं वा प्राकृतम् । संस्कृतानन्तरं प्राकृतमाधिक्रियते ॥ संस्कृता-
नन्तरं च प्राकृतस्यानुशासनं निद्विमाध्यमानमेतदसंस्कृतयोनैरेव तस्य
लक्षणं न देश्यस्य इति ज्ञापनार्थम् । संस्कृतममं तु संस्कृतलक्षणेनैव
गतार्थम् । प्राकृते च प्रकृतिप्रत्ययलिङ्गकारकसमाससंज्ञादयः संस्कृत-
पद वेदितव्याः ॥ लोकाद् इति च वर्तते । तेन ऋ-ऋन्-लृ-ऐ-औ-इ-
अ-अ-प-विसर्जनीय-भूत-वैजो वर्णममात्रायो लोकाद् अवगन्तव्यः ।
इ-औ स्वर्गव्यसंयुक्तौ भवत एव । ऐदौतौ च केषांचिन् । कैतयम् ।
कैअयं ॥ मौन्दर्यम् । सौअरिअं ॥ कौरवा । कौरवा ॥ तर्था अन्यरं
व्यञ्जनं द्विवचनं चतुर्थीग्रहवचनं च न भवति ॥

बहुलम् ॥ २ ॥

बहुलम् इत्यधिकृतं वेदितव्यम् आ शास्त्रपरिममात्रेः ॥ ततश्च । क्वचिन्
प्रवृत्तिः क्वचिद् अप्रवृत्तिः क्वचिद् विभाषा क्वचिद् अन्यदेव भवति ।
तस्य यथास्थानं दर्शयिष्यामः ॥

आर्षम् ॥ ३ ॥

ऋषीणाम् इदम् आर्षम् । आर्षं प्राकृतं बहुलं भवति । तदपि यथाग्यानं
दर्शयिष्यामः । आर्षे हि मर्वे मिथयो विसन्व्यन्ते ॥

दीर्घ-ह्रस्वा मिथो वृत्ता ॥ ४ ॥

वृत्तौ ममामे म्वराणां दीर्घह्रस्वौ बहुलं भवतः । मिथः परम्परम् ॥
तत्र ह्रस्वस्य दीर्घः ॥ अन्नर्वेदिः । अन्ना-वेर्ट ॥ मन्त्रविग्रहिः । मन्ना-

१ P ॐ नमः सिद्धेभ्यः . २ B °१ प्र°. ३ A प्राकृतम्°. ४ B येनेरेव.
५ B °ज्यो. ६ PB °वर्ण°. ७ AB सौअ°. ८ B °या च क्ष°.

वीसा ॥ कचिन्न भवति । जुवइ-अणो ॥ कचिद् विकल्पः । वारी-मई
 वारि-मई ॥ भुजयन्त्रम् । भुआ-यन्तं भुअ-यन्तं ॥ पतिगृहम् । पर्इ-हरं
 पइ-हरं ॥ वेल्ह-वणं वेलु-वणं ॥ दीर्घस्य ह्रस्वः । निअम्भसिले-खलिअ-
 वीइ-मालस्स ॥ कचिद् विकल्पः । जउँण-यडं जउँणा-यडं । नइ-सोत्तं
 नई-सोत्तं । गौरि-हरं गौरी-हरं । बहु-मुहं वह-मुहं ॥

पदयोः संधिर्वा ॥ ५ ॥

संस्कृतोक्तः संधिः सर्वः प्राकृते पदयोर्व्यवस्थितविभाषया भवति ॥
 वात्सेसी वास-इसी । विसमायवो विसम-आयवो । इहि ईसरो इही-
 सरो । साऊअयं साउ-उअयं ॥ पदयोरिति किम् । पाओ । पई ।
 वैच्छाओ । मुद्धाइ । मुद्धाए । महइ । महए ॥ बहुलाधिकारात् कचिद्
 एकपदेपि । काहिइ काही । विइओ वीओ ॥

न युवर्णस्यास्वे ॥ ६ ॥

इवर्णस्य उवर्णस्य च अस्वे वर्णे परे संधिर्न भवति ॥ न वेरि-वगो वि
 अवयासो ॥ यन्दामि अज्ज-वइरं ।

दणुइन्द-रुहिर-लित्तो सहइ उइन्दो नह-प्पहावलि-अरुणो ।

संज्ञा-बहु-अवऊढो णव-वारिहरो व्य विञ्जुला-पडिभिन्नो ॥

युवर्णस्येति किम् ।

गूढोअर-त्तामरसाणुसारिणी भमर-पन्ति व्य ॥

अस्य इति किम् । पुहवीसो ॥

एदोतोः स्वरे ॥ ७ ॥

एकार-ओकारयोः स्वरे परे संधिर्न भवति ॥

यहुआइ नहुलिहणे आवन्धन्तीणं कञ्जुअं अङ्गे ।

मयरद्धय-मर-धोरणि-धारा-छेअ व्य दीसन्ति ॥ १ ॥

१ B °र । वैणुवनं । वेल्ह° । २ A °ल-अस° । ३ B गौरिहरं । ४ B गौरीहरं ।
 ५ A बन्धा° । ६ B छेउ व्य ।

उवमानु अपत्रत्तेम-कलम-दन्तावहाममून्नुअं ।

तं चेवं मैलिअ-विम-दण्ड विरममालकिम्मो ण्णिह् ॥ २ ॥

अहो अच्छरिअं ॥ एतेतोगिति क्रिय ।

अन्धालोअण तरला उअग्-कट्ठं ममन्ति बुद्धीओ ।

अत्थं वेअ निगग्ग्ममेन्ति द्विअयं कट्ठ्ठागं ॥ ३ ॥

स्वरम्योद्धृते ॥ ८ ॥

व्यञ्जनमंपुक्तः स्वरौ व्यञ्जने लुप्रे योवशिष्यते स उद्धृत्त इहोच्यते ।

स्वरस्य उद्धृत्ते स्वरं परं संधिर्न भवति ॥

विममिज्जन्त महा-भमु-दंमग्ग संमम परेण्णरुत्ता ।

गयणे विअ गन्ध-उट्ठि कुगन्ति तुह् कउच्छ-ण्णरिओ ॥ १ ॥

निमा-अगे । निमि अगे । रयणी-अगे । मणुअने ॥ बहुलाधिकारान्

कचिद् विम्पः । कुम्म-आगे कुम्मारो । सु-उरिमो मूरिमो ॥ कचिन्

मंघिरेय । मात्ताह्णो । चक्काओ ॥ अत एव प्रतिषेधान् ममामेपि

स्वरस्य मंघौ मिश्रपदत्वम् ॥

न्यादेः ॥ ९ ॥

निवादीनां स्वरस्य स्वरं परं संधिर्न भवति ॥ भवति इह । होट् इह ॥

लुक ॥ १० ॥ १

स्वरस्य स्वरं परं बहुलं लुग् भवति ॥ विदग्गेयः । विअमीमो ।

निःश्वामोच्छ्वामी । नीमामूमामा ॥

अन्त्यव्यञ्जनस्य ॥ ११ ॥

शब्दानां यद् अन्त्यव्यञ्जनं तस्य लुग् भवति ॥ जाव । ताव । जमो ।

तमो । जम्मो ॥ ममामे तु वाक्यविमर्क्यपेक्षायाम् अन्यत्वम् अन-

न्यत्वं च । तेनोभयमपि भवति । मद्धिस्तुः । ममिक्कू ॥ यज्जनः ।

मज्जो ॥ एतद्गुणाः । एअ-गुणा ॥ तद्गुणा । तग्गुणा ॥

१ B देत्र २ A निनेअ. ३ B अच्छ विअ ४ B ०ममिन्ति. ५ B ०यन्मिन्.

६ B ममिक्कू. ७ B मज्जो.

न श्रुदो० ॥ १२ ॥

श्रद् उद् इत्येतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य लुग् न भवति ॥ सहिअ । सद्वा ।
उगाय । उन्नय ॥

निर्दुरोर्वा ॥ १३ ॥

निर् दुर् इत्येतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य वा लुग् भवति ॥ निस्सह नीसह ।
दुस्सहो दृसहो । दुस्सिओ दुहिओ ॥

स्वरेन्तरश्च ॥ १४ ॥

अन्तरो निर्दुरोश्चान्त्यव्यञ्जनस्य स्वरे परे लुग् न भवति ॥ अन्त
रप्पा ॥ निरन्तर । निरवसेस ॥ दुन्तर । दुरवगाह ॥ कचिद् भव
त्यपि । अन्तोर्वरि ॥

स्त्रियामादविद्युत० ॥ १५ ॥

स्त्रिया वर्तमानस्य शब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य आत्व भवति विगुच्छद्
वर्तयित्वा । लुगपत्ताद् ॥ सरित् । सरिआ ॥ प्रतिपद् । पाडिबआ ॥
मपद् । मपआ ॥ उहलाधिकाराद् ईपत्सप्रतरयश्चुतिरपि । सरिया ।
पाडिबया । मपया ॥ अनित्य इति किम् । विज्जु ॥

रो री ॥ १६ ॥

स्त्रिया वर्तमानस्यान्त्यस्य रेफस्य रा इत्यादेशो भवति । आत्वापवाद ॥
गिरा । घुरा । पुरा ॥

शुघो हा ॥ १७ ॥

शुघशब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हादेशो भवति ॥ हृता ॥

शरदादेरन् ॥ १८ ॥

शरदादेरन्त्यव्यञ्जनस्य अन् भवति ॥ शरद् । मरओ ॥ भिषद् ।
मिमओ ॥

दिक्-प्रावृषोः सः ॥ १९ ॥

एतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सो भवति ॥ दिसा । पावसो ॥

आयुरप्मरसोर्वा ॥ २० ॥

एतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सो वा भवति ॥ दीहाउसो दीहाउ । अच्छरसा
अच्छरा ॥

ककुभो हः ॥ २१ ॥

ककुभ्शब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हो भवति ॥ कउहा ॥ ।

धनुषो णा ॥ २२ ॥

धनु शब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हो वा भवति ॥ धणुहं धणू ॥

मोनुस्वारः ॥ २३ ॥

अन्त्यमकारस्यानुस्वारो भवति ॥ जलं फल वच्छं गिरिं पेच्छ ॥

क्वचिद् अनन्त्यस्यापि । वणम्मि । वर्णंमि ॥

वा स्वरे मश्च ॥ २४ ॥

अन्त्यमकारस्य स्वरे परेनुस्वारो वा भवति । पक्षे लुगपवादो मस्य

मकारश्च भवति ॥ वन्दे उसमं अजिअं । उसभमजिअं च वन्दे ॥

बहुलाधिकाराद् अन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मकारः ॥ साभ्रात् । सक्खं ॥

यत् । जं ॥ तत् । तं ॥ पिप्पक् । वीमुं ॥ पृथक् । पिहं ॥ सम्यक् ।

सम्मं ॥ इहं । इहयं । आलेट्टुअं इत्यादि ॥

ङ-ञ-ण-नो व्यञ्जने ॥ २५ ॥

ङ व ण न ईत्येतेषा स्थाने व्यञ्जने परे अनुस्वारो भवति ॥ ङ ।

पङ्क्ति । पंती ॥ परादुमुखः । परंमुहो ॥ व । कञ्चुक । वंचुओ ॥

लान्छनम् । लंछणं ॥ ण । णमुखः छंमुहो ॥ उत्कण्ठा । उक्कंठा ॥

न । सन्ध्या । मंझा ॥ विन्ध्य । विंझो ॥

यकादायन्तः ॥ २६ ॥

यकादिषु ययादर्शनं प्रथमादे स्वरस्य अन्त आगमरूपोनुस्वारो

भवति ॥ वकं । तंसं । अंसं । मंसू । पुंछं । गुंछं । मुंढा । पंसू । वुंघं ।
 कंकोडो । कुपल । दंसण । विंछिओ । गिंठी । मंजारो । एप्पाद्यैस्य ।
 वयंसो । मंणसी । मंणसिणी । मणसिला । पडंसुआ । एप्पु द्वितीयस्य ॥
 अवरिं । अणिउत्तय । अइमुत्तयं । अनयोस्तृतीयस्य ॥ वरु । त्र्यस्र ।
 अश्रु । इमश्रु । पुच्छ । गुच्छ । मूर्द्धन् । पशुं । बुध्न । कर्कोट ।
 कुदर्मल । दर्शन । वृश्चिक । गृष्टि । मार्जार । वयस्य । मनस्विन् ।
 मनस्विनी । मन शिलो । प्रतिश्रुत् । उपरि । अतिमुत्तक । इत्यादि ॥
 क्वचिच्छन्दं पूरणेपि । देव-नाग-सुवर्ण ॥ क्वचिन्न भवति । गिद्धी ।
 मजारो । मणसिला । मणासिला ॥ आपे ॥ मणोसिला । अइमुत्तय ॥

क्त्वा-स्यादेर्ण-स्वोर्वा ॥ २७ ॥

क्त्वाया स्यादीना च यौ णसू तयोरनुस्वारोन्तो वा भवति ॥
 क्त्वा । काऊण काऊण । काउआण काउआण ॥ स्यादि । वच्छेण
 वच्छेण । वच्छेसु वच्छेसु ॥ णस्वोरिति किम् । करिअ । अगिणो ॥

विंशत्यादेर्लुक् ॥ २८ ॥

विंशत्यादीनाम अनुस्वारस्य लुक् भवति । विंशति । वीसा ॥
 त्रिंशत् । तीसा ॥ सस्वृतम् । सवय ॥ सस्वार । सवारो इत्यादि ॥

मांमादेर्वा ॥ २९ ॥

मांसादीनामनुस्वारस्य लुक् वा भवति । मासं मंसं । मासल
 मंसल । फासं फंसं । पासू पंसू । कद्द कद्दं । एव एवं । नूण नूण ।
 इआणि इआणि । दाणि दाणि । कि फरेमि किं फरेमि । समुह
 मंसुहं । वेमुंअं विमुअं । सीहो सिधो ॥ माम । मासल । फास्य ।
 पामुं । कयम् । एवम् । नूनम् । इदानीमं । किम् । समुग्र ।
 विंगुय । मिह । इत्यादि ॥

१ B यणु, A अणु. २ A मनुं ३ B °वस्वरातीन् ४ P माणसी ५ P
 मण° ६ B वुश्चल ७ A मन गिला ८ P °वच्छन्दस पू°. ९ B मांमादेर्°. १० B विगुय ११ A पाणु १२ A adds दाणि after इदानीम्.

वर्गेन्त्यो वा ॥ ३० ॥

अनुस्वारस्य वर्गे परे प्रत्यासत्तेस्तस्यैव वर्गस्यान्त्यो वा भवति ॥
पङ्को पङ्को । सङ्को संङ्को । अङ्गणं अङ्गणं । लङ्गणं लङ्गणं । कञ्चुओ
कञ्चुओ । लञ्छणं लञ्छणं । अञ्जिअं अञ्जिअं । सञ्ज्ञा संज्ञा ।
कण्टओ कण्टओ । उक्कण्ठा । उक्कंठा । कण्टं कण्टं । सण्टो संढो ।
अन्तरं अन्तरं । पन्थो पथो । चन्दो चंदो । चन्वदो चन्वयो । कम्पइ
कंपइ । बम्कइ बंपइ । कलम्बो कलंबो । आरम्भो आरंभो ॥ वर्ग
इति किम् । संसओ । संहरइ ॥ निन्यमिच्छन्त्यन्ये ॥

प्रावृद्-शरत्तरणयः पुंसि ॥ ३१ ॥

प्रावृप् शरद् तरणि इत्येते शब्दाः पुंसि पुष्टिङ्गे प्रयोक्तव्या ॥ पाउसो ।
सरओ । एस तरणी ॥ तरणिशब्दस्य पुंस्त्रीलिङ्गत्वेन नियमार्थमुपा-
दानम् ॥

क्षमदाम-शिरो-नभः ॥ ३२ ॥

दामन्शिरोनभस्नर्जितं सन्नारान्तं नकारान्तं च शब्दरूपं पुंसि
प्रयोक्तव्यम् ॥ सान्तंम् । जसो । पथो । तमो । तेओ । उरो ॥
नान्तंम् । जम्मो नम्मो । मम्मो ॥ अदामशिरोनभ इति किम् ।
दामं । सिरं । नहं ॥ यच्च सेयं वयं सुमणं मम्मं चम्ममिति दृश्यते
तद् बहुलाधिकारात् ॥

वाक्ष्यर्थ-वचनाद्याः ॥ ३३ ॥

अग्निपर्याया वचनादयश्च शब्दाः पुंसि वा प्रयोक्तव्याः ॥ अक्ष्यर्थ्याः ।
अज्ज वि सा सबइ ते अच्छी । नच्चागियाईं तेणम्ह अच्छीइं ॥
अञ्जल्यादिपाठादग्निशब्दः स्त्रीलिङ्गेषु । एसा अच्छी । चक्कू
चक्कूइं । नयणा नयणाइं । लोअणा लोअणाइं ॥ वचनादि ।
वयणा वयणाइं । विज्जुणा विज्जुए । कुलो कुलं । छन्दो छन्दं ।

१ PB °वृद् इ° । २ A सान्त, ३ A नान्त, ४ A °अक्ष्यर्थ ५ B °नादि
६ B विज्जुए.

माहृणो माहृणं । दुक्खा दुक्खाइं ॥ भायणा भायणाइं । इत्यादि ।
इति वचनादय ॥ नेत्ता नेत्ताइं । कमला कमलाइं इत्यादि तु संस्कृत
वदेव सिद्धम् ॥

गुणाद्याः क्लीवे वा ॥ ३४ ॥

गुणादय क्लीवे वा प्रयोक्तव्याः ॥ गुणाइं गुणा । विहवेहिं गुणाइं
मग्गन्ति । देवाणि देवा । विन्दूइं विन्दुणो । खग्गं खग्गो । मण्डलगा
मण्डलग्गो । कररुहं कररुहो । रुक्खाइं रुक्खा । इत्यादि । इति
गुणादय ॥

वेमाञ्जल्याद्याः स्त्रियाम् ॥ ३५ ॥

इमान्ता अञ्जल्यादयश्च शब्दाः स्त्रियां वा प्रयोक्तव्याः ॥ एसा गरिमा
एस गरिमा । एसा महिमा एस महिमा । एसा निहज्जिमा
एस निहज्जिमा । एसा धुत्तिमा एस धुत्तिमा ॥ अञ्जल्यादि । एसा
अञ्जली एस अञ्जली । पिट्ठी पिट्ठं । पृष्ठमित्ये कृते स्त्रियामेवेत्यन्ये ॥
अच्छी अच्छि । पण्हा पण्हो । चोरिआ चोरिअं । एव कुच्छी ।
चली । निही । विही । रस्सी । गण्ठी । इत्यञ्जल्यादय ॥ गङ्गा गङ्गो
इति तु संस्कृतवदेव सिद्धम् ॥ इमेति तन्त्रेण त्वादेशस्य डिमा इत्यस्य
पृथ्वादीन् सप्तमह । त्वादेशस्य स्त्रीत्वमेवेच्छन्त्येके ॥

वाहोरात् ॥ ३६ ॥

वाहुशब्दस्य स्त्रियामाकारेन्तादेशो भवति ॥ वाहाए जेण धरिओ
एवाए ॥ स्त्रियामित्येव । वामेअरो वाहू ॥

अतो ङो विसर्गस्य ॥ ३७ ॥

संस्कृतलक्षणोत्पन्नस्यातः परस्य विसर्गस्य स्थाने ङो इत्यादेशो
भवति ॥ सर्यत । सव्यओ ॥ पुरतः । पुरओ ॥ अग्रतः । अग्रओ ॥
मार्गान् । मग्गओ ॥ एवं मिट्ठावस्थापेक्षया । भवत । भवओ ॥
भवन्त । भवन्तो ॥ मन्त । मन्तो ॥ पुतः । पुदो ॥

निम्प्रती औत्परी माल्य-स्योर्वा ॥ ३८ ॥

निर् प्रति इत्येतौ माल्यग्रज्दे स्थावातौ च परे यथामंग्यम् ओन् परि
इत्येवंरूपौ वा भवतः । अमेदनिर्देशः मर्वादिगार्थः ॥ ओमालं ।
निम्मदं । ओमालयं बहइ । परिट्टा पडट्टा । परिट्टिअं पडट्टिअं ॥

आदेः ॥ ३९ ॥

आदेरित्यधिकारः कगचज् [१.१७७] इत्यादिमूत्रान् प्राग्विधेये
वेदितव्यः ॥

त्यदाद्यव्ययात् तत्स्वरस्य लुक् ॥ ४० ॥

त्यदादेरव्ययाच्च परस्य तयोरेव त्यदाद्यव्यययोरादेः म्बरस्य बहुलं
लुग् भवति ॥ अम्हेत्थ अम्हेत्थ् । जटमा जड इमा । जटहं
जइ अहं ॥

पदादपेर्वा ॥ ४१ ॥

पदान् परस्य अपेरव्ययस्यादेर्लुग् वा भवति ॥ नं रि तमवि । किं पि
किमवि । केण वि । केण्यवि । कहं पि कहमवि ॥

इतेः स्वरात् तश्च द्विः ॥ ४२ ॥

पदात् परस्य इतेरादेर्लुग् भवति म्बरान् परश्च तकारो द्विर्भवति ॥
किं ति । जं ति । द्विट् ति । न जुनं नि ॥ म्बरान् । तह ति । अ ति ।
पिओ ति । पुरिमो ति ॥ पदादिन्येव । दअ विञ्ज-गुहा-तिलयाए ॥

लुप्त-य र-व-श-प-सां श-प-सां दीर्घः ॥ ४३ ॥

प्राकृतलक्षणवशाद्भ्रमा याद्या उपरि अघो वा चेपां शकारपकारमकाराणां
तेषामादेः म्बरस्य दीर्घो भवति ॥ शस्य यलोपे । पड्यति । पामड ॥
कश्यपः । कामघो ॥ आवश्यकं । आवामयं ॥ रलोपे । विश्राम्यति
वीसमड ॥ विश्रामः । वीमामो ॥ मिश्रम् । मीमं ॥ मंम्वर्गः । मंमामो ॥
वलोपे । अश्वः । आमो ॥ विश्वमिति । वीममड ॥ विश्रामः । वी-

१ A निःप्र^०. २ B उत्तर^०. ३ B प्राग् वि^०. ४ A तदा^०. ५ A ^०इ अह.
६ A तमवि । केण वि कहं पि. ७ B परस्य. ८ A म्बरान्. ९ A विश्वसति.

सासो । शलोपे । दुःशासनं । दूसासणो ॥ मन शिला । मणासिला ॥
 पस्य यलोपे । शिष्य सीसो ॥ पुष्य । पूसो ॥ मनुष्य । मणूसो ॥
 रलोपे । कर्षक । कासओ । कर्षा । वासा ॥ वर्ष । वासो ॥ वलोपे ।
 विष्याण । वीसाणो ॥ विष्पक् । वीसु ॥ पलोपे । निष्पिच्छ । नी
 सित्तो ॥ सस्य यलोपे । सस्यम् । सास ॥ कस्यचित् । कासद् ॥
 रलोपे । उँस्र । ऊसो ॥ विस्रम्म । वीसम्भो ॥ वलोपे । विकस्वर ।
 विफासरो ॥ नि स्वं । नीसो ॥ सलोपे । निस्सद् । नीसहो ॥ न
 दीर्घानुस्वारात् [२.९२] इति प्रतिषेधात् सर्वत्र अनादौ शेषादेशयो
 द्वित्वम् [२.८९] इति द्वित्वाभाव ॥

अतः समृद्ध्यादौ ना ॥ ४४ ॥

समृद्धि इत्येवमादिषु शब्देषु आदेकारस्य दीर्घो^१ या भवति । सामिद्धी
 समिद्धी । पासिद्धी पसिद्धी । पायड । पयड । पाडियआ पडिबजा ।
 पासुचो । पमुत्तो । पाडिसिद्धी पडिसिद्धी । सारिच्छो सरिच्छो ।
 माणसी मणसी । माणसिणी मणसिणी । आहिआई अहिआई ।
 पारोहो परोहो । पावासू पवासू । पाडिष्कद्धी पडिष्कद्धी^२ ॥ समृद्धि ।
 प्रासिद्धि । प्रकट । प्रतिपत् । प्रमुत्त । प्रतिसिद्धि । सहस्र । मनस्विन् ।
 मनस्विनी । अभियगति । प्ररोह । प्रवासिन्^३ । प्रतिस्पर्द्धिन् ॥ आकृति
 गणोचम् । तेन । अस्पर्श । आफसो ॥ परकीयम् । पारकेर । पारक ॥
 प्रवचनम् । पाययण ॥ चतुरन्तम् । चाउरन्त इत्याद्यपि भवति ॥

दक्षिणे हे ॥ ४५ ॥

दक्षिणशब्दे आदेरतो हे परे दीर्घो भवति ॥ दाहिणो ॥ इति
 किम् । दक्खिणो ॥

इः स्वमादौ ॥ ४६ ॥

स्वप्न इत्येवमादिषु आदेरस्य इत्वं भवति ॥ सिविणो । सिमिणो ॥
 आपे उपारोषि । सुमिणो । ईमि । वेडिसो । विलिअ । विअण ।

१ A °शन २ B मणसिणी ३ A वर्षा ४ A उँस्र ५ A °म्भो । विक°
 ६ A निस्व ७ B °धो म° ८ A °दि । प्रसि° ९ A °स्विन् । अभिजाति
 १० ॥ चउरन्त, A चतुरन्त चाउरन्तम्

मुइहो । किविणो । उत्तिमो । मिरिअं । दिण्णं ॥ बहुलाधिकाराण-
त्वाभावे न भवति । दत्तं । देवदत्तो ॥ स्वप्न । ईपत् । वेतस । व्यलीक ।
व्यजन । मृदङ्ग । कृपण । उत्तम । मरिच । दत्त । इत्यादि ॥

पकाङ्गार-ललाटे वा ॥ ४७ ॥

एष्वादेरत इत्वं वा भवति ॥ पिकं पक्कं । इङ्गालो अङ्गारो । णिडालं
णडालं ॥

मध्यम-कतमे द्वितीयस्य ॥ ४८ ॥

मध्यमशब्दे कतमशब्दे च द्वितीयस्यात इत्वं भवति ॥ मङ्गिमो ।
कहमो ॥

सप्तपर्णे वा ॥ ४९ ॥

सप्तपर्णे द्वितीयस्यात इत्वं वा भवति ॥ छत्तिवण्णो । छत्तवण्णो ॥

मयद्यईर्वा ॥ ५० ॥

मयदप्रत्यये आदेरतः स्थाने अइ इत्यादेशो भवति वा ॥ विपमय ।
विसमइओ वितमओ ॥

ईर्हरे वा ॥ ५१ ॥

हरशब्दे आदेरत ईर्वा भवति ॥ हीरो हरो ॥

अ्यनि-विप्पचोरुः ॥ ५२ ॥

अनयोरादेरस्य उत्वं भवति ॥ शुणी । वीसुं ॥ कथं सुगओ । शुनरु
इति प्रकृत्यन्तरस्य ॥ श्वन्शब्दस्य तु सा साणो इति प्रयोगौ भवत ॥

वैन्द्र-खण्डिते णा वा ॥ ५३ ॥

अनयोरादेरस्य णकारेण सहितस्य उत्वं वा भवति ॥ वुन्द्रं वन्द्रं ।
खुडिओ खण्डिओ ॥

गवये वः ॥ ५४ ॥

गवयशब्दे वकाराकारस्य उत्वं भवति ॥ गउओ । गउआ ॥

प्रथमे प-थोर्वा ॥ ५५ ॥

प्रथमशब्दे पकारयकारयोरकारस्य युगपत् क्रमेण च उकारो वा भवति ॥
पुढुम पुढम पढुम पढम ॥

ज्ञो णत्वेभिज्ञादौ ॥ ५६ ॥

अभिज्ञ एवप्रकारेषु ज्ञस्य णत्वे कृते ज्ञस्यैव अत उत्त्व भवति ॥ अहिण्णू ।
सव्वण्णू । कयण्णू । आगमण्णू ॥ णत्वं इति किम् । अहिज्जो ।
सव्वज्जो ॥ अभिज्ञादायिति किम् । प्राज्ञ । पण्णो ॥ येषां ज्ञस्य णत्वे
उत्वं दृश्यते ते अभिज्ञादय ॥

एच्छय्यादौ ॥ ५७ ॥

शय्यादिषु आदेरस्य एत्वं भवति ॥ सेज्जा । सुन्देर । गेन्दुअ । ऐत्थ ॥
शय्या । सौन्दर्य । कन्दुक । अत्र ॥ आपे पुरेकम्म ॥

वह्लुत्तुत्कर-पर्यन्ताश्चर्ये वा ॥ ५८ ॥

एषु आदेरस्य एत्वं वा भवति ॥ वेह्ली वल्ली । उक्केरो उक्करो । पेन्तो
पजन्तो । अच्छेर अच्छरिअ अच्छअर अच्छरिज अच्छरीअ ॥

ब्रह्मचर्ये चः ॥ ५९ ॥

ब्रह्मचर्यशब्दे चस्य अत एत्वं भवति ॥ बम्ह्वेचर ॥

तौन्तरि ॥ ६० ॥

अन्तरशब्दे तस्य अत एत्वं भवति ॥ अन्त पुरम् । अन्तेउर ॥ अन्त
धारी । अन्तेआरी ॥ क्वचित् भवति । अन्तगगय । अन्तो-वीसम्भ निपे
सिआण ॥

ओत्पसे ॥ ६१ ॥

पद्मशब्दे आदेरत ओत्वं भवति ॥ पोम्म ॥ पद्म-उद्म ० [२ ११२]
इति निरूपे न भवति । पउम ॥

नमस्कार-परस्परे द्वितीयस्य ॥ ६२ ॥

अनयोर्द्वितीयस्य अत ओत्वं भवति ॥ नमोक्कारो । परोप्परं ॥

घापो ॥ ६३ ॥

अर्पयतौ घातौ आदेरस्य ओत्वं वा भवति ॥ ओप्पेइ अप्पेइ । ओप्पिअं अप्पिअं ॥

स्वपाबुध ॥ ६४ ॥

स्वपितौ घातौ आदेरस्य ओत् उत् च भवति ॥ सोवइ । सुवइ ॥

नात्पुनर्यादाई वा ॥ ६५ ॥

नवः परे पुनःशब्दे आदेरस्य आ आइ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ न उणा । न उणाइ । पक्षे । न उण । न उणो ॥ केवलस्यापि दृश्यते । पुणाइ ॥

चालाब्बरण्ये लुक् ॥ ६६ ॥

अलाब्बरण्यशब्दयोरादेरस्य लुक् वा भवति ॥ लाउं अलाउं । लाऊ अलाऊ । रण्णं अरण्णं ॥ अत इत्येव । आरण्ण-कुञ्जरो व्व वेल्लन्तो ॥

वान्ययोत्खातादावदातः ॥ ६७ ॥

अन्ययेषु उत्खातादिषु च शब्देषु आदेराकारस्य अद् वा भवति ॥ अन्ययेम् । जह जहा । तह तहा । अहव अहवा । व वा । ह हा । इत्यादि ॥ उत्खातादि । उक्खयं उक्खायं । चमरो चामरो । कलओ कालओ । ठविओ ठाविओ । परिट्ठविओ । परिट्ठाविओ । संठविओ संठाविओ । पययं पाययं । तलवेण्टं तालवेण्टं । तलवोण्टं तालवोण्टं । हलिओ हालिओ । नराओ नाराओ । वलया वलायो । कुमरो कुमारो । खइरं खाइरं ॥ उत्खात । चामर । कालक स्थापित । प्राकृत । तालवृन्त । हालिक । नाराच । वलाका । कुमार । खादिर । इत्यादि ॥ केचिद् ब्राह्मणपूर्वाह्योरपीच्छन्ति । वम्हणो वाम्हणो ।

पुव्वण्हो पुव्वाण्हो ॥ दवग्गी । दावग्गी । चह्ण । चाह्ण । इति शब्द-
भेदान् सिद्धम् ॥

घञ्घृद्धेर्वा ॥ ६८ ॥

घञ्निमित्तो यो वृद्धिरूप आकारस्तस्यादिभूतस्य अद् वा भवति ॥
पवहो पवाहो । पहरो पहारो । पयरो पयारो । प्रकार प्रचारो वा ।
पत्थवो पत्थावो ॥ कचिन्न भवति । राग । राओ ॥

महाराष्ट्रे ॥ ६९ ॥

महाराष्ट्रशब्दे आदेराकारस्य अद् भवति ॥ मरहट्टं । मरहट्टो ॥

मांसादिप्यनुस्वारे ॥ ७० ॥

मासप्रकारेषु अनुस्वारे सति आदेरात् अद् भवति ॥ मंस । पंसू ।
पंसणो । कंस । कंसिओ । वंसिओ । पंडवो । संसिद्धिओ । सर्ज-
त्तिओ ॥ अनुस्वार इति किम् । मास । पासू ॥ मास । पासु । पासन ।
कांस्य । कासिक । वाशिक । पाण्डव । सासिद्धिक । सायात्रिक ।
इत्यादि ॥

श्यामाके मः ॥ ७१ ॥

श्यामाके मैस्य आत् अद् भवति ॥ सामओ ॥

इः सदाढौ वा ॥ ७२ ॥

मदादिषु शब्देषु आत् इत् वा भवति ॥ सद् सया । निसि-अरो
निसा-अरो । टुप्पिसो कुप्पामो ॥

आचार्ये चोय ॥ ७३ ॥

आचार्यशब्दे चम्य आत् इत्वम् अत्वं च भवति ॥ आइरिओ ।
आयरिओ ॥

ईः स्नान-नल्लगटे ॥ ७४ ॥

स्नानन-याटयोरादेरात् ईर्भवति ॥ टीणं । थोणं । थिण्णं । यहीडो ॥
मंग्गायं इति तु सम न्य ग्या [८.१५] इति ग्यादेशे सिद्धम् ॥

१ B °राष्ट्र स°. - B °वद वा म° ३ B माहट्टो ४ A सजिसिओ. ५ B °मस्याद्व°

ओदाल्यां पङ्क्तौ ॥ ८३ ॥

आलीशत्रे पङ्क्तिराचिनि आत् ओत्तं भवति ॥ ओली ॥ पङ्क्तिविवि-
किम् । आली सती ॥

ह्रस्वः संयोगे ॥ ८४ ॥

दीर्घस्य यथादर्शनं संयोगे परे ह्रस्वो भवति ॥ आत् । आम्नम् ।
अम्न ॥ ताम्रम् । तम्न ॥ निरहाम्नि । विरहगमी ॥ आस्यम् । अस्स ॥
ईत् । मुनीन्द्र । मुणिन्द्रो ॥ तीर्थम् । तित्थ ॥ ऊत् । गुरुदापा ।
गुरुदावा ॥ चूर्ण । चुण्णो ॥ एत् । नरेन्द्र । नरिन्द्रो ॥ म्लेच्छ ।
मिलिच्छो ॥ दिट्टिक्क-यण यट्ट ॥ ओत् । अधरोष्ठ । अहुरुट्ट ॥ नीलो-
त्पलम् । नीलुप्पल ॥ संयोग इति किम् । आयासं । ईसरो । ऊसरो ॥

इत् एद्वा ॥ ८५ ॥

संयोग इति वर्तते । आदेरिकारस्य संयोगे परे एकारो वा भवति ॥
पेण्डं पिण्डं । धम्मेल्लं धम्मिल्लं । सेन्दूरं सिन्दूरं । वेण्हू विण्हू । पेड्ड
पिट्टं । वेल्लं रिड्डं ॥ कचिन्न भवति । चिन्ता ॥

किंशुके वा ॥ ८६ ॥

किंशुकशत्रे आदेरित एकारो वा भवति ॥ केमुअं किंमुअं ॥

मिरायाम् ॥ ८७ ॥

मिराशत्रे इत् एकारो भवति ॥ मेरा ॥

पथि-पृथिनी-प्रतिश्रुन्मृपिक-हरिद्रा-निभीतकेष्वत् ॥ ८८ ॥

एषु आदेरितोकारो भवति ॥ पद्दो । पुह्ई । पुडवी । पडमुआ । मूमओ ।
एद्दी । एल्ला । वहेहओ ॥ पन्थं विर देसिचेति तु पथिशब्द-
समानार्थस्य पन्थशब्दस्य भविष्यति ॥ हरिद्राया विन्त्य इत्यन्ये ।
एलिदी एलिदा ॥

१ II °गे दीर्घस्य ॥ ८४ ॥ य° . २ A °रो वा अ° . ३ B पथिशब्दार्थस्य
४. A पथिच° .

शिथिलेद्भुदे वा ॥ ८९ ॥

अनयोरादेरितोद् वा भवति ॥ मटिलं । पमटिलं । मिटिलं । प-
मिटिलं । अद्भुअं । इद्भुअं ॥ निर्मितशब्दे तु वा औत्वं न विधेयम् ।
निर्मातनिर्मितशब्दाभ्यामेव मिद्धेः ॥

तित्तिर्ग रः ॥ ९० ॥

तित्तिरिशब्दे रस्येतोद् भवति ॥ तित्तिरो ॥

इत्ता तो वाक्यादा ॥ ९१ ॥

वाक्यादिभूते इतिशब्दे यस्मिन्स्वयन्विन इकारस्य अकारो भवति^१ ॥
इअ जम्पिआवमाणे । इअ विअसिअ-कुमुम-मरे ॥ वाक्यादाविति
किम् । पिओ ति । पुरिमो ति ॥

ईजिह्वा-सिंह-त्रिशडिंशर्ता त्या ॥ ९२ ॥

जिह्वादिषु इकारस्य तिशब्देन मह ईर्मयति ॥ जीहा । मीहो ।
तीसा । बीसा ॥ बहुलाधिकारान् कचिन्न भवति । सिंह-इत्तो ।
सिंह-राओ ॥

लुकि निरः ॥ ९३ ॥

निर्दुपमर्गस्य रेफलोपे मति इत ईकारो भवति ॥ नीमरड ।
नीमामो ॥ ^२लुकीति किम् । निण्णओ । निस्महाई अङ्गाडं ॥

द्विन्योरुन् ॥ ९४ ॥

द्विशब्दे नावुपमर्गे च इत उद् भवति ॥ द्वि । दु-मत्तो । दु-आई^३ ।
दु-विहो । दु-ग्हो । दु-वयणं ॥ बहुलाधिकारान् कचिद् विकल्पः ।
दु-उणो वि-उणो । दुटओ । विटओ ॥ कचिन्न भवति । द्विजः । द्विओ ॥
द्विरुः । द्विरओ ॥ कचिद् ओत्वमपि । दो-वयणं ॥ नि । गुमजट ।
गुमज्जो ॥ कचिन्न भवति । निवटट ॥

१ A अत्वं. २ A^०यं । निर्मि^०. ३ P^०ति । इअ विअ^०. ४ A सरे. ५ B विट ति.
६ A ईन्द्र^०. ७ B लुकीति. ८ B निज्जओ. ९ A दुआडं. १० P गुमज्जो.

प्रवासीक्षौ ॥ ९५ ॥

अनयोरादेरित उत्त्व भवति ॥ पावासुओ । उच्छ्रू ॥

युधिष्ठिरे वा ॥ ९६ ॥

युधिष्ठिरंशब्दे आदेरित उत्त्व वा भवति ॥ जहुट्टिलो । जहिट्टिलो ॥

ओच्च द्विधाकृगं ॥ ९७ ॥

द्विधाशब्दे कृगंधातो प्रयोगे इत ओत्त्व चकारादुत्त्व च भवति ॥
दोहा किज्जइ । दुहा किज्जइ ॥ दोहा इअ । दुहा इअ ॥ कृगं इति
किम् । दिहा गय ॥ कचित् केवलस्यापि ॥ दुहा वि सा सुर बहू सत्यो ॥

वा निर्झरे ना ॥ ९८ ॥

निर्झरशब्दे नकारेण सह इत ओकारो वा भवति ॥ ओज्झरो
निज्झरो ॥

हरीतक्यामीतोत् ॥ ९९ ॥

हरीतकीशब्दे आदेरीकारस्य अद् भवति ॥ हरढई ॥

आत्कश्मीरे ॥ १०० ॥

कश्मीरशब्दे ईत आद् भवति ॥ कम्हारो ॥

पानीयादिप्वित् ॥ १०१ ॥

पानीयान्पि शब्देषु ईत इद् भवति ॥ पाणिअ । अलिअ । निअइ ।
निअड । विलिअ । करिसो । सिरिसो । दुइअ । तइअ । गहिर ।
उवणिअ । आणिअ । पलिविअ । ओसिअन्त । पमिअ । गहिअ ।
धम्मिओ । तयाणि ॥ पानीय । अलीक ॥ जीवति । जीवतु । प्रीडित ।
फरीप । शिरीप । द्वितीय । तृतीय । गभीर । उपनीत । आनात ।
प्रदीपित । अवमीदत् । प्रमीद । गृहीत । वमीक । तन्पानीम् । इति
पानीयान्य ॥ बहुधाधिकारान्पे कचिन्नित्य कचिद् विमल्य । ते ।
पानीअ । अणीअ । जीअइ । बगीसा । उवणाओ । इत्यादि मिदम् ॥

१ P °ष्टिरे श° २ P शृ ३ P शृ° ४ P शृ A कम्भर (A
°लि । इवलि । पा°

उज्जीर्णे ॥ १०२ ॥

जीर्णशब्दे ईत उद् भवति ॥ जुण्ण-सुरा ॥ कचित्र भवति । जिण्णे भोजणमत्ते^१ ॥

ऊर्हानि-विहीने वा ॥ १०३ ॥

अनयोरीत उत्थं वा भवति ॥ हूणो हीणो । विहूणो विहीणो ॥ विहीन इति किम् । पहाण जर-भरणा ॥

तीर्थे हे ॥ १०४ ॥

तीर्थशब्दे हे सति ईत उत्थं भवति ॥ तूहं ॥ ह इति किम् । तित्थं ॥

एत्पीयूपापीड-विभीतक-कीदृशेदृशे ॥ १०५ ॥

एषु ईत एत्वं भवति ॥ पेऊसं । आमेलो । थहेडओ । फेरिसो । एरिसो ॥

नीड-पीठे वा ॥ १०६ ॥

अनयोरीत एत्वं वा भवति ॥ नेडं^३ नीडं । पेडं पीडं ॥

उतो मुकुलादिष्वत् ॥ १०७ ॥

मुकुल इत्येवमादिषु शब्देषु आदेरुतोत्वं भवति ॥ मउलं । मउलो । मउरं । मउडं । अगहं । गरुई । जहुट्टिलो । जहिट्टिलो । सोअमहं । गलोई ॥ मुकुल । मुकुर । मुकुट । अगुरु । गुर्वी । युधिष्ठिर । सौ-कुमार्य । गुडूची । ईति मुकुलादयः ॥ कचिदाकारोपि । विद्रुतः । विद्वाओ ॥

वोपरौ ॥ १०८ ॥

उपरावुतोद् वा भवति ॥ अवरिं । उवरिं ॥

गुरा के वा ॥ १०९ ॥

गुरौ स्वार्थे के सति आदेरुतोद् वा भवति ॥ गरुओ गुरुओ ॥ क इति किम् । गुरु ॥

इभ्रुकुटौ ॥ ११० ॥

भ्रुकुटावादेरुत इभ्रवति ॥ भिउडी ॥

पुरुषे रोः ॥ १११ ॥

पुरुषशब्दे रोरुत इभ्रवति ॥ पुरिसो । पवरिसं ॥

ईः क्षुते ॥ ११२ ॥

क्षुतशब्दे आदेरुत ईत्वं भवति ॥ छीअं ॥

ऊत्सुभग-मुसले वा ॥ ११३ ॥

अनयोरादेरुत ऊद् वा भवति ॥ सुहवो मुहओ । मूसलं मुसलं ॥

अनुत्साहोत्सन्ने त्सच्छे ॥ ११४ ॥

उत्साहोत्सन्नवर्जिते शब्दे यौ त्सच्छौ तैयो परयोरादेरुत ऊद् भवति ॥ त्स । ऊमुओ । ऊसवो । ऊसिचो । ऊसरइ ॥ छ । उद्रता शुका यस्मात् स ऊमुओ । ऊससइ ॥ अनुत्साहोत्सन्न इति किम् । चच्छौहो । उच्छन्नो ॥

लुकि दुरो वा ॥ ११५ ॥

दुर्उपसर्गस्य रेफस्य लोपे सति उत ऊत्त वा भवति ॥ दूसहो दुसहो । दूहवो दुहवो ॥ लुंसीति किम् । दुस्सहो विरहो ॥

ओत्संयोगे ॥ ११६ ॥

संयोगे परे आदेरुत ओत्वं भवति ॥ तोण्डं । मोण्ड । पोक्सर । फोटिमं । पोत्यओ । लोद्धओ । मोत्या । मोग्गरो । पोग्गल । कोण्डो । कोन्तो । वोषन्तं ॥

हुतूहले वा हस्वश्च ॥ ११७ ॥

हुतूहलशब्दे उत ओद् वा भवति तत्संनियोगे हस्वश्च वा ॥ फोऊं हलं हुऊहलं फोउहलं ॥

१ B इत्त्व म°. २ B ई क्षुते ३ A °होछप्ते ४ P तयोरा° ५ B ऊगओ
६ A उगाहो ७ PB रेफनो°, ८ A दुहवो. ९ AB वोउहल

अदूतः सूक्ष्मे वा ॥ ११८ ॥

सूक्ष्मशब्दे उतोद् वा भवति ॥ सण्हं सुण्हं ॥ आपे । सुहुमं ॥

दुकूले वा लश्च द्विः ॥ ११९ ॥

दुकूलशब्दे ऊकारस्य अत्वं वा भवति तत्संनियोगे च लकारो द्विर्भवति ॥
हुअल्लं हुऊलं ॥ आपे दुगुल्लं ॥

ईर्वोद्व्यूढे ॥ १२० ॥

उद्व्यूढशब्दे ऊत ईत्वं वा भवति ॥ उव्वीढं । उव्वूढं ॥

उर्झ-हनूमत्कण्डूय-वातूले ॥ १२१ ॥

एषु ऊत उत्वं भवति ॥ भुमया । हणुमन्तो । कण्डुअइ । वाउलो ॥

मधूके वा ॥ १२२ ॥

मधूकशब्दे ऊत उद् वा भवति ॥ महूअं महूअं ॥

इदेतां नूपुरे वा ॥ १२३ ॥

नूपुरशब्दे ऊत इत् एत् इत्येतौ वा भवतः ॥ निउरं नेउरं । पक्षे नूउरं ॥

ओत्कूप्माण्डी-तूणीर-कूर्पर-स्थूल-ताम्बूल-गुह्ची-मूल्ये १२४

एषु ऊत ओद् भवति ॥ कोहण्डी कोहली । तोणीरं । कोप्परं । थोरं ।
तम्बोलं । गलोई । मोल्लं ॥

स्थूणा-तूणे वा ॥ १२५ ॥

अनयोरुत्त ओत्वं वा भवति ॥ थोणा थूणा । तोणं तूणं ॥

ऋतोत् ॥ १२६ ॥

आदेर्ऋकारस्य अत्वं भवति ॥ घृतम् । घयं ॥ तृणम् । तणं ॥ कृतम् ।
कयं ॥ वृषभः । वसहो ॥ मृगः । मओ ॥ घृष्टः । घट्टो ॥ दुहाइअमिति
कृपादिपाठात् ॥

आत्कृशा-मृदुक-मृदुत्वे वा ॥ १२७ ॥

एष आदेशस्त आद् वा भवति ॥ कासा किसा । माउक् मउअ ।
माउक् मउत्तण ॥

इत्कृपादो ॥ १२८ ॥

कृपा इत्यादिषु शब्देषु आदेशस्त इत्वं भवति ॥ क्वा । हियव ।
मिद्ध रसे एव । अन्यत्र मद्ध । दिद्ध । दिट्ठी । सिद्ध । सिट्ठी । गिण्ठी ।
पिच्छी । मिउ । मिङ्गो । मिङ्गारो । सिङ्गारो । सिआलो । पिणा ।
घुसिण । विद्ध कई । समिद्धी । इद्धी । गिद्धी । किसो । किसाणू ।
किसरा । किच्छ । तिप्पत्ती । किसिओ । निवो । विवा । किई ।
धिई । नियो । किविणो । किवान्ण । विञ्चुओ । वित्त । वित्ती ।
हिअ । वाहित्त । विहिओ । विसी । इसी । विइण्हो । छिदा ।
सड । उँक्किट्ठ । निससो ॥ कचिअ भवति । रिद्धी ॥ कृपा । इदय ।
मृष्ट । इष्ट । इष्टि । सृष्ट । सृष्टि । गृष्टि । पृथ्वी । भृगु । भृह ।
भृङ्गार । गृङ्गार । गृगाल । घृणा । घुम्ण । वृद्धकवि । समृद्धि ।
श्रद्धि । गृद्धि । कृश । कृशानु । कृसरा । कृन् । कृत्त । कृपित ।
नृप । कृत्या । कृति । धृति । कृप । कृपण । कृपाण । धृश्चिर ।
धृत्त । धृत्ति । इत्त । व्याहत्त । वृहत्त । वृसी । श्रपि । विवृण्ण ।
सृहा । सृहन् । उत्सृष्ट । नृशम ॥

पृष्टे वानुत्तरपदे ॥ १२९ ॥

पृष्ठशब्देनानुत्तरपदे श्रुत इद् भवति वा ॥ पिट्ठी पट्ठी । पिट्ठिपरिट्ठिविअ ॥
अनुत्तरपद इति विम् । मदि-चट्ठ ॥

मसृण-मृगाह-मृत्यु-मृज्ज पृष्टे वा ॥ १३० ॥

एष श्रुत इद् वा भवति ॥ ममिण ममण । मिअद्धो । मयद्धो । मिशु
मशु । मिह । गह । धिट्ठो घट्ठो ॥

१ A इ कृपा २ A गिट्ठी ३ A इट्ठी ४ B वि ट्ठो ५ BP उँक्किट्ठ
६ B उत्सृष्ट ७ घृ, P उत्सृष्ट इत्यादि ॥ ८ A पृष्टेऽनु

उद्धत्वादौ ॥ १३१ ॥

ऋतु इत्यादिषु शब्देषु आदेर्ऋत उद् भवति ॥ उऊ । परामुद्धो । पुद्धो । पउद्धो । पुहई । पउत्ती । पाउसो । पाउओ । मुई । पहुडि । पाहुडं । परहुओ । निहुअं । निउअं । विउअं । संवुअं । वुत्तन्तो । निव्वुअं । निव्वुई । वुन्दं । वुन्दावणो । वुड्डो । वुड्डी । उसहो । मुणालं । उज्जू । जामाउओ । माउओ । माउआ । भाउओ । पिउओ । पुहुँवी ॥ ऋतु । परामृष्ट । सृष्ट । प्रवृष्ट । पृथिवी । प्रवृत्ति । प्रावृप् । प्रावृत । भृति । प्रभृति । प्राभृत । परभृत । निभृत । निवृत । विवृत । संवृत । घृत्तान्त । निर्घृत । निर्घृति । घृन्द । घृन्दावन । वृद्ध । वृद्धि । ऋपभ । मृणाल । रुजु । जामातृक । मातृकं । मातृका । भ्रातृक । पितृक । पृथ्वी । इत्यादि ॥

निघृत्त-घृन्दारके वा ॥ १३२ ॥

अनयोर्ऋत उद् वा भवति ॥ निवुत्तं निअत्तं । वुन्दारया । वन्दारया ॥

वृपभे वा वा ॥ १३३ ॥

वृपभे ऋतो घेन सह उद् वा भवति ॥ उसहो वसहो ॥

गौणान्त्यस्य ॥ १३४ ॥ ?

गौणशब्दस्य योन्त्य ऋत् तस्य उद् भवति ॥ माउ-मण्डलं । माउ-हरं । पिउ-हरं । माउ सिआ । पिउ-सिआ । पिउ वणं । पिउ-वई ॥

मातुरिद्धा ॥ १३५ ॥

मातृशब्दस्य गौणस्य ऋत इद् वा भवति ॥ माइ-हरं । माउ हरं ॥ कचिदगौणस्यापि । माईणं ॥

उद्दोन्मृपि ॥ १३६ ॥

मृपाशब्दे ऋत उत् ऊत् ओच् भवन्ति ॥ मुसा । मूसा । मोसा । मुसा वाओ । मूसा-वाओ । मोसा-वाओ ॥

१ B उऊ २ A जामाउओ । माउओ । भाउआ । भा०, P जामाउओ । माउआ । भा०, ३ AB पुहवी ४ A मातृक । भा०, ५ PB णपदस्य ६ B माईण ७ P भवति.

इदुतौ वृष्ट-वृष्टि-पृथङ्-मृदङ्ग-नप्तृके ॥ १३७ ॥

एषु ऋत इकारोकारौ भवतः ॥ विट्टो बुट्टो । विट्टी बुट्टी । पिहं पुहं । मिङ्गो मुङ्गो । नत्तिओ नत्तुओ ॥

वा बृहस्पतौ ॥ १३८ ॥

बृहस्पतिशब्दे ऋत इदुतौ वा भवतः ॥ बिहप्फई बुहप्फई । पधे । बहप्फई ॥

इदेदोद्धन्ते ॥ १३९ ॥

वृन्तशब्दे ऋत इत् एत् ओञ्च भवन्ति ॥ बिण्टं वेण्टं वोण्टं ॥

रिः केवलस्य ॥ १४० ॥

केवलस्य व्यञ्जनेनासंपृक्तस्य ऋतो रिरादेशो भवति ॥ रिद्धी । रिच्छो ॥

ऋणज्वृषभर्तृषौ वा ॥ १४१ ॥

ऋणऋजुऋषभऋतुऋपिषु ऋतो रिर्वा भवति ॥ रिणं अणं । रिङ्ग उज्जं । रिसहो उसहो । रिऊ उऊ । रिसी इसी ॥

ईशः किप्-टक्सकः ॥ १४२ ॥

किप् टक् सक् इत्येतदन्तस्य ईशोर्धातोर्ऋतो रिरादेशो भवति ॥ सट्क् । सरि-धण्णो । सरि-रूवो । सरि-थन्दीणं ॥ सदृशः । सरिसो ॥ सदृशः । सरिच्छो ॥ एवम् एआरिसो । भवारिसो । आरिसो । तारिसो । केरिसो । एरिसो । अन्नारिसो । अम्हारिसो । तुम्हारिसो ॥ टक्सक्ससाहचर्यात् त्यदाद्यन्यादि [हे० ५.१] सूत्रविहितः किमिह गृह्यते ॥

आहते दिः ॥ १४३ ॥

आहतशब्दे ऋतो ढिरादेशो भवति ॥ आढिओ ॥

अरिर्दमे ॥ १४४ ॥

दमशब्दे ऋतो रिरादेशो भवति ॥ दरिओ । दरिअ-सीहेण ॥

लत इलिः कृत्त-कृत्ने ॥ १४५ ॥

अनयोर्लत इलिरादेशो भवति ॥ किलिन्न-कुसुमोवयारेसु ॥ धारा-
किलिन्न-यत्तं ॥

एत इद्वा वेदना-चपेटा-देवर-केसरे ॥ १४६ ॥

वेदनादिषु एत इत्त्वं वा भवति ॥ विअणा वेअणा । चविडा । विअड-
चवेडा-विणोआ । दिअरो देवरो ॥ महमहिअ-दसण-किसरं । केसरं ॥
महिला महेला इति तु महिलामहेलाम्यां शब्दाम्यां सिद्धम् ॥

ऊः स्तेने धा ॥ १४७ ॥

स्तेने एत ऊद् धा भवति ॥ थूणो थेणो ॥

ऐत एत् ॥ १४८ ॥

ऐकारस्यादौ वर्तमानस्य एत्त्वं भवति ॥ सेला । तेलोकं । एरावणो ।
केलासो । वेज्जो । केढवो । वेह्वं ॥

इत्सैन्धव-शनैश्चरे ॥ १४९ ॥

एतयोरैत इत्त्वं भवति ॥ सिन्धवं । सणिच्छरो ॥

सैन्ये वा ॥ १५० ॥

सैन्यशब्दे ऐत इद् वा भवति ॥ सिन्नं सेन्नं ॥

अइदैत्यादौ च ॥ १५१ ॥

सैन्यशब्दे दैत्य इत्येवमादिषु च ऐतो अइ इत्यादेशो भवति । एत्वा-
पवादः ॥ सइन्नं । दइच्चो । दइन्नं । अइसरिअं । मइरवो । वइजवेणो ।
दइवअं । वइआलीअं । वइएसो । वइएहो । वइदम्भो । वइत्साणरो ।
कइअवं । वइसाहो । वइसालो । सइरं । चइत्तं ॥ दैत्य । दैन्य ।
ऐश्वर्य । भैरव । वैजयन् । दैवत । वैतालीय । वैदेश । वैदेह ।

१ P वत्तं; B वन्तं. २ P विडा । चवेडा । विअ°. ३ B दसण°. ४ P
महेलाशब्दा°; B महेलाम्यां सि°. ५ B सेला । सेन्नं । ते°.

वैदर्भ । वैश्वानर । कैतव । वैशाख । वैशाल । स्वैर । चैत्य ।
इत्यादि ॥ विग्लेषे न भवति । चैत्यम् । चेइअं ॥ आपे । चैत्यवन्दनम् ।
ची-वन्दनं ॥

वैरादौ वा ॥ १५२ ॥

वैरादिषु ऐतः अइरादेशो वा भवति ॥ वइरं बेरं । कइलासो केलासो ।
कइरयं केरवं । वइसवणो वेसवणो । वइसम्पायणो वेसम्पायणो ।
वइआलिओ वेआलिओ । वइसिअं वेसिअं । चइत्तो चैत्तो ॥ वैर ।
कैलास । कैरव । वैश्रवण । वैशम्पायन । वैतालिक । वैशिक ।
चैत्र । इत्यादि ॥

एच्च दैवे ॥ १५३ ॥

दैवशब्दे ऐत एत् अइच्चादेशो भवति ॥ देव्वं दइव्वं दइवं ॥

उच्चैर्नीचस्यञः ॥ १५४ ॥

अनयोरेतः अञ इत्यादेशो भवति ॥ उच्चअं । नीचअं । उच्चनीचाभ्यां
के सिद्धम् । उच्चैर्नीचैसोस्तु रूपान्तरनिवृत्त्यर्थं वचनम् ॥

ईद्वये ॥ १५५ ॥

धैर्यशब्दे ऐत ईद् भवति ॥ धीरं हरद् विसाओ ॥

ओतोद्वान्योन्य-प्रकोष्ठातोद्य-शिरोवेदनौ-मनोहर-सरोरुहे

क्तौश्च वः ॥ १५६ ॥

एषु ओतोत्त्वं वा भवति तत्संनियोगे च यथासंभवं ककारतकारयो-
र्यादेशः ॥ अग्रग्रं अग्रन्नं । पवट्टो पउट्टो । आवज्जं आउज्जं । सिरे-
विअणा सिरो-विअणा । मणहरं मणोहरं । सररुहं सरोरुहं ॥

उत्सोच्छ्वासौ ॥ १५७ ॥

मोच्छ्वासशब्दे ओत् उद् भवति ॥ सोच्छ्वासः । सूसासो ॥

१ P ऐतोउद् इत्यादे°. २ B देव्वं देव दइव्वं. ३ P °रेसोअ ६°. ४ B
वेवि गि°. ५ A वेदनम्°. ६ A शिरिवि°. ७ B °च्छ्वासे च°.

गव्यउ-आअः ॥ १५८ ॥

गोशब्दे ओतः अउ आअ इत्यादेशौ भवतः ॥ गउओ । गउआ । गाओ ॥ हरस्स एसा गाई ॥

औत औत् ॥ १५९ ॥

औकारस्यादेरोद् भवति ॥ कौमुदी कोमुई ॥ यौवनम् । जौव्यणं ॥ कौस्तुभः । कोत्थुहो ॥ कौशाम्बी । कोसम्बी ॥ कौश्रः कोश्रो ॥ कौशिकः । कोसिओ ॥

उत्सौन्दर्यादौ ॥ १६० ॥

सौन्दर्यादिषु शब्देषु औत उद् भवति ॥ सुन्देरं सुन्दरिअं । मुद्धा-यणो । सुण्डो । सुद्धोअणी । दुवारिओ । सुगन्धत्तणं । पुलोमी । सुवण्णिओ ॥ सौन्दर्यं । मौज्जायन । शौण्ड । शौद्धोदनि । दीवारिक । सौगन्ध्य । पौलोमी । सौवर्णिऊः ॥

कौक्षेयके वा ॥ १६१ ॥

कौक्षेयकशब्दे औत उद् वा भवति ॥ कुच्छेअयं । कोच्छेअयं ॥

अउः पौरादौ च ॥ १६२ ॥

कौक्षेयके पौरादिषु च औत अउरादेशो भवति ॥ कउच्छेअयं ॥ पौरः । पउरो । पउर-जणो ॥ कौरवः । कउरवो ॥ कौशलम् । कउ-सलं ॥ पौरुषम् । पउरिसं ॥ सौधम् । सउहं ॥ गौडः । गउडो ॥ मौलिः । मउली ॥ मौनम् । मउणं ॥ सौराः । सउरा ॥ कौलाः ॥ कउला ॥

आच गौरवे ॥ १६३ ॥

गौरवशब्दे औत आत्वेम् अउअ भवति ॥ गारवं । गउरवं ॥

नाच्यावः ॥ १६४ ॥

नौशब्दे औत आवादेशो भवति ॥ नावा ॥

एत्त्रयोदशार्दा स्वरस्य सस्वरव्यञ्जनेन ॥ १६५ ॥

त्रयोदश इत्येवंप्रकारेषु संख्याशब्देषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरेण व्यञ्जनेन सह एद् भवति ॥ तेरह् । तेवीसा । तेवीसाँ ॥

स्थविर-विचकिलायस्कारे ॥ १६६ ॥

एषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् भवति ॥ धेरे । वेइल्लं । मुद्ध-विअइल्ल-पसूणपुञ्जा इत्यपि दृश्यते । एकारो ॥

वा कदले ॥ १६७ ॥

कदलशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् वा भवति ॥ केलं कयलं । केली कयली ॥

वेतः कर्णिकारे ॥ १६८ ॥

कर्णिकारे इतः सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् वा भवति ॥ कर्णेरे कर्णिआरो ॥

अयौ वैत् ॥ १६९ ॥

अयिशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ऐद् वा भवति ॥ ऐ धीहेमि । अइ उम्मत्तिण् । वचनादैकारस्यापि प्राकृते प्रयोगः ॥

ओत्पूतर-वदर-नवमालिका-नवफालिका-पूगफले ॥ १७० ॥

पूतरादिषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् भवति ॥ पोरो । योरं । योरी । नोमालिआ । नोहलिआ । पोप्फलं । पोप्फली ॥

न वा मयूख-लवण-चतुर्गुण-चतुर्थ-चतुर्दश-चतुर्वार-सुकुमार-

कुतूहलोदूखलोदूखले ॥ १७१ ॥

मयूखादिषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् वा भवति ॥ मोहो मउहो । लोणं । ईअ लवणुग्गर्मा । चोगुणो । चउगुणो ।

१ B °तन्निधे°. २ B °स्वरव्य°. ३ P तेवीसा. ४ II कजे°. ५ P शइ.
६ A °गय. ७ P चतुगुणो.

चोत्थो चउत्थो । चोत्थी चउत्थी । चोदह । चउदह । चोदसी चउदसी । चोच्चारो चउच्चारो । सोमालो सुकुमालो । कोहलं कोउहलं । तह मन्ने कोहलिए । ओहलो उऊहलो । ओक्खलं । उल्लहलं ॥ मोरो मऊरो इति तु मोरमयूरशब्दाभ्यां सिद्धम् ॥

अवापोते^१ ॥ १७२ ॥

अवापयोरुपसर्गयोरुत्त इति विकल्पार्थनिर्णयते च आदे स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् वा भवति ॥ अव । ओअरइ । अवयरइ । ओआसो अवयासो ॥ अप । ओसरइ अवसरइ । ओसारिअं अवसारिअ ॥ उत । ओ वणं । ओ घणो । उअ वणं । उअ घणो ॥ कचिन्न भवति । अवगयं । अवसहो । उअ रवी ॥

ऊच्चोपे ॥ १७३ ॥

उपशब्दे आदे स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ऊत् ओच्चादेशौ वा भवतः ॥ ऊहसिअं ओहसिअं उवहसिअ । ऊज्झाओ ओज्झाओ उवज्झाओ । ऊआसो ओआसो उववासो ॥

उमो निपण्णे ॥ १७४ ॥

निपण्णशब्दे आदे स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह उम आदेशो वा भवति ॥ गुमण्णो । णिसण्णो ॥

प्रावरणे अहग्वाऊ ॥ १७५ ॥

प्रावरणशब्दे आदे स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह अहु आउ इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥ पड्डुरण पाउरण पावरण ॥

स्वरादसंयुक्तस्यानादेः ॥ १७६ ॥

अधिकारोयम् । यदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामस्तत्स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेर्भवतीति वेदितव्यम् ॥

क-ग-च-ज-त-द-प-य वां प्रायो लुक् ॥ १७७ ॥

स्वरात्परेषामनादिभूतानामसयुक्तानां कगचजतदपयवानां प्रायो लुक्
भवति ॥ क । तित्थथरो । लोओ । सयढ ॥ ग । नओ । नयर ।
मयङ्को ॥ च । सई । कय-ग्गहो ॥ ज । रयय । पयावई । गओ ॥
त । विआण । रसान्यल । जई ॥ द । गया । मयणो ॥ प । रिऊ ।
सुडरिसो ॥ य । दयालू । नयण । विओओ ॥ व । लायण्ण । विउहो ।
वलयणलो ॥ प्रायोऽग्रहणात्कचिन्नं भवति । सुकुसुम । पयाग
जल । सुगओ । अगरू । सचाघ । विजण । सुतारं । विदुरो । स
पाव । समवाओ । देधो । दाणवो ॥ स्वरादित्येष । सकरो । स
गमो । नैक्कचरो । घणजओ । विसतवो । पुरदरो । सवुहो । स
घरो ॥ असंयुक्तस्येत्येष । अक्को । वग्गो । अच्चो । वज्ज । धुत्तो ।
उहोमो । विप्पो । कज्ज । सव्व ॥ कचित्सयुक्तस्यापि । नत्तचर ।
नक्कचरो ॥ अनादेरित्येष । कालो । गन्धो । चोरो । जारो । तरु ।
दवो । पाव । वण्णो ॥ यकारस्य तु जत्वम् आदौ वक्ष्यते । समासे
तु वाक्यविभक्त्यपेक्षया भिन्नपदत्वमपि वियक्ष्यते । तेन तत्र यथा
दर्शनमुभयमपि भवति । सुहकरो सुईयरो । आगमिओ आय
मिओ । जलचरो जलयरो । बहुतरो बहुअरो । सुहदो । सुहओ ।
इत्यादि ॥ कचिदादेरपि । स पुन । स उणं ॥ स च । सो अ ॥
चिह । इन्ध ॥ पचिच्चस्य ज । पिशाची । पिसाजी ॥ एकत्वम् ।
एगत्त ॥ एफ । एगो ॥ अमुक । अमुगो ॥ असुक । असुगो ॥
श्रावक । सावगो ॥ आकार । आगारो ॥ तीर्थकर । तित्थगरो ॥
आकर्प । आगरिसो ॥ लोगस्सुज्जोअगरा इत्यादिषु तु घ्यत्ययश्च
[४.४४७] इत्येष वस्य गत्वम् ॥ आपे अन्यदपि दृश्यते । आशुघ्नान
आउण्टण । अग्र वस्य टत्वम् ॥

१ A वित्र° २ B नत्तचरा ३ A °स्येति विम । अणो ५ B उहामो ।
कजं ५ A °देरिति विम ६ P °यरो । सहकारो । सहयारो । अण°
७ A उणो.

यमुना-चामुण्डा-कामुकातिमुक्तके मोनुनासिकश्च ॥१७८॥

एषु मस्य लुग् भवति लुकि च मति मस्य स्थाने अनुनासिको
भवति ॥ जड्णा । चाड्ण्डा । काड्ओ । अणिड्ढतयं ॥ कचिन्न भवति ।
अड्ढुंतयं । अड्ढुत्तयं ॥

नावर्णात्पः ॥ १७९ ॥

अवर्णात्परस्यानादेः पस्य लुग् न भवति ॥ मवहो । सावो ॥ अनादे-
रित्येव । परड्ढो ॥

अवर्णो यश्रुतिः ॥ १८० ॥

कगचजेत्यादिना लुकि सति श्रेयः अवर्णः अवर्णात्परो लघुप्रयत्न-
तरयकारश्चुतिर्भवति ॥ तित्ययरो । सयड् । नयरं । मयड्ढो । कय-
ग्गहो । काय-मणी । रययं । पयावड् । रसायलं । पायालं । मयणो ।
गया । नयणं । दयालू । लायणं ॥ अवर्ण इति किम् । सड्णो ।
पड्णो । पडरं । राड्वं । निहओ । निनओ । वाऊ । कई । अवर्णा-
दित्येव । लोअस्स । देअरो ॥ कचिद् भवति । पियइ ॥

कुञ्ज-कर्पर-कीले कः खोपुप्पे ॥ १८१ ॥

एषु कस्य खो भवति पुष्पं चेन् कुञ्जामिवेयं न भवति ॥ खुजो ।
खप्परं । खीलओ ॥ अपुष्प इति किम् । वंधेडं कुञ्जय-यमूणं ।
आपेन्न्यत्रापि । कासितं । खासिअं । केमितं । खमिअं ॥

मरकत-मदकले गः कन्दुके त्वादेः ॥ १८२ ॥

अनयोः कस्य गो भवति कन्दुके त्वाद्यस्य कस्य ॥ मरगयं । मय-
गलो । गेन्दुअं ॥

किराते चः ॥ १८३ ॥

किराते कस्य चो भवति ॥ चिलाओ ॥ पुलिन्द एवायं विधिः ।
कामरूपिणि तु नैष्यते । नमिमो हर-किरायं ॥

शीकरे भ-हौ वा ॥ १८४ ॥

शीकरे कस्य भहौ वा भवत ॥ सीभरो सीहरो । पक्षे । सीअरो ॥

चन्द्रिकायां मः ॥ १८५ ॥

चन्द्रिकाशब्दे कस्य मो भवति ॥ चन्दिमा ॥

निकप स्फटिक-चिकुरे हः ॥ १८६ ॥

एष कस्य हो भवति ॥ निहसो । फलिहो । चिहुरो । चिहुराद
संस्कृतेपि इति दुर्ग ॥

ख-घ-थ-ध-भाम् ॥ १८७ ॥

स्वरात्परेपामसयुक्तानामनादिभूताना ख घ थ ध भ इत्येतेषा
वर्णाना प्रायो हो भवति ॥ ख । साहा । मुह । मेहला । लिहइ ॥
घ । मेहो । जहण । माहो । लाहइ ॥ थ । नाहो । आवसहो ।
मिहण । कहइ ॥ ध । साहू । बाहो । बहिरो । बाहइ । इन्द-हैणू ॥
भ । सहा । सहावो । नह । थणहरो । सोहइ ॥ स्वरादित्येव ।
सखो । सघो । कंथा । यधो । रभो ॥ असंयुक्तस्येत्येव । अक-सइ ।
अगधइ । कत्यइ । सिद्धओ । बन्धइ । लब्धइ ॥ अनादेरित्येव ।
गज्जन्ते रो मेहा । गच्छइ घणो ॥ प्राय इत्येव । सरिसव-रलो ।
पलय-घणो । अथिरो । जिण-धम्मो । पणट्ट-भओ । नैभ ॥

पृथकि धो वा ॥ १८८ ॥

पृथकशब्दे यस्य धो वा भवति ॥ पिध पुधं । पिहं पुहं ॥

गृहले सः कः ॥ १८९ ॥

गृहले यस्य सो भवति ॥ सङ्गल ॥

१ B °करे म°. २ P हुण . ३ P गुह ४ B मोहो ५ A हंहुपण
६ B मुम्मह ७ P गज्जति ८ B °हा पुहा नीवा पणधिरा मोरा । गृहो पणु
बोउ वात्तारतो हला पतो । गच्छ°. ९ B अथिरो १० A नई

पुन्नाग-भागिन्योर्गो मः ॥ १९० ॥

अनयोर्गस्य गो भवति ॥ पुन्नामाङ्गं वसन्ते । मामिणी ॥

छागे लः ॥ १९१ ॥

छागे' गस्य लो भवति ॥ छालो । छाली ॥

ऊत्वे दुर्भग-सुभगे वः ॥ १९२ ॥

अनयोरुत्वे गस्य वो भवति ॥ दूह्यो । सूह्यो ॥ ऊत्व इति किम् ।
दुह्यो । सुह्यो ॥

खचित-पिशाचयोश्चः स-ल्लौ वा ॥ १९३ ॥

अनयोश्चस्य यथासंख्यं स ङ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ खसिओ
खङ्गो । पिसङ्गो पिसाओ ॥

जटिले जो झो वा ॥ १९४ ॥

जटिले जस्य झो वा भवति ॥ झडिलो जडिलो ॥

टो ङः ॥ १९५ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेष्टस्य ङो भवति ॥ नङो । भङो । घङो ।
घङ्ग ॥ स्वरादित्येव । घंटा ॥ असंयुक्तस्येत्येव । खट्टो ॥ अनादे-
रित्येव । टङ्गो ॥ कचित्र भवति । अटति । अटङ्ग ॥

सटा-शकट-कटभे ङः ॥ १९६ ॥

एषु टस्य ङो भवति ॥ सढा । सयढो । केढ्यो ॥

स्फटिके लः ॥ १९७ ॥

स्फटिके टस्य लो भवति ॥ फलिहो ॥

चपेटा-पाटौ वा ॥ १९८ ॥

चपेटाशब्दे ण्यन्ते' च पटिधातौ टस्य लो वा भवति ॥ चविला चविडा ।
फालेङ्गं फाङ्ग ॥

ठो ढः ॥ १९९ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेष्टस्य ढो भवति ॥ मढो । सढो । कमढो ।
कुढारो । पढइ ॥ स्वरादित्येव । वेकुंठो ॥ असंयुक्तस्येत्येव । चिद्वइ ॥
अनादेरित्येव । हिअए ठाइ ॥

अङ्कोठे लः ॥ २०० ॥

अङ्कोठे ठस्य द्विरुक्तो लो भवति ॥ अङ्कोल्लतेल्ल-तुप्पं ॥

पिठरे हो वा रश्च डः ॥ २०१ ॥

पिठेर ठस्य हो वा भवति तत्संनियोगे च रस्य ढो भवति ॥ पिहडो
पिढरो ॥

डो लः ॥ २०२ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेर्डस्य प्रायो लो भवति ॥ वडवामुल्लम् ।
वलया-मुहं ॥ गरुलो । तलायं । कीलइ ॥ स्वरादित्येव । मोंडं ।
फोंडं ॥ असंयुक्तस्येत्येव । रगगो ॥ अनादेरित्येव । रमइ डिन्मो ॥
प्रायोमहणात् कचिद् विकल्पः । वलिसं वडिसं । वलिसं दाडिसं ।
गुलो गुडो । णाली णाडी । णलं णंडं । आमेलो आंघेडो ॥ कचिन्न
भवत्येव । निरिडं । गरुडो । पीडिअं । नीडं । उडू । तडी ॥

वेणौ णो वा ॥ २०३ ॥

वेणौ णस्य लो वा भवति ॥ वेल् । वेणू ॥

तुच्छे तश्च-लौ वा ॥ २०४ ॥

तुच्छशब्दे तस्य च छ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ चुच्छं । छुच्छं ।
तुच्छं ॥

तगर-तसर-तूयरे टः ॥ २०५ ॥

एषु तस्य टो भवति ॥ टगरो । टसरो । टूयरो ॥

प्रत्यादौ ङः ॥ २०६ ॥

प्रत्यादिषु तस्य ङो भवति ॥ पडिवन्नं । पडिहासो । पडिहारो ।
पाडिप्फद्धी । पडिसारो । पडिनिअत्तं । पडिमा । पडिवया । पडं-
सुआ । पडिकरइ । पडुडि । पाहुडं । वावडो । पड्याया । वहेडओ ।
हरडई । मडयं ॥ आरपे । दुष्कृतम् । दुक्कडं ॥ सुकृतम् ।
सुकडं ॥ आहृतम् । आहडं ॥ अवहृतम् । अवहडं । इत्यादि ॥ प्राय
इत्येष । प्रतिसमयम् । पइसमयं ॥ प्रतीपम् । पईवं ॥ संप्रति । संपइ ॥
प्रतिष्ठानम् । पइट्ठाणं ॥ प्रतिष्ठा । पइट्ठा ॥ प्रतिष्ठा । पइण्णा ॥ प्रति ।
प्रभृति । प्राभृत । व्यापृत । पताका । विभीतक । हरीतकी । मृतक ।
इत्यादि ॥

इत्वे वेतसे ॥ २०७ ॥

वेतसे तस्य ङो भवति इत्वे सति ॥ वेडिसो ॥ इत्व इति किम् ।
वेअसो ॥ इः स्थानादौ [१.४६] इति इकारो न भवति इत्व इति
व्याघृत्तियलात् ॥

गभिंतातिमुक्तके णः ॥ २०८ ॥

अनयोस्तस्य णो भवति ॥ गळ्मिणो । अणिउत्तयं ॥ कचिन्न भव-
त्यपि । अइमुत्तयं ॥ कयम् एरावणो । ऐरावणशब्दस्य । एरावओ
इति तु ऐरावतस्य ॥

रुदिते दिना णः ॥ २०९ ॥

रुदिते दिना सह तस्य द्विरुक्तो णो भवति ॥ रुण्णं ॥ अत्र केचिद्
ऋत्वादिषु द इत्यारब्धवन्तः स तु शौरसेनीमागधीविषय एव
दृश्यते इति नोच्यते । प्राकृते हि । ऋतुः । रिऊ । उऊ ॥ रजतम् ।
रययं ॥ एतद् । एअं ॥ गतः । गओ ॥ आगतः । आगओ ॥
सांप्रतम् । संपयं ॥ यतः । जओ ॥ ततः । तओ ॥ कृतम् । कयं ॥

हतेम् । हयं ॥ हताशः । हयासो ॥ श्रुतः । सुओ ॥ आकृतिः । आकिई ॥
 निर्वृतः । निव्वुओ ॥ तातः । ताओ ॥ कतरः । कयरो ॥ द्वितीयः ।
 दुईओ इत्यादयः प्रयोगा भवन्ति । न पुनः उद् रयदं इत्यादि ॥
 कचित् भावेपि व्यत्ययश्च [४.४४७] इत्येव सिद्धम् ॥ दिही
 इत्येतदर्थं तु धृतेर्दिहिः [२.१३१] इति वक्ष्यामः ॥

सप्ततौ रः ॥ २१० ॥

सप्ततौ तस्य रो भवति ॥ सत्तरी ॥

अतसी-सातवाहने लः ॥ २११ ॥

अनयोस्तस्य लो भवति ॥ अलसी । सालाहणो । सालवाहणो ।
 सालाहणी भासा ॥

पलिते वा ॥ २१२ ॥

पलिते तस्य लो वा भवति ॥ पलिलं । पलिअं ॥

पीते यो ले वा ॥ २१३ ॥

पीते तस्य यो वा भवति स्वर्यलकारे परे ॥ पीबलं । पीअलं ॥ ल इति
 किम् । पीअं ॥

वितस्ति-यसति-भरत-कातर-मातुलिङ्गे हः ॥ २१४ ॥

एषु तस्य द्यो भवति ॥ विहत्थी । यसही ॥ बहुलधिकारात् कचिन्न
 भवति । यसई । भरहो । काहलो । माहलिङ्गं ।, मातुलुङ्गशब्दस्य तु
 मातुलुङ्गं ॥

मेधि-शिथिर-शिथिल-ग्रथमे थस्य दः ॥ २१५ ॥

एषु यस्य द्यो भवति । शपवादः ॥ मेदी । सिदिळो । सिदिळो ।
 पढमो ॥

निशीथ-पृथिव्योर्वा ॥ २१६ ॥

अनयोस्थस्य ढो वा भवति ॥ निसीढो । निसीहो । पुढवी ॥ पुहवी ॥

दशन-दष्ट-दग्ध-दोला-दण्ड-दर-दाह-दम्भ-दर्भ-कदन-दोहदे
दो वा डः ॥ २१७ ॥

एषु दस्य ढो वा भवति ॥ डसणं दसणं । ड्डो दँडो । ड्डो
दँडो । डोला दोला । डण्डो दण्डो । डरो दरो । डहो दाहो ।
डम्भो दम्भो । डब्भो दब्भो । कडणं कयणं । डोहलो दोहलो ॥
दरशब्दस्य च भयार्थवृत्तेरेव भवति । अन्यत्र दर-दलिअ ॥

दंश-दहोः ॥ २१८ ॥

अनयोर्धात्योर्दस्य ढो भवति ॥ डँसइ । डहइ ॥

संख्या-गद्गदे रः ॥ २१९ ॥

संख्यायाचिनि गद्गदशब्दे च दस्य रो भवति ॥ एआरह । यारहँ ॥
तेरह । गगारं ॥ अनादेरित्येव । ते दस ॥ असंयुक्तस्येत्येव ॥
चउइह ॥

कदल्यामद्रुमे ॥ २२० ॥

कदलीशब्दे अद्रुमयाचिनि दस्य रो भवति ॥ करली ॥ अद्रुम इति
किम् । कयली । केली ॥

प्रदीपि-दोहदे लः ॥ २२१ ॥

प्रपूर्वे दीप्यतौ घातौ दोहदशब्दे च दस्य लो भवति ॥ पलीवेइ ।
पलित्तं । दोहलो ॥

कदम्ये वा ॥ २२२ ॥

कदम्यशब्दे दस्य लो वा भवति ॥ कलम्यो । कयम्यो ॥

दीपौ धो वा ॥ २२३ ॥

दीप्यतौ^१ दस्य धो वा भवति ॥ धिप्पइ । दिप्पइ ॥

कदर्थिते वः ॥ २२४ ॥

कदर्थिते दस्य वो भवति ॥ कट्टिओ ॥

ककुदे हः ॥ २२५ ॥

ककुदे दस्य हो भवति ॥ कउहं ॥

निपधे धो ढः ॥ २२६ ॥

निपधे धस्य ढो भवति ॥ निसढो ॥

वौपधे ॥ २२७ ॥

ओपधे धस्य ढो वा भवति ॥ ओसढं । ओसहं ॥

नो णः ॥ २२८ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेर्नस्य णो भवति ॥ कणयं । मयणो । वयणं । नयण । माणइ ॥ आपे । आरनालं । अनिलो । अनलो । इत्याद्यपि ॥

वादी ॥ २२९ ॥

असंयुक्तस्यादौ वर्तमानस्य नस्य णो वा भवति ॥ णरो नरो । णई नई । णेइ नेइ ॥ असंयुक्तस्येत्येव । न्यायः । नाओ ॥

निम्ब-नापिते ल-ण्हं वा ॥ २३० ॥

अनयोर्नस्य ल ण्ह इत्येतौ वा भवत ॥ लिम्बो निम्बो । ण्हाविओ नाविओ ॥

१ P °तौ धातौ द. २ B स्य हो भवति वा ॥ ओसहं । ओसढं ॥ ३ B अनलो
१°. ४ P नई । अ°. ५ P °स्य यथासंख्य ल°.

पो वः ॥ २३१ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादे. पस्य प्रायो वो भवति ॥ सवहो । सानो ।
उवसगो । पैवो । कासवो । पावं । उवमा । कविल । उणवं ।
फलावो । कवालं । महि-वालो । गो-वड् । तवद् ॥ स्वरादित्येव । कम्पइ ॥
असंयुक्तस्येत्येव । अप्पमत्तो ॥ अनादेरित्येव । सुहेण पडइ ॥ प्राय
इत्येव । कई । रिऊ ॥ एतेन पकारस्य प्राप्तयोर्लोपपकारयोर्यस्मिन् वृत्ते
श्रुतिसुखमुत्पद्यते स तत्र कार्यः ॥

पाटि-परुप-परिघ परिखा-पनम पारिभट्टे फः ॥ २३२ ॥

प्यन्ते पैटिघातौ परुपादिषु च पस्य फो भवति ॥ फालेड् फाडेड् ।
फरुसो । फलिहो । फलिहा । फणसो । फालिह्दो ॥

प्रभूते वः ॥ २३३ ॥

प्रभूते पस्य वो भवति ॥ बहुत्तं ॥

नीपापीडे मो वा ॥ २३४ ॥

अनयोः पस्य मो वा भवति ॥ नीमो नीवो । आमेलो आमैडो ॥

पापद्धौ रः ॥ २३५ ॥

पापद्धावपदावौ पकारस्य रो भवति ॥ पारद्धी ॥

फो भ-हौ ॥ २३६ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादे. फस्य भहौ भवति. ॥ कचिद् भ । रेफ ।
रेमो ॥ शिफा । सिमा ॥ कचित्तु ह्. । मुत्ताहलं ॥ कचिदुभावपि ।
सभलं सहलं । सेभालिआ सेहालिआ । सभरी सहरी । गुभइ गुहइ ॥
स्वरादित्येव । गुंफइ ॥ असंयुक्तस्येत्येव । पुफ्फ ॥ अनादेरित्येव ।
चिट्टइ फणी ॥ प्राय इत्येव । कसण-फणी ॥

वो वः ॥ २३७ ॥

स्मरात्परस्यासयुक्तस्यानादेर्वस्य वो भवति ॥ अंलावू । अलावू ।
अलाऊ ॥ शवल । सवलो ॥

विसिन्या भः ॥ २३८ ॥

त्रिसिन्या यस्य भो भवति ॥ मिसिणी ॥ स्त्रीलिङ्गनिर्देशादिह न
भवति । विस-तन्तु-पेलघाण ॥

कमन्धे म-यौ ॥ २३९ ॥

कमन्धे यस्य मयौ भवत ॥ कमन्धो । कयन्धो ॥

कैटभे भो वः ॥ २४० ॥

कैटभे भस्य वो भवति ॥ केढयो ॥

विपमे मो ढो वा ॥ २४१ ॥

विपमे मस्य ढो वा भवति ॥ विसढो । विसमो ॥

मन्मथे वः ॥ २४२ ॥

मन्मथे मस्य वो भवति ॥ वम्महो ॥

वाभिमन्यौ ॥ २४३ ॥

अभिमन्युशब्दे मो वो वा भवति ॥ अहियशू । अहिमशू ॥

भ्रमरे सो वा ॥ २४४ ॥

भ्रमरे मस्य सो वा भवति ॥ भसलो भमरो ॥

आदेर्यो जः ॥ २४५ ॥

पदादेर्यस्य जो भवति ॥ जसो । जमो । जाइ ॥ आदेरिति रिप् ।
अवयवो । विणओ ॥ बहुलाधिनारात् सोपसर्गस्यानादेरपि ।
सजमो । सजोगो । अजजसो ॥ कचिन्न भवति । पओओ ॥ आर्दे
गोपोपि । यथाग्यातम् । अहकग्याय ॥ यथाजातम् । अहाजाय ॥

युष्मच्चर्यपरे तः ॥ २४६ ॥

युष्मच्चर्यपरे यस्य तो भवति ॥ तुम्हारिमो । तुम्हरेरो ॥ अर्य-
पर इति किम् । जुम्हदम्ह-परणं ॥

यष्टयां लः ॥ २४७ ॥

यष्टयां यस्य लो भवति ॥ लट्टी । घेणु लट्टी । उच्छु-लट्टी । मट्ट-लट्टी ॥

वोत्तरीयानीय-तीय-कृद्ये झः ॥ २४८ ॥

उत्तरीयग्रन्थे अनीयतीयकृद्यग्रन्ययेषु च यस्य द्विरुक्तो जो वा भवति ॥
उत्तरिज्जं उत्तरीजं ॥ अनीय । करगिज्जं करणीजं । विम्हयणिज्जं
विम्हयणीजं । जवणिज्जं जवणीजं ॥ तीय । विडज्जो वीजो ॥
कृद्य । पेज्जा पेजा ॥

छायायां होकान्ती वा ॥ २४९ ॥

अकान्ती वर्तमाने छायाग्रन्थे यम्य ह्यो वा भवति ॥ यच्छस्म च्छाई
यच्छस्म च्छाय्यो । आतपाभावः । मच्छाहं मच्छायं ॥ अकान्तायिति
किम् ॥ मुह-च्छाया । कान्तिरित्यर्थः ॥

ढाह-वी कतिपये ॥ २५० ॥

कतिपये यस्य ढाह च इत्येतौ पर्यायेण भवतः ॥ कइवाहं । कइअयं ॥

किरि-भेरे रो ढः ॥ २५१ ॥

अनयो रस्य ढो भवति ॥ किर्डी । भेढो ॥

पर्याणे ढा वा ॥ २५२ ॥

पर्याणे रस्य ढा इत्यादेशो वा भवति ॥ पढायाणं पझाणं ॥

करवीरे णः ॥ २५३ ॥

करवीरे प्रथमस्य रस्य णो भवति ॥ कणवीरो ॥

हरिद्रादौ लः ॥ २५४ ॥

हरिद्रादिषु शब्देषु असंयुक्तस्य रस्य लो भवति ॥ हलिदी । दलि-
दाइ । दलिहो । दालिहं । हलिहो । जहुट्टिलो । सिढिलो । मुहलो ।
चलणो । वलुणो । कलुणो । इङ्गालो । सकालो । सोमालो । विलाओ ।
फलिहा । फलिहो । फालिहो । काहलो । लुको । अवहाल ।
भसलो । जढलं । बढलो । निडुलो ॥ वटुलाधिकाराचरणशब्दस्य
पादार्थवृत्तेरेव । अन्यत्र चरण-करणं ॥ भ्रमरे ससंनियोगे एव ।
अन्यत्र भ्रमरो ॥ तथा । जैढरं । बढरो । निडुरो इत्याद्यपि ॥ हरिद्रा ।
दरिद्राति । दरिद्र ॥ दारिद्र्य । हरिद्र । युधिष्ठिर । शिथिर ।
मुरर । चरण । वरण । करुण । अङ्गार । सत्कार । सुकुमार ।
किरात । परिखा । परिष । पारिभद्र । कातर । रण । अपहार ।
भ्रमर । जरठ । बठर । निपुर । इत्यादि ॥ आपरे दुबालसङ्गे इत्याद्यपि ॥

स्थूले लो रः ॥ २५५ ॥

स्थूले लस्य रो भवति ॥ थोरं ॥ कथं धूलभदो । स्थूरस्य हरिद्रादि-
लत्वे भविष्यति ॥

लाहल-लाङ्गल-लाङ्गले वादर्णः ॥ २५६ ॥

एषु आदर्लस्य णो वा भवति ॥ णाहलो लाहलो ॥ णङ्गलं । लङ्गलं ।
णङ्गलं । लङ्गलं ॥

ललाटे च ॥ २५७ ॥

ललाटे च आदर्लस्य णो भवति ॥ चकार आदेरनुवृत्त्यर्थः ॥ णि-
हालं णहालं ॥

शबरे वो मः ॥ २५८ ॥

शबरे यस्य मो भवति ॥ समरो ॥

म्यम-नीव्योर्वा ॥ २५९ ॥

अनयोर्नस्य मो वा भवति ॥ सिमिणो सिमिणो । नीमी नीमी ॥

श पोः सः ॥ २६० ॥

शकारपकारयोः सौ भवति ॥ श । मशो । कुमो । निर्ममो । 'वसो ।
सामो । मुद्धं । दसं । सोहइ । विसड ॥ प । मण्टो निहसो ।
कसाओ । योसइ । उमयोरपि । सेसो । निसेमो ॥

लुपायां ण्हो न वा ॥ २६१ ॥

लुपाशब्दे यस्य ण्हः णकारान्तो हो वा भवति ॥ मुण्हा मुमा ॥

दश-पापाणो हः ॥ २६२ ॥

दशर्णशब्दे पापाणशब्दे च शपोर्यथादर्शनं हो वा भवति ॥ दह-मुहो
दम-मुहो । दह-बलो दस-बलो । दह-रहो दस-रहो । दह वस ।
एआरह । बारह । तेरह । पाहाणो पासाणो ॥

दिवसे सः ॥ २६३ ॥

दिवसे सस्य 'हो वा भवति ॥ दिवहो । दिवसो ॥

हो घोनुस्वारात् ॥ २६४ ॥

अनुस्वारात्परस्य हस्य घो वा भवति ॥ सिंघो । मीहो ॥ संचारो
संहारो । कचिदननुस्वारादपि । दाह । दाघो ॥

पद्-शमी-शाव-मुघा-भक्तपर्णेष्वदेऽछः ॥ २६५ ॥

एषु आदेर्वर्णस्य छो भवति ॥ छट्टो । छट्टी । छप्पओ । छम्मुहो ।
छमी । छावो । छुहा । छत्तिवण्णो ॥

शिरायां वा ॥ २६६ ॥

शिराशब्दे आदेरछो वा भवति ॥ छिरा मिरा ॥

लुग् भाजन-दनुज-राजकुले जः मस्वरस्य न वा ॥ २६७ ॥

एषु सस्वरजकारस्य लुग् वा भवति ॥ भाणं भायणं । दणु-वहो ।
दणुज-वहो । रा-उलं राय-उलं ॥

व्याकरण-प्राकारागते कगोः ॥ २६८ ॥

एषु को गश्च सस्वरस्य लुग् वा भवति ॥ वारणं वायरण । पाणे
पायारो ॥ आओ आगओ ॥

किसलय-कालायस-हृदये यः ॥ २६९ ॥

एषु सस्वरैरकारस्य लुग् वा भवति ॥ किसलं किसलयं । कालस
कालायस । महण्णव समा सहिआ । जाला ते सहिअएहिं घेप्पन्ति ।
निसमणुप्पिअ हिअस्स हिअय ॥

दुर्गादेव्युदुम्नर-पादपतन-पादपीठेन्तर्दः ॥ २७० ॥

एषु सस्वरस्य ढकारस्य अन्तर्मध्ये वर्तमानस्य लुग् वा भवति ॥
डुग्गा-ची । डुग्गा एवी । डम्नरो उडम्नरो । पा-वडणं पाय-वडण ।
पा-वीढं पाय वीढं ॥ अन्तरिति किम् । दुर्गादेव्यामादौ मा भूत् ॥

यावत्तावज्जीवितावर्तमानावट-प्रावारक देवकुलैर्जमेव वः २७१

यावदादिषु सस्वरैरकारस्यान्तर्वर्तमानस्य लुग् वा भवति ॥ जा जाय ।
ता ताव । जीअ जीविअ । अत्तमाणो आवत्तमाणो । अडो अवडो ।
पारओ पावारओ । डे-उल देव-उलं । एमेव एवमेव ॥ अन्तरित्येव ।
ज्यमेयेन्त्यस्य न भवति ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां मिद्धहेमचन्द्राभिधानस्योपश्र
शब्दानुशासनवृत्ता अष्टमस्याध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

यद् दोर्मण्डलकुण्डलीवृत्तधनुर्दण्डेन सिद्धाधिप
श्रीतं धैरिषुलात् त्वया किल नृलत्कुन्दावदातं यश ।
भ्रान्त्या प्राणि जगन्ति श्वेदप्रियञ्ज तन्मालवीना व्यधा-
दापाण्टौ स्तनमण्डले च धवले गण्डस्यले धि स्थितिम् ॥ १ ॥

३५

॥ अर्ह ॥

संयुक्तस्य ॥ १ ॥

अधिकारोयं व्याख्यामीत् [२.११५] इति यावत् । यदित ऊर्ध्व-
मनुक्रमिष्यामस्तत्संयुक्तस्येति वेदितव्यम् ॥

शक्त-भुक्त-दष्ट-रुण-मृदुत्वे को वा ॥ २ ॥

एषु संयुक्तस्य को वा भवति ॥ सको सत्तो । मुको मुत्तो । डको
दट्टो । लुको लुगो । माउकं माउत्तणं ॥

क्षः खः क्वचित्तु छ-क्षौ ॥ ३ ॥

क्षस्य खो भवति । खओ । लक्ष्मणं ॥ क्वचित्तु छक्षावपि । खीणं ।
छीणं । क्षीणं । क्षिज्जइ ॥

प्क-स्फयोर्नाम्नि ॥ ४ ॥

अनयोर्नाम्नि संज्ञायां खो भवति ॥ प्क , पोक्खरं । पोक्खरिणी ।
निक्खरं ॥ स्फ । खन्धो । खन्धावारो । अयक्खन्दो ॥ नाम्नीति
किम् । दुक्खरं । निक्खम्पं । निक्खओ । नमोक्खारो । सक्खय । सक्खारो ।
तक्खरो ॥

शुष्क-स्फन्दे वा ॥ ५ ॥

अनयो प्कस्फयो, खो वा भवति ॥ सुक्खं सुक्कं । खन्दो कन्दो ॥

क्ष्वेटकादौ ॥ ६ ॥

क्ष्वेटकादिषु संयुक्तस्य खो भवति ॥ खेडओ । क्ष्वेटैकशब्दो विप-
पर्याय । क्ष्वोटक* । खेडओ ॥ स्फोटक । खेडओ । स्फेटक* ।
खेडओ ॥ स्फोटिक* । खेडिओ ॥

१ A मउत्तण. २ B छडौ ३ AB भवति । क्वचित्तु छक्षावपि । खओ,
४ B छडा°, ५ PB °टक्ष°.

स्थाणावहरे ॥ ७ ॥

स्थाणौ संयुक्तस्य गो भवति हरश्चेद् वाच्यो न भवति ॥ खाणू ॥
अहर इति । मिम । थाणुणो रेहा ॥

स्तम्भे स्तो वा ॥ ८ ॥

स्तम्भशब्दे स्तस्य गो वा भवति ॥ स्तम्भो । थम्भो । काष्ठादिमय ॥

थ-ठावस्पन्दे ॥ ९ ॥

स्पन्दाभावात्तु स्तम्भे स्तस्य थठौ भवतः ॥ थम्भो । ठम्भो ॥
स्तम्भ्यते । थम्भिज्जड ठम्भिज्जड ॥

रक्ते गो वा ॥ १० ॥

रक्तशब्दे संयुक्तस्य गो वा भवति ॥ रगो रतो ॥

शुल्के ज्ञो वा ॥ ११ ॥

शुल्कशब्दे संयुक्तस्य ज्ञो वा भवति ॥ सुज्ञं सुकं ॥

कृत्ति-चत्तरे चः ॥ १२ ॥

अनयो संयुक्तस्य चो भवति । कृषी । चत्तरं ॥

त्योच्यते ॥ १३ ॥

चैत्यवर्जिते त्यस्य चो भवति ॥ सचं । पद्यओ ॥ अचैत्य इति किम् ।
चइत्तं ॥

प्रत्यूपे पश्व हो वा ॥ १४ ॥

प्रत्यूपे त्यस्य चो भवति तत्संनियोगे च पश्य हो वा भवति ॥
पश्वो । पशुमां ॥

त्त थ्य-ड-घ्यां च-ठ-ज क्षाः क्वचित् ॥ १५ ॥

एषा य शमं गमते क्वचित् भवन्ति ॥ मुक्त्वा । भोषा ॥ ज्ञात्वा ।

१ ॥ स्तम्भ्यते. २ A थम्भिज्जड ॥ १०. ३ B शुद्धे हो, P शुद्धे हो. ४ PB
शुद्धं.

णश्चा ॥ भुत्वा । सोच्चा ॥ पृथ्वी । पिच्छी ॥ विद्वान् । विज्रं ॥
बुद्धा बुज्जा ॥

भोच्चा सयलं पिच्छिं विज्रं बुज्जा अण्णय-ग्गामि^१ ।

चडउण तवं काउं मन्ती पत्तो मिवं परमं ॥

वृश्चिके श्वेञ्चुर्वा ॥ १६ ॥

वृश्चिके श्वेः सस्वरस्य स्थाने ञ्चुरादेशो वा भवति । छापवादः ॥
विञ्चुओ विंचुओ । पञ्चे । विञ्चिओ ॥

छोक्ष्यादां ॥ १७ ॥

अक्ष्यादिषु संयुक्तस्य छो भवति । सस्यापवादः ॥ अच्छि । उच्छू ।
लच्छी । कच्छो । छीअं । छीरं । मरिच्छो । वच्छो । मच्छिआ ।
छेत्तं । छहा । दच्छो । कुच्छी । वच्छं । छुण्णो । कच्छा । छारो ।
कुच्छेअयं । छुरो । उच्छा । छयं । सारिच्छं ॥ अग्नि । इन्नु ।
लक्ष्मी । कन्न । छुत । क्षीर । महन्न । वृक्ष । मक्षिका । क्षेत्र ।
छुष् । दक्ष । कुक्षि । वन्नस् । छुण्ण । कन्ना । क्षार । कौक्षेयक ।
छुर । उक्षन् । क्षत । मादृश्यं ॥ कस्मिन् स्थगितर्ज्ज्वेपि । छद्मं ॥
आपे । इक्खन् । गीरं । मारिकसमिन्याद्यपि दृश्यते ॥

क्षमायां कां ॥ १८ ॥

कौ पृथिव्यां वर्तमाने क्षमाशब्दे संयुक्तस्य छो भवति ॥ छमा
पृथिवी ॥ छाक्षणिक्स्यापि क्षमादेशस्य भवति । क्ष्मा । छमा ॥
काविति किम् । यमा क्षान्तिः ॥

क्षेत्रे वा ॥ १९ ॥

क्षेत्रशब्दे संयुक्तस्य छो वा भवति ॥ रिच्छं । रिक्खं । रिच्छो ।
रिक्खो ॥ कयं छूदं क्षित्तं । वृक्ष-क्षित्तयो कस्म्य छूदो [२.१२७]
इति भविष्यति ॥

१ P गामि ॥ वृषि°. २ B विचुओ. ३ A छोऽछादौ ४ A अक्षादि°. ५ P सादृश्य. ६ A शब्दोपि. ७ B °स्य छो म°.

क्षण उत्सने ॥ २० ॥

क्षणशब्दे उत्सवाभिधायिनि संयुक्तस्य छो भवति ॥ छणो ॥ उत्सव
इति किम् । सणो ॥

ह्रस्वात् ध्य-श्च-त्स-प्सामनिश्चले ॥ २१ ॥

ह्रस्वात्परेषा ध्यश्चत्सप्सा छो भवति निश्चले तु न भवति ॥ ध्य ।
पच्छ । पच्छा । मिच्छा ॥ श्र । पच्छिमं । अच्छेरं । पच्छा ॥ त्स ।
उच्छाहो । मच्छलो । मच्छरो । संवच्छलो । संवच्छरो । चिश्-
च्छइ ॥ प्स । लिच्छइ । जुगुच्छइ । अच्छरा ॥ ह्रस्वादिति किम् ।
ऊसारिओ । अनिश्चल इति किम् । निश्चलो ॥ आप्ते तथ्ये चोपि ।
तथं ॥

सामर्थ्योत्सुकोत्सने वा ॥ २२ ॥

एषु संयुक्तस्य छो वा भवति ॥ सामच्छं सामर्थ्यं । उच्छुओ ऊसुओ ।
उच्छवो ऊसवो ॥

स्पृहायाम् ॥ २३ ॥

स्पृहाशब्दे संयुक्तस्य छो भवति । फस्यापवाद ॥ छिहा ॥ बहुला
धिकारात्त्वचिदन्यदपि । निष्पिहो ॥

द्य-ग्य-यां जः ॥ २४ ॥

एषां संयुक्तानां जो भवति ॥ द्य । मज्जं । अयज्जं । येज्जो । जुर्जं ।
जोओ ॥ ग्य । जज्जो । सेज्जा ॥ र्यं । मज्जा । वीर्यसमत्वात्
भारिआ । पंज्जं । यज्जं । पज्जाओ । पज्जत्तं । मज्जाया ॥

अभिमन्या ज-ञां वा ॥ २५ ॥

अभिमन्या संयुक्तस्य जो एतन्न वा भवति ॥ अदिमन्तु । अदिमन्तु ।
पञ्चे । अदिमन्तु ॥ अभिमहणादि न भवति । मन्तु ॥

साध्वस-ध्य-ज्ञां झः ॥ २६ ॥

साध्वसे संयुक्तस्य ध्यह्ययोश्च झो भवति ॥ सज्झसं ॥ ध्य । वेज्झए ।
झाणं । उवज्झाओ । सज्झाओ । सैज्झं । विज्झो ॥ ह्य । सज्झो ।
मैज्झं ॥ गुज्झं । णज्झइ ॥

ध्वजे वा ॥ २७ ॥

ध्वजगन्धे संयुक्तस्य झो वा भवति ॥ झओ धओ ॥

इन्यौ झा ॥ २८ ॥

इन्यौ घातौ संयुक्तस्य झा इत्यादेशो भवति ॥ समिज्झाइ । विज्झाइ ॥

वृत्त-प्रवृत्त-मृत्तिका-पत्तन-कदर्थिते टः ॥ २९ ॥

एषु संयुक्तस्य टो भवति ॥ वट्टो । पयट्टो । मट्टिआ । पट्टणं ।
कवट्टिओ ॥

तस्याधूर्तादी ॥ ३० ॥

तस्य टो भवति धूर्तादीन् वर्जयित्वा ॥ केयट्टो । वट्टी । जट्टो । पय-
ट्टइ ॥ यट्टुलं । रायवट्टयं । नट्टई । संधट्टिअं ॥ अधूर्तादाविति किम् ।
धुत्तो । कित्ती । वत्ता । आवत्तणं । निवत्तणं । पवत्तणं । संवत्तणं ।
आयत्तओ । निवर्त्तओ । निव्यत्तओ । पवत्तओ । संवत्तओ । यत्तिआ ।
वत्तिओ । केत्तिओ । उक्त्तिओ । कत्तरी । मुत्ती । मुत्तो । मुहुत्तो ॥
बहुलाधिकाराद् वट्टा ॥ धूर्त । कर्त्ति । वार्ता । आवर्त्तन । निवर्त्तन ।
प्रवर्त्तन । संवर्त्तन । आवर्त्तक । निवर्त्तक । निर्वर्त्तक । प्रवर्त्तक । संवर्त्तक ।
वर्त्तिक । वार्तिक । कर्त्तिक । उक्कर्त्तित । कर्त्तरी । मूर्ति । मूर्त ।
मुहूर्त । इत्यादि ॥

१ B वज्झए. २ B मज्झं. ३ A मज्झो. ४ B °शो वा भ°. ५ B पवट्टो.
६ B °ओ । प°. ७ A कित्तिओ । उक्त्तिओ. ८ B धूर्त. ९ B °तक । प्रव°.
१० B वर्तिक. ११ A उक्कर्त्ति°. १२ A मुहूर्त ॥

वृन्ते ण्ट ॥ ३१ ॥

वृन्ते संयुक्तस्य ण्टो भवति ॥ वेण्ट । तालवेण्ट ॥

ठोस्थि त्रिमस्थुले ॥ ३२ ॥

अनयो संयुक्तस्य ठो भवति ॥ अट्ठी । विसठुल ॥

स्त्यान चतुर्थार्थे वा ॥ ३३ ॥

एषु संयुक्तस्य ठो वा भवति ॥ ठीण थीण । चउट्ठो । अट्ठो प्रयोनम् ।
अत्थो धनम् ॥

ष्टस्यानुष्टेष्टासदष्टे ॥ ३४ ॥

उष्ट्रादिवर्जिते ष्टस्य ठो भवति ॥ लट्ठी । मुट्ठी । दिट्ठी । सिट्ठी । पुट्ठो ।
फट्ठ । सुखट्ठा । इट्ठो । अणिट्ठ । अनुष्टेष्टासदष्ट इति किम् । उट्ठो ।
इष्टाचुण्ण व्व । सदट्ठो ॥

गर्ते डः ॥ ३५ ॥

गर्तश्रे संयुक्तस्य डो भवति । टापवाढ ॥ गड्डो । गड्डा ॥

संमर्द नितर्दि-निच्छर्द-च्छर्दि रूपर्द मर्दिते र्स्य ॥ ३६ ॥

एषु र्स्य डैत्व भवति ॥ समड्डो । विअड्डा । विच्छड्डो । छड्ड ।
छड्डी । फड्डो । मड्डिओ । समड्डिओ ॥

गर्दमे वा ॥ ३७ ॥

गर्दमे र्स्य डो वा भवति ॥ गड्डहो । गड्डहो ॥

वन्दरिका भिदिपाले ण्ड ॥ ३८ ॥

अनयो संयुक्तस्य ण्डो भवति ॥ वण्डलिआ । भिण्डियालो ॥

सन्धे ठ-ट्ठा ॥ ३९ ॥

सन्धे संयुक्तयोरेषाक्रम ठा भवति ॥ ठट्ठो ॥

१ B ०न्ते ष्टा २ B हो ३ B ०ट्ठो । छट्ठी

दग्ध-विदग्ध-वृद्धि-वृद्धे ढः ॥ ४० ॥

एषु संयुक्तस्य ढो भवति ॥ दड्डो । विअड्डो । वुड्डी । वुड्डो ॥ कचिन्न
भवति । विद्ध-कड-निरुविअं ॥

श्रद्धाद्धि-मूर्धाद्धिन्ते वा ॥ ४१ ॥

एषु अन्ते वर्तमानस्य संयुक्तस्य ढो वा भवति ॥ सड्डा सड्ढा । इड्डी
रिड्डी । मुण्डा मुड्डा । अड्डं अड्ढं ॥

अज्ञोर्णः ॥ ४२ ॥

अनयोर्णो भवति ॥ अ । निण्णं । पज्जुण्णो ॥ अ । णाणं । सण्णा ।
पण्णा । विण्णाणं ॥

पञ्चाशत्पञ्चदश-दत्ते ॥ ४३ ॥

एषु संयुक्तस्य णो भवति ॥ पण्णासा । पण्णरह । दिण्णं ॥

मन्थ्यान्तो वा ॥ ४४ ॥

मन्थ्यशब्दे संयुक्तस्य न्तो वा भवति ॥ मन्तू मन्थू ॥

स्तस्य थोसमस्त-स्तम्बे ॥ ४५ ॥

समस्तस्तम्बवर्जिते स्तस्य थो भवति ॥ हत्थो । धुई । थोचं । थोअं ।
पत्थरो । पसत्थो । अत्थि । सत्थि ॥ असमस्तस्तम्ब इति किम् ।
समत्तो । तम्बो ॥

स्तवे वा ॥ ४६ ॥

स्तवशब्दे स्तस्य थो वा भवति ॥ थवो तवो ॥

पर्यस्ते थ-ट्ठा ॥ ४७ ॥

पर्यस्ते स्तस्य पर्यायेण थटौ भवतः ॥ पड्ढत्थो पड्ढट्टो ॥

वोत्साहे थो ह्य रः ॥ ४८ ॥

उत्साहशब्दे संयुक्तस्य थो वा भवति तत्संनियोगे च ह्य रः ॥
उत्सारो उच्छाहो ॥

आश्लिष्टे ल-धौ ॥ ४९ ॥

आश्लिष्टे संयुक्तयोर्यथासंख्यं ल घ इत्येतौ भवतः ॥ आलिङ्गो ॥

चिह्ने न्धो वा ॥ ५० ॥

चिह्ने संयुक्तस्य न्धो वा भवति । ण्हापवादः ॥ पक्षे सोपि ॥ चिन्धं
इन्धं चिण्हं ॥

भस्मात्मनोः पो वा ॥ ५१ ॥

अनयोः संयुक्तस्य पो वा भवति ॥ मप्पो भस्सो । अप्पा अप्पाणो ।
पक्षे । अत्ता ॥

ह्रस्वमोः ॥ ५२ ॥

ह्रस्वमोः 'पो भवति ॥ कुह्लम् । कुम्पलं । रुक्मिणी । रुप्पिणी ॥
कचित् च्मोपि । रुक्मी रुप्पी ॥

प्प-स्पयोः फः ॥ ५३ ॥

प्पस्पयोः फो भवति ॥ पुप्पम् । पुप्फं ॥ शप्पम् । सप्फं ॥ निप्पेयः ।
निप्फेसो ॥ निप्पावः । निप्फायो ॥ स्पन्दनम् । कन्दणं ॥ प्रतिस्पर्धिद् ।
पाडिप्फद्धी ॥ बहुलाधिकारात् कचिद् विकल्पः । बुहप्फई मुहप्फई ॥
कचिन्न भवति । निप्पहो । निप्पुसणं । परोप्परम् ॥

भीप्पे च्मः ॥ ५४ ॥

भीप्पे च्मस्य फो भवति ॥ मिप्फो ॥

इलेप्पणि वा ॥ ५५ ॥

इलेप्पशब्दे च्मस्य 'फो वा भवति ॥ सेफो सिलि-

ताम्रात्रे म्वः ॥ ५६ ॥

अनयोः संयुक्तस्य मयुक्तो वो भवति ॥ तम्वं । अम्वं ॥ अम्बिर
तम्बिर इति देश्यौ ॥

हो भो वा ॥ ५७ ॥

हस्य भो वा भवति ॥ जिम्मा जीहा ॥

वा विह्वले वौ वश्च ॥ ५८ ॥

विह्वले हस्य भो वा भवति तत्संनियोगे च विशब्दे यस्य वा भो
भवति ॥ भिम्मलो विम्मलो विह्वलो ॥

वोर्ध्वे ॥ ५९ ॥

ऊर्ध्वशब्दे संयुक्तस्य भो वा भवति ॥ उम्मं उद्धं ॥

कश्मीरे म्भो वा ॥ ६० ॥

कश्मीरशब्दे संयुक्तस्य म्भो वा भवति ॥ कम्भारो कम्हारो ॥

न्मो मः ॥ ६१ ॥

न्मस्य मो भवति । अवोलोपापवादः ॥ जम्भो । बम्भहो । मम्भणं ॥

ग्मो वा ॥ ६२ ॥

ग्मस्य मो वा भवति ॥ युग्मम् । जुग्मं जुगं ॥ तिग्मम् । तिग्मं
तिगं ॥

ब्रह्मचर्यं तूर्यं सौन्दर्यं-श्रीण्डीर्यं यौ रः ॥ ६३ ॥

एषु र्यस्य रो भवति । जापवादः ॥ बम्हचरं । शौर्यसमत्वाद् बम्ह-
चरिअं । तूरं । सुन्दरं । सोण्डीरं ॥

धैर्ये वा ॥ ६४ ॥

धैर्ये र्यस्य रो वा भवति ॥ धीरं विजं । सूरौ सुजो इति ॥ सूरसूर्य-
प्रकृतिभेदात् ॥

एतः पर्यन्ते ॥ ६५ ॥

पर्यन्ते एकारात्परस्य र्यस्य रो भवति ॥ पेरन्तो ॥ एत इति किम् । पज्जन्तो ॥

आश्चर्ये ॥ ६६ ॥

आश्चर्ये ऐत परस्य र्यस्य रो भवति ॥ अच्छेरं ॥ एत इत्येव । अच्छरिअं ॥

अतो रिआर-रिअ-रीअं ॥ ६७ ॥

आश्चर्ये अकारात्परस्य र्यस्य रिअ अर रिअ रीअ इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ अच्छरिअं अच्छअरं अच्छरिअं अच्छरीअं ॥ अत इति किम् । अच्छेरं ॥

पर्यस्त पर्याण-सौकुमार्ये छः ॥ ६८ ॥

एषु र्यस्य हो भवति ॥ पर्यस्तं पहट्टं पहट्ठं । पहाणं । सौअमहं ॥ पहट्ठो इति च पल्यङ्कशब्दस्य यलोपे द्वित्वे च ॥ पलिअङ्को इत्यपि चौर्यसमत्वात् ॥

बृहस्पति-वनस्पत्योः सो वा ॥ ६९ ॥

अनयो संयुक्तस्य सो वा भवति ॥ बृहस्सई बहष्फई । भयस्सई भयष्फई । वणस्सई वणष्फई ॥

बाप्पे होश्रुणि ॥ ७० ॥

बाप्पशब्दे संयुक्तस्य हो भवति अश्रुण्यभिधेये ॥ बाहो नैत्रजलम् ॥ अश्रुणीति किम् ॥ बैप्फो ऊप्मा ॥

कार्पापणे ॥ ७१ ॥

कार्पापणे संयुक्तस्य हो भवति ॥ फाहावणो ॥ कथं फहावणो । ह्रस्व-संयोगे [१.८४] इति पूर्वमेव ह्रस्वत्वे पद्यादादेशे । कार्पापण-शब्दस्य या भविष्यति ॥

दुःसु-दक्षिण-तीर्थे वा ॥ ७२ ॥

एषु संयुक्तस्य हो वा भवति ॥ दुहं दुक्कयं । पर-दुक्कये नृमियया
विरला । दाहिणो दमियणो । नृहं नित्यं ॥

कूप्माण्ड्यां प्मा लम्तु ण्ढा वा ॥ ७३ ॥

कूप्माण्ड्यां प्मा इत्येतस्य हो भवति ण्ड इत्यस्य तु वा छो भवति ॥
कोहली कोहण्डी ॥

पक्ष्म-श्म-प्म-म्म-क्षां म्हाः ॥ ७४ ॥

पक्ष्मशब्दसंघन्धिनः संयुक्तस्य श्मप्मम्मक्षां च मकाराकान्तो हकार
आदेशो भवति ॥ पक्ष्मन् । पम्हाडं । पम्हल-छोअणा ॥ श्म ।
कुश्मानः । कुम्हाणो । कश्मीराः । कम्हारा । प्म । प्रीप्मः । गिम्हो ।
ऊप्मा । उम्हा । म्म । अम्माशः । अम्हारिमो । विम्मयः । विम्हओ ॥
क्ष । ब्रक्षा यम्हा ॥ सुक्षाः । सुम्हा । यम्हणां । वक्षचेरं ॥
क्चिन् म्मोपि इत्यने । वम्मणो । यम्भचेरं । मिम्भो । क्वचिन्न
भवति । रश्मिः । रम्मी । म्मरः । मग्ने ॥

मूक्ष्म-श्न-ष्ण-न्त-ह्व-ह्ण-क्षां ण्हः ॥ ७५ ॥

सूक्ष्मशब्दसंघन्धिनः संयुक्तस्य श्नष्णन्तह्वह्णक्षां च णकाराकान्तो
हकार आदेशो भवति ॥ मूक्ष्मं । मण्हं ॥ श्र । पण्हो । मिण्हो ॥
ष्ण । पिण्हं । जिण्हू । कण्हो । उण्हिसं ॥ क्ष । जोण्ह । ण्हओ ।
पण्हओ ॥ ह । वण्हो । जण्हू ॥ ह । पुण्हण्हो । अवरण्हो ॥ क्ष्ण ।
सण्हं । तिण्हं ॥ विप्रकर्षे तु कृष्णकृत्स्नशब्दयोः क्मणो । कसिणो ॥

हो ल्हः ॥ ७६ ॥

हः स्थाने लकाराकान्तो हकारो भवति ॥ कन्हारं । पल्हाओ ॥

१ B °कत्रेण दु° । २ B इत्येतस्य । ३ A पक्ष्म । ४ P पक्ष्मलालो° । ५ B पम्हा ।
बम्ह° । ६ A द्मो° । ७ A सजो । ८ B °कारादे° । ९ B पिण्हू । १० P °न्तोहो म° ।

क-ग-ट-ड-त-द-प-श-य-स-ऋ-क-ऋ-पामूर्ध्वं लुक् ॥ ७७ ॥

एषां संयुक्तवर्णसंवन्धिनामूर्ध्वं स्थिताना लुग् भवति ॥ कं । मुच । सित्थं ॥ । ग । दुद्धं । मुद्धं ॥ ट । पदपदं । छप्पओ ॥ कदफलम् । कप्फलं ॥ ड । रज्ज । रज्जो ॥ पड्ज । सज्जो ॥ त । उप्पल । उप्पाओ ॥ द । मद्दु । मग्गू । मोग्गरो ॥ प । सुत्तो । गुत्तो ॥ श । लण्ह । णिच्चलो । चुअइ ॥ य । गोद्धी । छट्ठो । निट्ठुरो ॥ स । सल्लिओ । नेहो ॥ ऋ । दुऋसम् । दुक्खं ॥ ॠ । अंतऋपात । अंतऋपाओ ॥

अधो म-न-याम् ॥ ७८ ॥

मनया संयुक्तस्याधो वर्तमानाना लुग् भवति ॥ म । जुग्गं । रस्ती । सरो । सेरं ॥ न । नग्गो । लग्गो ॥ य । सामा । छुइं । वाहो ॥

सर्वत्र ल घ-रामवन्द्रे ॥ ७९ ॥

घन्द्रशब्दोदन्यत्र लजरा सर्वत्र संयुक्तस्योर्ध्वमधश्च स्थिताना लुग् भवति ॥ ऊर्ध्वं ॥ ल । उल्का । उक्का । वल्कलम् । वक्कलं ॥ य । शब्द । सहो ॥ अद्द । अहो ॥ लुब्धक । लोद्धओ ॥ र । अर्क । अक्को ॥ वर्ग । वग्गो ॥ अध । श्लश्शम् । सण्हं ॥ विट्ठव । विक्कनो ॥ पक्कम् । पक्कं पिक ॥ ध्वस्त । धत्थो ॥ चक्रम् । चक्क ॥ ग्रह । गहो ॥ रात्रि । रत्ती ॥ अत्र द्व इत्यादिसंयुक्तानामुभय-प्राप्ती यथादर्शनं लोप ॥ कचिदूर्ध्वम् । उद्धिग्र. । उव्विग्गो ॥ द्वि-गुण. । वि-उणो ॥ द्वितीय । वीओ । कल्मषम् । कम्मसं ॥ सर्वम् । सव्वं ॥ शुल्लम् । सुव्वं ॥ कचित्त्वघ । काव्वम् । कव्वं ॥ बुल्या । बुल्ल ॥ माल्यम् । मल्लं । द्विप । दिओ ॥ द्विजाति. । दुआई ॥ क-चित्पर्यायेण । द्वारम् । वारं । दारं ॥ उद्धिग्र. । उव्विग्गो । उव्वि-ण्णो ॥ अर्धेन्द्र इति किम् । घर्न्द्रे । ससृष्टसमोयं प्राकृतशब्द । अत्रोत्तरेण विषय्योपि न भवति निषेधसामर्थ्यात् ॥

१ B क । मुच । भु° २ B °स । सित्थं । सि°. ३ A तप्पाओ. ४ P °वन्द्रे, B °वन्द्रे ५ P वन्द्रे, B वन्द्रे ६ B पक्कं । पि°. ७ P भक्कम्, B भक्कम्, c P वन्द्रे, B वन्द्रे

द्रे रो न वा ॥ ८० ॥

द्रोश्चे रेफस्य वा लुग् भवति ॥ चन्द्रो चन्द्रो । द्रो द्रो । मद्रं मद्रं ।
समुद्रो समुद्रो ॥ द्रद्वयस्य ग्यतिपरिवृत्तौ द्रद्व इति रूपम् । तत्र
द्रो द्रो । केचिद् रद्वोपं नेच्छन्ति । द्रद्वयस्य कश्चिन् संस्कृतं
मन्यते ॥ घात्रहाद्वन्तु नरुगपुरुषादिवाचका निर्व्यं रेफसंयुक्ता देव्या
पय । सिक्थन्तु घात्रहाओ । घात्रद्व-द्रद्वन्मि पडिया ॥

घात्र्याम् ॥ ८१ ॥

घात्रीशब्दे रस्य लुग् वा भवति ॥ घनी । हस्तान् प्रागेव रद्वोपे
घाई । पक्षे । घापी ॥

तीक्ष्णे णः ॥ ८२ ॥

तीक्ष्णशब्दे णस्य लुग् वा भवति ॥ निक्मं । तिण्डं ॥

त्रो जः ॥ ८३ ॥

जः संयन्धिनो अस्य लुग् वा भवति ॥ जार्जं पार्जं । मज्जत्रो मज्जग्नू ।
ज्यज्जो ज्यज्ग्नू । द्रद्वज्जो द्रद्वज्ग्नू । इज्जिज्जो इज्जिज्जग्नू । मज्जोत्रं ।
मज्जोर्जं । अहिज्जो अहिज्ग्नू । पज्जा पज्जा । अज्जा आर्जो । मंजा
मज्जा ॥ कचिन्न भवति । विज्जार्जं ॥

मघ्याहे हः ॥ ८४ ॥

मघ्याहे हस्य लुग् वा भवति ॥ मज्जत्रो मज्जग्नो ॥

दग्गाहे ॥ ८५ ॥

पृथग्योगाद्वेति निवृत्तम् । दग्गाहे हस्य लुग् भवति ॥ दग्गागे ॥

आदेः श्मश्रु-श्मश्रुानि ॥ ८६ ॥

अनयोरादेशे लुग् भवति ॥ माम् मम् मम् । समार्जं ॥ आर्पे श्मश्रु-
शब्दस्य सौजन्यं सुमानमिच्यति भवति ॥

श्रो हरिश्चन्द्रे ॥ ८७ ॥

हरिश्चन्द्रशब्दे च इत्यस्य लुग् भवति ॥ हरिश्चन्दो ॥

रात्रौ वा ॥ ८८ ॥

रात्रिशब्दे संयुक्तस्य लुग् वा भवति ॥ राईरुत्ती ॥

अनादौ शेषादेशयोर्द्वित्वम् ॥ ८९ ॥

पदस्यानादौ वर्तमानस्य शेषस्यादेशस्य च द्वित्वं भवति ॥ शेष । कप्पतरु । भुक्तं । दुष्टं । नग्गो । उक्ता । अक्को । मुक्खो ॥ आदेश । डङ्गो । जक्करो । रग्गो । किक्की । रुप्पी ॥ कचिन्न भवति । कसिगो ॥ अनादाविति किम् । रालिअं । थेरो । खम्भो । द्वयोस्तु द्वित्वमस्त्येवेति न भवति । विञ्जुओ । भिण्डिवालो ॥

द्वितीय-तुर्ययोरुपरि पूर्वः ॥ ९० ॥

द्वितीयतुर्ययोर्द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वो भवतः ॥ द्वितीयस्योपरि प्रथमश्चतुर्थस्योपरि तृतीय इत्यर्थः ॥ शेष । चक्कणं । घग्घो । मुच्छा । निज्जरो । कट्टं । तित्थं । निद्धणो । गुप्फं । निब्भरो ॥ आदेश । जक्करो ॥ घस्य नास्ति ॥ अच्छी । मज्झं । पट्टी । बुद्धो । हत्थो । आलिद्धो । पुप्फं । भिम्भलो ॥ तैलादौ [२.९८] द्वित्वे ओक्कणं ॥ सेवादौ [२.९९] नक्करो । नहा ॥ समौसे । कइ-द्धओ कइ-धओ ॥ द्वित्व इत्येव । साओ ॥

दीर्घे वा ॥ ९१ ॥ २७

दीर्घशब्दे शेषस्य घस्य उपरि पूर्वो वा भवति ॥ दिग्घो दीहो ॥

न दीर्घानुस्वारात् ॥ ९२ ॥

दीर्घानुस्वाराभ्यां लाक्षणिकाभ्यामलाक्षणिकाभ्यां च परयोः शेषादेशयोर्द्वित्वं न भवति ॥ मूढो । नीसासो । फासो ॥ अलाक्षनिकं ।

१ B श्रो ॥ २ B निम्भरो ३ B निज्जरो, ४ P उपरि, ५ B शेषा । ६ १ B लिङ्.

पार्श्वम् । पासं ॥ शीर्षम् । सीसं ॥ ईश्वरः । ईसरो ॥ द्वेप्यः । वेसो ॥
 लास्यम् । लासं ॥ आस्यम् । आसं ॥ प्रेप्यः । पेसो ॥ अवमात्यम् ।
 ओमालं ॥ आज्ञा । आणा । आज्ञाप्तिः । आणत्ती ॥ आज्ञापनं । आण-
 वणं ॥ अनुस्वारात् । ज्यस्त्रम् । तंसं ॥ अलाक्षणिकै । संज्ञा । विज्ञो ।
 कंसालो ॥

र-होः ॥ ९३ ॥

रेफहकारयोर्द्वित्वं न भवति ॥ रेफः शेषो नास्ति ॥ आदेशौ ।
 सुन्देरं । बम्ह्वेचरं । पेरन्तं ॥ जेपस्य हस्य । विहलो ॥ आदेशस्य ।
 कदावणो ॥

घृष्टद्युम्ने णः ॥ ९४ ॥

घृष्टद्युम्नशब्दे आदेशस्य णस्य द्वित्वं न भवति ॥ घट्टज्जुणो ॥

कर्णिकारे वा ॥ ९५ ॥

कर्णिकारशब्दे जेपस्यै णस्य द्वित्वं वा न भवति ॥ कणिआरो
 *कणिआरो ॥

दप्ते ॥ ९६ ॥

दप्तशब्दे जेपस्यै द्वित्वं न भवति ॥ दरिअ-सीहेण ॥

समासे वा ॥ ९७ ॥

शेषादेशयोः समासे द्वित्वं वा भवति ॥ नड-ग्गामो नइ-ग्गामो । कुसुम-
 पयरो कुसुम-पयरो । देव-त्थुई देव-थुई । हर-क्खन्दा हर-खन्दा ।
 आणाल-क्खम्मो आणाल-खम्मो ॥ बहुलाधिकारादशेषादेशयोरपि ।
 स-प्पिवासो स-पिवासो । वद्ध-प्फलो वद्ध-फलो । मलय-सिहर-
 क्खण्डं मलय-सिहर-खण्डं । पम्मुकं पमुकं । अदंसणं अदंसणं ।
 पडिक्कूलं पडिक्कूलं । तेल्लोकं तेल्लोकं इत्यादि ॥

१ B °ज्ञापनं. २ B °णिकं. ३ PB °देशे. ४ B बम्ह्वे°. ५ B °स्य द्वि°,
 ६ P वा म°. ७ P °स्य तस्य द्वि°.

तैलादौ ॥ ९८ ॥

तैलादिषु अनादौ यथादर्शनमन्त्यस्यानन्त्यस्य च व्यञ्जनस्य द्वित
भयति ॥ तेल । मण्डुको । वेइल । उज्जू । विड्डा । बहुत्त ॥ अन
न्त्यस्य । सोत्त । पेम्म । जुव्वण ॥ आप्पे । पडिसोओ । विस्तो
असिआ ॥ तैल । मण्डूक । विचकिल । ऋजु । प्रीडा । प्रभूत ।
स्रोतस् । प्रेमन् । यौवन इत्यादि ॥

सेवादौ वा ॥ ९९ ॥

सेवादेषु अनादौ यथादर्शनमन्त्यस्यानन्त्यस्य च द्वित्य वा भवति ॥
सेव्या सेवा ॥ नेइ नीड' । नक्खा नहा । निहितो निहिओ ।
वाहितो वाहिओ । माउक्क माउअ । एक्को एओ । कोउहल कोउहल ।
वाउलो वाउलो । थुळो थोरो । हुत्त हूअ । दइव्व दइय । तुण्हो
तुण्हओ । मुक्को मूओ । रण्णू खाणू । थिण्ण थीण ॥ अनन्त्यस्य ।
अम्हक्केर अम्हक्केरं । त चेअ त चेअ । सो चिअ सो चिअ ॥ सेरा ।
नीड । नर । निहित । व्याहत्त । मृदुक । एक । कुतूहल । व्याडुल ।
स्थूल । हूत । दैव । तूणीक । मूक । स्थाणु । स्त्यान । अस्मदीय ।
चेअ । चिअ । इत्यादि ॥

शार्ङ्गे ङात्पूर्वोत् ॥ १०० ॥

शार्ङ्गे ङात्पूर्वो अकारो भवति ॥ सारङ्ग ॥

स्मा-श्लाघा-रत्नेन्त्यव्यञ्जनात् ॥ १०१ ॥

एषु सयुक्तस्य यदन्त्यव्यञ्जन तस्मात्पूर्वोद् भवति ॥ छमा । सलाहा ।
रयण ॥ आप्पे सूद्धेपि । मुद्दम ॥

ग्रेहाद्योर्ना ॥ १०२ ॥

अनयो मयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वोकारो वा भवति ॥ सणेहो नेहो ।
अगणी अगणी ॥

पुक्षे लात् ॥ १०३ ॥

प्रक्षशब्दे संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनाद्वात्पूर्वोद् भवति ॥ पलकरो ॥

ह-श्री-ही-कृत्स्न-क्रिया-दिष्ट्यास्विन्त् ॥ १०४ ॥

एषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इकारो भवति ॥ ह । अरिहइ । अरिहो । गरिहा । यरिहो ॥ श्री । सिरि ॥ ह्री । हिरो ॥ ह्रीतः । हिरीओ ॥ अह्रीकः । अहिरीओ ॥ कृत्स्नः । कसिगो ॥ क्रिया । किरिआ ॥ आपे तु । हयं नाणं क्रिया-हीणं ॥ दिष्ट्या । दिष्टिआ ॥

श-र्य-तप्त-वज्रे वा ॥ १०५ ॥

शर्पयोस्तप्तवज्रेयोश्च संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इकारो वा भवति ॥ श । आयरिसो आयंसो । सुदरिसणो सुदंसणो । दरिसणं । दंसणं ॥ र्य । वरिसं घासं । वरिसा वासा । वरिस-सयं वास-सयं ॥ व्यव-स्थितधिभापया कचिनित्यम् । परामरिसो । हरिसो । अमरिसो ॥ तप्तं । तविओ ततो ॥ वज्रे । वइरं वज्रं ॥

लात् ॥ १०६ ॥

संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनाद्वात्पूर्व इद् भवति ॥ किलिन्नं । किलिट्टं । सिलिट्टं । पिलिट्टं । पिलोसो । सिलिम्हो । सिलेसो । मुकिलं । सुइलं । सिलोओ । किलेसो । अम्बिलं । गिलाइ । गिलाणं । मिलाइ । मिलाणं । किलम्मइ । किलन्तं ॥ कचिन्न भवति । कमो । पवो । विप्पयो । सुक्क-पक्कयो ॥ उत्थावयति । उप्पावेइ ॥

स्याद्-मव्य-चैत्य-चौर्यसमेपु यात् ॥ १०७ ॥

स्यादादिषु चौर्यशब्देन समेषु च संयुक्तस्य यात्पूर्व इद् भवति ॥ सिआ । सिआ-न्याओ । मविओ । चेइअं ॥ चौर्यसम । चोरिअं । थेरिअं । भारिआ । गम्भीरिअं । गहोरिअं । आवेरिओ । सुन्द-रिअं । सोरिअं । वीरिअं । वरिअं । सूरिओ । घीरिअं । वैम्हचरिअं ॥

१ B °ध्यामिद्, २ B अरिहो, ३ PB हिरिओ, ४ B अहरीओ, B योः स°.

६ PB तप्त., ७ PB वज्र., ८ P मुकिल, ९ P आइरिओ, १० B वमव°.

स्वप्ने नात् ॥ १०८ ॥

स्वप्नशब्दे नकारात्पूर्व इद् भवति ॥ सिविणो ॥

स्निग्धे वादितौ ॥ १०९ ॥

स्निग्धे संयुक्तस्य नात्पूर्वो अदितौ वा भवतः ॥ सणिद्धं सिणिद्धं । पक्षे निद्धं ॥

कृष्णे वर्णे वा ॥ ११० ॥

कृष्णे वर्णवाचिनि संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वो अदितौ वा भवतः ॥ कसणो कसिणो कण्हो ॥ वर्ण इति किम् ॥ विष्णौ कण्हो ॥^२

उच्चार्यति ॥ १११ ॥

अर्हत्-शब्दे संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व उत् अदितौ च भवतः ॥ अरुहो अरहो अरिहो । अरुहन्तो अरहन्तो अरिहन्तो ॥

पद्म-छद्म-मूर्ख-द्वारे वा ॥ ११२ ॥

एषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व उद् वा भवति ॥ पठमं पोन्मं । छडमं छन्मं । मुरुक्खो मुक्खो । दुर्वोरं । पक्षे । वारं । देरं । दारं ॥

तन्वीतुल्येषु ॥ ११३ ॥

उकारान्ता डीप्रत्ययान्तास्तन्वीतुल्याः । तेषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व उकारो भवति ॥ तणुवी । लहुवी । गरुवी । चहुवी । पुहुवी । मउवी ॥ कचिदन्यत्रापि । मृग्नम् । मुरुग्नं ॥ आपे । सूक्ष्मम् । मुहुमं ॥

एकस्वरे श्वः-स्वे ॥ ११४ ॥

एकस्वरे पदे यौ श्वम् स्व इत्येतौ तयोरन्त्यव्यञ्जनात्पूर्व उद् भवति ॥ श्वः कृतम् । सुवे कयं ॥ स्वे जनाः ॥ सुवे जणा ॥ एकस्वर इति किम् । स्व-जनः । स-यणो ॥

१ ॥ नात्^१. २ P मिद्धं. ३ B °कध्य°. ४ P °रं । वारं । दे°. AB °न्तात् टी°. ५ A पडुवी. ६ A °न्यदपि.

ज्यायामीत् ॥ ११५ ॥

ज्याशब्दे अन्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं ईद् भवति ॥ जीआ ॥

करेणू-चाराणस्यो र-णोर्व्यत्ययः ॥ ११६ ॥

अनयो रेफणकारयोर्व्यत्ययः स्थितिपरिवृत्तिर्भवति ॥ कणेरू । वाणा-
रसी ॥ खीलिङ्गनिर्देशात्पुंसि न भवति । एसो करेणू ॥

आलाने लनोः ॥ ११७ ॥

आलानशब्दे लनोर्व्यत्ययो भवति ॥ आणालो । आणाल-कैरम्भो ॥

अचलपुरे च-लोः ॥ ११८ ॥

अचलपुरशब्दे चकारलकारयोर्व्यत्ययो भवति ॥ अलचपुरं ॥

महाराष्ट्रे ह रोः ॥ ११९ ॥

महाराष्ट्रशब्दे हरोर्व्यत्ययो भवति ॥ मरहट्टं ॥

हदे ह-दोः ॥ १२० ॥

हदशब्दे हकारदकारयोर्व्यत्ययो भवति ॥ द्रहो ॥ ओर्पे । हरप
महपुण्डरिप ॥

हरिताले र-लोर्न वा ॥ १२१ ॥

हरितालशब्दे रकारलकारयोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ हलिआरो
हरिआलो ।

लघुके ल-होः ॥ १२२ ॥

लघुकशब्दे घस्य हत्वे कृते लहोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ हलुअं । लहुअं ॥
घस्य व्यत्यये कृते पदादित्वात् हो न प्राप्नोतीति हकरणम् ॥

ललाटे ल-डोः ॥ १२३ ॥

ललाटशब्दे लकारढकारयोर्व्यत्ययो भवति वा ॥ णडालं । णलाडं ।

स्वप्ने नात् ॥ १०८ ॥

स्वप्नशब्दे नकारात्पूर्वं इद् भवति ॥ सिविणो ॥

स्निग्धे वादितौ ॥ १०९ ॥

स्निग्धे संयुक्तस्य नात्पूर्वा अदितौ वा भवत ॥ सणिद्धं सिणिद्धं । पक्षे निद्धं ॥

कृष्णे वर्णे वा ॥ ११० ॥

कृष्णे वर्णवाचिनि संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं अदितौ वा भवतः ॥ कसणो फसिणो कण्हो ॥ वर्ण इति किम् ॥ विष्णौ कण्हो ॥^२

उच्चार्यति ॥ १११ ॥

अर्हत्-शब्दे संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उत् अदितौ च भवत ॥ अरुहो अरुहो अरिहो । अरुहन्तो अरुहन्तो अरिहन्तो ॥

पद्म-छद्म-मूर्ख-द्वारे वा ॥ ११२ ॥

एषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उद् वा भवति ॥ पडम् पोम्म । छडम् छम्म । मुरुखो मुकखो । दुर्वार । पक्षे । यार । देरं । दारं ॥

तन्वीतुल्येषु ॥ ११३ ॥

उच्चारान्ता ङीप्रत्ययान्तास्तन्वीतुल्या । तेषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उचारो भवति ॥ तण्वी । लडुवी । गरवी । बहुवी । पुहुवी । मडवी ॥ षचिदन्यत्रापि । अन्नम् । मुरुग्य ॥ आपे । सूक्ष्मम् । सुह्रुम् ॥

एकस्यरे थ-स्वे ॥ ११४ ॥

एकस्यरे पदे या इवम् ए इत्येतां तयोरन्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उद् भवति ॥ थ छुतम् । सुये थय ॥ रे जना ॥ सुवे जणा ॥ एकस्वर इति किम् । स्व-जन । स यणो ॥

१ B नम्पू. २ P निद्धं ३ B °लम्प° ४ P °रं । दारं । दे° AB °न्तात् ४° . ५ A पडुवी. ६ A °न्यदपि

ज्यायामीत् ॥ ११५ ॥

ज्याशब्दे अन्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं ईद् भवति ॥ जीआ ॥

करेणू-चाराणस्यो र-णोर्व्यत्ययः ॥ ११६ ॥

अनयो रेफणकारयोर्व्यत्ययः स्थितिपरिवृत्तिर्मगति ॥ कणेरु । बाणा-
रसी ॥ खीलिङ्गनिर्देशात्पुंसि न भवति । एसो करेणू ॥

आलाने लनोः ॥ ११७ ॥

आलानशब्दे लनोर्व्यत्ययो भवति ॥ आणालो । आणाल-कन्दम्मो ॥

अचलपुरे च-लोः ॥ ११८ ॥

अचलपुरशब्दे चकारलकारयोर्व्यत्ययो भवति ॥ अलचपुरं ॥

महाराष्ट्रे ह-रोः ॥ ११९ ॥

महाराष्ट्रशब्दे हरोर्व्यत्ययो भवति ॥ मरहड्डं ॥

हदे ह-दोः ॥ १२० ॥

हदशब्दे हकारदकारयोर्व्यत्ययो भवति ॥ द्रहो ॥ आर्पे । हरए
महपुण्डरिए ॥

हरिताले र-लोर्न वा ॥ १२१ ॥

हरितालशब्दे रकारलकारयोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ हलिआरो
हरिआलो ।

लघुके ल-होः ॥ १२२ ॥

लघुकशब्दे घस्य हत्वे कृते लहोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ हलुअं । लहुअं ॥
घस्य व्यत्यये कृते पदादित्वात् हो न प्राप्नोतीति हकरणम् ॥

ललाटे ल-डोः ॥ १२३ ॥

ललाटशब्दे लकारढकारयोर्व्यत्ययो भवति वा ॥ णडालं । णलाडं ।

ललाटे च [१.२५७] इति आदर्लस्य णविधानादिह द्वितीयो लः
स्थानी ॥

ह्ये ह्योः ॥ १२४ ॥

ह्यशब्दे हकारयकारयोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ गुह्यम् । गुह्यं गुह्यं ॥
सह्यः । सह्यो सज्जो ॥

स्तोकस्य थोक-थोव-थेवाः ॥ १२५ ॥

स्तोकशब्दस्य एते त्रय आदेशा भवन्ति वा ॥ थोकं थोवं थेवं । पक्षे ।
थोअं ॥

दुहिद्व-भगिन्योर्धूआ-बहिण्यौ ॥ १२६ ॥

अनयोरेतावादेशौ वा भवतः ॥ धूआ दुहिआ । बहिणी भइणी ॥

वृक्ष-क्षिप्तयो रुक्ख-छूढौ ॥ १२७ ॥

वृक्षक्षिप्तयोर्यथासंख्यं रुक्ख छूढ इत्यादेशौ वा भवतः । रुक्खो
वच्छो । छूढं रिच्छं । उच्छूढं । उक्खिच्छं ॥

वनिताया विलया ॥ १२८ ॥

वनिताशब्दस्य विलया इत्यादेशो वा भवति ॥ विलया वणिआ ॥
विलयेति संस्कृतेपीति केचित् ॥

गौणस्येपत कूरः ॥ १२९ ॥

ईपच्छब्दस्य गौणस्य कूर इत्यादेशो वा भवति ॥ विंच च्च कूर-पिक्को ।
पथे । ईसि ॥

स्त्रिया इत्थी ॥ १३० ॥

स्त्रीशब्दस्य इत्थी इत्यादेशो वा भवति ॥ इत्थी यी ॥

धृतेर्दिहिः ॥ १३१ ॥

धृतिशब्दस्य दिहिरित्यादेशो वा भवति ॥ दिही धिई ॥

मार्जारस्य मञ्जर-वञ्जरो ॥ १३२ ॥

मार्जारशब्दस्य मञ्जर वञ्जर इत्यादेशौ वा भवतः ॥ मञ्जरो वञ्जरो । पक्षे । मञ्जारो ॥

वैदूर्यस्य वेरुलिअं ॥ १३३ ॥

वैदूर्यशब्दस्य वेरुलिअ इत्यादेशो वा भवति ॥ वेरुलिअं । वेडुज्जं ॥

एण्हि एत्ताहे इदानीमः ॥ १३४ ॥

अस्य एतावादेशौ वा भवतः ॥ एण्हि । एत्ताहे । इआणि ॥

पूर्वस्य पुरिमः ॥ १३५ ॥

पूर्वस्य स्थाने पुरिम इत्यादेशो वा भवति ॥ पुरिमं पुव्वं ॥

त्रस्तस्य हित्थ-तट्ठौ ॥ १३६ ॥

त्रस्तशब्दस्य हित्थ तट्ठ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ हित्थं तट्ठं तत्थं ॥

बृहस्पतौ बहो भयः ॥ १३७ ॥

बृहस्पतिशब्दे बह ईत्यस्यानयस्य भय इत्यादेशो वा भवति ॥ भय-
स्सई भयप्फई भयप्पई ॥ पक्षे । बहस्सई । बहप्फई । बहप्पई ॥ वा
बृहस्पतौ [१.१३८] इति इकारे उकारे च विहस्सई । विहप्फई ।
विहप्पई । बुहस्सई । बुहप्फई । बुहप्पई ॥

मलिनोभय-शुक्ति-छुप्पारव्व-पदातेर्मडलावह-सिप्पि-छिका-
ढत्त-पाइक्कं ॥ १३८ ॥

मलिनादीनां यथासंख्यं मडलादय आदेशा वा भवन्ति ॥ मलिर्न ।
मडलं मलिणं ॥ उभयं । अण्हं । उवहमिन्यपि केचित् । अवहो-
आसं । उभयमलं ॥ आर्पे । उभयोकाळं ॥ शुक्ति । सिप्पी सुंत्ती ॥

१ B मार्जारस्य. २ B वैदुज्ज ३ B °तट्ठावित्या° ४ P इत्येतस्य भ°. ५ B विहप्पई । मलि°. ६ PB मलिन. ७ PB उभय ८ P शुक्ति. ९ B °त्ती ॥ सुप्त । छुप्त ।

दुष्टे । छिक्को छुत्तो ॥ आरब्धे । आढत्तो आरब्धो ॥ पदाति । पौड्को पयाई ॥

दंष्ट्राया दाढा ॥ १३९ ॥

पृथग्योगाद्वेति निवृत्तम् । दंष्ट्राशब्दस्य दाढा इत्यादेशो भवति ॥ दाढौ । अयं संस्कृतेषु ॥

बाहिसो बाहिं-बाहिरौ ॥ १४० ॥

बाहिःशब्दस्य बाहिं बाहिर इत्यादेशौ भवतः ॥ बाहिं बाहिरं ॥

अघसो हेड्डं ॥ १४१ ॥

अघसशब्दस्य हेड्ड इत्ययमादेशो भवति ॥ हेड्डं ॥

मातृ-पितुः स्वसुः सिआ-छौ ॥ १४२ ॥

मातृपितृभ्यां परस्य स्वसृशब्दस्य सिआ छा इत्यादेशौ भवतः ॥ माड-सिआ । माड-च्छा । पिड-सिआ । पिड-च्छा ॥

तिर्यचंस्तिरिच्छिः ॥ १४३ ॥

तिर्यचशब्दस्य तिरिच्छिरित्यादेशो भवति ॥ तिरिच्छि पेच्छइ ॥ आर्षे तिरिआ इत्यादेशोऽपि । तिरिआ ॥

गृहस्य घरोपता ॥ १४४ ॥

गृहशब्दस्य घर इत्यादेशो भवति पतिशब्दश्चेत् परो न भवति ॥ घरो । घर-सामी । रायं-हरं ॥ अपताविति किम् । गह-वई ॥

शीलाद्यर्थस्येरः ॥ १४५ ॥

शीलधर्मसाध्यर्थे विहितस्य प्रत्ययस्य हर इत्यादेशो भवति ॥ हसनशीलः हसिरो । रोचिरो । लज्जिरो । जम्पिरो । वेचिरो । ममिरो । ऊससिरो ॥ केचिम् कृन् एव हरमाहुस्तेषां नमिरगमिरादयो न सिध्यन्ति । कृनोत्र यदिना धाधितत्वान् ॥

१ P कृत्तः. २ P आरब्धः. ३ PB पदातिः. ४ A पायडो. ५ P दाढा । बाहिं.
६ PB इत्यादेशः. ७ II तिर्यचं. ८ P छि इत्या. ९ A तिरिअ. १० B यपरं.

क्त्वस्तुमत्तूण-तुआणाः ॥ १४६ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य तुम् अत् तूण तुआण इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ तुम् । दट्टुं । मोत्तुं ॥ अत् । भमिअ । रमिअ ॥ तूण । घेत्तूण । काऊण ॥ तुआण । भेत्तुआण । सोउआण ॥ वन्दिच्च इत्यनुस्वारलोपात् ॥ वन्दिस्ता इति सिद्धसंस्कृतस्यैव वलोपेन ॥ कट्टुं इति तु आर्पे ।

इदमर्थस्य केरः ॥ १४७ ॥

इदमर्थस्य प्रत्ययस्य केर इत्यादेशो भवति ॥ युष्मदीयः । तुम्हकेरो ॥ अस्मदीयः । अम्हकेरो ॥ न च भवति^१ । मईअ पक्खे । पाणिणीआ ॥

. पर-राजभ्यां क-डिक्कौ च ॥ १४८ ॥

पर राजन् इत्येताभ्यां परस्येदमर्थस्य प्रत्ययस्य यथासंख्यं संयुक्तौ षो डित् इक्कश्चात्रेशौ भवतः । चकारात्केरश्च ॥ परकीयम् । पारक्कं^२ । परक्कं । पारकेरं ॥ राजकीयम् । राइक्कं । रायकेरं ॥

युष्मदस्मदोऽत्र एच्चयः ॥ १४९ ॥

आभ्यां परस्येदमर्थस्यात्र एच्चय इत्यादेशो भवति ॥ युष्माकमिदं यौष्माकम् । तुम्हेच्चयं । एवम् अम्हेच्चयं ॥

वतेर्च्चः ॥ १५० ॥

घतेः प्रत्ययस्य द्विरुक्तो यो भवति ॥ महुरव्व पाडलिउत्ते पासाया ॥

सर्वाङ्गादीनस्येकः ॥ १५१ ॥

सर्वाङ्गात् सर्वादेः पण्यङ्गं [हि. ७.१] इत्यादिना विहितस्येनस्य स्थाने इक् इत्यादेशो भवति ॥ सर्वाङ्गीणः । सन्वाङ्गीओ ॥

१ A आणा इ° २ B सिद्ध स°. ३ B कट्टु. ४ B भवति मईअपक्खे पा°;

P भवति ॥ मईअ पक्खो । पा°. ५ B °क्तौ क डित्. ६ PB °क्क । पा°.

पथो णस्येकदं ॥ १५२ ॥

नित्यं णः पन्थश्च [इ० ६. ४] इति यः पथो णो विहितस्तस्य इकदं भवति ॥ पान्थ । पहिओ ॥

ईयस्यात्मनो^१ णयः ॥ १५३ ॥

आत्मनः परस्य ईयस्य णय इत्यादेशो भवति ॥ आत्मीयम् । अप्पणयं ॥

त्वस्य डिमा-त्तणौ वा ॥ १५४ ॥

त्वप्रत्ययस्य डिमा त्तण इत्यादेशौ वा भवतः ॥ पीणिमा । पुप्फिमा । पीणत्तणं । पुप्फत्तणं । पक्षे । पीणत्तं । पुप्फत्तं ॥ इमः पृथ्यादिपु नियतत्वात् तदन्यप्रत्ययान्तेषु अस्य विधिः ॥ पीनत्वा इत्यस्य प्राकृते पीणया इति भवति । पीणदा इति तु मापान्तरे । वनेह तलो वा न क्रियते ॥

अनङ्कोठात्तैलस्य डेल्लः ॥ १५५ ॥

अङ्कोठवर्जिताच्छब्दात्परस्य तैलप्रत्ययस्य डेल्ल इत्यादेशो भवति ॥ सुरेहि-जलेण कडुएल्लं ॥ अनङ्कोठादिति किम् । अङ्कोलतेल्लं ॥

यत्तदेतदोतोरित्तिअ एतल्लुक च ॥ १५६ ॥

एभ्यः परस्य ङायादेरतोः परिमाणार्थस्य इत्तिअ इत्यादेशो भवति एतदो लुक च ॥ यावत् । जित्तिअं ॥ तावत् । तित्तिअं ॥ एतावत् । इत्तिअं ॥

इदंकिमथ डेत्तिअ-डेत्तिलं-डेद्दहाः ॥ १५७ ॥

इदंकिभ्यां यत्तदेतद्गुणश्च परस्यातोर्डावतोर्वा डित्थ एत्तिअ डेत्तिलं एद्द इत्यादेशा भवन्ति एतल्लुक च ॥ इयत् । एत्तिअं । 'एत्तिलं' । एद्दं ॥ कियत् । 'डेत्तिअं' । 'डेत्तिलं' । डेद्दं ॥ यावत् । जेत्तिअं ।

१ B °कट् नित्य णः ॥ ५२ ॥ एभ्य°. २ A नोऽणयः. ३ A पुप्फत्तं. ४ P अनङ्कोठव°. ५ A गुरहीम°. ६ A डित्तिल. ७ B °ल्ल°. ८ B डित्त. ९ A इत्तिल. १० A इत्तिलं. ११ A कित्तिअं. १२ A कित्तिलं.

'जेत्तिलं । जेद्दहं ॥ तावत् । तेत्तिअं । तेत्तिलं । तेद्दहं ॥ एतावत् ।
एत्तिअं । ऐत्तिलं । एद्दहं ॥

कृत्यसो हुत्तं ॥ १५८ ॥

चारे कृत्यस् [३० ७. २] इति यः कृत्यस् विहितस्तस्य हुत्तमित्या
देशो भवति ॥ सयहुत्तं । सहस्महुत्तं ॥ कथं प्रियाभिमुखं पियहुत्तं ।
अभिमुखार्थेन हुत्तशब्देन भविष्यति ॥

आल्लिछोल्लाल-वन्त-मन्तेत्तेर-मणा मतोः ॥ १५९ ॥

आल्लु इत्यादेशो नव आदेशा मतोः स्थाने यथाप्रयोगं भवन्ति ॥
आल्लु । नेहाल्ल । दयाल्ल । ईसाल्ल । लज्जाल्लुआ ॥ इल्ल । सोहिल्लो ।
छाइल्लो । जामइल्लो ॥ उल्ल । बिआरुल्लो । मंसुल्लो । दप्पुल्लो ॥ आल ।
सहालो । जडालो । फडालो । रसालो । जोण्हालो ॥ वन्त ॥ धण-
वन्तो । भत्तियन्तो ॥ मन्त । हणुमन्तो । सिरिमन्तो । पुण्णमन्तो ॥
इत्त । कव्वइत्तो । माणइत्तो ॥ इर ॥ गव्विरो । रेहिरो ॥ मण ।
धणमणो ॥ केचिन्मादेशमपिच्छन्ति । हणुमा ॥ मतोरिति किम् ।
धणी । अत्थिओ ॥

त्तो दो तसो वा ॥ १६० ॥

तसः प्रत्ययस्य स्थाने त्तो दो इत्यादेशौ वा भवतः ॥ सव्यत्तो सव्यत्रो ।
एकत्तो ऐकदो । अन्नत्तो अन्नदो । कत्तो कदो । जत्तो जदो । तत्तो
तदो । इत्तो इदो । पक्षे । सव्वओ । इत्यादि ॥

त्रैपो हि-ह-त्थाः ॥ १६१ ॥

त्रैप्रत्ययस्य एते भवन्ति ॥ यत्र । जहि । जह् । जत्थ ॥ तत्र । तहि ।
तह् । तत्थ ॥ कुत्र । कहि । कह् । कत्थ ॥ अन्यत्र । अन्नहि । अन्नह् ।
अन्नत्थ ॥

१ A जित्तिल. २ B ०हं. ३ A नित्तिलं. ४ A इत्तिल. ५ B ०दय आ.
६ B आल्ल. ७ B लज्जाल्लुआ. ८ A दप्पुल्लो. ९ B ०देशौ म. १० A एगदो.
११ P ०त्रलो. १२ P ०त्रल्लत्र.

वैकादः सि सिअं इआ ॥ १६२ ॥

एकशब्दात्परस्य दाप्रत्ययस्य सि सिअं इआ इत्यादेशा वा भवन्ति ॥
एकदा । एकसि । एकसिअं । एकइआ । पक्षे । एगया ॥

डिह-डुहौ भवे ॥ १६३ ॥

भवेथे नाम्न परौ इह उह इत्येतौ डितौ प्रत्ययौ भवत ॥ गामि-
हिया । पुरिह । हेडिह । उवरिह । अप्पुह ॥ आत्वालाषपी-
च्छन्त्यन्ये ॥

स्वार्थे कश्च वा ॥ १६४ ॥

स्वार्थे कश्चकारादिहोहौ डितौ प्रत्ययौ वा भवत ॥ क । कुकुर्म-
पिछुरय । चन्दओ । गयणयम्मि । घरणीहर-पक्खुब्भन्तय । दुहिअए
राम-दिअयए । इहयं । आलेहुअ । आग्नेप्पुमित्थर्य ॥ द्विरपि भवति ।
यहुअय ॥ ककारोच्चारण पैशाचिकभाषार्थम् । यथा । वतनके वतनक
समप्पेहून ॥ इह । निज्जिआसोअ-पहविहेण । पुरिहो । पुरा
पुरो वा ॥ उह । मह पिउहओ । मुहुह । हत्थुहो । पक्षे । चन्दो ।
गयणं । इह । आलेहु । बहु । बहुअ । मुहं । हत्था ॥ कुत्सादिविशिष्टे
तु सस्मृतवदेयं कप् सिद्ध ॥ यावादिलक्षण क प्रतिनिर्यतविषय
एवेति यचनम् ॥

हो नवैकाद्वा ॥ १६५ ॥

आभ्या स्वार्थे संयुक्तो हो वा भवति ॥ नवहो । एकहो ॥ सेवादि-
त्यात् कस्य द्वित्वे एकहो । पक्षे । नवो । एको । एओ ॥

उपरेः संख्याने ॥ १६६ ॥

संख्यानेथे पर्यमानादुपरिशब्दात् स्वार्थे हो भवति ॥ अवरिहो ॥ संख्यान
इति किम् । अवरि ॥

१ B इआदेशा २ A °एकइआ ३ P °मरसवि° ४ B °दियअए, A °दिअए.
५ P आलेप्पुअ ६ B °तूण. ७ P पुरिहा ८ A महुह. ९ B हत्थुहो
१० B °व वटि°, P व. ११ B °नियन एवे° १२ AB हो १३ P अवरि.

भ्रुवो मया डमया ॥ १६७ ॥

भ्रूशब्दात्स्वार्थे मया डमया इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः ॥ भ्रुमया ।
भमया ॥

शनैसो ङिअम् ॥ १६८ ॥

शनैश्शब्दात्स्वार्थे ङिअम् भवति ॥ सणिअमवगूडो ॥

मनाको न वा डयं च ॥ १६९ ॥

मनाक्शब्दात्स्वार्थे डयम् ङिअम् च प्रत्ययो वा भवति ॥ मणयं ।
मणियं । पक्षे । मणा ॥

मिश्राङ्गालिअः ॥ १७० ॥

मिश्रशब्दात्स्वार्थे ङालिअः प्रत्ययो वा भवति ॥ मीसाङ्गलिअं । पक्षे ।
मीसं ॥

रो दीर्घात् ॥ १७१ ॥

दीर्घशब्दात्परः स्वार्थे रो वा भवति ॥ दीहरं । दीहं ॥

त्वादेः सः ॥ १७२ ॥

भाषे त्वन्तल् [६० ७.१] इत्यादिना विहितात्त्वादेः परः स्वार्थे स
एव त्वादिर्वा भवति ॥ मृदुरुत्वेन । मउअत्तयाइ ॥ आतिशायिका-
त्त्वातिशायिकः संस्कृतशब्देन सिद्धः । जेद्वयरो । कणिद्वयरो ॥

विद्युत्पत्र-पीतान्वाहः ॥ १७३ ॥

एभ्यः स्वार्थे लो वा भवति । विज्जुला । पत्तलं । पीयलं । पीअलं ।
अन्धलो । पक्षे । विज्जू । पत्तं । पीअं । अन्यो ॥ कयं जमलं ।
यमलमिति संस्कृतशब्दाद् भविष्यति ॥

गोणादयः ॥ १७४ ॥

गोणादयः शब्दा अनुक्तप्रकृतिप्रत्ययलोपागमवर्णविकारा बहुलं नि-

१ B मनाको वा डयं ङियं च; A °वा डयथ. २ B प्रत्ययो वा भवतः.
३ A °न्दाङ्ग°. ४ B °यो म°. ५ B °न्दात् स्वा°. ६ विहितत्वा°. ७ B कनिद्व.

पात्यन्ते ॥ गौ । गोणो । गावी ॥ गावै । गावीओ ॥ बलीवर्द ।
 बइहो ॥ आप । आऊ ॥ पञ्चपञ्चादात् । पञ्चावैण्णा । पणपैना ॥
 त्रिपञ्चादात् । तेवण्णा । त्रिचत्वारिंशत् । तेआलीसा ॥ व्युत्सर्ग ।
 विउसैंगो ॥ न्युत्सर्जनम् । चोसिरण ॥ वहिमंथुनं वा । वहिद्धा ॥
 कार्यम् । णामुक्कसिअ ॥ कवित् । कत्थइ ॥ उद्धहति । मुव्वहइ ॥
 अपस्मार । वम्हलो ॥ उत्पलम् । वन्दुट्ठं ॥ धिक्धिक् । छिछि ।
 धिद्धि ॥ धिगस्तु । धिरत्थु ॥ प्रतिस्पर्धा । पँडिसिद्धो । पाडिसिद्धो ॥
 स्थासक । चश्चिक् ॥ निलय । निहेलण ॥ मघयान् । मघोणो ॥
 साक्षी । सँस्मिणो ॥ जन्म । जम्मण ॥ महान् । महन्तो ॥
 भयान् । भयन्तो ॥ आशी । आसीसा ॥ कचित् । हस्य इँभौ ॥
 वृत्तरम् । वइयर ॥ हिमोर । भिमोरो ॥ हस्य इँ । छुल्लक ।
 खुइओ ॥ घोपाणाममेतनो गायन । घायणो ॥ वँड । वँडो ॥
 फकुदम् । फकुध ॥ अराण्डम् । अर्थेक्कं ॥ लँजावती ।
 लँजालुदणी ॥ कुनूहलम् । कुइँ ॥ चूत । मायन्दो । मानन्दशब्द
 सस्तेतेर्पात्यन्ये ॥ विण्णु । भट्टिओ ॥ इमशानम् । करसी ॥
 असुरा । अगया ॥ खेलम् । खेइ ॥ पौण्य रज । तिङ्गिच्छि । दिनम् ।
 अह ॥ समर्थ । पँबँलो ॥ पण्डक । णेलच्छो ॥ कर्पास । पलही ॥
 बली । उज्जँडे ॥ ताम्बूलम् । झँसुर ॥ पुँश्चली । छिँछैई ॥ शाखा ।
 साहुली । इत्यादि ॥ बाधिकारात्पक्षे यथादर्शन गडओ इत्याद्यपि
 भवति ॥ गोला गोआररी इति तु गोदागोदाररीभ्या सिद्धम् ॥
 भाषाशब्दाश्च । आदित्यं । लहँक्कं । विडिर । पचडिअ । उप्पेहइ ।
 मदप्पर । पडिच्छिर । अट्टमट्ट । विहडप्फड । उज्जल्ल । हल्लँक्कल
 इत्यादयो मदाराप्रविदर्भादिदेशप्रसिद्धा लोक्तोक्तव्यन्तव्या ॥ क्रिया-

१ B गावा २ A पयावथा ३ P पणवग्गा, II पणपणा ४ B विउत्सर्गो
 ५ A वँतरण ६ A पडिसिद्धा । ह्यो°. ७ B °सिद्धा. ८ B सादितणो ९ B
 साक्षीणा, १० B इभौ ११ B ट. १२ P षट् १३ B वगो. १४ P लच्छं
 १५ B लज्जावती १६ B °तोहि° १७ B पइले १८ B पडितः १९ B
 उयरो २० B ताम्बूल. २१ P उमुर, B मुमुर २२ B छिच्छई २३ B
 भदिरु २४ B लहन् २५ B पडितियट् २६ B लप्पल.

शब्दाश्च । अवयामश्च । फुम्फुडश्च । उप्फालेश्च । इत्यादयः । अतएव च
 कृष्ट-घृष्ट-वाक्य-विद्वस्-वाचस्पति-विष्टरश्रवस्-प्रचेतस्-प्रोक्त-प्रोतादीनां
 क्रियादिप्रत्ययान्तानां च अग्निचित्सोमत्सुगलसुम्लेत्यादीनां पूर्वैः कविभि-
 रप्रयुक्तानां प्रतीतिवैषम्यपरः प्रयोगो न कर्तव्यः शब्दान्तरैरेव तु
 तदर्थोभिधेयः । यथा कृष्टः कुशलः । वाचस्पतिर्गुरुः । विष्टरश्रवा
 हरिरित्यादि ॥ घृष्टशब्दस्य तु सोपसर्गस्य प्रयोग इष्यत एव । मन्दर-
 पैड-परिघट्टं । तद्दिअस-निहट्टाणङ्ग इत्यादि ॥ आर्ये तु यथादर्शनं सर्व-
 मविरुद्धम् । यथा । घट्टा । मट्टा । विउसा । सुअ लक्खणाणुसारेण ।
 वक्कन्तरेसु अ पुणो इत्यादि ॥

अव्ययम् ॥ १७५ ॥

अधिकारोयम् । इतः परं ये वक्ष्यन्ते आ पादसमाप्तेस्तेव्ययसंज्ञा
 ज्ञातव्याः ॥

तं वाक्योपन्यासे ॥ १७६ ॥

तमिति वाक्योपन्यासे प्रयोक्तव्यम् ॥ तं तिअस-अन्दि-भोक्खं ॥

आम अम्युपगमे ॥ १७७ ॥

आमेत्यभ्युपगमे प्रयोक्तव्यम् ॥ आम यैहला वणोली ॥

णवि वैपरीत्ये ॥ १७८ ॥

णवीति वैपरीत्ये प्रयोक्तव्यम् ॥ णवि हा वणे ॥

पुणरुत्तं कृतकरणे ॥ १७९ ॥

पुणरुत्तमिति कृतकरणे प्रयोक्तव्यम् ॥

अइ सुप्पइ पंसुलि णीसहेहिं अङ्गेहिं पुणरुत्तं ॥

हन्दि विपाद-विकल्प-पश्चात्ताप-निश्चय सत्ये ॥ १८० ॥

हन्दि इति विपादादिषु प्रयोक्तव्यम् ॥

हन्दि चलणे णओ सो ण माणिओ हन्दि हुज्ज एत्ताहे ।

हन्दि न होही भणिरी सा सिज्जइ हन्दि तुह कजे ॥

हन्दि । सत्यमित्यर्थ ॥

हन्द च गृहाणार्थे ॥ १८१ ॥

हन्द हन्दि च गृहाणार्थे प्रयोक्तव्यम् ॥ हन्द पलोएसु इमं । हन्दि ।
गृहाणेत्यर्थः ॥

मिष पिष विष च व विअ इवार्थे वा ॥ १८२ ॥

एते इवार्थे अव्ययसंज्ञकाः प्राकृते वा प्रयुज्यन्ते ॥ कुमुअं मिष ।
चन्दणं पिष । हंसो विष । साअरो च । सीरोओ सैसरस व
निम्मोओ । कमल विअ । पक्षे । नीलुप्पल-भालो इव ॥

जेण तेण लक्षणे ॥ १८३ ॥

जेण तेण इत्येतौ लक्षणे प्रयोक्तव्यौ ॥ भमर-रुअं जेण कमल-वणं ।
भमर-रुअं तेणं कमल-वणं ॥

णइ चेअ चिअ च अणधारणे ॥ १८४ ॥

एतेवधारणे प्रयोक्तव्याः ॥ गइए णइ । जं चेअ मउलणं लोअणाणं ।
अणुरद्धं तं चिअ कामिणीणं ॥ सेवादित्वाद् द्वित्वमपि । ते चिअ
धन्ना । ते चेअ सुपुरिसा ॥ च । स च ये रुणेण । स च सीलेण ॥

घले निर्धारण-निश्चययोः ॥ १८५ ॥

घले इति निर्धारणे निश्चये च प्रयोक्तव्यम् ॥ निर्धारणे । घले पुरिसो
धणंजओ सत्तिआणं ॥ निश्चये । घले सोहो । सिद्ध एवायम् ॥

किरेर हिर किलार्थे वा ॥ १८६ ॥

किर इर हिर इत्येते किलार्थे वा प्रयोक्तव्याः ॥ फल्लं किर सर-
दिअओ । तरम्म इर । पिअ-चयंसो हिर ॥ पक्षे । एवं किल तेण
मिचिणण भणिआ ॥

णवरं केवले ॥ १८७ ॥

केवलैर्ये णवरं इति प्रयोक्तव्यम् ॥ णवरं पिआइं चिअ णिव्वडन्ति ॥

आनन्तर्ये णवरि ॥ १८८ ॥

आनन्तर्ये णवरीति प्रयोक्तव्यम् ॥ णवरि अ से रहु-वइणा ॥ केचित्तु
केवलानन्तर्यार्थयोर्णवरणवरि इत्येकमेव सूत्रं कुर्वते तन्मते उभा-
वप्युभयार्थौ ॥

अलाहि निवारणे ॥ १८९ ॥

अलाहीति निवारणे प्रयोक्तव्यम् ॥ अलाहि किं वाईएण लेहेण ॥

अण णाईं नञर्थे ॥ १९० ॥

अण णाईं इत्येतौ नञर्थे प्रयोक्तव्यौ ॥ अणचिन्तिअममुणन्ती । णाईं
करेमि रोसं ॥

माईं मार्थे ॥ १९१ ॥

माईं इति मार्थे प्रयोक्तव्यम् ॥ माईं काहीअं रोसं । मा कार्पाइ रोपम् ॥

हद्धी निर्वेदे ॥ १९२ ॥

हद्धी इत्यव्ययमत एव निर्देशात् हाधिरुद्गादेशो वा निर्वेदे प्रयोक्त-
व्यम् ॥ हद्धीहद्धी । हा धाईहाहा ॥

वेव्णे भय-वारण-विपादे ॥ १९३ ॥

भयवारणविपादेषु वेव्णे इति प्रयोक्तव्यम् ॥

वेव्णे त्ति मये वेव्णे त्ति वारणे जूरणे अ वेव्णे त्ति ।

उहागिरीइ वि तुहं वेव्णे त्ति मयाच्छि किं णेअं ॥ १ ॥

किं उहावेन्तीए उअ जूरन्तीए किं तुं माआए ।

उव्वगिरीए वेव्णे त्ति तीए मणिअं न विम्हरिमो ॥ २ ॥

१ B णवर. २ PB केवलेर्ये. ३ B निव्वडन्ति. ४ B वाउएण. ५ A णाईं.
६ PB नञर्थे. ७ B °णन्ति. ८ A माईं. ९ A कर्दहीअ. १० A व्य. १ हद्धीहाहा°. ११ B धाहा°. १२ A उहावन्तीए. १३ A ओअ. १४ P नु. १५ B उवादि°.

वेव्र च आमन्त्रणे ॥ १९४ ॥

वेव्र वेव्रे च आमन्त्रणे प्रयोक्तव्ये ॥ वेव्र गोले । वेव्रे मुरन्दले
वहसि पाणिअ ॥

मामि हला हले सरया वा ॥ १९५ ॥

एने सरया आमन्त्रणे वा प्रयोक्तव्या ॥ मामि सरिसक्कराण वि ॥
पणवह माणस्स हला ॥ हले हयासस्स । पक्षे । सहि एरिसि बिअ गई ॥

दे समुत्तीकरण च ॥ १९६ ॥

समुत्तीकरणे सरया आमन्त्रणे च दे इति प्रयोक्तव्यम् ॥ दे पसिअ
ताय मुन्दारि ॥ दे आ पसिअ निअत्तमु ॥

हुं दान-पृच्छा-निवारणे ॥ १९७ ॥

हु इति दानादिषु प्रयुज्येते ॥ दाने । हु गेण्ह अप्पणो बिअ ॥ पृच्छायाम् ।
हु साहसे सभाय ॥ निवारणे । हु निहज्ज समोसर ॥

हु सु निश्चय-वितर्क-समाचन-विस्मये ॥ १९८ ॥

हु सु इत्येतौ निश्चयादिषु प्रयोक्तव्यौ ॥ निश्चये । त पि हु अच्छिन्न-
मिरी ॥ त सु मिरीए रहस्म ॥ वितर्के । उह संशयो वा । ऊहे । न
हु णयर संगहिआ । एअ सु हसइ ॥ संशये । जलदरो सु धूम-
यहलो सु ॥ समाचने । नैरीउ ण हु णयर इम । एअ सु हसइ ॥
विस्मये । को नु णसो मास्स मिरो ॥ बहुलाधिकारादनुसारात्परो दुर्न
प्रयोक्तव्य ॥

ऊ गर्हादिषु विस्मय सूचने ॥ १९९ ॥

ऊ इति गर्हादिषु प्रयोक्तव्यम् ॥ गर्हा । ऊ णिल्ल ॥ प्रमान्तस्य
पास्यस्य विपर्ययात्प्राप्या विनिर्मुक्तत्वात् आशेष ॥ ऊ वि गण
भणिअ ॥ विस्मये । उ वद मुणिअो अहय ॥ सूचने । उ वेज न
विण्णाय ॥

थू कुत्सायाम् ॥ २०० ॥

थू इति कुत्सायां प्रयोक्तव्यम् ॥ थू निहृजो लोओ ॥

रे अरे संभाषण-रतिकलहे ॥ २०१ ॥

अनयोरर्थयोर्ययासंस्यमेतौ प्रयोक्तव्यौ ॥ रे संभाषणे । रे हिअय
मडह-सैरिआ ॥ अरे रतिकलहे । अरे मर ममं मा नरेमु
चवहासं ॥

हरे क्षेपे च ॥ २०२ ॥

क्षेपे संभाषणरतिकलहयोश्च हरे इति प्रयोक्तव्यम् ॥ क्षेपे । हरे
णिहृज ॥ संभाषणे । हरे पुरिसा ॥ रतिकलहे । हरे बहु-वदह ॥

ओ सूचना-पश्चात्तापे ॥ २०३ ॥

ओ इति सूचनापश्चात्तापयोः प्रयोक्तव्यम् ॥ सूचनायाम् । ओ अपि-
णर्य-तत्तिहे ॥ पश्चात्तापे । ओ न मए छाया इत्तिआए ॥ निरुत्ते
तु उवादेशेनैवोकारेण सिद्धम् ॥ ओ निरणमि नहयले ॥

अव्यो सूचना-दुःख-संभाषणापराध-विस्मयानन्दादर-भय-
खेद-विपाद-पश्चात्तापे ॥ २०४ ॥

अव्यो इति सूचनादिषु प्रयोक्तव्यम् ॥ सूचनायाम् । अव्यो दुष्पर-
यारय ॥ दुःखे । अव्यो दलन्ति हिययं ॥ संभाषणे । अव्यो निमिणं
किमिणं ॥ अपराधविस्मययोः ।

अव्यो हरन्ति हिअयं दह पि न घेसा हयन्ति जुयईण ।

अव्यो किं पि रहस्सं मुणन्ति घुत्ता जगम्महिआ ॥ १ ॥

आनन्दादरमयेषु ।

अव्यो सुपहायमिणं अव्यो अज्जम्ह सफ्फलं जीअं ।

अव्यो अइअम्मि तुमे नयरं जइ सा न जूरिहिई ॥ २ ॥

१ A थू कु°. २ B सिरिआ. ३ A °वज्ज. ४ A °यनित्ति. ५ B °धेन
ओछारेणैव सि°. ६ P हिअयं अव्यो किं पि. ७ A मुणति. ८ A सफल.
१ A सो. १० A °हइ.

खेदे । अव्यो न जामि छेत्तं ॥ विपादे^१ ।

अव्यो नासेन्ति दिहिं पुलयं वड्डन्ति देन्ति रणरणयं ।

एण्हि तस्सेअ गुणा ते चिअ अव्यो कह णु एअं ॥ ३ ॥

पश्चात्तापे ।

अव्यो तह तेण कया अहयं जह कस्स साहेमि ॥

अइ संभावने ॥ २०५ ॥

संभावने अइ इति प्रयोक्तव्यम् ॥ अइ दिअर किं न पेच्छसि ॥

वणे निश्चय-विकल्पानुकम्प्ये च ॥ २०६ ॥

वणे इति निश्चयादौ संभावने च प्रयोक्तव्यम् ॥ वणे देमि । निश्चयं ददामि ॥ विकल्पे । होइ वणे न होइ । भवति वा न भवति ॥ अनुकम्प्ये । दासो वणे न भुच्चइ । दासोनुकम्प्यो न त्यज्यते ॥ संभावने । नत्थि वणे जं न देइ विहि-परिणामो । संभाव्यते एत-वित्यर्थः ॥

मणे विमर्शे ॥ २०७ ॥

मणे इति विमर्शे प्रयोक्तव्यम् ॥ मणे सूरु । किं स्वित्सूर्यः ॥ अन्ये मन्ये इत्यर्थमपीच्छन्ति ॥

अम्मो आश्चर्ये ॥ २०८ ॥

अम्मो इत्याश्चर्ये प्रयोक्तव्यम् ॥ अम्मो कह पारिज्जइ ॥

स्वयमोर्थे अप्पणो न वा ॥ २०९ ॥

स्वयमित्यस्यार्थे अप्पणो वा प्रयोक्तव्यम् ॥ पिसयं विअसन्ति अप्पणो कमल-सरा । पश्चे । सयं चेअं मुणसि करणिज्जं ॥

प्रत्येकमः पाडिक्कं पाडिक्कं ॥ २१० ॥

प्रत्येकमित्यस्यार्थे पाडिक्कं पाडिक्कं इति च प्रयोक्तव्यं वा । पाडिक्कं । पाडिक्कं । पश्चे । पत्तेअं ॥

१ P ठितं, A विगतं. २ AP °दे । अव्यो कह णु (P कह णु) एअं
३ A °योएच्च, ४ A नत्थे°, ५ A °म्यो वोन, ६ AB अण ७ B चेव मुणति
८ A °ति प्र°.

उअ पश्ये ॥ २११ ॥

उअ इति पश्येत्यस्यार्थे प्रयोक्तव्यं वा ॥

उअ निचल-निष्फंदा भिसिणी-पत्तंमि रेहइ चलाआ ।

निन्मल-मरगय-भायण-परिट्टिआ सद्ध-सुत्ति व्व ॥

पक्षे पुलआदयः ॥

इहरा इतरथा ॥ २१२ ॥

इहरा इति इतरथार्थे प्रयोक्तव्यं वा ॥ इहरा नीसाम्मेहिं । पक्षे ।
इअरहा ॥

एकसरिअं झगिति संप्रति ॥ २१३ ॥

एकसरिअं झगित्यर्थे संप्रत्यर्थे च प्रयोक्तव्यम् ॥ एकसरिअं । झगिति
सांप्रतं वा ॥

मोरउल्ला मुघा ॥ २१४ ॥

मोरउल्ला इति मुघार्थे प्रयोक्तव्यम् ॥ मोरउल्ला । मुघेत्यर्थः ॥

दरार्धाल्पे ॥ २१५ ॥

दर इत्यव्ययमर्थार्थे ईपदर्थे च प्रयोक्तव्यम् ॥ दर-विजसिअं
अर्थेनेपद्वा विकसितमित्यर्थः ॥

किणो प्रश्ने ॥ २१६ ॥

किणो इति प्रश्ने प्रयोक्तव्यम् ॥ किणो ध्रुवसि ॥

ई-जे-राः पादपूरणे ॥ २१७ ॥

ई जे र इत्येते पादपूरणे प्रयोक्तव्याः ॥ न उणा ई अँच्छाई । अणु-
कूलं चोत्तुं जे । गेण्हइ र कल्लम-गोवी ॥ अहो । हंहो । "हेहो । हा ।

१ B पर्ये. २ AP निष्फंदा । पक्षे. ३ B नीसान्नेहिं. ४ B ईजेदराः.
५ B ई जे इर; A इजेरा. ६ B ई. ७ A इच्छाई. ८ B ई. ९ A चोत्तुं.
१० B °मागोवि. ११ B हे । दाहा । ना°.

॥ अहं ॥

वीप्स्यात्स्यादेर्वीप्स्ये स्वर मो वा ॥ १ ॥

वीप्स्यार्थात्तदात्परस्य स्यादेः स्थाने स्वरस्य वीप्स्यार्थे पदे परे मो वा भवति ॥ ऐङ्गम् । ऐङ्गे । ऐङ्गे । अङ्गे । अङ्गे । अङ्गमङ्गान्नि । पङ्गे । पङ्गे । नित्यादि ॥

अतः सेङ्गोः ॥ २ ॥

अकारान्ताङ्गाः परस्य स्यादेः सेः स्थाने ङो भवति ॥ वच्छो ॥

वैतच्छदः ॥ ३ ॥

एतच्छदोकारात्परस्य स्यादेः सेङ्गो वा भवति ॥ एसो एस । सो णरो । स णरो ॥

जस्-शसोर्लुक् ॥ ४ ॥

अकारान्ताङ्गाः परयोः स्यादिसंवन्धिनोर्जस्-शसोर्लुग् भवति ॥ वच्छा ए । वच्छे पेच्छ ॥

अमोस्य ॥ ५ ॥

अतः परस्यामोकारस्य लुग् भवति ॥ वच्छं पेच्छ ॥

टा-आमोर्णः ॥ ६ ॥

अतः परस्य टा इत्येतस्य पष्ठीबहुवचनस्य च आमो णो भवति ॥ वच्छेण । वच्छाण ॥

मिसो हि हिं हिं ॥ ७ ॥

अतः परस्य मिसः स्थाने केवलः सानुनासिकः सानुस्वारश्च दिर्भयति ॥ वच्छेहि । वच्छेहि । वच्छेहि कया छाही ॥

१ B वीप्स्यात्स्या° . २ A वीप्स्यार्था° . ३ A वीप्स्यार्थे° . ४ B एङ्गेमेङ्गं .
५ A °ङ्गे .

नाम । अहह । ^१ही सि । अयि । अहौह । औरि रि हो इत्यादयस्तु
सस्कृतसमत्वेन सिद्धा ॥

प्यादयः ॥ २१८ ॥

प्यादयो नियतार्थवृत्तयः प्राकृते प्रयोक्तव्या ॥ पि वि अप्यर्थे ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रसूरिनिरचिताया सिद्धहेमचन्द्राभिधान
स्योपज्ञशब्दानुशासनवृत्तौ अष्टमस्याध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥

द्विपैत्पुंरक्षोऽविनोदहेतोर्भवादयामस्य भवद्भुजस्य ।

अयं विशेषो भुवनैकरीर परं न यत्काममपाकरोति ॥ १ ॥

—————

॥ अहं ॥

वीप्स्यात्स्यादेवीप्स्ये स्वरं मो वा ॥ १ ॥

वीप्स्यार्थात्पदात्परस्य स्यादे स्थाने स्वरादौ वीप्स्यार्थे पदे परे मो वा भवति ॥ एकमेकम् । एकमेकम् । एकमेकम् । अहं अहं । अहमहमि । पक्षे । एकेकमित्यादि ॥

अतः मेडोः ॥ २ ॥

अकारान्तान्नाम्न परस्य स्यादे से स्थाने डो भवति ॥ वच्छो ॥

वैतत्तदः ॥ ३ ॥

एतत्तदोकारात्परस्य स्यादे सेडो वा भवति ॥ एमो एस । मो णरो । स णरो ॥

जस्-शसोर्लुक् ॥ ४ ॥

अकारान्तान्नाम्न परयो स्यादिसत्रन्धिनोर्जस्-शसोर्लुग् भवति ॥ वच्छा एण । वच्छे पेच्छ ॥

अमोस्य ॥ ५ ॥

अतः परम्यामोकारस्य लुग् भवति ॥ वच्छ पेच्छ ॥

टा-आमोर्णः ॥ ६ ॥

अतः परस्य टा इत्येतस्य पष्ठीरुवचनस्य च आमो णो भवति ॥ वच्छेण । वच्छाण ॥

भिमो हि हिं हिं ॥ ७ ॥

अतः परस्य भिस स्थाने केचल सानुनामिन् मानुम्वारश्च हिर्भयति ॥ वच्छेहि । वच्छेहिं । वच्छेहिं कया छाही ॥

१ B वीप्स्यात् २ A वीप्स्यात् ३ A वीप्स्यात् ४ B एहमेह

डसेस् तो-दो दु-हि-हिन्तो लुर्कः ॥ ८ ॥

अत परस्य डसे तो दो दु हि हिन्तो लुरू इत्येते षडादेशा भवन्ति ॥
वच्छतो । वच्छाओ । वच्छाउ । वच्छाहि । वच्छाहिन्तो । वच्छा ॥
दकारकरण भाषान्तरार्थम् ॥

भ्यसस् तो दो दु हि हिन्तो सुन्तो ॥ ९ ॥

अत परस्य भ्यस स्थाने तो दो दु हि हिन्तो सुन्तो इत्यादेशा
भवन्ति ॥ वृक्षेभ्य । वच्छतो । वच्छाओ । वच्छाउ । वच्छाहि ।
वच्छेहि । वच्छाहिन्तो । वच्छेहिन्तो । वच्छासुन्तो । वच्छेसुन्तो ॥

डसः स्तः ॥ १० ॥

अत परस्य डस संयुक्त सी भवति ॥ पियस्स । पेम्मस्स । उप-
कुम्म दौत्यम् । उपकुम्मस्स सीअलत्तण ॥

डे म्मि डेः ॥ ११ ॥

अत परस्य डेडित् एकार संयुक्तो मिश्र भवति ॥ वच्छे । वच्छ-
म्मि ॥ देवम् । देवम्मि । तम् । तम्मि । अत्र द्वितीयातृतीययो
सप्तमी [१ ११५] इत्यमो डि ॥

जस्-शस्-डसि-तो-दो-द्वामि दीर्घः ॥ १२ ॥

एषु अतो दीर्घो भवति ॥ जसि शसि च । वच्छा ॥ डसि । वच्छाओ ।
वच्छाउ । वच्छाहि । वच्छाहिन्तो । वच्छा ॥ तोदोदुपु । वृक्षेभ्य ।
वच्छतो । द्वस्य संयोगे [१४] इति द्वस्व ॥ वच्छाओ । वच्छाउ ॥
आमि । वच्छाण ॥ डसिनैव सिद्धे तोदोदुपहण भ्यसि एत्वधाधनार्थम् ॥

भ्यसि वा ॥ १३ ॥

भ्यसादेशे परे अतो दीर्घो जा भवति ॥ वच्छाहिन्तो वच्छेहिन्तो ।
वच्छासुन्तो वच्छेसुन्तो । वच्छाहि वच्छेहि ।

टाण-शस्येत् ॥ १४ ॥

टाणेशे णे शसि च परे अस्य एकारो भवति ॥ टाण । वच्छेण ॥
णेति^१ किम् । अप्पणा । अप्पणिआ । अप्पणइआ । शस् । वच्छे
पेच्छ ॥

भिस्यस्सुपि ॥ १५ ॥

एषु अत एर्मवति ॥ भिम् । वच्छेहि^२ । वच्छेहिं । वच्छेहिं ॥ भ्यस् ।
वच्छेहि । वच्छेहिन्तो । वच्छेसुन्तो ॥ सुप् । वच्छेसु ॥

इदुतो दीर्यः ॥ १६ ॥

इकारस्य उकारस्य च भिस्भ्यस्सुप्सु परेषु दीर्यो भवति ॥ भिस् ।
गिरीहिं । बुद्धीहिं । दहीहिं । तरुहिं । धेणूहिं । मद्दुहिं कयं ॥ भ्यस् ।
गिरीओ । बुद्धीओ । दहीओ । तरुओ । धेणूओ । मद्दुओ आगओ ॥
एवं गिरीहिन्तो । गिरीसुन्तो आगओ इत्याद्यपि ॥ सुप् । गिरीसु ।
बुद्धीसु । दहीसु । तरुसु । धेणूसु । मद्दुसु ठिअं ॥ क्वचिन्न भवति ।
दिअ-भूमिसु दाण-ज्जोडिआइं ॥ इदुत इति किम् । वच्छेहिं । वच्छे-
सुन्तो । वच्छेसु ॥ भिस्भ्यस्सुशीत्येव । गिरिं तरुं पेच्छ ॥

चतुरो वा ॥ १७ ॥

चतुर उदन्तस्य भिस्भ्यस्सुप्सु परेषु दीर्यो वा भवति ॥ चर्द्धहि चर्द्धहि ।
चऊओ चउओ । चऊसु चउसु ॥

लुप्ते शसि ॥ १८ ॥

इदुतोः शसि लुप्ते दीर्यो भवति ॥ गिरी । बुद्धी । तरु । धेणू पेच्छ ॥
लुप्त इति किम् । गिरिणो । तरुणो पेच्छ ॥ इदुत इत्येव । वच्छे
पेच्छ ॥ जस्-जस्^३ [३.१२] इत्यादिना शसि दीर्यस्य लक्ष्यानुरोधेर्धायो
योगः । लुप्त इति तु णवि प्रतिप्रसगार्थशङ्कानिवृत्त्यर्थम् ॥

१ B ने इति २ B एद्धं. ३ A °हि. वच्छेहे ४ B °तोदी. ५ A °स्य
भि°. ६ B जनेवि°. ७ B इरउ लि. ८ B चट्टरस्य उ°. ९ B °हि. १० PB
°धोऽय धो°.

अह्नीवे सौ ॥ १९ ॥

इदुतोह्नीवे नपुंसकादन्यत्र सौ दीर्घो भवति ॥ गिरी । बुद्धी । तरु ।
धेणू ॥ अह्नीय इति किम् । दहि । महुं ॥ साविति किम् । गिरि ।
बुद्धि । तरु । धेणुं ॥ केचित्तु दीर्घत्वं विकल्प्य तदभावपक्षे से-
मादेशमपीच्छन्ति । अग्नि । निहिं । वाउं । विहुं ॥

पुंसि जसो डउ डओ वा ॥ २० ॥

इदुत इतीह पञ्चम्यन्तं संश्रयते । इदुतः परस्य जस. पुंसि अउ
अओ इत्यादेशौ डितौ वा भवत. ॥ अगउ अगओ । वायउ वायओ
चिद्वन्ति । पक्षे । अग्निगो । वाउगो ॥ शेषे अदन्तवद्भावाद् अग्नी ।
वाऊ ॥ पुंसीति किम् । बुद्धीओ । धेणूओ । दहीइं । महुइं ॥
जस इति किम् । अग्नी । अग्निगो । वाऊ । वाउगो पेच्छइ ॥ इदुत
इत्येव । वच्छा ॥

योतो डयो ॥ २१ ॥

उदन्तात्परस्य जस. पुंसि डित् अओ इत्यादेशो वा भवति ॥ साहयो ।
पक्षे । साहओ । साहउ । साहू । साहुगो ॥ उत इति किम् ।
वच्छा ॥ पुंमीत्येव । धेणू । महुइं ॥ जस इत्येव । साहू । साहुगो
पेच्छ ॥

जस्-शसोर्णो वा ॥ २२ ॥

इदुत. परयोर्जस्-शसोः पुंसि णो इत्यादेशो वा भवति ॥ गिरिणो ।
तरुणो रेदन्ति पेच्छ वा । पक्षे । गिरी । तरु ॥ पुंमीत्येव । दहीइं ।
महुइं ॥ जस्-शसोरिति किम् । गिरि । तरुं ॥ इदुत इत्येव । वच्छा ।
पच्छे ॥ जस्-शमेरिति द्वित्वमिदुत इत्यनेन यथासंख्याभावार्थम् ।
पयमुत्तरसूपेपि ॥

डसि-डसोः पुं-ह्रीवे वा ॥ २३ ॥

पुंसि ह्रीवे च वर्तमानादिदुर्तः परयोर्दसिडसोर्णो वा भवति ॥
गिरिणो । तरुणो । दहिणो । महुणो आगओ विआरो वा । पक्षे ।
डसेः । गिरिओ । गिरिउ । गिरिहिन्तो । तरुओ । तरुउ । तरु-
हिन्तो ॥ हिलुकौ निपेत्येते ॥ डसः । गिरिस्स । तरुस्स ॥ डसि-
डसोरिति किम् । गिरिणा । तरुणा कयं ॥ पुंछीव इति किम् ।
बुद्धीअ । धेणूअ लद्धं समिद्धी वा ॥ इदुव इत्येव । कमलाओ ।
कमलस्स ॥

टो णा ॥ २४ ॥

पुंछीवे वर्तमानादिदुतः परस्य टा इत्यस्य णा भवति ॥ गिरिणा ।
गामणिणा । सलपुणा । तरुणा । दहिणा । महुणा ॥ टै इति किम् ।
गिरी । तरु । दहि । महु ॥ पुंछीव इत्येव । बुद्धीअ । धेणूअ कयं ॥
इदुव इत्येव । कमलेण ॥

ह्रीवे स्वरान्म् सेः ॥ २५ ॥

ह्रीवे वर्तमानान्नामः परयोर्जम्-शसोः स्याने म् भवति ॥ वेणं । पेम्मं ।
दहिं । महुं ॥ दहि महु इति तु सिद्धापेक्षया ॥ केचिदनुनासिक-
मपीच्छन्ति । दहिं । महुं ॥ ह्रीव इति किम् । बालो । बाला । स्वरा-
दिति इदुवो निर्धृत्त्यर्थम् ॥

जम्-शस ई-इ-णयः सप्राग्दीर्घाः ॥ २६ ॥

ह्रीवे वर्तमानान्नामः परयोर्जम्-शसोः स्याने सानुनासिकसानुस्वार-
विकारौ निश्वादेशा भवन्ति सप्राग्दीर्घाः । एषु सत्सु पूर्वस्वरस्य
दीर्घत्वं निर्धायते इत्यर्थः ॥ ई । जाई वयणाई अम्हे ॥ ई । उम्मी-
लन्ति पट्टयाई चिट्टन्ति पेच्छ वा । दहीदं हुन्ति जेम वा । महुई मुञ्च

१ B °दिदुतोः. २ B गिरिहिन्तो. ३ AB तरुहिन्तो. ४ B °ति ॥ गाम°. ५ B टा. ६ P तन. ७ B °तेनि°. ८ AB °णम्.

अह्नीवे सौ ॥ १९ ॥

इदुतोह्नीवे नपुसकादन्यत्र सौ दीर्घो भवति ॥ गिरी । बुद्धी । तरु ।
धेणू ॥ अह्नीत्र इति किम् । दहिं । महुं ॥ सानिति किम् । गिरिं ।
बुद्धिं । तरु । धेणु ॥ केचित्तु दीर्घत्वं विरुल्य तदभाजपक्षे से-
मादेशमपीच्छन्ति । अग्निं । निहिं^१ । वाउं । विहुं ॥

पुंसि जसो डउ डओ वा ॥ २० ॥

इदुत इतीह पञ्चम्यन्त सन्ध्यते । इदुत परस्य जस पुंसि अउ
अओ इत्यादेशौ द्वितौ वा भवत ॥ अग्गउ अग्गओ । वायउ वायओ
चिद्वन्ति । पक्षे । अग्निगो । वाउणो ॥ शेषे अदन्तवद्भावाद् अग्गी ।
वाऊ ॥ पुसीति किम् । बुद्धींओ । धेणूँओ । दहीइं । महूइ ॥
जस इति किम् । अग्गी । अग्निगो । वाऊ । वाउणो पेच्छइ ॥ इदुत
इत्येय । वच्छा ॥

वोतो डनो ॥ २१ ॥

उदन्तात्परस्य जस पुंसि डित् अरो इत्यादेशो वा भवति ॥ साहयो ।
पक्षे । साहओ । साहउ । साहू । साहुणो ॥ उत इति किम् ।
वच्छा ॥ पुसीत्येय । धेणू । महूइं ॥ जस इत्येय । साहू । साहुणो
पेच्छ ॥

जम्-शसोर्णो वा ॥ २२ ॥

इदुत परयोर्जम्-शसो पुंसि णो इत्यादेशो वा भवति ॥ गिरिणो ।
वरुणो रेहन्ति पेच्छ वा । पक्षे । गिरी । तरु ॥ पुंसीत्येय । दहीइं ।
महूइं ॥ जम्-शसोरिति किम् । गिरिं । तरुं ॥ इदुत इत्येय । वच्छा ।
पच्छे ॥ जम्-शसोरिति द्वित्वमिदुत इत्यनेन यथासंख्याभावार्थम् ।
एवमुत्तरस्मृतेषु ॥

डसि-डसोः पुं-ह्रीवे वा ॥ २३ ॥

पुंसि ह्रीवे च वर्तमानादिदुर्तः परयोर्दसिडसोर्णो वा भवति ॥
गिरिणो । तरुणो । दहिणो । महुणो आगओ विआरो वा । पश्रे ।
डसेः । गिरीओ । गिरीउ । ^१गिरीहिन्तो । तरुओ । तरुउ । तरु-
हिन्तो ॥ हिलुकौ निपेत्येते ॥ डसः । गिरिस्स । नरुस्स ॥ डसि-
डसोरिति किम् । गिरिणा । तरुणा कयं ॥ पुंछीन इति किम् ।
बुद्धीअ । धेणूअ लद्धं समिद्धी वा ॥ इदुव इत्येव । कमलाओ ।
कमलस्स ॥

टो णा ॥ २४ ॥

पुंछीवे वर्तमानादिदुतः परस्य टा इत्यस्य णा भवति^५ ॥ गिरिणा ।
गामणिणा । खलपुणा । तरुणा । दहिणा । महुणा ॥ टै इति किम् ।
गिरी । तरु । दहिं । महुं ॥ पुंछीन इत्येव । बुद्धीअ । धेणूअ कयं ॥
इदुव इत्येव । कमलेण ॥

ह्रीवे स्वरान्म् सेः ॥ २५ ॥

ह्रीवे वर्तमानादस्वरान्तान्नाम्रः सेः स्थाने म् भवति ॥ यणं । पेम्मं ।
दहिं । महुं ॥ दहि महु इति तु सिद्धापेक्षया ॥ केचिदनुनासिक-
मपीच्छन्ति । दहिं । महुं ॥ छीन इति किम् । बालो । बाला । स्वरा-
दिति इदुतो निधृत्यर्थम् ॥

जस्-शस ई-इ-णयः सप्राग्दीर्घाः ॥ २६ ॥

ह्रीवे वर्तमानान्नाम्रः परयोर्जस्-शसोः स्थाने सानुनासिकसानुस्वार-
विकारौ णिश्वादेशा भवन्ति सप्राग्दीर्घाः । एषु सत्सु पूर्वस्वरस्य
दीर्घत्वं विधीयते इत्यर्थः ॥ ई । जाई वयणाई अम्हे ॥ इं । उम्मी-
लन्ति पङ्कयाइं चिट्ठन्ति पेच्छ वा । दहीइं हुन्ति जेम वा । महुइं मुञ्च

१ B °दिदुतो. २ B गिरिहिन्तो. ३ AB तरुहिन्तो. ४ B °ति ॥ गाम°. ५ B टा. ६ P तय. ७ B °तोनि. ८ AB °शस्.

वा ॥ णि । कुलन्ति पङ्कयाणि गेण्ह वा । हुन्ति दहीणि जेम वा ।
एव महूणि ॥ छीव इत्येव । वच्छा । वच्छे ॥ जस् शस इति किम् ।
सुहं ॥

स्त्रियासुदोतौ वा ॥ २७ ॥

स्त्रिया वर्तमानान्नाम्न परयोर्जस्-शसो स्थाने प्रत्येकम् उत् ओत्
इत्येतौ सप्राग्दीर्घा वा भवत ॥ वचनभेदो यथासरयनिवृत्त्यर्थ ॥
मालाउ मालाओ । चुद्धीउ चुद्धीओ । सहीउ सहीओ । धेणूउ धेणूओ ।
यहूउ यहूओ । पक्षे । माला । चुद्धी । सही । धेणू । यहू ॥ स्त्रिया-
मिति किम् । वच्छा । जस्-शस इत्येव । मालाए कय ॥

ईतः सेश्वा वा ॥ २८ ॥

स्त्रिया वर्तमानादीकारान्तात् सेर्जस्-शसोश्च स्थाने आकारो वा
भयति ॥ एसा हसन्तीआ । गोरीआ चिट्ठन्ति पेच्छ वा । पक्षे ।
हसन्ती^१ । गोरीओ ॥

टा-टस्-डेरदादिदेद्वा तु डसेः ॥ २९ ॥

स्त्रिया वर्तमानान्ताम्न परेपा टाडस्डीना स्थाने प्रत्येकम् अत् आत्
इत् ण्त् इत्येते चत्वार आदेशा सप्राग्दीर्घा भयन्ति । डसे पुनरेते
सप्राग्दीर्घा वा भयन्ति ॥ मुढाअ । मुढाइ । मुढाए कय मुहं ठिअ
वा ॥ कप्रत्यये तु मुद्धिआअ । मुद्धिआइ । मुद्धिआए^१ ॥ कमलिआअ ।
कमलिआइ । कमलिआए^१ । बुद्धीअ । बुद्धीआ । बुद्धीइ । बुद्धीए कयं
विद्ध्यं ठिअं वा ॥ सहीअ । सहीआ । सहीइ । सहीए कयं ययणं
ठिअं वा ॥ धेणूअ । धेणूआ । धेणूइ । धेणूए कय दुद्ध ठिअं
वा ॥ यहूअ । यहूआ । यहूइ । यहूए कय भयण ठिअं वा ॥ टसेस्तु
या । मुढाअ । मुढाइ । मुढाए । बुद्धीअ । बुद्धीआ । बुद्धीइ ।
बुद्धीए ॥ महीअ । महीआ । महीइ । महीए ॥ धेणूअ । धेणूआ ।

१ B उत ओत् इ°. २ B चिट्ठति ३ B हसन्तीओ ४ B °र्षा भ°.
५ P मुहं ६ PB °ए । बु°.

धेणूइ । धेणूए ॥ बहूअ । बहूआ । बहूइ । बहूए आगओ । पक्षे ॥
 मुद्धाओ । मुद्धाउ । मुद्धाहिन्तो ॥ रईओ । रईउ । रईहिन्तो ॥
 धेणूओ । धेणूउ । धेणूहिन्तो । इत्यादि ॥ धेपेदन्तवत् [३.१२४]
 अतिदेशात् जस् शस्-इसि-न्तो-दो द्वामि दीर्घः [३ १२] इति दीर्घत्वं
 पक्षेपि^१ भवति ॥ स्त्रियामित्येव । वच्छेण । वच्छस्स । वच्छम्मि ।
 वच्छाओ ॥ दादीनामिति किम् । मुद्धा । बुद्धी । सही । धेणू । बहू ॥
 - नात् आत् ॥ ३० ॥

स्त्रियां वर्तमानादादन्तान्नाम्नः परेषां टाडस्डिडसीनामादेशो
 न भवति ॥ मालाअ । मालाइ । मालाए कयं सुहं ठिअं आगओ वा ॥

प्रत्यये ङीर्न वा ॥ ३१ ॥

अणादिसूत्रेण [३० २.४] प्रत्ययनिमित्तो यो ङीरुक्ः स स्त्रियां
 वर्तमानान्नाम्नो वा भवति ॥ साहणी । कुरुचरी । पक्षे । आत्
 [३० २.४] इत्याप् । साहणा । कुरुचरा ॥

अजातेः पुंसः ॥ ३२ ॥

अजातिवाचिनः पुष्टिज्ञाद् स्त्रियां वर्तमानात् ङीर्वा भवति ॥ नीली
 नीला । काली काला । हसमाणी हसमाणा । सुप्पणही सुप्पणहा ।
 इमीए इमाए । इमीणं इमाणं । एईए एआए । एईगं एआगं ॥
 अजातेरिति किम् । करिणी । अया । एलया ॥ अप्रति विभाषेयम् ।
 तेन गोरी कुमारी इत्यादौ संस्कृतयन्नित्यमेव ङीः ॥

किं-यत्तदोस्यमौमि ॥ ३३ ॥

सिअम्आम्वर्जिते स्यादौ परे एभ्यः स्त्रियां ङीर्वा भवति ॥
 कीओ । कौओ । कीए । काए । कीमु । कामु । एवं । जीओ ।
 जाओ । तीओ । ताओ । इत्यादि ॥ अस्वमामीति किम् । का ।
 जा । सौ । कं । जं । तं । काण । जाण । ताण ॥

^१ B °क्षे म° . ^२ A इमान । अजा° . ^३ B °प्राप्तवि° . ^४ B डी . ^५ B °मिसि ॥ ३१ ॥ अम्° . ^६ P °ट्ट . ^७ B ता .

छाया-हरिद्रयोः ॥ ३४ ॥

अनयोराप्सङ्गे नाम्न स्त्रिया डीर्वा भवति ॥ छाही छाया । हलदी हलदा ॥

स्वसादेर्डा ॥ ३५ ॥

स्वसादे स्त्रिया वर्तमानान् ड्वा प्रत्ययो भवति ॥ ससा । नणन्दा । दुहिआ । न्हिआहि । दुहिआसु । दुहिआ-सुओ । गडआ ॥

ह्रस्वोमि ॥ ३६ ॥

ह्रस्वोमि नाम्नोमि परे ह्रस्वो भवति ॥ माल । नइ । वहु । हस माणि । हसमाण पेच्छ ॥ अमीति किम् । माला । सही । वहु ॥

नामन्त्यात्सौ मः ॥ ३७ ॥

आमन्त्यार्थात्परे सौ सति छीने स्वरान्म् से [३२५] इति यो म उक्त स न भवति ॥ हे तण । हे दहि । हे महु

डो दीर्घो वा ॥ ३८ ॥

आमन्त्यार्थात्परे सौ सति अत सेडो [३२] इति^१ यो नित्य डो प्राप्तो यश्च अहीने सौ [३१९] इति इदुतोत्पारान्तस्य^२ च प्राप्तो दीर्घ स वा भवति ॥ हे देव हे नेवो ॥ हे गमा-समण हे रमा-समणो । हे अज हे अजो ॥ दीर्घ । हे हरी हे हरि । हे गुरु हे गुरु । जाइ निमुद्वेण पट्ट । हे प्रमो इत्यर्थ । एत शोणिं पट्ट जिअं लोए । पत्ते । हे पट्ट । एतु प्राप्ते विरन्य ॥ इह त्वप्राप्ते हे गोअमा हे गोअम । हे फासया हे फामय । रेरे चप्पलैया । रेरे निग्घिणया ॥

ऋतोडा ॥ ३९ ॥

ऋकारान्तस्याऋतोडे र्मः परे अर्वाङ्गोन्तादेशो वा भवति ॥ हे पित । हे पित्र ॥ दात । हे दाय । परे । हे पिअर । हे दीयार ॥

१ B छादा २ A न ३ B दा । दुहि-नादि ४ A दीर्घ ५ B आम ६ B दा । न्य ७ B न ८ A चाक्र ९ B शोणि १० B जीअ ११ B चप्पलैया १२ B शरामेया १३ B दाअर

नामन्यरं वा ॥ ४० ॥

ऋदन्तस्यामन्त्रणे सौ परे नाम्नि संज्ञायां विषये अरं इति अन् ।
देशो वा भवति^१ ॥ हे पितः । हे पिअरं । पन्ने । हे पिअ ॥ नाम्नीति
किप् । हे कर्तः । हे कत्तार ॥

वाप ए ॥ ४१ ॥

आमन्त्रणे सौ परे आप एत्वं वा भवति ॥ हे माले । हे महिले^२ ।
अजिए । पजिए । पन्ने । हे माला । इत्यादि ॥ आप इति किम् । हे
पिउच्छा । हे माउच्छा ॥ बहुलाधिकारात् कचिदोत्थमेपि । अम्मो
भणामि भणिए ॥

ईदूतोर्हस्वः ॥ ४२ ॥

आमन्त्रणे सौ परे ईदूदन्तयोर्हस्वो भवति ॥ हे नड । हे गामणि^३ ।
हे समणि । हे बहु । हे खलपु ॥

किर्पः ॥ ४३ ॥

क्रियन्तस्येदूदन्तस्य ह्रस्वो भवति ॥ गामणिणा । खलपुणा । गाम-
णिणो । खलपुणो ॥

ऋतामुदस्यमौसु वा ॥ ४४ ॥

सिअम्और्थजिते अर्थात् स्यादौ परे ऋदन्तानामुदन्तादेशो वा
भवति ॥ जस् । भच् । भत्तुणो । भत्तड । भत्तओ । पन्ने । भत्तारा ॥
शस् । भच् । भत्तुणो । पन्ने भत्तारे ॥ टा । भत्तुणा । पन्ने । भत्तारेण ॥
भिस् । भच्हि । पन्ने । भत्तारेहि ॥ ङसि । भत्तुणो । भच्ओ । भत्तूँड ।
भच्हि । भच्हिन्तो । पन्ने । भत्तारोओ । भत्ताराड । भत्ताराहि ।

१ P°ति । हे पिअर. २ B हेतार. ३ B°ले । आर्थिका । अ°. ४ A°त्वमिति.
५ A°णि । हे बहु. ६ B किप् ७ P°णो । गामणिमुओ । खलपुमुह ॥ ऋ°, B
°णो । गामणिमुओ खलपुमुओ ॥ ऋ°. ८ P°ते स्या° ९ B भत्तारो. १० B°ड ।
भच्हिन्तो. ११ A°ओ । भत्ताराहि.

भत्ताराहिन्तो । भत्तारौ । ङस् । भत्तुणो । भत्तुस्स । पक्षे । भत्तारेस्स ।
 सुप् । भत्तुसु । पक्षे । भत्तारेसु ॥ बहुवचनस्य व्याप्त्यर्थत्वात् यथा-
 दर्शनं नाम्न्यपि उद् या भवति जस्झस्झसिङस्सु । पिउणो । जामाउणो ।
 भाउणो ॥ टायाम् । पिउणा ॥ मिसि । पिउहिं ॥ सुपि । पिउंसु ।
 पक्षे । पिअरा । इत्यादि ॥ अस्यमौस्विति किम् । सि । पिआ ॥ अम् ।
 पिअरं ॥ औ । पिअरा ॥

आरः स्यादौ ॥ ४५ ॥

स्यादौ परे ऋत आर इत्यादेशो भवति ॥ भत्तारो । भत्तारा ।
 भत्तारं । भत्तारे । भत्तारेण । भत्तारेहिं ॥ एवं ङस्यादिपूदाहार्यम् ॥
 लुप्तस्याद्यपेक्षया । भत्तार-विहिअं ॥

आ अरा मातुः ॥ ४६ ॥

मातृसंन्धिन ऋत स्यादौ परे आ अरा इत्यादेशौ भवतः ॥ माआ ।
 माअरा । माआउ । माआओ । माअराउ । माअराओ । माअं ।
 माअरं इत्यादि ॥ बाहुल्यजनन्यर्थस्य आ देवतार्थस्य तु अरा
 इत्यादेशः । माआए चुच्छीए । नमो माअराण ॥ मातुरिद् या
 [१.१३५] इतीत्ये माईण इति भवति ॥ ऋतामुद्° [३.४४] इत्या-
 दिना उत्पे तु माउए सर्भन्निअं पन्दे इति ॥ स्यादावित्येव । माइ-
 देधो । माइ-णो ॥

नाटयः ॥ ४७ ॥

ऋदन्तस्य नाञ्जि संज्ञायां स्यादौ परे अर इत्यन्तादेशो भवति ॥
 पिअरा । पिअरं । पिअरे । पिअरेण । पिअरेहिं । जामायरा ।
 जामायरं । जामायरे । जामायरेण । जामायरेहिं । मायरा । मायरं ।
 मायरे । मायरेण । मायरेहिं ॥

१ B °रा ॥ न्यम् । भन्तु । भन्तुआ । भन्तुहिन्तो । भन्तुगुन्तो । पक्षे । भत्ताराओ ।
 भत्ताराङ् । भत्ताराहिं । भत्तारेहिं । भत्ताराहिन्तो । भत्तारेहिन्तो । भत्तारागुन्तो ।
 भत्तारेगुन्तो । २ B °स्स । याम् । भत्तारं । भत्तुण । पक्षे । भत्ताराण । भत्ताराण ।
 टि । भत्तुभि । पक्षे । भत्तारे । भत्तारमि । ३ B रिउमु. ४ B पि । पिआ.
 ५ P भत्तारेहिं ६ A षट् भेध. ७ मादमयो. ८ P पिअरेहिं. ९ B °र । ज माअरेण.

आ सौ न वा ॥ ४८ ॥

ऋदन्तस्य सौ परे आकारो वा भवति ॥ मिआ । जामाया । भाया ।
कत्ता । पक्षे । पिअरो । जामायरो । भायरो । कत्तारो ॥

राज्ञः ॥ ४९ ॥

राज्ञो नलोपेन्त्यस्य आत्वं वा भवति सौ परे ॥ राया । हे राया । पक्षे ।
आणादेशे । रायाणो ॥ हे राया । हे रायं इति तु शौरसेन्यान् । एवं
हे अप्यं । हे अप्य ॥

जस्-शस् ङसि-ङसां णो ॥ ५० ॥

राजन्शब्दात्परपामेपां णो इत्यादेशो वा भवति ॥ जस् । रायाणो
चिद्वृन्ति । पक्षे । राया ॥ शस् । रायाणो पेच्छ । पक्षे । राया । राए ॥
ङसि । राइणो रण्णो आगओ । पक्षे । रायाओ^१ । रायाड । रायाहि ।
रायाहिन्तो । राया ॥ ङस् । राइणो रण्णो धणं । पक्षे । रायस्स ॥

टो णा ॥ ५१ ॥

राजन्शब्दात्परस्य टा इत्यस्य णा इत्यादेशो वा भवति ॥ राइणा ।
रेण्णा । पक्षे । राएण कयं ॥

इर्जस्य णो-णा-डौ ॥ ५२ ॥

राजन्शब्दसंनन्विनो जकारस्य स्थाने णोणाडिपु परेषु इकारो वा
भवति ॥ राइणो चिद्वृन्ति पेच्छ आगओ धणं वा ॥ राइणा कयं ।
राइम्मि । पक्षे । रायाणो । रेण्णो । रायणो^२ । राएण । रायम्मि ॥

इणममाप्ता ॥ ५३ ॥

राजन्शब्दसंनन्विनो जकारस्य अमाम्भ्यां सहितस्य स्थाने इणम्
इत्यादेशो वा भवति ॥ राइणं पेच्छ । राइणं धणं । पक्षे । रायं ।
राइणं ॥

१ A °पेज्जस्य, २ B हे राज, ३ A हे अप्य । जप्प°, ४ A चेद्वृद्ध, ५ B
°ओ गआड, ६ B रण्णा राए°, ७ A °हस्य स°, ८ A चेद्वृद्धि, ९ P रण्णो ।
रण्णा । राएण, १० A °णा । रायम्मि.

ईडिस्म्यसाम्सुपि ॥ ५४ ॥

राजन्शब्दसंबन्धिनो जकारस्य भिसादिषु परतो वा ईकारो भवति ॥
भिम् । राईहि ॥ म्यसै । राईहि । राईहिन्तो । राईसुन्तो ॥ आम् ।
राईण ॥ मुप । राईसु । पक्षे । रायाणेहि । इत्यादि ॥

आजस्य टा-डसि-डस्सु सणाणोप्विण् ॥ ५५ ॥

राजन्शब्दसंबन्धिन आज इत्यवयवस्य टाडसिडस्सु णा णो इत्यादेशा-
पन्नेषु परेषु अण् वा भवति ॥ रण्णा राइणा कयं । रण्णो राईणो
आगओ धणं वा ॥ टाडसिडस्सिथिति किम् । रायाणो चिट्ठन्ति पेच्छ
वा ॥ सणाणोप्विथिति किम् । राएण । रायाओ । रायस्स ॥

पुंस्यन आणो राजवच्च ॥ ५६ ॥

पुंलिङ्गे वर्तमानस्यान्नन्तस्य स्थाने आण इत्यादेशो वा भवति । पक्षे ।
यथादर्शनं राजवत् कार्यं भवति ॥ आणादेशे च अतः सेडोः [३.२]
इत्यादयः प्रवर्तन्ते । पक्षे तु राज्ञः जस्-शस्-डसि-डसां णो [३.५०]
टो णा [३.२४] इणममामा [३.५३] इति प्रवर्तन्ते ॥ अप्पाणो ।
अप्पाणा । अप्पाणं । अप्पाणे । अप्पाणेण । अप्पाणेहि । अप्पाणाओ ।
अप्पाणासुन्तो । अप्पाणम्म । अप्पाणाण । अप्पाणम्मि । अप्पाणेसु ।
अप्पाण-कयं । पक्षे । राजवत् । अप्पा । अप्पो । हे अप्पा । हे अप्प ।
अप्पाणो चिट्ठन्ति । अप्पाणो पेच्छ ॥ अप्पाणा । अप्पोहि । अप्पाणो ।
अप्पाओ । अप्पाउं । अप्पाहि । अप्पाहिन्तो । अप्पा । अप्पासुन्तो ॥
अप्पाणो धेणं । अप्पाणं । अप्पे । अप्पेसु ॥ रायाणो । रायाणा ।
रायाणं । रायाणे । रायाणेण । रायाणेहि । रायाणाहिन्तो । रायाणस्स ।
रायाणणं । रायाणम्मि । रायाणेसु । पक्षे । राया । इत्यादि । एवं
जुवाणो । जुवाण-जणो । जुआ ॥ यम्हाणो । यम्हा ॥ अट्ठाणो ।

१ B राईहि. २ B म्यसै. राईहिन्तो. ३ B °णाणेप्वि° ४ B राईणो ५ B °ण नेप्वि°, ६ A °यं । अप्पाणे । अप्पाणो । अप्पाणेण. ७ B अप्पाणेहि. ८ A °णा । अप्पाणो. ९ A चट्ठि १० A °उ । अप्पोहि । अप्पा. ११ A धण ।
१२ A रायाणा. १३ A रायाणाहि. १४ A रायाणासु

अद्वा ॥ उक्षन् । उच्छाणो । उच्छा ॥ गावाणो । गावा ॥ पूसाणो ।
पूसा ॥ तक्त्राणो । तक्त्रा ॥ मुद्वाणो । मुद्वा ॥ इयन् । साणो ।
सा ॥ सुकर्मणः पश्य । सुकर्मणो पेच्छ । निऐइ कह सो
सुकर्मणो । पश्यति कथं स सुकर्मण इत्यर्थः ॥ पुंसीति किम् ।
शर्म । सम्म ॥

आत्मनष्टो णिआ णइआ ॥ ५७ ॥

आत्मनः परस्याष्टाया' स्थाने णिआ णइआ इत्यादेशौ वा भवतः ।
अप्पणिआ पाउसे उवगयम्मि । अप्पणिआ य विअड्ढि राणिआ ।
अप्पणइआ । पक्षे । अप्पाणेण ॥

अतः सर्वादेर्जेसः ॥ ५८ ॥

सर्वादेर्दन्तात्परस्य जसः डिर्न् ए इत्यादेशो भवति ॥ सव्वे ।
अन्ने । जे । ते । के । एक्के । कयरे । इयरे । एए ॥ अत इति किम् ।
सव्वाओ रिद्धीओ ॥ जर्स इति किम् । सव्वस्स ॥

हेः स्सि-म्मि-त्थाः ॥ ५९ ॥

सर्वादेरकारात्परस्य हेः स्थाने स्सि म्मि त्थं एते आदेशा भवन्ति ॥
सव्वस्सि । सव्वम्मि । सव्वत्थ ॥ अन्नस्सि । अन्नम्मि । अन्नत्थ ॥
एवं सर्वत्र ॥ अत इत्येव । अमुम्मि ॥

न यानिदमेतदो हिं ॥ ६० ॥

इदमूर्णतद्वर्जितात्सर्वादेरदन्तात्परस्य हेर्हिमादेशो वा भवति ॥ सव्वर्हिं ।
अन्नर्हिं । कर्हिं । जर्हिं । तर्हिं ॥ बहुलाधिकारात् किञ्चत्तद्वयः
स्त्रियामपि । कर्हिं । जर्हिं । तर्हिं ॥ बाहुलकादेव किञ्चत्तदोस्यमामि
[३. ३३] इति हीर्नास्ति ॥ पक्षे । सव्वर्हिं । सव्वम्मि ।

१ B °म्माणोपे°. २ B निऐकह ३ P B °म्माणो. ४ B °हेत्र°. ५ A
°देरत प°. ६ B °तए आदे°. ७ P बुद्धीओ ८ B जर्गीति. ९ P °कारान्तात्प°
१० B °त्था ११ A °द्वर्जितस्य सर्वादेरत प°.

सर्व्वथ । इत्यादि ॥ स्त्रिया तु पक्षे । काए । कीए । जाए । जीए ।
ताए । तीए ॥ इदमेतद्वर्जनं किम् । हैमस्सि । एअस्सि ॥

आमो डसि ॥ ६१ ॥

सर्वादेरकारान्तात्परस्यामो डेसिमित्यादेशो वा भवति ॥ सव्वेसि ।
अन्नेसि । अघरेसि । इमेसि । एणसि । जेसि । तेसि । केसि । पक्षे ।
मव्वाण । अत्राण । अवराण । इमाण । एआण । जाण । ताण ।
काण ॥ बाहुलकात् स्त्रियामपि । सर्वासाम् । सवेसि ॥ एवम् अन्ने-
सि । तेसि ॥

कितद्भयां डासः ॥ ६२ ॥

कितद्भया परस्याम स्थाने डास इत्यादेशो वा भवति ॥ कास ।
तास । पक्षे । केसि । तेसि ॥

कियत्तद्भयो डसः ॥ ६३ ॥

एभ्य परस्य डसं स्थाने डास इत्यादेशो वा भवति । डस स्स
[१ १०] इत्यस्यापवाद । पक्षे सोपि भवति ॥ कास । कस्स । जास ।
जस्स । तास । तस्स ॥ बहुलाधिशरात् कितद्भयामाकारान्ताभ्यामपि
डासादेशो वा । कस्या धनम् । कास धण ॥ तस्या धनम् । तास
ण । पक्षे । काण । ताए ॥

इद्वयः स्मा मे ॥ ६४ ॥

निमादिभ्य ईदन्तेभ्य परस्य डस्स स्थाने स्सा से इत्यादेशो वा
भवति । टा-डम् ऐरदादिदेवा नु डसे [१ २९] इत्यस्यापवाद । पक्षे
अदादयोपि ॥ किस्मा । कीमे । कीअ । कीआ । कीइ । कीए ॥
तिस्मा । तीमे । तीअ । तीआ । तीइ । तीए ॥ तिस्मा । तीमे ।
तीअ । तीआ । तीइ । तीए ॥

१ B गुण्य । अक्ष सि । अक्ष मे । अक्षय इत्यादि २ B इदमहि ३ B
देः मि । ४ A ०राता ० ५ B टे मि ० ६ A ०रस्य सर्वदेराम ७ A दमे
८ PB इत्थाक ०

हेडाहे डाला इया काले ॥ ६५ ॥

क्रियत्तद्भवः कालेभिधेये हेः स्थाने आदे आला इति डितौ इआ इति च आदेशा वा भवन्ति । हिंसिममित्यानामपवादः । पक्षे तेषां भवन्ति ॥ काहे । काला । कइआ ॥ जाहे । जाला । जइआ ॥ ताहे । ताला । तइआ ॥

ताला जाअन्ति गुणा जाला ते सहिअएहिं धेप्पन्ति ।

पक्षे । कहिं । कस्सि । कम्मि । कत्थ ॥

डसेम्हा ॥ ६६ ॥

क्रियत्तद्भवः परस्य डसेः स्थाने म्हा इत्यादेशो वा भवति ॥ डम्हा । जम्हा । तम्हा । पक्षे । काओ । जाओ । ताओ ॥

तदो डोः ॥ ६७ ॥

तदः परस्य डसेडो इत्यादेशो वा भवति ॥ तो । तम्हा ॥

किमो डिणो-डीसो ॥ ६८ ॥

किमः परस्य डमेडिणो डीस इत्यादेशौ वा भवतः ॥ डिणो । डीसो । कम्हा ॥

इदमेतत्किं-यत्तद्भवष्टो डिणा ॥ ६९ ॥

एभ्यः सर्वादिभ्योकारान्तेभ्यः परम्वाष्टायाः स्थाने टिन् इणा इत्यादेशो वा भवति ॥ इमिणा । इमेण ॥ एदिणा । एदेण ॥ रिणा । रेण ॥ जिणा । जेण ॥ तिणा । तेण ॥

तदो णः स्यादौ कचित् ॥ ७० ॥

तदः स्थाने स्यादौ परे ण आदेशो भवति कचित् लक्ष्यानुसारेण ॥ णं पेच्छ । तं पश्येत्यर्थः ॥ सोअट् अ णं रुध्दं । तमित्यर्थः ॥ त्रियामपि । इत्युत्रामिज-मुही णं तिअटा । तां त्रिजटेत्यर्थः ॥ जेण

१ B °न्ति ॥ रावे-किरणानुग्राहिआइ हुन्ति वनलाड कमलाइ ॥ व° २ A कांसा.

३ A एभ्योऽकारान्तेभ्यः परस्याः सर्वादेशाः ४ A °त्त्यर्थः । जेण°.

णोम्-शस्त्रा-भिसि ॥ ७७ ॥

इदमः स्थाने अणशस्त्राभिस्सु परेषु ण आदेशो वा भवति ॥ णं पेच्छ । णे पेच्छ । णेण । णेहि^१ कयं । पत्रे । इमं । इमे । इमेण । इमेहि^२ ॥

अमेणम् ॥ ७८ ॥

इदमोमा सदित्तम्य स्थाने इणम् इत्यादेशो वा भवति ॥ इणं पेच्छ । पत्रे । इमं ॥

ह्रीत्रे स्यमेढमिणमो च ॥ ७९ ॥

नपुंसकलिङ्गे वर्तमानस्येदमः स्यम्भ्यां सहितस्य इदम् इणमो इणम् च नित्यमादेशा भवन्ति ॥ इदं इणमो इणं धणं चिट्ठइ पेच्छ वा ॥

किमः किं ॥ ८० ॥

किमः ह्रीत्रे वर्तमानस्य स्यम्भ्यां सह किं भवति ॥ कि कुत्रं तुह । किं किं ते पडिद्दाई ॥

वेदं-तदेतदो ढमाम्भ्यां मे-सिर्मा ॥ ८१ ॥

इदम् तद् एतद् इत्येतेषां स्थाने इन् आम इत्येताभ्यां सह यथा-संग्यं मे मिम् इत्यादेशौ वा भवतः ॥ इदम् । मे सीलम् । मे गुणा । अस्य शीलं गुणा वेत्यर्थः ॥ मि उच्छाहो । एषाम् उत्माह इत्यर्थः ॥ तद् । मे सीलं । तस्य तस्या वेत्यर्थः ॥ सि गुणा । तेषां तामां वेत्यर्थः ॥ एतद् । से अहिअं । एतस्वान्तिमिन्यर्थः ॥ मि गुणा । मि मीलं । एतेषां गुणाः शीलं वेत्यर्थः । पत्रे । इमस्म । इमेमि । इमाण ॥ तस्म । नेमि । ताण ॥ एअस्म । एणमि । एआण । इदंतदो-रामापि सेआदेशं वेद्विदिच्छति ॥

वैतदो ढसेस्तो चाहे ॥ ८२ ॥

एतदः परस्य ढसे स्थाने तो चाहे इत्येतानादेशौ वा भवतः ॥
एतो । एत्ताहे । पक्षे । एआओ । एआउ । एआहि । एआहिन्तो ।
एआ ॥

त्थे च तस्य लुक् ॥ ८३ ॥

एतदस्तथे परे चकारात् तो चाहे इत्येतयोश्च परयोस्तस्य लुक्
भवति ॥ एत्थ । एतो । एत्ताहे ॥

एरदीतौ म्मौ वा ॥ ८४ ॥

एतद् एनास्स ङयादेशे म्मौ परे अदीतौ वा भवतः ॥ अयम्मि ।
ईयम्मि । पक्षे । एअम्मि ॥

वैसेणमिणमो सिना ॥ ८५ ॥

एतद् सिना सह एस् इणम् इणमो इत्यादेशा वा भवन्ति ॥
सव्यस्त नि एस् गई ॥ सव्याण वि पत्थियाण एस् मही ॥ एस्
सहाओ थिअ ससहरस्स ॥ एस् सिरं । इणं । इणमो । पक्षे । एअं ।
एसा । एसो ॥

तदश्च तः सोह्ठीये ॥ ८६ ॥

तद् एतदश्च तनास्स सो परे अह्ठीये सो भवति ॥ सो पुरिसो ।
सा महिला । एसो पिओ । ण्सा मुद्धो ॥ सावित्थेय । ते एए धम्मा ।
ताओ एआओ महिलाओ ॥ अह्ठीय इति किम् । तं एअं धैणं ॥

वादसो दस्य होनोढाम् ॥ ८७ ॥

अदमो दयास्स सो परे ह आदेशो वा भवति तस्मिंश्च कृते
अनः सेटो. [३.३] इत्योत्तरं दोषं संस्कृतयत् [४.४४८] इत्यति-
देशाद् आत् [दे० २.४] इत्याप् ह्ठीये रनान्न् सेः [३.२५] इति मध्य

न भवति ॥ अह पुरिसो । अह महिला । अह वगं । अह मोहो
पर-गुण-लहेअयाड । अह जे हिअएग हम्ह मारुत्तगओ ।
अनावस्मान् हम्हनीत्यर्थः । अह कमल-नुही । पन्ने । उत्तरेण मुरा-
देणः । अमू पुरिमो । अमू महिला । अमुं वगं ॥

मुः स्यादो ॥ ८८ ॥

अदसो दस्य स्यादो परे सुगदेशो भवति ॥ अमू पुरिसो । अनुगो
पुरिमा । अमुं वगं । अमूइं वैणाइं । अमूगि वगाणि । अमू माला ।
अमूउ अमूओ मालाओ । अमुणा । अमूहिं ॥ इमि । अमूओ ।
अमूउ । अमूहिन्तो ॥ भ्यम् । अमूहिन्तो । अमूमुन्तो ॥ इस् ।
अमुणो । अमुम्म । आम । अमूण ॥ डि । अमुग्मि ॥ मुप ।
अमूमु ॥

म्मावयेओ वा ॥ ८९ ॥

अदमोन्त्यव्यञ्जनदुकि दफारान्नास्य स्थाने उच्चादेशे म्मौ परतः
अय इअ इत्यादेशौ वा भवन् ॥ अयग्मि । इयग्मि । पन्ने ।
अमुग्मि ॥

युप्पदम्भं तुं तुं तुह तुमं मिना ॥ ९० ॥

युप्पदः सिना मह वं तुं तुं तुह तुमं इत्येते, पद्मादेशा भवन्ति ॥
वं तुं तुं तुह तुमं णिट्ठो ॥

मे तुंत्मे तुंत्त तुम्ह तुम्हे उम्हे जसा ॥ ९१ ॥

युप्पदो जसा सह मे तुंत्मे तुंत्त तुम्ह तुम्हे उम्हे इत्येते पदा-
देशा भवन्ति ॥ मे तुंत्मे तुंत्त तुम्ह तुम्हे उम्हे विट्ठह । म्मो ग्द-
गसो वा [१.९०४] इति वचनान् तुम्हे । तुंत्मे । एवं चाष्टम्यम् ॥

वं तुं तुमं तुं तुह तुमे तुण अमा ॥ ९२ ॥

युप्पदोमा माह एने ममादेशा भवन्ति ॥ वं तुं तुमं तुं तुह
तुमे तुण वन्तामि ॥

वो तुंज्ज तुम्मे तुग्हे उग्हे मे शसा ॥ ९३ ॥

युष्मद् शसा सह एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥ वो तुंज्ज तुम्मे ।
व्भो म्हज्झौ वेति वचनात् तुम्हे तुज्जे तुग्हे उग्हे मे पेच्छामि ॥

मे दि दे ते तइ तए तुमं तुमइ तुमए तुमे तुमाइ टा ॥ ९४ ॥

युष्मदष्टा इत्यनेन सह एते एकादशादेशा भवन्ति ॥ मे दि दे
ते तइ तए तुम तुमइ तुमए तुमे तुमाइ जम्पिअ ॥

मे तुम्मेहिं^१ उंज्जेहिं^२ उम्हेहिं^३ तुग्हेहिं^४ उग्हेहिं^५ भिसा ॥ ९५ ॥

युष्मदो भिसा सह एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥ मे । तुम्मेहिं^१ ।
व्भो म्हज्झौ वेति वचनात् तुम्हेहिं^२ तुज्जेहिं^३ उंज्जेहिं^४ उम्हेहिं^५ तुग्हेहिं^६
उग्हेहिं^७ भुत्त । एवं चाष्टरूप्यम् ॥

तइ-तुव-तुम तुह-तुम्भा डसौ ॥ ९६ ॥

युष्मदो डसौ पञ्चम्येकवचने परत एते पञ्चादेशा भवन्ति ।
डसेस्तु तोदोदुहिहिन्तोडुंको यथाप्राप्तमेव ॥ तइत्तो तुवत्तो ।
तुमत्तो ॥ तुहत्तो तुम्भत्तो । व्भो म्हज्झौ वेति वचनात् तुम्हत्तो ।
तुज्जत्तो ॥ एव दोदुहिहिन्तोडुस्वप्युदाहार्यम् ॥ तत्तो इति तु त्यक्त
इत्यस्य वल्लोपे सति ॥

तुग्ह तुम्भ तहिन्तो डसिना ॥ ९७ ॥

युष्मदो डसिना सहितस्य एते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ तुग्ह
तुम्भ तहिन्तो आगओ । व्भो म्हज्झौ वेति वचनात् तुम्ह । तुज्ज ।
एवं च पञ्च रूपाणि ॥

तुम्भ तुग्होहोम्हा म्यसि ॥ ९८ ॥

युष्मदो म्यसि परत एते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ म्यसरु
यथाप्राप्तमेव ॥ तुम्भत्तो । तुग्हत्तो । उग्हत्तो । उम्हत्तो । व्भो म्ह-

१ B तुम्मे उग्गे तु° २ B तुम्मे उग्गे तु° ३ A °हि ४ P उम्मेहि
५ B तुग्गेहिं तुग्गेहिं ६ B °नेयां प° ७ A तुक्क°

ज्झौ वेति वचनात् तुम्हत्तो । तुज्झत्तो ॥ एवं दोदुहिहिन्तोसुन्तोष्वप्यु-
दाहार्यम् ॥

तइ-तुं-ते-तुम्हं-तुह-तुहं-तुव-तुम-तुमे-तुमो-तुमाइ-दि-दे-इ-ए-
तुवभोवभोय्हा डसा ॥ ९९ ॥

युष्मदो डसा षष्ठ्येकवचनेन सहितस्य एते अप्रादशादेशा भवन्ति ॥
तइ । तुं । ते । तुम्हं । तुह । तुहं । तुव । तुम । तुमे । तुमो । तुमाइ ।
दि । दे । इ । ए । तुव्म । उव्म । उय्ह धणं । व्मो म्ह-ज्झौ वेति
वचनात् तुम्ह । तुज्झ । उम्ह । उज्झ । एवं च द्वाविंशती
रूपाणि ॥

तु वो भे^१ तुव्म तुव्मं तुव्माण तुवाण तुमाण तुहाण उंम्हाण
आमा ॥ १०० ॥

युष्मद आमा सहितस्य एते ऋशादेशा भवन्ति ॥ तु । वो । 'भे ।
तुव्म । तुव्मं । तुव्माण । तुवाण । तुमाण । तुहाण । उंम्हाण ।
क्त्वा-स्यादेर्णस्योर्वा [१.२७] इत्यनुस्वारे तुव्माणं । तुवाणं ।
तुमाणं । तुहाणं । उंम्हाणं ॥ व्मो म्ह-ज्झौ वेति वचनात् तुम्ह ।
तुज्झ । तुम्हं । तुज्झं । तुम्हाण । तुम्हाणं । तुज्झाण । तुज्झाणं ।
धणं । एवं च त्रयोविंशती रूपाणि ॥

तुमे तुमए तुमाइ तइ तए डिना ॥ १०१ ॥

युष्मदो डिना सप्तम्येकवचनेन सहितस्य एते षष्ठादेशा भवन्ति ॥
तुमे तुमए तुमाइ तइ तए ठिअं ॥

तु-तुव-तुम-तुह-तुव्मा डौ ॥ १०२ ॥

युष्मदो डौ परत एते षष्ठादेशा भवन्ति । डेस्तु यथाप्राप्तमेव ॥

१ B °मुन्तेष्व°. २ A तइतुमेनेतुम्हंठ°. ३ B तुं. ४ B तुम्ह. ५ ॥ °रानिः°.
६ B भेतुम्हतुम्हउव्म. ७ PB तुम्हाण. ८ B °ते आदे°. ९ B भे । तुम्ह ।
तुम्ह । उव्म १० PB तुम्हाणं ११ B उम्ह । उज्झ. १२ B तुज्झाण । एवं.

तुम्मि । तुवम्मि । तुमम्मि । तुहम्मि । तुब्भम्मि । ओ म्हा-ज्झो
वेति वचनात् तुम्हम्मि । तुज्झम्मि । इत्यादि ॥

सुपि ॥ १०३ ॥

युष्मदः सुपि परतः तु-तुव-तुम-तुह-तुब्भा भवन्ति ॥ तुसु ।
तुवेसु । तुमेसु । तुहेसु । तुब्भेसु ॥ ओ म्हा-ज्झो वेति वचनात्
तुम्हेसु । तुज्जेसु ॥ केचित्तु सुप्येत्यविकल्पमिच्छन्ति । तन्मते
तुवसु । तुमसु । तुहसु । तुब्भसु । तुम्हसु । तुज्जासु ॥ तुब्भस्या-
त्यमपीच्छत्यन्यः । तुब्भासु । तुम्हासु । तुज्जासु ॥

ओ म्हा-ज्झो वा ॥ १०४ ॥

युष्मदादेशेषु यो द्विरुक्तो भस्तस्य म्हा ज्झ इत्येतावादेशौ वा
भवतः ॥ पक्षे स एवास्ति । तथैव चोदाहृतम् ॥

अस्मदो म्मि अम्मि अम्हि हं अहं अहयं सिना ॥ १०५ ॥

अस्मदः सिना सह एते षडादेशा भवन्ति ॥ अज्ज म्मि हासिआ
मामि तेण ॥ उन्नमं न अम्मि कुविआ । अम्हि करेमि । जेणं हं
विट्ठा । किं पण्डुट्टम्मि अहं । अहयं कय-प्पणामो ॥

अम्ह अम्हे अम्हो मो वयं भे जसा ॥ १०६ ॥

अस्मदो जसा सह एते षडादेशा भवन्ति ॥ अम्ह अम्हे अम्हो
मो वयं भे भणामो ॥

णै णं मि अम्मि अम्ह मम्ह मं ममं मिमं अहं अमा ॥ १०७ ॥

अस्मदोमा सह एते दशादेशा भवन्ति ॥ णै णं मि अम्मि अम्ह
मम्ह मं ममं मिमं अहं पेण्ड ॥

अम्हे अम्हो अम्ह णे शसा ॥ १०८ ॥

अस्मदः शसा सह एते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ अम्हे
अम्हो णेण्ड णे पेण्ड ॥

१ B °एउ ते इदंन्ये. २ P °वाणि।. ३ B °म अ°. ४ P तेण हं विट्ठा।.
५ PB °ट्टिम्ह अ°. ६ B मियमहं. ७ A शसा.

मि मे ममं ममए ममाइ मइ मए मयाइ णे टा ॥ १०९ ॥

अस्मदग्रा सह एते नवादेशा भवन्ति ॥ मि मे ममं ममए ममाइ मइ मए मयाइ णे कयं ॥

अम्हेहि अम्हाहि अम्ह अम्हे णे भिसा ॥ ११० ॥

अस्मदो भिसा सह एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥ अम्हेहि अम्हाहि अम्ह अम्हे णे कयं ॥

मइ-मम-मह-मज्जा डर्मा ॥ १११ ॥

अस्मदो डसौ पञ्चन्येकवचने परत एते चत्वार आदेशा भवन्ति ।
उसेस्तु ययाप्राप्तमेव ॥ महत्तो ममत्तो महत्तो मज्जत्तो आगओ ॥
मत्तो इति तु मत्त इत्यस्य ॥ एवं डो-डु-डि-डित्तो-लुब्धप्युदाहार्यम् ॥

ममाम्हां भ्यसि ॥ ११२ ॥

अस्मदो भ्यसि परतो मम अम्ह इत्यादेशा भवतः । भ्यमस्तु यया-
प्राप्तम् ॥ ममत्तो । अम्हत्तो । ममाहिन्तो । अम्हाहिन्तो । ममामुन्तो ।
अम्हामुन्तो । ममेमुन्तो । अम्हेमुन्तो ॥

मे मइ मम मह महं मज्ज मज्जं अम्ह अम्हं टमा ॥ ११३ ॥

अस्मदो डत्ता पठ्येकवचनेन महितस्य एते नवादेशा भवन्ति ॥ मे
मइ मम मह महं मज्ज मज्जं अम्ह अम्हं धगं ॥

णे णो मज्ज अम्ह अम्हं अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण
महाण मज्जाण आमा ॥ ११४ ॥

अस्मद आमा सहितस्य एते एकादशादेशा भवन्ति ॥ णे णो मज्ज
अम्ह अम्हं अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्जाण धगं ॥
क्त्वा-स्यादेर्ण-स्योर्वा [१. २७] इत्यनुसारे । अन्तानं । ममाणं ।
महाणं । मज्जाणं । एवं च पञ्चदश भ्यानि ॥

मि मइ ममाइ मए मे ङिना ॥ ११५ ॥

अस्मदो ङिना सहितस्य एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥ मि मइ ममाइ मए मे ठिअं ॥

अम्ह-मम-मह-मज्झा डौ ॥ ११६ ॥

अस्मदो डौ परत एते चत्वार आदेशा भवन्ति । डेस्तु यथाप्राप्तम् ॥
अम्हन्मि ममन्मि महन्मि मज्झन्मि ठिअं ॥

सुपि ॥ ११७ ॥

अस्मद् सुपि परे अम्हादयश्चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ अम्हेसु । ममेसु । महेसु । मज्जेसु । एत्वविकल्पमते तु । अम्हसु । ममसु । महसु । मज्जसु ॥ अम्हस्यात्यमपीच्छत्यन्यः । अम्हासु ॥

त्रेस्ती तृतीयादौ ॥ ११८ ॥

त्रे स्थाने ती इत्यादेशो भवति तृतीयादौ ॥ तीहि कयं । तीहिन्तो आगओ । तिण्हं धणं । तीसु ठिअं ॥

द्वेदो वे ॥ ११९ ॥

द्विशब्दस्य तृतीयादौ दो वे इत्यादेशौ भवतः ॥ दोहि वेहि कयं । दोहिन्तो वेहिन्तो आगओ । दोण्हं वेण्हं घणं । दोसु वेसु ठिअं ॥

दुवे दोणिण वेणिण च जस्-शस्सा ॥ १२० ॥

जस्-शस्स्या सहितस्य द्वे स्थाने दुवे दोणिण वेणिण इत्येते दो वे इत्येतौ च आदेशा भवन्ति ॥ दुवे दोणिण वेणिण दो वे ठिआ पेच्छ या । इत्य. संयोगे [१. ८४] इति ह्रस्वत्वे दुणिण विणिण ॥

१ A °नि । अ°. २ B °च्छत्यन्ये. ३ P त्रेस्तिस्त् ° ४ A °दौ । तीहितो ५ B °दौ वा अ°. ६ A वण. ७ P °दामो. ८ B °ते आदेशा भवन्ति । चका एते च इत्येते भवन्ति ॥

त्रेस्तिणिः ॥ १२१ ॥

जस्-शस्भ्यां सहितस्य त्रेः स्थाने तिणिग इत्यादेशो भवति ॥ तिणिग
ठिआ पेच्छ वा ॥

चतुरश्चत्तारो चउरो चत्तारि ॥ १२२ ॥

चतुरशब्दस्य जस्-शस्भ्यां सह चत्तारो चउरो चत्तारि इत्येते आदेशा
भवन्ति ॥ चत्तारो । चउरो । चत्तारि चिट्ठन्ति पेच्छ वा ॥

संख्याया आमो ण्ह ण्हं ॥ १२३ ॥

संख्याशब्दात्परस्यामो ण्ह ण्हं इत्यादेशौ भवतः ॥ दोण्ह । तिण्ह ।
चउण्ह । पञ्चण्ह । छण्ह । सत्तण्ह । अट्ठण्ह ॥ एवं दोण्हं । तिण्हं ।
चउण्हं । पञ्चण्हं । छण्हं । सत्तण्हं । अट्ठण्हं । नवण्हं । दसण्हं ।
पण्णरसण्हं दिवसाणं । अट्ठारसण्हं समण-साहस्सीणं ॥ कतीनाम् ।
कइण्हं ॥ बहुलाधिकाराद् विंशत्यादेर्न भवति ॥

शेषेदन्तवत् ॥ १२४ ॥

उपयुक्तादन्यः शेषस्तत्र स्यादिविधिरदन्तवदतिदिश्यते । येषाकारा-
द्यन्तेषु पूर्वं कार्याणि नोक्तानि तेषु जस्-शसोर्लुक् [३. ४] इत्या-
दीनि अदन्ताधिकारविहितानि कार्याणि भवन्तीत्यर्थः ॥ तत्र जस्-
शसोर्लुक् इत्येतत्कार्यातिदेशः । माला गिरी गुरू सही बहू रेहन्ति
पेच्छ वा ॥ अमोस्य [३. ५] इत्येतत्कार्यातिदेशः । गिरि गुरुं सहि
बहुं गामाणि मलपुं पेच्छ ॥ टा-आमोर्णः [३. ६] इत्येतत्कार्यातिदेशः ।
हाहाण कयं । मालाण गिरीण गुरूण सहीण बहूण घणं । टायास्तु ।
टो णा [३. २४] । टा-डस्-डेरदादिदेहा तु डसे. [३. २९] इति
विधिरुक्तः ॥ भिसो हि हिं हिं [३. ७] इत्येतत्कार्यातिदेशः ।
मालाहि गिरीहि गुरूहि सहीहि बहूहि कयं । एवं सानुनासिबानु-

स्वारयोरपि ॥ डसेस् तो-दो-दु-हि-हिन्तो-लुङः [३.८] इत्येतत्कार्या-
 तिदेशः । मालाओ । मालाउ । मालाहिन्तो ॥ बुद्धीओ । बुद्धीउ ।
 बुद्धीहिन्तो ॥ धेणूओ । धेणूउ । धेणूहिन्तो आगओ । हिल्लुओ तु
 प्रतिपेत्स्यते [३.१२७, १२६] । भ्यसस् तो दो दु हि हिन्तो सुन्तो
 [३.९] इत्येतत्कार्यातिदेशः । मालाहिन्तो । मालासुन्तो । हिस्सु
 निपेत्स्यते [३.१२७] । एवं गिरीहिन्तो इत्यादि ॥ डसः स्सः [३.१०]
 इत्येतत्कार्यातिदेशः । गिरिस्स । गुरुस्स । दहिस्स । महुरस्स ॥ स्त्रियां
 तु टा-टस्-ङेः^१ [३.२९] इत्याद्युक्तम् ॥ डे म्मि डेः [३.११]
 इत्येतत्कार्यातिदेशः । गिरिम्मि । गुरुम्मि । दहिम्मि । महुम्मि । डेस्सु
 निपेत्स्यते [३.१२८] । स्त्रियां तु टा-डस्-ङेः^२ [३.२९] इत्याद्युक्तम् ॥
 जस्-जस्-डसि-त्तो-दो-द्वामि दीर्घः [३.१२.] इत्येतत्कार्यातिदेशः ।
 गिरी गुरु चिट्ठन्ति । गिरीओ गुरुओ आगओ । गिरीण गुरुण धणं ॥
 भ्यसि था [३.१३] इत्येतत्कार्यातिदेशो न प्रवर्तते । इदुतो दीर्घः
 [३.१६] इति नित्यं विधानात् ॥ टाण-शस्येत् [३.१४] भिरभ्यस्सुपि
 [३.१५] इत्येतत्कार्यातिदेशस्तु निपेत्स्यते [३.१२९] ॥

न दीर्घो णो ॥ १२५ ॥

इदुदन्तयोरर्थाज्जस्-शस्-डस्यादेशे^३ णो इत्यस्मिन् परतो दीर्घो न भवति ॥
 अगिणो । वाडणो ॥ णो इति किम् । अग्गी । अग्गीओ ॥

डसेल्लुक् ॥ १२६ ॥

आकारान्तादिभ्योदन्तवत्प्राप्तो टसेल्लुग न भवति ॥ मालत्तो ।
 मालाओ । मालाउ । मालाहिन्तो आगओ ॥ एवं अग्गीओ । वाऊओ ।
 इत्यादि ॥

भ्यसश्च हिः ॥ १२७ ॥

आपारान्तादिभ्योदन्तवत्प्राप्तो भ्यसो डसेश्च हिर्न भवति ॥ माला-

१ AB लुङ् २ A मुदस्स ३ B डेस्सु ४ P^०न्ति पेट्ठ था । गि^०.

५ B^०देशो णो ६ B^०उदि^० ७ P^०ति । मालाणो ८ B^०ओ । मालाहिन्तो ।

हिन्तो । मालासुन्तो । एवं अग्गीहिन्तो । इत्यादि ॥ मालाओ ।
मालाउ । मालाहिन्तो ॥ एवम् अग्गीओ । इत्यादि ॥

डेडेः^१ ॥ १२८ ॥

आकारान्तादिभ्योदन्तवत्प्राप्तो डेडे नै भवति ॥ अग्गिम्मि । वाउम्मि ।
दहिम्मि । महुम्मि ॥

एत् ॥ १२९ ॥

आकारान्तादीनामर्यात् टाशस्भिस्भ्यस्सुप्सु परतोदन्तयद् एत्वं न
भवति ॥ हाहाण कयं ॥ मालाओ पेच्छ ॥ मालाहि कयं ॥ माला-
हिन्तो । मालासुन्तो आगओ ॥ मालासु ठिअं ॥ एवं अग्गिणो ।
वाउणो । इत्यादि ॥

द्विवचनस्य बहुवचनम् ॥ १३० ॥

सर्थासां विभक्तीनां स्यादीनां त्यादीनां च द्विवचनस्य स्थाने बहु-
वचनं भवति ॥ दोण्णि कुणन्ति । दुवे कुणन्ति । दोहिं^२ । दोहिन्तो ।
दोसुन्तो । दोसु । हत्था । पार्या । थणया । नयणा ॥

चतुर्थ्याः पष्ठी ॥ १३१ ॥

चतुर्थ्याः स्थाने पष्ठी भवति ॥ मुणिस्स । मुणीण देइ ॥ नमो देवस्स ।
देवाण ॥

तादर्थ्येर्देवा ॥ १३२ ॥

तादर्थ्यविहितस्य ऐश्चतुर्थ्यैकवचनस्य स्थाने पष्ठी वा भवति ॥ देवस्स
देवाय । देवार्थमित्यर्थः ॥ डेरिति किम् । देवाण ॥

वधाहाइर्थ वा ॥ १३३ ॥

वधशब्दात्परस्य तादर्थ्येर्देहिद् आइः पष्ठी च वा भवति ॥ वहाइ
वहस्स वहाय । वधार्थमित्यर्थः ॥

१. B डेडे. २ P °देर्. ३ A मुहम्मि. ४ B °सुप्. ५ A दोहि. ६ B °या । न°. ७ B °दर्थ्ये वि°. ८ B °थ ॥

कचिद् द्वितीयादेः ॥ १३४ ॥

द्वितीयादीनां विभक्तीनां स्थाने पष्ठी भवति कचिद् ॥ सीमाधरस्स
बन्धे । तिस्सा मुहस्स भरिमो । अत्र द्वितीयायाः पष्ठी ॥ धणस्स
लुद्धो । धनेन लब्ध इत्यर्थः । चिरस्स मुक्का । चिरेण मुक्तेत्यर्थः ।
तेसिमेअमणाइण्णं । तैरेतदनाचरितम् । अत्र तृतीयायाः ॥ चोरस्स
बीहइ । चोराद्विभेतीत्यर्थः । इअराइ जाण लहुअक्खराइ पायन्तिमिह
सहिआण । पादान्तेन सहितेभ्य इतराणीति । अत्र पञ्चम्याः ॥
पिट्ठीएँ केस-भारो । अत्र सप्तम्याः ॥

द्वितीया-तृतीययोः सप्तमी ॥ १३५ ॥

द्वितीयातृतीययोः स्थाने कचिद् सप्तमी भवति ॥ गामे बसामि ।
नयरे न जामि । अत्र द्वितीयायाः ॥ मइ वेविरिएँ मलिआइ ॥ तिसु
तेसु अलंकिआ पुहवी । अत्र तृतीयायाः ॥

पञ्चम्यास्तृतीया च ॥ १३६ ॥

पञ्चम्याः स्थाने कचिद् तृतीयासप्तम्यौ भवतः ॥ चोरेण बीहइ ।
चोराद्विभेतीत्यर्थः ॥ अन्तेउरे रमिउमागओ राया । अन्तःपुराद्
रन्त्वागत इत्यर्थः ॥

सप्तम्या द्वितीया ॥ १३७ ॥

सप्तम्याः स्थाने कचिद् द्वितीया भवति ॥ विज्जुज्जोयं भरइ रत्ति ॥
आपे तृतीयापि दृश्यते । तेणं कालेणं । तेणं समएणं । तस्मिन् काले
तस्मिन् ममये इत्यर्थः ॥ प्रथमाया अपि द्वितीया दृश्यते । चउवीसं
पि जिणयरा । चतुर्विंशतिरपि जिनवरा इत्यर्थः ॥

१ P °यापे व°. २ B लुद्धो. ३ B धणेण लुब्ध. ४ B °दवाचीर्णमित्यर्थः.

५ P °यापे ॥. ६ P विहइ. ७ P °चम्यपे. ८ P °सप्तम्यपे. ९ B जानामि.

१० B वेवरिण. ११ B °मापेति.

क्यङोर्यलुक् ॥ १३८ ॥

क्यङन्तस्य क्यङ्पन्तस्य वा संवन्धिनो यस्य लुग् भवति ॥
गुरुआइ । गुरुआअइ । अगुरुर्गुरुभवति गुरुरिवाचरति वेत्यर्थः ।
क्यङप् । दमदमाइ । दमदमाअइ ॥ लोहिआइ । लोहिआअइ ॥

त्यादीनामाद्यत्रयस्याद्यस्येचेचौ ॥ १३९ ॥

त्यादीनां विभक्तीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानां च संवन्धिनः प्रथम-
त्रयस्य यदाद्यं वचनं तस्य स्थाने इच् एच् इत्येतावादेशौ भवतः ॥
हसइ । हसए । वेवइ । वेवए । चकारौ इचेचः [४.११८] इत्यत्र
विशेषणार्थी ॥

द्वितीयस्य सि से ॥ १४० ॥

त्यादीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानां च द्वितीयस्य त्रयस्य संवन्धिन
आद्यवचनस्य स्थाने सि से इत्येतावादेशौ भवतः ॥ हससि ।
हससे । वेवसि । वेवसे ॥

तृतीयस्य मिः ॥ १४१ ॥

त्यादीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानां च तृतीयस्य त्रयस्याद्यस्य वच-
नस्य स्थाने मिरादेशो भवति ॥ हसामि । वेवामि ॥ बहुलाधि-
काराद् मिवेः स्थानीयस्य मेरिकारलोपश्च ॥ बहु-ज्ञापय रंसितं सकं ।
शक्नोमीत्यर्थः ॥ न मरं । न म्रिये इत्यर्थः ॥

बहुप्याद्यस्य न्ति न्ते इरे ॥ १४२ ॥

त्यादीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानामाद्यत्रयसंवन्धिनो बहुषु वर्तमानस्य

१ B °हो यलुक्. २ B °स्य क्यङन्तस्य क्यङ्पन्त°; P स्यक्यङ्पन्तस्य. ३ A गुरु°. ४ P क्यप्; B क्यच्. ५ B °इ । क्यप् । लो°. ६ A °स्वय°. ७ B इचेच् इ°. ८ B यस्य व°. ९ P मिवेस्या°; B मिरस्या. १० A रुसिअ; B रुसिओ. ११ B °दानामात्मनेपदानां च आद्य°.

वचनस्य स्थाने णि न्त इरे इत्यादेशा भवन्ति ॥ हसन्ति । वेवन्ति
हसिज्जन्ति । रमिज्जन्ति । गज्जन्ते रे मेहा ॥ वीहन्ते रक्खसाण
च ॥ उप्पज्जन्ते कैइ हिअय-सायरे कब्ब-रयणाइ ॥ दौण्णि वि न
पहुप्पिरे राट्ठ । न प्रभजत इत्यर्थ ॥ निच्छुद्धिरे । विधुभ्यन्तीत्यर्थ ॥
कचिद् इरे एकत्वेपि । सूसइरे गाम चिक्खल्लो । शुष्यतीत्यर्थ ॥

मध्यमस्येत्था-हर्नो ॥ १४३ ॥

त्यादीना परस्मैपदात्मनेपदाना मध्यमस्य त्रयस्य बहुषु वर्तमानस्य
स्थाने इत्या हच् इत्येतायादेशौ भवत ॥ हसिस्था । हसह । वेविस्था ।
वेवेह ॥ नौहुलकादिस्थान्यत्रापि । यद्यत्त रोचते । ज ज ते रोइस्था ।
हच् इति चकार इह-हर्चोर्हस्य [४ २६८] इत्यत्र विशेषणार्थ ॥

तृतीयस्य मो-मु-मा. ॥ १४४ ॥

त्यादीना परस्मैपदात्मनेपदाना तृतीयस्य त्रयस्य सत्रन्धिनो बहुषु
वर्तमानस्य वचनस्य स्थाने मो मु म इत्येते आदेशा भवन्ति ॥
हसामो । हसामु । हसाम । तुवरामो । तुवरामु । तुवराम ॥

अत एवैच् से ॥ १४५ ॥

त्यादे स्थाने यौ एच् मे इत्येतायादेशाबुक्तौ तावकारान्तादेव भवतो
नान्यस्मात् ॥ हसण । हससे ॥ तुवरण । तुवरसे ॥ करण । करसे ॥
अत इति विम् । ठाइ । ठासि ॥ वसुआइ । वसुआसि ॥ होइ ।
होसि ॥ ण्यफारोकारान्ताद् एच् से एव भवत इति विपरीतावधारण-
निषेधार्थ । नेनाकारान्ताद् इउ सि इत्येतात्रपि सिद्धौ ॥ हसइ ।
हमासि ॥ वेयइ । वेयमि ॥

मिनास्तेः मिः ॥ १४६ ॥

मिना द्वितीयप्रिकान्तेन मत् अन्ते मिरादेनो भवति ॥ निट्टुरो ज
मि ॥ मिनेति विम् । मेअन्तेन सति अथि तुम् ॥

मि-मो-मैर्मिह-म्हो-म्हा वा ॥ १४७ ॥

अस्तेर्धातोः स्थाने मि मो म इत्यादेशैः सह यथासंख्यं मिह्मो
म्ह इत्यादेशा वा भवन्ति ॥ एस मिह । एपोस्मीत्यर्थः ॥ गय म्हो ।
गय म्ह । मुकारस्याग्रहणादप्रयोग एव तस्येत्यवसीयते । पक्षे अत्थि
अहं । अत्थि अम्हे । अत्थि अम्हो ॥ ननु च सिद्धावस्थायां पक्ष्म-श्म-
प्म-स्म-ह्मां म्हः [२. ७४] इत्यनेन म्हादेशे म्हो इति सिध्यति ।
सत्यम् । किं तु विभक्तिविधौ प्रायः साध्यमानावस्थाङ्गीक्रियते अन्यथा
वच्छेण । वच्छेसु । सन्वे । जे । ते । के इत्याद्यर्थं सूत्राण्य-
नारम्भणीयानि स्युः ॥

अत्थिस्त्यादिना ॥ १४८ ॥

अस्तेः स्थाने त्यादिभिः सह अत्थि इत्यादेशो भवति ॥ अत्थि सो ।
अत्थि ते^१ । अत्थि तुमं । अत्थि तुम्हे । अत्थि अहं । अत्थि अम्हे ॥

णेरदेदावावे ॥ १४९ ॥

णेः स्थाने अत् एत् आव आवे एते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥
दैरिसइ । फारेइ^२ । करावइ । करावेइ ॥ हासेइ । हसावइ । हसावेइ ॥
उवसामेइ । उवसमावइ । उवसमावेइ ॥ बहुलाधिकारात् कचिदे-
नास्ति । जाणावेइ ॥ कचिद् आवे नास्ति । पाएइ । भावेइ ॥

गुर्वादेरविर्वा ॥ १५० ॥

गुर्वादेर्णेः स्थाने अवि इत्यादेशो वा भवति ॥ शोपितम् । सोसविअं ।
सोसिअं ॥ तोपितम् । तोसविअं । तोसिअं ॥

भ्रमेराडो वा ॥ १५१ ॥

भ्रमेः परस्य णेराडो आदेशो वा भवति ॥ भमाडइ । भमाडेइ । पक्षे ।
भामेइ । भमावइ । भमावेइ ॥

१ B °ते । अत्थि अम्हे ॥ २ A दरसइ. ३ A °इ । हासेइ. ४ B °राड
इत्यादे°.

लुगामी क्त भाव-कर्मसु ॥ १५२ ॥

णे स्थाने लुङ् आवि इत्यादेशौ भवत क्ते भावकर्मविहिते च प्रत्यये परत ॥ कारिअ । कराविअ ॥ हासिअ । हसाविअ ॥ रामिअ । समाविअ । भावकर्मणो । कारीअइ । करावीअइ । कारिज्जइ । कराविज्जइ । हासीअइ । हसावीअइ । हासिज्जइ । हसाविज्जइ ॥

अदेह्णुक्क्यादेरत्त आः ॥ १५३ ॥

णेरदेहोपेपु कृतेपु आदेरकारस्य आ भवति^१ ॥ अति । पाडइ । मारइ ॥ ण्ति । कारेइ । रामेइ ॥ लुकि । कारिअ । खामिअ । कारीअइ । रामीअइ । कारिज्जइ । रामिज्जइ । अदेह्णुकीति किम् । कराविअ । करावीअइ । कराविज्जइ ॥ आदेरिति किम् । सगामेइ । इइ व्यय-हितस्य मा भून् ॥ कारिअ । इहान्त्यस्य मा भून् ॥ अत इति किम् । दूसेइ ॥ केचिन्तु आवेआव्यादेशयोरप्यादेरत्त आत्मिच्छन्ति । कारावेइ । हासाविओ जणो सामलीए ॥

मां ना ॥ १५४ ॥

अत आ इति वर्तते । आदन्ताद्वातोर्मां परे अत आत्त या भवति ॥ हमामि ह्समि । जाणामि जाणमि । लिहामि लिहमि ॥ अत इत्येव । होमि ॥

इच्च मो मु-मे ना ॥ १५५ ॥

अकारान्ताद्वातो परेषु मोमुमेषु अत इत्थ चकारात् आत्त च या भवत ॥ भणिमो भणामो । भणिमु भणामु । भणिम भणाम । पये । भणमो । भणमु । भणम ॥ वर्तमाना-यश्चमी-शकृषु या [३ १५८] इत्येत्ये तु भणेमो । भणेमु । भणेम ॥ अत इत्येव । ठामो । होमो ॥

क्ते ॥ १५६ ॥

णे परमोत्त इत्थ भवति ॥ ण्मिअ । पट्ठिअ । नविअ । णामिअ ।

१ A कारिअ २ A ण्ति । पा° ३ B °वी° ४ A परे आत्त ५ B अकार°, ६ B अर्था वा भवति

पाठिअं ॥ गयं नयमित्योदि तु सिद्धावस्थापेक्षणात् ॥ अत इत्येव ।
ज्ञायं । लुअं । हूअं ॥

एच क्त्वा-तुम्-तव्य-भविष्यत्सु ॥ १५७ ॥

क्त्वातुम्तव्येषु भविष्यत्कालविहिते च प्रत्यये परतोत एकारश्चकारा-
दिकारश्च भवति ॥ क्त्वा । हसेऊण । हसिऊण ॥ तुम् । हसेउं ।
हसिउं ॥ तव्य । हसेअव्वं । हसिअव्वं ॥ भविष्यन् । हसेहिइ ।
हसिहिइ ॥ अत इत्येव । काऊण ॥

वर्तमाना-पञ्चमी-शतृषु वा ॥ १५८ ॥

वर्तमानापञ्चमीशतृषु परत अकारस्य स्थाने एकारो वा भवति ॥
वर्तमाना । हसेइ हसइ । हसेम हसिम । हसेमु हसिमुं ॥
पञ्चमी । हसेउ हसउ । सुणेउ सुणउ ॥ शतृ । हसेन्तो हसन्तो ॥
क्वचिन्न भवति । जयइ ॥ क्वचिदात्यमपि । सुणार्ड ॥

जा-जे ॥ १५९ ॥

जा ज् इत्यादेशयोः परयोरकारस्य एकारो भवति ॥ हसेजा ।
हसेज् ॥ अत इत्येव । होजा । होज् ॥

ईअ-ईजा क्यस्य ॥ १६० ॥

चिजिप्रभृतीनां भावकर्मविधिं वक्ष्यामः । येषां तु न वक्ष्यते तेषां
संस्कृतातिदेशात्प्राप्तस्यै क्यस्य स्थाने ईअ इज् इत्येतायादेशौ
भवतः ॥ हसीअइ । हसिज्जइ । हसीअन्तो । हसिज्जन्तो । हसीअ-
माणो । हसिज्जमाणो । पडीअइ । पडिज्जइ । होईअइ । होइज्जइ ॥
बहुलाधिकारात् क्वचित् क्योपि विकल्पेन भवति । मए नयेज्ज ।
मए नविज्जेज्ज । तेण लहेज्ज । तेण लहिज्जेज्ज । तेण अच्छेज्ज । तेण
अच्छिज्जेज्ज । तेण अच्छीअइ ॥

१ B °दिपु छ. २ P °मु । हमेमो । हमिमो । प°. ३ B मुणाओ. ४ A °स्य
स्थाने ईत्ये°. ५ P मए न वेज्ज. ६ P मए न विजेज्ज. ७ B °ज्ज । तेण अच्छीअइ.

दृशि-चचेडीस-डुच्चं ॥ १६१ ॥

दृशेर्वचश्च परस्य क्यस्य स्थाने यथासंख्यं डीस डुच इत्यादेशौ भवत ॥ ईअइज्जापवाद- ॥ दीसइ । वुचइ ॥

सी ही हीअ भूतार्थस्य ॥ १६२ ॥

भूतेर्थे विहितोद्यतन्यौदिः प्रत्ययो भूतार्थ तस्य स्थाने सी ही हीअ इत्यादेशा भवन्ति ॥ उत्तरत्र व्यञ्जनादीअविधानात् स्वरान्तादेवायं विधि ॥ कासी । काही । काहीअ । अकार्यात् । अकरोत् । चकार वेत्यर्थ । एवं ठासी । ठाही । ठाहीअ ॥ आपे । देविन्दो इणमन्त्रवी इत्यादौ सिद्धावस्थाश्रयणात् ह्यस्तन्या. प्रयोग. ॥

व्यञ्जनादीअः ॥ १६३ ॥

व्यञ्जनान्ताद्वातो परस्य भूतार्थस्याद्यतन्यादिप्रत्ययस्य ईअ इत्यादेशो भवति ॥ हुवीअ । अभूत् । अभवत् । वभूवेत्यर्थ ॥ एवं अच्छीअ । आसिष्ट । आस्त । आसाचक्रे या ॥ गेण्हीअ । अग्रहीत् । अगृहात् । जग्राह या ॥

तेनास्तेरास्यहेसी ॥ १६४ ॥

अस्तेर्धातोस्तेन भूतार्थेन प्रत्ययेन सह आसि अहेसि इत्यादेशौ भवत. ॥ आसि सो तुमं अहं या । जे आसि । ये आसन्नित्यर्थ. । ण्यं अहेसि ॥

आत्तप्तम्या इर्मा ॥ १६५ ॥

मत्तम्यादेशान् आपरे ईर्मा प्रयोक्तव्य ॥ भवेत् । होज्जइ । होज्ज ॥

भविष्यति हिरादिः ॥ १६६ ॥

भविष्यर्द्धं विहिते प्रत्यये परे तस्यैवादिर्हि. प्रयोक्तव्य ॥ होदिइ भविष्यति भविता वेत्यर्थ. ॥ ण्यं होदिन्ति । होदिसि । होदित्था । हसिदिइ । पादिइ ॥

१ B °दृषा. २ A °ग्यादि°. ३ A अगृह् ४ A ये ५ B °र्वा भवति॥. ६ B °दपदि°. ७ B °र्वादि.

मि-मो-मु-मे स्ता हा न वा ॥ १६७ ॥

भविष्यत्यर्थे मिमोमुमेषु तृतीयत्रिकादेशेषु परेषु तेषामेवादी स्ता हा इत्येतौ वा प्रयोक्तव्यौ । हेरपवाँदौ ॥ पक्षे हिरपि ॥ होस्तामि होहामि । होस्तामो होहामो । होस्तामु होहामु । होस्ताम होहाम ॥ पक्षे । होहिमि । होहिमु । होहिम ॥ क्वचित्तु हा न भवति^१ । हसिस्तामो । हसिहिमो ॥

मो-मु-मानां हिस्ता हित्था ॥ १६८ ॥

धातोः परौ भविष्यति काले मोमुमानां स्थाने हिस्ता हित्था इत्येतौ वा प्रयोक्तव्यौ ॥ होहिस्ता । होहित्था । हसिहिस्ता । हसिहित्था । पक्षे । होहिमो । होस्तामो । होहामो । इत्यादि ॥

मेः स्सं ॥ १६९ ॥

धातोः परो भविष्यति काले म्यादेशस्य स्थाने स्सं वा प्रयोक्तव्यः ॥ होस्सं । हसिस्सं । कित्तइस्सं । पक्षे । होहिमि । होस्तामि । होहामि । कित्तइहिमि ॥

कृ-दो हं ॥ १७० ॥

करोतेर्दातेश्च परो भविष्यति विहितस्य म्यादेशस्य स्थाने हं वा प्रयोक्तव्यः ॥ काहं । दाहं । करिष्यामि दास्यामीत्यर्थः ॥ पक्षे । काहिमि । दाहिमि । इत्यादि ॥

श्रु-गमि-रुदि-विदि-दाशि-मुचि-वचि-छिदि-भिदि-भुजां सोच्छं गच्छं रोच्छं वेच्छं दच्छं मोच्छं वोच्छं छेच्छं भेच्छं मोच्छं ॥ १७१ ॥

श्वादीनां धातूनां भविष्यद्विहितम्यन्तानां स्थाने सोच्छमित्यादीयो निपात्यन्ते ॥ सोच्छं । श्रोष्यामि ॥ गच्छं । गमिष्यामि ॥ संगच्छं ।

१ P °वाद.. २ A P °ति । हसिहिमो. ३ B परे. ४ A °ध्यत्काले. ५ B वच्छं. ६ PB °यो वा नि°.

संगस्ये ॥ रोच्छ । रोदिष्यामि ॥ विद् ज्ञाने । वेच्छं । वेदिष्यामि ॥
दच्छं । दक्ष्यामि ॥ मोच्छं । मोक्ष्यामि । वोच्छं । वक्ष्यामि ॥ छेच्छं ।
छेत्स्यामि ॥ भेच्छ । भेत्स्यामि । भोच्छं । भोक्ष्ये ॥

सोच्छादय इजादिषु हिलुक् च वा ॥ १७२ ॥

आदीना स्थाने इजादिषु भविष्यदादादेशेषु यथासंख्यं सोच्छादयो
भवन्ति । ते एवादेशा अन्त्यस्तराद्यवयववर्जा इत्यर्थः । हिलुक् च
वा भवति ॥ सोच्छिड् । पक्षे । सोच्छिडिह् । एवं सोच्छिडन्ति ।
सोच्छिडिन्ति । सोच्छिडसि । सोच्छिडिसि । सोच्छिडिस्था । सोच्छिडिह्ति ।
सोच्छिडिह् । सोच्छिडिह् । सोच्छिमि । सोच्छिडिमि । सोच्छिडिस्सामि ।
सोच्छिडिहामि । सोच्छिडिस्सं । सोच्छं । सोच्छिमो । सोच्छिडिमो ।
सोच्छिडिस्सामो । सोच्छिडिहामो । सोच्छिडिह्ति । सोच्छिडिह्ति ।
एवं मुमयोरपि ॥ गच्छिड् । गच्छिडिह् । गच्छिडन्ति ।
गच्छिडिन्ति । गच्छिमि । गच्छिडिसि । गच्छिडिर्था । गच्छिडिह्ति ।
गच्छिडिह् । गच्छिडिह् । गच्छिमि । गच्छिडिमि । गच्छिडिस्सामि ।
गच्छिडिहामि । गच्छिडिस्सं । गच्छं । गच्छिमो । गच्छिडिमो । गच्छिडि-
स्सामो । गच्छिडिहामो । गच्छिडिह्ति । गच्छिडिह्ति । एव मुमयोरपि ॥
एवं कदादीनामप्युदाहार्यम् ॥

दु मु मृ निध्यादिप्नेरुस्मिन्त्रयाणाम् ॥ १७३ ॥

निध्यादिप्यर्थेपृथ्यन्नानामेकत्वेर्थे वर्तमानानां त्रयाणामपि त्रिकाणां स्थाने
यथामन्त्यं दु मु मृ इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ हसउ सा । हसमु
मुमं । हमाउ अहं ॥ पेच्छउ । पेच्छमु । पेच्छामु ॥ दकारोच्चारणं
भाषान्तरार्थम् ॥

गोर्दिर्वा ॥ १७४ ॥

पूर्वमुत्रविहितस्य गो स्थाने दिरादेशो वा भवति ॥ देदि देरु ॥

अत इज्जस्विज्जहीजे-लुको वा ॥ १७५ ॥

अकारात्परस्य सोः इज्जमु इज्जहि इजे इत्येते लुरु च आदेशा वा भवन्ति ॥ हसेज्जमु । हमेज्जहि । हसेजे । हम । पञ्जे । हसमु ॥ अत इति किम् । होमु । ठाहि ॥

बहुषु न्तु ह मो ॥ १७६ ॥

विध्यादिपृषन्नानां बहुष्वर्थेषु वर्तमानानां त्रयाणां त्रिकाणां स्थाने यथामरयं न्तु ह मो इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ न्तु । हसन्तु । हसन्तु हसेयुर्वा ॥ ह । हमह । हसत । हमेन वा ॥ मो । हसामो । हसाम । हमेम वा ॥ एवं तुवरन्तु । तुवरह । तुवरामो ॥

वर्तमाना-भविष्यन्त्योश्च ज्ञ जा या ॥ १७ ॥

वर्तमानाया भविष्यन्त्याश्च विध्यादिषु च विहितस्य प्रत्ययस्य स्थाने ज्ञ जा इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥ पञ्जे यथाप्राप्तम् ॥ वर्तमाना । हमेज्ज । हमेज्जा । पटेज्ज । पटेज्जा । मुणेज्ज । मुणेज्जा ॥ पञ्जे । हसज्ज । पटज्ज । मुणज्ज ॥ भविष्यन्ती । पडेज्ज । पडेज्जा । पञ्जे । पटिहिइ ॥ विध्यादिषु । हसेज्ज । हमिज्जा । हसतु । हसेज्जा इत्यर्थः । पञ्जे । हमज्ज ॥ एवं सर्वत्र । यथा कृतीयत्रये । अद्याएज्जा । अद्यायैवेज्जा । न समणुजाणामि । न समणुजाणेज्जा वा ॥ अन्ये त्वन्यासामपीच्छन्ति । होज्ज । भवति । भवेन् । भवतु । अभवन् । अभून् । भूमव । भूयान् । भविता । भविष्यति । अभविष्यद्वेत्यर्थः ॥

मध्ये च स्वरान्ताद्वा ॥ १७८ ॥

स्वरान्ताद्वातो. प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्ये चकारात्प्रत्ययानां च स्थाने ज्ञ जा इत्येतौ वा भवतः वर्तमानाभविष्यन्त्योर्विध्यादिषु च ॥ वर्तमाना । होज्जद । होजाइ । होज्ज । होजा । पञ्जे । होड ॥ एवं होज्जसि । होजासि । होज्ज । होजा । पञ्जे । होहिइ ॥ एवं होज्जहिसि । होजाहिसि । होज्ज । होजा । होहिमि । होज्जहिमि । होजाहिमि । होज्ज-

१ B होजेज्जहि. २ B सहड. ३ PB हसेज्जा. ४ B वाविज्जा. ५ B होजा.
६ A जमूव. ७ B होज्जहिमि

स्तामि । होज्जहामि । होजस्सं । होज्ज । होज्जा । इत्यादि ॥ विध्या-
दिपु । होज्जउ । होज्जाउ । होज्ज । होज्जा । भवतु भवेद्वेत्यर्थः । पक्षे ॥
होउ । स्वरान्तादिति किम् । हसेज्ज । हसेज्जा । तुवरेज्ज । तुवरेज्जा ॥

क्रियातिपत्तेः ॥ १७९ ॥

क्रियातिपत्ते. स्थाने ज्जजावादेशौ भवतः ॥ होज्ज । होज्जा । अ-
भविष्यदित्यर्थः । जइ होज्ज वण्णाणिज्जो ॥

न्त-माणौ ॥ १८० ॥

क्रियातिपत्ते. स्थाने न्तमाणौ आदेशौ भवतः ॥ होन्तो । होमाणो ।
अभविष्यदित्यर्थः ॥

हरिण-ट्टाणे हरिणद्ध जइ सि हरिणाहियं निवेसन्तो ।

न सैहन्तो षिअ तो राहुपरिह्वं से जिअन्तस्स ॥

शत्रानशः ॥ १८१ ॥

शतृ आनिश् इत्येतयोः प्रत्येकं न्त माण इत्येतावादेशौ भवतः ॥
शतृ । हसन्तो हसमाणो ॥ भ्रानश्रं । वेवन्तो वेवमाणो ॥

ई च स्त्रियाम् ॥ १८२ ॥

स्त्रियां वर्तमानयो. शत्रानशो. स्थाने ई चकारत् न्तमाणौ च भवन्ति ॥
हसई । हसन्ती । हसमाणी । वेवई । वेवन्ती । वेवमाणी ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधानस्वोपज्ञ-
शब्दानुगामनवृत्ता अष्टमस्याध्यायस्य तृतीयः पादः ॥३॥

ऊर्ध्वं स्वर्गनिकेतनादपि तले पातालमूलादपि

त्यर्त्तार्तिर्भगति श्रित्तीश्वरमणे पारे पयोधरेपि ।

सेनास्याः प्रमदास्वभावमुलभैरुचावचैश्चापलै-

स्ने वाचंयममृत्तयोपि मुनयो मौनप्रतं त्याजिताः ॥ १ ॥

१ B तुवे°. २ P °वे ॥ ३६. ३ B हसतो. ४ P °व ॥ ६°. ५ B °नवा.
६ A भानशद°, B भानइ°. ७ A भानउ, B भानव. ८ B भवतः. ९ A हस-
मणा. १० B भवमाप्या°. ११ PB °दः गमातः ॥. १२ P om. this
version

॥ अहं ॥

इदितो वा ॥ १ ॥

सूत्रे ये इदितो घातवो वक्ष्यन्ते तेषां ये आदेशास्ते निकल्पेन भवन्तीति वेदितव्यम् । तत्रैव चोदाहरिष्यते ॥

कथेर्घञर-पञ्जरोप्पाल-पिसुण-संघ-बोद्ध-चव-जम्प-सीस-
साहाः ॥ २ ॥

कथेर्घातोर्बञ्जरादयो दशादेशा वा भवन्ति ॥ वञ्जरङ् । पञ्जरङ् । उप्पालङ् । पिसुणङ् । संघङ् । बोद्धङ् । चवङ् । जम्पङ् । सीसङ् । साहङ् ॥ उच्युक्कङ् इति तत्पूर्वस्य चुक् भूषणे इत्यस्य । पञ्चे । वङ्ङ ॥ एते चान्यैर्देशीषु पठिता अपि अस्माभिर्घात्वादेशादङ्गता विनिधेषु प्रत्ययेषु प्रतिष्ठन्तामिति ॥ तथा च । वञ्जरिओ कथिन । वञ्जरिऊण कथयित्वा । वञ्जरणं कथनम् । वञ्जरन्तो कथयन् । वञ्जरिअव्वं कथयितव्यमिति रूपमहन्नाणि सिध्यन्ति । मंसृतधातुनश्च प्रत्यय-लोपागमादिविधिः ॥

दुःखे णिव्वरः ॥ ३ ॥

दुःखविषयस्य कथेर्णिव्वर इत्यादेशो वा भवति ॥ णिव्वरङ् । दुःखं कथयतीत्यर्थः ॥

जुगुप्सेर्दुण-दुगुच्छ-दुगुञ्छाः ॥ ४ ॥

जुगुप्सेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ दुणङ् । दुगुच्छङ् । दुगुञ्छङ् । पञ्चे । जुगुच्छङ् ॥ गलोपे । दुउच्छङ् । दुउञ्छङ् । जुउच्छङ् ॥

१ B तत्रैवोदाहरियते. २ B °छा म°. ३ B भवते. ४ B °निष्ठेना इ°. ५ B णिव्वर°. ६ B जुगुप्साङ्.

धुमुक्षि-वीज्योर्णीरव-वोजौ ॥ ५ ॥

धुमुक्षेराचारकिवन्तस्य च वीजेर्यथासंख्यमेतावादेशौ वा भवतः ॥
णीरवइ । धुहुक्खइ । वोज्जइ । वीजइ ॥

ध्या-गोक्षा-गौ ॥ ६ ॥

अनयोर्यथासंख्यं ह्य गा इत्यादेशौ भवतः ॥ ह्याइ । ह्याअइ ।
णिज्झाई । णिज्झाअइ । निपूर्वो दर्शनार्थः । गाइ । गायइ । ह्याणं ।
गाणं ॥

ज्ञो जाण-मुणौ ॥ ७ ॥

जानातेर्जाण मुण इत्यादेशौ भवतः ॥ जाणइ । मुणइ । बहुलाधि
कारात्कचिद्विकल्पः । जाणिअं । णायं । जाणिऊण । णाऊण । जाणणं ।
णाणं । मणइ इति तु मन्यते ॥

उदो ध्मो धुमा ॥ ८ ॥

उद. परस्य ध्मो धातोर्धुमा इत्यादेशो भवति ॥ उद्धमाइ ॥

श्रदो धो दहः ॥ ९ ॥

श्रद. परस्य दधातेर्दह इत्यादेशो भवति ॥ सदहइ । सदहमाणो
जीयो ॥

पिनेः पिज्ज-डंछ-पट्ट-घोट्टाः ॥ १० ॥

पियतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ पिज्जइ । डंछइ । पट्टइ ।
घोट्टइ । पिअइ ॥

उट्ठतिरोरुम्मा वमुआ ॥ ११ ॥

उत्पूर्यस्य पातेः ओरुम्मा वमुआ इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥ ओरु-
म्माइ । वमुआइ । उट्ठ्याइ ॥

१ B धुमुक्षुवीज्योर्णी°. २ A वहु°. ३ A °ह । निपू°. ४ B णणइ इति ह
मन्दे. ५ B प्याथा°. B °हुत्त°. ६ B हुत्तइ. ८ Our Sutra and
Kumārīlācarita Mes read डे instead of ते in Sūtras 11,
12 & 14 ९ B इत्यादेशौ.

निद्रातेरोहीरोद्धौ ॥ १२ ॥

निपूर्वस्य द्रातेः ओहीर उँह ईत्यादेशौ वा भवतः ॥ ओहीरड ।
उँहइ । निदाइ ॥

आघेराइग्वः ॥ १३ ॥

आजिघतेराइग्व इत्यादेशो वा भवति ॥ आइग्वड । अँग्वाइ ॥

न्नातेरँभुत्तः ॥ १४ ॥

न्नातेरँभुत्त इत्यादेशो वा भवति ॥ अँभुत्तड । ण्हाइ ॥

समः स्त्यः र्खाः ॥ १५ ॥

संपूर्वस्य स्त्यायतेः ग्या इत्यादेशो भवति ॥ संग्याड । सं'गायं ॥

स्थष्टा-यक्-चिट्ट-निरप्पाः ॥ १६ ॥

तिष्ठतेरेते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ ठाड । ठाअइ । ठाणं । पट्टिओ ।
उट्टिओ । पट्टाविओ । उट्टाविओ । 'यक्' । चिट्टड । चिट्टिऊण ।
निरप्पइ ॥ बहुलाधिकारात्कचित्र भवति । यिअं । थाणं । पत्थिओ ।
उत्थिओ । थाऊण ॥

उदष्ट-कुर्कुरा ॥ १७ ॥

उदः परस्य तिष्ठतेः ठ कुकुर इत्यादेशौ भवतः ॥ उट्टइ । उकुँ'कुरइ ॥

म्लेर्वा-पञ्चार्वा ॥ १८ ॥

म्लायतेर्वा पञ्चाय इत्यादेशौ वा भवतः ॥ वाइ । पञ्चायइ । मिळाइ ॥

निर्मो निम्माण-निम्मर्वा ॥ १९ ॥

निर्पूर्वस्य मिमीतेरेतावादेशौ^१ भवतः ॥ निम्माणड । निम्मयड ॥

१ Our Sūtra and Kumārapālacarita M^{ss}. read के instead of ते in Sūtras 11, 12 & 14. २ B °हौर्दौ. ३ B ओइ. ४ B इयेतावादे°. ५ B ओइइ. ६ B आम्पा°. ७ PB °ग्व. ८ B र्खा ॥ ९ B °शो वा म°. १० B मन्नाइ. ११ B °ओ । या°. १२ B उकुँ'कुरइ. १३ A °शौ वा म°.

क्षेर्णिज्झरो वा ॥ २० ॥

क्षयतेर्णिज्झर इत्यादेशो वा भवति ॥ णिज्झरइ । पक्षे । झिज्झइ ॥

छदेर्णेणुम-नूम-सन्नुम-ढक्कौम्वाल-पब्बालाः ॥ २१ ॥

छदेर्ण्यन्तस्य एते षडादेशा वा भवन्ति ॥ णुमइ । नूमइ । णत्वे णूमइ । सन्नुमइ । ढक्कइ । ओम्वालइ । पब्बालइ । छायाइ ॥

नित्रिपत्योर्णिहोडः ॥ २२ ॥

निवृगंः पतेश्च ण्यन्तस्य णिहोड इत्यादेशो वा भवति ॥ णिहोडइ । पक्षे । निवारइ । पाडेइ ॥

दूढो दूमः ॥ २३ ॥

दूढो ण्यन्तस्य दूम इत्यादेशो भवति ॥ दूमेइ मज्झ हिअयं ॥

धवलैर्दुमः ॥ २४ ॥

धवलयतेर्ण्यन्तस्य दुमादेशो वा भवति ॥ दुमइ । धवलइ ॥ स्वराणां स्वरा (यहुलम)[४.२३८] इति दीर्घत्वमपि । दूमिअं । धवलितमित्यर्थः ॥

तुलेरोहामः ॥ २५ ॥

तुलेर्ण्यन्तस्य ओहाम इत्यादेशो वा भवति ॥ ओहामइ । तुलइ ॥

विरिचेरोलुण्डोह्लुण्ड-पल्हत्थाः ॥ २६ ॥

विरिचयतेर्ण्यन्तस्य ओलुण्डादयस्त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ ओलुण्डइ । उह्लुण्डइ । पल्हत्थइ । विरेअइ ॥

तढेराहोड-विहोडौ ॥ २७ ॥

तढेर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः ॥ आहोडइ । विहोडइ । पक्षे । ताडेइ ॥

मिश्रेर्वीसाल-मेलवौ ॥ २८ ॥

मिश्रयतेर्ण्यन्तस्य वीसाल मेलव इत्यादेशौ वा भवतः ॥ वीसालइ । मेलवइ । मिस्तइ ॥

उद्धलेर्गुण्ठः ॥ २९ ॥

उद्धलेर्ण्यन्तस्य गुण्ठ इत्यादेशो वा भवति ॥ गुण्ठइ । पञ्चे । उद्धलेइ ॥

भ्रमेस्तालिअण्ट-तमाडौ ॥ ३० ॥

भ्रमयतेर्ण्यन्तस्य तालिअण्ट तमाड इत्यादेशौ वा भवतः ॥ तालि-अण्टइ । तमाडइ । भामेइ । भमाडेइ । भमावेइ ॥

नशेर्विउड-नासव-हारव-विप्पगाल-पलावाः ॥ ३१ ॥

नशेर्ण्यन्तस्य एते पञ्चादेशा वा भवन्ति । विउडइ । नासवइ । हार-वइ । विप्पगालइ । पलावई । पञ्चे । नासइ ॥

दशेर्दाव-दंस-दक्खवाः ॥ ३२ ॥

दशेर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ दावइ । दंसइ । दक्ख-वइ । दरिसइ ॥

उट्ठुटेरुग्गः ॥ ३३ ॥

उत्पूर्वस्य घटेर्ण्यन्तस्य उग्गं इत्यादेशो वा भवति ॥ उग्गइ । उग्गाडइ ॥

स्पृहः सिहः ॥ ३४ ॥

स्पृहो ण्यन्तस्य सिह इत्यादेशो वा भवति ॥ सिहइ ॥

संभावेरासंघः ॥ ३५ ॥

संभावयतेरासङ्घ इत्यादेशो भवति ॥ आसङ्घइ । संभावइ ॥

उन्नमेरुत्थंघोलाल-गुलुगुञ्छोप्पेलाः ॥ ३६ ॥

उत्पूर्वस्य नमेर्ण्यन्तस्य एते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ उत्थंङ्गइ ।
उल्लालइ । गुलुगुञ्छइ । उप्पेलइ । उन्नोमइ ॥

प्रस्थापेः पट्टव-पेण्डमौ ॥ ३७ ॥

प्रपूर्वस्य तिप्प्रतेर्ण्यन्तस्य पट्टव पेण्डम इत्यादेशौ वा भवत ॥
पट्टवइ । पेण्डवइ । पट्टावइ ॥

त्रिज्ञैपेर्वोकापुर्का ॥ ३८ ॥

विपूर्वस्य जानांतर्ण्यन्तस्य योक् अवुक् ईत्यादेशौ वा भवत ॥
योक्इ । औवुक्इ । विण्णवइ ॥

अर्परल्लिव-चच्चुप्प-पणामाः ॥ ३९ ॥

अर्पेर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ अल्लिवइ । चच्चुप्पइ ।
पणामइ । पक्षे । अप्पेइ ॥

यापेर्जयः ॥ ४० ॥

यातेर्ण्यन्तस्य जय इत्यादेशो वा भवति ॥ जयइ । जावेइ ॥

प्राप्तेरोम्नाल-पब्बाला ॥ ४१ ॥

प्राप्तेर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवत ॥ ओम्बालइ । पब्बालइ ।
पाप्तेइ ॥

विक्रोशेः पक्खोडः ॥ ४२ ॥

विक्रोशयंतर्नामधातोर्ण्यन्तस्य पक्खोड इत्यादेशो वा भवति ॥
पक्खोडइ । विक्रोसड ॥

रोमन्येरोग्गाल-उग्गोला ॥ ४३ ॥

रोमन्येर्नामधातोर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवत ॥ ओग्गालइ ।
उग्गोलइ । रोमन्यड ॥

१ B °रच्छधो°. २ P गुलुगु°. ३ B उच्छध° ४ AB उधावइ ५ AB
विज्ञावे° ६ PB इत्येतावादे° ७ B वावुइ ८ A यातेर्जव ९ B°इ । पावेइ.

कमेर्णिहुवः ॥ ४४ ॥

कमे. स्वार्यण्यन्तस्य णिहुव इत्यादेशो वा भवति ॥ णिहुवड । कामेड ॥

प्रकाशेर्णुव्यः ॥ ४५ ॥

प्रकाशेर्ण्यन्तस्य णुव्य इत्यादेशो वा भवति ॥ णुव्यड । परासेड ॥

कम्पेर्विच्छोलः ॥ ४६ ॥

कम्पेर्ण्यन्तस्य विच्छोल इत्यादेशो वा भवति ॥ विच्छोलड । कम्पेड ॥

आरोपेर्वलः ॥ ४७ ॥

आरोपेर्ण्यन्तस्य वल इत्यादेशो वा भवति ॥ वलड । आरोपेड ॥

दोले रद्दोलः ॥ ४८ ॥

दुलेः स्वार्ये ण्यन्तस्य रद्दोल इत्यादेशो वा भवति ॥ रद्दोलड । दोलेड ॥

रखे रावः ॥ ४९ ॥

रखेर्ण्यन्तस्य राव इत्यादेशो वा भवति ॥ रावेड । रखेड ॥

घटेः परिवाडः ॥ ५० ॥

घटेर्ण्यन्तस्य परिवाड इत्यादेशो वा भवति ॥ परिवाडेड । घटेड ॥

वेष्टेः परिआलः ॥ ५१ ॥

वेष्टेर्ण्यन्तस्य परिआल इत्यादेशो वा भवति ॥ परिआलेड । वेष्टेड ॥

क्रियः क्रिणो वेस्तु के च ॥ ५२ ॥

पेरिति निवृत्तम् । क्रीणाते क्रिण इत्यादेशो भवति । ये परम्य तु द्विरुक्तं केश्चकारात्क्रिणश्च भवति ॥ क्रिणड । क्रिवेड । क्रिणिणड ॥

भियो भा-चीहौ ॥ ५३ ॥

विभेतेरेतावादेशौ भवतः ॥ भाई । भाइअं । बीहइ । बीहिअं ॥
बहुलाधिकाराद् भीओ ॥

आलीडोह्ली ॥ ५४ ॥

आलीयते अह्ली इत्यादेशो भवति ॥ अल्लियइ । अल्लीणो ॥

निलीडोर्णिलीअ-णिलुक्क-णिरिग्घ-लुक्क-लिक-लिहक्काः ॥ ५५ ॥

निलीड एते पडादेशा वा भवन्ति ॥ णिलीअइ । णिलुक्कइ । णिरि-
ग्घइ । लुक्कइ । लिक्कइ । लिहक्कइ । निलिज्जइ ॥

विलीडोर्विरा ॥ ५६ ॥

विलीडोर्विरा इत्यादेशो वा भवति ॥ विराइ । विलिज्जइ ॥

रैते रुज्ज-रुण्टौ ॥ ५७ ॥

रैतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ रुज्जइ । रुण्टइ । रियइ ॥

श्रुटेर्हणः ॥ ५८ ॥

श्रुणोतेर्हण इत्यादेशो वा भवति ॥ हणइ । सुणइ ॥

धुगेर्धुवः ॥ ५९ ॥

धुनातेर्धुव इत्यादेशो वा भवति ॥ धुवइ । धुणइ ॥

मुवेर्हो-हुव-हवाः ॥ ६० ॥

मुयो धातोर्हो हुय ह्य इत्येते आदेशौ वा भवन्ति ॥ होइ । होन्ति ।
हुयइ । हुयन्ति । ह्यइ । ह्यन्ति ॥ पक्षे । भयइ । परिधीण-

१ A °द । भाअइ । बीह°, २ B वादीअइ, ३ B °लीटो नि°, ४ P निलि-
ज्जइ, ५ नित्रिज्जइ ५ B विलीटो विरा, ६ PB विलीटो विरा, ७ P रडे र°,
८ P रयइ, ९ P धूनेर्धु°, १० B धुनेर्धु°, ११ A °वा भ°.

विह्वो । भविउं । पमवड । परिमवड । संमरड ॥ कविदन्यदपि ।
उच्युअड । मेत्तं ॥

अविति हुः ॥ ६१ ॥

विद्विजे प्रत्यये भुवो हु इत्यादेशो वा भवति ॥ हुन्ति । भयन । हुन्तो ।
अवित्तीति हिम् । होड ॥

पृथक्-स्पष्टे णिव्वडः ॥ ६२ ॥

पृथक्स्मृते स्पष्टे च कर्तरि भुवो णिव्वड इत्यादेशो भवति ॥ णिव्वड ।
पृथक् स्पष्टो वा भवतीत्यर्थः ॥

प्रमां हृप्पो वा ॥ ६३ ॥

प्रमुकर्तृकस्य भुवो हृप् इत्यादेशो वा भवति ॥ प्रमुत्वं च प्रपूर्वस्यैकार्यः ।
अङ्गे विअ न पटुप्पड । पङ्गे । पमवेड ॥

क्ते हुः ॥ ६४ ॥

भुवः क्तप्रत्यये हृयादेशो भवति ॥ हूअं । अणुहूअं । पटूअं ॥

कृगेः कृणः ॥ ६५ ॥

कृगैः कृण इत्यादेशो वा भवति ॥ कृणड । करड ॥

काणेक्षिते णिआरः ॥ ६६ ॥

काणेक्षितविषयस्य कृंगो णिआर इत्यादेशो वा भवति ॥ णिआरड ।
काणेक्षितं करोति ॥

निष्टम्भावष्टम्मे णिट्टुह-मंडाणं ॥ ६७ ॥

निष्टम्भविषयस्याष्टम्भविषयस्य च कृंगो यथामेवं णिट्टुह मंडाण

१ B भुत्त. २ P भविने, B भविने ३ P विद्वि. ४ B ०३० म. ५ P
मुत्त. ६ P भविने, ॥ भविने. ७ A विअ. ८ B ०३० प्र. ९ P हृ. १० P हृ. , B हृ. ११ P हृ. नि, B हृ. नि. १२ P हृ. गो.

इत्यादेशो वा भवतः ॥ णिट्हुहइ । निष्टम्भं करोति । संदाणड ।
अवष्टम्भं करोति ॥

श्रमे वावम्फः ॥ ६८ ॥

श्रमविषयस्य कृगौ वावम्फ इत्यादेशो वा भवति ॥ वावम्फइ । श्रमं
करोति ॥

मन्युनाष्टमालिन्ये णिञ्बोलः ॥ ६९ ॥

मन्युना करणेन यदोष्टमालिन्यं तद्विषयस्य कृगौ णिञ्बोल इत्यादेशो
वा भवति ॥ णिञ्बोलइ । मन्युना ओष्ठं मलिनं करोति ॥

शैथिल्य-लम्बने पयल्लः ॥ ७० ॥

शैथिल्यविषयस्य लम्बनविषयस्य च कृगैः पयल्ल इत्यादेशो वा भवति ॥
पयल्लइ । शिथिलीभवति लम्बते वा ॥

निर्प्याताच्छोटे णीलुञ्छः ॥ ७१ ॥

निष्पतनविषयस्य आच्छोटनविषयस्य च कृगौ णीलुञ्छ इत्यादेशो
भवति वा ॥ णीलुञ्छट । निष्पतति । आच्छोटयति वा ॥

क्षुरे कम्मः ॥ ७२ ॥

क्षुरविषयस्य कृगैः कम्म इत्यादेशो वा भवति ॥ कम्मइ । क्षुरं
पर्योतीत्यर्थः ॥

चाट्टी गुललः ॥ ७३ ॥

चाट्टविषयस्य कृगौ गुलल इत्यादेशो वा भवति ॥ गुललइ । चाट्ट
पर्योतीत्यर्थः ॥

स्मरेर्जर-झर-भर-भल-लड-विम्हर-सुमर-पयर-पम्हुहाः ॥ ७४ ॥

स्मरेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ झरड । झरइ । भरड । भलइ । लडइ ।
विम्हरड । सुमरड । पयरइ । पम्हुहइ । सरइ ॥

विस्मृः पम्हुस-विम्हर-वीसराः ॥ ७५ ॥

विस्मरतेरेते आदेशा भवन्ति ॥ पम्हुसड । विम्हरड । वीसरइ ॥

व्याहृगैः कोक्-पोक्का ॥ ७६ ॥

व्याहरतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ कोक्इ । ह्रस्वत्वे तु कुरुड । पोक्इ ।
पन्ने । बाहरइ ॥

प्रसरेः पयह्योवेह्यौ ॥ ७७ ॥

प्रसरतेः पयह्य उवेह्य इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥ पयह्यइ । उवेह्यइ ।
पसरइ ॥

महमहो गन्धे ॥ ७८ ॥

प्रसरतेर्गन्धविषये महमह इत्यादेशो वा भवति ॥ महमहइ मालई ।
मालई-गन्धो पसरड ॥ गन्ध इति किम् । पसरड ॥

निस्सरेर्णीहर-नील-धाट-वरहाटाः ॥ ७९ ॥

निस्मरतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ णीहैरइ । नीलइ । धाडइ ।
वरहाडइ । नीसरइ ॥

जाग्रेर्जगः ॥ ८० ॥

जागर्तेर्जग इत्यादेशो वा भवति ॥ जगाड । पन्ने । जागरड ॥

व्याप्रेराअडुः ॥ ८१ ॥

व्याप्रियतेराअडु इत्यादेशो वा भवति ॥ आअडुइ । वाप्रेरेड ॥

१ A °पम्हुह . २ P ° हजे . ३ A उवे° . ४ B मालइ° . ५ B नीह° .
६ B बावारइ .

संभृगेः साहर साहद्वौ ॥ ८२ ॥

संभृणोते साहर साहद्व इत्यादेशौ वा भवत ॥ साहरइ । साहद्वइ ।
संवरइ ॥

आद्वडेः सन्नामः ॥ ८३ ॥

आद्वियते सन्नाम इत्यादेशो वा भवति ॥ सन्नामइ । आद्वरेइ ॥

ग्रहंगेः सारः ॥ ८४ ॥

ग्रहरते सार इत्यादेशो वा भवति ॥ सारइ । पहरइ ॥

अग्रतरेरोह-ओरसौ ॥ ८५ ॥

अग्रतरेते ओह ओरस इत्यादेशौ वा भवतः ॥ ओहइ । ओरसइ ।
ओअरइ ॥

शक्थेय-तर-तीर-पाराः ॥ ८६ ॥

शक्थेतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ चयइ । तरइ । तीरइ ।
पारइ । सक्इ ॥ त्यर्जतेरपि चयइ । हानिं करोति ॥ तरतेरपि तरेइ ॥
तीरयतेरपि तीरइ ॥ पारयतेरपि पारेइ । कर्म समाप्नोति ॥

फक्थ्यथः ॥ ८७ ॥

फक्थेथथ इत्यादेशो भवति ॥ थक्इ ॥

श्लाघः सलहः ॥ ८८ ॥

श्लाघते सलह इत्यादेशो भवति ॥ सलहइ ॥

गचनेअडः ॥ ८९ ॥

गचनेअड इत्यादेशो वा भवति ॥ घेअडइ । गचइ ॥

पचने मोल्ल-पउल्लौ ॥ ९० ॥

पचने मोल्ल पउल्ले इत्यादेशौ वा भवत ॥ सोल्लइ । पउल्लेइ । पयइ ॥

१ १०. २ B आद्व ३ PB सन्नामेइ ४ B आद्वरेइ. ५ P °द्वो
६ A धांगर ७ B °हरइ. ८ A रयतेर°. ९ A तरइ । पार° १० B °उलो
११ B पउम १२ B पउमइ.

मुचेदलुहावहेड-मेल्लोस्सिक-रेअव-णिळ्ळुञ्छ-धंसाडाः ॥ ९१ ॥

मुञ्चतेरेते सप्तादेशा वा भवन्ति ॥ छड्डइ । अवहेडइ । मेल्लइ ।
रस्सिकइ । रेअवड । णिळ्ळुञ्छइ । धंसाडइ । पश्चे । मुअड ॥

दुःखे णिञ्चैलः ॥ ९२ ॥

दुःखविषयस्य मुञ्चेः णिञ्चैल इत्यादेशो वा भवति ॥ णिञ्चैलेड ।
दुःखं मुञ्चतीत्यर्थः ॥

वञ्चैवेहव-वेलव-जूरवोमच्छाः ॥ ९३ ॥

वञ्चतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ वेहवड । वेलवड । जूरवड ।
उमच्छइ । वञ्चइ ॥

रचेरुगहावह-विडविड्डाः ॥ ९४ ॥

रचेरुतोरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ उग्गाहड । अवहड ।
विडविड्डइ । रयइ ॥

समारचेरुवहत्य-सारव-समार-केलायाः ॥ ९५ ॥

समारचेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ उवहत्यड । सारवड ।
समारड । केलायड । समारयड ॥

सिचेः" सिञ्च-सिम्प्या ॥ ९६ ॥

सिञ्चतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ सिञ्चइ । सिम्पइ । सेअइ ॥

प्रच्छः पुच्छः ॥ ९७ ॥

पृच्छेः पुच्छादेशो भवति ॥ पुच्छइ ॥

गर्जेरुक्कः ॥ ९८ ॥

गर्जतेरुक्क इत्यादेशो वा भवति ॥ वुक्कइ । गज्जइ ॥

१ AB °लोसिङ्ग°. २ B णिलुञ्छ°. ३ A मुवनेः म°. ४ B रस्सिकइ.
५ B निच°. ६ B मुचो. ७ B निचलेइ. ८ B °शा म°. ९ P °विडाः.
१० P °विडइ. ११ A सिचेः. १२ B प्रच्छेः.

वृषे 'दिकः ॥ ९९ ॥

वृषकर्तृकस्य गर्जेदिक इत्यादेशो^१ वा भवति ॥ दिकइ । वृषभो गर्जति ॥

राजेरगघ-छज-सह-रीर-रेहाः ॥ १०० ॥

राजेरेते पञ्चादेशो^२ वा भवन्ति ॥ अगघइ । छजइ । सहइ । रीरइ । रेहइ । रायइ ॥

मैस्जेराउड्ड-णिउड्ड-बुड्ड-खुप्पाः ॥ १०१ ॥

मज्जेतेरेते^३ चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ आउड्डइ । णिउड्डइ । बुड्डइ । खुप्पइ । मज्जइ ॥

पुञ्जेरारोल-वमालां ॥ १०२ ॥

पुञ्जेरेतावादेशौ वा भवत ॥ आरोलइ । वमालइ । पुज्जइ ॥

लस्जेर्जीहः ॥ १०३ ॥

लज्जेतेर्जीह इत्यादेशो वा भवति ॥ जीहइ । लज्जइ ॥

तिजेरोमुक्कः ॥ १०४ ॥

तिजेरोमुक्क इत्यादेशो वा भवति ॥ ओमुक्कइ । वेअणं ॥

मृजेरुग्घुम-लुञ्छ-पुञ्छ-पुंस-फुंस-पुस-लुह-हुल-रोसाणाः १०५

मृजेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ उग्घुसइ । लुञ्छइ । पुञ्छइ । पुंसइ । फुंसइ । पुसइ । लुहइ । हुलइ । रोसाणइ । पक्षे । मज्जइ ॥

भञ्जेर्येमय-मुसुमूर-मूर-सूर-सूड-विर-पाविरञ्ज-करञ्ज-
नीरञ्जाः ॥ १०६ ॥

भञ्जेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ वेमयइ । मुसुमूरइ । मूरइ । सूरइ । सूडइ । विरइ । पाविरञ्जइ । करञ्जइ । नीरञ्जइ । मज्जइ ॥

१ PB वृषेदि° २ B °शो भ° ३ B गर्जतीत्यर्थ ४ B °शा भ° ५ P मज्जे° ६ B °डुड्डुड्डुड्डु° ७ B °ते पव. ८ B °इ । चुड्डइ । बुड्डइ । सु° ९ B °पुंग १० B मृज्जेते° ११ A उगघइ १२ B पुगइ १३ A °विरजनीर°

अनुव्रजेः पडिअग्गः ॥ १०७ ॥

अनुव्रजेः पडिअग्ग इत्यादेशो वा भवति ॥ पडिअग्गइ । अणुवघइ ॥

अर्जेर्विढवः ॥ १०८ ॥

अर्जेर्विढव इत्यादेशो वा भवति ॥ विढवड । अज्जड ॥

युजो जुञ्ज-जुज्ज-जुप्पाः ॥ १०९ ॥

युजो जुज्ज जुज्ज जुप्प इत्यादेशा भवन्ति ॥ जुज्जड । जुज्जड । जुप्पइ ॥

भुजो भुञ्ज-जिम-जेम-कम्माण्ह-चमढ-समाण-चट्टाः ॥ ११० ॥

भुज एतेष्टादेशा भवन्ति ॥ भुज्जइ । जिमड । जेमड । कम्मैड । अण्हइ । समाणइ । चमढइ । चट्टइ ॥

घोपेन कम्मवः ॥ १११ ॥

उपेन युक्तस्य भुजेः कम्मव इत्यादेशो वा भवति ॥ कम्मवड । उवहुज्जइ ॥

घटतेर्गढः ॥ ११२ ॥

घटतेर्गढ इत्यादेशो वा भवति ॥ गढइ । घड्डइ ॥

समो गलः ॥ ११३ ॥

सम्पूर्वस्य घटतेर्गल इत्यादेशो वा भवति ॥ मंगलइ । संघडइ ॥

हासेन स्फुटेर्भुरः ॥ ११४ ॥

हासेन करणेन यः स्फुटिस्तस्य मुरादेशो वा भवति ॥ मुरइ । हासेन स्फुटति ॥

मण्होश्चिश्च-चिश्चअ-चिश्चिल्ल-रीढ-टिविडिक्काः ॥ ११५ ॥

मण्हरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति ॥ चिश्चइ । चिश्चअइ । चिश्चिल्लइ । रीढइ । टिविडिक्कइ । मण्डइ ॥

तुडेस्तोड-तुट्-सुट्-सुडोक्सुडोद्युक्-णिलुक्-लुकोद्धराः ॥

तुडेरेते नयादेशा वा भवन्ति ॥ तोडइ । तुट्इ । सुट्इ । सुडइ ।
उक्खुडइ । उल्लुक्इ । णिलुक्इ । लुक्इ । उद्धरइ । तुडइ ॥

घूर्णो घुल-घोल-घुम्म-पहल्लाः ॥ ११७ ॥

घूर्णेरेते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ घुलइ । घोलइ । घुम्मइ ।
पहल्लइ ॥

विघृतेढंसः ॥ ११८ ॥

विघृतेढंस इत्यादेशो वा भवति ॥ ढंसइ । विघट्इ ॥

कथेरट्टः ॥ ११९ ॥

कथेरट्ट इत्यादेशो वा भवति ॥ अट्टइ । कट्टइ ॥

ग्रन्थो गण्ठः ॥ १२० ॥

ग्रन्थेर्गण्ठ इत्यादेशो भवति ॥ गण्ठइ । गण्ठी ॥

मन्थेर्घुसल-विरोली ॥ १२१ ॥

मन्थेर्घुसल विरोल इत्यादेशौ वा भवतः ॥ घुसलइ । विरोलइ । मन्थइ ।

होदेरवअच्छंः ॥ १२२ ॥

होदतेर्ण्यन्तस्याण्यन्तस्य च अवअच्छं इत्यादेशो भवति ॥ अवअच्छंइ ।
होदते । होदयति वा ॥ इकारो ण्यन्तस्यापि परिग्रहार्थः ॥

नेः सदो मज्जः ॥ १२३ ॥

निपूर्वस्य सैदो मज्ज इत्यादेशो भवति ॥ अत्ता एत्थ णुमज्जइ ॥

छिदेर्दुहाव-णिच्छल्ल-णिज्झोड-णिच्चर-णिद्धर-ल्लराः ॥ १२४ ॥

छिदेरेते पडादेशा वा भवन्ति ॥ दुहावइ । णिच्छल्लइ । णिज्झोडइ ।
णिच्चरइ । णिद्धरइ । ल्लरइ । पक्षे । छिन्दइ ॥

१ B° णिलुक्° . २ B° कोद्धरा° . ३ B° णिलुक्इ . ४ B° उक्खुइ . ५ B°
घूर्णे° . ६ B° मेवो य° . ७ B° शौ म° . ८ B° इ ॥ ल्ल° . ९ ॥ ल्ल° .
१० ॥ अत्य° . ११ B° मदेर्म° .

आडा ओअन्दोदालौ ॥ १२५ ॥

आडा युक्तस्य छिदेरोअन्द उदाल इत्यादेशौ वा भवतः ॥ ओअ-
न्दइ । उदालइ । अच्छिन्दइ ॥

मृदो मल-मढ-परिहट्ट-खड्ड-चड्ड-मड्ड-पन्नाडाः ॥ १२६ ॥

मृदातेरेते संज्ञादेशा भवन्ति ॥ मलड । मढइ । परिहट्टइ । खड्डइ ।
चड्डइ । मड्डइ । पन्नाडइ ॥

स्पन्देञ्चुलुचुलः ॥ १२७ ॥

स्पन्देञ्चुलुचुल इत्यादेशो वा भवति ॥ चुलुचुलड । फण्ड ॥

निरः पदेर्वलः ॥ १२८ ॥

निर्पूर्वस्य पदेर्वल इत्यादेशो वा भवति ॥ निव्वलड । निष्पञ्जड ॥

विसंयदेर्विअट्ट-विलोट्ट-फंसाः ॥ १२९ ॥

विसंपूर्वस्य यदेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ विअट्टइ । विलोट्टइ ।
फंसइ । विसंययइ ॥

शदो झड-पक्खोडौ ॥ १३० ॥

शीयतेरेतायादेशौ भवतः ॥ झडड । पक्खोडड ॥

आक्रन्देर्णीहरः ॥ १३१ ॥

आक्रन्देर्णीहर इत्यादेशो वा भवति ॥ णीहरड । अबन्दड ॥

सिदेर्जूर-विसूरा ॥ १३२ ॥

सिदेरेतायादेशौ वा भवतः ॥ जूरइ । विसूरइ । सिञ्जइ ॥

रुधेरुत्त्यङ्गः ॥ १३३ ॥

रुधेरुत्त्यङ्ग इत्यादेशो वा भवति ॥ उत्यङ्गइ । रुन्धइ ॥

१ B आश्रितइ. २ A °गा वा भ°. ३ A निष्क°. ४ B ज्ञाड°. ५ B
°र ॥ सिदे°. ६ P °रुत्त°. ७ P उत्त°.

निपेधेर्हृक् ॥ १३४ ॥

निपेधतेर्हृक् इत्यादेशो वा भवति ॥ हृक्इ । निसेहइ ॥

रुधेर्जूरः ॥ १३५ ॥

रुधेर्जूर इत्यादेशो भवति ॥ जूरइ । रुज्जइ ॥

जनो जा-जम्मौ ॥ १३६ ॥

जायतेर्जा जम्म इत्यादेशो भवति ॥ जाअइ । जम्मइ ॥

तनेस्तड-तड् तड्व-प्रिरल्लाः ॥ १३७ ॥

तनेस्ते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ तडइ । तड्इ । तड्वइ । विर-
हइ । तणइ ॥

वृपस्त्रिप्पः ॥ १३८ ॥

वृप्यतेस्त्रिप्प इत्यादेशो भवति ॥ त्रिप्पइ ॥

उपसर्पेरल्लिअः ॥ १३९ ॥

उपसर्पस्य सृपे वृत्तगुणस्य अल्लिअ इत्यादेशो वा भवति ॥ अल्लिअइ ।
उरसप्पइ ॥

संतपेर्झट्ठैः ॥ १४० ॥

संतपेर्झट्ठै इत्यादेशो वा भवति ॥ झट्ठइ । पळे । संतप्पइ ॥

व्यापेरोअग्गः ॥ १४१ ॥

व्याप्नोतेरोअग्ग इत्यादेशो वा भवति ॥ ओअग्गइ । थापेइ ॥

क्षिपेर्गलत्थाङ्कस-सोल्ल-पेल्-णोल्ल-लुह-हुल-परी-घत्ताः ॥

क्षिपेरेते नपादेशा वा भवन्ति ॥ गलत्थइ । अङ्कसड । सोल्लड ।
पेल्ड । णोल्लड । हस्वत्वे तु णुल्लड । लुहइ । हुलड । परीइ । घत्तड ।
रिवइ ॥

उत्क्षिपेर्गुल्लगुञ्जोत्थंयोल्लत्थोञ्जुत्तोस्मिर्-हक्कुणोः ॥१४४॥

उत्पूर्यस्य क्षिपेरेते षडादेशा वा भवन्ति ॥ गुल्लगुञ्जड । उत्थङ्गइ ।
अहत्थइ । उञ्जुत्तइ । उत्तिङ्गइ । हक्कुणड । उक्कियणड ॥

आक्षिपेर्णरिवः ॥ १४५ ॥

आह्पूर्वस्य क्षिपेर्णरिव इत्यादेशो वा भवति ॥ णरिवड । अक्कियणइ ॥

स्वपेः कर्मवस-लिम-लोड्डाः ॥ १४६ ॥

स्वपेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ कर्मवसड । लिमड । लोड्डइ ।
मुअइ ॥

वेपेरायम्वायज्झो ॥ १४७ ॥

वेपेरायम्व आयज्झ इत्यादेशौ वा भवत ॥ आयम्वड । आयज्झड ।
वेअइ ॥

विलपेर्हह्व-वडवडो ॥ १४८ ॥

विलपेर्हह्व वडवड इत्यादेशौ वा भवतः ॥ हह्वड । वडवडड ।
विलवइ ॥

लिपो लिम्पः ॥ १४९ ॥

लिम्पवेर्लिम्प इत्यादेशो भवति ॥ लिम्पड ॥

गुप्पेर्गिर-णडो ॥ १५० ॥

गुप्पेरेतावादेशौ वा भवत ॥ गिरइ । णडइ । पप्पे । गुप्पड ॥

१ P B °ले गु°. २ A गुल्लु°. ३ P °हुत्तत्थो°. ४ A °से मङ्गल्लुत्त.
५ B °हक्कुणम्मा ६ A B गुञ्जु°. ७ B हक्कुणइ ८ B कन्ठम° • ॥ लिपि°. १० P गुप्पेर्गि°.

भाराक्रान्ते नमेर्णिसुढः ॥ १५८ ॥

भाराक्रान्ते कर्तरि नमेर्णिसुढ इत्यादेशो भवति ॥ णिसुढङ् । पञ्चे ।
णचङ् । भाराक्रान्तो नमतीत्यर्थः ॥

विश्रमेर्णिव्या ॥ १५९ ॥

विश्राम्यतेर्णिव्या इत्यादेशो वा भवति ॥ णिव्याङ् । वीसमङ् ॥

आक्रमेरोहायोत्थारच्छुन्दाः ॥ १६० ॥

आक्रमेतेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ ओहायङ् । उत्थारङ् ।
छुन्दङ् । अक्रमङ् ॥

अमेष्टिरिटिछ-दुण्डुछ-ढण्डछ-चक्कम्म-भम्मड-भमड-भमाड-तल-
अण्ट-झण्ट-झम्प-भुम-गुम-कुम-कुस-दुम-दुस-परी-पराः ॥ १६१ ॥

अमेरेतेष्टादशादेशा वा भवन्ति ॥ टिरिटिछङ् । दुण्डुछङ् । ढण्डछङ् ।
चक्कम्मङ् । भम्मडङ् । भमडङ् । भमाडङ् । तलअण्टङ् । झण्टङ् ।
झम्पङ् । मुमङ् । गुमङ् । कुमङ् । कुमङ् । दुमङ् । दुसङ् । परीङ् ।
पराङ् । भमङ् ॥

गमेरङ्-अइच्छाणुपजावजंमोकुसाकुम-पचट्ट-पच्छुन्द-णिम्मह-
णी-णीण-णीलुक्-पदअ-रम्म-परिअल्ल-पोल-परिअल-
णिरिणास-णिवहावसेहायहराः ॥ १६२ ॥

गमेरेते एकविंशतिरादेशा वा भवन्ति । अईङ् । अइच्छङ् । अणु-
यजङ् । अवजङ् । उकुसङ् । अकुसङ् । पचट्टङ् । पच्छुन्दङ् ।
णिम्महङ् । णीङ् । णीणङ् । णीलुक्ङ् । पदअङ् । रम्मङ् । परिअल्लङ् ।
पोलङ् । परिअलङ् । गिरिणामङ् । णियङ् । अयसेहङ् । अयहरङ् ।

१ AB इ । मा०. २ B आक्रान्ते०. ३ B ०वेत्थार०. ४ B अत्रमेरे०. ५ B
उत्थार०. ६ B ०म्ममनडमम्माडमनाडन०. ७ A ०ट्ट०. ८ B भमड
मम्माडङ्. ९ A छट्टङ्. १० B ०वमखोदुगा०. ११ B अयसमङ्.

पक्षे । गच्छइ ॥ हम्मइ । णिहम्मइ । णीहम्मइ । आहम्मइ । पद-
म्मइ इत्येते तु हम्म गतावित्यस्यैव भविष्यन्ति ॥

आडा अहिपञ्चुअ ॥ १६३ ॥

आडा सहितस्य गमे अहिपञ्चुअ इत्यादेशो वा भवति ॥ अहि-
पञ्चुअइ । पक्षे । आगच्छइ ॥

ममा अग्निभड. ॥ १६४ ॥

समा युक्तस्य गमे अग्निभड इत्यादेशो वा भवति ॥ अग्निभडइ ।
सगच्छइ ॥

अम्याडोम्मत्थः ॥ १६५ ॥

अम्याड्भ्या युक्तस्य गमे उम्मत्थ इत्यादेशो वा भवति ॥ उम्मत्थइ ।
अन्मागच्छइ । अभिमुत्तमागच्छतीत्यर्थः ॥

प्रत्याडा पलोट्ट. ॥ १६६ ॥

प्रत्याड्भ्या युक्तस्य गमे पलोट्ट इत्यादेशो वा भवति ॥ पलोट्टइ ।
पञ्चागच्छइ ॥

शमे. पडिमा परिमामा ॥ १६७ ॥

शमेरेतावादेशी वा भवत ॥ पडिसाइ । परिसामइ । समइ ॥

रमेः मंगुट्ट गेट्टोच्चाव विलिक्किञ्च कोट्टुम-मोट्टाय-णीसर-
वेत्ता. ॥ १६८ ॥

रमेरेतेण्येना वा भवन्ति ॥ मंगुट्टइ । गेट्टइ । उच्चावइ । विलि-
क्किञ्चइ । कोट्टुमइ । मोट्टायइ । णीसरइ । वेत्ताइ । रमइ ॥

पूरेरग्घाडोग्घवोडुमाडुमाहिरेमाः ॥ १८९ ॥

पूरेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति ॥ अग्घाडइ । अग्घवड । उडुमाइ ।
अडुमइ । अहिरेमइ । पूरइ ॥

त्वरस्तुवर-जअडौ ॥ १७० ॥

त्वरतेरेतावादेशौ भवतः ॥ तुवरइ ॥ जअडइ । तुवरन्तो । जअडन्तो ।

त्यादिशत्रोस्तूरः ॥ १७१ ॥

त्वरतेस्त्यादौ शतरि च तूर इत्यादेशो भवति ॥ तूरइ । तूरन्तो ॥

तुरोत्यादौ ॥ १७२ ॥

त्वरतेत्यादौ तुर आदेशो भवति ॥ तुरिओ । तुरन्तो ॥

क्षरः खिर-झर-पज्झर पच्चड-णिच्चल-णिट्ठुआः ॥ १७३ ॥

क्षरेरेते पङ्क् आदेशा भवन्ति ॥ खिरइ । झरइ । पज्झरइ । पच्चडइ ।
णिच्चलइ । णिट्ठुअइ ॥

उच्छल उत्थल्लः ॥ १७४ ॥

उच्छलतेरुत्थल्ल इत्यादेशो भवति ॥ उत्थल्लइ ॥

विगलेस्थिप्प णिट्ठुहा ॥ १७५ ॥

विगलतेरेतावादेशौ वा भवतः । थिप्पइ । णिट्ठुइइ । विगलइ ।

दलि-वलयोर्विसट्ठ-वम्फौ ॥ १७६ ॥

दलेरलेश्च ययासंख्यं विसट्ठ वम्फ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ विसट्ठइ ।
वम्फइ । पक्षे दलइ । वलइ ॥

अंशेः फिड-फिड-फुड-फुड-चुक-मुल्लाः ॥ १७७ ॥

अंशेरेते पडादेशा वा भवन्ति ॥ फिडइ । फिडइ । फुडइ । फुडइ ।
चुकइ । मुल्लइ । पक्षे । मंसइ ॥

नशेणिरणास-णिवहावसेह-पडिसा-सेहावहराः ॥ १७८ ॥

नशेरेते पडादेशा वा भवन्ति ॥ णिरणासइ । णिवहइ । अवसेहइ ।
पडिसाइ । सेहइ । अवहरइ । पक्षे । नस्सइ ॥

अवात्काशो वासः ॥ १७९ ॥

अवात्परस्य काशो वास इत्यादेशो भवति ॥ ओवासइ ॥

संदिशेरप्पाहः ॥ १८० ॥

संदिशेतेरप्पाह इत्यादेशो वा भवति । अप्पाहइ । संदिसइ ॥

दृशो निअच्छापेच्छायच्छायज्झ-वैज्झ-सव्वव-देक्खौअक्खा-
वैक्खायअक्ख-पुलोअ-पुलअ-निआवआस-पासाः ॥ १८१ ॥

दृशेरेते पञ्चदशादेना भवन्ति ॥ निअच्छइ । पेच्छइ । अययच्छइ ।
अययज्झइ । वैज्झइ । सव्वयइ । देक्खइ । ओअक्खइ । अवैक्खइ ।
अवअक्खइ । पुलोअइ । पुलअइ । निअइ । अवआसइ । पासइ ॥
निज्जाअइ इति तु निर्ध्यायतेः म्वादत्यन्ते भविष्यति ॥

सृशः फास-फंस-फरिस-छिय-छिहालुहालिहाः ॥ १८२ ॥

सृशेतेरेते सप्त आदेशा भवन्ति ॥ फासइ । फंसइ । फरिसइ ।
छियइ । छिहइ । आलुहइ । आलिहइ ॥

१ B णिरणा°. २ AB णिरणा°. ३ B °चज्जसचवे°. ४ B °चक्खा°. ५ B °पुलोअ°. ६ °नि वा. ७ B चज्झ. ८ B छय. ९ B अच°. १० B °अक्ख. ११ B निपूर्वम्य प्यायते. स्वरादायतेर्भ°.

प्रविशे रिअः ॥ १८३ ॥

प्रविशेः रिअ इत्यादेशो वा भवति ॥ रिअड । पत्रिसइ ॥

प्रान्मृश-मुपोर्मुसः ॥ १८४ ॥

प्रात्परयोर्मृशतिमुष्णात्योर्मुस इत्यादेशो भवति ॥ पम्हुसइ । प्रमृशति । प्रमुष्णाति वा ॥

पिपेर्णिचहै-णिरिणास-णिरिणैज-रोञ्च-चड्डाः ॥ १८५ ॥

पिपेरेते पञ्चादेशा भवन्ति वा । णिर्वहइ । णिरिणासइ । णिरिणैजइ । रोञ्चइ । चड्डइ । पक्षे पीसइ ॥

भपेर्भुकः ॥ १८६ ॥

भपेर्भुक इत्यादेशो वा भवति । भुकइ । भसइ ॥

कृपेः कड्डै-साअड्डाञ्चाणच्छायञ्छाड्डञ्छाः ॥ १८७ ॥

कृपेरेते षष्ठादेशा वा भवन्ति ॥ कड्डैइ । साअड्डैइ । अञ्चइ । अण-च्छइ । अयञ्छइ । आड्डञ्छइ । पक्षे । करिसइ ॥

असावक्खोडः ॥ १८८ ॥

असिपिपयस्य कृपेरक्खोड इत्यादेशो भवति ॥ अक्खोडेई । असि कोशात्कर्पतीत्यर्थः ॥

गवेपेर्दुण्डुल्ल-दण्डोल-गमेस-घत्ताः ॥ १८९ ॥

गवेपेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ दुण्डुल्लइ । दण्डोलइ । गमे-सइ । घत्तइ । गवेसइ ॥

१ B °मुष्णाति ॥ २ B °णिर्वह°. ३ B °रिपिञ°. ४ B कट्ट°. ५ B °साअड्डा°. ६ B साअड्डइ. ७ B °क्खोडइ

श्लिपेः सामग्गावयास-परिअन्ताः ॥ १९० ॥

श्लिप्येतेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ सामग्गइ । अवयासइ ।
परिअन्तइ । सिलेसइ ॥

अक्षेश्वोप्पडः ॥ १९१ ॥

अक्षेश्वोप्पड इत्यादेशो वा भवति ॥ चोप्पडइ । मक्खइ ॥

काह्वेराहाहिलद्धाहिलद्ध-वच्च-उम्फ-मह-सिह-विलुम्पाः ॥ १९२

काह्वेरेतेप्रादेशा वा भवन्ति ॥ आह्वइ । अहिलद्धइ । अहिलद्धइ ।
वच्चइ । उम्फइ । महइ । सिहइ । विलुम्पइ । ह्वइ ॥

प्रतीक्षेः सामय-विहीर-विरमालाः ॥ १९३ ॥

प्रतीक्षेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ सामयइ । विहीरइ । विरमा-
लइ । पाडे-उरइ ॥

तक्षेस्तच्छ-चच्छ-रम्प-रम्फाः ॥ १९४ ॥

तक्षेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ तच्छइ । चच्छइ । रम्पइ ।
रम्फइ । तक्खइ ॥

विकसेः कोआस-वोसट्ठी ॥ १९५ ॥

विकसेरेतापदेशी वा भवतः ॥ कोआसइ । वोसट्ठइ । विअसइ ॥

हसेगुञ्जः ॥ १९६ ॥

हसेगुञ्ज इत्यादेशो वा भवति ॥ गुञ्जइ । हसइ ॥

संसेल्हस-डिम्मौ ॥ १९७ ॥

संसेरेतापदेशौ वा भवतः ॥ ल्हसइ । परिल्हमई मलिल वसणं ।
डिम्मइ । संसइ ॥

१ B °अत्ताः, २ A छिरेरे°, ३ B °अतइ, ४ A मृक्षेश्वो°, ५ A °लुम्पा .
१ A आदिइ, B आहाइ, ७ A °लुक्कइ, ८ A °रफा ॥ ९ B °इ । मलिलवसणं
डिम्मइ.

त्रसेर्डर-वोज्ज-वज्जाः ॥ १९८ ॥

प्रसेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ डरइ । वोज्जइ । वज्जइ । तसइ ॥

न्यसो णिम-णुमौ ॥ १९९ ॥

न्यस्यतेरेतावादेशौ भवतः ॥ णिमइ । णुमइ ॥

पर्यसः पलोट्ट पल्लट्ट-पल्हत्थाः ॥ २०० ॥

पर्यस्यतेरेते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ पलोट्टइ । पल्लट्टइ । पल्हत्थइ ॥

निःश्वसेर्झङ्गः ॥ २०१ ॥

निःश्वसेर्झङ्ग इत्यादेशो वा भवन्ति ॥ झङ्गइ । नीससइ ॥

उल्लसेरुसलोसुम्म-णिल्लस-पुलआअ-गुज्जोल्लारोआः ॥ २०२ ॥

उल्लसेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति ॥ ऊसलइ । ऊसुम्मइ । णिल्लसइ । पुलआअइ । गुज्जोल्लइ । हस्यत्वे तु । गुच्चुल्लइ । आरोअइ । उल्लसइ ॥

भासेर्भिसः ॥ २०३ ॥

भासेर्भिस इत्यादेशो वा भवति ॥ भिसइ । भासइ ॥

प्रसेर्घिसः ॥ २०४ ॥

प्रसेर्घिस इत्यादेशो वा भवति ॥ घिसइ । गसइ ॥

अवाद्गाहेर्वाहः ॥ २०५ ॥

अवात्परस्य गाहेर्वाह इत्यादेशो वा भवति ॥ ओवाहइ । ओगौहइ ॥

आरुहेश्चड-वलग्गौ ॥ २०६ ॥

आरुहेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ चडइ । वलग्गइ । आरुहइ ॥

मुहेर्गुम्म-गुम्मढौ ॥ २०७ ॥

मुहेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ गुम्मइ । गुम्मडइ । गुम्मड ॥

गमिप्यमासां छः ॥ २१५ ॥

एषामन्त्यस्य छो भवति ॥ गच्छइ । इच्छइ । जच्छइ । अच्छइ ॥

छिदि-भिदो न्दः ॥ २१६ ॥

अनयोरन्त्यस्य नकाराकान्तो दकारो भवति ॥ छिन्दइ । भिन्दइ ॥

युध-युध-गृध-कुध-सिध-मुहां ज्ञः ॥ २१७ ॥

एषामन्त्यस्य द्विरुक्तो शो भवति ॥ जुञ्जइ । युञ्जइ । गिञ्जइ । कुञ्जइ । सिञ्जइ । मुञ्जइ ॥

रुघो न्व-म्भौ च ॥ २१८ ॥

रुघोन्त्यस्य न्व म्भ इत्येतौ चकारात् ज्ञश्च भवति ॥ रुन्वइ । रुम्मइ । रुञ्जइ ॥

सद-पतोर्दः ॥ २१९ ॥

अनयोरन्त्यस्य टो भवति । सडइ । पडइ ॥

कथ-वर्धा ढः ॥ २२० ॥

अनयोरन्त्यस्य ढो भवति ॥ कडइ । वडइ पवय-कलयलो ॥ परि-अडइ लायणं ॥ बहुवचनाद् वृधेः कृतगुणस्य वर्धेष्वाविशेषेण महणम् ॥

वेष्टः ॥ २२१ ॥

वेष्टं वेष्टने इत्यस्य घातोः कगटढ° इत्यादिना [२. ७७] पलोपेन्त्यस्य ढो भवति ॥ वेडइ । वेढिञ्जइ ॥

समो छः ॥ २२२ ॥

संपूर्वस्य वेष्टेतेरन्त्यस्य द्विरुक्तो लो भवति ॥ संवेडइ ॥

वोदः ॥ २२३ ॥

उदः परस्य वेष्टेतेरन्त्यस्य छो वा भवति ॥ उव्वेडइ उव्वेडइ ॥

१ A °मंतस्य, २ P भवन्ति. ३ A °रतस्य. ४ A वेष्टः; B वेष्टेः. ५ A किष्टि. ६ B वेष्टे°.

दहेरहिऊलालुह्वा ॥ २०८ ॥

दहेरेतावादेशो वा भवति ॥ अहिऊलइ । आलुह्वाइ । डहइ ॥

ग्रहो बल-गेण्ह-हर-पद्म निरुमाराहिपच्चुआः ॥ २०९ ॥

ग्रहेरेते पडादेशा भवन्ति ॥ बलइ । गेण्हइ । हरइ । पद्मइ । निरु
मारइ । अहिपेच्चुअइ ॥

क्त्वा तुम् तव्येषु घेत् ॥ २१० ॥

ग्रहे क्त्वातुम्तव्येषु घेत् इत्यादेशो भवति ॥ क्त्वा । घेत्तूण ।
घेत्तूआण ॥ क्वचिन्न भवति । गेण्हअ ॥ तुम् । घेत्तुं ॥ तव्य ।
घेत्तव्य ॥

वचो वोत् ॥ २११ ॥

वर्त्तेर्रोत् इत्यादेशो भवति क्त्वातुम्तव्येषु ॥ वोत्तूण । वोत्तु । वोत्तव्यं ॥

रुद-भुज-मुचां तोन्त्यस्य ॥ २१२ ॥

एवामन्त्यस्य क्त्वातुम्तव्येषु तो भवति ॥ रोत्तूण । रोत्तु । रोत्तव्य ॥
भोत्तूण । भोत्तु । भोत्तव्यं ॥ मोत्तूण । मोत्तु । मोत्तव्यं ॥

दृशस्तेन दृः ॥ २१३ ॥

दृशोन्त्यस्य तकारेण सह द्विरुक्तकारो भवति ॥ दृदूण । दृदु ।
दृद्व्य ॥

आ कृगो भूत-भरिप्यतोश्च ॥ २१४ ॥

कृगोन्त्यस्य आ इत्यादेशो भवति भूतभरिप्यत्कालयोश्चकारात्
क्त्वातुम्तव्येषु च ॥ काहीअ । अकार्पीन् । अकरोन् । चकार वा ॥
काहिइ । भरिप्यति । वर्ता वा ॥ क्त्वा । काऊण ॥ तुम् । काउ ॥
तव्य । कायव्यं ॥

१ B °बृद २ B ग्रहे ३ AB घेत्तूआण. ४ A °वोदादे ५ P दृदु°.

६ B का° . ७ B °पु परल. सो. ८ A उ . ९ A °प्यतेच.

गमिष्यमासां छः ॥ २१५ ॥

एषामन्त्यस्य छो भवति ॥ गच्छइ । इच्छइ । जच्छइ । अच्छइ ॥

छिदि-भिदो न्दः ॥ २१६ ॥

अनयोरन्त्यस्य नकाराकान्तो दकारो भवति ॥ छिन्दइ । भिन्दइ ॥

युध-युध-गृध-क्रुध-सिध-मुहां ज्ञः ॥ २१७ ॥

एषामन्त्यस्य द्विरुक्तो शो भवति ॥ जुज्ञइ । युज्ञइ । गिज्ञइ ।
फुज्ञइ । सिज्ञइ । मुज्ञइ ॥

रुधो न्य-म्मौ च ॥ २१८ ॥

रुधोन्त्यस्य न्य म्म इत्येतौ चकारात् ज्ञश्च भवति ॥ रुन्धइ । रुम्मइ ।
रुज्ञइ ॥

सद-पतोर्दः ॥ २१९ ॥

अनयोरन्त्यस्य डो भवति । सडइ । पडट ॥

कथ-वधां ढः ॥ २२० ॥

अनयोरन्त्यस्य ढो भवति ॥ कडइ । वड्डइ परय-कलयलो ॥ परि-
अड्डइ लायणं ॥ बहुवचनाद् वृधेः कृतगुणस्य वर्धेऽन्धाविशेषेण
ग्रहणम् ॥

वेष्टः ॥ २२१ ॥

वेष्टे वेष्टने इत्यस्य घातोः कगटड^१ इत्यादिना [२. ७७] पलोपेन्त्यस्य
डो भवति ॥ वेडइ । वेडिञ्चइ ॥

समो छः ॥ २२२ ॥

संपूर्वस्य वेष्टेतेरन्त्यस्य द्विरुक्तो लो भवति ॥ संवेडइ ॥

वोदः ॥ २२३ ॥

उदः परस्य वेष्टेतेरन्त्यस्य छो वा भवति ॥ उव्वेडइ उव्वेडइ ॥

१ A °मंतस्य. २ P भवन्ति. ३ A °रंतस्य. ४ A वेष्टः; B वेष्टेः. ५ A
विष्टि. ६ B वेष्टेत्.

स्विदां ज्ञः ॥ २२४ ॥

स्विदिप्रकाराणामन्त्यस्य द्विरुक्तो जो भवति ॥ सव्वङ्ग-सिज्जिरीए ।
संपज्जइ । सिज्जइ ॥ बहुवचनं प्रयोगानुसरणार्थम् ॥

व्रज-नृत-मदां चः ॥ २२५ ॥

एषामन्त्यस्य द्विरुक्तश्चो भवति ॥ वच्चइ । नच्चइ । मच्चइ ॥

रुद-नमोर्यः ॥ २२६ ॥

अनयोरन्त्यस्य यो भवति ॥ रुवइ । रोवइ । नैवइ ॥

उद्विजः ॥ २२७ ॥

उद्विजतेरन्त्यस्य यो भवति ॥ उव्वियइ । उव्वेयो ॥

साद धावौर्लुक् ॥ २२८ ॥

अनयोरन्त्यस्य लुग् भवति ॥ साइ । साअइ । साहिइ । खाउ ।
धाई । धाहिइ । धाउ ॥ बहुलाधिकाराद्वर्तमानाभ्यिष्यद्विभ्याद्येक-
वचन एव भवति । तेनेह न भवति । सादन्ति । धावन्ति ॥ कचिन्न
भवति । धावइ पुरओ ॥

सृजो रः ॥ २२९ ॥

सृजो घातोर्न्त्यस्य रो भवति ॥ निसिरइ । वोसिरइ । वोसिरामि ॥

शकादीनां द्वित्वम् ॥ २३० ॥

शकादीनामन्त्यस्य द्वित्वं भवति ॥ शक् । सक्कइ ॥ जिम् । जिम्मइ ॥
लग् । लग्गइ ॥ मग् । मग्गइ ॥ कुप् । कुप्पइ ॥ नग् । नस्सइ ॥
अद् । परिअट्ठइ ॥ लुद् । पलोट्ठइ ॥ तुद् । तुट्ठइ ॥ नद् । नट्ठइ ॥
सिर् । सिव्वइ । इत्यादि ॥

स्फुटि-चलेः ॥ २३१ ॥

अनयोरन्त्यस्य द्वित्वं वा भवति ॥ फुट्टइ फुडइ । चलइ चलइ ॥

प्रादेर्मीलेः^१ ॥ २३२ ॥

प्रादेः परस्य मीलेरन्त्यस्य द्वित्वं वा भवति ॥ पमिलइ पमीलइ । निमिलइ निमीलइ । संमिलइ संमीलइ । उम्मिलइ उम्मीलइ ॥ प्रादे-रिति किम् । मीलइ ॥

उवर्णस्यायः ॥ २३३ ॥

धातोरन्त्यस्योवर्णस्य अवादेशो भवति ॥ न्हइ । निण्हयई ॥ ह । निहयइ ॥ च्युइ । चवइ ॥ रु । रवइ ॥ कु । कवइ ॥ सु । सवइ । पसवइ ॥

ऋवर्णस्यारः ॥ २३४ ॥

धातोरन्त्यैस्य ऋवर्णस्य अरादेशो भवति ॥ करइ । धरइ । मरई । षरइ । सरइ । हरइ । तरइ । जरइ ॥

वृपादीनामरिः ॥ २३५ ॥

वृप् इत्येवंप्रकाराणां धातूनाम् ऋवर्णस्य अरि इत्यादेशो भवति ॥ वृप् । वरिसइ ॥ कृप् । करिसई ॥ मृप् । मरिसइ ॥ हृप् । हरिसइ ॥ येषामरिरादेशो दृश्यते ते वृपादयः ॥

रुपादीनां दीर्घः ॥ २३६ ॥

रुप् इत्येवंप्रकाराणां धातूनां स्वरस्य दीर्घो भवति ॥ रूसइ । तूसइ । मूसइ । दूसइ । पूसइ । सीसइ । इत्यादि ॥

गुणस्य गुणः ॥ २३७ ॥

धातोरिवर्णस्य च कृत्यपि गुणो भवति ॥ लेऊण । नेऊण ।

^१ A °मील . २ A उमीलइ ३ B °लो वा भ°. ४ PB °ह । नि°
५ A °रतस्य . ६ A °ह । ष°. ७ B °ह । टप् । दरिसइ । मृ°.

नेइ । नेन्ति । उडेइ । उडेन्ति । मोतूण । सोऊण ॥ कचित्र भवति ।
नीओ । उड्डीणो ॥

स्वराणां स्वराः ॥ २३८ ॥

धातुषु स्वराणां स्थाने स्वरा उहुलं भवन्ति ॥ हवइ । हिवइ ॥ विणइ ।
चुणइ ॥ सदहण । सदहाणं ॥ धावइ । धुवइ ॥ रुवइ । रोवइ ॥
कचित्रित्यम् । वेइ । लेइ । विहेइ । नासइ ॥ आपे । येमि ॥

व्यञ्जनाददन्ते ॥ २३९ ॥

व्यञ्जनान्ताद्वातोरन्ते अकारो भवति ॥ ममई । हसइ । कुणइ । चुम्नइ ।
भणइ । उवसमइ । पावइ । सिञ्चइ । रुन्धइ । मुसइ । हरइ । करइ ॥
शनौदीना च प्रायः प्रयोगो नास्ति ॥

स्वरादनतो वा ॥ २४० ॥

अनारान्तयर्जितात्स्वरान्ताद्वातारेन्ते अकारागमो वा भवति ॥ पाइ
पाअइ । धाइ धाअइ । जाइ जाअइ । झाइ झाअइ । जम्भाइ जम्भा
अइ । उव्याइ उव्याअइ । मिलाइ मिलाअइ । विकेइ विकेअइ ।
होऊण होऊण ॥ अनत इति किम् । चिउच्छइ । दुगुच्छइ ॥

चि-जि श्रु-दृ-स्तु-लृ-पू-धृगां णो ह्रस्वश्च ॥ २४१ ॥

च्योदीना धातूनामन्ते णकारागमो भवति एषा स्वरस्य च ह्रस्वो
भवति ॥ चि । चिणइ ॥ जि । जिणइ ॥ श्रु । मुणइ ॥ हु । हुणइ ॥
स्तु । शुणइ ॥ लृ । लृणइ ॥ पू । पुणइ ॥ धृग् । धुणइ ॥ यहु-
ग्याचिकारात्कचिद्विन्य । उशिणइ । उवेइ ॥ जेऊण । जिणिऊण ॥
जयइ । जिणइ ॥ मोऊण । मुणिऊण ॥

न रा कर्म-भावे च्यः क्यस्य च लुरु ॥ २४२ ॥

च्योदीनां कर्मणि भावे च यन्तमानानामन्ते द्विरणो षकारागमो

१ A °१ । B °१ । C °१ । २ B °१ । ३ AP होअऊण । ४ B °१ ।
५ PB च दीपय ह° । ६ B ३ । ७ B °वे वत° ।

वा भवति तत्संनियोगे च क्यस्य लृक् ॥ चिञ्चइ चिणिञ्चइ ।
जिञ्चइ जिणिञ्चइ । सुञ्चइ सुणिञ्चइ । हुञ्चइ हुणिञ्चइ । धुञ्चइ
धुणिञ्चइ । लुञ्चइ लुणिञ्चइ । पुञ्चइ पुणिञ्चइ । धुञ्चइ धुणिञ्चइ ॥
एवं भविष्यति । चिञ्चिहिइ । इत्यादि ॥

म्मश्चेः ॥ २४३ ॥

चिग. कर्मणि भावे च अन्ते संयुक्तो मो वा भवति तत्संनियोगे
क्यस्य च लृक् ॥ चिम्मइ । चिञ्चइ । चिणिञ्चइ ॥ भविष्यति ।
चिम्मिहिइ । चिञ्चिहिइ । चिणिहिइ ॥

हन्तानोन्त्यस्य ॥ २४४ ॥

अनयो कर्मभावेन्त्यस्य द्विरुक्तो मो वा भवति तत्संनियोगे क्यस्य
च लृक् ॥ हम्मइ हणिञ्चइ । रम्मइ रणिञ्चइ । भविष्यति । हम्मि-
हिइ हणिहिइ । रम्मिहिइ रणिहिइ ॥ गहुलाधिगारादन्ते कर्तर्य-
पि ॥ हम्मइ । हन्तीत्यर्थः ॥ ऋविन्न भवति ॥ हन्तव्य । हन्नूर्ण ।
हञो ॥

व्मो दुह-लिह-ग्रह-रुघामुच्चातः ॥ २४५ ॥

दुहादीनामन्त्यस्य कर्मभावे द्विरुक्तो मो वा भवति तत्संनियोगे
क्यस्य च लृक् वहेरकारस्य च उकार ॥ दुञ्चइ दुहिञ्चइ । लिञ्चइ
लिहिञ्चइ । वुञ्चइ वहिञ्चइ । रुञ्चइ रुघिञ्चइ । भविष्यति । दुञ्चि-
हिइ दुहिहिइ । इत्यादि ॥

दहो ज्ञः ॥ २४६ ॥

दहोन्त्यस्य कर्मभावे द्विरुक्तो शो वा भवति^१ तत्संनियोगे क्यस्य च
लृक् ॥ दञ्चइ । दहिञ्चइ । भविष्यति । दञ्चिहिइ । दहिहिइ ॥

१ B °गे च क्यस्य लृक्. २ A °नोत्तस्य ३ A हने. एतन्न कर्मणि भावे
भवति संयुक्तो मो वा म°. ४ B इत्त. ५ A °मन्त्यस्य ६ B च्म ७ B रम्मइ.
८ A °न्त्यस्य ९ B उहो. १० B °तित्व°. ११ PB दहि°. १२ A दग्मइइ

बन्धो न्यः ॥ २४७ ॥

बन्धेर्धातोरेन्त्यस्य न्य इत्यवयवस्य कर्मभावे ज्ञो वा भवति तत्संनि-
योगे क्यस्य च लुक् ॥ बज्झइ । बन्धिज्झइ ॥ भविष्यति । धैज्झिहिइ ।
बन्धिहिइ ॥

समनूपाद्रुधेः ॥ २४८ ॥

समनूपेभ्यः परस्य रुधेरैन्त्यस्य कर्मभावे ज्ञो वा भवति तत्संनि-
योगे क्यस्य च लुक् ॥ संरुज्झइ । अणुरुज्झइ । उयरुज्झइ । पक्षे ।
सरन्धिज्झइ । अणुरुन्धिज्झइ । उयरुन्धिज्झइ ॥ भविष्यति । संरुज्झि-
हिइ । संरुन्धिहिइ । इत्यादि ॥

गमादीनां द्वित्वम् ॥ २४९ ॥

गमादीनामन्त्यस्य कर्मभावे द्वित्वं वा भवति तत्संनियोगे क्यस्य च
लुक् ॥ गम् । गम्मइ । गमिज्झइ ॥ हस् । हस्सइ । हसिज्झइ ॥ भण् ।
भण्णइ । भणिज्झइ । छप् । छप्पइ । छुविज्झइ ॥ रुद-नमोर्वे, [४.२२६]
इति कृत्यकारादेशो रुदिरत्रं पठ्यते । रुव् । रुव्वइ । रुधिज्झइ ॥
लभ् । लब्भइ । लहिज्झइ ॥ कथ् । कथ्वइ । कहिज्झइ । भुज् ।
भुज्झइ ॥ भुञ्जिज्झइ ॥ भविष्यति । गम्मिहिइ । गमिहिइ । इत्यादि ॥

ह-कृ-तृ-जामीरः ॥ २५० ॥

एषामन्त्यस्य ईर इत्यादेशो वा भवति तत्संनियोगे च क्यलुक् ॥
धीरइ । हरिज्झइ । फीरइ । फरिज्झइ । तीरइ । तरिज्झइ । जीरइ । जरिज्झइ ॥

अर्जेर्विढप्पः ॥ २५१ ॥

अन्त्यस्येति निवृत्तम् । अर्जेर्विढप्प इत्यादेशो वा भवति तत्संनियोगे
क्यस्य च लुक् ॥ विढप्पइ । पक्षे । विढविज्झइ । अज्झिज्झइ ॥

१ A °तस्य, २ B °त्यस्याव°, ३ B बज्झोहिइ ४ B रुधेः क°, ५ A °मंदस्य, ६ P भण्णए । भणिज्झए, ७ A °दिल्लन प°, B °दिरप्पोप्यते, ८ II रुधिज्झइ ९ II °कृ° १० P ने क्यमुक् च, B °ने क्यस्य च मुक्.

ज्ञो णव्व-णज्जौ ॥ २५२ ॥

जानातेः कर्मभावे णव्व णज्ज इत्यादेशौ वा भवतः तत्संनियोगे
क्यस्य च लुक् ॥ णव्वइ णज्जइ । पक्षे । जाणिज्जइ । मुणिज्जइ ॥
अ-होर्णः [२.४२] इति णादेशे तु । णाज्जइ ॥ नञ्पूर्वकस्य ।
अणाइज्जइ ॥

व्याहरोर्चाहिप्पः ॥ २५३ ॥

व्याहरतेः कर्मभावे वाहिप्प इत्यादेशो वा भवति तत्संनियोगे क्यस्य
च लुक् ॥ वाहिप्पइ । वाहरिज्जइ ॥

आरभेराढप्पः ॥ २५४ ॥

आरूप्यस्य रभेः कर्मभावे आढप्प इत्यादेशो वा भवति क्यस्य च
लुक् ॥ आढप्पइ । पक्षे । आढवीअइ ॥

लिह-सिचोः सिप्पः ॥ २५५ ॥

अनयोः कर्मभावे सिप्प इत्यादेशो भवति क्यस्य च लुक् ॥ सिप्पइ ।
लिह्यते । सिच्यते वा ॥

ग्रहेर्घेप्पः ॥ २५६ ॥

ग्रहेः कर्मभावे घेप्प इत्यादेशो वा भवति क्यस्य च लुक् ॥ घेप्पइ ।
गिण्हिज्जइ ॥

सृशेदिछप्पः ॥ २५७ ॥

सृशतेः कर्मभावे छिप्पादेशो वा भवति क्यलुक् च ॥ छिप्पइ ।
छिविज्जइ ॥

केनापुष्पादयः ॥ २५८ ॥

अपुष्पादयः शब्दा आक्रमिप्रभृतीनां धातूनां स्थाने केन संह वा निपात्यन्ते ॥ अपुष्णो । आक्रान्तः ॥ उक्कोसं । उत्कृष्टम् ॥ फुडं । स्पष्टम् ॥ बोलीणो । अतिक्रान्तः ॥ बोसँटो । विकसितः ॥ निमुँटो । निपातितः ॥ लुगो । रुग्णः ॥ लिहको । नष्टः ॥ पन्हुटो । प्रमृष्टः प्रमुपितो वा ॥ विडँत्तं । अर्जितम् ॥ छित्तं । स्पृष्टम् ॥ निमिअं । स्थापितम् ॥ चक्खिअं । आस्थादितम् ॥ लुअं । लूनम् ॥ जडं । त्यक्तम् ॥ क्षोसिअं । क्षिप्तम् ॥ निच्छूढं । उँदृत्तम् ॥ पल्हत्थं पँडोहं च । पर्यस्तम् ॥ हीसमणं । हेपितम् । इत्यादि ॥

धातयोर्थान्तरेपि ॥ २५९ ॥

उक्तादर्थान्तरेपि धातयो वर्तन्ते ॥ बलिः प्राणने पठितः खादनेपि वर्तते । बलइ । खादति प्राणनं करोति वा ॥ एवं फलिः संख्याने संज्ञानेपि । फलइ । जानाति संख्यानं करोति वा ॥ रिगिर्गतौ प्रवेशेपि ॥ रिगँइ । प्रविशति गच्छति वा ॥ कांक्षते-र्धम्क आदेशः प्राकृते । वम्फइ । अस्यार्थः । ईच्छति खादति वा ॥ फक्कतस्यक्क आदेशः । थक्कइ । नीचां गतिं करोति विलम्बयति वा ॥ विलप्पुपालभ्योर्हाइ आदेशः । झहइ । विलपेति उपालभते भाषते वा ॥ एवं पडिवालैई । प्रतीक्षते रक्षति वा ॥ केचित् कैश्चिदुपसर्गानित्यम् । पहरइ । युध्यते ॥ सँहरइ । संवृणोति ॥ अणुहरइ । सदृशीभयति ॥ नीहरइ । पुरीषोत्सर्गं करोति ॥ विहरइ । प्रीडति^१ ॥ आहरइ । खादति ॥ पडिहरइ । पुनः पूरयति ॥ परिहरइ । त्यजति ॥ उवहरइ । पूजयति ॥ थाहरइ । आह्वयति ॥ पयसइ । देशान्तरं गच्छति ॥ उरुपँइ । चटति ॥ उहुइइ । निःसरति ॥

१ A °नाऽपुष्णा°. २ B सह नि°. ३ A अपुष्णो. ४ B ° राट्टो. ५ B °गुट्टो. ६ A वेदत्त. ७ A लुअ. ८ A पञ्चासिअं. ९ B उदृत्तं. १० II पळोहं. ११ P रिगइ, II रिगइ. १२ B पृच्छति. १३ B विड्वं°. १४ A °पालभे तप°. P °पालभ्यो°. १५ A °पइ. १६ PB °वालइ. १७ A कंणाति. १८ P उरुप्पइ. १९ B °ति ॥ अथ क्षोरणेनी ॥ ठो°.

तो दोनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य ॥ २६० ॥

शौरसेन्यां मापायामनादापदादौ वर्तमानस्य तकारस्य टकारो भवति न चेदसौ वर्णान्तरेण संयुक्तो भवति ॥ तदो पूरिद-यदिन्नेग मारुदिणा मन्तिदो ॥ एतस्मात् । एदाहि । एदाओ । अनादापिति किम् । तथा फरेष जया तस्स राइणो अगुकम्पणीआ भोमि ॥ अयुक्तस्येति किम् । मत्तो । अर्य्यउत्तो । असंभाविद-सकारं । हला सठन्तले ॥

अधः क्वचित् ॥ २६१ ॥

वर्णान्तरस्यायोर्नर्तमानस्य तस्य शौरसेन्यां दो भवति । कचिद्धस्या-नुसारेण ॥ महन्दो । निधिन्दो । अन्देउरं ॥

वादेस्तावति' ॥ २६२ ॥

शौरसेन्यां तावच्छब्दे आदेस्तकारस्य दो वा भवति ॥ दान । तान ॥

ओं आमन्त्र्ये सौ वेनो नः ॥ २६३ ॥

शौरसेन्यामिनो नकारस्य आमन्त्र्ये सौ परे आकारो वा भवति ॥ मो कञ्चुइआ । सुँहिआ । पन्ने । भो तनस्सि । भो मणस्सि ॥

मो वा ॥ २६४ ॥

शौरसेन्यामामन्त्र्ये सौ परे नकारस्य मो वा भवति ॥ मो रायं । मो मिअयउम्मं । मुकम्मं । मययं कुमुमाउह । मययं तित्थं पयत्तेह । पन्ने । सयल-लोअ-अन्तेआरि मययं हुदयह ॥

भनद्गगतोः ॥ २६५ ॥

आमन्त्र्य इति निवृत्तम् । शौरसेन्यामनयो सौ परे नस्य मो भवति ॥ किं एत्यभयं हिदपण चिन्तेदि । एदु भयं । समणे भगयं महारीरे ॥

AB °धेन मारुदिना म°. २ A अउउ°. १ B °ति शौरसेन्यां ॥ १२ ॥

ताव°. ४ A आमन्त्र्ये. ५ P मो मुदेआ. ६ A भनद्. ७B भनद्. ८ P भनद्.

पज्जालिदो भयवं हुदासणो ॥ कचिदन्यत्रापि । मघवं पागसासणे ।
संपाइअवं सीसो । कयवं । करेभि काहं च ॥

न वा र्यो ग्यः ॥ २६६ ॥

शौरसेन्या र्यस्य स्थाने ग्यो वा भवति ॥ अव्यउत्त पैय्याकुलीकदम्हि ।
मुग्यो । पक्षे । अज्जो । पज्जाउलो । कज्ज-परयसो ॥

थो^३ धः ॥ २६७ ॥

शौरसेन्या थस्य धो वा भवति ॥ कधेदि कहेदि । णाधो णाहो ।
कधं कहं । राजपधो राज-पहो ॥ अपदादावित्येध । थामं ।
थेओ ॥

इह-हचोर्हस्य ॥ २६८ ॥

इहशब्दसंयन्धिनो मध्यमस्येत्या हचौ [३. १४३] इति विहितस्य
हचश्च हकारस्य शौरसेन्यां धो वा भवेति ॥ इध । होध । परित्तायध ॥
पक्षे । इह । होह । परित्तायह ॥

भुवो भः ॥ २६९ ॥

भवतेर्हकारस्य शौरसेन्यां भो वा भवति ॥ भोदि होदि । भुवदि
हुयदि । भवदि ह्वदि ॥

पूर्वस्य पुरवः ॥ २७० ॥

शौरसेन्या पूर्वशब्दस्य पुरव इत्यादेशो वा भवति ॥ अपुरैवं नाड्यं ।
अपुरवांगदं । पक्षे । अपुव्यं पदं । अपुव्वागदं ॥

क्त्व इर्य दूणौ ॥ २७१ ॥

शौरसेन्या क्त्वाप्रत्ययस्य इर्य दूण इत्यादेशौ वा भवतः ॥ भविय
भोदूण । हविर्य होदूण । पडिर्य पडिदूण । रमिर्य रन्दूण । पक्षे भोत्ता ।
होत्ता । पडित्ता । रन्ता ॥

१ A °सो । संपादितवान् सिष्य । क°. २ A मय्या°. ३ B थोध. शौर-
सेन्या ॥ ६७ ॥ थ°. ४ A °ति ॥ इह । इध. ५ A °रवयं ना°. ६ B °वादग°.
७ A °द । अपुव्वागद. ८ PB °ध. ९ A °ण । मरिय । मरिदूण । र°.

कृ-गमो डडुअः ॥ २७२ ॥

आभ्यां परस्य क्त्वाप्रत्ययस्य ङित् अडुअ इत्यादेशो वा भवति ॥
कडुअ । गडुअ । पक्षे । करिय । करिदूण । गच्छिय । गच्छिदूण ॥

दिरिचेचोः ॥ २७३ ॥

स्यादीनामाद्यत्रयस्याद्यस्येचेचौ [३. १३९] इति विहितयोरिचेचो
स्थाने दिर्भवति ॥ वेति निवृत्तम् । नेदि । देदि । मोदि । होदि ॥

अतो देश्च ॥ २७४ ॥

अकारात्परयोरिचेचोः स्थाने देश्चकाराद् दिश्च भवति ॥ अच्छदे ।
अच्छदि^१ ॥ गच्छदे । गच्छदि । रमदे । रमदि ॥ किज्जदे । किज्जदि ।
अत इति किम् । वसुआदि । ^२नेदि । मोदि ॥

भविष्यति स्तिः ॥ २७५ ॥

शौरसेन्यां भविष्यदर्थे विहिते प्रत्यये परे स्तिर्भवति । हिस्ताहामप-
वादः ॥ भविस्तिदि । करिस्तिदि । गच्छिस्तिदि ॥

अतो हसेर्डादो-डाद् ॥ २७६ ॥

अतः परस्य हसेः शौरसेन्यां आदो आदु इत्यादेशौ ङितौ भवतः ॥
दूरादो ज्येव । दूरादु ॥

इदानीमो दाणिं ॥ २७७ ॥

शौरसेन्यामिदानीमः स्थाने दाणिं इत्यादेशो भवति ॥ अनन्तरकर-
णीयं दाणिं आणवेदु अय्यो ॥ व्यत्ययात्प्राकृतेपि । अन्नं दाणिं मोहिं ॥

तस्मात्ताः ॥ २७८ ॥

शौरसेन्यां तस्माच्छब्दस्य ता इत्यादेशो भवति ॥ ता जाय पवि-
सामि । ता अलं एदिणा माणेर्गे ॥

१ P °दुअ° २ P °शो म° ३ P कडुअ । गडुअ. ४ A दे च°. ५ A
°दि । रम°. ६ B नेदि. ७ B अकारात्°. ८ AB आद्. ९ B मनेन.

मोन्त्याण्णो वेदेतोः ॥ २७९ ॥

शौरसेन्यामन्त्यान्मकारात्पर इदेतो. परयोर्णमारागमो वा भवति ॥
इकारे । जुत्त णिम^१ जुत्तमिणं । सरिसं णिमं सरिसमिणं । एकारे ।
किं णेद किमेदं । एवं णेदं एवमेदं ॥

एवार्थे ग्येव ॥ २८० ॥

एवार्थे ग्येव इति निपातं शौरसेन्या प्रयोक्तव्य ॥ मम ग्येव घम्मण-
स्स । सो ग्येव एसो ॥

हस्से चेट्याह्वाने ॥ २८१ ॥

शौरसेन्या चेट्याह्वाने हस्से इति निपात प्रयोक्तव्यः ॥ हस्से चट्टे-
रिक्के ॥

हीमाणहे विस्मय-निर्वेदे ॥ २८२ ॥

शौरसेन्या हीमाणहे इत्ययं निपातो विस्मये निर्वेदे च प्रयोक्तव्य ॥
विस्मये ॥ हीमाणहे जीघन्त-वच्छा मे जणणी ॥ निर्वेदे । हीमाणहे
पलिस्सन्ता हगे एदेण निय-विधिणो दुँब्बवसिदेण ॥

णं नन्यर्थे ॥ २८३ ॥

शौरसेन्या नन्यर्थे णमिति निपात प्रयोक्तव्य. ॥ णं अफलोदया । णं
अव्यमिस्सेहिं पुढम ग्येव आणत्तं । णं भवं मे अग्गदो चलदि ।
आपे यान्णालंकारेपि दृश्यते । नमोत्थु णं । जया णं । तया णं ॥

अम्महे हर्षे ॥ २८४ ॥

शौरसेन्याम् अम्महे इति निपातो हर्षे प्रयोक्तव्य. ॥ अम्महे एआए
सुम्मिणए सुपलिगढिदो मयं ॥

१ A °ति । जु° . २ B जु° ३ A °म । सरिसमिण . ४ B °त प्र° .
५ B चट्ट° . ६ A °हमयनि° . ७ PB दुम्बवति° ८ B आणंत

हीही विदूषकस्य ॥ २८५ ॥

शौरसेन्यां हीही इति निपातो विदूषकाणां हर्षे शोत्वे प्रयोक्तव्य ॥
हीही भो संपन्ना मणोरघा पिय-चयस्मस्म ॥

शेषं प्राकृतवत् ॥ २८६ ॥

शौरसेन्यामिह प्रकरणे यत्कार्यमुक्तं ततोन्वच्छौरसेन्या प्राकृतवद्भेद
भवति ॥ दीर्घ-ह्रस्वौ मिथो घृत्तौ [१.४] इत्यादिभ्यो तोशेनादौ शौर-
सेन्यामयुक्तस्य [४.२६०] एतस्मात्सूत्रात्प्राग् यानि सूत्राणि एषु
यान्युदाहरणानि तेषु मध्ये अमूनि तदवस्थान्येव शौरसेन्या भवन्ति
अमूनि पुनरेवंविधानि भवन्तीति विभाग प्रतिमूत्र स्वयमभ्युद्य
दर्शनीय ॥ यथा । अन्दावेदी । जुगदि-जणो । मणमिला । इत्यादि ॥

अत एत्सौ पुंसि मागध्याम् ॥ २८७ ॥

मागध्यां भाषाया सौ परे अकारस्य एकारो भवति पुंसि पुष्टिहे ॥
एष मेप । एषो मेशे ॥ एषो पुलिसे ॥ कैरोमि भवन्ते । करेमि
भवन्ते ॥ अत इति किम् । गिही । कली । गिली ॥ पुंमीति किम् ।
जलं ॥ यदपि “पोराणमद्व-मागध-भासा-नियमं ह्यद सुत” इत्यादि-
नार्षस्य अर्धमागधभाषानियतत्वमात्राणि वृद्धैस्तदपि प्रायोर्स्थेन
विधानात्त वक्ष्यमाणलक्षणस्य ॥ कयरे आगच्छ ॥ मे तारिमे
द्वक्तसहे जिईन्दिए । इत्यादि ॥

र-सोर्ल-शौ ॥ २८८ ॥

मागध्या रेफस्य दन्त्यसकारस्य च स्थाने यथासंख्यं लकारान्तालव्य-
शकारश्च भवति ॥ २ ॥ नडे । कले ॥ म । हंसे । शुडे । शोमणे ॥
उभयोः । शालडे । पुलिसे ॥

लहश-यग-नमिल-शुल शिल-पिअलिडे-अन्दाळ-रूपिडेहि-युगे ।

वीड-पिणे पक्ताळडु मम शयलमय्य-येन्नाळं ॥ १ ॥

स-पोः संयोगे मोग्रीप्मे ॥ २८९ ॥

मागध्यां सकारपकारयो संयोगे वर्तमानयोः सो भवति मोग्रीप्मे
तु न भवति । उर्ध्वलोपाद्यपवादः ॥ स । पक्खलदि हस्ती । वुहस्पदी ।
मस्कली । विस्मये ॥ प । शुस्क-दालुं । कस्टं । विष्टुं । शस्प-रुवले ।
उस्मा । निस्कलं । धनुस्खण्डं ॥ ॥ अमोग्रीप्म इति किम् । गिम्ह-धाशले ॥

ट्ट-प्रयोस्तः ॥ २९० ॥

द्विरुक्तस्य ट्टस्य पकाराक्रान्तस्य च ठकारस्य मागध्यां सकाराक्रान्तः
ट्टकारो भवति ॥ ट्ट । पस्ते । भस्तालिका । भस्तिणी ॥ प्र । शुर्द्ध
कदं । कोस्टागालं ॥

स्थ-र्थयोस्तः ॥ २९१ ॥

स्थ र्थ इत्येतयोः स्थाने मागध्यां सकाराक्रान्तः तो भवति ॥ स्थ ।
उवस्तिदे । शुस्तिदे ॥ र्थ । अस्त-वदी । शस्तवाहे ॥

ज-द्य-यां यः ॥ २९२ ॥

मागध्यां जद्ययां स्थाने यो भवति ॥ ज । याणदि । यणवदे ।
अय्युणे । द्युयणे । गय्यदि । गुण-वय्यिदे ॥ द्य । मय्यं । अय्य किल
विय्याहले आगदे ॥ य । यादि । यैधाशल्लूवं । याण-वत्तं । यदि ॥ यस्य
यत्वविधानम् आदेर्यो जः [१.२४५] इति याघनार्थम् ॥

न्य-ण्य-ञ्ज-ञ्जां ञ्जः ॥ २९३ ॥

मागध्यां न्य ण्य ञ्ज ञ्जा इत्येतेषां द्विरुक्तो ञ्जो भवति ॥ न्य । अहि-
मञ्ज्व-कुमाले । अञ्ज-दिशं । शमञ्ज-गुणे । कञ्जका-वैलणं ॥
ण्य । पुञ्जर्वन्ते । अवम्हञ्जं । पुञ्जाहं । पुञ्जं ॥ ञ्ज । पञ्जा
विशाले । शैव्यञ्जे । अयैञ्जा ॥ छ । अञ्जली । धणञ्जए ।
पञ्जले ॥

१ B °ली । म° । २ A उस्ता । ३ B टकारस्य ४ ॥ मुस्तु । ५ B °ति ॥
ठ° । ६ ॥ यकाठ° । ७ A °द्वयमया° । ८ ॥ ञ्जो° । ९ A °मप्यकु° । १० ॥
°काचल° । ११ ॥ °वन्तो । १२ A सध्व° । १३ A सध्वञ्जा । अञ्ज । अञ्जली ।

ब्रजो जः ॥ २९४ ॥

मागध्यां ब्रजेर्जकारस्य ज्ञो भवति । यापवादः ॥ वैञ्चटि ॥

छस्य श्रोनार्दो ॥ २९५ ॥

मागध्यामनादौ वर्तमानस्य छस्य तालव्यशकाराक्रान्तश्चो भवति ॥
गश्चै गश्च । उश्चलटि । पिश्चिले । पुश्चदि ॥ लाक्षणिकस्यापि ।
आपन्नवत्सर्लः । आचन्न-वश्चले ॥ तिर्यक् प्रेक्षते । तिरिच्छिं पेच्छड् ।
तिरिश्चिं पेस्कदि ॥ अनादाविति किम् । छाले ॥

क्षस्य ँकः ॥ २९६ ॥

मागध्यामनादौ वर्तमानस्य क्षस्य ँको जिह्वामूलीयो भवति ॥ यंके ।
लंके ॥ अनादावित्येव । सय-यलहला । क्षयजलधरा इत्यर्थः ॥

स्कः प्रेक्षाचक्षोः ॥ २९७ ॥

मागध्यां प्रेक्षेराचक्षेश्च क्षस्य सकाराक्रान्तः को भवति ॥ जिह्वा-
मूलीयापवादः ॥ पेस्कदि । आचस्कदि ॥

तिष्ठश्चिष्ठः ॥ २९८ ॥

मागध्यां स्याधातोर्यस्तिष्ठ इत्यादेशस्तस्य चिष्ठं इत्यादेशो भवति ॥
चिष्ठेदि ॥

अवर्णाद्वा डसो डाहः ॥ २९९ ॥

मागध्यामवर्णात्परस्य डसो डित् आह इत्यादेशो वा भवति ॥ हगे न
'पेलिशाह कम्माह काली । भगर्दत्त-शोणिशाह कुम्भे । पक्षे । भीम-
शेर्णस्स पञ्चाटो हिण्डीअदि । हिडिम्माए र्धहुक्क्य-शोरे ण
उपशमदि ॥

१ B ब्रजेर्जः. २ B जो. ३ B वच्चदि ४ B २९५ ॥ अनर्दो. ५ B °ध । उ°. ६ B °ल. । आवन्नवच्छले । भा°. ७ A तिरयि. ८ B पेक्षदि. ९ A °स्यः कर्णि°. १० A यःक. ११ B °कसे. १२ B °चक्षो १३ A °चिट्ट. १४ A चिट्ट° १५ P इदिश°. १६ B मदन्त. १७ P °पत्त. १८ P पुडु°.

आमो डाहं वा ॥ ३०० ॥

मागध्यामवर्णात्परस्य आमोनुनासिकान्तो द्वित् आहादेशो वा भवति ॥
अयणाहं मुह । पथे । नलिन्दाण ॥ व्यत्ययात्प्राकृतेपि । ताहं ।
तुम्हाहं । अम्हाहं । सरिआहं । कम्माहं ॥

अह-अयमोर्हगे ॥ ३०१ ॥

मागध्यामह्वयमो स्थाने हगे इत्यादेशो भवति ॥ हगे शक्वावदाल-
तिस्तं गिवांशी धीवले । हगे शपत्ता ॥

शेष शौरसेनीयत् ॥ ३०२ ॥

मागध्या यदुक्त ततोऽन्यच्छौरसेनीयद् द्रष्टव्यम् ॥ तत्र तो दोनादौ
शौरसेन्यामयुक्तस्य [४ २६०] ॥ पविर्शदु औवुत्ते शामि-पशादाय ॥
अथ क्वचित् [४ २६१] ॥ अले किं ऐशे मैहन्दे कलयले ॥ वादे-
स्तावति [४ २६२] ॥ मालघ वा धलेघ र्वा । अय दाव शे
आर्गमे ॥ आ आमन्थे सौ वेनो न [४ २६३] ॥ भो फल्लुइआ ॥
मो या [४ २६४] ॥ भो रींय ॥ भयङ्गगतो [४ २६५] ॥ एदु भय
शमणे भयत्र महानीले । भैयव ईदन्ते ये अप्पणो पत्तक उज्झिय
पत्तस्स पैत्त पमाणीकलेदि ॥ न वा र्यो य्य [४ २६६] ॥ अय्य
ण्णे मुं कुमाले मलयवेदू ॥ थो घ [४ २६७] ॥ अले कुम्भिला
फधेहि ॥ इह हचोर्हस्य [४ २६८] ॥ ओर्देलघ अय्या ओशलघ ॥
भुरो म [४ २६९] ॥ भोदि ॥ पूर्वस्य पुरव [४ २७०] ॥ अपुरंवे।क्त्व
ईय दूणो [४ २७१] ॥ विं गु शोमणे यद्यणे क्षि त्ति फलिय रत्त्ना
पट्टिमहे दिण्णे ॥ वृ-गमो वडुअं [४ २७२] ॥ वडुअं । गडुअं ॥
दिस्सिचेवो [४ २७३] ॥ अगश-लक्कश पिस्सिंदु इदो य्येय आग

१ PB मुह २ A °नित्य° ३ B °वागी ४ A °वित्तु ५ P आउत्ते
६ A एव ७ B महेदि ८ B °वाय । यदा° ९ A °मे ॥ आम् १० P लाय
११ B भगं १२ B दयते १३ पत्तं १४ A यत्थे एये गु १५ B ग्गु १६ B
उगदध अय्य । कुत्त° १७ P अपुल्ले १८ PB इअ° १९ P °दु° २० PB
वेईण्डु

अदि ॥ अतो देश [४. २७४] ॥ अले किं एते मेहन्दे कलयले शुणी-
 अदे ॥ भविष्यति स्तिः [४. २७५] ॥ ता कहिं नु गंदे लुहिलपिए
 भविस्सिदि ॥ अतो डसेडादो डादू [४. २७६] ॥ अहं पि भागुलाय-
 णादो मुहं पावेमि^१ ॥ इदानीमो दाणिं [४. २७७] ॥ शुणव दाणिं
 हगे शङ्खावय्याल-तिस्सेत णिवाशी घीनले ॥ तस्मात्ताः [४. २७८] ॥
 ता याव पविशामि ॥ मोन्त्याणो घेदेतोः [४. २७९] ॥ युत्तं णिमं ।
 शलिणं णिमं ॥ एयार्ये य्येव [४. २८०] ॥ मम य्येव ॥ हस्से चेट्या-
 हाने [४. २८१] ॥ हस्से चट्टुलिके ॥ हीमाणहे विस्मय-निर्वेदे
 [४. २८२] ॥ विस्मये । यथा उदात्तरायवे । राक्षसः । हीमाणहे
 जीवन्त-यश्चा मे जणणी ॥ निर्वेदे ॥ यथा विक्रान्तमीमे । राक्षसः ।
 हीमाणहे पलिस्सन्ता हगे एतेण निय विविणो हुँव्वयग्निदेण ॥ णं
 नन्वर्वे [४. २८३] ॥ णं अवर्शलोपशेप्पगीया लायाणो ॥ अम्महे हर्पे
 [४. २८४] ॥ अम्महे एआए शुम्मिलाए शुपलिंगदिदे भं ॥ हीही
 विदूषकरय [४. २८५] ॥ हीही संपंन्ना मे मणोलया पिययस्मरस ॥
 शेपं प्राकृतवत् [४. २८६] ॥ मागध्यामपि वीर्य-हस्यौ मियो वृत्तौ
 [१. ४] इत्यारभ्य तो दोनादौ गौरसेन्यामयुक्तस्य [४. २६०] इत्य-
 स्मात्प्राग् यानि सूत्राणि तेषु यान्युदाहरणानि सन्ति तेषु मध्ये अमूनि
 तदयस्यान्येय मागध्याममूनि पुनरेवंविधानि भवन्तीति विभाग-
 स्वयमभ्यूह्य दर्शनीयेः ॥

ज्ञो ज्ञः पेशाच्याम् ॥ ३०३ ॥

पेशाच्यां भाषाया हस्य स्थाने व्यो भैरति ॥ पञ्चा । सञ्चा ।
 सव्यञ्चो । वीनि^१ । विञ्चानं ।

१ B महेदे २ P यदे. ३ B वेष्मि. ४ P वेदाल°. ५ A °नित्य .
 ६ P चट्टुलिके. ७ A °व्यवशेदे°. ८ P °लोवशण°. ९ A °सपिणि°. १० A
 °शा म°. ११ B °यः ॥ अय देशाची ॥ शो°. १२ B °नि । स°. १३ AB
 °ञ्चानं. १४ A °न ॥ रा°.

राज्ञो वा चिञ् ॥ ३०४ ॥

पैशाच्यां राज्ञ इति शब्दे यो झकारस्तस्य चिञ् आदेशो वा भवति ॥
राचिञ्वा लपितं । रञ्वा लपितं । राचिञो धनं । रञ्चो धनं । इ
इत्येव । राज्ञा ॥

न्य-ण्योर्ञ्जः ॥ ३०५ ॥

पैशाच्या न्यण्योः स्थाने ञ्चो भवति ॥ कञ्चका । अभिमञ्च ।
पुञ्च-कन्मो । पुञ्चाहं ॥

णो नः ॥ ३०६ ॥

पैशाच्या णकारस्य नो भवति ॥ गुन-गन-धुत्तो । गुनेन ॥

तदोस्तः ॥ ३०७ ॥

पैशाच्यां तकारदकारयोस्तो भवति ॥ तस्य । भगवती । पव्यती ।
सतं ॥ दस्य । मतन-परवसो । सतनं । तामोतरो । पतेसो । घतनकं ।
होतु । रमतुं ॥ तकारस्यापि तकारविधानमादेशान्तरधाधनार्थम् ।
तेन पताका धेतिमो^१ इत्याद्यपि सिद्धं भवति ॥

लो लैः ॥ ३०८ ॥

पैशाच्या लकारस्य लैकारो भवति ॥ मीळं^२ । कुळं^३ । जळं^४ ।
सैट्टिळं । फर्मैळं ॥

श-षोः सः ॥ ३०९ ॥

पैशाच्यां शषोः सो भवति ॥ श । सोमति । सोमनं । ससी ।
सषो । सद्दो ॥ ष । विसमो । किंसीनो ॥ न षगचजादिपदशम्य-
न्तगुणोक्तम् [४. ३२४] इत्यस्य बाधकस्य बाधनार्थोऽयं योगः ॥

१ II विज., २ B विज., ३ B राया, ४ A °व्योर्ञ्जः, ५ A पुञ्चाहं.
(पुञ्चा, B पुञ्चो. ६ B °राः पैशाच्या ॥ ६ ॥ त°, ८ A पव्यती ९ P °ह ।
दस्य-त । दस्य तु । यमानो । यमाह । त°. १० P B भगवतो, ११ B °न
देहस्यो गच्छा न°. १२ A लैः, II लकारो, १३ °ल, १४ न लेल, १५ P विमानो.

हृदये यस्य पः ॥ ३१० ॥

पैशाच्यां हृदयशब्दे यस्य पो भवति ॥ हितपकं । किं पि किं पि
हितपके अत्थं चिन्तयमानी ॥

टोस्तुर्वा ॥ ३११ ॥

पैशाच्यां टोः स्थाने तुर्वा भवति ॥ कुतुम्बकं । कुटुम्बकं ॥

क्त्वस्तूनः ॥ ३१२ ॥

पैशाच्यां क्त्वाप्रत्ययस्य स्थाने तून इत्यादेशो भवति ॥ गन्तून ।
रन्तून । हसितून । पठितून । कधितून ॥

डून-त्थूनौ ध्वः ॥ ३१३ ॥

पैशाच्यां प्र्वा इत्यस्य स्थाने डून त्थून इत्यादेशौ भवतः । पूर्वस्या-
पवाद' ॥ नडून । नत्थून । तडून । तत्थून ॥

र्य-रु-ष्टां रिय सिन-सटाः कचित् ॥ ३१४ ॥

पैशान्यां र्यरुष्टां स्थाने यथासंख्यं रिय सिन सट इत्यादेशाः कचिद्
भवन्ति ॥ भार्या । भारिया ॥ स्नातम् । सिनातं ॥ कष्टम् । कसटं ॥
कचिदिति किम् । सुजो । सुनुसा । तिष्ठो ॥

क्यस्येय्यः ॥ ३१५ ॥

पैशाच्यां क्यप्रत्ययस्य इय्य इत्यादेशो भवति ॥ गिर्य्यते । दिर्य्यते ।
रमिर्य्यते । पठिर्य्यते ।

कृगो डीरः ॥ ३१६ ॥

पैशाच्यां कृगः परस्यै क्यस्य स्थाने डीर इत्यादेशो भवति । पुधुम-
तंसने सव्यस्स ख्येव संमानं कीरते ॥

१ P पठितून. २ P डून. ३ B ध्व ॥ १२ ॥ ध्व. ४ P °सता. ५ A B

किम् । सुनु°. ६ P B पठिर्य्यते. ७ A °स्य स्था°.

यादृशादेर्दुस्तिः ॥ ३१७ ॥

पैशाच्या यादृश इत्येवमादीना द इत्यस्य स्थाने 'ति इत्यादेशो भवति ॥ यातिसो । तातिसो । केतिसो । एतिसो । भवातिसो । अन्वातिसो । युम्हातिसो । अम्हातिसो ॥

इचेचः ॥ ३१८ ॥

पैशाच्यामिचेचो स्थाने तिरादेशो भवति ॥ वसुआति । भोति । नेति । तेति ॥

आत्तेथ ॥ ३१९ ॥

पैशाच्यामशारात्परयो इचेचो स्थाने तेथैफारात् तिश्चादेशो भवति ॥ लपते । लपति । अच्छते । अच्छति । गच्छते । गच्छति । रमते । रमति ॥ आदिति किम् । होति । नेति ॥

भविष्यत्येय्य ण्य ॥ ३२० ॥

पैशाच्यामिचेचो स्थाने भविष्यति एय्य एव भवति न तु स्ति ॥ त चर्द्धन चिन्तित रज्या षा एसा हुवेय्य ॥

अतो ढसेर्डातो-टात् ॥ ३२१ ॥

पैशाच्यामशारात्परस्य ढसेर्डातो आतो आतु इत्यादेशो भवति ॥ ताय थ तीण तूरातो व्येष तिद्धो । तूरातु । तुमातो । तुमातु । ममातो । ममातु ॥

तदिदमोष्टा नेन मियां तु नाण ॥ ३२२ ॥

पैशाच्या तदिदमो स्थाने टाप्रत्ययेन सह नेन इत्यादेशो भवति । र्हातिहे तु नाण इत्यादेशो भवति ॥ नत्य थ नेन चत सिनानेन ॥ मियाम् । पूजितो थ नाण पातग्ग-नुसुम-ण्यत्तानेन ॥ देति थिम् । एवं थिनेय्यन्तो गतो सो तापे मेमापं ॥

शेषं शौरसेनीवत् ॥ ३२३ ॥

पैशाच्यां यदुक्तं ततोऽन्यच्छेषं पैशाच्यां शौरसेनीवद् भवति ॥ अथ
सप्तरीरो भगवं मकर-ध्वजो । एतत् परिब्रमन्तो हुवेत्य् । एवं त्रिणाए
भगवतीए कथं तापस-वेस-गहनं कतं ॥ एतिसं अतिट्ट-पुरवं महा-
घनं तदूतं । भगवं यति^१ मं वरं पयच्छसि^२ रोजं च दाप लोके । तावं
च तीए तूरातो ज्येव तिड्डो सो आगच्छमानो रंजा ॥

न क-ग-च-जादि-पद्-शम्यन्त-सूत्रोक्तम् ॥ ३२४ ॥

पैशाच्यां क-ग-च-ज-त-द-प-य-वां प्रायो लुक् [१. १७७] इत्यारभ्य
पद्-शमी-शाव-सुधा-सप्तपर्णेष्वादेशैः [१. २६५] इति यावद्यानि
सूत्राणि तैर्यदुक्तं कार्यं तन्न भवति ॥ मकरकेतू । मगर-पुत्त-वचनं ।
विजयसेनेन लिपितं । मीतनं । पापं । आयुधं । तेजरो ॥ एवमन्यसूत्रा-
णामप्युदाहरणानि द्रष्टव्यानि ॥

चूलिका-पैशाचिके तृतीय-तुर्ययोराद्य-द्वितीयौ ॥ ३२५ ॥

चूलिकापैशाचिके वर्गाणां तृतीयतुर्ययोः स्थाने यथासंन्यमाद्यद्वितीयौ
भवतः ॥ नगरम् । नकरं ॥ मीर्गण । मदनो ॥ गिरि-तटम् ।
किरि-तटं ॥ मेघः । मेखो ॥ व्यात्रः । वक्रो ॥ धर्मः । गन्मो ॥
राजा । रौचा ॥ जर्जरम् । चक्षरं ॥ जीमूतः । चीमूतो ॥ निर्झरः ।
निच्छरो ॥ झर्झरः । छच्छरो ॥ तटागम् । तटाकं ॥ मण्डलम् ।
मण्डलं ॥ डमरुकः । डमरुको ॥ गाढम् । काठं ॥ पण्डः । सण्ठो ॥
ढक्का । ठक्का ॥ मदनः । मतनो ॥ कन्दर्पः । कन्तप्पो ॥ दामोदरः ॥
वामोदरो ॥ मधुरम् । मधुरं ॥ वान्धवः । पन्धवो ॥ धूली । धूली ।
पालकः । पालको ॥ रमसः । रफसो ॥ रम्मा । रम्का ॥ भगवती ।
फकवती ॥ नियोजितम् । नियोजितं ॥ कचिह्लाश्रणिकस्यापि । पडिमा
इत्यस्य स्थाने पटिमा । दाडा इत्यस्य स्थाने ताडा ॥

१ P^०रद्वजो; B^०रध्वजो. २ P^०तयून. ३ AB^०यदि. ४ P^०य = छवे B^०त्यमे.
५ B^०राय. ६ P^०लोके. ७ B^०व ती. ८ AB^०दूरा. ९ B^०अग. १० B^०गया. ११ चूलिका-
पैशाची. १२ B^०ध. १३ A^०पनन. १४ A^०चौलिका. १५ A^०मगेनग. १६ B^०रावा.
१७ A^०छच्छरो. १८ B^०तटाग. १९ B^०पन्धवो. २० A^०सो. २१ B^०पटिमा.

रस्य लो वा ॥ ३२६ ॥

चूलिकापैशाचिके रस्य स्थाने लो वा भवति ॥

पनमथ पनर्य-पकुपित-गोली-चलैनगा-लग-यति-विम्वं ।

तसमु नस-तप्पनेसुं एकातस-तनु-थैलं लुहं ॥ १ ॥

नद्यन्तस्स य लीला-पातुकखेवेन कम्पिता वसुध्या ।

उच्छलैन्ति समुद्रा सइला निपतन्ति तं हलं नमथ ॥ २ ॥

नादि-युज्योरन्येषाम् ॥ ३२७ ॥

चूलिकापैशाचिकेपि अन्येषामाचार्याणां मतेन तृतीयतुर्ययोरादौ वर्त-
मानयोर्युजिधातौ च आद्यद्वितीयौ न भवतः ॥ गतिः । गती ॥ घर्मः ।
घम्मो ॥ जीमूतः । जीमूतो ॥ झर्जरः । झच्छरो ॥ डमरुकः । डम-
रुहो ॥ ढका । ढर्का ॥ दामोदरः । दामोदरो ॥ बालकः । बालको ॥
भगवती । भंकवती ॥ नियोजितम् । नियोजितं ॥

शेषं प्राग्वत् ॥ ३२८ ॥

चूलिकापैशाचिके तृतीयतुर्ययोरित्यादि यदुक्तं ततोऽन्यच्छेषं प्राक्तनै-
पैशाचिकवद् भवति ॥ नकरं । मर्कनो । अनयोर्नो णेत्यं न भवति ।
णस्य चै नत्वं स्यात् ॥ एवमन्यदपि^{१६} ॥

स्वराणां स्वराः प्रायोपभ्रंशे ॥ ३२९ ॥

अपभ्रंशे स्वराणां स्थाने प्रायः स्वरा भवन्ति ॥ कञ्चु । काञ्च । घेण ।
धीणै^१ ॥ वाह । वाहा । वाहु ॥ पट्टि । पिट्टि । पुट्टि ॥ तणु । तिणु ।
तणु ॥ मुकिट्टु । मुकिओ । मुकुट्टु ॥ किन्नओ । किलिन्नओ ॥ लिह ।
लीह । लेह ॥ गउरि । गोरि ॥ प्रायोपभ्रंशस्यापभ्रंशे विदेशो
यैक्ष्यते तस्यापि कचित्प्राकृतवत् शौरसेनीवच कार्यं भवति ॥

१ B° यण्डु°. २ B° नगरइवि°. ३ P वडं. ४ B लुहं. ५ B° तस्य.
६ B वसुधा. ७ B उच्छलन्ति. ८ A° बा । दामोदरो. ९ B दामोदरो. १० B भगवती.
११ A नियोजितं. १२ A° एनं वै°. १३ B महरुहो. १४ B° तं च न. १५ B ड.
१६ B° नि ॥ अथ, अपभ्रंशमत्रा ॥ एवम्. १७ A धीणा. १८ A मुकिउ.
१९ B वक्ष्यति.

स्यादौ दीर्घ-ह्रस्वौ ॥ ३३० ॥

अपभ्रंशे नाभ्रोन्त्यस्वरस्य दीर्घह्रस्वौ स्यादौ प्रायो भवत ॥ सौ ॥

ढोला सामला घण चम्पा-वण्णी ।

णाइ सुवण्ण-रेह कस बट्टइ दिण्णी ॥ १ ॥

आमन्थे ॥

ढोला मैइ तुहुं नारियै मा कुंरु दीहा माणु ।

निहए गमिही रत्तडी दडवड होड विहाणु ॥ २ ॥

भियाम् ॥

निट्टीए मह भणिय नुहुं मा करु बैड्ढो मिट्ठि ।

पुत्ति सक्कणी भल्लि जिरै मारइ हिअड पडट्ठि ॥ ३ ॥

जसि ॥

एइ ति घोडा एह यल्लि एइ ति निसिआ रग्ग ।

एँथु सुणीसिम जौणिअड जो ॥ वि घालड वग्ग ॥ ४ ॥

एवं विभक्त्यन्तरेण्युदाहार्यम् ॥

स्यमोरस्योत् ॥ ३३१ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य स्यमो परयो उकारो भवति ॥

दहमुहुं सुवण भयंकरु तोसिअ-सरु, णिग्गड रँहँ-वरि चडिअड ।

चउमुहुं छंमुहुं झाइवि एक्किं लाइनि णायइ दइवें घडिअड ॥ १ ॥

सौ पुंस्योद्वा ॥ ३३२ ॥

अपभ्रंशे पुहिङ्गे वर्तमानस्य नाभ्रोकारस्य सौ परे ओर्कारो वा भवति ।

अगलिअ-नेह-निवट्ठाहं जोअण-लम्भु नि जौड ।

वरिस-सएण वि जो मिलइ सहि सोम्भइ सो ॥ १ ॥

१ P नाइ २ A मह, B मह ३ PB कारेजे ४ B दह ५ P तुहु B तुह ६ B वकिदिही ७ B °कणिम्म° ८ १ जिव, B निम ९ A हिअय, B हीअइ १० B एत्थ, ११ II चपाअइ १२ B °मुइ. १३ II ररेवँ च° १४ AB °रो म° १५ A जाओ. १६ B ट्ठाड; A ठाओ

पुंसोति किम् ।

१. १. १. १.

अद्गहिं अद्गु न मिलिउ हलि^१ अहरे^२ अहरु न पचु ।

पिअ जोअन्तिहें मुह-कमलु एम्बइ सुरउ समचु ॥ २ ॥

एट्टि ॥ ३३३ ॥

१. १. १. १.

अपभ्रंशे अकारस्य टायामेकारो भवति ॥

जे महु दिण्णा दिअहडा दइएँ पवसन्तेण ।

तार्णं गणन्तिँ अङ्गुलिउ जल्लरिआउ नहेण ॥ १ ॥

टिनेच्च ॥ ३३४ ॥

१. १. १. १.

अपभ्रंशे अकारस्य टिना सह इकार एकारश्च भवतः ॥

सायरुं उँप्परि तणु धरइ तलि घल्लइ रयणाइं ।

सामि मुमिञ्चु वि परिहरइ संमाणेइ खलाइं ॥ १ ॥

तले घल्लइ ॥

भिस्येडा ॥ ३३५ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य भिसि परे एकाँरो वा भवति ॥

मुँणहिं न संपई कित्ति परें फल लिहिआ मुञ्चन्ति ।

केसरि न लहइ वोड्डिअ वि गय लक्खेहिं धेप्पन्ति ॥ १ ॥

टसेहें-हें ॥ ३३६ ॥

अस्येति पञ्चम्यन्तं विपरिणम्यते । अपभ्रंशे अकारात्परस्य टसेहें हुँ
इत्यादेशो^१ भवतः ॥

यच्छहें मृण्हइ फलइ जणु फडु-पल्लव घञ्जेइ ।

तो वि महदुमु मुअणु जिँ ते उच्छेँन्नि घरेइ ॥ १ ॥

यच्छहें मृण्हइ ॥

१ P मिलिअउ. २ A हले. ३ B अहरे. ४ A दिआ. ५ AB दइए. ६ Bतार्ण.
७ गणंतिअ. ८ A भवति. ९ Bगार. १० Bउप्परि. ११ Bरो म°. १२ Bगुणेहिं.
१३ Pअय. १४ Bग. १५ Aहेंह. १६ Aहेंह. १७ Bछो वा म°. १८ Aगुन्हइ.
१९ AB तिव. २० P उच्छेँन्नि. २१ B यच्छह.

भ्यसो हुं ॥ ३३७ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्य भ्यसः पञ्चमीऽहुवचनस्य हुं इत्यादेशो भवति ॥

दूरदूषणं पडिउ खलु अप्पणु जणु मारेइ ।

जिहं गिरि-सिद्धहं पडिअ मिल अहँ वि चूरु करेइ ॥ १ ॥

हसः सु-हो-स्सवः ॥ ३३८ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्य हसः स्थाने सु हो स्मु इति त्रय आदेशा भवन्ति ॥

जो गुण गोवह अप्पणा पर्येहा करइ परस्सु ।

तसु हउँ कलि-जुंगि दुल्लहो घलि किज्जउँ सुअणस्सु ॥ १ ॥

आमो हं ॥ ३३९ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्यामो हमित्यादेशो भवति ॥

तणहँ तइज्जी भज्जि न वि तेँ अवढ-यडि घसन्ति ।

अह जणु लंगिगवि उत्तरइ अह सँह सइं मज्जन्ति ॥ १ ॥

हुं चेदुद्गयाम् ॥ ३४० ॥

अपभ्रंशे इकारोकाराभ्यां परस्यामो हुं हं चादेशौ भवतः ॥

दइवु घढावड वणि तरहुँ सैउणिहँ पव फळाइ ।

सो वरि मुम्बु पडट्ट ण वि कण्णहिं म्बल-वयणाइं ॥ १ ॥

प्रायोधिभारात् कचित्सुपोपि हुं ।

घवलु विमूरइ सामिअहो^{१२} गरुआ भैर पिस्सेरि ।

हैउं कि न जुत्तउ दुहुँ दिसिहिं गण्टइं दोण्णि करेरि ॥ २ ॥

१ B मारइ. २ P जिहं, B जिहिं. ३ B अन्न वि. ४ A पट्टा ५ B^२ तियुगि.
६ B ते. ७ B मणिगि. ८ B गहि. ९ B वेदु°. १० B वादे°. ११ B मणि.
१२ B °होमिअहोम°. १३ B मरेस्से°. १४ B हुं दि.

डसि-भ्यस् ङीनां हे हुं-हयः ॥ ३४१ ॥

अपभ्रंशे इदुद्रया परोषा डसि भ्यस् ङि इत्येतेषां यथासंख्यं हे हुं हि
इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ डसेर्हे ।

गिरिर्हे सिलायलु तरुर्हे फलु घेष्पइ नीसावेलु ।

घरु भेष्टेष्पिणु माणुसहं तो वि न रुघइ रैनु ॥ १ ॥

भ्यसो हुं ।

तरुहुं वि चङ्गलु फलु मुणि वि परिहणु असणु लहन्ति ।

सामिहुं एत्तिउ अगल्लेउं आयरु भिञ्जु गृहन्ति ॥ २ ॥

डेहि ।

अह विरल-वहाउ जि फलिहि धम्म ॥ ३ ॥

आट्टो णानुस्वारौ ॥ ३४२ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्य टावचनस्य णानुस्वारावादेशौ भवतः ॥

दृष्टं पवसन्तेण ॥ [३३३.१]

‘एं चेदुतः ॥ ३४३ ॥

अपभ्रंशे इकारोकाराभ्या परस्य टावचनस्य ‘एं चकारात् णानुस्वारौ
च भवन्ति ॥ ‘एं ।

अग्गिर्हे उण्हउ दोइ जगु वीर्हे सीअलु तेव्वे ।

जो पुणुं अग्गि मीअला तसु उण्हत्तणु वेव्वे’ ॥ १ ॥

णानुस्वारौ ।

विप्पिअ-आरउ जइ वि पिउ नो वि तं आणेहि अञ्जे ।

अग्गिण दइहा जइ वि घरु तो ते अग्गि वञ्जु ॥ २ ॥

एवमुक्त्वागदप्युदाहृत्य ॥

१ AB °माव्वलु २ B मेर-रु ३ B रणु. ४ PB °लउ. ५ B °लो
वा भ°. ६ B ° ७ A वाउए ८ AB °मव. ९ B पुण. १० AB वेम
११ A वाएहि १२ B वज्ज

स्यम्-जस्-शसां लुक् ॥ ३४४ ॥

अपभ्रंशे सि अम् जस् शस् इत्येतेषां लोपो भवति ॥ एड नि' घोडा एह यलि । [३३०.४] इत्यादि । अत्र स्यम्जसां लोपः ॥

जिवँ जिवँ वंकिम लोअणहं णिरुँ सामँलि मिम्मेइ ।

तिवँ' तिवँ वम्महु निअय-सरँ मर-पत्थरि तिकरुइ ॥ १ ॥

अत्र स्यम्जसां लोपः ॥

पष्ठ्याः ॥ ३४५ ॥

अपभ्रंशे पष्ठ्या विभक्त्योः प्रायो लुग् भवति ॥

संगर-सँएहिँ जु वणिँअइ देक्खु अन्हारा कन्तु ।

अइमत्तहं चत्तङ्कुसहं गय कुम्भँइ दारन्तु ॥ १ ॥

पृथग्योगो लक्ष्यानुसार्यः ॥

आमन्त्र्ये जसो होः ॥ ३४६ ॥

अपभ्रंशे आमन्त्र्येयं वर्तमानाग्राप्नः परस्य जसो हो इत्यादेशो भवति । लोपापवादः ॥

तरुणहो तरुणिहो मुणिठ 'मई करहु मँ अप्पहँ घाउ ॥ १ ॥

मिस्सुपोहिँ ॥ ३४७ ॥

अपभ्रंशे मिस्सुपोः स्थाने हिँ इत्यादेशो भवति ॥ मुँणहिँ न संपड कित्ति पर [३३५.१] ॥

मुप् ॥ माईरहि 'जिवँ भारड मग्गेहिँ तिहिँ वि पयट्टइ ॥ १ ॥

स्त्रियां जस्-शसोरुदोत् ॥ ३४८ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानाग्राप्नः परस्य जसः शसश्च प्रत्येकमुदोताया-देशो भवतः । लोपापवादौ ॥

जसः । अंगुलिँड' जन्नरियँड नहेण ॥ [३३३.१]

शसः । मुन्दर-सव्वङ्गाँडे विलँमिणीओ पेच्छन्नाण ॥ १ ॥

वचनमेदात्र ययासंख्यम् ॥

१ B ते. २ AB जिअजिअ. ३ A निरु. ४ B माम्बलि. ५ AB तिअतिअ.
६ AB तरु. ७ P °महे. ८ P सअहि. ९ A वणि°. १० A कुंमइ; B कुंमय.
११ AB मई. १२ B मप्यहो. १३ A °बोहिँ. १४ B गुप्पेहिँ. १५ AB जिअ.
१६ P °बाद'. १७ B °लीउ. १८ A °रिआओ. १९ PB °गाओ. २० P °लीउ.

ट ए ॥ ३४९ ॥

अपभ्रंशे स्त्रिया वर्तमानान्नाम्नः परस्याष्टायाः स्थाने ए इत्यादेशो भवति ॥

निअ-मुह-करहिं वि मुद्ध कॅर अन्धारइ पडिपेक्खइ ।

ससि-मण्डल-चन्दिमए पुणु काई न दूरे देक्खइ ॥ १ ॥

जहिं मरगय-कन्तिए संवलिअं ॥ २ ॥

टस्-टस्योहे ॥ ३५० ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परयोर्डस् डसि इत्येतयोर्हे इत्यादेशो भवति ॥ डसः ।

तुच्छ-मज्झहे तुच्छ-जम्पिरहे ।

तुच्छच्छ-पोमावलिहे तुच्छ-राय तुच्छयर-हासहे ।

पिय-वयणु अलहन्तिअहे तुच्छकाय-वम्मह-निवासहे ।

अम्भु जु तुच्छउं तहे धणहे तं अक्खणहे न जाइ ।

कट्ठरि धणंतम्भु मुद्धदहे जे^१ मणु विधि भे माइ ॥ १ ॥

टसेः ।

'कोहेन्ति जे'^२ हिर्येडउं अप्पणउं ताहं पराई कवण घृणं ।

रक्खेज्जहु लोअहो अप्पणा मालहे जाया विसम धेण ॥ २ ॥

भ्यसामोर्हुः ॥ ३५१ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परस्य भ्यस आमश्च हु इत्यादेशो भवति ॥

मथा हुआ तु मारिआ घट्ठिणि महारा कन्तु ।

लज्जेअन्तु ययमिअहु जइ भग्गा घर एन्तु ॥ १ ॥

ययस्याभ्यो ययस्यानां येत्यर्थः ॥

१ A °रस्यटाया . २ B मुद्धरहिं. ३ B मुद्ध, A मू. ४ P किर. ५ A दरे; B दरे. ६ B °गय कलि°. ७ B °टहिअ°. ८ B घादे. ९ P वड, १० AB पण°, ११ B मुद्धदहे. १२ A जे, B जे. १३ PB न. १४ B योर्डलि. १५ A मि. १६ B हिअ°, १७ B पण, P पण ॥ न्यगा°. १८ P तदहो. १९ B तयण २० A येत्य°.

डेहिं ॥ ३५७ ॥

अपभ्रंशे सर्वादेरकारान्तात्परस्य डे सप्तम्येकवचनस्य हिं इत्यादेशो भवति ॥

जहिं कपिज्जइ सरिणं सरु छिज्जइ रग्गिणं रग्गु ।

तहिं तेहइ भड-घड-निर्वहि कन्तु पयासइ मग्गु ॥ १ ॥

एकहिं अक्खिहिं सावणु अन्नहिं भद्वर्ध

माहर्ध महिअल-सत्थरि गण्ड-त्थल्ले सरुव ।

अज्झिहिं गिम्ह मुहच्छी-तिल-थेण मग्गसिर

सहं मुदहं मुह-पट्ठइ आवासिउं सिसिरु ॥ २ ॥

हिअडा फुट्ठि तेह त्ति करि कालक्खेवे क्कइ ।

देक्खेउं हय-विहि फहिं ठवइ पइं विण्णुं दुक्ख-सयाइ ॥ ३ ॥

यत्तत्किम्यो डसो डसुर्न वा ॥ ३५८ ॥

अपभ्रंशे यत्तत्किम् इत्येतेभ्योकारान्तेभ्य परस्य डसो डसु इत्यादेशो वा भवति ॥

वन्तु महारउ हलि सहिए निर्उइ रूस्तइ जासु ।

अत्थिहिं संत्थिहिं हेत्थिहिं त्रि ठाउ वि केडंइ तासु ॥ १ ॥

जीनिउ कामु न बह्हुउं धणु पुणु कामु न इट्ठु ।

दोण्णिं वि अवसरे-निर्वेडिअइं तिण-संम गणइं विसिट्ठु ॥ २ ॥

स्त्रियां डहे ॥ ३५९ ॥

अपभ्रंशे श्रीलिङ्गे वर्तमानेभ्यो यत्तत्किम्य परस्य डसो डहे इत्यादेशो वा भवति ॥ जहे केरउ । तहे केरउ । यहे केरउ ॥

१ B °काराल° २ P मरे B सरेण ३ P मग्गे; B राग्गण ४ P निवहि
 ५ A आसिहि ६ B °ओ ७ P अज्झिहिं गिम्ह ८ B मुहत्थीति° ९ B महिणि
 १० P तहि ११ B मुदमु १२ A तत्ति १३ B °क्खेव १४ B देवसे १५ B विदुज्जस १६ B निवउइ १७ P अत्थे; B अत्थे° १८ P तत्थे, B °तत्थे
 १९ P हय; B हये° २० B °डइ २१ B पुण २२ B दोणिवि २३ B
 °मरि २४ A °रक्खिआइ २५ AB °दिआइ २६ P चवे २७ B मग्गइ
 २८ A स्त्रियां व° २९ B °उ ॥ व°

यत्तदः स्यमो ध्रुं त्रं ॥ ३६० ॥

अपभ्रंशे यत्तदो स्थाने स्यमो परयो र्यथा संख्यं ध्रुं त्रं इत्यादेशौ वा भवत ॥

प्रह्णणि चिट्टदि नाहु ध्रुं त्रं रणि करदि न भ्रन्ति ॥ १ ॥
पक्षे । तं घोलिअइ जु निव्वहइ ॥

इदम इमुः क्लीवे ॥ ३६१ ॥

अपभ्रंशे नपुंसकलिङ्गे वर्तमानस्येदम स्यमो परयो इमु इत्यादेशौ भवति ॥ इमु कुलु तुह तणउं । इमु कुलु देम्सु ॥

एतदः स्त्री-पुं क्लीवे एह एहो एहु ॥ ३६२ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां पुंसि नपुंसके^१ वर्तमानस्यैतद स्थाने स्यमो परयो-
र्यथा संख्यम् एह एहो एहु इत्यादेशा भवन्ति ॥

एह कुमारी एहो नरु एहु मणोरह-ठाणुं ।

एहउं यढ चिन्तन्ताहं पच्छइ होइ विहाणुं ॥ १ ॥ १-

एहर्जस्-शसोः ॥ ३६३ ॥

अपभ्रंशे एतदो जस्-शसो परयो एइ इत्यादेशो भवति ॥ एइ ति^२
घोडा एह थलि [३३०. ४] ॥ एइ पेच्छ ॥

अदस ओइ ॥ ३६४ ॥

अपभ्रंशे अदस स्थाने जस्-शसो परयो ओई इत्यादेशो भवति ॥

जइ पुच्छह घर वईइ तो वडा धैर ओइ ।

मिहलिअ-जण-अच्मुद्धरण वन्तु कुडोरइ जोइ ॥ १ ॥

अमूनि वर्तन्ते पृच्छ या ॥

१ B नाहु २ B भ्रशि. ३ B बोलिअइ. ४ B के व व°. ५ B इति प्रय
आदे°. ६ ॥ ठाउ. ७ B विहाण. ८ B ते. ९ B ओइत्था°. १० B वडाइ. ११ B पर.

इदम आयः ॥ ३६५ ॥

अपभ्रंशे इदमर्शब्दस्य स्यादौ आय इत्यादेशो भवति ॥

आयइ लोअहो लोअणइ जाई सरइ न भन्ति ।

अप्पिणं दिट्ठइ मउलिअहिं पिणं दिट्ठइ विहसन्ति ॥ १ ॥

सोसउ म सोसउ च्चिअ उअही वडवानलस्स किं तेण ।

ज जलइ जले जलणो आएण वि किं न पज्जत्तं ॥ २ ॥

आयहो दइ-कलेवेरहो जं वाहिउं त सारु ।

जइ उट्ठम्भइ तो उहइ अह उज्झइ तो ठारु ॥ ३ ॥

सर्वस्य साहो वा ॥ ३६६ ॥

अपभ्रंशे सर्वशब्दस्य साह इत्यादेशो वा भवति ॥

साहु वि लोउं तडप्फडइ वडुत्तणहो तण्णेण ।

वडुप्पणु परि पाविअइ हत्थि^३ मोक्कलडेण ॥ १ ॥

पक्षे । सन्नु वि ॥

किमः कौइ-कवणौ वा ॥ ३६७ ॥

अपभ्रंशे किम. स्थाने कौइ कवण इत्यादेशौ वा भवत. ॥

जइ न मु आयइ दइ धरे कौइ अहो मुहुं तुज्झु ।

पर्यणं जु सण्णइ तउ सहिण सो पिउ होइ न मञ्जु ॥ १ ॥

कौइ न दूरे देस्सइ ॥ [३३९ १]

'फोडेन्ति' 'जे हिअैडवें अप्पणउं ताहं पैराइ कयण धूण ।

रप्पेज्जहु लोअहो अप्पणा वालहें जाया विसम वण ॥ २ ॥

१ B °न्दस्यादी २ B दिट्ठ ३ B पिण ४ B दइ. ५ P कडेव° ६ B °दिउ. ७ B ओटन्न°. ८ B च्छाह. ९ B लोअ १० B °होत्तणेण ११ A वडुत्तणु १ B वडुप्पण १२ B °पावीअ° १३ P हत्थ, B हत्थे. १४ P काइ. १५ A पण. १६ B नुह तुज्झ १७ B वयणज्जुत्त° १८ B देस्सइ १९ B गीराइ; P and B write रप्पेज्जहु° as the first and फोडेन्ति° as the second half. २० A जि २१ B हाअ° २२ B पणइ. २३ P पण, B विच २४ PB तणपण.

इदम आय ॥ ३६५ ॥

अपभ्रंशे इदमशब्दस्य स्यादो आय इत्यादेशो भवति ॥

आयई लोअहों लोअणई जाई सरई न भन्ति ।
 अप्पिणं दिट्ठई मउलिअहिं पिणं दिट्ठई विहमन्ति ॥ १ ॥
 सोसउ म सोसउ चिअ उअही वडवानलस्स किं तेण ।
 ज नलइ नले जलणे आण वि किं न पज्जत्त ॥ २ ॥
 आयहों वड्डुं-कलेवैरहो ज चाहिई त सार ।
 नइ उट्ठमइ तो कुहइ अह डज्झउ तो छार ॥ ३ ॥

सर्वस्य साहो वा ॥ ३६६ ॥

अपभ्रंशे सर्वशब्दस्य साह इत्यादेशो वा भवति ॥

साहु वि लोउं तडप्फडइ वडुत्तणहों तेणेण ।
 वडुप्पणु परि पाविअइ हत्थि^३ मोकलडेण ॥ १ ॥

पक्षे । सवु वि ॥

किम. कौइ-कण्णौ वा ॥ ३६७ ॥

अपभ्रंशे किम स्थाने कौइ कण्ण इत्यादेशौ वा भवत ॥

जइ न सु आवइ दइ धरे कौई अहो मुँहुं तुज्जु ।
 वर्यणं जु रण्डइ तउ सहिण सो पिउ होइ न मज्जु ॥ १ ॥

कौई न नूरे टेक्कमइ ॥ [३३९ १]

‘फोडेन्ति’ ‘जे हिअैडउं अप्पणउं ताहँ पराई वयण धूण ।

रक्खेज्जहु लोअहों अप्पणा वालहँ जाया जिसम धण ॥ ३ ॥

१ ॥ °दसपादी २ B दिट्ठ ३ B पिअ ४ B दइ ५ P कडेव° ६ B °दिव ७ ॥ ओअम्म° ८ B उउद ९ B ओओ १० B °होत्तणेण ११ A वडुत्तणु B वडुप्पण १२ B °पावीअ° १३ P हत्थ B हत्थे १४ P काई १५ A पर १६ B मह नउअ १७ B वयण-तुज्जु° १८ B देवउइ १९ B पोनि; P and B write रक्खेज्जहु° as the first and फोडेन्ति° as the second half २० A त्रि २१ B हौअ° २२ B पराद २३ P धण B धिअ २४ PB तरणहा

मुपुसि कङ्गुहें अणुहरहिं मण कैजे कवणेण ।

जिवें जिवें वडुत्तणें लहहिं तिवें तिवें नवहिं सिरेण ॥ ३ ॥

पद्ये ।

जइ ससेणेही तो मुईअ अह जीवइ नित्रेह ।

त्रिहिं वि पैयारेहिं गइअ घण किं गजेहिं खल मेह ॥ ४ ॥

युष्मदः सां तुहुं ॥ ३६८ ॥

अपभ्रंशे युष्मदः सां परे तुहुं इत्यादेशो भवति ॥

भमर म रुणैयुणि रण्णडइ सा दिसि जोइ म रोइ ।

ना मालइ देसन्तरिअ जमु तुहुं मरहिं विओइ ॥ १ ॥

जस्-शसोस्तुम्हे तुम्हइं ॥ ३६९ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो जसि शसि च प्रत्येकं तुम्हे तुम्हइं इत्यादेशौ भवतः ॥
तुम्हे तुम्हइं जाणह । तुम्हे तुम्हइं पेच्छद ॥ वचनभेदो यथामन्थ-
निवृत्त्यर्थः ॥

टा-ठयमा 'पंडं तंडं ॥ ३७० ॥

अपभ्रंशे युष्मदः टा ठि अम् इत्येनैः सह 'पंडं तंडं इत्यादेशौ
भवतः ॥ टा ।

'पंडं मुकाहं वि वरं-नरु फिट्टइ पत्तत्तणं न पत्ताणं ।

तुह पुणं छाया जइ होजे कह वि ता तेहिं पत्तेहिं ॥ १ ॥

महु दिअउं तंडं ताए तुहुं स वि अंने विनडिअइ ।

पिअं कौइ करउं हउं कौइ तुहुं मंछे मंछु गिलिअइ ॥ २ ॥

१ A सपुसि कंगुहिं. २ B °हरीहिं. ३ B कजे. ४ A B त्रिन्वत्रिन्व.
५ B °तण. ६ B लहइ. ७ A B त्रिन्वत्रिन्व. ८ B नवहिं. ९ A सगिणे°. १० A मुईअअह; B मुईअह. ११ B बेहिं वि. १२ P °वरहिं. १३ B गजहिं.
१४ P तुहुं. B तुहुं. १५ P रु°. १६ A °तुम्हतुम्हे. १७ P पंडं. १८ P तंडं.
१९ A वर. २० B पुण. २१ B होअअ. २२ P तंडं. २३ P तुहुं. B तुहुं.
२४ B अणे. २५ P त्रिअ, B त्रिय. २६ P काइ. २७ B मंछे.

डिना ।

पेइ मैइ वेहिं^३ वि रण-गयहिं को जयसिरि तैकेइ । ७

केसहिं लेप्पिणें जम-धरिणि मण सुहु को थकेइ ॥ ३ ॥

एवं तैइ ॥ अमा ।

पेइ मेहन्तिहें महु मरणें भैइ मेहन्तहें तुग्गें ।

सारस जहें जो वेगला सो वि कृदन्तहें सज्जें ॥ ४ ॥

एवं तइ ॥

भिसा तुम्हेहिं ॥ ३७१ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भिसा सह तुम्हेहिं इत्यादेशो भवति ॥

तुम्हेहिं अम्हेहिं जं किअउं दिट्ठउं^{१०} बहुअ-जणेण ।

तं तेवडुठ समेर-भरु निज्जिउ एक्क रणेण ॥ १ ॥

इसि-इस्म्यां तउ तुज्झ तुभ्रं ॥ ३७२ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो इसिइस्म्या सह तउ तुज्झ तुभ्र इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ तउ होन्तउ आगदो । तुज्झे होन्तउं आगदो । तुभ्र होन्तउ आगदो ॥ इसा ।

तउ गुण-संपइ तुज्झे मदि तुभ्र अणुत्तर सन्ति ।

जइ उप्पत्ति अन्न जेण मदि-मंडलि सिक्खन्ति ॥ १ ॥

भ्यसाम्भ्यां तुम्हहं ॥ ३७३ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भ्यस् आम् इत्येताभ्यां सह तुम्हहं इत्यादेशो भवति ॥ तुम्हहं होन्तउ आगदो । तुम्हहं केरउं घणु ॥

तुम्हासु सुपा ॥ ३७४ ॥

अपभ्रंशे युष्मदः सुपा सह तुम्हासु इत्यादेशो भवति ॥ तुम्हासु टिअं ॥

१ P पेइ, २ P मई, ३ A वेहिंवि, ४ B येइइ, ५ A निणिणु, ६ A परणि,
७ P पेइ, ८ P पेइ, ९ A मेहिंनिहिं, १० B मरण, ११ P मई, B मई, १२ A तुग्ग,
१३ B अग, १४ B उज्जु ॥ मि^{१५} १५ B दिट्ठउ, १६ B ममद, १७ P तुभा, १८ B
होउउ, १९ A तुग्ग, २० A इत्तउ, B होउउ, २१ B तुग्ग, २२ P अणा.

सायस्मदो हउं ॥ ३७५ ॥

अपभ्रंशे अस्मदः सौ परे हउं इत्यादेशो भवति ॥ तसु हउं फलि-
जुगि दुद्धहो [३३८.१] ॥

जस्-शसोरम्हे अम्हइं ॥ ३७६ ॥

अपभ्रंशे अस्मदो जमि शसि च परे प्रत्येकम् अम्हे अम्हइं इत्या-
देशौ भवतः ॥

अम्हे थोवा रिउ बहुअ फायर एम्वं भणन्ति ।

मुद्धि निहालहि गयगै-यलु कइ जण जोण्ह करैन्ति ॥ १ ॥

अम्यणु लादवि जे गया पहिअ पराया के वि ।

अवस न मुअहिं मुहँच्छिअहिं जिर्वँ अम्हइं तिर्वँ ते वि ॥ २ ॥

अम्हे देकरइ । अम्हइं देकरइ । धचनमेदो यवासंख्यानिवृत्त्यर्थः ॥

टा-डयमा मईं ॥ ३७७ ॥

अपभ्रंशे अस्मदः टा डि अम् इत्येतैः सह मईं इत्यादेशो भवति ॥
टा ।

मईं जाणिउं पिअ विरहिअहं फ वि घर होड विआलि ।

नँवर मिअकु वि तिह तवइ जिई दिणयर खय-गालि ॥ १ ॥

डिना । 'पईं मईं वेहिं वि रण-गयहिं [३७०.४] ॥ अमा । मईं
मेहन्तहो तुम्हु [३७१.३] ॥

अम्हेहिं भिसा ॥ ३७८ ॥

अपभ्रंशे अस्मदो भिसा मह अम्हेहिं इत्यादेशो भवति ॥ तुम्हेहिं
अम्हेहिं जं किअँउ [३७१.१] ॥

१ B एस्व. २ B गयपुन°. ३ A करैन्ति. ४ P पहिआ. ५ H मुअच्छि°. ६ A B जिय. ७ A H जिय. ८ P मईं. ९ A जाणिउ. १० B नवर. ११ A जिहि; B जिण. १२ P पईं. १३ A वेहिं वि. १४ B कीअं.

महु मज्झु डसि-डस्म्याम् ॥ ३७९ ॥

अपभ्रंशे अस्मदो डसिना डसां च सह प्रत्येकं महु मज्झु इत्यादेशौ भवत ॥ महु होन्तड गदो । मज्झु होन्तड गदो ॥ टसा ।

महु कन्तहो वे दोसडा हेलि^१ म ईद्वहि आलु ।

देन्तहो हउं परं उव्वरिअ जुंझन्तहो करवालु ॥१॥

जइ भग्गा पारफडा तो सहि मज्झु पिण्ण ।

अह भग्गा अम्हहं तणा तो ते^२ मारिअडेण ॥ २ ॥

अम्हहं भ्यसाम्भ्याम् ॥ ३८० ॥

अपभ्रंशे अस्मदो भ्यसा आमा च सह अम्हहं इत्यादेशो भवति ॥ अम्हहं होन्तड आगदो ॥ आमा ॥ अह भग्गा अम्हहं तणा [३७९.२] ॥

सुपा अम्हासु ॥ ३८१ ॥

अपभ्रंशे अस्मद. सुपा सह अम्हासु इत्यादेशो भवति ॥ अम्हासु ठिअं ॥

त्यादेराद्य-त्रयस्य संवन्धिनो हि न वा ॥ ३८२ ॥

त्यादीनामाद्यत्रयस्य सवन्धिनो ऋष्वर्थेषु^३ वर्तमानस्य वचनस्याप-
भ्रंशे हि इत्यादेशो वा भवति ॥

मुह-कवरि-बन्ध तहें सोह धरहिं

न^४ महु-जुम्हु ससि-राहु करहिं ॥

तहें सहहिं कुरल भमर उल-तुलिअ

नं तिमिर-डिम्भ सेहन्ति मिलिअ ॥ १ ॥

मध्य-त्रयस्याद्यस्य हिः ॥ ३८३ ॥

त्यादीनां मर्ध्यत्रयस्य यदाद्यं वचनं तस्यापभ्रंशे हि इत्यादेशो वा भवति ॥

१ B होतड. २ B कतह ३ A हिं. ४ B धरलिहि. ५ B दित°. ६ B पार. ७ A जुततहो. P जुज्झन्तहो ८ P पिण्ण ९ A ते १० P अमा. ११ B च आह°. १२ P उ गदो. १३ A धं व° १४ A B °शो भ° १५ B न. १६ B जुज्झ. १७ B करेहि १८ B °प्यमत्र°.

वप्पीहा पिउ पिउ भणवि कित्तिउं रुअहि हैयास ।

तुह जलि मैहु पुणुं वद्धहउ विहुं वि न पूरिअ आस ॥ १ ॥

आत्मनेपदे ।

वप्पीहा कैइ वोळ्ळिएण निगिघण वार इ वार ।

सायरि भरिअइ विमल-जलि लहहि न एक्कइ वार ॥ २ ॥

सप्तम्याम् ।

आयहिं जैम्महिं अर्त्तहिं वि गोरि सुं दिज्जहिं कन्तु ।

गय मत्तहं चत्तक्कुसहं जो अविमड्ड हसन्तु ॥ ३ ॥

पक्षे । रुअसि । इत्यादि ॥

बहुत्ये हुः ॥ ३८४ ॥

त्यादीनां मैध्यमत्रयस्य संजन्धि बहुष्वर्थेषु^१ वर्तमानं यद्वचनं तस्यापभ्रंशे हु इत्यादेशो^२ वा भवति ॥

वलि-अम्मत्थणि महु-महणु लहुईहुआ सोउ ।

जइ इच्छहु वडुत्तणउं देहु म मग्गहु कोइ ॥ १ ॥

पक्षे । इच्छह । इत्यादि ॥

अन्त्य-त्रयस्याद्यस्य उं ॥ ३८५ ॥

त्यादीनामन्त्यत्रयस्य यदाद्यं वचनं तस्यापभ्रंशे उं इत्यादेशो वा भवति ॥

विहि विणहउ पीडन्तु गेहं मं धणि करहि^३ रिसाउ ।

संपइ कैडुउं वेस जिबे^४ छुहु अम्पइ वरसाउं ॥ १ ॥

वलि किज्जउं सुअणसुं ॥ [३३८. १] पक्षे । वडुमि । इत्यादि ॥

- १ P B केत्तिउ. २ B अयाम्. ३ A मुह. ४ A B पुग. ५ P काई. ६ P वोळ्ळिए. ७ P जहि महु अ°; B जमि महु अ° ८ A वज्जहि. ९ A स. १० P देज्जहि; B देज्जहि. ११ B मत्तह. १२ P मप्पत्र°. १३ A °धंव°. १४ A तस्यहु. १५ B °शो भ°. १६ B अच्छणे. १७ B °ईहुआ. १८ B इच्छह. १९ B गह. २० B °रहि. २१ P B कइउ. २२ A B जिम्ब. २३ A °ओ. २४ B °स्म. २५ P B कइमी°.

बहुत्वे हुं ॥ ३८६ ॥

त्यादीनामन्त्यत्रयस्य सवन्धि बहुष्वर्थेषु वर्तमान यद्वचन तस्य हु
इत्यादेशो वा भवति ॥

रगो-विसाहिउँ जहिँ लहहु पिय तहिँ देसहिँ जाहु ।

रण दुर्भिक्षे भग्नाइ विणु जुज्जे न बलाहु ॥ १ ॥

पञ्चे । लहिमु । इत्यादि ॥

हि-स्वयोरिदुदेत् ॥ ३८७ ॥

पञ्चम्यां हिस्वयोरपञ्चशे इ उ ए इत्येते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥
इत् ।

कुञ्जर सुमरि म सल्लइल सरला सास म मेहि ।

कउल जि' पाविय विहि-वसिणं ते चरि माणु म मेहि ॥ १ ॥

इत् ।

ममरा एत्थु वि लिम्बडड के 'रि दियहडा विलम्बु ।

घण-पत्तुँ छाया-वटुँ पुल्लइ जामे कयम्बु ॥ २ ॥

एत् ।

प्रिये' ऐम्बहिँ 'केरे' सेह करि छँइहि तुहुँ करवाहु ।

ज' कावालिय वप्पुँडा लेहिँ अभग्गे कवाहु ॥ ३ ॥

पञ्चे । सुमैरहि । इत्यादि ॥

वत्स्यति-स्यस्य सः ॥ ३८८ ॥

अपञ्चशे भविष्यैर्धविषयस्य त्यादे स्यस्य सो वा भवति ॥

१ B° त्यसं यधिपु B° . A खमिगवि° . ३ P° साहिउँ ४ A लहुहुं ५ B° सदि
६ १ दुग्मिगिग ७ दुग्मिगिगे ८ B विण जुज्जे ९ P यदाहु; B विलाहुं १० B
पंचाया १० B ११ A यमिगि B वगेण १२ B चर १३ A विवि १४ B पत्तल°
१५ B वटल. १६ A B चाथ १७ P विग १८ A एम्बहिँ १९ B करि २० A छहुहिं
B लहिं . २१ P ज २२ B वप्पुँडा २३ B अभग्ग २४ A सुस्वगर°,
B गुगुर° . २५ A °दये वि°

दिअहा जन्ति झडप्पडहिं पडहिं मनोरह पच्छि ।

जं अच्छइ तं माणिअइ होसइ करतु म अच्छि ॥ १ ॥

पक्षे । होहिइ ॥

क्रियेः कीसु ॥ ३८९ ॥

क्रिये इत्येतस्य क्रियापदस्यापभ्रंशे कीसु इत्यादेशो वा भवति ॥

सन्ता भोगं जु परिहरइ तसु कन्तहों बलि कीसु ।

तसु दइवेणै वि मुण्डियउँ जसु सडिहडउँ सीसु ॥ १ ॥

पक्षे । साध्यमानावस्थात् क्रिये इति संस्कृतशब्दादेव प्रयोगः । बलि किंजैउँ सुअर्णस्सु [३३८.१] ॥

भुवः पर्याप्तौ हुच्चः ॥ ३९० ॥

अपभ्रंशे भुवो घातोः पर्याप्तापर्ये वर्तमानस्य हुच्च इत्यादेशो भवति ॥

अइतुंगर्त्तणु जं थणहं सो छेयउ ने हु लाहु ।

सहि जइ केवई तुडि-बसेणै अहरि पहुच्चइ नाहु ॥ १ ॥

भ्रूंगो भ्रुवो वा ॥ ३९१ ॥

अपभ्रंशे भ्रूंगो घातोर्भ्रुव इत्यादेशो वा भवति ॥ भ्रूवंह मुहासित किं पि ॥ पक्षे ।

इत्तउँ ओप्पिणु सउणि ठिउँ पुँणु दूसासणु ओप्पि ।

तो हउँ जाणउँ एहो हरि जइ महु अग्गइ ओप्पि ॥

व्रजेर्वुजः ॥ ३९२ ॥

अपभ्रंशे व्रजतेर्धातोर्वुज इत्यादेशो भवति ॥ वुजइ । वुजेप्पि । वुजेप्पिणु ॥

१ A भोगु. २ B तसुं ३ A °इविणवि. ४ A °स्यान क्रियेत इ, ° B° स्यावान क्रिये इ°. ५ B विज्जउ ६ B मुअण्णसु ७ B °शो वा म°. ८ B °तण. ९ A नउ ला°. १० A केव्वइ; B किम्बउ. ११ P वसिण. १२ B भ्रुगो. १३ B धुवह. १४ P ठिउ. १५ A णु

दृशेः प्रस्सः ॥ ३९३ ॥

अपभ्रंशे दृशेर्धातोः प्रस्स इत्यादेशो भवति ॥ प्रस्सदि ॥

ग्रेहेर्गृण्हः ॥ ३९४ ॥

अपभ्रंशे ग्रेहेर्धातोर्गृण्ह इत्यादेशो भवति ॥ पठ गृण्हेष्णिणु व्रतु ॥

तक्ष्यादीनां छोल्लादयः ॥ ३९५ ॥

अपभ्रंशे तक्षिप्रभृतीनां धातूनां छोल्ल इत्यादय आदेशा भवन्ति ॥

जिबैं तिबैं तिक्सा लेवि कर जइ ससि छोल्लिजन्तु ।

तो जइ गोरिहें मुह-कर्मलि सरिसिर्म का वि लहन्तु ॥ १ ॥

आदिप्रहणाद् वेशीर्षु^१ ये क्रियावचना उपलभ्यन्ते ते उदाहार्याः ॥

चूडुलउ चुणीहोइ सइ मुद्धि कवोलि निहित्तउ ।

सासौनल-जाल-झैलकिअउ घाह-सलिल-संसित्तउ ॥ २ ॥

अन्महंयंचिउ थे पयइं पेम्मु निअत्तइ जौवैं ।

सव्वासण-रिउ-संभवहो कैर परिअत्ता तौवैं ॥ ३ ॥

दिअइ खुडुक्कइ गोरिहें गयणि घुंडुक्कइ मेहें ।

घासा-रसि-पवासुअहं विसमा संकडु ऐहु ॥ ४ ॥

अन्मि पओहर वज्रमौ निहें जे^२ संमुह थन्ति ।

मैहु कन्तहो समरज्जणइ गय-घड भजिउ जन्ति ॥ ५ ॥

पुंसैं जौवैं कवण गुणु अवगुणु कवणु मुण्ण ।

जा यपीकी भुहेंही चम्पिज्जइ अवरेण ॥ ६ ॥

१ A गृहेर्गृण्हः । गृहे°. २ A °गृण्ह. ३ A गृण्हे°. ४ P प्रतु. ५ B तक्षप्र°. ६ AB जिम्ब. ७ A तिम्ब; II जिम्ब. ८ A छोल्लेजं°. ९ B नो. १० P कर्मलि, B कर्मले. ११ A सरसि°. १२ B °शीलेयु. १३ P °साण्ल°. १४ A °लज्जल°. १५ AB जाम्ब. १६ B करि. १७ AB साम्ब. १८ B गोरडि. १९ A पुहु°. २० II मेह. २१ II एह. २२ P वज्रवौ. २३ P निष; II निष्पु. २४ B जि. २५ B महसंतहोइह°. २६ A पुसि. २७ B जाए. २८ B °ण. २९ II भुह°. ३० B चंपीज्जह.

तं तेत्तिउं जैलु सायरहों सो तेवडु वित्यारु ।

तिसहें निवारणु पलु वि न वि परं घुट्टुअइ असारु ॥ ७ ॥

अनादौ स्वरादसंयुक्तानां क-ख-त-थ-प-फां ग-घ-ङ-घ-
घ-माः ॥ ३९६ ॥

अपभ्रंशेपदादौ वर्तमानानां स्वरात्परेषामसंयुक्तानां कप्रतथपफां स्थाने
ययासंख्यं गघदघवमाः प्रायो भवन्ति ॥

कस्य गः ।

जं दिट्टुँ सोम-गाहणु असइहिँ हसिउँ निसङ्कु ।

पिअ-माणुस-विच्छोह-गिरु गिलि गिलि राहु मयङ्कु ॥ १ ॥

खस्य घः ।

अम्मीए सत्यावँत्येहिँ सुँधि चिन्तिजइ माणु ।

पिए दिट्टे' हल्लोहलेण को चेअइ अप्पाणु ॥ २ ॥

तथपफानां दघवमाः ।

सवधु करेप्पिणु कधिदु मँइ तसु परं समलँउँ जम्मुँ ।

जासु न चाउ न चौरहहि न य पँहैट्टुअ धम्मु ॥ ३ ॥

अनादाविति किम् । सवधु करेप्पिणु । अत्र कस्य गत्वं न भवति ॥

स्वरौदिति किम् । गिलि गिलि राहु मयङ्कु ॥ असंयुक्तानामिति किम् ।

एकहिँ अँक्खिहिँ सावणु [३९७.२] ॥ प्रायोधिकारात्कचिन्न भवति ।

जइ केवँइ' पौयीसु पिउ अकिआ कुँडु करीसु ।

पाणिउ नयइ सरावि जिबँ' सव्वँङ्गे पइसीसु ॥ ४ ॥

उअ कणिआरु पफुल्लिअँउ कड्ढण-कन्ति-पयासु ।

गोरी-वयण-विणिज्जिअउ नं सेवइ वण-वासु ॥ ५ ॥

१ P तेत्तिओ, २ B उज्जल, ३ P पर घुट्टुअइ, B पर घुट्टुइ, ४ P दिट्टुअ.

५ A असइहि, B असइहिँ, ६ A गुरु, ७ P वयँयु, ८ P सुधे; B सुधे.

९ A दिट्टुइ, १० P मँइ, ११ P गुरु, १२ B मलुङ्ग, १३ A जम्म, १४ B वार, १५ B पम्मुट्टु, १६ A स्वरादाविति, १७ A असिहिँ, १८ A सावणु; ॥

सावण, १९ AB केवइ, २०. B पावेयु, २१ B कड्, २२ AB जिम्ब, २३ A

सव्वगि; B सव्वगिइ, २४ B पफुल्लिउ.

मोनुनासिको वो वा ॥ ३९७ ॥

अपभ्रंशेनादौ वर्तमानस्यासंयुक्तस्य मकारस्य अनुनासिको वकारो वा भवति ॥ कैवँलु कमलु । भँवरु भमरु ॥ लाक्षणिकस्यापि^१ । जिवँ । तिवँ । जेवँ । तेवँ^२ ॥ अनादावित्येव । भयणु ॥ असंयुक्तस्येत्येव ॥ तसु पर सभलैउ जम्मु ॥ [३९६.३]

वाधो रो लुक् ॥ ३९८ ॥

अपभ्रंशे संयोगाद्धो वर्तमानो रेफो लुग् वा भवति ॥ जइ कैवँई पावीसु पिउँ ॥ [३९६.४] पक्षे ।

जइ भग्गा पारकडा तो सहि मज्झु प्रियेर्ण ॥ [३७९.२]

अभूतोपि क्वचित् ॥ ३९९ ॥

अपभ्रंशे क्वचिद्विद्यमानोपि रेफो भवति ॥

प्रासु महारिसि ँउ भणइ जइ सुइ-सत्थु पमाणु ।

मार्यँ चरण नयँन्ताहं दिवि दिवि^३ गङ्गा-ण्डाणु ॥ १ ॥

क्वचिदिति किम् । वासेण वि भारह-स्वम्भि बद्ध ॥

आपद्विपत्संपदां द इः ॥ ४०० ॥

अपभ्रंशे आपद् विपद् संपद् इत्येतेषां दकारस्य इकारौ भवति ॥

अणउ करन्तहो पुरिसहो आवइ आवइ । २ १५ ३१ ॥

विवइ । संपइ ॥ प्रायोधिकारात् । गुणार्हि न संपय किति पँर [३३५.१] ॥

कथं-यथा-तथां थादेरेमेमेहेधा डितः ॥ ४०१ ॥

अपभ्रंशे कथं यथा तथा इत्येतेषां थादेरवयवस्य प्रत्येकम् एम इम इह डध इत्येते टितश्चत्वार आदेशा भवन्ति ॥

१ A रम्यलु, २ A भवरु, ३ A °पि । जेम् । तेम् । अना°, ४ B तेवँ । जावँ तावँ । अना° ५ B °भल्लप्र°, ६ A B केम्बइ, ७ A पिउ । जइ = P प्रियेण, ८ B मार्यहे, ९ A नमताह, ११ PB दिवेदिवे, १२ P °र इवारे भ°, १३ B इर्म°, १४ B परा, १५ A °था था°.

कैम ममण्ड दुट्ट दिणु किं रयणी लुडु होड ।

नव-यहु-दंसण-लालमउं वहड मणोरह सोड ॥ १ ॥

ओ गोरी-मुह-नित्रिअउ वदलि लुट्ट मियड्ड ।

अउं वि जो परिहविय-तणु सो किं मवडं निमड्ड ॥ २ ॥

चिम्वाहरि तणु रयण-वणु किह ठिउ मिरिआणन्ड ।

निरुवमै-रसु पिणं^१ पिअवि जणु सेमहो दिण्णी मुह ॥ ३ ॥

भैण सहि निहुअउं तेव^२ भैइं जड पिउ दिट्ट^३ मरोसु ।

जेव न जाणड मज्जु मणु पम्पगवडिअं तामु ॥ ४ ॥

जिव^४ जिवं वड्डिम लोअणहं॥तिव^५ तिवं वम्महु निअय-मर[३४४.१]॥

मैडं जाणिउं प्रियं^६ विरहिअहं क वि घर होड विआलि ।

नवरं मिअड्ड वि निह तवड जिह दिणयर मय-गालि ॥ ५ ॥

[३७७. १] एवं तिघ-जिघावुदाहार्यौ ॥

यादक्तादकीदृशीदृशां दादेर्देहः ॥ ४०२ ॥

अपभ्रंशे यादगोदीनां दादेरयवस्य दिन् एह इत्यादेशो भवति ॥

महं भणिअउं बलिराय तुहं केहड मगणं पेहु ।

जेहु तेहु न वि होड घट मडं नारायणु ऐहु ॥ १ ॥

अतां डइसः ॥ ४०३ ॥

अपभ्रंशे यादगादीनामदन्तानां यादगोतादशकीदृशेदृशानां दादे-
रयवस्य दिन् अइम इत्यादेशो भवति ॥ जडमो । तडमो । फडमो ।
अडमो ॥

१ P केव. २ B दुट्ट. ३ A चिम्ब. ४ B मड. ५ A मुहिनि. ६ B मुह. ७ B अफवि.
८ A चिम्ब; B चिन्. ९ A मम्मड, B ममड. १० P आण्ड. ११ A वल. १२ B
पिणं वि पि. १३ P मणु. १४ AB तेव. १५ A मड; B मट. १६ B दिट्ट.
१७ AB जेव. १८ P वडिउ. १९ A B चिम्बचिम्ब. २० AB चिम्बचिम्ब.
२१ P जाणिउ. २२ A विअ. २३ P नवरि. २४ A दादगादी. २५ A भणिअउं.
२६ P टहु; B तुह. २७ P मगणु. २८ A एहो. २९ A दादगादी.

यत्र-तत्रयोस्त्वस्य ङिदेत्थ्वत्तुं ॥ ४०४ ॥

अपभ्रंशे यत्रतत्रशब्दयोस्त्वस्य एत्थु अत्तुं इत्येतौ ङितौ भवतः ॥

जइ सो घडदि प्रैयावदी केत्थु वि लेप्पिणु सिक्खु ।

जेत्थु वि तेत्थु वि एत्थु जगि भण तो तहि^३ सारिक्खु ॥ २ ॥

जत्तु ठिदो । तत्तुं ठिदो ॥

एत्थु कुत्रात्रे ॥ ४०५ ॥

अपभ्रंशे कुत्र अत्र इत्येतयोस्त्वशब्दस्य ङित् एत्थु इत्यादेशो भवति ॥
केत्थु वि लेप्पिणु सिक्खु ॥ जेत्थु वि तेत्थु वि एत्थु जगि ॥ [४०४.१]

यावत्तावतोर्वदिर्म उं महिं ॥ ४०६ ॥

अपभ्रंशे यावत्तावदित्यव्यययोर्वकारादेरव्ययस्य म उं महिं इत्येते
त्रय आदेशा भवन्ति ॥

जाम न निवडइ कुम्भ-यडि सीह-चवेड^४-चडक ।

ताम समत्तहं मयगलहं पइ पइ घज्जइ^५ ढक ॥ १ ॥

तिर्लिहं तिलत्तणुं ताउँ पर जाउँ न नेह गलन्ति ।

नेहि पणट्टइ ते जिं^६ तिल तिल फिट्ठवि खलं^७ ह्तिन्ति ॥ २ ॥

जौमहिं विसमी फज्ज-गाइ जीवहं^८ मज्जे एइ ।

तौमहिं अच्छउ इयर जण सुअणु वि अन्तरु देइ ॥ ३ ॥

वा यत्तदोतोर्देवडः ॥ ४०७ ॥

अपभ्रंशे यद् तद् इत्येतयोस्त्वन्तयोर्वावत्तावतोर्वकारादेरव्ययस्य ङित्
एवड इत्यादेशो वा भवति ॥

जेयडु अन्तरु रावण-रौमहं^९ तेवडु अन्तरु पट्ठण-गामहं ॥

पक्षे । जेत्तुलो । तेत्तुलो ॥

१ B° नु. २ A प्रैयावदी. ३ P B तदे. ४ B चवेड. ५ B घज्जइ. ६ A तिलह.

७ B° जण. ८ P ते जि. ९ B गल. १० P हन्ति. ११ A जाम्महिं. १२ A जीवह.

१३ A ताम्महि. १४ A रामहुं; B रामह. १५ A अंतर. १६ B जेत्तुलो । तेत्तुलो.

वेदं-किमोर्यादिः ॥ ४०८ ॥

अपभ्रंशे इदम् किम् इत्येतयोरत्वन्तयोरियत्कियतोऽर्यकारादेरवयवस्य
डित् एवडं इत्यादेशो वा भवति ॥ एवडु अन्तरु । केवडु अन्तरु ॥
पक्षे । एत्तुलो । केत्तुलो ॥

परस्परस्यादिरः ॥ ४०९ ॥

अपभ्रंशे परस्परस्यादिरकारो भवति ॥

ते मुग्गंढा हराधिआ जे परिधिद्धा ताहं ।

अवरोप्पैरु जोअन्ताहं सामिउ गल्लिउ जाहं ॥ १ ॥

कादि-स्थैदांतोरुच्चार-लाघवम् ॥ ४१० ॥

अपभ्रंशे कादिषु व्यञ्जनेषु स्थितयोः ए ओ इत्येतयोरुच्चारणस्य लाघवं
प्रायो भवति ॥

सुपे चिन्तिज्जह माणु [३९६.२] ॥

तसु हउं कैलि-जुगि दुल्लहहो [३३८.१] ॥

पदान्ते उं-हुं-हिं-हंकाराणाम् ॥ ४११ ॥

अपभ्रंशे पदान्ते वर्तमानानां उं हुं हिं हं इत्येतेषां उच्चारणस्य लाघवं
प्रायो भवति ॥

अल्लु जु तुच्छउं तहें धणहे [३५०.१] ॥

बलि किज्जउं सुअणस्सु [३३८.१] ॥

दइउं घडावइ वणि तरुहुं [३४०.१] ॥

तरुहुं वि वण्णुं [३४१.२] ॥

सग्ग-विसाहिउं जहिं लेहहुं [३८६.१] ॥

तेणहें तइज्जी भन्नि 'नं वि [३३९.१] ॥

म्हो म्भो वा ॥ ४१२ ॥

अपभ्रंशे म्ह इत्यस्य स्थाने म्भ इति मकारान्तो भकारो वा

१ A एवडु. २ B एत्तुलो । केत्तुलो. ३ B °रसद्दस्या°. ४ P मुग्गंढा; B मुग्गुदा.

५ B °प्पर. ६ A जोअताह; B जोहताह. ७ A °रस्य. ८ B कलिज्जुगि. ९ A

दइयु. १० A वण्णु. ११ A °हिओ; P °हिउं. १२ A °हहु. १३ A तिणहं;

B तेणहंतइजी. १४ B नविहुं. ॥

भवति ॥ म्ह इति पक्ष्म-श्म-ष्म-स्म-ह्यां म्हः [२.७४] इति प्राकृत-
लक्षणविहितोत्र गृह्यते । संस्कृते तदसंभवान् । गिम्भो । सिम्भो ॥

वम्भ ते विरला के वि नर जे सव्वङ्ग-छइह ।
जे वैङ्गा ते वञ्चयर जे उज्जुअ तें वइह ॥ १ ॥

अन्यादशोनाइसावराइसौ ॥ ४१३ ॥

अपभ्रंशे अन्यादशशब्दस्य अत्राडस अवराइस इत्यादेशौ भवतः ॥
अत्राइसो । अवराइसो ॥

प्रायसः प्राउ-प्राइव-प्राइम्ब-पगिगम्वाः ॥ ४१४ ॥

अपभ्रंशे प्रायस् इत्येतस्य प्राउ प्राइव प्राइम्ब पगिगम्ब इत्येते चत्वार
आदेशा भवन्ति ॥

अत्रे ते दीहर लोअण अहु तें भुअ-जुअलु
अहु सु घण-धैण-हारु तं अत्रु जि मुह-कमलु ।
अत्रु जि फेस-फलावुं सु अत्रु जि प्राउ विहि
जेण णिअम्बिणि घडिअ स गुण लायण्ण-णिहि ॥ १ ॥

प्राइव मुणिहँ^१ वि भन्तही^२ तें मणिअडा गणन्ति ।
अगड निरामइ परम-पड अज्ज वि लउ नँ^३ लहन्ति ॥ २ ॥

अँमुं-जलें प्राइम्ब गोरिअँहे सहि रँव्वत्ता नयण-सँर ।
तें^४ संमुह संपेमिआ देन्ति^५ तिगिँछी घत्त पँर ॥ ३ ॥

एमी पिउ रुसेमुं हउँ म्हा^६ मँई अणुणेइ ।
पगिगँउ एड मणोरहँ दुवरु दइउ वरेइ ॥ ४ ॥

१ B वैकानेवैव. २ A उज्जु. ३ P प्राइवपगिगं. ४ P प्राइव पगिगं. ५ B ते.
६ B पण्णार. ७ B लाउ. ८ P निअम्बिणि, B निअम्बणि. ९ A लायण. १० P मु-
निवि केमं. ११ B ते. १२ B नहंति. १३ B अणुअलें, P अणुअलि. १४ P प्र हँ.
१५ P मँरिअहि. १६ P उवन्ता, B उवत्ता. १७ A मर. १८ B तं. १९ B दिनि.
२० A निरएही. २१ A परा. २२ B हमेय दुउं. २३ P मँई. २४ P पगिगं.

वान्ययोनः ॥ ४१५ ॥

अपभ्रंशे अन्यथाशब्दस्य अनु इत्यादेशो वा भवति ॥

विरहाणल-जाल-कालिअउ पहिउं को वि बुद्धिबि ठिअउं ।

अनुं सिमिर-कालि मीअल-नलहु धूसु कहन्तिहु उट्टिअउं ॥१॥

पक्षे । अन्नह ॥

कुतमः कउ कहन्तिहु ॥ ४१६ ॥

अपभ्रंशे कुतम्शब्दस्य कउ कहन्तिहु इत्यादेशो भवति ॥

महु कन्तहो गुट्ट-ट्टिअहो कउ झुम्पडा यल्लि ।

अह रिउ-म्हिरे उन्हवइ अह अप्पणं न भन्ति ॥ १ ॥

धूसु कहन्तिहु उट्टिअउ [४१५. १] ॥

तवस्तदोस्तोः ॥ ४१७ ॥

अपभ्रंशे तवस् तंश इत्येतयोस्तो इत्यादेशो भवति ॥

जइ भग्गा पारबडा तो सहि मञ्जु पिण ।

अह भग्गा अम्हेहं तणा नो ते माग्गिअडेण ॥ १ ॥ [३७१. ७]

एवं परं-ममं-पुवं-मा-मनांकं एव पर ममाणु धुवु मं

मणाउं ॥ ४१८ ॥

अपभ्रंशे एवमादीना एवादिषु आदेशा भवन्ति ॥

एवम एवम् ।

पिय-मंगमि कउ निहटी पिअहो पगेक्कमहां केम्भं ।

'मेडं मित्रि' वि विआमिंओ निह न एव्व न तेम्भ ॥ १ ॥

परम. पर । गुंणहि न मंपेड किनि पं॥ [३३. १]

१ A °दिओ कोइ २ B बुद्धि ३ B अन्न ४ B कन्तहु ५ १B °अओ
६ A °दिहु ७ B बुद्धि ८ B अन्न ९ AR °अओ १० B नन्दो ११ B अन्नम्मा,
१२ A ननक्. १३ B नन्नम्मा. १४ B दिन्न. १५ A नन्द B नन्द १६ B विज्जिबि
१७ A °विआ. १८ B दुण्ही १९ PB मयय २० B पर

समम. समार्णु. १

फन्तु जु सीहहो उवमिअइ तं मह रण्डिउ माणु ।

सीहु निरकर्ये गय हणई पिउ पय ररुय समार्णु ॥ २ ॥

धुवमो धुवुः ।

चर्चलु जीविउ धुवु मरणु पिअ रूसिज्जई काई ।

होसंहिं दिअहा रूसणा दिअई वरिस-सयाई ॥ ३ ॥

'मो मं । मं धणि करेहि विसाउ [३८५. १] ॥ प्रायोप्रहणात् ।

माणि पण्डुइ जइ न तेणु तो देसडा चंइज्ज ।

मा दुज्जण-कर-पल्लवेहिं^{१६} दंसिज्जन्तु भमिज्जं ॥ ४ ॥

लोणुं मिलिज्जइ पाणिणं अरि^{१७} खल मेह म गज्जुं ॥

वालुउ गलई सु छुम्पडा गोरी तिम्मइ अज्जु ॥ ५ ॥

मनाको मणोउं ।

विहवि पण्डुइ षड्डुडउ रिद्धिहिं जेण-सामनु ।

किं पि मणोउं महु पिअहो ससि अणुहरइ न अनु ॥ ६ ॥

फिलाथवा-दिवा-सह-नहेः किराहवड दिवे सैहुं नाहिं ॥ ४१९ ॥

अपभ्रंजे किलादीनां किरादय आदेशा भवन्ति ॥ किलस्य किर. ।

रिर ग्याइ न पिअई न विहवइ धम्मि न वेचंई रुअडउ ।

इह कियेणु न जाणइ जह जैमहो खणेणं पहुचइ दूअडउ ॥ १ ॥

अथयोहयड । अहवइ न सुवसेई एह रओडि ॥ प्रायोधिकारात् ।

जाइज्जइ तहिं देसडइ लम्मइ पियहो पमाणु ।

जइ आउइ तो औणिअइ अदवा तं जि निवाणु ॥ २ ॥

दियो दिये । ^{१८}द्विविद्विवि गङ्गा ण्हायु ॥ [३९९. १]

१ A ममाणु. २ B उज्जु. ३ B अह. ४ P कयइ ५ B हणइ. ६ B चचल.
७ B दिह. ८ A मणीअइ. ९ B काइ. १० P होसइ. ११ B माम १२ B करहिं
विगाउ. १३ B षड्डुइ १४ B तणु. १५ P चण्ड १६ P विहि. १७ BP भमेज्ज
१८ B लोण. १९ P पाणिण. २० P अरे २१ A मजे २२ A अह सुपडइ गो. २३ B
मणाउ. २४ P जणु. २५ P साहुं २६ B पीअइ. २७ B वेचइ. २८ B कियेणु. २९
B होयरा ३० P खणे ३१ B सह. ३२ B आणीइ. ३३ P B दिवेदिवे.

सहस्य सहं ।

जउ पवसन्ते सहं न गय न मुअ विओएँ तस्सु ।

लजिजइ संदेसडा दिन्तेहिँ सुहय-जणस्सु ॥ ३ ॥

नहेनीहिँ ।

एत्तहेँ मेह पिअन्ति जलु ऐत्तहेँ वडवानेल आवट्टइ ।

पेक्खु गहीरिम सायरहो एक्क वि कणिअ नाहिँ ओहेट्टइ ॥ ४ ॥

पश्चादेवमेवैवेदानीं-प्रत्युत्तेतसः पच्छइ एम्बइ जि एम्बहिँ

पच्चलिउं एत्तहे ॥ ४२० ॥

अपभ्रंशे पश्चादादीनां पच्छइ इत्यादय आदेशा भवन्ति ॥ पश्चातः

पच्छइ । पच्छइ होइ विहाणु [३६२.१] ॥ एवमेवस्य एम्बइ ।

एम्बइ सुरउ समत्तु [३३२.२] ॥ एवस्य जिः ।

जाउ म जन्तउ पल्लवह देक्खणउँ कह पयं देइ ।

हिअँइ तिरिच्छी 'हँउ जि पर पिउ डम्बरइँ करेइ ॥ १ ॥

इदानीम एम्बहिँ ।

हरि नथाविउं पङ्गणइ विम्हइ पाडिउ छोउ ।

एम्बहिँ रँहि-पओहरहं जं भावइ तं होउ ॥ २ ॥

प्रत्युत्तस्य पञ्चलिउ ।

साय-सलोणी गोरडी नवखी क वि विस-गण्ठि ।

मडु पच्चलिओ' सो मरइ जासु न लग्गइ कण्ठि ॥ ३ ॥

इत्तस एत्तहे । एत्तहेँ मेह पिअन्ति जलु [४१९.४] ॥

विपण्णोक्त-वर्त्मनो बुध्न-बुत्त-विचं ॥ ४२१ ॥

अपभ्रंशे विपण्णादीनां बुद्धादय आदेशा भवन्ति ॥

१ P जओ पवसन्तेण सहं न मुअ विउएँ तस्सः B जउ पविपेते न सहं मुअ तसु

अ विउएँ तस्स. २ P देन्तिहिँ; B देतेहिँ. ३ A एत्तहि. ४ A °नले; P °गल.

५ B उहट्टइ. ६ A °म्बहि. ७ P पच्चलिउ; B पच्चलिउ. ८ B °शावाम°. ९ B

समत्तु. १० PB दिन्तउ. ११ B °पइ. १२ B हीइ. १३ A तिरिच्छी. १४ B

हुजि. १५ B °विउं. १६ P प्रह°. १७ B राअ°. १८ B पच्चलिउ. १९ PB

°लिउ. २० B °वम्बइ°.

विपणस्य वुन्न ।

मैइ वुत्तउ तुँहु धुरे धरहि कसरेहि विगुत्ताइ ।

पैइ विणु धवल न चढइ भरु एम्बइ वुन्नउ कौइ ॥ १ ॥

उक्तस्य वुत्त । मइ वुत्तउ [४२१.१] ॥ चर्त्मनो विच. । 'जे मण
विचि न माई [३५०.१] ॥

शीघ्रादीना वहिह्लादयः ॥ ४२२ ॥

अपभ्रंशे शीघ्रादीना वहिह्लादय आदेशा भवन्ति ॥

एँकु कइअह वि^१ न आँवही अल्ल वहिह्लउ जाहि ।

मैइ मिर्त्तडा प्रँमाणिअउ पैइ जेहँउ सल्ल नाहि ॥ १ ॥

झफटस्य घल्ल । ३।०८०।, १८६८

जिब^१ सुपुरिस तिव^२ घल्लइ जिब^१ नइ तिव^२ बलणाइ ।

जिब^२ डोङ्गर तिव^२ कोट्टरइ हिआ विसूरहि काउ ॥ २ ॥

अस्पृश्यससर्गस्य बिट्ठाल ।

जे उठेविणु रयणनिहि^३ अप्पेउं तडि घल्लन्ति ।

तैह सद्धह बिट्ठालु पँरु फुकिज्जन्त भमन्ति ॥ ३ ॥

भयस्य द्रवक् ।

^३दिबेहिं विट्ठत्तउं खाहि षट् सचि म एँकु वि द्रम्मु ।

को वि द्रवक्उ सो पडइ जेण समप्पइ जम्मु ॥ ४ ॥

आत्मीयस्य अप्पण । कोहेन्ति जे दिअडउं अप्पणउ ॥ [३६७.२]

दृष्टेद्वेहि । एकमेवउ जइ वि जोपदि हरि सुँटु सव्यायरेण ॥

तो वि ^३देहि जैहिं कहिं वि राही ॥

को सवैइ संवरेवि^३ दँहुं नयणी ^३नेहिं पडैट्टा ॥ ५ ॥

१ ABमइ २Bवुन्नउ ३ABतुहु ४ Bधुरधरदिक°. ५ ABपइ ६ PB
एम्बइ वुन्नउ ७ Pपाई ८ Aज ९ Bमाइ १० Bएकु. ११ Bवि आ° १२ P
°वहि १३ Bमितठा १४ Aप्रम्वा°. १५ B°भियउ. १६ II जेहउ. १७ Bनाहि.
१८ A सगडकस्य १९ ABजिम्ब २० ABतिम्ब २१ B °लइ २२ A जिम्ब
टांगर निम्ब कोट्ट°; B जिम डुणर तिम बुट्ट° २३ A निधि, II निहि. २४ P अणउ
२५ A तइ, B तट्ट. २६ B पर २७ A दिविहिं २८ A एकु विद्रम्म. २९ B मुट्ट
१० II देहिं ३१ Bजहि ३२ A एणइ ३३ B संचरेवि ३४ A दट्ट°; P दट्ट°
३५ A नयण ३६ P नेहं ३७ A पलोहा

गाढस्य निघट्टः ॥

विहवे कस्सु यिरत्तणउं जोव्वणि कस्सु मरुट्टु ।

सो लेख्खणउ पठाविअइ जो लग्गइ निघट्टु ॥ ६ ॥

साधारणस्य सङ्खलः ।

कहिं सँसहुरु कहिं मयरहरु कहिं धरिणिणु कहिं मेहु ।

दूर-टिआहँ वि सज्जणहं होई असङ्खलु नेहु ॥ ७ ॥

फौतुफस्य कोडुः ।

कुञ्जैरु अन्नहँ तरु-अरहँ कुञ्जेणँ बहइ हत्थु ।

मणु पुणु एक्काहिं सहइहिं जइ पुच्छइ परमस्थु ॥ ८ ॥

प्रीडार्याः रेडुः ।

रेडुयं कयमन्हेहिं निच्छयं किं पयम्पह ।

अणुगत्ताउं भत्ताउं अन्हे मा वय मामिअ ॥ ९ ॥

रस्यस्य रवण्णः ।

सरिहिं^{१८} न सरेहिं न सरयेरहिं न वि उज्जाण वणेहिं ।

वेम रवण्णेो होन्ति वढ निवमन्नेहिं मुअणेहिं ॥ १० ॥

अद्भुतस्य ढवरिः ।

हिअडा पइ एहु^{१९} बोद्धिअओ महुँ अग्गेइ सय-वार ।

पुँट्टिसु पिणँ^{२०} पयसन्ति^{२१} हँ मण्डय ढवरि-सारे ॥ ११ ॥

देसप्रीत्यस्य देहिः । देहि म झेहिआलु [१७९.१] ॥

१ B निव्वह; २ ॥ कस्स ३ B °रह. ४ A लेहवप°. ५ B निव्वह. ६ B मरुट्टु.
७ B मयिहरु. ८ A °रट्टिआ. ९ B °आणवि. १० B होइ. ११ B कुजर. १२ P भसहिं.
१३ B °रहि, B °रह. १४ P कोट्टिण; B कोट्टेण १५ B चह. १६ B °यमे°. १७ B °साओ. १८ B गरिहिं न सरयेरहिं. १९ A °वन्ना. २० P बोधि° २१ B
बोधिउ. २२ A महु. २३ A °गय २४ B पुट्टिसु २५ A पिअ २६ P °गन्ते.
२७ B सहइ. २८ A साइ २९ A ज्ञाय°.

पृथक्पृथगित्यस्य जुअंजुअ. ॥

एकं बुडुली पञ्चहिं रुद्धी तहं पञ्चहं वि जुअंजुअ बुद्धी ।

वहिणुए तं घरे कहि किं व नन्दउं जेत्यु बुडुम्बउं अप्पण-उन्तउं ॥

मूढस्य नालिअं-यदौ ।

जो पुणुं मणि जि खसफसिंहूअउ चिन्तइ देइ न टंम्मु न रूअउ ।

रइ-चसं-भमिरु करमुंलालिउ घराहिं जि कोन्तुं गुणइ सो नालिउ ॥

दिघेहिं विवत्तउं ग्याहि^१ वड [४२२.४] ॥ नवस्य नवरं. । नवरंभी
क वि विसगण्ठि [४२०.३] ॥ अवस्कन्दस्य दडवड. ।

चैलेहिं चैलन्तेहिं लोअणोहिं जे तंइ दिट्ठा घालि ।

तहिं मैयरद्वय-द्वयवडउ पडइ अपूरइ कालि ॥ १४ ॥

यदेइल्लुं. । लुइं अग्यइ घरंसाउ [३८५.१] ॥ संगन्धिन. केर-त्तणौ ।

गयउ सु केसरि पिअहु जलु निचिन्तेइ हरिणाइं ।

जसु केरए हुंकारैइए मुहंहुं पैडन्ति तैणाइं ॥ १५ ॥

अहं भग्ना अमहं तणा [३७९.२] ॥

माभैपीरित्यस्य मन्मीसेति स्त्रीलिङ्गम् ।

सत्यायतैहं आलवणु साहु वि लोउ करेइ ।

आदन्नहं मन्मीसडी जो सज्जणुं सो देइ ॥ १६ ॥

यद्यदृष्टं तत्तदित्यस्य जाइट्ठिअौ ।

जइ रचसि जाइट्ठिअैए दिअडा मुंढ सहाय ।

लोहें कुट्टणएण जिबें घणा सहेसइ ताव ॥ १७ ॥

१ A पृथगित्यस्य २ P °गित्येत्यस्य. ३ A एक ४ A वहिणए. ५ B घर
६ किम्ब, B किम. ७ B नदउ. ८ A जेत्यु. ९ A अप्पणु. ८ A नालिय ११ A पुण
१२ B °विअ°. १३ B दम्म १४ A रुउ. १५ A वसु १६ A °गुलाति° १७ B कोनु.
१८ B °लिभउ. १९ A ताइ २० B °कयः २१ B नवमसीवक°. २२ A चलहिं २३ B
°लचिसेहिं°. २४ P तइ, B तइ. २५ A ममरद्वयद°, B मरयद्वयद° २६ D 'हु', २७
B °हु २८ B वसा°. २९ P तहं. ३० B °रए. ३१ A रद्वइ, B °रउए ३२ A महुहु.
३३ A पडति. ३४ B तणाइ. ३५ B जइ. ३६ A °महत°, B °महहत° ३७ A °वत्पइ
३८ ॥ संग्रज ३९ A °ट्टिया, B ट्टिअ. ४० AB मुद°. ४१ AB जिम्ब.

हुहु-घुग्घादयः शब्द-चेष्टानुकरणयोः ॥ ४२३ ॥

अपभ्रंशं हुहुर्वादयः शब्दानुकरणे घुग्घादयश्चेष्टानुकरणे ययासंग्यं प्रयोक्तव्याः ॥

मैहँ जाणिउँ बुझीसु हउँ पेम्मै-द्रहि हुहुँ त्ति ।

नवरि अचिन्तिय संपहिय विप्पिय-नाव झहँ त्ति ॥ १ ॥

आदिग्रहणात् ।

रज्जइ नउ कसरखेहिं पिज्जइ नउँ घुण्टेहिं ।

एम्बइ होइ सुहच्छही पिएँ दिट्टे^१ नयणेहिं ॥ २ ॥

इत्यादि ॥

अज्ज वि नाहु मैहु जि घरि मिद्धत्या^२ वन्देइ ।

ताउँ जि विरहे^३ गवक्खेहिं मक्खे^४-गुग्गिअ वेडे^५ ॥ ३ ॥

आदिग्रहणात् ।

सिरि जर-खण्डी छोअही गलि मणियहा न बीम ।

तो वि गांठे^६हा कराविआ मुद्धणं उट्ट-यईस ॥ ४ ॥

इत्यादि ॥

घइमादयोनर्थकाः ॥ ४२४ ॥

अपभ्रंशे घइमित्यादयो निपाता अनर्थकाः प्रयुज्यन्ते ॥

अम्मटि पच्छायागहा पिउ कलहिअउ विआलि ।

घइं विररी^७ बुढही होइ जिणामहो कालि ॥ १ ॥

आदिग्रहणात् ग्राहं इत्यादयः ॥

तादर्थ्ये केहिं-तेहिं-रेमि-रेसि-तणेणाः ॥ ४२५ ॥

अपभ्रंशे तादर्थ्ये श्रोत्ये केहिं तेहिं रेसि रेमि तणेण इत्येनं पद्य निपाताः प्रयोक्तव्याः ॥

१ AB मड २ A जालीउ. ३ B पेमडे. ४ B^०हरणि. ५ B^०नि। ममद
६ A नहु. ७ A घुंहे. ८ P एम्ब ९ B दिट्टे. १० A मद्धि. ११ B विरह.
१२ A P मद्धु. १३ A देउ. १४ B गोठहा. १५ B विररी^०.

ढोहा ऐह परिहासडी अई भण कवणैहिं देसि ।

हउं शिज्जउं तउ केहिं पिअ तुहुं पुणु अन्नहिं रेसि ॥ १ ॥

एव तेहिरेसिमाबुदाहार्ये ॥ वडूँत्तणहो तणेण ॥ [३६६ १]

पुनर्विन^१ स्वार्थे डुः ॥ ४२६ ॥

अपभ्रंशे पुनर्विना इत्येतार्थ्या पर स्वार्थे डु प्रत्ययो भवति ॥

सुमरिज्जइ त वडूँहैउं ज धीसरइ मणारुं ॥

जहिं पुणु सुमरण जाउ गउ तेहो नेहहो कँई नारुं ॥ १ ॥

विणु जुँजो 'न वलाह ॥ [३८६ १]

अधश्यभो डे-डौ ॥ ४२७ ॥

अपभ्रंशेवश्यम स्वार्थे डे ड इत्येतौ प्रत्ययौ भवत ॥

जिब्बिन्दिउ नार्यगु वसि करहुं जसु ओधिअई अन्नइ ।

मूलि विणईइ तुनिणिहे^२ अर्थसें सुईहिं पण्णइ ॥ १ ॥

अवसे न सुअहिं सुईच्छिअहिं ॥ [३७६ २]

एकशसो डिः ॥ ४२८ ॥

अपभ्रंशे एकशशब्दात्स्वार्थे डिर्भवति ॥

एकसि मील-कलकिअह देज्जहिं पच्छित्तौइ ।

जो पुणु खण्डइ अणुत्तिअह तसु पच्छित्तें काइ ॥ १ ॥

अ-डड-डुहाः स्वार्थिकै-क लुक् च ॥ ४२९ ॥

अपभ्रंशे नाम्न परत स्वार्थे अ टड डुह इत्येते त्रय प्रत्यया भवन्ति
तत्संनियोगे स्वार्थे कप्रत्ययस्य लोपश्च ॥

१ A अइमन B अहिइ° २ PB कवणहि ३ A तुहुं P तुहुं ४ P अन्नइ
B अन्नइ ५ B वडूँहै ६ B °भ्या स्वां ७ B °सहज ८ B रामरण ९ A तहु
B ताहो १० P कँई B कइ ११ P जुजो, B जुजो १२ P न वला°
१३ P नायगई १४ B °हु गु १५ B अदिअ° १६ B विणिट्ट° १७ A °णिदि
१८ A अवसत् १९ A सुवई B सुवदि २० B पणदं २१ A अवसु २२ A °अहि
२३ B सुअच्छि° २४ B °च्छिताइ २५ A खण्डइ २६ A पच्छित्तें २७ A °धिक्लु°
२८ P स्वार्थ प्र°, B स्वार्थिकस्य कप्र°

विरहाणल-जाल-करालिअउ पहिउ पन्थि जं दिट्ठउ ।

तं मेलवि सव्वहिं पन्थिअहिं सो जि किअउं अगिगट्ठउ ॥ १ ॥

डडं । महु कॅन्तहो वे दोसडा [३७९. १] ॥ डुहं । एक्क कुहुली
पञ्चोहिं रुद्धी [४२२. १२] ॥

योगजाश्वैपाम् ॥ ४३० ॥

अपभ्रंशे अडडडुहानां योगभेदेभ्यो ये जायन्ते डडअ इत्यादयः
प्रत्ययास्तेपि स्वार्थे प्रायो भवन्ति ॥ डडअ । 'फोडेन्ति जे हिअडडं
अप्पणउं [३५०. २] ॥ अत्र किसलय° [१. २६९] इत्यादिना यलुक् ॥

हुहअ । चूडुहउ चूनीहोइसइ [३९५. २] ॥ डुहडड ।

सामि-पसाउं सलज्जुं पिउ सीमा-संधिहिं वासु ।

पेक्किंवि वाहु-वलुहडा घण मेहइ नीसासुं ॥ १ ॥

अत्रामि° स्यादौ दीर्घ-ह्रस्वौ [४. ३३०] इति दीर्घः ॥ एवं बाहु-
वलुहडड । अत्र त्रयाणां योगः ॥

स्त्रियां तदन्ताङ्गीः ॥ ४३१ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानेभ्यः प्राक्तनसूत्रद्वयोक्तप्रत्ययान्तेभ्यो ङीः°
प्रत्ययो भवति ॥

पहिआ °दिट्ठी गोरडी दिट्ठी मग्गुं निअन्त ।

अंसूसोसोहिं कञ्चुआ तितुव्वाणे करन्त ॥ १ ॥

एक्क कुहुली पञ्चोहिं रुद्धी [३७९. १] ॥

१ B° लिउ. २ A °ओ. ३ B सव्वेहि. ४ P कयउ. ५ P डड. ६ A कातहो, B कलहु.
७ P डुह. ८ A एकु. ९ A °वाहि १० A °तेतेट्ठ°. ११ B फोडति. १२ B चुटु°. १३ P चुणीहो; B चुणीहो°. १४ A पसाओ १५ P सलज्ज. १६ A °निअवि,
P पेक्कवि. १७ P बाहव°. १८ B नीमास १९ B °मित्तस्या°. २० A °णां प्रयो°. २१ B ङीप्र°. २२ B दिट्ठि. २३ ॥ मग्ग. २४ B सासहि २५ P °व्वाणु

आन्तान्ताङ्गः ॥ ४३२ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानादप्रत्ययान्तप्रत्ययान्तात् ङाप्रत्ययो भवति ।
ङ्यपवादः ॥

पिउ आइउ सुअ वत्तडी शुणि कर्जडइ पइट्ट ।

तहो विरहहो नासन्तअहो धूलडिआ वि न दिट्ट ॥ १ ॥

अस्येदे ॥ ४३३ ॥

अपभ्रंशे स्त्रिया वर्तमानस्य नाम्नो योकारस्तस्य आकारे प्रत्यये परे
इकारो भवति ॥ धूलडिआ वि न दिट्ट [४३२. १] ॥ स्त्रियामित्येष ।
शुणि कर्जडइ पइट्ट ॥ [४३२. १]

युष्मदादेरीयस्य डारः ॥ ४३४ ॥

अपभ्रंशे युष्मदादिभ्यः परस्य ईर्यप्रत्ययस्य डार इत्यादेशो भवति ॥

‘संघेसं कांइ तुहारेण जं सङ्गहो न मिलिजइ ।

सुइणन्तरि पिणँ’ पाणिण्ण पिअ पिआस किं छिजइ ॥ १ ॥

दिकिरं अम्हारा कन्तु [३४५.१] । बहिणि मंहारा कन्तु [३५१.१] ॥

अतोडेतुलः ॥ ४३५ ॥

अपभ्रंशे इवंकियत्तदेतद्ब्रह्म. परस्य अतोः प्रत्ययस्य डेतुल इत्यादेशो
भवति ॥ अंतुलो । केतुलो । जेतुलो । तेतुलो^{१०} । एतुलो ॥

अस्य डेतुहे ॥ ४३६ ॥

अपभ्रंशे सर्पादे. सप्तम्यन्तात्परस्य अप्रत्ययस्य डेतुहे इत्यादेशो
भवति ॥

१ P आता^१. २ B ताशु. ३ P हा प्र^०. ४ B आठइओधु^०. ५ B वत्तदि. ६ P
कर्जट^०. ७ P कर्जट^०. ८ A इय^०. ९ A अदेगए. १० A कइ, B काई. ११ B गिए
पाणिणिण्णिआ^०. १२ P देविज. १३ B माहारा. १४ B अतोडेनुहः, A^० नः
१५ B डेतुल १६ B^० नुलो. १७ P ओ ॥ न^०. B ओ ॥ न^०.

एत्तहें तेत्तहें वारि घरि लच्छि विसण्डुल घाइ ।

पिअ-पञ्चमट्ट व गोरढी निचल कहिं वि न ठाइ ॥ १ ॥

त्व-तलोः प्यणः ॥ ४३७ ॥

अपभ्रंशे त्वतलोः प्रत्यययोः प्यण इत्यादेशो भवति ॥ बहुप्पणु परि
पाँविअइ [३६६.१] ॥ प्रायोधिकारान् । बहुत्तणहों तणेण [३६६.१] ॥

तव्यस्य इएव्वुं एँव्वुं एवाँ ॥ ४३८ ॥

अपभ्रंशे तव्यप्रत्ययस्य इएव्वुं, एँव्वुं एवाँ इत्येते त्रय आदेशा
भवन्ति ॥

एँउ गृण्हेप्पिणु भुं मइ जइ मिउ उव्वारिज्जइ ।

महु करिएव्वुँ किं पि ण वि मरिएँव्वुँ पर देँज्जइ ॥ १ ॥

देसुषाडणु सिहि-कटणु घण-कुट्टणु जं लोइ ।

मंजिट्टुएँ अइरत्तिए सव्वु सहेँव्वुँ होइ ॥ २ ॥

सोएवा पर वारिआ पुक्कयँइहिं समणु ।

जगोवा पुँणु को घरइ जइ सो वेउ पमाणु ॥ ३ ॥

क्त्व इ-इउ-इवि-अवयः ॥ ४३९ ॥

अपभ्रंशे क्त्वाप्रत्ययस्य इ इउ इवि अवि इत्येते चत्वार आदेशा
भवन्ति ॥ इ ।

हिअडा जइ वेरिअ घणा तो किं अत्ति चडाहुं ।

अम्होँहिं ये हत्थडा जइ पुँणु मारि मणहुं ॥ १ ॥

इउ । गय-घह मज्जित जन्ति [३९५.५] ॥

१ P कह; B कहिं नविठा°. २ A प्रत्ययस्य; B प्रत्ययोः. ३ A रिप्रावि°. ४ B तणेण. ५ A °एव्वओ एव्वओ. ६ B एव्वउ. ७ PB एवाँ. ८ A °ओ. ९ B घृ. १० PB दिग्गह. ११ A °बहु. १२ B कुण. १३ B °हेवउं. १४ A °वहहिं. १५ B पुय. १६ P अम्हह.

इवि ।

रक्ताइ सा विस-हारिणी बे' कर चुम्बिवि जीउ ।
पडिदिम्भिअ-मुजालु जलु जेहि अडोहिउ पीरै ॥ २ ॥

अवि ।

वाह विछोडवि जाहि तैहुँ हउ तेवई को दोसुं ।
हिय-द्विउ जइ नीसेरहि जाणउं मुञ्ज सरोसुं ॥ ३ ॥

एण्ण्येएण्ण्येविणवः ॥ ४४० ॥

अपभ्रंशे क्त्वाप्रत्ययस्य एप्पि एप्पिणु एवि एविणु इत्येते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥

जेप्पि असेसुं कसाय-यलु देप्पिणु अमउं जयस्सु ।
लेवि महव्वय सिवु लँहहि झाएविणु तत्तस्सु ॥ १ ॥

पृथग्योग उत्तरार्थः ॥

तुम एवमणाणहमणाहिं च ॥ ४४१ ॥

अपभ्रंशे तुमः प्रत्ययस्य ण्वं अण अणहं अणहिं इत्येते चत्वारः,
चकारात् एप्पि एप्पिणु एवि एविणु इत्येते, एवं वीष्टावादेशा
भवन्ति ॥

देवं' दुक्कः निअय-धणु करण न तउ पडिहाइ ।
ण्वइ सुहु भुँअणहं मणु पर भुअणाहिं न जाइ ॥ १ ॥
जेप्पि चाण्णिणु सयल धर लेविणु तँवु पालेवि ।
विणु सँन्ते तित्थेसरेण को मक्कइ भुवणे वि ॥ २ ॥

१ PB ते २ B °अमुजालज°. ३ P अजोहिउ. ४ B पिउ. ५ A तुहु. ६ A B तेमर. ७ B दोम. ८ A °यलिओ. ९ B नीहरह १० A B रोस ११ A अण्ण्येएणि°. १२ A अतेण १३ A °मयउ, B °मय. १४ A लहहि. १५ B तुमप्र°. १६ B °र आदेशा भवन्ति ॥ चका°. १७ B एवचाशे १८ A देवं. १९ B तुहु भंजण°. २० B तव २१ P गन्ति ति°, B एविति°.

गमेरेपिप्वेप्योरेर्लुग् वा ॥ ४४२ ॥

अपभ्रंशे गमेर्घोतोः परयोरेपिणुं एपि इत्यादेशयोरेकारस्ये लुङ् भवति वा ॥

गम्पिणु वाणारसिर्हि नर अह उज्जेणिर्हि^१ गम्पि ।

मुआ परावर्हि परमैयउ दिव्वन्तरैर्हि^२ म जम्पि ॥ १ ॥

पक्षे ।

गङ्ग नैमेपिणु जो मुअइ जो सिव-तित्थ गमेपि ।

कीलदि तिदसावास-नाउ सो जम-लोउ जिणेपि ॥ २ ॥

तृनोर्णैअः ॥ ४४३ ॥

अपभ्रंशे तृर्तः प्रत्ययस्य अणअ इत्यादेशो भवति ॥

इत्थि मारणउं लोउ घोहणउ पडहु वज्जणउ सुणउं भसणउ ॥ १ ॥

इवार्थे नं-नउ-नाइ-नावइ-जणि-जणवः ॥ ४४४ ॥

अपभ्रंशे इवशब्दस्यार्थे नं नउ नाइ नावइ जणि जणु इत्येते पदं भवन्ति ॥ नं । नं मैह-जुसै ससि-राहु कैरहि ॥ [३८२.१] नउ ।

रवि-अत्थेमणि समाउलेण कण्ठि विईणु न छिणु ।

चैकै रण्डु मुणालिअहे नउ जीवगालु दिणु ॥ १ ॥

नाइ ।

वल्यावलि-निवडण-भएण धण उँदुम्भुअ जाइ ।

वहइ-विरइ-महादहइ यौह गवेसउ नाइ ॥ २ ॥

नावइ ।

पेक्खेविणु मुँहु जिण-वैरैहो दीहर-नयण सलोअु ।

नावइ गुरु-मच्छैरै-भरिउँ जलणि पवीसइ लोणु ॥ ३ ॥

१ B स्य लोपो वा भवति. २ A उज्जेणिहि. ३ A °मणउ. ४ II °तरिइ
५ A गम्पि. ° ६ P मुअउ; II मुअओ. ७ B °नो अण°. ८ B तृत्प्र°. ९ B
°णओ. १० B °णहु ११ P एद आदेशा भ°. १२ B वहु १३ A जुग्ग
१४ B करहि १५ A अरथविणि. १६ A विभणु B विणु १७ A छिणु.
१८ II चक्रे. १९ AB दिणु. २० B उदुम्भु २१ B याहं गवेम°. २२ A मत्.
२३ A वरइ. २४ A सलोण. २५ B मच्छरि. २६ A °रिओ.

जणि ।

चम्पय-कुमुमहौ मज्झि सहि मसल्ल पइट्ठउ ।

सोहइ इन्दनील्ले जणि कणइ वइट्ठउ ॥ ४ ॥

जणु । निरुवम-रसु पिएं पिऐवि जणु ॥ [४०१.३]

लिङ्गमतत्रम् ॥ ४४५ ॥

अपभ्रंशे लिङ्गमतन्त्रं व्यभिचारि प्रायो भवति ॥

गय कुम्भइं वारन्तु [३४५.१] अत्र पुलिङ्गस्य नपुंसकत्वम् ।

अब्भा लग्गा डुङ्गरिहिं पहिउ रइन्तउ जाइ ।

जो एहा गिरि-गिलण-मणु सो किं धणहें धणाइ (घणाइ?) ॥ १ ॥

अत्र अब्भौ इति नपुंसकस्य पुंस्त्वम् ॥

पाइ बिलग्गी अन्त्रडी सिरु ल्हंसिउं रान्धस्सु ।

तो वि फटारइ हत्थइउ बलि किज्जवें कन्तस्सु ॥ २ ॥

अत्र अन्त्रडी इति नपुंसकस्य स्त्रीत्वम् ॥

सिरि चडिआ खन्ति फेलइं पुणु डालइं मोडन्ति ।

तो वि महहुंम सउणाहं अवराहिउं न केरन्ति ॥ ३ ॥

अत्र डालइं इत्यत्र स्त्रीलिङ्गस्य नपुंसकत्वम् ॥

शौरसेनीवत् ॥ ४४६ ॥

अपभ्रंशे प्रायः शौरसेनीवत् कार्यं भवति ॥

सीसि^१ सेहर रणु विणिम्मविदु

रणु कण्ठ पालंयु विदु^२ रणि ।

विहिदु रणु मुण्टमालिणं जं पणण

तं नमहुं सुमुम-नाम-कोदेण्डु वामहो ॥ १ ॥

१ P °नीउउ, B °नीउमणिउ. २ A °वमु ३ P विमवि ४ A लोंगरिहिं, B दुगरेहिं
५ A धग्रा ६ A अंतरी ७ A एतिअउ ८ B गणस्य ९ B °तस्य १० A
अंतरी ११ B पल° १२ A °दुम १३ A फंरि १४ A दोपशो°, १५ B गाणिपेह.
१६ विमिदि°. १७ B विदु. १८ B °महुं. १९ B °दह.

व्यत्ययश्च ॥ ४४७ ॥

प्राकृतादिभाषालक्षणां व्यत्ययश्च भवति ॥ यथा मागध्यां तिष्ठ-
श्चिष्टः [४.२९८] इत्युक्तं तथा प्राकृतपद्याचीर्गौरमेनीष्वपि भवति ।
चिष्टदि ॥ अपभ्रंशे रेफस्याद्यो वा लुगुक्तो मागध्यामपि भवति ।
शब्द-माणुश-मंश-भालके कुम्भ-गहश्र-वर्षादे शंशिदे इत्याद्यन्य-
दपि द्रष्टव्यम् ॥ न केवलं भाषालक्षणां त्याद्यादेशानामपि व्यत्ययो
भवति । ये वर्तमाने काले प्रसिद्धास्ते भूतेषु भवन्ति । अह पेच्छह
रहु-त्तणओ ॥ अथ प्रेश्रांचके इत्यर्थः ॥ आभामड रयणीअरे । आ-
वभापे रजनीचरानित्यर्थः ॥ भूते प्रसिद्धा वर्तमानेषु । मोहीअ एस
वण्ठो । शृणोत्येष वण्ठ इत्यर्थः ॥

शेषं संस्कृतवत्सिद्धम् ॥ ४४८ ॥

शेषं यद्यत्र प्राकृतादिभाषासु अष्टमे नोक्तं तत्समीप्यायीनियद्वमंस्कृत-
यदेव सिद्धम् ॥

हेट्टे-ट्टिय-सूर-नियारणीय छत्तं अहो इव वहन्ती ।

जयड ममेमा वराह-साम-दूरन्नुया पुह्वी ॥ १ ॥

अत्र चतुर्थ्या आदेशो नोक्तः स च संस्कृतवदेव^१ सिद्धः । उक्तमपि
क्वचित्संस्कृतवदेव भवति । यथा प्राकृते उरस्सञ्जस्य सप्तम्येरु-
वर्चनान्तस्य उरे उरम्मि इति प्रयोगौ भरतमनया क्वचिदुरमीत्यपि
भवति ॥ एरं मिरे । मिरम्मि । मिरमि ॥ मरं । सग्ग्मि । मरमि ॥
सिद्धमहर्णं मङ्गलार्थम् । ततो ह्यायुष्मच्छ्रोतृरुताभ्युदयश्चेति ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविगचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधानम्व्योपज्ञ-
शब्दानुशासनं वृत्तावर्धमव्याध्यायस्य चतुर्थः पादः समाप्तः ॥

समाप्ता चैवं सिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासनवृत्तिः श्रद्धाविका नामेति ॥

१ P °ना प्रायो व्य°. २ A °छ । प्रा°. ३ A °मगहस°; B °मगहसा°.
४ AB °वसा°. ५ B श वदे. ६ B °न्यापि. ७ B सनड; P तनड. ८ B
रयणिअ°. ९ A °मि भवति. १० B °रुमा°. ११ B °तनाया°. १२ A
दिष्ट. १३ PB °य । अत्र. १४ P °देव भरति यथा प्रा°. १५ A °वनम्य.
१६ B °मि ॥ १७ B °नलपुट°. १८ B °शयाध्या°. १९ B पदः ॥ ४ ॥

[ग्रन्थकृत्प्रशस्ति.]

आसीद्विशां पतिरमुद्रचतुःसमुद्र-
 मुद्राङ्कितक्षितिभरक्षमबाहुदण्डः ।
 श्रीमूलराज इति दुर्धरवैरिकुम्भि-
 कण्ठीरव शुचिचुलुक्यकुलावतंसः ॥ १ ॥
 तस्यान्वये समजनि प्रबलप्रताप-
 तिग्मद्युतिः क्षितिपतिर्जयासिंहदेवः ।
 येन स्ववंशसवितर्यपरं सुधांशौ
 श्रीसिद्धराज इति नाम निर्जं व्यलेखि ॥ २ ॥
 सम्यग् निपेव्य चतुरश्रतुरोप्युपायान्
 जित्वोपभुज्य च भुवं चतुरन्धिकाञ्च्रीम् ।
 विद्याचतुष्टयविनीतमतिर्जितात्मा
 काष्ठाभवाप पुरुषार्थचतुष्टये यः ॥ ३ ॥
 तेनातिविस्तृतदुरागमविप्रकीर्ण-
 शब्दानुशासनसमूहकदर्शितेन ।
 अभ्यर्थितो निरयमं विधिवद्वाधत्
 शब्दानुशासनमिदं मुनिहेमचन्द्रः ॥ ४ ॥

॥ ग्रंथाग्रं ११८५ श्लोकाः ॥

१ P does not contain any of the following verses, २ B
 °पिमात्रा, १ B °निर्यना°, ४ II ॥ राजहत्तो नमोभोजे श्रीहत्तो यावदन्वदम् । वाप्य
 मानं दुर्धरेलाङ्गुलार्द्धं जयतादिदम् ॥ ५ ॥

NOTES

I.

(N. B.—The Arabic figure refers to the number of the sūtra, H stands for Hemacandra)

1. The word अय in this सूत्र has two meanings; it means 'after' or 'now,' i. e., after giving a complete treatment of Sanskrit grammar; it also indicates the opening of a new topic, viz., Prakrit. Hemacandra's system of grammar consists of eight chapters; the first seven deal with Sanskrit Grammar and the last chapter with six dialects of Prakrit, viz., माहाराष्ट्री, शौरसेनी, मागधी, पेशाची, चुल्लिकापेशाची and अपभ्रंश. The word Prakrit is derived from प्रकृति which, according to the author, means Sanskrit. संहृतानन्तर च ... Hemacandra classifies Prakrit words into तद्भव, तन्मम and देशी. He does not treat of तत्सम here as he has already done so in the preceding chapters. He does not speak of देशी words here, but discusses only तद्भव words of both types, मित्र and माच्यमान. Prakrit does not use क, ख, ल, लृ, ऐ, औ, ह्, ण, ञ, य, विमर्ग, प्लुत, consonant without vowel, dual and Dative plural.

2. बहुल means 'generally', there being many exceptions to rules of the Prakrit Grammar.

3. H. says : The Prakrit of the ऋषि is called अयं which also generally follows the rules of Prakrit given here. By अयं H. understands अर्धमागधी.

4 वृत्ति means समास or compound where a short vowel at the end of the first member takes the place of a long vowel and *vice versa* वारीमई, Sk वारिमति, sense of water, वारि इति बुद्धि निअम्बगिलसलिअवीइमालस्स, Sk नितम्बशिलास्सलित्तावीचेमालस्य H illustrates his rules by quoting passages from various standard works in Prakrit such as उत्तराध्वयन, दश वैकालिक सेतुबन्ध, कर्पूरमञ्जरी, पञ्चमञ्जरी, वसुदेवहिण्डी, गजद्वयहो, दोहापाहुड, परमात्मप्रकाश etc Some of the passages are his own renderings in a particular dialect from similar passages in standard works

5 वासेसी, Sk व्यासकपि, विममायवो, Sk विपमातप

6 अस्ववर्ण is dissimilar vowel, न वैरिवग्गे वि अवयासो, the whole verse runs thus —

भीयपरितानमइ पइण्णमसिणो तुहाधिरुडस्स ।
मझे सकाविहुरे न वैरिवग्गे वि अवयासो ॥

The rendering in Sk is —

भीतपरिप्राणमयीं प्रतिज्ञा असे तवाधिरुडस्य ।
मन्ये साङ्गाविधुरे न वैरिवर्गेऽप्यवकाश ॥

दण्डिन्दराहिर etc

दण्डजेन्द्ररधिरलिप्त. क्षोभते उपेन्द्रो नक्षत्रभावत्त्यक्षण ।
सन्ध्यावधूपगूढो नववारिधिर इव विद्युत्प्रतिभिम्ब ॥

These verses illustrate the rule that इ or उ followed by a dissimilar vowel do not form a Sandhi

गूढोमर etc

गूढोदरतामरमानुसारिणी भ्रमरपङ्क्तिरिव.

7. ए and ओ followed by vowels do not form Sandhi. वदुभाइ etc —

वय्वा नखोदेगो आवाग्रत्या कप्पुवमग्गे ।
मकरप्वत्रसरधोरणिपाराछेदा इव इद्वयन्ते ॥

The next verse is an illustration of ओ followed by a vowel in आउविगमो एहि.

उपमागु अ etc —

उपमामु अपर्याप्तेमदन्तावभासमूहयुगम् ।

तदेव मदितविसदण्डविरसमाश्रयामह इदानीम् ॥

अच्छरिथ 13 आश्चर्यम् The next verse shows that vowels other than ए and ओ may form a मधि, e. g., अत्य + आलोक्षण = अत्यालोक्षण The Sk rendering of the verse is

अर्थालोचनतरला इतरक्वीना भ्रमन्ति बुदय ।

अर्था एव निरारम्भ यन्ति हृदय क्वीन्द्राणाम्.

8 उद्धतस्वर is defined as a vowel which is left over when consonant associated with it is dropped. Such a vowel does not form मधि with the preceding one, e. g., गन्धउडि = गन्धकुडीम् The verse is not quite clear in its meaning मालाहण 13 सानवाप्न, चक्रा-नो 13 चक्रवाक् where the उद्धत vowel does form Sandhi

11, समाप्ते तु etc,—In a compound the ending consonant of the first member may or may not be regarded as final. Thus, from सङ्घितु we may have सभिन्तु by dropping ट् or from सज्जन, सज्जणो, by retaining it

24 आलेट्टुअ 13 आलेट्टुम् with क termination by स्वार्थे कश्च १, II 164

27. क्त्वा becomes ऊण as in काङ्ग when an अनुस्वार on ण as an आगम is possible, but when it becomes इक्ष as in करिष, there is no place for अनुस्वार as there is no ण ण as declensional termination is possible in the Instrumental sing., Gen plu, and सु in Loc plu

30 प्रत्यासत्ति 13 सानिध्य or मामीप्य Thus, e. g., अनुस्वार followed by a letter from कर्ग would be changed to र, and so forth

31-36 These six Sūtras give rules of genders of certain words in Prakrit. Normally the gender of a word in Prakrit is determined by the gender of its corresponding word in Sanskrit. Deviations from this alone are mentioned here तर्हि in Sk. is both mas and fem, but

by this rule it is always mas. in Prakrit. 32 छयदाम etc, Neuter words ending in स् and न् become mas in Prakrit, उ ह्, जसो from यक्षस् and जम्मो from जन्मन्. 33 अज वि सा सवद ते अच्छी=अद्यापि सा क्षपति ते अक्षिणी, where अच्छी is mas Nom Plu नचावियाई तेणम्ह अच्छीइ = नर्तितानि तेनास्माकमक्षिणि, where अच्छीइ retains its original gender नेत्ता ससृतवदेव सिद्धम्—It appears that according to H the words नेत्र and कमल are mas even in Sk and so they need not be included in the वचना दिगण 34. विह्वेहि गुणाई मग्गन्ति = विभवै. गुणा मृग्यन्ते. 35 इमेति तन्नेण etc—The termination इमन् stands for एव of the abstract noun as also for इम, a possessive termination 36 बाहाए जेण धरिओ एकाए = बाहुना येन धृत एकेन

37 ससृतलक्षण is the grammar (लक्षण) of the Sanskrit language हो is really ओ the डकार indicates that the last vowel of a word together with the consonant म् to be dropped before this ओ

48 When one member of the conjunct is dropped the preceding short vowel is lengthened to keep up the quantity of the word Thus पश्यति first becomes पस्तइ, and when स् is dropped the preceding अ is lengthened Similarly कश्यप = कस्तप = कासप See also II 89 and 92 The conjuncts enumerated here are द्य, थ, र्श, थ, दस, ध्य, र्प, ध्व, प्य, स्य, छ, स्त and स्त.

44-66 These Sūtras describe the changes that अ, first or second in the word, undergoes Thus अ is changed to आ as in सामिदी for समृद्धि, to इ as in सिविण or सिमिण for स्वप्न, to अइ as in विसमइअ for विषमय, to ई as in हीर for हर, to उ as in झुणि for च्वनि, to ए as in सेज्जा for शय्या to ओ as in पोम्म for पद्म, it म् dropped in words अत्रावु and अरण्य

67-88 These Sūtras describe the changes that आ in Sanskrit words undergoes

67 H says दवग्गी and दावग्गी do not come under this

rule but are to be traced to द्वाग्नि and द्वाग्नि both of which exist in Sanskrit. "द्वद्वाग्नि वनारण्यवग्नि" इत्यमरः.

68. घन् is one of the वृद्धन्त terminations which requires the वृद्धि of the first अ of the word; this आ after the वृद्धि is reduced, under the present rule, to अ in Prakrit.

70. The rule should have rather been: A long vowel followed by अनुस्वार is shortened; which is one of the fundamental rules of Prakrit. If however the अनुस्वार is dropped by I. 29, the long vowel will naturally remain intact.

77. आर्या has several meanings; when it means mother-in-law it is changed to अर्यू. Similarly आली in I. 88 below.

84. This is one of the fundamental rules of Prakrit: A long vowel followed by a conjunct consonant is shortened. दिट्ठिक्कत्थनवट्ठं, Sk. दट्ठैक्कत्थनवट्ठम्. सयोजे इति किम्.—If one of the members of the conjunct is dropped or if there be no conjunct at all, the vowel would remain as it is. आदास stands for आकाश where आ cannot be shortened. In ईसर and ऊमव which stand for ईश्वर and उत्सव, a member of the conjunct is dropped and hence the original long vowel remains in ईसर while the short vowel is lengthened in ऊमव.

85-98. Changes of इ.

85. In Prakrit ए and ओ have two values and are pronounced long as well as short. इ and उ stand for shortened ए and ओ, the quantity of the word however is not changed as they are followed by conjuncts. Compare I. 116 below.

88. According to this rule पयिन् is changed into पइ; how is then पयं किं देमिप्ता to be explained? H. proposes that पयं may be a synonym of पयिन् in Sk., from which पयं, Acc. sing., may be had.

91. इति is changed to इय if the word occurs at the beginning of a sentence.

93. This rule appears to us to be superfluous when we remember that निस्सरद् and निस्सास can become नीसरद् and नीसास after dropping a member of the conjunct

94 दुर्भाई Sk द्विजाति

97 दुहा वि सो सुखदूसत्यो, Sk द्विधापि स सुखदूसार्थ

99 106 These rules describe the changes of ई.

104 Compare II 72

107-117 These rules describe the changes of उ

114 In Mss त्स्, र्ज् and त्य are written very similarly.

H. seems to sanction the confusion ऊबुभो Sk उटुक which is explained ॥ उब्रता शुका यस्मात्

115 Compare I 93

116 Compare I 85

118-125 These rules describe the changes of ऊ

126-144 These rules describe the changes of ऋ

126 कृपादिपाठात्, compare I 128

129 अनुत्तरपदे, १०, when it is not the second member of a compound : Thus, we can have विट्ठि and षट्ठी, विट्ठिपरिट्ठिविभ when पृष्ठ is the first member of a compound but महिवट्ठ, महीपृष्ठम् when पृष्ठ is the second member of a compound

133 वेन सह, १०, the whole syllable वृ becomes उ

134 गौणान्यस्य, १०, of the ending ऋ of a word which is subordinate, १०, first member in a तत्पुरुष compound, ०८, मातृमण्डल becomes मातृमण्डल and so forth मातृसिन्धु and पित्रसिन्धु stand respectively for मातृष्वसा and पित्रष्वसा : See II 142 विटवद् १३ विट्पति, १०, god of manes

142 The three वृद्धन्त terminations, विप्, टक् and षक्, added to हन् after a pronoun or स respectively form in definite pronouns ending in हन्, हस and हस, ०८, ईहन्, ईहस and ईहस The ऋ of हन् in such forms becomes रि, and ह is dropped

144 हरिधर्मदेव, Sk हस्तमिदेव.

145 This rule describes the change of ल किलितकुमु मोवयारेषु Sk कल्लुप्तकुमुमोपचारेषु धारा etc.—The full verse is

धाराकिट्ठिन्नवत्ता आसुरहिक्सायकेसरदन्त ।

परिणमद् बन्धणुच्चियपरिजरठ नूहिआकुमुम् ॥

(धाराक्लिप्तपत्र आसुरभिकपायकेसरध्वान्तम् ।

परिणमति बन्धनोच्चितपरिजरठ यूधिकाकुमुमम् ॥)

146-147 These rules speak of the changes of ए विअइच्चवेढाविणोआ, Sk विकल्भपेगविणोदा महमहिअ means प्रमृत् see IV 78

148-155 These rules describe the changes of ऐ

149-150 These Sūtras seem to be superfluous as ऐ by I 148 can become ए and subsequently इ by I 84

155 धीर हरइ विआओ, १ ०, धैर्य हरति विपाद

156-158 These rules describe the changes of ओ

156 ओ in words अन्योन्य etc is optionally changed to अ, and क and त occurring in words प्रकोष्ठ and आतोष are then changed to व Thus प्रकोष्ठ becomes पवद्ध and आतोष becomes आवज्ज

159-164 These rules speak of the changes of औ

165-175 This group of rules describes miscellaneous changes that take place in Sk words when they are turned into Prakrit. Thus in त्रयोदश the first vowel, १ ० अ, together with the whole of the following syllable, सत्तरस्यजन (consonant and vowel) औ is changed to ए, and it is in this way that we get तेरस In the same manner स्यदिर becomes येर and so forth

166 विचकिल according to this rule becomes वेइज्ज, but the form विअइज्ज is also found, e g, मुज्जविअइज्जसूगपुज्जा (कर्पूरमञ्जरी, I 19) १ ०, मुग्घविचकिलप्रसूनपुज्जा

170 The word पुतर is unknown to Sk language त्रिविक्रम explains it as अघन जलन तुवा

173 ऊत्पाओ—As the आदेश mentioned has ऊ it cannot be shortened even though it is followed by a conjunct

176-271 These rules describe changes that consonants undergo in Prakrit.

176 This is an अधिकारसूत्र and each of the three words स्वरात्, consonant after a vowel, (असयुक्तस्य) of a non conjunct and अनादे, non initial, are to be borrowed in interpreting each subsequent Sūtra

177 The eight non conjunct, १ ऋ, single, non initial consonants क, ग, etc, occurring after a vowel are generally dropped This is one of the fundamental rules of Prakrit phonetics with far-reaching consequences समासे ङ्ग etc —In a compound the first syllable of the second word may be regarded at will and according to instances found in literature, as initial or non initial Thus क, ग etc, may or may not be dropped in the first syllable of the second member of a compound word, e g, सुहकर or सुहयर from सुभर or सुयकर, सुहद or सुहअ from सुखद क in Jain Prakrit and Ardha Māgadhī is often changed to ग, e g गग, लेग, आगार, आगास etc, H however, tries to explain the change of क to ग by IV 447

180 When क ग च, ज etc are dropped the remaining अवर्ण, १ ए अ or आ, if preceded by ऋ or आ, is pronounced like a lightly articulate (लघुप्रयत्नतर) य Thus नगर becomes नयर काचमणि becomes कायमणि; पाताल becomes पायाल and दयातु after first dropping its natural य्, becomes दयाल with a लघुप्रयत्नतरयकारध्रुति This यध्रुति is possible only after अवर्ण according to H Thus लोकस्य, according to him would be लोअस्य and not लोयस्य The Jain manuscripts however have this यध्रुति in instances like लोयस्म and also after ऋ ई, ऋ and in some cases even after उ The rule as given by मार्कण्डेय seems to be better

अनादौ अन्तिमौ वर्णौ पठितव्यौ यकारवत् ।—इति पाठसिद्धिः ।

१ e, non initial अ and इ should be pronounced like य He adds further

प्रायोगद्वयतश्चात्र कैशिकावृत्तकोविदे ।

यत्र नश्यति सौभाग्यं तत्र लोपो न मन्यते ॥ प्राकृतमर्वस्य, II. 2.

181-186. These rules describe changes of क in Sk. words.

181. कुञ्ज has two meanings : a dwarf and a kind of flower. H. Says कुञ्ज becomes नृञ्ज when it does not mean a flower.

183. किरात, when it means a hunter and also a kind of melical herb (Marathi किराईन or काडेकिराईन) changes its क to च. If the किरात is a hunter in disguise, क is not changed to च. Thus we have नमो हरकिराय, we salute god हर disguised as a hunter (to fight with भुज)

187. This is one of the fundamental rules of Prakrit. The five hard and soft aspirates, ग, घ, ङ, च and झ are regarded as conjuncts of क, ग, त, द and ब with the aspirate ह. These letters retain only the aspirate element, i. e., ह while क portion etc., is dropped. प्राय इत्येव—For explanation see I. 177.

188. The change of घ to च in घृष्ट् should have been mentioned after I. 208. Here the sūtra seems to be out of place.

189. The change of ख to क which is an exception to the general rule I. 187 is instanced in शूख which becomes सकल. Of course ख in this word could not be changed to ह as it comes after an अनुस्वार See I. 187 above.

190-192. These rules describe the changes of ग.

192. ग in दुर्ग and मुग is changed to व only when द is lengthened by I. 115 in the case of दुर्ग and by false analogy in the case of मुग.

193. This rule describes the change of य.

194. This rule describes the change of र.

195-198. These rules speak of the changes of र.

198 व्यन्ते पटिधातौ (पाटौ), 1 e, in the causal form of पर् फालेइ and फाडेइ however do not in reality come from पर् causal, but from स्फट् and स्फल्

199-201 These rules speak of the changes of ड.

202 ङ according to this rule is generally changed to ञ

204-214 These rules describe changes of त

207 In वेतस, त is changed to ङ when स in त is changed to इ by I 46.

209 In ह्रित, त along with the preceding दि is changed to ण अत्र केचित् etc.—Some grammarians here speak of the change of त to द H says he did not give this rule because the change of त to द is peculiar to शौरसेनी and मागधी and not to Prakrit 1 e., to माहाराष्ट्री धृति becomes दिहि by II 131 according to H In reality the घ in धृति is resolved in to द् and ह and after dropping त by I 177 and changing ऋ to इ we can get the form दिहि

211 We get सान्नाहण, after dropping व and having सधि by I 8 सालाहणी भासा, 1 e Prakrit dialect peculiar to सान्नाहण, 1 e, dialect of गण्डासप्तशती

213 पीत changes its त to व only when a स्वार्थे ल termination is added

215-216 These rules speak of the changes of घ, which form an exception to the fundamental rule I 187

217-225 These rules speak of the changes of द when it is not dropped by I 177

217 दर changes its द to ङ only when it means 'fear', but when it means दृप्त् as in दरदलिम् it remains unchanged

220 बदर्णी meaning a flag on the head of an elephant (हस्तिपताका) changes its द to र.

226-227 These rules speak of the changes of घ when by I, 187 it is not changed to द

228-230. These rules speak of the changes of न

228 Non-initial न is invariably changed to ण according to this rule, which is one of the fundamental rules of Prakrit. माणइ Sk मानयति In the आर्ष प्राकृत, i. e. in Ardhamāgadhī even non initial न is changed to ण optionally

229. The initial न in Prakrit is optionally changed to ण. The practice of the later Jains is to prefer न initial and to put ण non initial, it is not however, uniform. The Eastern school of grammarians advocates the change of न to ण indiscriminately, whether it is initial or non initial

231-235 These rules describe changes of ण

231 ण is usually changed to व according to this rule. See also I 177 and 179 प्राय इत्येव etc.—कइ stands for कपि. Here ण is not changed to व by this rule, as in that case there would be a confusion of sense between कपि and कवि एतेन पकारस्य etc.—See note on I 180

236 By this rule फ is changed to म or to ह. See note on I. 187.

237-239. These rules speak of the changes of व.

237 The change of व to व is natural and normal in Prakrit

238 स्त्रीलिङ्गनिर्देशात् etc.—विसिनी (f) changes its व to म, but विस (n) does not.

240. म in कैटम is changed to व against I. 187.

241-244. These rules describe the changes of म

245-250. These rules speak of the changes of य

245. The initial य is changed to ज, even in words beginning with य preceded by a preposition, e. g. सजमो for सयम, सजोगो for सयोग. आर्ष etc.—In Amg. initial य is dropped, especially in the word यया, thus ययाद्यान becomes अहयताय.

246. अर्थरे means in its full natural sense of a pronoun in the second person, and so we cannot have य of युम्न changed to त by this rule in the expression

युष्मदस्मत्प्रकरणम् which means the topic of the declension of युष्मद् and अस्मद्

248. अनीय and तीय are the terminations of the potential passive participle as also य. This य is here called कृय, १ ०, कृदन्त य, and is to be distinguished from other य terminations.

249. छाया changes its य to ह् when it does not mean complexion (अकान्तौ), thus the shade of the tree would be दच्छस्स छाही, but the complexion or the expression on the face would be मुहच्छाया.

250. डाह् is a termination in which ङ signifies that the ending vowel of the word is to be dropped,

251-254. These rules speak of the changes of र.

252 In the word पर्याण, र is substituted by ङ, so the word becomes पङ्गयाण.

254. चरण meaning foot is changed to चलणः (पादार्थदृष्टेरेव), but in other senses it does not change its र to ल. भ्रमरे सर्वनियोगे एव,—In भ्रमर र is changed to ल only when म is changed to स by I. 244,

255-257. These rules speak of the changes of म्.

255 The word स्थूल changes its म् to र by this rule, which then becomes थोर. See I. 124. How are we to explain then the form थूलभरो ? H. proposes that in थूलभर the first member is not स्थूल but स्थूर with the change of र to ल by I. 254.

257. गिटाल stands for सलाट. See also II. 123.

258-259. These rules speak of the changes of व.

258. In सवर, व is changed to म्. In the natural order of alphabet we expect व here instead of म्. This could be explained by the fact that व and म् are often confounded

260 This is one of the fundamental rules of Prakrit. Thus there is only one sibilant in Prakrit and it is य.

261. एवमवयवः. इः is a conjunct of ए as first member and इ as second member.

264. अनुस्वार is regarded in this grammar as a consonant and so the mention of अनुस्वार comes after all letters of alphabet. Thus सिंह becomes सिंघ by this rule.

267-271. These rules speak of the dropping of a whole syllable.

269. महण्वसमा सहिमा is महार्णवसमाः सहृदयाः. जाला ते, etc.—

The whole verse is:

ताला जायन्ति गुणा जाला ते सहिमा^ॐरहिं धेयन्ति ।
 रविकिरणानुग्गाहिमाहं होन्ति कमलाहं कमलाहं ॥
 (तत्र जायन्ते गुणाः यत्र ते सहृदयैः गृह्यन्ते ।
 रविकिरणानुगृहीतानि भवन्ति कमलानि कमलानि ॥)
 निःसमगपिमाहिमस्स stands for निःसमनार्पितहृदयस्य.

SYNOPSIS OF THE FIRST PĀDA.

- 1-4. General and introductory.
- 5-10. Rules of Sandhi.
- 11-25. Rules about words ending in consonants.
- 26-30. Rules about अनुस्वार.
- 31-36. Rules about the gender of words
- 37. About विसर्ग.
- 38-43. Miscellaneous.
- 44-175. Changes in vowels.
- 177-271. Changes in consonant.

II.

This Pāda treats of the changes that conjunct consonants undergo in Prakrit. The fundamental rules about the changes of conjuncts are (a) Conjuncts with dissimilar members, e. g., स्त, स्त, ऋ, कं etc., undergo a process of assimilation, i. e. one of the members assimilates the other. The grammarian however says that one member

of the conjunct is dropped and the other is then doubled (II 89) (b) If the second or the fourth letter of a वर्ग is doubled, e g, ख, or घ, the conjunct would not be ख्ख or घघ but क्ख or गघ, i.e. the second letter is substituted by the first and the fourth by the third letter, of the same class (II 90) (c) The quantity of the word is maintained either by lengthening the preceding vowel if a member of the conjunct is dropped or by shortening a long vowel in case the conjunct is kept intact.

1-88. These rules give various substitutes for conjuncts. The rules are arranged not according to conjunct but according to the substitute क, ख etc for the conjunct. Whenever a conjunct is substituted by a letter, it is doubled according to the fundamental rules, viz, II, 89 and II 90

1 This is an अधिकारसूत्र and runs up to II 116

4 क् and ख् in a substantive are changed to ख, but in adjectives by क

7 स्थाणु meaning a post or pillar is changed to स्थाणु but when it means god शिव it is changed to याणु

8 9 स्तम्भ meaning pillar is changed to स्तम्भ (compare Marathi स्तम्भ) but meaning stupification or want of motion (अस्तम्भ) it becomes चम्भ or ठम्भ

15 भौषा मयस etc

भुक्त्वा भवत्वा कृत्वा विद्वान् बुद्ध्वा अनन्यकृणामि ।

त्यक्त्वा तप कृत्वा दात्वा प्राप्ता शिव परमम् ॥

21 चौर्यमत्वात्—See II 107 मज्जाया stands for मयादा

7 अभिमन्त्र becomes अदिमन्त्र and अदिमन्त्र, but मन्त्र becomes मन्त्र

30 मयवक्ष्य stands for राजवार्तिक, a commentary on the मयवर्षाधिगमसूत्र

43 दत्त changes its conjunct to दत्त, अ in द is changed to द by I 46

61 The conjunct न् becomes न्न वरोत्तरात् — See II 78

68 एङ् comes from Sk एङ् by dropping of य by II 78 and then by doubling of र

71 क्य कहावणे—The Sk word is कर्षण which changes its conjunct to ह् thus the normal form would be कहावणे and not र्हावणे H explains कहावणे by shortening its first vowel by I 84 and then by changing the conjunct into ह् or suggests that it may come from कर्षण This word however is unknown to Sk

76 विप्रकर्षे तु etc — See II 110

77-79 These three rules are general rules on the treatment of conjunct consonants in Prakrit

77 क, ग etc, as first members of conjuncts are dropped विसर्ग followed by क or ख and घ or ङ is respectively called जिह्मालीय and उपध्मालीय and written as ः क as in दुःख and ः घ as in अन्तःपात

78 म, न and य as second members of conjuncts are dropped

79 Excepting the conjunct in वद्र, र, व (and र्) and र, whether first or second members of conjuncts are dropped अत्र द् इत्यादिमयुक्तानां etc—In conjuncts, like द् the dropping of द by II 77 and of व by II 79 is allowed in such cases one or the other, according to instances found, is to be dropped

80 ह्रस्वद्वयम् etc —For स्थितेवावृत्ति (Metathesis) see below II 116-124 वोट्ट् m and वोट्टा f are देशा words meaning a young man and woman मिसरत्तु वोट्ट् आ Sk निपन्ना तदग्य वोट्टद्दहम्मि पतिता Sk तदहद्द पतिता

81-83 These are fundamental rules on the treatment of conjuncts and their importance has already been emphasized in the introductory note to this Pada.

92 एङ्ङि दीर्घ or अनुस्वर is that which comes in on account of the application of a rule of grammar, e. g.,

नीमाम from निमाम and तस from तस्य अलाङ्गिति is natural or original

93 रेफ शेषो नास्ति, because of II 79

100-115 This group of rules treats of a philological change called स्वरभक्ति or विश्लेष or anaptyxis. The general principle underlying anaptyxis in Prakrit is that whenever a conjunct contains a nasal or a semivowel or ह, its two members are separated by an insertion of a vowel अ इ or उ and in one instance by ई

116-124 This group of rules treats of the philological change called व्यत्यय or स्थितिपरिवृत्ति or Metathesis. The list of words undergoing this change is not complete as words like उपानह, धृति, दीर्घ etc., are not even mentioned. For दीर्घ on the contrary see II 171

118 अचलपुर becomes अलचपुर, modern Ellichpur

125-144 This group of rules treats of miscellaneous words which, according to H are substituted by others. Many of so called आदेशs can be explained under some recognised principle of philology, while others are altogether new words, probably देश

129 गौलस्य when subordinate member of a compound

130 ह्यी for ही by the philological principle called Prothesis

112 For माडिआ, compare Marathi माडः

145-173 This group of rules speaks of the तद्धित terminations in Prakrit

168 क्य प्रियमिदुसं प्रियदुल-Here दुल is not a substitute for the termination क्यम् but for the word अमिदुल

164 This termination क् is added in Prakrit to any form, even an infinitive like अचट् which becomes अचट्कम्. Compare क् in V 4 29

174 The word नेट etc. are inserted as substitutes for नेट etc., without mentioning their अर्थ, प्रत्यय and other

changes : Some of the words mentioned under this sūtra may be traced to Sanskrit words but there are others which are real देश or देश्य words.

175-218 This group of sūtras give the list of indeclinables (अव्यय) with their senses.

211 दञ्च निश्चल etc

पश्य निश्चलनिगन्दा विचिन्तये रात्रे बलाका ।

निर्मलमरुतमन्वयनेष्टिना दललेख । H3la V 4

217 अरि रि हो । ■ अरि (Marathi अरे), रि (१ ■ रे) and हो which are vocative particles

SYNOPSIS OF THE SECOND PADA

1-76 Rules about conjuncts in specified words according to the order of the letters of अव्यय

77-88. General rules about the dropping of one member or the other of conjuncts with exceptions

89-99 Rules on the doubling of certain letters

110-115 Instances of स्रमन्ते or विच्छेद or Anaptyxis

116-124 Instances of अव्यय or स्थितिरिति or

Metathesis

125-144 Substitutes for Sk words or अव्यय

145-173 Terminations in Prakrit

174 Unspecified substitutes

175-218 Indeclinables or अव्यय

III

1. वृद्धि is a word that is repeated ■ e.g. एतमेव where the word एव is repeated. The rule means that whenever a word is so repeated, the Nom. termination of the first word becomes न्, or in other words न् is inserted between the two if the word has an initial vowel e.g. एतमेव, अयम् etc.

2-15 These sūtras describe the declension of masculine words ending in अ. To facilitate the understanding of rules I give below the technical names of declensional terminations

	Sing	Plural
Nom Voc.	सि	जस् (अस्)
Acc	अम्	शस् (अस्)
Inst	टा (आ)	भिस्
Dative	हे (ए)	भ्यस्
Abl	इषि (अस्)	भ्यस्
Genitive	इस् (अस्)	आम्
Locative	दि (इ)	सुप्

These terminations undergo changes according to the ending and gender of words. It would not serve any useful purpose to explain these sūtras. I am therefore giving only the results in an intelligible form for the benefit of the beginner.

MASCULINE WORDS ENDING IN अ

वत्, स, इक्ष

	Sing	Plural
Nom	वत्तो	वत्ता
Acc	वत्त	वत्ते वत्ता
Inst	वत्तेण वत्तेण	वत्तेहि, वत्तेहि, वत्तेहि
Abl	वत्ता, वत्ततो, वत्ताभो, वत्ताउ, वत्ताहि, वत्ताहितो, वत्तामुतो	वत्ततो, वत्ताभो, वत्ताउ, वत्तेहि, वत्ताहितो, वत्तेहितो, वत्तामुतो वत्तेमुतो
Gen	वत्तस्म	वत्ताण ण
Loc	वत्ते, वत्तास्मि	वत्तेम्, वत्तेम्
Voc	वत्त, वत्ता, वत्तो	वत्ता

Sūtras B and D mention two terminations दो and ट् which become ओ and उ in the principal Prakrit, in गौरी येनी they retain their दकार.

16-24 These sūtras give the declension of Masculine Words ending in इ and उ

गिरि

	Sing.	Plu.
Nom.	गिरि	गिरी, गिरिभो, गिरउ, गिरिणो
Acc.	गिरि	गिरी, गिरिणो
Inst.	गिरिणा	गिरीहि-हि-हि.
Abl.	गिरिणो, गिरित्तो, गिरीओ, गिरिउ, गिरिहितो	गिरित्तो, गिरिओ, गिरिउ, गिरिहितो-मुनो
Gen.	गिरिणो, गिरिस्स	गिरिण-ण
Loc	गिरिम्मि	गिरिमु-मु
Voc.	गिरि, गिरी	गिरिणो, गिरिभो, गिरउ, गिरी

तरु

	Sing.	Plu.
Nom.	तरु	तरु, तरुओ, तरुओ, तरउ, तरुणो
Acc	तरु	तरु, तरुणो
Inst.	तरुणा	तरुहि-हिं हिं
Abl.	तरुणो, तरुणो, तरु-णो, तरउ, तरुहितो	तरुणो, तरुओ, तरउ, तरुहितो मुनो
Gen.	तरुणो, तरुम्भ	तरुण ण
Loc	तरुम्मि	तरुमु-मु
Voc.	तरु, तरु	तरु, तरुणो, तरुओ, तरउ, तरुओ

25-26 These Sūtras give the declension of neuter nouns

वच

Nom. & Acc	वच	वचाणि, वचाह, वचाई
Voc.	वच	" " "

The rest like वच्छ.

दहि

Nom. & Acc.	दहि	दहीणि, दहीह ई
Voc.	"	" "

The rest like गिरि

मटु, न. is declined like दहि

27-30, 36 and 41-42 These Sūtras give the declension of Feminine Nouns ending in स्त्री, इ, ई, उ and ऊ.

माला

Nom	माला	माला, मालाओ, मालाउ
Acc	माल	" " "
Inst	मालाअ, मालाइ, मालाए	मालाहि हिं हिं
Abl	मालाअ, मालाइ, मालाए, मालत्तो, मालाओ मालाउ, मालाहितो	मालत्तो, मालाओ, मालाउ, मालाहितो सुतो
Gen	मालाअ, मालाइ, मालाए	मालाण ण
Loc	" "	मालासु सु
Voc	माले, माला	माला, मालाओ, मालाउ

बुद्धि

Nom	बुद्धी	बुद्धी, बुद्धीओ, बुद्धीउ
Acc	बुद्धि	" " "
Inst	बुद्धीअ, बुद्धीआ, बुद्धीइ बुद्धीए	बुद्धीहि हिं हिं
Abl	बुद्धीअ, बुद्धीआ बुद्धित्तो, बुद्धीइ बुद्धीए, बुद्धीओ-उ हितो	बुद्धित्तो, बुद्धीओ उ हितो सुतो
Gen	बुद्धीअ आ इ ए	बुद्धीण ण
Loc	" " "	बुद्धीसु सु
Voc	बुद्धि, बुद्धी	बुद्धी, बुद्धाओ, बुद्धाउ

धेनु, सही and वह are declined exactly like बुद्धि

28 Words ending in ई add आ in Nom Sing and Nom and Acc Plural, e g, हसन्तीआ, गोरीआ etc

31-32 ई (री) which is added to masculine bases as termination of the feminine is optional in Prakrit except in the case of class names (जाति) which nouns take ई as well as आ

39-40, 44-48 These Sūtras give the declension of words ending in ऋ Masculine words ending in ऋ are of two kinds, substantives (nouns) and adjectives. Except Nom and Acc sing both nouns and adjectives change their ending syllable to उ optionally. Nouns change their ending syllable to ऋ and adjective to आर. Nouns have their Voc sing in अरि. Both nouns and adjectives have their Voc sing in अ, e g, रिअ, दाय etc. The bases

ending in अर and अर are declined like वृद्ध and those ending in उ like तृ. Thus —

[1] पित्र, पित्र (पितृ)

	Sing	Plu
Nom	पित्रा, पित्रो	पित्रा, पित्रो, पित्रो, पित्रो, पित्र, पित्र
Acc	पित्र	पित्रे, पित्रा, पित्रो, पित्र
Inst	पित्रेण ण, पित्रा पित्रेहि-हिं-हिं, पित्रेहि-हिं-हिं etc.	etc
Voc	पित्र, पित्र	like Nom

[2] दातृ, दातार (दातृ)

	Sing	Plu
Nom	दाया, दायारो	दायार, दातृ, दायवो, दायवो, दायव, दातृ
Acc	दायार	दायारे, दयार, दातृ, दातृ
Inst	दायारेण ण, दातृ दायारेहि-हिं-हिं, दातृहे-हिं-हिं etc	etc
Voc	दाय, दायार	like Nom

46 The word मातृ has, according to this Sūtra two bases, माआ and माअरा (मायरा) He says that these two bases have got different senses माआ meaning mother and माअरा meaning goddess We can have two more bases from this word मातृ by III 44 and माइ by I 135 Of these माआ and माअरा are declined like माआ, मातृ like धेनु and माइ like बुद्धि

49-55 These Sūtras give the declension of रात्र

	Sing	Plu
Nom	रात्र	रात्रा, रात्रो, रात्रो
Acc	रात्र, रात्र	रात्रे, रात्रा, रात्रो, रात्रो
Inst	रात्रा रण्ठा, रात्रेण ण	रात्रेहि-हिं-हिं, रात्रेहि-हिं-हिं
Abl	रण्ठो, रात्रो, रात्रा etc	रात्रो etc रात्रो etc
Gen	रण्ठो, रात्रो, रात्रस्य	रात्रेण ण, रात्राण-ण.
Loc	रात्रे, रात्रि, रात्रि	रात्रे-मु-मु, रात्रे-मु-मु
Voc	रात्रा, रात्र	like Nom

56-57 These two Sūtras give the declension of आत्मन् which in its base as अण् is declined like राजन् and in its base as अण्ण like वृच्छ. All words ending in अन् in Sk are similarly declined. आत्मन् in the Inst sing has got two more forms अण्णिआ and अण्णइआ.

58-86 These Sūtras give the declension of pronouns सर्व, यद् तद्, किम् एतद् and इदम्. I give first the normal declension of सर्व and then give only additional forms for other pronouns.

		सर्व m
	Sing	Plu.
Nom	सर्वो	सर्वे
Acc	सर्व	सर्वे, सर्वा
Inst	सर्वेण-ण	सर्वेहि-हिं-हिं
Abl	सर्वतो etc	सर्वतो etc
Gen	सर्वस्य	सर्वेति, सर्वाण-ण
Loc	सर्वसि, सर्वमि, सर्वहि, सर्वत	सर्वेषु-सु

		तद्, m
Nom	त, तो	ते, ते
Acc	त, त	ते, ता, ते, ता
Inst	तेन, तेन, तिना	तेहि etc
Abl	तद्वा	तेहि etc
Gen	तस्य, तास	तास, तेसि
Loc	तसि तादे, तासा, तद्वा	तेषु, तेषु, तेषु, तेषु

यद् becomes ज (जा and in some cases जी in f) and कि becomes क (का and sometimes की in f), इदं becomes इम and एतद् becomes एय or एअ. They are declined almost alike. कि has in Abl किनो and कीन इदम् in has अय in Nom sing as also इमा, in f minine it has इमिआ as also इम, in Acc इयं, इम, in Gen अय, इमस्य, in Loc अयि, इमसि, इद etc. This word also has the defective forms from the base-ज as in the case of तद् in Acc sing and

plu, Inst. sing and plu., e g, ण, णे, णे, णेहि इदम्, त् and एतद् have in their Gen sing से and in Gen plu. सि

87-89 Declension of अद्स्. The base is अनु for all the three genders Nom sing has अह in all genders and Loc sing. masculine has अयस्मि, इयस्मि and अनुस्मि. The rest is a regular declension.

90-116 Declension of युष्मद् and अस्मद्. The Sūtras give all the forms in due order of cases and numbers

117-123 Declension of numerals एक in its forms एक and एग, is as numeral, declined in the singular, while the remaining in the plural only द्वि becomes दौ or वे and we have Nom and Acc दुवे, दोगि वेगि, Inst दौहि, वेहि, Abl दौहितो, वेहितो, Gen दोग्, वेग्, Loc दोगु, वेगु त्रि has ती as the base, and we have त्रिणि, तीहि, ताहितो, त्रिग् and तीगु चतुर् has चत्तारो, चत्तरो and चत्तारि in Nom and Acc चत्तहि, चत्तहितो चत्तग् and चत्तगु in the remaining. It is to be noted that द्वि, त्रि and चतुर् have got the same forms for all gender. All numerals are to be declined similarly the Gen plu termination being ण् or ण

124 The rest of the declension of words is like that of words ending in अ. The commentary gives numerous illustrations how this अनिदिग्मूढ is to be applied to particular cases

125-129 These Sūtras speak of the miscellaneous exceptions to previous rules on declension.

130 In Prakrit there is no dual number. Prakrit uses the plural number where dual is used in Sk

131-137. These Sūtras speak of the rules on Syntax. The Dative is replaced by the Genitive, though occasionally Dative sing is used. Genitive is the most general case in Prakrit. Loc may be used in place of Acc and Inst and Inst. in place of Abl

138-182 This group of rules treats of Conjugation of Verbs.

138 क्यद् and क्यद्प् are the two terminations which make denominatives, i. e., verbs from nouns. In Sk. य is retained but in Prakrit this य is dropped. दमदमा is a kind of kettle drum from which we have the denominative दम दमाइ or दमदमाअइ.

139-145 These Sūtras give the scheme of terminations of the Present tense. It is to be noted that the consonant ending roots in Sk. take अ and thus become ऋ ending in Prakrit. There is no distinction of the परस्मैपद and आत्मनेपद as also of the ten गणसु as in Sk. The अ ending base changes its अ to ए optionally before the terminations of the Present, Imperative and Optative. There are only three tenses Present, Past and Future, and three moods, Imperative, Optative and Conditional, called respectively वर्तमाना, भूता and भविष्यन्ती, and पश्यमी, सप्तमी and कालातिपत्ति. The Present serves the purpose of all the tenses, Optative of all tenses and moods. In literature however the forms of finite verbs are rarely used, the past passive participle with the auxiliary verb serving their purpose.

THE PRESENT TENSE

1st person	मि	मो, मु, म
2nd person	सि, से	इया, इ
3rd person	इ, ए	न्ति, न्ते, इरे

Of these terminations से is added to verbs ending in अ only. (1) Before मि the ending ऋ of the root is optionally changed to ए. (2) Before मो, मु, म the ending अ of the root is optionally changed to आ and इ. (3) The ending ऋ of the root is optionally changed to ए before all terminations. Thus from हृ we have in the 1st person हृमि, हृमि, हृमि and even हृमि (see III. 141) and so on.

146-148 Conjugation of the auxiliary verb अस्, to be, in the Present

1st.	मि, अस्मि	म्हे, म्हे, अस्मि
2nd	सि, अस्मि	अस्मि
3rd	अस्मि	अस्मि

In fact the root is in a way defective, there being no forms for the 2nd and 3rd person plural अस्मि serves the purpose irrespective of person or number

149-153 The Causal forms The normal terminations to make the causal form from the primitive base are अ, ए आन and अवे, e g, दृशिङ्, कर्तुः कर्तव्य and कर्तव्येद्, (कर्तव्येद् also, see III 153) अवि is the termination of the Causal if the first vowel of the root is a long vowel e g, शोषिन् from शोषिन्, तोषिन् for तोषिन् The Causal termination is either dropped or changed to अवि before the termination क् (त्) of the past passive participle and terminations of the passive (see III 160 below) e g, कारिन्, कर्तव्यिन्, कारिञ्जि, कर्तव्यिञ्जि

156 Before क् (त्) the termination of the past passive participle, the ending अ of the root is changed to इ, e g, हसिन्, पठिन् etc

157 Before क्त्वा (of the Absolute), तुम् (of the Infinitive) शक्य (of the Potential passive participle) and terminations of the Future, the ending अ of the root is changed to इ as well as ए, e g, हसिञ्जि, हसेञ्जि etc

159 अ and आ are really speaking terminations of the Optative, they are however generalised (see III 177 below) and used to denote, Present, Future and Imperative They serve all persons and all numbers Before them the ending अ of the root is changed to ए

160-161 These two Sutras speak of the passive forms. विविप्रमृतीना etc.—See IV 241 and the following Sutras The अ of the passive is changed to ईम् and इम्, e g,

हसीजद्, हसिजद्. From दश् and वच् we get respectively दीश् and वुच् as passive bases.

THE PAST TENSE

162-164 Roots ending in vowels like ह, झ etc have सी, ही, हीअ as terminations of the Past tense, and roots ending in consonants like हस् have हीअ for the same tense. These terminations seem to be those of the 3rd person sing., though the rule does not specifically mention it. In literature we get for the 3rd person plu हसु and असु, e. g., गच्छिषु and गच्छंसु and also सन्ववी etc. from Sk. In the case of अस् we have आसि and अहेसि for all persons and numbers. The use of the Past tense is very limited.

THE OPTATIVE

165. The Optative base is formed by adding ज्ञ after which the terminations of the Present tense are added. We can thus have होज्जद्, हाज्जद् and होज्जा etc.

THE FUTURE.

166-172. The terminations of the Future tense are:-

1st.	स्त्वं, स्तामि, हामि, हिमि	स्तामो, हामो, हिमो, स्ताम, हाम, हिम, स्तामु, हामु, हिमु, हिस्ता, हित्या.
2nd.	हियि, हिसे	हित्या, हिद्.
3rd.	दिद्, दिप्	हित्ति, हित्ते, हिरे.

E. g., होरछं, हसिस्त्वं etc.

170. The roots कृ and दा have in addition षाद् and दाद् in the 1st person sing. of the Future.

171-172. The ten roots धृ etc. have the corresponding ten substitutes for Future 1st sing.; e.g., शोच्यं etc. To शोच्यं etc. we can add the terminations of the Future and have शोचिष्यमि, शोचिष्यहिमि, शोचिष्यतामि, शोचिष्यहामि, शोचिष्यसि and शोच्यं and so forth.

THE IMPERATIVE.

173-176. Prakrit grammarians make hardly any distinction between Imperative, Potential, Optative and Conditional. The proper terminations of the Imperative however are the following:—

1st	सु	मो
2nd	०, सु, इजसु, इजहि, इजे, हि	ह
3rd	उ	न्तु

We thus get हसामु, हसमु, हसिसु, हसेमु, etc. The terminations of the 2nd person are dropped after bases ending in अ.

177. ज and जा for all persons and numbers are, according to this Sūtra, the terminations of the Present and the Future. अन्ये त्वन्यासामपीच्छन्ति,—According to some grammarians these terminations serve for all tenses and moods. So होज, होजा stand for भवति, भवेत्, भवद्, अभवत्, अभूत्, बभूव, भूयात्, भविता, भविष्यति and अभविष्यत्.

178. In the case of vowel-ending roots ज and जा are prefixed to all terminations of conjugation; e. g., होजइ, होजाइ, होजहिइ, होजाहिइ, होजउ, होजाउ etc.

179-180. For the Conditional mood (क्रियातिपत्ति) we have the same forms as for Optative in ज and जा. The present participle in न्त and माण coupled with the auxiliary अस् also serves the purpose of the Conditional; e. g., हरिण-ट्टाणे etc.

हरिणस्थाने हरिणाङ्क यदि हरिणाधिपं न्यवेद्यमिष्यः (निवेसन्तो सि)।

नासाहिष्यया एव तदा राहुपरिमर्षं अस्य जेतुः (lit. जयतः)॥

“ O moon. (हरिणाङ्क), had you placed lion (हरिणाधिप) (on your body) in place of the deer, you would not have suffered defeat from the eclipsing planet (राहु). से जिजन्तस्स presents a difficulty. राहु is called सैहिकेय, the son of सिहिका and might have been frightened by the lion on the disc of the moon if the moon had been सिहाङ्क.

PRESENT PARTICIPLES

181-182 शतृ and शानच् are the terminations of the Present participle in Sk, they become न्त and माण in Prakrit. For the feminine form, we add ई, न्ती and माणी (also माणा), ■ ■ हसई, हसन्ती हसमाणी

—X—

SYNOPSIS OF THE THIRD PĀDA

- 1— 57 Declension of Nouns and Adjectives
 58—124 Declension of Pronouns
 125—130 Miscellaneous rules about Declension
 131—137 Syntax
 138—182 Conjugation

—X—

IV

The fourth Pada treats, from Sūtra 1 to 259, of the various so-called substitutes for Sanskrit roots in Prakrit. This section of धात्वादेश is not arranged on any systematic plan, but gives roots and their substitutes at random. Some of these substitutes are pure देशी roots while others can be traced to Sk by applying rules in I and II. Sir George Grierson in his monograph on the "Prakrit Dhātvaśeṣas" (Memoirs of the Asiatic Society of Bengal, Vol. VIII No. 2, 1924) says that Prakrit roots may be looked upon as falling into four classes, viz —“(1) Those which are identical with the corresponding Sanskrit roots, such a root is चर् which is identical in both languages. (2) Those which are regularly derived, according to the ordinary phonetic rules from the corresponding Sanskrit forms. Thus under the phonetic rule that Sanskrit medial ट becomes Prakrit ठ, the Sanskrit root पिट becomes पिट्ठ in Prakrit. Such a root cannot be called an आदेश, substitute as there is no substitution but only development. (3) Those which cannot be connected with

any corresponding Sanskrit roots by any admitted phonetic rule. Thus, an आदेश for the Sanskrit root चल् is चल् with the ल doubled, so that the Sanskrit चलति may be represented by चलद् as well as by चलइ. These are all true आदेशs, and a great number of them are borrowed देश्यशब्दs and cannot be referred to Sanskrit at all. (4) Those which are regularly derived from Sanskrit roots, but which have changed their meaning, and which are therefore, by Prakrit grammarians equated with and substituted for some other Sanskrit root which has a meaning more nearly akin to the acquired meaning of the Prakrit word. Being substitutes they are also आदेशs." In my opinion words change their meaning pretty often leaving a history behind them and therefore those Prakrit roots which can show even a remote relation in form to Sanskrit roots should not be called आदेशs but only those that cannot show such similarity.

From Sūtra 260 to end of the Pāda H. treats of five Prakrit dialects, viz., शौरसेनी, मागधी, पैशाची, चूलिकपैशाची and अपभ्रंश. All these dialects are based on the principal Prakrit, i. e., माहासाक्षी. H. therefore treats them only in their deviations from the principal Prakrit. Of these शौरसेनी and मागधी have some common features, e. g., the change of त to द. पैशाची and चूलिकपैशाची are closely related and the latter seems to be merely a sub-dialect or *patois* of the former. '

260-286. These Sūtras describe the characteristics of शौरसेनी

260. The change of त to द is the chief characteristic of this dialect. Non-initial, non-conjunct त is changed to द according to this rule. There are a few instances in which त in the conjunct is changed to द, e. g., सउन्दला, मइन्द,

निबिन्द and अन्देउर An initial त is also optionally changed to द in तावत्

263-265 These three rules speak of the declensional peculiarities of the dialect Words ending in न् in Sanskrit optionally get आ in Voc sing as also अनुस्वार ८ ३, कञ्चुइआ for कञ्चुकिन् सुहिआ for सुखिन्, राय for राजन्, विअयवम्म for विजय वर्मन् Of these instances कञ्चुइआ and सुहिआ may be explained as vocative forms of words ending in न् with the addition of a क termination while in the other instances the final न् is changed into अनुस्वार, the same may be said of भवत् (present participle) and भगवत् but in these cases the अनुस्वार is found in Nom sing also

266 यं is optionally changed to व्य, the other alternative being ज्ञ as in माहाराष्ट्री

267 The change of य to घ forms one of the characteristics of the dialect

271 In the शौरसेनी dialect क्त्वा of the Absolutive is changed to ह्य or दूज thus we have भविय and भोदूज from भू, पदिय पदिदूज from पद् as also the usual forms भोत्ता, पदिता etc

272 Roots कृ and गम् have कहुअ and गहुअ as additional forms of the Absolutive

273-275 These three rules speak of the conjugational peculiarities of the शौरसेनी dialect Of these the first two refer to the 3rd per sing termination ति and ते which are changed to दि and दे The third rule lays down that the Future tense in शौरसेनी will show सिस् and not हि स्ता or ह् of माहाराष्ट्री Thus we have भविसिग्दि, पदिसिग्दि etc

276 आदो and आदु are Ablative sing terminations for the 1st ending in अ

277-285 These Sūtras give the indeclinables and particles peculiar to शौरसेनी

286 This Sūtra means that the base of शौरसेनी is मारुत् or the principal Prākṛit, and only deviates from it

are mentioned here from 260 to 285. In brief the special characteristics of *शौरसेनी* are —

(a) The change of *त* in Sanskrit words to *द*, and of *य*, to *घ* (See Sūtras 260-262, 273-274, 276 and 267-268)

(b) The change of *यं* to *व्य* and retention of *य* in the root *यू* (See 266, 269).

(c) Some peculiar forms of declension of words ending in consonants (See 263-265)

(d) Forms of the Absolute in *इय* and *दूय* in addition to *त्ता*, and *कटुअ* and *गटुअ* from the roots *ट* and *गम्* (See 271-272)

(e) The future tense with *स्ति* instead of *दि*, *म्* or *ह* (See 275)

(f) A few additional particles such as *दाणि ता*, *व्यव*, *ग*, *हीमाणहे हवे*, *अम्महे* and *हीही* (See 277-285)

287-302 These Sūtras describe the characteristics of *मागधी*. This dialect retains all the characteristics of *शौरसेनी* which is as it were the base of this dialect.

287 The Nom sing form of masculine word ending in *अ* is obtained in *मागधी* by changing this *अ* to *ए* e.g., *एत* for *एष*, *मेरे* for *मेय* etc. *यदपि* etc. — There is an old saying ‘*पोराणमदमागधमास्तानियं हवइ मुत्त*,’ ‘The old Sūtras of the sacred canon of the Jains are written in the dialect called *अर्धमागधी*.’ Now H asks: What is that dialect? Is it related to *मागधी*? and replies that that dialect is obtained by the application of this rule and not the next rule. The meaning is that in *अर्धमागधी* Nom sing of words ending in *अ* ends in *ए* as in *मागधी* but *र* and *ग* are not changed to *ल* and *न* as is required by the next rule, nor any other phonetic change peculiar to *मागधी*. Thus in *अर्धमागधी* we have *कयरे* for *कनर*, *मे तारिमे* for *ग तादर* and not *कयरे*, *मे तारिरे* etc.

288. र and ण are respectively changed to ञ and ण in मागधी. This also is one of the principal rules of this dialect. शालशे stands for सारसः and पुलिशे for पुरुषः.

लहशवश etc.;

रभस-वश-नम्र-सुर-शिरो-विगलित-मन्दार-राजितांग्रियुगः ।

वीरजिनः प्रक्षालयतु मम सकलमवयजम्बालम् ॥

" May वीर, the Conqueror, wash away all dirt (जम्बाल) of sinful deeds,—the Conqueror, whose pair of feet are decked by मन्दार flowers dropped down (विगलित) from heads of gods bent (before him) in haste and reverence." This verse illustrates all the characteristics of the dialect, namely, the change of र, स, त, ज, and य to ल, स, द, य, व्य and Nom. sing. in ए.

289-298. These Sūtras describe the changes that conjuncts undergo in मागधी. From these rules it will be seen that the operation of the process of assimilation is partially suspended in मागधी. Thus we can have in मागधी conjuncts like स्ल, स्प, स्न, स्त, स्ध, स्फ and घृ which are not found in other Prakrit dialects. It may be remarked here that the मागधी passages found in dramas in classical Sanskrit do not always show the dialect in accordance with these rules probably because copyists are responsible for their corruption.

292. ज, घ and य become ञ in मागधी. In माहाराष्ट्री, य is changed to ज, but in this dialect it is not. Initial ज also is changed to य; e. g., यणवदे for जनपद; यथाशब्द is यथास्वरूपम् and यणवत्त is यनयात्र, a boat.

295. Non-initial ञ is changed to ध; e. g., यध for गरुड.

296. Non-initial ध is substituted by ञ, i. e. by शिष्टामुच्यते.

299-300. The Gen. sing. termination for words ending in अ is आह and the plural आहँ in मागधी, e. g., एदिआह for ईदित्तस्य, सोदिआह for सोदित्तस्य, दाप्यआहँ for सगजनानाम् etc. The usual forms in Prakrit are also found; e. g., भीमसेनाय, नदिग्दाहँ for नदिग्दानाम् etc.

301. अहं and वयं are substituted by ह्ये in मागधी

302. In other particulars the मागधी dialect follows the rules of शौरसेनी. Thus following are the special characteristics मागधी—

(a) र, स and ज are respectively changed to ल, न and य; and य is not changed to ज.

(b) A conjunct of which स or प is a member retains स (i. e. in conjuncts स is not changed to ष, e. g. भीमशेणस्स and not भीमशेणस्स.)

(c) इ and उ are changed to ए; ए and ई to ए; ए to ए; न्य, ण्य, ह and झ to झ; छ to च; ष to ष (to ष in प्रेक्ष and आचक्ष.)

(d) तिष्ठ is changed to चिष्ठ.

(e) In the case of nouns ending in अ, the Nom. sing. ends in ए; Gen. sing. in आह or स्त, and Gen. plural in आहँ or णं.

(f) ह्ये is substituted for अह and वयम्.

303-324. These Sūtras describe the characteristics of पैशाची.

303. ञ in पैशाची is changed to झ, e. g. पञ्जा for प्रजा etc.

304. ञ in the declensional forms of राजन् is changed optionally to चिन्, e. g., राचिजा, राचिजो for राजा and राजः.

305. न्य and ण्य are changed to झ, e. g., कञ्जाका, पुञ्जकम्मो for कन्यका, पुण्यकर्म.

306. In पैशाची, ण is changed to न, it means there cannot be ण in पैशाची, or in other words, I. 228 and 229 are not applicable to पैशाची.

307. In पैशाची, ण is not dropped nor changed to ण as in शौरसेनी; ण on the contrary is changed to ण. Thus we have मण for मण, तामोण for तामोण.

308. In पैशाची, ण is changed to ण.

309. ण and ण are changed to ण in पैशाची as in other Prakrits. The necessity for this rule arises because in

IV. 324 it is said that Sūtras from I. 177 to I. 265 are not applicable to पैशाची; these rules include I. 260 (शपोः सः) and so ordinarily it would not be applicable to पैशाची, now that a separate सूत्र is given in this section, स and ष would be changed to स in this dialect

310. य in हृदय is changed to ष. किं पि etc.,—किमपि किमपि हृदयेऽर्थं चिन्तयन्ती.

311. दु is changed into तु in this dialect. कुतुम्बकं for कुतुम्बकम्.

312-313. क्त्वा of the Absolutive is changed to तून in गन्तून, when this क्त्वा is changed to एवा it is changed to दून and तून as in नदून and नतून for नद्धा from नद् and तदून and ततून for रद्वा.

314. र्य, स्न and ट in some places are changed to रिय, सिन and सद. Really speaking these conjuncts admit the insertion of a vowel (इ or अ) as in स्वरभक्ति.

315. वय of the passive voice is changed to ह्य; e. g., गिष्यते or गीयते.

317 ट in words यादस etc., is changed to ति; e. g., यातिषो, तातिसो etc.

318-19. As त is retained in पैशाची, the 3rd person sing terminations ति and ते remain unchanged. The पैशाची dialect adds ति and ते after roots ending in अ whether the root is आत्मनेपदिन् or परस्मैपदिन्.

323. The Future in पैशाची has एष्य in place of सिन of शौरमेनी. Really speaking पैशाची does not retain the proper forms of the Future but serves its purpose by the Optative. मं तथून etc.—तां दृष्ट्वा चिन्तितं राजा का एषा भविष्यति (or भवेत्).

321. The Ablative sing termination of words ending in अ is आतो and आतु as त is substituted for द in पैशाची; दूरतो for दूरत्.

322. The Inst. sing. of तद् and इदम् is तेन in the Masculine gender and त्वेन in the feminine gender. पातयतुमुप

is वादाप्रकुसुम or प्रत्यप्रकुसुम, the second seems to yield better sense.

323. एतिसं etc.—ईदृशं अदृष्टपूर्वं महावनं दृष्ट्वा.

324. In पैशाची, rules beginning with I. 177 and ending with I. 265 are not applicable. These rules prescribe the dropping of certain consonants and changes in others. The principal characteristics of this dialect may be summarised as under :—

(a) Consonants as a general rule are not dropped, they remain as in Sanskrit

(b) द is changed to त; ण to न, ल to ल, श and ष to स.

(c) Of conjuncts झ, न्य and प्य are changed to झ्, न् in राजन् to बिन्.

(d) य in हृदय is changed to प; दु to तु; इ in यादय etc. to ति.

(e) क्त्वा of the Absolutive is changed to तून, but ह्वा to दून and त्थून

(f) The passive form is indicated by इय्.

(g) The Future form is indicated by एष्य of the Optative.

(h) The Ablative sing. of words ending in अ has आतो and आत् as terminations

325-328. These sūtras describe the characteristics of कूलिकापैशाची which in reality is a sub-dialect of पैशाची, the only additional rules are : (a) the third and fourth letters of a class are substituted by first and second; and (b) र is optionally changed to ल; e. g., नकर for नगर and मेस for मेघ.

326. पनमय etc.

प्रणमत प्रणम-प्रकुपित-गौरी-वरणाग्र-सप्त-प्रतिबिम्बम् ।

दशसु नखदर्पणेषु एकादश-तनु-धरं रुद्रम् ॥

सूत्यनख सीतापादोत्क्षेपेण कम्पिता वमुषा ।

उच्छलन्ति समुद्राः शैला निपतन्ति च हर नमत ॥

“ Salute god रुद्र who assumes the eleventh form—when, (Kneeling), his figure is reflected in ten mirror-like nails of the feet of गौरी, angry in love.” “ While

dancing, the earth shakes by the graceful tossing of his (रुद्र's) feet, oceans rise up and the mountains fall, bow down to that हर (god शिव)

329-446 These Sūtras describe the characteristics of अपभ्रंश which is the predecessor of modern Indian vernaculars, such as मराठी, गुजराती, हिंदी, बंगाली etc

329 In अपभ्रंश one vowel may be substituted for another vowel कच and काच stand for कचित्, वेण and वीण for वेणी बाह, बाहा, बाहु for बाहु, पट्टि, पिट्टि, पुट्टि for पृष्ठ, तणु, तिणु, तृणु for तृण, मुकिदु मुकिउ, मुकुदु for मुकृतम्, किचउ, किलिचउ for क्लिप्त, लिह, लीह, लेह for लेखा, and गउरी, गोरी for गौरी The word प्राय indicates that even where a specific rule is given the Prakrit and शौरसेनी forms may be used

330 The ending vowel of words is shortened or lengthened before declensional terminations in अपभ्रंश To illustrate the process of lengthening and shortening we have the following illustration —दोला etc in Nom

(1) विट श्यामल धन्या चम्पकवर्णा ।

इव सुवर्णरेखा कपपट्टके दत्ता ॥

The man has a dark complexion, and the fair one (धन्या = प्रिया) has the complexion of a चम्पक flower, she seems to be a streak of gold on the (black) touch stone " Here दोल and सामल m have their ending vowel lengthened, and धन and सुवर्णरेह f have their long vowel shortened दोल is rendered by commentators either as विट or नायक धन is Sk धन्या, the Com says —प्रियाया धन आदेश णाह or णाहँ in this sense of इव, see IV 444. In Vocative we have दोला मई etc.

(2) विट मया त्व भारितः मा कुह दीर्घं मानम् ।

निद्रया यमिष्यति रात्रि दीप्ता (ददृश) भवति विभातम् ॥

" Man (Friend) I warned you not to be proud (not to hold out) for long , for the night would pass away in sleep, and it will dawn quickly " Here दोला is Voc

with the long ending vowel; दीहा Acc. For रसदी see IV. 431. ददवड is a देशी word meaning शीघ्रम्. Cf. सटपट in Marathi.

In the feminine gender we have :--

(3) पुत्रि (ङिष्टीए) मया मणिता त्वं मा कुरु वक्रां दृष्टिम् ।

पुत्रि सकर्णा मल्लिर्यथा मारयति हृदये पणिता ॥

" O girl, I told you : do not send side-glances (वक्रा दृष्टि); for (these glances), entering into the heart (of others), kill them as a spear with sharp and curved edge does." For निष्टी compare बेटी, बेटा in Marathi, Hindi.

In Nom plural we have :--

(4) एते ते अश्वाः (घोडा) एषा स्थली एते ते निशिताः खड्गाः ।

अत्र मनुष्यत्व (पौरुष) ज्ञायते यः नापि वल्गां बालयति ॥

" Here are the horses; here is the battle-field; here are the sharp swords, manliness or valour is tested here when one does not turn the reins (of horses) back (but still fights on the field)" Here घोडा has its final vowel lengthened in Nom. plu.

331. In अपभ्रंश the ending अ of a word becomes उ before Nom. and Acc. sing. terminations (सि and अम्)

(1) दशमुखः भुवनमयंकरः तोषितशंकरः निर्गतः रथवरे (or रथोपरि) आरूढः ।
चतुर्मुखं दशमुखं ध्यात्वा एकस्मिन् लगित्वा इव दैवेन पठितः ॥

" The ten-faced demon, terrible to the world, got into his excellent chariot after having propitiated godशकर, he was fashioned by deities as if by thinking of god Brahmā (who has four faces) and षडर्तिकेय (who has six) and by putting both these deities into one; (रावण thus gets his ten faces)." Here we have दशमुख, मयंकर, सकर, निर्गत etc. in Nom. sing. and चतुर्मुख and छंमुख in Acc. sing. with the उ ending.

332. In अपभ्रंश the masculine nouns ending in अ change their अ to ओ optionally;

(1) अगलितस्नेहनिर्वृत्तानां योजनलक्षमपि जायताम् ।

वर्षशतेनापि यः मिलति सखि शीघ्र्यान्ना स स्थानम् ॥

Let there be (a distance of) a lac of yojanas between those that stand separated but do not lose their affection (अगलितस्नेह) for, O friend, he is the source (store) of joy who meets [with unchanged affection] once in hundred years " Here we have जो and सो in Nom sing with ओ ending In the neuter gender however we shall have उ ending only

(2) अत्रै अत्र न मिलित सखि (हलि) अघरेण अघर न प्राप्त ।

प्रियस्य पश्यन्त्या मुखकमल एव सुरत समाप्तम् ॥

' My body (limbs) did not come in contact with his my lip did not touch his, friend, our love sport came to an end when I was only looking at the lotus like face of my lover ' Here we have अयु in neuter Nom sing and मुखकमल in Acc sing we cannot have ओ here विभ is Gen. sing See IV 845 For एम्बइ see IV 420

883 In अपभ्रंश the ending अ becomes ए in the Instrumental sing

(1) ये मम दत्ता दिवता दयितेन प्रवसता ।

तान् गणयन्त्या (मम) गद्गुल्य जर्जरिता नदेन ॥

My fingers are shattered (wounded) by nails while I was (engaged in) counting the days that were given to me by my lover when he started (on journey) " Here we have ददए (ददए) and नदेण as Inst sing forms ताण though Gen plu in form has the sense of Acc according to Sanskrit idiom

884 In अपभ्रंश the ending अ becomes इ and ए in Loc sing

(1) सागर उपरि तृणानि धरति तले शिपति (पल्लव) रत्नानि ।

स्वामा मुभृत्यमपि परिहरति गमानयति गत्तार ॥

The ocean keeps grass on its surface and puts the gems at the bottom the master despises the good servant but honours the wicked ' We have here तपि or तले in the Loc sing

335 In अपभ्रंश the ending अ of words is optionally changed to ए before भिस्,

- (1) गुणै न सपत् कीर्ति पर (जना) फलानि लिखतामि भुजन्ति ।
केसरी कपर्दिकामपि (बोड्डिय) न लभने गत्वा लभे गृह्यन्ते ॥

" By virtues (one can get) only fame but not wealth, people get fruit which is written (on their forehead by destiny), a lion is not worth even a cowrie but elephants cost lacs " Here we get गुणहिं and लक्ष्मिहिं to illustrate the rule

336 In अपभ्रंश the Ablative sing termination of words ending in अ ण हे or हु

- (1) वृक्षात् गृह्णाति फलानि जन कटुपञ्चान् वर्णयति ।
तथापि महादुम मुजन इव तान् उत्सरे भरति ॥

" People take fruit from a tree but neglect the bitter leaves, and yet the great tree, like a noble man places them on its lap " Here we have वृक्षहे or वृक्षहु

337 In अपभ्रंश, the Ablative plural termination of words ending in अ ण हु

- (1) दूरोदुणेन पतित खल आत्मानं जन (च) मारयति ।
यथा गिरिशृङ्गेभ्य पतिता शिला अन्यदपि घृणां करोति ॥

" A wicked man, by taking a long jump, kills himself as well as others, a stone fallen from the mountain top powders others along with itself " गिरिसिंहहु is Ablative plural

338 The Gen sing terminations of words ending in ण are सु, हो, स्तु

- (1) य गुणान् गोपयति आत्मीयान् प्रकटान् करोति परस्य ।
तस्य अहं कलियुगे दुर्लभस्य वलिं करोमि मुजनस्य ॥

" I offer my homage to the noble man rare in this Kali age, who conceals his own virtues and manifests those of others " We get here परस्य, तस्य, दुर्लभस्य as Gen sing forms

339. The Gen. plural termination of words ending in अ is हुं.

(1) तृणानां तृतीया मही नापि (= नैव); तानि अवटतते वसन्ति ।

अथ जनः लगित्वा उत्तरति अथ सह स्वयं मज्जन्ति ॥

"There is no third course possible for grass; it grows on the slopes of a ditch; men either cross (the ditch) by holding it or the grass sinks along with them."

The commentator adds: अन्योऽपि यः प्रकारद्वयं कर्तुंकामो भवति स विषमस्थाने वसति । प्रकारद्वयं किम् । म्रियते वा क्षत्र्यं जयति वेति भावार्थः. Here we have तणह as Gen. Plu. सह stands for स्वयं, i.e. आत्मना सह.

340. The Gen. Plu. termination of words ending in इ and उ, is हु as also हं.

(1) देवः घटयति वने तरुणां शकुनीनां (कृते) पक्षफलानि ।

तद् वरं सौख्यं प्रविष्टानि नापि कर्णयोः खलवचनानि ॥

"God has created ripe fruits on trees in the forest for birds, it is better to have that pleasure, but not to have words of the wicked falling on our ears." Here तरुहं and सदणिहं are the Gen. plu. forms. सो वरि सुख्यु—Here the word सौख्य, in., is used in the mas. gender; see IV. 445 and hence agrees with सो. हुं can also be used for the Loc. plural

(2) धवलः क्षिपति (विसूरइ) स्वामिनः गुरुं भारं प्रेक्ष्य ।

अहं किं न मुक्तः द्वयोर्दिशोः खण्टे द्वे कृत्वा ॥

"The white (bull) sinks (feels pained) on seeing a very heavy load of his master, (and says to itself): "why am I not yoked at two ends of the yoke having done me into two pieces?" We have here दुहु in the Loc. plural. विक्त्रेणि and करेणि are Absolutive forms from ईक्ष with प्र and कृ. See IV. 440.

341. Words ending in इ and उ, take दे, हुं and ॥ respectively as the terminations of Abl. sing. and plu. and Loc. sing.

(1) गिरिः शिलातलं तरो. पलं गृह्यते निःसामान्यम् ।

गृहं गृह्यतां मनुष्याणां तथापि न रोचते अरण्यम् ॥

"Any body can get without any distinction a slab of stone from the mountain (to lie) and fruit from tree (to eat); and still men do not like the forest when they leave home." Here we have गिरिह् and तद्द् as Abl. sing. forms नोसावैज् is निःसामान्यम्; the commentator takes it to be गर्व but in that case we have to interpret चेप्पद् as गृह्णाति, the commentator does not seem to be correct, and we should interpret चेप्पद् as गृह्यते.

(2) तरुभ्यः अपि बल्कल फलं मुनयः अपि परिधानं अन्नं लभन्ते ।

स्वामिभ्यः ह्यन् अधिकं (अगलु) आदरं मृत्वाः गृह्णाति ॥

"Even ascetics get barks from trees to wear and fruits to eat; the servants get from their masters only courtesy (or have to show courtesy or respect to their masters) over and above these (clothing and food)." Here we have तद्द् and सामिद् as Abl. plu. अगलु from अप्र+ल+क. Compare आगळा in Marathi.

The Loc. sing. termination is हिः—

(3) अयं विरलप्रभावः एव कलौ धर्मः ।

"Indeed piety has very little power left in this Kali-age." Here we have कलिहि as Loc. sing.

342. ए, the Inst. sing. termination of words ending in अ, gets ऌ and अनुस्वार; we have thus ददं from दयित and पवसन्तेण from पवसन्त (Pres. parts from प्र + वच्) See IV. 333. 1.

343. The Instrumental sing. of words ending in इ and उ is ए as well as ऌ and अनुस्वार;

(1) अग्निना उष्णं भवति जगत् वातेन शीतलं तथा ।

यः पुनः अग्निना शीतलः तस्य उष्णत्वं कथम् ॥

"The world feels warm by fire and cold by wind, how can heat affect him (the ascetic) who feels cold by the side of fire ? " Here we have अग्निए, वाए, ending in ए and अग्नि ending in अनुस्वार.

(2) विप्रियकातकः यद्यपि प्रियः तदपि न आनय अयम् ।

अग्निना दग्धं यद्यपि गृहं तदपि तेन अग्निना कार्यम् ॥

"Bring me (back) my lover to day though he has given me offence, for, one has to do with fire even though it has burnt one's house." Here we have अग्नि in ण; ते in ए and अग्नि in अनुस्वार.

344 In अपभ्रंश the Nom and Acc terminations, both sing. and plu., are (generally) dropped. For एइ ति घोडा See 330. 4.

(1) यथा यथा वक्त्रिमाणं लोचनयो. नितरा श्यामला शिक्षते ।

तथा तथा मन्मथ निजकशरान् खरप्रस्तरे तीक्ष्णयति ॥

"The more does the darkish (young woman=श्यामला) learn the crookedness (side glances) of the eyes, the more does the god of love sharpen his arrows on a sharp (hard) stone" Here we have वक्त्रि in Acc sing, सामलि in Nom. sing. and निजयसर in Acc. plu.

345 The Gen terminations are often dropped in अपभ्रंश

(1) सगरसतेषु यो वर्ण्यते पश्य अस्माक कान्तम् ।

अतिमत्तानां त्यक्ताङ्कुशानां गजानां कुम्भान् दारयन्तम् ॥

"Behold my lover who is mentioned in hundreds of battles (as) breaking open temples of elephants who are excessively maddened and ungovernable by goads." Hero गय stands for गजानाम्.

346. In Voc. plural हो is added to nouns in अपभ्रंश. हे तदयाः, हे तरुण्यः (य) शत मया आत्मन घात मा कुरुत. "Ye, young men and women, I have got the (true) knowledge; do not ruin yourselves."

347. मिष्ट and ण are substituted by हि in अपभ्रंश. For गुणहि न तपय see 335. 1.

मार्गारणी यथा भारते त्रिषु मार्गेषु प्रवर्तते ॥

"As the Ganges in this land of भरत proceeds in three ways (streams)" मार्गहि निहि is Loc plu.

348. Nom. and Acc plu terminations of feminine words (irrespective of the ending vowel) are उ and ओ.

This rule is an exception to IV 344 For अद्गुति etc see 333 1

सुन्दरसर्वाङ्गो विलासिनी प्रेम्णमागताम् ।

"Of (young men) looking at lovely women having all-beautiful limbs"

349 The Inst sing. termination of feminine words is ए

(1) निजमुखद्वारे अपि मुग्धा कर अन्यकारे प्रतिप्रेक्षते ।

शशिमण्डलचन्द्रिकया पुन किं न दूरे पश्यति ॥

"The fair lady sees her hand in darkness by the help of the rays of her (moon like) face, why should she not see the object at a distance (when she has) the light of the full moon?' Pischel reads किर in place of कर in the first line which gives better sense काइ is किम् and not कयम् as the Com takes it We get here चन्द्रिमए Inst. sing जहिं etc (2) यत्र मरकतकान्त्या सवालिनम्, 'where (an object) is surrounded by the lustre of emerald" Here we have कन्तिए as Inst sing

350 The Abl and Gen Sing termination of feminine nouns is हे

(1) तुच्छनध्याया तुच्छनन्यनशलाया ।

तुच्छाच्छरोमावन्त्या तुच्छरागाया तुच्छरहासाया ।

प्रियवचनमलममानाया तुच्छकवचममयानिशाया ॥

अन्यद् यत्तुच्छ तस्या धन्याया तदास्वादु न यानि ।

आश्चर्यं स्वान्तरं मुग्धाया येन मनो धर्मेति न यानि ॥

"It is impossible to mention what is small (तुच्छ) or atomic of that fair lady who has slender waist, who talks little, who has a small and pretty line of hair (on her belly), who shows but little affection and very faint smile, who has got her form slender as she did not hear any news of her lover, and O wonder, the space between her breasts is so small that (even) mind or spirit (that is atomic) is not contained (has no room) in the way (i e, the space between her breasts) The Com

takes दु-उराय as Vocative meaning the lover who shows but scant courtesy to his sweet-heart कटरि or कडरि is a particle expressing sense of surprise, for even the mind which is atomic in size has no room between her breasts विचि means वर्त्मनि, see IV 421 Here all words in हे are Gen sing forms

- (2) स्फोटयत यौ हृदय आत्मीय तयो परकीया (=परविषये) का घृणा ।
रक्षत लोका आत्मान बालाया, जातौ विषमौ स्तनौ ॥

What kindness can those breasts have on others when they burst out (come out by bursting) her own heart, O young men, keep yourself away from the young woman (बाला) (for) her breasts have now become full (विषम) heart rending" As the author takes बालाहे as Ablative sing, I am forced to construe the verse as above against the Com The word हृदय is used in a double sense, heart and breast

351 The Abl and Gen plu termination of feminine nouns is हु

- (1) भव्य (=साधु) भूत यन्मारित भगिनि अस्मदीय कान्त ।
अवजिघ्र्यत् वयस्माभ्य यदि भग्न गृह ऐष्यत् ॥

'It was well O sister that my husband was killed (in battle) he would have been put to shame in the presence of my friends if he had returned home defeated' महा, compare भर्ते Marathi महा Hindi for महारा and हमारा, compare हमारा Hindi, लज्जिञ्जन्तु and एन्तु are the present participles used as conditional See III 180 वयसिबहु is either Abl or Gen Plural

352 The Loc sing of feminine nouns takes हि as termination

- (1) वायस उड्गम्यत्या त्रियो दष्ट सहसेति ।

अर्पानि वयानि मद्यां गतानि अर्पानि स्फुटितानि तटिणि ॥

'As the lover was all of a sudden sighted by a lady who was driving away the (crowing) crows, half of her bracelets dropped down on the earth and the (rest) half

cracked with a noise." There is a common belief that the crowing of a crow indicates the coming of a guest. The lady on hearing this sound of the crow did not see her lover returning and was probably disappointed and wanted to frighten the crow. While doing so she saw her lover suddenly. The result is that from her emaciated hand dropped down some bangles before the husband was sighted, but after he was seen the lady became fat with joy and so the rest of the bangles cracked. There is an अत्युक्ति in the description. महिहि is Loc. sing.

353. The Nom. and Acc. plu. of nouns in the neuter gender take ई as the termination.

(1) कमलानि मुक्त्वा अलिकुलानि करिगंडान् काङ्क्षन्ति ।

अमुलमं एदु मेयां निर्वन्धः (मत्ते) ते नारि (=नैव) दूरं गन्वन्ति ॥

"Swarms of bees leave the lotuses and desire (to go to) the temples of elephants; those that insist on (aim at) getting what is difficult, do not mind the distance."

कमलई, अलिकुलई and करिगंडाई are Nom. and Acc. plu. forms.

354. Before the Nom. and Acc. sing. terminations the अ (क) of words in neuter gender is changed to उ; e. g., तुच्छई for तुच्छकं, मगई for मगकं, पवतिभई for प्रवृत्तकं, etc.

(1) ममकं दृष्ट्वा निवृत्तं बलं बलं प्रवृत्तकं परस्व ।

उन्नीलति शशिलेखा दया करे करवलः प्रियस्य ॥

"On seeing his own army routed and the enemy's army spreading, the sword in the hand of my lover flashes like the crescent moon."

We may here take a resume of the declension of nouns in अरभंश according to H. :

MASCULINE NOUNS ENDING IN अ.

Nom.	देव, देवा, देवु, देवो	देव, देवा
Acc.	देव, देवा, देवु	देव, देवा
Inst.	देवे, देवै, देवेन (देविन) (देवि)	देवहि, देवैहि
Abl.	देवहे, देवहु	देव्ह

Gen	देव, देवमु, देवस्सु, देवहो, देवह	देव, देवह
Loc	देवे, देवि द ११	देवहि ६ १
Voc	देव, देवा, देवु, देवो	देव, देवा, देवहो २

MASCULINE NOUNS ENDING IN इ

Nom	गिरि, गिरी	गिरि, गिरी
Acc	गिरि, गिरी	गिरि, गिरी
Inst	गिरिए, गिरिण, गिरि	गिरिहि
Abl	गिरिहे	गिरिहु
Gen	गिरि, गिरिहे	गिरि, गिरिह, गिरिहु
Loc	गिरिहि	गिरिहु
Voc.	गिरि, गिरी	गिरि, गिरी, गिरिहो

Masculine nouns ending in उ are declined exactly like गिरि.

NEUTER NOUNS

Nom	कमल, कमला	कमल, कमला, कमलइ, कमलाइ
Acc	वारि, वारी	वारि, वारी, वारिइ, वारीइ
	महु, महु	महु, महु, महुइ, महुइ

The rest like masculine words

Neuter nouns ending in क, e. g. तुच्छक

Nom	Acc	sing.	तुच्छक
-----	-----	-------	--------

The rest like कमल

FEMININE NOUNS

(मुदा=मुग्धा)

Nom	मुद, मुदा	मुदाउ, मुदाओ
Acc	मुद, मुदा	मुदाउ, मुदाओ
Inst	मुदए (मुदइ)	मुदहि
Abl	मुदहे (मुदहि)	मुदहु
Gen	मुदहे (मुदहि), मुदहो	मुदहु
Loc	मुदहि	मुदहि
Voc	मुद, मुदा	मुद, मुदा, मुदहो, मुदाहो

Fem. words ending in इ, ई, उ, ऊ, e. g. मति, तरणी, धेनु
४५ are declined like मुदा

355 Pronouns ending in अ have हा as Abl sing termination, e g जहा etc यस्मात् भवान् आगत, कस्मात् तस्मात्, etc होन्तउ is भवान् from Pres part of हो (भू)

356 The Abl sing Mas of विम् has किहे

(1) यन्ति तस्या जुटयतु स्नेह मया सह नापि तिलतार (2)

तत् वस्माद् वकाभ्या लोचनाभ्या दृश्ये (अह) कृतवारम् ॥

"If her intense (तिलतार literally in which the pupil of the eye is full of love like the sesamum) love for me is lost, and then nothing is left of it, why am I looked at hundred times with side glances?" सहे is तस्या and not तव as understood by the Com जोइजउ is 1st sing pass of' जोव Compare जोवो in Gujarati

357 Pronouns ending in अ have हिं as Loc sing termination

(1) यत्र or यस्मिन् कल्प्यते शरेण शर टिद्यते खट्वेन रात्र ।

तस्मिन् तादृशे भटपट्टानिवहे कान्त प्रकाशयति मार्गम् ॥

"My lover shows the way (to other warriors) in the midst of a host where an arrow is cut (met) by an arrow and sword is cut by sword" जहिं and तहिं are Loc sing forms

(2) एकस्मिन् अक्षिण थावण अन्यस्मिन् भाद्रपद ।

माधव (or माघ) महीनउद्यस्तरे गण्डस्यले शरत् ।

अत्रैषु प्रीप्स मुरामिकातिलवने मार्गशीर्ष ।

तस्या मुग्धाशा मुखपट्टने भावामित शिशिर ॥

This verse describes the condition of a lady separated from her lover 'The month of थावण has settled in one eye of the fair lady, while the month of भाद्रपद in another; on her couch the spring (as the bed was made of tender leaves) on her cheeks the autumn, on her limbs the summer, and in the field of sesamum of मुरासिमा (sitting at ease) मार्गशीर्ष, the winter (शिशिर) on her lotus-like face" The meaning is that the lady is shedding tears profusely like the rain in the months of थावण and भाद्रपद, she got a bed of leaves as in the spring, her cheeks are

pale as the clouds (or काश flower) in the autumn, her limbs are warm as in summer, her sitting at ease is all shattered (gone) like the field of sesamum in the month of मार्गशीर्ष, and her face is withered like the lotus in winter . The commentary on this passage is interesting and runs thus —अन्योरर्थ । तस्या मुख्याय एकस्मिन्नक्षि प्रावण अन्यस्मिन् अक्षि माद्रपद । को भाव । यथा एतौ द्वौ मासौ साविणौ तथाक्षि द्वयमप्यधुजलसावित्वान्मासद्वयतुल्यम् । महीतलस्रस्तरे माधवौ वसन्त । पञ्च मयत्वात् । गण्डस्थले शरत् । तस्या काशकुसुमादिना पाण्डुत्वात् । अत्रेषु ग्रीष्म तापबाहुल्यात् । मुखासिकातिलवने मार्गशीर्ष । यथा मार्गशीर्षे तिलवनानामुच्छेद स्यात्तथा मुखादस्थानस्योच्छेद । मुखपङ्कजे शिशिर आवासित । यथा शिशिरे पङ्कजानां स्नानत्वं तथा मुखपङ्कजस्यापि । स्त्रीणां वियोगावस्थायां एतानि विह्वानि स्युः । Here we have एहहिं and अहहिं as Loc sing forms

(३) हृदय स्फुट तटिति (शब्द) कृत्वा कालक्षेपेण किम् ।

पदयामि हतविधि क स्थापयति त्वया विना दु खयतानि ॥

" O heart, burst with noise, why delay ? I shall see what place (other than thyself) would the ill luck keep these hundreds of miseries (that thou art experiencing at present)" We get here कहिं as Loc sing

358 The pronouns यत्, तत्, and किम्, when ending in अ, have आमु as Gen sing termination optionally.

(1) कान्त अस्मदीय हला सखिके निधयेन रूप्यति यस्य (=यस्मै) ।

अस्त्रे शस्त्रे हस्तेरपि स्थानमपि स्फोटयति तस्य ॥

" My lover, when angry with some one, O friend, certainly breaks even the place the enemy occupies by means of weapons, missiles or even by hand " We have here आमु and तामु as Gen sing forms

(2) जीवितं कस्य न वदमर्कं घन पुन कस्य नेष्टम् ।

दे अपि अवसरनिपतिते वृणसमे गणयति विदिष्ट ॥

" To whom is life not dear ? Who does not wish for wealth ? But a noble man (विदिष्ट) counts them as straw in hours of difficulty. " We have here कामु as Gen sing

359 The pronouns यत्, तत् and किम् have षहे (षहे) as the Gen sing termination in the feminine gender षहे केरड, १ e, यस्याः कृते etc

360 The Nom and Acc sing of यत् and तत् have respectively घृ and त optionally

(1) ग्राहणे निष्ठति नाथ यत् तद् रणे करोति न भ्रान्तिम् ।

“ As my lover stands in the courtyard, he does not wander on the battle-field ” The Com takes भ्रान्ति to mean सदेह I take it to mean भ्रमण

(2) तत् जप्यते यन्निर्वहति ।

“ That is uttered (said) which he accomplishes ”

361 The Nom and Acc sing of इदम्, ४ is इम्, इमु कुलु १९ इद कुलम्

362 The Nom and Acc sing of एतद् is एह, f, एहो m, and एह n

(1) एषा कुमारी एष (अह) नर. एतन्मनोरथस्थानम् ।

एतत् मूर्खणा चिन्तमानाना पश्चाद् भवति विमानम् ॥

‘ ‘This is the young maid, and here (I am) the man, this is the seat of my cherished desire,’ when fools are thus thinking (without trying to satiate their love) the dawn comes immediately after ”

363 The Nom and Acc plu of एतद् is एह. For illustration see 330 4

364 The Nom and Acc plu of अदस् is ओइ.

(1) यदि पृच्छथ महान्ति (बड्हाइ) गृहाणि तद् महान्ति गृहाणि भूमिनि ।

विहलितजनान्युद्धरण कान्त कुटीरके पश्य ॥

“ If you inquire about big houses, then there they are ; but behold my lover in the hut here who helps people in distress ”

365 The pronoun इदम् becomes आय for declensional purposes

(1) इमानि लोकस्य लोचनानि ज्ञानि स्मरन्ति न भ्रान्ति ।

अग्निं च न मुकुञ्चन्ति प्रिये दृष्टे निवृत्तान्ति ॥

" There is no doubt that the eyes of the people recollect their previous birth (incidents of the previous birth), (for) they are closed when they see things they do not like (अप्रिय), and they dilate when they see things or persons they like "

- (2) शुष्यतु मा शुष्यतु एव (= वा) उदधि वडवानलस्य किं तेन ।
यद् ज्वलति जडे ज्वलन एतेनापि किं न पर्याप्तम् ॥

" What does it matter to the वडवानल, the sub-marine fire whether the ocean is dried up or not? Is it not enough (to prove its valour) that it (fire) is ablaze in water? "

- (8) अस्य दग्धकलेवरस्य यद् चाहित (= लब्ध) तत्सारम् ।
यदि आच्छाद्यते तत्कुप्यति यदि दह्यते तत्सार ॥

' Whatever is obtained of this wretched body is best if it is covered it stinks, if it is burnt it turns into ashes.'

366 The pronoun सर्व is optionally substituted by साह in अपभ्रंश

- (1) सर्वौडवि लोक प्रस्पन्दते (तडप्फडइ) महत्त्वस्य कृते ।
महत्त्व पुन प्राप्यते हस्तेन मुक्तेन ॥

" The whole world is striving for greatness, but greatness is obtained only by hand that is freely distributing (charities)" तडप्फडइ is explained by the com as चप लायते, प्रयतते इत्यर्थ, मोन्डलेण is rendered as मुत्कलेन which word is unknown to Sk I have rendered it as मुक्तेन We have in vernaculars phrases like मुष्हस्त दानादिगुणे is the meaning of the Ap word This verse is found with slight change in पाहुडदोहा, 88

367 The pronoun किम् is optionally substituted by काइ and कवण in अपभ्रंश

- (1) यदि न म आयाति दानं गृह किं अधो मुख तव ।
यवन न खण्डयति तव सरिके स प्रियो भवति न मम ॥

The lady asks her messenger " O messenger, if he does not come to my house, why is your face downcast? "

My dear friend (सखिके), he who disrespects your word cannot be dear to me "

For काइ न दूरे देखइ see 349 1

For फोडेन्ति जे हियडउ, see 350, 2

(2) सुपुरुषा. कद्रो अनुहरन्ति भण कार्येण केन ।

यथा यथा महत्त्व लभन्ते तथा तथा नमन्ति शिरसा ॥

" Please tell me for what reason a noble man imitates the कहु plant, for the more it grows the more it bends " The verse illustrates the substitute कवण for किम्

(3) यदि सनेहा तन्मृता अथ जीवति नि नेहा ।

द्वाभ्यामपि प्रकाराभ्या गतिका (गता) धन्या, किं गर्जसि खल मेघ ॥

A lover away from his beloved is here addressing the cloud " If she loved me she must have been dead, if she is alive she does not love me in either case that fair one is lost to me, why, O wicked cloud, are you thundering (in vain) ? "

368-381 This group of the Satras gives the declension of युष्मद् and अस्मद् which is tabulated below —

		युष्मद्.		Plu
		Sing		
Nom	तुडु			तुम्हे, तुम्हइ
Acc	पइ, तइ			तुम्हे, तुम्हइ
Inst	पई, तई			तुम्हेहिं
Abl	तउ, तुज्ज, तुघ, (तुडु)			तुम्हइ
Gen	तउ, तुज्ज, तुघ			तुम्हइ
Loc	पइ, तइ			तुम्हासु

		अस्मद्		Plu.
		Sing		
Nom	हउ			अम्हे, अम्हइ
Acc	मइ			अम्हे, अम्हइ
Inst	मइ			अम्हेहिं
Abl	महु मज्जु			अम्हइ
Gen	महु, मज्जु			अम्हइ
Loc	मइ			अम्हासु

whoever (of the pair) stands separated (वेगळा) becomes a victim of death. वेगळा is वेगळा in Marathi and has the sense of separation.

371. (1) युष्माभिः अस्माभिः यत् कृतं दृष्टं बहुजननेन ।

तत् (=तदा) तावन्मात्रः समरभरः निर्जितः एकक्षणेन ॥

"What yourselves and ourselves had done has been witnessed by many people; for, we have won (निर्जितः) so great a battle in a moment." तेवढुडं is तेवढा in Marathi.

372. (1) तव गुणसंपदं तव मतिं तव अनुत्तरां क्षान्तिम् ।

यदि उत्पद्य अन्यजनाः महीमण्डले शिष्यन्ते ॥

"How I wish that other men born on this globe of earth learn (from you) your numerous virtues, your intelligence and your uncomparable forbearance."

375. For तमु हृदं etc. see 338. 1.

376. (1) वयं स्तोकाः रिपवः बहवः कातराः एवं मणन्ति ।

मुग्धे निमालय गगनतलं कति जना. ज्योत्स्नां कुर्वन्ति ॥

The warrior is consoling his beloved when out to go on the battle-field. "We are few and the enemies numerous, so say the timid ones; but, O fair one, behold the sky (and see) how many (are there that) give the moon-light." The Com. remarks:—एकश्चन्द्र एवेत्यर्थः.

(2) अमलत्वं लागयित्वा ये गताः पथिकाः परकीयाः केऽपि ।

अवश्यं न स्वपन्ति मुखासिकायां यथा वयं तथा तेऽपि ॥

"Those other travellers who have left this place or home having left their love (अमलत्व=प्रेम) behind will certainly not sleep at ease as we (at home) do not." The lady speaks of her lover, a wanderer, who has left her at home.

377. (1) मया ज्ञातं प्रियं विरहितानां कापि घरा भवति विकाले ।

केवलं (=परं) मृगाद्वेऽपि तथा तपति यथा दिनकरः क्षयकाले ॥

"My dear, I thought that there was some support (घरा) (consolation, alleviation of pain) to separated lovers at sunset (विकाले=संध्यायां); but at the close (of the day

खयगालि) the moon torments (me) as much as the sun during the day." धरा=आधारः अवलम्बनं वा.

379. (1) मम कान्तस्य द्वौ दोषौ सखि मा पिधेहि शलीकम् ।

ददतः परं अहं उर्वरिता युध्यमानस्य करवालः ॥

"My lover has (only) two flaws; my friend, do not conceal the charge (आलु), when he makes gifts, I alone am left, and when he fights, the sword alone is left. दोसदा, see, IV. 429. आलु = मिथ्या, अलीकं, अनर्थकम्; compare आळ in Marathi.

(2) यदि भग्नाः परकीयाः तत्साधि मम प्रियेण ।

अथ भग्ना अस्मदीयाः तत्तेन मारितेन ॥

"If the enemies are defeated, then, my friend, they must have been so by my lover, if our men are defeated then it must have been so by his being killed."

380. अहं भग्ना etc. see 379. 2.

382-388. These sūtras give rules about the conjugation of verbs. The system of conjugation in the अपभ्रंश is almost the same as in the principal Prakrit with a few additional forms in the Present, in the Imperative second person sing. and in the Future. The additional terminations in the Present are.—

1st person	उं	हुं
2nd person	हि	हु
3rd person	—	हि

The additional terminations for the Imperative are:—
2nd person sing. इ, उ, ए.

In addition to the Future forms with हि ह्य etc, we have in अपभ्रंश, with ॥ as well.

382. (1) मुखकबरीबन्धो तस्याः शोभां धरतः

ननु महयुद्धं राशिराहू कुरुतः ।

तस्याः शोभन्ते कुरुताः भ्रमरकुलतुलिता.

ननु भ्रमरदिग्भाः शीडन्ति मिलिताः ॥

"Her face and the braid of hair (rolling on it) bear (respectively) the beauty of the moon and the Rāhu engaged in fight; her curly locks of hair, comparable to

swarms of bees, look beautiful as if children of darkness, having gathered together, are playing "

383 (1) चातक, "पिउ पिउ" [पिबामि पिबामि and प्रिय प्रिय
नि] मपित्वा क्रियद्रोदिपि हताश ।

तव जले मम पुनर्वन्मे द्रयोरपि न पूरिता आत्मा ॥

"O चातक, with your desire unfulfilled, how long will you cry 'I shall drink (water) I shall drink?' longings of us both, yours for water and mine for my lover, are never fulfilled" ब्याह means चातक पिउ पिउ has a double meaning as given in the Sanskrit rendering

(2) चातक किं कथनेन निर्घृण वारवारम् ।

सागरे मृते विमलन्लेन लमसे न एकामपि धाराम् ॥

"O ruthless चातक what is the use of repeatedly telling you that you will not get a single drop (lit धारा = shower) even though the ocean is full of clear water"

(3) अस्मिन् जन्मनि अन्यन्मिन्नपि गौरि त दद्या कान्तम् ।

गनाना मत्ताना लक्काकुचाना य मगच्छते हसन् ॥

"O Gauri, may you give me in this life and also in another such husband, who smilingly meets maddened elephants unmanageable (even) by means of goads"

384 (1) बले अभ्यर्चने मधुमथनो लघुकाभूत मोक्षि ।

यदि इच्छथ मन्त्र (बहुतण) दत्त, मा मार्गयत कमपि ॥

"Even that Madhumathana (God Visnu) became a dwarf while begging (alms) of Bali, if therefore you desire greatness, give (to others) but do not beg of any one"

385. (1) विधिर्विनाटयतु ग्रहा पाटयन्तु मा धन्ये कुक्ष विषादम् ।

सपद कर्षामि वेपथिव यदि अर्धनि (=म्यात्) व्यवसाय ॥

'Let my luck be unfavourable, let the stars trouble me, O fair one, do not be depressed I shall drag money like my dress if only I value work Note that ह्रस्व means यदि, if, see IV 422

For बलि किञ्चउ etc see 338 1

44 [कुमारपालचरित]

386. (1) खत्र्विसाधितं यत्र लभामहे तत्र देरो यामः ।

रणदुर्मिक्षेण भग्नाः विना युदेन न वलामहे ॥

" We shall go to that country where we shall get some work for our sword ; destitute as we are by the famine of fight, we cannot live (in happiness) without it."

387. (1) कुञ्जर स्मर मा सल्लकीः सरलान् श्वासान् मा मुष ।-

कवलाः ये प्राप्ताः विधिवशेन तांश्चर मानं मा मुष ॥

" O elephant, do not think of the सल्लकी plants ; do not breathe heavy (long) sighs ; eat only those morsels which luck brings you ; do not give up your self-respect." Here सुमरि; मेळि and चरि are the Imperative forms.

(2) अमर अत्रापि निम्बके कति (चित्) दिवसान् विलम्बस्व ।

घनपत्रवान् छायाबहुलो फुलति यावत्कदम्बः ॥

" O bee, please wait for a few days even on this filthy Nimba tree (निम्बक) until the Kadamba tree, having plenty of foliage and shade, bears blossom." Here विलम्ब is the Imperative form.

(3) प्रिय एवमेव कुरु माहं करे त्यज त्व करवालम् ।

येन कापालिका वराकाः लान्ति अभग्नं कपालम् ॥

" My lover, please keep this spear in hand as at present ; throw away the sword, so that the poor कापालिका will have at least their begging bowl (कपाल, an earthen pot or human skull) unbroken." Here करे is the Imperative form.

388. (1) दिवसा यान्ति वेगैः (= शङ्खपटहं) पतन्ति मनोरथाः पश्चात् ।

यदस्ति तन्मान्यते भविष्यति (इति) कुर्वन् मा भास्व ॥

" The days pass away quickly ; the cherished desires lag behind ; whatever is (in possession) is to be respected (accepted ;) do not sit idle saying : ' it will come to me.' For शङ्खपटहं compare शङ्खपट in Marathi.

389. सतो भोगान् यः परिहरति तस्य कान्तस्य बलिं किये ।

तस्य देवेनैव मुण्डितं यस्य सत्पाटं शीर्षम् ॥

" I offer my homage to that lover who rejects enjoyments offered, (for) he who has bald head, is shaved

already by his fate." The meaning is that there is no question of restraint if there is no possibility of one's getting the enjoyments. Com. यस्य भोगा न सन्ति स तु स्वयमेव त्यजतीत्यर्थः । Compare:

वत्यगन्धमलंकारं इत्यादि सयणाणि य ।

अच्छन्दा जे न मुञ्जति न से चाह ति बुद्ध ॥

जे य कन्ते विष्ट भोए लदे विष्टिदिकुब्बइ ।

साहीणे चयइ भोए सेहु चाह ति बुद्ध ॥—दशवैकालिक, II.2,3.

390. (1) अतितुल्यत्वं यस्तनयो. स च्छेदकः न खलु लाभः ।

सखि यदि कथमपि त्रुटिवशेन अघरे प्रभवति नायः ॥

"Too much fullness of breasts is indeed not a gain but a loss, as my lord can reach the lip with great difficulty and much delay." छेदक is छेदकः, i. e. हानिः, पडुब्बइ stands for प्रभवति."

391. (1) बुद्ध सुहासिदं किंचि = ब्रूत सुभाषितं किंचित् ।

(2) इयत् उक्त्वा शकुनिः स्थितः पुनर्बुःशासन उक्त्वा ।

तदा अहं जानामि एष हरिः यदि ममाग्रतः उक्त्वा ॥

Duryodhana says :—"Having said this much शकुनि stopped ; again दुःशासन stopped having said that much ; then I realised that it was हरि (श्रीकृष्ण) who stood before me having said (what he had to say)." दुर्योधन was so overpowered by the presence of श्रीकृष्ण that he was not at all in his senses during the speech ; he however come round when he heard two more speeches. The verse illustrates the various forms of ब्रू in अपभ्रंश.

394. पठ गृहेष्विणु ब्रु-पठ गृहीत्वा व्रतम्.

395. This sūtra states that छोल्ल and other देशी roots are synonymous with तश्च and others and gives a few illustrations.

(1) यथातथा तीक्ष्णान् करान् लात्वा यदि शशी अतश्चिध्यत ।

तदा जगति गौर्या मुखकमलेन सदृशतां कामपि अलप्स्यत ॥

"Had the moon been somehow deprived of his sharp rays (dark spots etc.) and been chiselled, he then would have attained some resemblance in the world with the

lotus like face of the fair one " Some mss read सर in place of कर i.e. शरान्, the meaning would then be, If the moon had been scratched with sharp arrows. ' Here श्रोत्र is regarded as having the meaning of the root तद्.

(2) वङ्गण चूर्णाभविष्यति मुग्धे कपोले निहितम् ।

श्लाघानलज्वालासतप्त बाष्पजलससिक्तम् ॥

' O fair one your bangles placed on your cheeks would be reduced to powder when heated by the flames of your hot breaths and sprinkled over with the water of your tears " The glass bangles heated and then dipped in water become brittle, the lady is therefore asked not to rest her cheeks on her palm. For चूडण and श्लक्किम compare चुडा and श्लक्, श्लाघणे etc. The root श्लक् is used in the sense of तापय्.

(3) अनुगम्य द्वे पदे प्रेम निवर्तते यावत् ।

सर्वाशनारिपुसमवस्य करा परिश्रुता तावत् ॥

" As the beloved (प्रेम) having gone two steps, returns, the rays of the offspring of the enemy [i.e. water] of all devouring (fire) (the moon) began to set " अनुगम्य वचिउ is an Absolutive (see IV 439) from गम् with अनुमत् 1.0 सम् or अनु which is a देशी form

(4) हृदये शल्यायते गौरी गगने गर्जति मेघ ।

वर्षारान्ने प्रवासिकानां विषम सखटमेतत् ॥

" The fair one strikes (pains) at heart, the cloud thunders in the sky, it is (thus) a great hardship to those who intend to leave their home on the evenings of a rainy season " Here गुह्वर and पुहुव्वर are देशी forms which are approximately rendered into Sk. by शल्यायते and गर्जति.

(5) अम्भ पयोधरैः वज्रमयौ नित्य यौ गमुरौ निष्ठत ।

मम बान्धव्य समराङ्गणे गजधरा मदृष्टु यात ॥

" O mother, my breasts are adamant as they always face my lover and go to break the array of elephants on the battle field "

(6) पुत्रेण जानेन कौ गुण अगुण क मृतेन ।

यद् पौत्रकी (बप्पाकी) मृषि आक्रम्यतेऽपरेण ॥

"What is the gain by the birth of a son? What is the loss if he dies? when the ancestral property (land) is being appropriated by another" Here बप्पाकी and चम्पिज्जइ are of देशी origin, compare बाप and बापणें, सोनरें in Marathi.

(7) तत् तावन् जलं सागरस्य न तावान् विन्दार ।

तृणो निवारणं पलमपि नत्र परं शब्दायने अमार ॥

'So much water the ocean has, so vast is its extent; thirst, however, is not even a little (पलमपि) quenched; only it thunders for nothing' धुदुब्धइ or धुदुब्ध is ध्वनिं करोति.

Compare नि सागरस्य पदार्यस्य प्रायेणाडम्बरो महान् ।

न सुवर्णे ध्वनिस्तान् यान्कास्ये प्रजायते ॥

396-399 and 410-412 These sūtras treat of the phonetic changes in अपभ्रंश.

396 In अपभ्रंश non-conjunct and non-initial क, ख, त, य, प, फ, occurring after a vowel, are respectively changed to ग, घ, द, ध, ब, भ.

क=ग. (1) यद् दृष्टं सोमग्रहणमसनीभिः हस्मिन् नि गच्छम् ।

प्रियमनुष्यविज्ञोभकर गिल गिल राहो मृणाइम् ॥

"When the unchaste women saw the eclipse of the moon, they laughed fearlessly, (and said), O Rāhu, do, do swallow the moon that agitates the beloved person" Here विच्छोहणइ stands for विज्ञोभकर

ख=घ (2) अम्ब स्वस्यावस्थै सुखं विनश्यते मान ।

प्रिये दृष्टे व्याकुलत्वेन (हल्लेहल) कथेतयति आमानम् ॥

"O mother, people at ease (स्वस्यावस्थ) can very well think of becoming haughty or proud, when however, the lover is seen, who, on account of the rising emotion (हल्लेहल, रभस) is conscious of himself?" Here सुख becomes सुप.

त=द, थ=घ, प=ब, फ=भ.

(3) शपथ कृत्वा कथित मया तस्य पर सफल जन्म ।

यस्य न त्याग न च आरम्भनी न च प्रमृष्ट धर्म ॥

' On oath I tell you His life alone is fruitful who does not lose generosity, nor valour nor piety ' Here सबधु कथिदु and समञ्ज illustrate the rule

For एकहि अक्खिहि सावणु see 357 2

(4) यदि कश्चिन् प्राप्स्यामि प्रिय अकृत कौतुक करिष्यामि ।

पानाय नवक शरावे यया सर्वाद्वेण प्रवेक्ष्यामि ॥

If somehow I meet my lover I shall do something wonderful never done before I shall enter into him with all my body as water pervades the new earthen jar For similar idea compare पाहुडदोहा, 177 This verse and the following illustrate the fact that the changes prescribed by this sūtra may not take place as an effect of प्रायोऽधिकार

(5) पश्य कर्णिकार प्रफुल्लितक कायनकान्तिप्रकाश ।

गौरीवदनविनिर्जितक ननु सेवते वनवासम् ॥

Behold the कर्णिकार is in full blossom bearing the beauty of gold, indeed being put into background (lit defeated) by the face of the fair maid, it has taken to residence in forest

897 In अपभ्रंश non-initial non-conjunct म is changed to nasalised व Thus we have ववेलु, मवद from कमल, भ्रमर जिवे निवे from तिम, तिम etc

898 रेफ as second member of any conjunct is optionally dropped in अपभ्रंश

For ज रेवेद see 396 4

For जद भग्मा see 379 2

399 रेफ is substituted for a member of the conjunct in some cases e. g., माग for व्याग

(1) व्याग महर्षि एतद् भणति-यदि श्रुतेनाथ प्रमाणम् ।

मानृणां वरणो नमना दिवग दिवो गङ्गागात्रम् ॥

' Vyāsa the great sage says thus If the V. is an authority and the Sūtra are to be regarded as authoritative, then those

who pay homage to the feet of their mothers get the merit of bathing in the Ganges every day."

(2) व्यासोपि मारतस्तम्भे बद्धम् ।

"Vyāsa also has said this in the Bhārata books." The other reading gives: व्यासेनापि मारतस्तम्भे बद्धम्. For want of context the meaning of the line is uncertain

400. The द of आपद्, संपद् and विपद् is changed to इ in अपभ्रंश.

(1) अनय कुर्वतः पुदपस्य आपद् आयाति ।

"Calamity befalls a person who does wrong deed."

For गुणहिं न संपद्य see. 335. 1.

401. कयं, यया and तया have केम (केवँ) किम, (किवँ) किह, किध; जेम (जेवँ) जिम (जेवँ), जिह, जिध, तेम (तेवँ), निम (तेवँ), तिह, तिध, in अपभ्रंश.

(1) कथ समाप्यता दुष्ट दिनं कयं रात्रिः शीघ्रं (छुट्टु) भवति ।

नववन्दूदर्शनलालसकं वहति मनोरथान् सोऽपि ॥

"How will this wicked (tedins) day come to an end? how will the night comesoon? (so) he who is eager to meet his bride cherishes longings."

(2) ओ गौरीमुखनिर्जितकं कर्दले विलीनः सृगाड् ।

अन्योऽपि य परिभूतननुः स कथं भ्रमति निःशङ्कम् ॥

"I think (ओ सूचनायाम्), the moon hides himself in the mass of clouds (वहल=वादळ in Marathi) being defeated by the face of the fair maid; how can he, who is thus defeated, wander fearlessly? " लुङ्ग is विलीनः, cf. लपणें, लुकणें in Marathi.

(3) बिम्बाधरे तन्म्याः रदनकणः कथं स्थितः श्रीआनन्द ।

निरुपमरसं प्रियेण पाल्वेव दोषस्य दत्ता मुद्रा ॥

"O आनन्द, how does the tooth-mark on the bimba-like nether lip of the fair one stand (look)" (The reply is). "Her lover has drunk its excellent juice (रस) and has put a seal to the rest as it were (so that no one else should taste it) "

(4) भण सति निभृतकं तथा मयि यदि प्रियः दृष्टः सदोषः ।

यया न जानाति मम मनः पश्चापतित तस्य ॥

“O friend tell me in secret if you saw my lover in the wrong with me tell me in such a manner that he would not know that my mind is now partial or in love with him

For निर्वै शिव वकिम see 344 1

For मद् जाणिउ प्रिय see 377 1

402 यादृग्, तादृश, कीदृग् and ईदृग् become चह तेह केह and एहु in अपभ्रंश

(1) मया भणित वलिरान त्व कीदृग् मार्गेण एय ।

यादृक्तादृग् नापि भवति मूर्ख स्वय नारायण ईदृक् ॥

O king Bali I told you of what sort this beggar is he is not an ordinary begger but नारायण in person

403 यादृश् etc when ending in अ become चइस तइस कइस and अइस

404 यत्र becomes जेत्यु and चतु तत्र becomes तेत्यु and ततु in अपभ्रंश

(1) यदि स घटयति प्रजापति कुत्रापि सात्वा शिष्याम् ।

यत्रापि सत्रापि अत्र जगति भण तदा तस्या सदृश्याम् ॥

If the creator fashions persons after having learnt the art from somewhere then he may fashion in this world a person similar to her

405 यावत् becomes जाम (जावै), जाउ जामहिं तावन् becomes ताम (तावै) ताउ तामहिं

406 For केत्यु वि लेप्पिणु सिक्ख see 404 1

(1) यावन् न निपति कुम्भतटे सिंहचपेटाचटात्कार ।

तावन् समस्तानां मदकठानां (गजाना) पदे पदे बाधते दृष्टा ॥

“As long as the slap of the claws of a lion does not strike the temples so long is beaten the drum at every step of all maddened elephants

(-) निरानां पितृ तावन् पर यावन् न सहा गच्छति ।

सह प्रनष्ट ते एव तिग निग भ्रष्टा गता भवन्ति ॥

Samum can be so called so long as the oil (मद्) is not pressed out but when it is pressed out the same

sesamum, loses its quality of being ■ sesamum and becomes खल (oil-cake, wicked)."

(3) यावद् विपना कार्यगतिः जीवानां मध्ये आयाति ।

तावद् आस्तामिनरं जनः मुञ्जनोऽप्यन्तरं ददाति ॥

"When evil destiny befalls men, even a good man would back out; let us not speak of an ordinary man."

407. यावन् becomes बेवड, जेतुल, तावन् becomes तेवड, तेत्तुल

(1) यावद् अन्तरं रावनरामयोः

तावद् अन्तरं पट्टप्रामयो ।

"There is as much difference between a town and a village as there is between रावण and राम."

409. (1) ते मुद्राः हारिताः ये परिविष्टाः तेषाम् ॥

परस्परं युष्मन्मानां स्वामी पीडितः तेषाम् ॥

"The eatables (e. g., मुद्र's) served to those fighting with one another, are lost if their master is in distress." गोजित is पीडित; cf. गाजने in Marathi.

410-411. In अम्रंश्च, ए, ओ are pronounced short; and उं, इं, हिं and हुं, standing at the end of a metrical foot are also pronounced short.

For युधि चिन्तिञ्जइ माणु see 396. 2.

For तसु इडं कलिजुगि दुइहो see 338.

For अन्न जु तुच्छडं see 350. 1.

For बलि किञ्जडं see 338. 1.

For दइड घडावइ see 340. 1.

For तरहिं वि बङ्गलु see 341. 2.

For खगविसाहिडं see 386. 1.

For तणहें तदज्जी see 339. 1.

412. (1) ब्रह्मन् ते विरलाः केऽपि नराः ये सर्वाङ्गश्रेष्ठाः ।

ये षक्ताः ते बब (क) तराः ये ऋजवः ते बलीवर्दाः ॥

"O Brahmin, rare are those persons who are good or clever in all respects. Those who are crooked are great deceivers; those ~~tho~~ that are straight-forward are (bull's) (dull).

45 [कुमारपादचरित]

- 414 (1) अन्ये त दाघे लोचने अन्यत् तद् भुजयुगलम्
 अन्य ॥ धनस्तनभार तदन्यदेव मुखकमलम् ।
 अय एव केशकलाप स अन्य एव प्रायो विधि
 येन नितम्बिनी घटिता सा गुणलावण्यनिधि ॥

Uncommon are her long eyes uncommon her pair of arms uncommon are her firm and heavy breasts uncommon indeed is her lotus-like face indescribable are her profuse hair the creator also is altogether different who fashioned this lady having heavy hips and a store of virtues and beauty

- (2) प्रायो मुनीनामपि भ्रान्ति ते मणीन् गणयन्ति ।
 अन्ये निरामये परमपदे अद्यापि खय न लभन्ते ॥

' Probably even the sages are wrong they (simply) count the beads they do not yet become merged in that highest place which is free from danger and imperishable Compare पाण्डुदोहा 169

- (3) अध्रुत्लेन प्राय गौर्यां सखि उद्धृते नयनसरसी ।
 त समुख सप्रेषिते दत्त तिर्यग् घात परम् ॥

O friend I think the ponds of the eyes of the fair maid are overflowing hence when directed towards (others) they give a side-long stroke

- (4) ण्यति प्रिय रोषिष्यामि अह रुष्टा मामनुनयति ।
 प्राय एतान् मनोरथान् दुष्कर दयित कारयति ॥

' My lover will come, I shall get angry with him he will console me when I am angry so the cruel lover makes (his beloved) cherish such hopes

- 115 (1) विरहान्नज्ज्वालाकरात्रित पथिक कोऽपि मह्यत्वा स्थित
 अयया शिशिरकात्रे शीतज्जलार धूम कुत उत्थित ॥

' A certain traveller, enflamed by the fire of separation, must have taken a plunge into the waters how otherwise can vapor rise up from cold water in this season of winter?

- 416 (1) मम कान्तस्य गोष्ठरिषास्य कुत कुटीरकाणि ज्वलन्ति ।
 अथ विपुलविज्ज आर्द्रयति (com विध्यापयति) अथ अश्रमना, ॥ प्राप्ति ॥

“How are huts on fire when my lover is at home (गोष्ठ) ? He will certainly extinguish them either by the blood of his enemy or by his own ” Here वनन्ति stands for ज्वलन्ति

For धूम कहनिहु see 415 1

417 For जइ मग्गा पारवडा see 379 2

418 (1) प्रियसगमे कथ निद्रा प्रियस्य परोक्षे कथम् ।

मया द्वे अपि विनाशिने निद्रा नैव न तथा ॥

“How can I get sleep when in company of my lover? How can I have it when he is away? To me both (kinds of sleep) are lost, I shall not have sleep this way or that way ”

For गुणहि न सपय see 335 1

(2) कान्तः यत् सिंहेन उपर्मायने तन्मम खाण्डित मान ।

सिंहः नीरसकान् गजान् हन्ति प्रिय पदरक्षै समम् ॥

“It puts down my pride (I am ashamed to see) that my lover is compared to a lion, for a lion kills elephants without watchman, while my lover kills them along with bodyguards ”

(3) चञ्चल जीवित ध्रुव मरण प्रिय दृष्यते कथम् ।

भविष्यन्ति दिवसा रोपयुक्ता (रुसणा) दिव्यानि वर्पशतानि ॥

“Life is fickle, death is certain, my lover, how can one afford to be angry? For days on which one is angry, will appear (long like) hundred years of gods ”

For म धणि करहि विसाउ see 385 1

(4) माने प्रनष्टे यदि न तनु तन् देश त्यजे ।

मा दुर्जनवरपङ्क्तौ दृश्यमान भ्रमे ॥

“When your honour is lost you should abandon your country if not the body Do not move in that country being pointed out by the fingers of wicked persons ”

(5) लवण विलीयते पानीयेन अरे खल मेघ मा गर्ग ।

ज्वालनि गतनि तत्कुटीरक गौरी निम्नानि अद्य ॥

“Salt (beauty) is melted by water, O wicked cloud, do not thunder, for the hut which is burnt, would drip

and the fair lady inside may get wet to-day " Compare पादुदोहा 176

(6) विभवे प्रगटे वक्त्रे नन्दौ जनसामान्य ।

किमपि मनाक् मम प्रियस्य शरीरं अनुहरति नान्य ॥

"The moon and none else imitates a little of my lover as he (the moon) is crooked (crescent) while in adversity and normal (ordinary=जनसामान्य) in prosperity"

419 (1) किल न खादति न पिबति न बिद्वति धर्मे न व्ययति रूपकम्
इह दुष्णो न जानाति यया यमस्य क्षणेन प्रभवति दूत ॥

The miser neither eats nor drinks nor does he spend a rupee in pious gifts, he does not know that the messenger of Death would overcome him in a moment."

अहव etc.

अथवा न सुवदानामेष दोष ।

Note that the word खोडी, खोड in Marathi, is देशी

(2) यायते (गम्यते) तस्मिन् देशे रुम्यते प्रियस्य प्रमाणम् ।

यदि आगच्छति तदा आनीयते अथवा तत्रैव निर्वाणम् ॥

"I shall go to that region where I shall get trace (प्रमाण) of my lover, if he comes I shall bring him, or I shall put an end (to my life) in that very place"

For दिवि दिवि गङ्गापङ्क्तौ see 399 1

(8) यत्र प्रवृत्ता सह न गता न मृता वियोगेन तस्य ।

तज्जगते सदेवान् ददतीभि (अस्माभि.) सुमगजनस्य ॥

"In as much as I did not accompany him when he went on his journey, nor did I die in his absence, I am ashamed to send messages to my lover"

(4) इत मेघा विवन्ति जल इत बहवान् आवर्तते ।

प्रेमस्य गभीरिमाण सागरस्य एकापि कणिका न हि अपभ्रश्यते ॥

"Here clouds drink water, here the sub-marine fire is agitating, behold the depth of the ocean, not a drop is lessened"

420 For पच्छद्दोह विहातु see 362 1

For एभ्यश्च गुरत गमन्तु see 332 2

(1) यातु मा यातं पश्यन्, दृश्यामि कति पदानि ददाति ।

दृश्ये निरर्थना अहमव परं प्रिय. आदम्बराणि करोति ॥

"Let him go ; do not call him back ; I shall see how many steps he goes, I am crossways at his heart. but my lover is only making a show (of going)."

(2) हरिः नर्तितः प्राङ्गणे विलम्बे पानितः लोकः ।

इदानीं राधापयोधरयोः यत् (प्रने) माति तद् भवतु ॥

"Hari was made to dance in the courtyard ; the people were struck with amazement ; may anything now befall the breasts of राधा."

(3) सर्वसलाबन्ध्या गौरी नवा कापि विषमन्धिः ।

मरुः प्रत्युत स त्रियते यन्म न रुगति कण्ठे ॥

"The fair maid is all beautiful like fresh विषमन्धि (a poisonous bulb called बबनान) ; the young man (मरुः) however would die if she does not embrace him."

For एतद्दे मेह निमन्ति जलु see 419. 4.

421. (1) मया उक्तं, त्वं घुरं घर, गलिद्वयमैः (कसर) विनादिताः ।

त्वया विना घवल नारोहति मरुः, इदानीं विषमः किम् ॥

"I said ; O white bull, hold the yoke ; we are teased by the wicked bulls ; the load cannot be carried without you ; why are you now depressed ?"

For मद् बुल्लतं see above.

For जं मणु विवि न माह see 350. 1.

422. There are a number of देरी words for which &c. equivalents are proposed in this sūtra.

शीघ्र = बहिष्.

(1) एकं कदापि नागच्छामि अन्यन् शीघ्रे यासि ।

मया मित्र प्रमाणितः त्वया याहयः (त्वं यया) खलः न हि ॥

"Sometimes (एकं) you do not come ; at other times you go away quickly ; I know, O friend, that there is no wicked person like you."

शकट = घण्ट.

(2) यया सत्पुरुषाः तथा कल्हाः यया नद्यः तथा बल्लनानि ।

यया पर्वताः तथा कोटराणि हृदयं स्त्रियसे किम् ॥

"Just as there are many good men, so there are many struggles ; there are rivers and there are turnings ;

there are hills and there are hollows , O heart, why are you depressed ? " झकट is not a pure Sk. word Compare झगडा in Marathi

अस्पृश्यससर्ग = विहाल

(3) ये मुक्त्वा रत्ननिधिं आत्मान तटे क्षिपन्ति ।

तेषां शयानां ससर्गं केवलं फुट्तिर्यमाणा भ्रमन्ति ॥

' (I think with abhorrence) the contact with conchs that cast away themselves on the shore after having abandoned the store of gems the ocean , they wander being blown off by others " For parallel see पाहुडदोहा 151 which indicates that we should read the last line as फुट्तिर्यज्जन्ति न भ्रमन्ति

भय = द्रवक.

(4) दिवसैर् अर्जितं खाद मूर्खं सचिनु मा एकमपि द्रम्मम् ।

किमपि भय तत् पतति येन समाप्यते जन्म ॥

' O fool, enjoy what you earn every day , do not hoard even a pice , for there comes a danger from unknown source (किमपि) which puts an end to your life "

, आत्मीय = अप्यण

For फोडेन्ति जे हियड्ड see 867. 2

दृष्टि = द्रेहि

(5) एकैव यद्यपि पश्यति हरिं सुष्ठु सर्वादरेण ।

तथापि दृष्टिं यत्र ह्यपि राधा ।

कं दाप्नोति सवरीतु नयने श्रेहेन पर्यस्ते ॥

' Although Hari regards each and every person well and with all respect still his eyes are fixed where राधा stands Who is able to check eyes overflowing with love? '

गाढ = निश्चट.

(6) निमये वरस्य स्थिरत्वं यौवने वरस्य गर्वं ।

न तेन प्रस्थाप्यते यं लगति गाढम् ॥

" Who is firm in prosperity ? Who can have pride (गरव) of youth ' (so) such a letter should be sent as would stick fast (appeal most) "

साधारण = सहज.

- (7) कुत्र शशधर कुत्र मकरधर कुत्र बह्वी कुत्र मेघ ।
दूरास्थितानामपि सज्जनानां भवति असाधारणं प्रेह ।

"What a great distance there is between the moon and the ocean and between the peacock and the cloud ? There is uncommon friendship of the good persons however distanced they may stand "

कौतुक = कोट्टु or कुट्टु

- (8) कुञ्जर अन्येषु तरवरेषु कौतुकेन घर्षति हस्तम् ।
मन पुन एकस्या सप्तस्या यदि पृच्छथ परमार्थम् ॥

"The elephant passes his trunk on other trees (only) out of curiosity but if you ask (me) the truth his heart is fixed on the सप्तकी plant alone "

क्रीडा = वेड्डु

- (9) क्रीडा कृता अस्माभि निश्चयं किं प्रजल्पत ।
अनुरक्ता मया अस्मान् मा त्यज स्वामिन् ॥

"Sir, we only played, why do you therefore say this? Please do not leave us who are attached and devoted to you "

रम्य = स्वर्ण

- (10) सरिद्धि न सरोमि न सरोवरै नापि उद्यानवनै ।
देवा रम्या भवन्ति मूर्गे निवमद्भि मुञ्जे ॥

"O fool, countries are rendered beautiful not by rivers, nor by lakes nor by ponds nor by gardens or forests, but by the stay of the noble persons "

अद्भुत = डडरि

- (11) हृदयं त्वया एतद् उक्तं मम अग्रतः शनवारम् ।
स्फुटिष्यामि त्रियेण प्रवसता (गद्) गद् भग् अद्भुतगार ॥

"O heart, rogue you are of wonderfully strong structure, you said hundred times before me 'I shall burst forth when or if the lover goes away on a journey "

हे सरि = हेति

For हेति म ज्ञानहि आत् see 379 1

पृथक् पृथक् = पुनः पुनः

- (12) एका कुटी पद्मभि रक्षा तेषां पद्मानामपि पृथक्पृथक् बुद्धे ।

भगिनि तद् गृहं कथय कथं नन्दतु यत् कुटुम्बं ज्ञान-नन्दनम् ॥

"A simple hut is possessed by five (organs); all these five think differently; O sister, how can such a house live well where the whole family follows its own whim?" कुडली, compare कुडल in Marathi. This is a metaphorical description of the human body.

मूढ = नालिभ.

(13) यः पुनः मनस्येव व्याकुलीभूतः विन्यस्यति ददाति न द्रम्मं न रूपकम् ।

रतिवशाभ्रमणशीलः कराग्रोल्लालितं गृहे एव कुन्तं गणयति स मूढः ॥

"He is a fool who, agitated in mind, thinks but does not give a pice or a rupee; he also is a fool who, wandering at will, brandishes his spear in his hand only at home."

मूढ = वढ. For दिवेहि विदत्तं खाइ वढ see 422. 4.

नय = नवख. For नवखी क वि विसगंठी see 420. 8.

अवस्कन्द = दढवढ.

(14) बलाभ्यां बलमानाभ्यां लोचनाभ्यां ये त्वया दृष्टाः बाले ।

तेषु मकरध्वजावस्कन्दः पतति अपूर्णे काले ॥

"O young girl, those that are seen by you with your quick side glances, are attacked by the god of love even before they attain youth (अपूर्व कालि)."

यदि = छुडु. For छुडु अग्घइ ववसाओ see 385. 1.

संबन्धि = केर.

(15) गतः ॥ केसरी पिवन जलं निश्चितं हरिणाः ।

यस्य संबन्धिना हुंकारेण मुखेभ्यः पतन्ति तृणानि ॥

"O deer, the lion is gone; drink water without any fear-the lion at whose roaring, grass drops down from your mouths."

संबन्धि=तण. For अह भग्ना अम्हइ तणा see 379. 2.

मा मैयीः=मम्मीसां (f.)

(16) स्वस्थावस्थानामालपनं सर्वोऽपि लोकः करोति ।

आर्त्तानां मा मैयीः इति यः मुञ्चनः स ददाति ॥

"Every one talks consoling words to those that are at ease; it is only the noble man who promises help to those in distress by saying: 'Do not be afraid'".

यद्यद् दृष्ट तत्तन्=वाइट्टिजा

(17) यदि रज्यसे यद्यद् दृष्ट तस्मिन् हृदय मुग्धस्वभाव ।

लोहेन स्फुटता यथा घन (=ताप) सहिष्यते तावत् ॥

'If O foolish heart, you feel affection for what^{ever} you see, you will have to bear torments as iron bears the hammer (घन) while it is being beaten "

428 हुहुरु and घुग्घ etc are देशा words imitating the sound and action

हुहुरु=शब्दानुकरण

(1) मया ज्ञात मक्ष्यामि अहं प्रेमहृदे हुहुरुशब्द कृत्वा ।

केवल अचिन्तिता सपतिता विप्रियनौ नटिति ॥

"I thought I would be drowned in the pond of love with a हुहुरु sound, but all of a sudden came to me the boat the painful news (of separation)."

(2) खाद्यते न कसरत्कशब्द कृत्वा, पीयते न घुटशब्द कृत्वा ।

एवमपि भवति सुखासिका प्रिये दृष्टे नयनाभ्याम् ॥

"When the lover is seen with eyes, one (the beloved) is not devoured nor is one drunk with a gulp, and yet there is pleasure and happiness " कसरत्केहि in the verse is a puzzle We do not know what sound is represented by this word कसरत्कशब्द कुर्वाणा भक्षयन्ति is the explanation found in one Com त्रिविक्रम renders the word as कटाक्ष, and though it would make good sense it cannot be a word to denote शब्दानुकरण घुट is a sound which one makes in drinking quickly Compare घुटकन् विणे, घुटघुट, घटघटा प्याता in Marathi

घुग्घ=चैष्टानुकरण

(3) अद्यापि नाथ ममैव गृहे निदार्थान् वदन्ते ।

तावदेव विरह गवाक्षेषु मर्कटचैष्टा ददाति ॥

My husband is still in the house saluting the holy images of Jinas (has not yet gone out on a journey), and still separation acts like monkey (peeps inside like a monkey) through the windows "

(4) शिरसि जरापङ्क्तिना लोमपुटी (कम्बल) गले मण्ड न विनति ।

तथापि गोष्ठस्था कारिता मुग्धया उत्थानोत्थेयनम् ॥

“ The pretty one made the members of the assembly rise and sit although she had rags on her head and hardly twenty pieces of glass balls on her neck ” उट्टवईस in Marathi उठवैस, उठबझा etc

424 (1) अम्ब पश्चात्ताप प्रिय कलहायित विकाले ।

(नून) विपरीता बुद्धि भवति विनाशस्य काले ॥

“ O mother, I repent that I made my lover angry in the evening Indeed one thinks wrongly at the time of adversity

425-437 These sutras describe the terminations peculiar to अपभ्रंश

425 (1) विट एष परिहास अयि भण कस्मिन् देशे ।

अहं क्षीणा तव कृते प्रिय त्व पुन अन्यस्या कृते ॥

“ O lover, tell me in what country this joke (is played) that I languish for your sake and you for some one else ”

For वकुत्तणहो तणेण see 366. 1

426 (1) स्मर्यते तद् वल्लभ यद् विस्मर्यते मनाक् ।

यस्य पुन स्मरण जात गत तस्य स्नेहस्य किं नाम ॥

“ That is called dear which is remembered though it may have been forgotten for a while but what is the name of that affection the recollection of which comes and goes away quickly ? ”

For विष्णु जुज्ये न बलाहु see 386 1

427 (1) जिह्वेन्द्रिय नायन वशे कुहन यस्य अधीनानि अन्यानि ।

मूले विनष्ट तुम्बिन्या अवश्य शुष्यन्ति पर्णानि ॥

“ Keep under control the sense organ called tongue which is the head and under which all others live, when the root of तुम्बिनी, gourd creeper (दुध्या भोपळा in Marathi) is completely killed, the leaves will certainly dry up ”

For अवयव न शुभ्रं शुभ्रं शुभ्रं शुभ्रं see 376 2

428 (1) एकदा शालकमहिनानां दीयते प्रायश्चित्तानि ।

य पुन राण्डयनि अनुदिवसं तस्य प्रायश्चित्तं सिद्ध्यति ॥

"Atonements can be prescribed for those whose character is spoiled only once, what is the use of expiation for him who breaks his promise every day ?"

429 (1) विरहानलज्वालाकराग्निं पथिकं पथि यद् दृष्ट ।
तद् मिलित्वा सर्वं पथिकैः स एव कृत आमिष्ट ॥

'When a traveller was seen on the way surrounded by flames of the fire of separation, all other travellers gathered and consigned him to fire (as he was dead)'

For महु कन्तहो वे दोसडा see 379 1

For एक कुडुली पचहि रुदी see 422 12

430 For फोहेनि जे हिअडड see 350 2

For चूडुळउ चुणीहोइ सह see 395 2

(1) स्वामिप्रसाद सलज्ज प्रिय सीमागधौ वासम् ।
प्रेक्ष्य बाहुबलं यस्या मुञ्चति निद्रासम् ॥

"The happy one (fair maid) breathes a heavy sigh on seeing the favour of the master (to her lover), a bashful lover, a residence on the frontier and the strength of the arm (of the lover) "

431 (1) पथिकं दृष्टा गौरी ? दृष्टा मार्गमरलोरुयन्ती ।
अधूच्छ्वासे बभ्रुव तिमितोद्दान (आर्द्रशुष्क) कुर्वन्ती ॥

One traveller is asking another about his beloved, 'O traveller did you see my beloved, the fair maid ?' (The other replies) "Yes I saw her looking towards your path and making her bodice wet by tears and dry by hot sighs "

For एक कुडुली पचहि रुदी see 379 1

432 (1) प्रिय आयात, धुना बर्णा, ध्वनि कर्षे प्रविष्ट ।
तस्य निरहस्य नयनं धूलिरपि न दृष्टा ॥

"The lover has returned (so) I heard the news, his voice has fallen on my ears I do not now see even the dust (ashes) of the separation that is disappearing, dying "

433 For धूलडिआ वि see 432 1

For झुणि कजडइ see 432 1

434 सदेशेन किं युष्मदीयेन यत्सगाय न मिल्यते ।

स्वप्नान्तरे पीतेन पानीयेन प्रिय पिपासा किं छिद्यते ॥

‘ What is the use of your messages when you do not give me your company ? Can thirst be quenched by water drunk in a dream ? ’

For दिक्खि अम्हारा कतु see 345 1

For बहिणि महारा कतु see 351 1

436 (1) अत्र तत्र द्वारे गृहे लक्ष्मी विसृज्या भवति ।

प्रियप्रभ्रष्टेव गौरा निधला कापि न तिष्ठति ॥

‘ Fortune is fickle and runs here, there, at the door, in the house, and does not stay firm at any place like the fair maid away from her lover ’

438 The तव्य termination of the potential passive participle becomes इएवउ, एवउ and एवा

(1) एतद् गृहीत्वा यन्मया यदि प्रिय उद्धार्यते (त्यज्यते) ।

मम कर्तव्य किमपि नापि मर्तव्य पर दीयते ॥

The commentator says केनापि सिद्धपुरुषेण दिद्यासिद्धये नायिकां प्रति धनादिव दत्त्वा भर्तारं प्रार्थिते नायिकाया उक्तिरियम् If I am to give up my lover by accepting this (money) then I have nothing else left for me except death ”

(2) देशोद्याटन शिरिङ्गधन पाकुडन यद् लोके ।

मञ्जिष्ठा अतिरक्तया गर्व सोढव्य भवति ॥

The मञ्जिष्ठा plant which is excessively red (very much in love) must bear all this in the world such as being uprooted from the field boiling over fire and being crushed by hammer. ”

(3) स्वधितव्य पर वारिण पुण्यवर्ताभि समानम् ।

जगतिव्य पुन क धरति यदि न वेद प्रमाणम् ॥

The meaning is too obscene to be explained

439 The वत्सा of the Absolutive is substituted by इ,

इउ, इवि, अवि एवि, एणिजु, एवि and एविजु

- (1) हृदय यदि वैरिणो घनाः तत् किं अत्रे (आकाशे) आरोहामः ।
अस्माकं द्वौ हस्तौ यदि पुनः मारयित्वा प्रियामहे ॥

"O heart, if clouds are our enemies are we to scale heavens to kill them? We have two arms; if we are to die we shall die after killing them."

For गयघड मज्जिउ जन्ति see 395. 5.

- (2) रक्षति सा विपहारिणी द्वौ करो चुम्बित्वा जीवम् ।
प्रतिबिम्बितमुञ्जाल जल याभ्यामनवगाहितं पतिम् ॥

"That water-carrying girl preserves her life by kissing both hands that have drunk water with the reflection of मुञ्ज (as well as grass) without plunging into it." बोहिट comes from बोह्, from which we have हुंवरें, हुंवरें in Marathi.

- (3) बाहू विच्छेद्य याहि त्वं, भग्नं तथा को दोषः ।
हृदयस्थितः यदि नि सरसि जनामि मुञ्जः सरोषः ॥

"O मुञ्ज, you may go throwing off my arms; let it be so; what harm is there? I shall consider मुञ्ज to be angry if you go out from my heart." The references to मुञ्ज in the two verses above are regarded by some to the famous king of Malwa; by others to the minister मुञ्ज of a king of the Cālukya dynasty. In any case poems on मुञ्ज before H. indicate that अपभ्रंश was a popular dialect in that epoch.

440. जित्वा अशेषं कृपायवलं दत्वा अमय जगतः ।

लात्वा महामत शिव लमन्ते ध्यात्वा तत्त्वम् ॥

"Having conquered the whole army of passions, having offered protection to the world, having taken the great vow and having meditated upon the highest truth, (the sages) attain bliss."

441. The Infinitive termination तुम् has in अपभ्रंश the following eight substitutes viz; एवं, अज, अणहं, अणहि, एधि, एधिण, एवि, and एविण.

- (1) दातुं दुष्करं निजकथनं, कर्तुं न तपः प्रतिपाति ।
एवं मुखं भोक्तुं मनः, परं भोक्तुं न याति ॥

It is difficult to give away one's money, it does not occur (to any one) to perform ansterities, the mind desires to enjoy happiness but is unable to do so '

(2) जेतुं त्यक्तुं सकला धरा लातुं तत्र गलयितुम् ।

विना शान्तिना तीर्थेभ्यरेण क शक्नोति भुक्तेऽपि ॥

Who except the तीर्थंकर शान्ति is able in this world to conquer and then abandon the whole earth to take the vow and observe it ? '

442 (1) गत्वा वाराणसीं नरा अथ उज्जयिनीं गत्वा ।

मृता प्राप्नुवन्ति परम पद दिव्यान्तराणि सा तस्य ॥

' By going to Benares and then visiting Ujjain men attain the highest place after their death do not speak of other holy places

(2) गङ्गा गत्वा य म्रियते य शिवतीर्थं गत्वा ।

क्रीडति त्रिदशावासगत स यमलोक जित्वा ॥

He who dies after having visited the Ganges and Benares (शिवतीर्थ) conquers यमलोक and enjoys pleasures in heaven

443 हस्ती मारयिता लोक कथयिता ।

घण्टा वादयिता शुनकं भाषिता ॥

" Elephant is in the habit of killing, people in the habit of talking, the drum in the habit of resounding and the dog in the habit of barking

444 For न मल्लजुङ्गु see 382 1

(1) रघ्यस्तमने समाकुतेन दण्डे वितीर्णं न दृष्ट्वा ।

चक्रेण खण्डं मृणालिकाया ननु जीवार्णव दत्त ॥

On the setting of the sun the चक्र bird become excited (at the idea of separation from his mate) and did not eat the piece of the lotus fibre though he had put it into his mouth, it was as if put there as a bar so that his life should not depart

(2) बन्ध्यावलीनिपतनभयेन धन्या ऊर्ध्वभुजा याति ।

बन्धविरहमहाहदस्य ग्नाथ गन्धनीव ॥

"On account of the fear of dropping down her bracelets the fair lady walks with her arms raised up as if to find out the depth of the great pond of separation from her lover "

(3) प्रेक्ष्य मुखं जिनवरस्य दीर्घनयनं सल्लववन्धुम् ।

ननु गुरुमत्सरमभिरितं ज्वलने प्रविशति लवाम् ॥

"On seeing the face of Jinavar having long eyes and possessing beauty, salt is very much jealous and enters fire "

(4) चम्पककुमुदस्य मध्ये सखि भ्रमरः प्रविष्टः ।

शोभते इन्द्रनीलं ननु कनके उपवेशितं ॥

"My friend, a bee has entered into the flower of चम्पक and shines as if इन्द्रनील is set in gold "

For निरुत्तरसु विष्टे विभक्तिं जनु see 401 d

445 For गयकुम्भं दारद्वयं see 345 1

(1) अग्राणि लग्नानि पर्वतेषु पथिक आरटन् याति ।

य एष गिरिप्रसन्नमना स हि चन्द्या धनानि (घृणायते?) ॥

"When the clouds appear on the top of the mountain the traveller goes on crying Will the cloud spare the life (घनानि) of the fair one, the cloud that intends swallowing the mountain?" Or are we are to read घनाइ=घृणायते-घृणा करोति?

(2) पादे विलम्बं अन्त्रं शिरः क्षम्य स्तब्धम् ।

तथापि कटारिकाया इत्यं बलिं क्रियते कान्तस्य ॥

I pay homage to my lover who keeps his hand on his small sword even though the bowels hang on his foot and head is severed from the trunk "

(3) शिरसि आम्बुदा खादन्ति फलानि पुनः शब्दा मोदयन्ति ।

तथापि महादुना शकुनीनां अपराधिनं न कुर्वन्ति ॥

"Climbing on the top they eat fruit, again they break the branches, still the great trees do no harm to birds or do not feel offended

446 The characteristics of शैरवेनी are also notice-

able in अरुन्धत

- (1) शीर्यै शेषर क्षण विनिर्मापितम्
 क्षण कण्ठे ग्राह्यम् कृत रत्या ।
 विहित क्षण मुण्डमालिकाया
 तजमत कुसुमदामकोदण्ड कामस्य ॥

"Bow down to the bow of cupid which is made of the wreath of flowers—the bow which he makes into a chaplet on his head for a moment, which he keeps hanging on the neck of रति for a moment and which he places on his head for a moment"

- 448 अध स्थितसूर्यनिवारणाय छत्र अध इव वहन्ती ।
 जयति सशेषा वराहस्यासदूरोत्क्षिप्ता पृथिवी ॥

"The earth, thrown off by the breath of the boar incarnation of विष्णु with the hoods of the serpent शेष turned downwards, seems to hold an umbrella (in the form of hoods) to prevent the sun shining from downward"
 Here निवारणाय is a Dative form taken from Sanskrit "

SYNOPSIS OF THE FOURTH PADA

1-259	धात्वादेशः
260-286	शौरसेनी
287-302	मागधी
303-324.	वैशाची
325-328.	चुलिकापैशाची
329-446.	अपभ्रंश
447-448	General-Conclusion